

ZENON ŞI DISCIPOLII LUI ZENON

ediţie bilingv
ăSURSE CLASICE

Istoria îndelungată a stoicismului, care începe în secolul IV a. Chr. odată cu întemeietorul şcolii stoice, Zenon din Kition, şi se încheie în secolul II p. Chr. odată cu împăratul-filozof Marcus Aurelius, ne este cunoscută atât prin informaţii şi mărturii indirecte, furnizate de autori greci şi latini mai târzii (pentru primele două perioade —

stoicismul vechi şi cel mediu), cât şi prin texte în versiuni integrale ori prin rezumate consistente (pentru stoicismul târziu sau „imperial", cea de-a treia perioadă de dezvoltare a gândirii stoice). Influenţa celor mai de seamă reprezentanţi ai curentului filozofic stoic — Zenon, Cleanthes, Chrysippos, apoi Panaitios, Hekaton şi Poseidonios şi, în sfârşit, Seneca, Epic- tet şi Marcus Aurelius — nu s-a mărginit la Antichitatea greco-romană, ci s-a făcut simţită în mod pregnant până după mijlocul secolului al XVII-lea, iar celebra ediţie *Stoicorum Veterum Fragmenta,* realizată de eminentul profesor şi filolog clasic german Hans von Arnim şi tradusă acum pentru prima oară în limba română, a contribuit decisiv la reconstituirea mozaicului de fragmente prin care astăzi doctrina stoică ne este accesibilă în toată bogăţia şi amploarea ei.

Filotheia Bogoiu (n. 1978) este doctor în filozofie al Universităţii din Bucureşti, cu o teză despre etica lui Aristotel. Până în prezent a mai tradus, în colaborare, Immanuel Kant, *întemeierea metafizicii moravurilor* (Humanitas, 2006), Pierre Abelard, *Dialog între un filozof, un iudeu şi un creştin* (Polirom, 2008) şi a participat la traducerea textelor teologice latine din ediţia Leibniz, *Opere* (în curs de apariţie la Editura Univers Enciclopedic Gold). Pregăteşte pentru tipar prima traducere în limba română a *Eticii eudemice* a lui Aristotel (Editura Humanitas).

Cristian Bejan (n. 1975) este licenţiat în filologie clasică, absolvent de maşter în filozofie antică şi medievală şi doctor în filozofie al Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, cu o teză intitulată *Preocuparea de sine în filozofia stoică* (publicată în 2011 la Editura Grinta). A mai tradus: Sfântul Augustin, *De vera religionel Despre adevărata religie* (ed. bilingvă, Humanitas, 2007); Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (Editura Independenţa Economică, 2008); (în colaborare) Sfântul Toma din Aquino, *Summa theohgica* (voi. I, Polirom, 2009); Lactanţiu, *Despre moartea persecutorilor* (Polirom, 2011); Marcus Aurelius, *Ta eis heauton / Gânduri către*

sine însuşi (ed. bilingvă, Humanitas, 2013); Anselm de Canterbury, *Despre adevăr* (Ratio et Revelatio, 2015).

FRAGMENTELE STOICILOR VECHI

HANS VON ARNIM (ED.)

VOLUMUL I

ZENON ŞI DISCIPOLII LUI ZENON

EDIŢIE BILINGVĂ

Traducere şi note de FILOTHEIA BOGOIU şi CRISTIAN BEJAN

Studiu introductiv de FILOTHEIA BOGOIU

MIHUMANITAS

JSptB u c u R E ş T I

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu Coperta: Ioana Nedelcu

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

ISBN 978-973-50-5360-4 (general pdf) ISBN 978-973-50-5361-l (voi. I pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online:
www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail:
vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.19

5 NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

4Prin prezenta ediţie bilingvă ne propunem să facem accesibil cercetătorilor filozofiei antice, studenţilor şi publicului român interesat de filozofie unul dintre cele mai valoroase instrumente de studiu al patrimoniului gândirii greceşti - lucrarea *Stoicorum Veterum Fragmenta* (1903-1905), tradusă acum pentru prima oară în limba română, prin care Hans von Arnim a realizat, pentru reconstituirea operelor pierdute ale stoicismului vechi, ceea ce contemporanul său Hermann Diels realizase pentru începuturile filozofiei greceşti prin celebra sa culegere *Fragmentele presocraticilor.* La mai bine de un secol de la apariţie, culegerea lui Arnim îşi păstrează relevanţa şi actualitatea, pe care lucrările autorilor care au încercat să reia aceeaşi tematică (A. Long, D. Sedley, 1987, *The Hellenistic Phihsophers,* 2 voi.; M. Isnardi Parente, 1989, *Gli stoici. Opere e testimonianze-,* K. Hiisler, 1987, *DieFragmente zur Dialektik der Stoiker,* 4 voi.; R. Rădice, 1998, *Stoici antichi;* R Dufour, 2004, *Chrysippe, ceuvrephibsophique)* nu le-au pus în umbră, dovadă fiind utilizarea până în zilele noastre a clasificării şi a numerotării introduse de Arnim pentru fragmentele stoicilor.

Urmând structura culegerii lui Arnim, acest prim volum este dedicat fondatorului şcolii stoice, Zenon din Kition, şi discipolilor săi, iar următoarele două volume vor fi dedicate lui Chrysippos. Ca şi în cazul altor culegeri de „fragmente", sunt oferite atât citate textuale, reproduse de autori mai târzii, cât şi „mărturii" reprezentând pagini din literatura secundară antică, ce pot servi la reconstruirea conţinutului doctrinei diverşilor filozofi. Primul volum începe cu traducerea prefeţei latineşti a lui Hans von Arnim - de fapt, o micromonografie dedicată celor mai dificile probleme ale surselor filozofiei lui Chrysippos, în care per-spicacitatea, spiritul critic şi precizia neegalată a demonstraţiilor dau o impresionantă mărturie despre nivelul filologiei clasice germane aflate la apogeul înfloririi sale.

Traducerea şi adnotarea textelor lui Zenon, precum şi traducerea fragmentelor în versuri din cuprinsul prezentului volum au fost realizate de Filotheia Bogoiu, iar traducerea textelor discipolilor lui Zenon, de Cristian Bejan. Ediţia originală după care s-a realizat tra- ducera este: *Stoicorum Veterum Fragmenta. Volumen 1 —Zeno etZenonis discipuli,* collegit Ioannes ab Arnim, Lipsiae, în aedibus B.G. Teubneri, 1905- Cu excepţia aparatului

critic, pe care nu l-am reprodus, am respectat întocmai caracteristicile ediţiei originale, inclusiv variatele convenţii tipografice şi de editare utilizate de Arnim pentru a semnala lacunele din textele greceşti şi latineşti pe care le citează, şi, evident, dat fiind că volumele II şi III ale ediţiei nu au fost încă traduse în limba română, am păstrat, atunci când Arnim face referire la aceste volume, trimiterile lui la paginile din ediţia originală.

Traducătorii le mulţumesc profesorilor Andrei Cornea şi Victor Cojocaru pentru lectura atentă şi controlul ştiinţific al întregii lucrări. La solicitarea noastră, profesoarele Margareta Sfirschi şi Ioana Mun- teanu au sugerat cu generozitate soluţiile a numeroase pasaje dificile; în dubla calitate de filolog clasic şi redactor de carte, Anca Ionescu a contribuit substanţial la ameliorarea stilistică şi de conţinut a volumului. Tuturor le exprimăm şi pe această cale recunoştinţa noastră. Mulţumim, de asemenea, Editurii Humanitas, care a sprijinit cu generozitate apariţia acestei ediţii.

F. B. şi C. B.

STUDIU INTRODUCTIV În căutarea stoicismului pierdut

Istoria multiseculară a şcolii stoice, care începe cu Zenon din Ki- tion (334?-262? a. Chr.) şi se încheie cu Marcus Aurelius (121-180 p. Chr.), este în mod tradiţional împărţită în trei perioade, dintre care numai cea de-a treia ne este astăzi cunoscută prin texte în versiuni integrale sau prin rezumate consistente, pe când despre primele două nu dispunem decât de informaţii indirecte, furnizate de autori mai târzii (Cicero, Plutarh, Sextus Empiricus, Galenos, Diogenes Laertios ş.a.).

Stoicismul vechi, ilustrat, succesiv, de Zenon şi de discipolii săi: Ariston din Chios, Herillos din Carthagina, Dionysios din Herakleia, Persaios din Kition; apoi de succesorul lui Zenon la conducerea şcolii - Cleanthes din Assos (331 ?-232 a. Chr.) - şi de elevul său Sphairos din Bosphor; în sfârşit, de urmaşul lui Cleanthes, Chrysippos din Soloi (281?-205? a. Chr.), considerat al doilea fondator al stoicismului, sub conducerea căruia s-a produs dezvoltarea sistematică a doctrinei stoice, urmat de Zenon din Tarsos, Diogenes din Babylon (de fapt din Seleukia) şi Antipatros din Tarsos. în această primă şi decisivă fază a dezvoltării sale, stoicismul se manifestă ca un demers de înnobilare a cinismului, prin păstrarea moralismului riguros al acestuia, combinată cu

eliberarea de defectele unilateralităţii şi ignoranţei, în scopul edificării unei doctrine a cărei preocupare pentru „viaţa în acord cu natura" să fie egalată de cea pentru fundamentele logicii şi teoriei cunoaşterii.

Stoicismul mediu, marcat de o anumită relaxare a rigorismului iniţial, consecinţă a interesului pentru problemele practice, dar şi de u

nimpact crescând asupra vieţii intelectuale şi chiar politice a Romei republicane, i-a avut drept figuri dominante pe Panaitios din Rhodos (cca 185-110 a. Chr.), Hekaton din Rhodos, Dionysios din Kyrene, Mnesarchos din Atena şi mai ales pe Poseidonios din Apameia (cca 135-51 a. Chr.), un spirit enciclopedic a cărui vastă operă de filozof, mistic, istoric, geograf şi naturalist a reprezentat una din cele mai ample tentative elenistice de împăcare a spiritului grec cu cel oriental.

Stoicismul târziu, dezvoltat în spaţiul Romei imperiale şi caracterizat de separarea dintre direcţia studiilor „savante", de adâncire a aspectelor teoretice ale doctrinei prin întoarcerea la tradiţia lui Chrysippos (Areios Didymos, Herakleitos, Kleomedes, Cornutus, Hierokles), şi curentul „popular-filozofic", beneficiind de un răsunet infinit superior, reprezentat de Musonius Rufus, Dion din Prusa, Seneca (secolul I), Epictet şi Marcus Aurelius (secolul II), a căror orientare spre eliberarea energiilor eticii individuale şi spre problematica mântuirii a furnizat multe puncte de tangenţă cu începuturile gândirii creştine.

Născut într-o colonie grecească din sudul insulei Cipru, Zenon din Kition, fondatorul semilegendar al şcolii stoice, era de origine feniciană, inaugurând astfel lunga serie a personajelor orientale care vor influenţa decisiv evoluţia filozofiei elenistice. Atât venirea la Atena, cât şi hotărârea de a studia filozofia s-au datorat, se pare, unei serii de întâmplări al căror caracter simbolic, surprins de Diogenes Laertios, sugerează de la bun început traiectoria unui destin neobişnuit.în urma unei lecturi din *Amintirile* lui Xenofon, ascultată întâmplător în prăvălia unui negustor de cărţi, Zenon se pasionează de figura lui Socrate şi, abandonându-şi meseria de negustor, începe să studieze filozofia cu cinicul teban Krates. De la cinici va împrumuta premisele viziunii sale morale, cărora spiritul său eminamente cercetător (*cf.* Diogenes Laertios, VII, 15) le va da însă un patos cognitiv şi o profunzime a viziunii filozofice depăşind cu mult simpla respingere cinică a tuturor regulilor şi constrângerilor sociale. O influenţă nu mai puţin importantă o vor exercita asupra lui megaricii Stilpon şi Diodoros Kronos, ca şi neoacademicii Xenokrates şi Polemon, ale căror lecţii îl vor familiariza cu doctrina platonico-aristotelică, ofe- rindu-i astfel cele mai importante puncte de plecare pentru teoriile sale ulterioare asupra universului şi cunoaşterii. După aceste studii, probabil pe la anul 300, Zenon îşi înfiinţează la Atena propria

şcoală filozofică, ale cărei lecţii se ţineau în vestitul „Portic pictat" *(Stod poikile)* care va da numele şcolii.

Fără îndoială, opera scrisă a lui Zenon a fost considerabilă. Stilul ei pare să fi fost cel al unui dialectician interesat doar să le comunice şi altora convingerile nestrămutate ale spiritului său, rămânând, ca atare, străin de toate rafinamentele prozei attice, dar excelând prin argumente concise şi concentrate (acele *breves etacutulas conclusiones* de care vorbeşte Cicero în *De natura deorum,* III, 18, pasaj neinclus de Arnim în culegerea sa) care tindeau să lase o senzaţie de certitudine aproape matematică. Titlurile reproduse de Diogenes Laertios arată că el a abordat metafizica, logica, fizica, etica, retorica; dar nici una dintre lucrările respective nu a ajuns până la noi. Cele mai importante surse privind doctrina sa şi a urmaşilor săi direcţi sunt cartea a VH-a (dedicată în întregime stoicismului vechi) din *Vieţile şi doctrinele filozofilor* a lui Diogenes Laertios, comentariile şi analizele, însoţite de foarte puţine citate textuale, conţinute în scrierile lui Cicero, Sextus Empiricus şi Plutarh (ultimii doi, adversari ai stoicismului), precum şi aluziile şi rezumatele lui Galenos, ale comentatorilor lui Aristotel şi ale doxografilor târzii. Pe lângă absenţa surselor primare, reconstituirea doctrinei lui Zenon este complicată şi de tendinţa frecventă la autorii izvoarelor secundare de a-i atribui întemeietorului şcolii tezele cunoscute ca fiind general-stoice, chiar şi atunci când există motive serioase de a considera că unele dintre acestea reprezintă dezvoltări ulterioare, datorate succesorilor săi, în primul rând lui Chrysippos. Contrariantă pentru noi, tendinţa aceasta este, totuşi, o dovadă elocventă a imensului prestigiu de care s-a bucurat numele lui Zenon de-a lungul întregii istorii a stoicismului, statutul său fiind comparabil, din acest punct de vedere, doar cu cel al lui Platon în cadrul Noii Academii.

Ca dascăl, Zenon pare să fi fost unul dintre acele spirite generoase la care dorinţa de a-şi transmite convingerile personale puternice nu deviază spre ambiţia de a le impune. Dovadă sunt teoriile disidente ale primilor săi discipoli, Ariston din Chios şi Herillos din Carthagina. Despre aceştia tradiţia a păstrat puţine informaţii, dar în măsura în care pot fi reconstruite din cele câteva mărturii de care dispunem, teoriile lor par să fi fost o serie de demersuri pentru recuperarea originilor socratice ale stoicismului din perspectiva rigorismului sau a intelectualismului etic.

Numărul relativ redus al mărturiilor este, din nou, principalul obstacol de care se loveşte exegeza în încercarea de a reconstitui doctrina lui Cleanthes, cu siguranţă cel mai însemnat dintre discipolii direcţi ai lui Zenon şi cel care îi va urma la conducerea şcolii. Sco- larhatul lui Cleanthes se desfăşoară în condiţii destul de vitrege pentru şcoala stoică. Concurenţa sectei disidente a aristonienilor, atacurile din direcţia epicureilor şi a lui Arkesilaos, vechi adversar al stoicilor, pretindeau mai curând talent polemic decât vocaţie constructivă. Dar spiritul combativ şi abilitatea dialectică prin care va străluci discipolul său Chrysippos erau, se pare, străine naturii lui Cleanthes, ceea ce poate explica până la un punct imaginea sa - conservată de tradiţia doxografică din care se inspiră Diogenes Laertios - de simplu continuator sau interpret lipsit de originalitate al doctrinei maestrului.

Conştient de misiunea care-i revenea, de a păstra şi apăra doctrina, Cleanthes alege să îi întărească fundamentele, cale prea puţin spectaculoasă pentru gustul epocii sale, dar mai temeinică şi, după cum se va vedea, determinantă pentru întreaga evoluţie ulterioară a şcolii. Ca şi Ariston, Cleanthes porneşte de la originile istorice ale stoicismului. Dar gândirea sa intuitivă, nutrită de un profund filon mistic, orientată spre perceperea fuziunii şi armoniei aflate dincolo de simplele distincţii conceptuale, îl va feri de capcana rigorismului unilateral şi steril în care va eşua rivalul său. Frumuseţea şi varietatea formelor lumii, mereu alta şi mereu aceeaşi, vigoarea inepuizabilă a naturii, grandoarea ansamblului şi perfecţiunea detaliilor, sentimentul prezenţei principiului divin în substanţa întregului cosmos sunt elementele asupra cărora se apleacă spiritul contemplativ al lui Cleanthes.[1] Nimic surprinzător, aşadar, în faptul că dintre dominantele teoriei lui Zenon el va alege să accentueze şi să dezvolte latura naturalistă, elementele pitagoreice şi influenţa lui Heraclit. Analiza atentă a surselor a dez- văluit treptat aspectele inovatoare şi fertile ale gândirii lui Cleanthes, opinia exegetică prevalentă îndepărtându-se tot mai mult de portretul creionat de Diogenes Laertios (VII, 174) şi inspirat probabil, cel puţin în parte, de comentariile maliţioase ale adversarilor stoicismului[2].

---

1 Cicero, *De natura deorum*, II, 5. 13-15 = SVF I 528.

Lista lucrărilor lui Cleanthes ne oferă un prim indiciu al relativei sale lipse de interes pentru subiectele logice. Din numărul total de 56 de scrieri, cel mult 13 par să fie dedicate unor astfel de teme, şi aceasta doar dacă le includem şi pe cele ale căror titluri pot sugera, la fel de bine, cercetări din sfera retoricii.[3] Totuşi, analizele sale au pregătit terenul teoriilor logice ale lui Chrysippos, Cleanthes fiind cel care, chiar şi în această sferă secundară a preocupărilor sale, aşază temeliile solide, oferind instrumentele necesare spiritului combativ al strălucitului său discipol. Lăsându-i aşadar lui Chrysippos rolul de a rafina chestiunile de ordin logic şi de a apăra doctrina pe acest teren spinos, Cleanthes va reflecta cu precădere asupra eticii şi fizicii, aceasta din urmă greu de separat în sistemul stoic, dar mai cu seamă în gândirea lui, de teologie. Dacă din punct de vedere formal hylo- zoismul său nu este decât expresia consecinţelor ultime ale relaţiei stabilite de Zenon între natură şi principiul divin, nimic din gândirea maestrului nu pare să fi anticipat fervoarea religioasă ce va însufleţi viziunea lui Cleanthes, în care Wilamowitz a recunoscut „cele mai calde tonuri ale religiozităţii greceşti"[4]. Aparent paradoxal, în toate direcţiile cercetărilor sale Cleanthes se va dovedi, dintre stoici, cel mai decis adept al perspectivei empiriste. în viziunea lui, toate elementele constitutive ale lumii, chiar sufletul şi facultăţile sale, orice stare şi orice acţiune nu reprezintă altceva decât variaţii şi grade de tensiune (tovoţ), concentrări şi dispersări ale principiului material unic al întregii realităţi. Chiar şi credinţa în divinitate rezultă pentru

---

2 Rudolf Hirzel, *Untersuchungen Zu Cicero's Philosophischen Schrifien,* Theil 2: Abtheilung 1. *Die Entwicklung der Stoischen Philosophie,* Leipzig, 1882, p. 85.

3 C. Prantl *{Geschichte der Logik im Abendlande,* Berlin, 1955, p. 404) enumera doar şapte: Ilepi emoxniirn;, nepi SiaAeKUKfji;, nepi i8k)v, nepi KatTiyoprpxTcov, nepi TO\) Xöyovi, nepi ^eTaXr|\|/eo)(;, nepi 8m>awv. Pearson (*The Fragments of Zeno and Cleanthes,* London, 1891, pp. 49-50) adaugă nepi wv ârâpcov, nepi Tpöraov, nepi KUpiewvTOŞ, nepi Texvrn;. Ludwig Stein (*Die Psychologie der Stoa,* 2 Band: *Die Erkenntnistheorie der Stoa,* Berlin, 1888, Berliner Studien, 7 Band, n. 722) adaugă încă trei: nepi xpowu, nepi aio&noecoi;, nepi 86^rn;.

4 *Der Glaube der Hellenen,* II, Berlin, 1933, Darmstadt, 1959, p. 288.

el pe baza inducţiei pornind de la datele observaţiei.[5] Epistemologia sa accentuează până într-atât senzualismul lui Zenon, încât Chrysippos ajunge să-i atribuie lui Zenon însuşi un alt punct de plecare[6].

Caracterul unitar al gândirii stoice a fost nu o dată pus în discuţie. Este evident că unitatea programatică tipică epicureismului nu poate fi regăsită în istoria doctrinei stoice. Diversitatea şi originalitatea punctelor de vedere ale succesorilor lui Zenon par să dovedească limpede că stoicismul ca doctrină nu desemnează altceva decât un ansamblu de direcţii generale ale gândirii[7]. Acestea se înfăţişează însă suficient de bine conturate încât să permită numeroase modificări care să nu-i altereze fizionomia proprie. Desigur, disensiunile interne ale şcolii, divergenţele şi transformările doctrinei stoice sunt semnificative dincolo de planul cercetării pur istorice. Revenirea discipolilor direcţi ai lui Zenon la sursele cinice, eforturile lui Chrysippos de a concilia punctele de vedere opuse şi de a alcătui un întreg organic solid, ca şi apropierea ulterioară de filozofia academică şi peripatetică a lui Panaetios, Boethos şi Poseidonios sau patosul cvasireligios imprimat stoicismului de către Seneca, Musonius Rufus, Epictet şi mai târziu Marcus Aurelius, toate acestea caracterizează substanţa doctrinei ca atare. Şi, aşa cum pentru înţelegerea gândirii stoice în ansamblul ei nu ne putem dispensa de nici unul dintre aceste momente, la fel, cât priveşte reconstituirea stoicismului vechi, invocând fie şi numai precaritatea informaţiilor de care dispunem, e limpede că nu putem trece cu vederea nici un detaliu doctrinar oricât de izolat, nici chiar dintre cele legate de logică sau cosmologie, cu toată aparenţa lor de simple accidente ale doctrinei. Dar semnificaţia divergenţelor de fond ori a celor doar aparente - atât cât pot fi ele extrase din citate incomplete, aluzii polemice şi referiri generale -, ca şi contribuţiile individuale ale continuatorilor lui Zenon la evoluţia doctrinei pot fi apreciate numai în urma unui efort de

---

5 *Cf.* L. Stein, *op. cit.*, pp. 322-328.

6 Sextus, *Adversus mathematicos*, VII, 230 = SVF I 58.

7 *Cf.* Brehier, *Chrysippe*, Paris, 1910 (Introduction, p. 1).

reconstituire a tezelor sale principale şi a indicării diverselor surse filozofice pe care Cleanthes şi Chrysippos, cu acelaşi spirit sistematic propriu stoicismului ortodox, le-au asimilat şi le-au integrat la rândul lor. Aceste dominante sau elemente comune stoicismului vechi în ansamblu sunt singurele la care ne vom referi în cele ce urmează.

Păstrând tripartiţia tradiţională a filozofiei, sistemul stoic cuprinde logica, fizica şi etica.[8] Dar pe care dintre cele trei o plasa fondatorul şcolii pe primul loc rămâne o chestiune controversată. Din ceea ce ştim despre Zenon, elev al lui Krates şi admirator al lui Socrate, am fi tentaţi să deducem că etica ar fi reprezentat cheia de boltă a viziunii sale.[9] Dar potrivit mărturiei lui Diogenes - în cadrul unui pasaj mai amplu în care numele lui Zenon apare în două rânduri - miezul doctrinei stoice ar fi fost fizica, şi nu etica.[10] Aceleaşi comparaţii atribuite stoicilor în general de către Sextus plasează însă etica pe locul atribuit fizicii de mărturia lui

---

8 Nu se ştie, de fapt, precis cui îi aparţine teza tripartiţiei filozofiei. Din mărturia lui Plutarh *{De stoicorum repugnantiis,* 1035A - probabil un citat din Chrysippos, potrivit căruia „cei vechi vorbeau corect despre trei genuri ale cercetării filozofice") nu putem deduce cu certitudine dacă este vorba de academici sau de peripatetici. în sprijinul ipotezei conform căreia împărţirea ar trebui atribuită lui Platón, ipoteză spre care înclină Cicero *{Academicaposteriora,* I, 5. 19: „fuit ergo iam accepta a Piatone philosophandi ratio triplex") şi Sextus *{Adversus logikos,* 1, 16—19 = Poseidonios F. 88 Edelstein—Kidd), dialogurile nu oferă nici o dovadă certă. Tripartiţia fiöiKai, cpwjiKai, XoyiKai nporaoeii; se găseşte explicit la Aristotel, *Topica,* 105b 19-21 : "Ecra 8' roş TÚra¡> rapiXaßevv t©v nporaoecov Kai Tfflv 7ipoßA,ri|iawv |iépri -cpía- ai yáp fiöiKai nporaoeii; eiaív, ai 5á cpwyiKaí, ai 5á XoyiKaí, ceea ce implică, după cum consideră M. Isnardi Párente, că această împărţire era deja curentă în Academie. (împotriva acestei deducţii şi în favoarea originii peripatetice, vezi A. Graeser, *Zenon von Kition, Positionen und Probleme,* Berlin, 1975, p. 8.) H.J. Krämer pledează pentru originea academică şi exprimarea ei explicită de către Xenokrates *{Piatonismus und Hellenistische Philosophie,* Berlin, 1971, p. 174); în timp ce Isnardi Párente pledează pentru originea ei pur xenocratică *{Gli stoici. Opere e testimonianze,* Milano, 1998, p. 10, n. 5).

9 *Cf.* Pearson, *op. cit.,* pp. 56-57; cu privire la ponderea şi rolul dialecticii în filozofia stoică, vezi Krämer, *op. cit.,* p. 114, n. 35.

10 Potrivit lui Diogenes Laertios (VII, 40, l-8), stoicii obişnuiau să compare filozofia cu o fiinţă vie în care fizica ar fi fost sufletul, logica, nervii şi oasele, iar doctrina morală, carnea; sau cu un ou în care

Diogenes.[11] Caracterul contradictoriu al mărturiilor a fost foarte probabil pricinuit de faptul că stoicii obişnuiau să enumere părţile filozofiei şi în context didactic, recomandând o anumită ordine în însuşirea cunoştinţelor. Un alt motiv ar fi acela că, pentru discipolii direcţi ai lui Zenon, etica se plasează neîndoielnic pe primul loc,

cum se întâmplă la Cleanthes,[12] sau devine chiar, la Ariston din Chios, unicul obiect demn de cercetat al filozofiei.

întâietatea logicii pe plan pedagogic pare să fi fost o teză general stoică, şi nu avem motive să ne îndoim că ea a fost

susţinută şi de Zenon.[13] Cât priveşte însă atenţia acordată logicii în sine în cadrul sistemului său, lucrurile sunt mult mai complicate. Caracterul intelectualist al viziunii sale a fost adesea subliniat de exegeză. în ce măsură putem deduce de aici că Zenon ar fi pus

logica în prim-planul preocupărilor sale e greu de decis.[14] Cert este că în elaborarea teoriei cunoaşterii Zenon vedea unul dintre pilonii sistemului său. Iar în afirmaţiile lui Ariston prin care, cu vădite accente polemice, denunţă completa inutilitate a studiului logicii şi

fizicii[15] e greu să nu suspectăm intenţiile revizioniste cu privire la teoria fondatorului şcolii.

Temele de mare diversitate reunite de stoici sub numele de XoyiKÎi (logica) au ca punct comun condiţiile generale ale gândirii

şi exprimării.[16] Păstrând împărţirea aristotelică a întregii facultăţi discursive în retorică şi dialectică, Zenon, potrivit obiceiului său, ilustra distincţia dintre cele două printr-un gest, „indicând prin strângerea mâinii stilul clar şi concis propriu dialecticii, iar prin desfacerea palmei şi întinderea degetelor sugerând prolixitatea

retoricii"[17]. Dacă lui Quin- tilian îi plăcea să-i atribuie lui Zenon, pornind chiar de la această metaforă, ideea relaţiei strânse dintre

cele două genuri de discurs,[18] în schimb, potrivit lui Diogenes,

acesta respingea cu dispreţ stilul împodobit.[19] Inclusiv prolixitatea expunerii, caracteristică retoricii, îi părea suspectă, după cum se poate deduce din cele două anecdote grăitoare în acest sens

relatate de acelaşi Diogenes.[20] Cel mai categoric se exprimă Cicero: „Este limpede că Zenon şi discipolii săi fie că nu au putut, fie că nu au vrut să-l cultive, oricum au abandonat cu totul acest

gen."[21] Dar dacă ţinem seama de faptul că lui Zenon îi sunt atribuite definiţia expunerii şi cea a exemplului, ca termeni tehnici

ai retoricii,[22] şi dacă adăugăm la aceasta mărturia lui Quintilian (*.Institutio oratoria,* IV, 2, 117 = SVF I 79) potrivit căreia Zenon s-ar fi exprimat cu privire la stilul adecvat unui anumit gen de discurs juridic, avem motive să credem că retorica a fost, cel puţin într-o

anumită măsură, un obiect demn de interes pentru spiritul său

meticulos până la limita pedanteriei.[23]

Cert este, în orice caz, că pentru stoici „a vorbi bine" însemna mai curând exprimarea adecvată şi corectă a celor gândite,[24] iar în acest sens calitatea expresiei şi calitatea gândirii

se condiționează reciproc.[24] Cât privește însă simpla corectitudine a gândirii, sursele ne oferă o imagine care îl apropie pe Zenon în

mare măsură de Antisthenes.[25]în sensul ei restrâns, care corespundea până la un punct cu ceea ce cunoaştem noi astăzi drept logica formală, dialectica nu constituia decât o disciplină subordonată care judecă şi examinează obiectele altor ştiinţe, sau arta de a rezolva sofismele. Aşadar, când Cicero spune că „cele mai multe modificări le-a adus Zenon celei de a treia părţi a

filozofiei"[26], e limpede că afirmaţia sa nu vizează întreaga sferă a ceea ce se numea XoyiKf|, ci numai acea parte a ei în care Zenon şi-a dat întreaga măsură a originalităţii, anume teoria cunoaşterii şi, mai exact, cercetarea criteriului adevărului. De existenţa unui astfel de criteriu ferm depinde, potrivit stoicilor, întreaga dispoziţie

sufletească, şi ca atare nu numai întreaga viaţă morală, ci însuşi

locul omului în univers[27].

Zenon pleacă, din câte se pare, de la postulatul senzualist că sufletul sau mai exact partea sa centrală, iyy£|J.(mK6v-ul, poate dobândi cunoaşterea lumii exterioare prin intermediul „impresiei", 9avraala, înţeleasă drept TWKQCTK; ev \|N)%fj (*întipărire în suflet,* vezi Sextus, *Adversus mathematicos,* VII, 236 = SVF I 58). Procesul cunoaşterii ilustrat de Zenon prin metafora mâinii (Cicero, *Academicapriora,* II, 144 = SVF I 66) cuprinde următoarele etape: „impresia" senzorială a unui obiect prezent ^avraola), acordarea „asentimentului" (GUYKaTa0£Gi<;), adică recunoaşterea valorii acestei senzaţii ca veridică şi, astfel, transformarea ei în „comprehensiune" (KaTcdr|\|A<;) sau cunoaştere sigură şi, în sfârşit, „ştiinţa" (ERAGTi||J,r|), ansamblu de cunoştinţe certe şi indubitabile. Dar Zenon „nu dădea crezare tuturor impresiilor, ci doar acelora care ar conţine cumva expresia proprie a lucrurilor văzute". Impresia de acest tip este numită 9avtaGÎa KaTaXr|

7rn.Kf|, impresie comprehensivă,[28] definită drept „întipărirea şi imprimarea care provine din şi este conformă cu obiectul real şi de aşa natură încât nu ar putea lua naştere din ceea ce nu este în

realitate <acel obiect>"[29] sau, după cum precizează Cicero, „acea

impresie care se arată prin ea însăşi" şi care „ar conţine oarecum

exprimarea proprie a lucrurilor văzute"[30].

O bună parte a exegezei îi atribuie lui Zenon teoria potrivit căreia criteriul adevărului ar fi impresia comprehensivă (9avcaGla

Kaxa- XrinTVKri).[31] Şi, în mod cert, aceasta era doctrina stoică

„oficială".[32] Dacă revenim însă la metafora mâinii atribuită lui Zenon, ar părea că certitudinea ia naştere de-abia într-o etapă ulterioară receptării impresiei, anume în etapa comprehensiunii. Iar dacă apelăm cu încredere la descrierea amănunţită a lui Cicero (*Academica posteriora,* 1,41) deducem că de fapt *asentimentul* reprezintă etapa activă, iar criteriul este văzut în rezultatul acestui asentiment, anume în comprehensiunea „care ia naştere când raţiunea critică recunoaşte impresia drept cataleptică şi face din

ea proprietate intelectuală a omului"[33]. Faptul că, pentru Zenon, criteriul constă în Kaxálri\|/íí; şi este dat, aşadar, de raţiune reiese, de altfel, chiar din pasajul indicat anterior din mărturia lui Diogenes (VII, 54), de unde aflăm că áWioi Sé τινες τόον áp %oaoTÉpcov Eτcoikoov τον ópGóv Âoyov KpiTipiov ánoXeínoDcnv, o>q ó noaeiSróvioq év m> nepi Kpvnpíou <pr|Gí („însă unii dintre stoicii mai vechi socotesc că raţiunea dreaptă ar fi criteriul, după cum susţine Poseidonios în lucrarea sa *Despre criteriu),* unde xiveţ („unii") se referă, evident, la Zenon. Criteriul pare să fi fost aşadar,

pentru Zenon, impresia deja aprobată de Ixrţcc,, impresia care a

primit asentimentul (Kaxá?ir|\|n<;).[34]

Oavraola reprezintă aşadar simpla impresie senzorială. Percepţia obiectului însă nu se reduce la atât. Pentru stoici, spune Aetios, *nâaav* od'G0T|GW eîvou <TOYKOCT(x0£cn.v Kori

KaTaXri\|/vv[35] („Orice senzaţie înseamnă asentiment şi comprehensiune"). Cunoaşterea senzorială însăşi nu este deci determinată într-o manieră pur fiziologică - printr-o acţiune exercitată din exterior asupra fiY£|J.ovvK6v-ului -, ci printr-o funcţie de sine stătătoare a spiritului ce conlucrează cu latura pur receptivă. Percepţia, în cazul omului, nu poate fi separată de gândire; ea reprezintă mai mult decât simpla prezenţă a imaginii în conştiinţă; tocmai în aceasta vedea Cicero caracterul inovator al

doctrinei lui Zenon.[36] Dar, dacă există o astfel de funcţie independentă a spiritului, asentimentul, ea nu poate fi altceva decât acceptarea veridicităţii impresiei, adică de fapt recunoaşterea *existenţei* obiectului. Căci percepţia se deosebeşte de o imagine plăsmuită de minte, sau de o simplă impresie senzorială, prin afirmarea existenţei obiectului, implicită în orice propoziţie de tipul „percep că p". în acest sens trebuie deci să înţelegem afirmaţia lui Aetios (*Placitaphilosophorum,* IV, 9,4, p. 396) potrivit căreia pentru stoici orice od'o0T|Gi<; este adevărată. Cât priveşte acţiunea obiectelor externe asupra simţurilor, spiritul nu are nici o putere, este pur pasiv. Rolul activ şi critic al raţiunii se afirmă însă, deja, în percepţie, întrucât impulsul primit din exterior se transformă în percepţie a obiectului abia prin asentiment. Actul recunoaşterii prezenţei obiectului este deci o funcţie a spiritului, un

mijloc cognitiv propriu, prin care acesta intră în posesia

obiectului.[37]

Dar în principiu asentimentul poate fi acordat oricărui tip de impresie. Eroarea nu este în simţuri; ea poate lua naştere doar la nivelul raţiunii, în cazul în care acordăm asentimentul în mod pripit impresiilor ce nu concordă pe deplin cu obiectul. în ce condiţii acceptă însă spiritul o impresie drept adevărată? Sau, în termenii controversei dintre Zenon şi Arkesilaos, de unde ştim

dacă suntem sau nu în posesia unei impresii „care provine de la

ceea ce este şi care nu ar putea veni de la ceea ce nu este"?[38]

Statutul de criteriu acordat de Zenon comprehensiunii ridică mari dificultăţi de interpretare. Căci, dacă prin KataA.r|\|n<; se înţelege percepţia unui obiect, în mod evident ea nu poate fi în acelaşi timp mijlocul prin care recunoaştem prezenţa respectivului obiect. Iar dacă (pocvraoia însăşi ar conţine un semn intrinsec al adevărului, cum ar fi evidenţa sau vivacitatea, prin care ea ar „forţa asentimentul", criteriul ar trebui raportat la aceste trăsături. Dar, atunci, rolul asentimentului s-ar reduce la simpla înregistrare a unui fapt psihologic. în asentiment se exprimă însă o funcţie critică a raţiunii, o funcţie prin care raţiunea cerne impresiile senzoriale şi intră activ în posesia obiectului. Dar, de vreme ce, pe de altă parte, întreaga cunoaştere îşi are sursa în experienţa sensibilă, asentimentul nu poate fi provocat decât de ceva din natura impresiei senzoriale înseşi, anume de concordanţa impresiei cu obiectul, cuprinsă în definiţia phantasiei cataleptice. Cum se poate stabili însă o atare concordanţă? Evident, ar trebui să existe o procedură aparte prin care să putem caracteriza impresia independent de obiect. O astfel de procedură ar putea fi cea presupusă de exegeţii care îi atribuie lui Zenon o teorie coerentistă asupra adevărului: natura comprehensivă sau non-comprehensivă a unei impresii depinde de măsura în care informaţia prezentată se armonizează cu corpul credinţelor

raţional acceptate.[39] Dar, dacă Zenon ar fi avut în vedere ceva de acest tip, ar fi de mirare ca sursele să nu fi păstrat nici o urmă. Oricât de simplistă ne-ar părea deci teoria lui Zenon, ea pare a fi singura susţinută de textele-sursă. în plus, ea rămâne determinantă, în trăsăturile sale principale, de-a lungul întregii

evoluţii a filozofiei stoice.[40] Dovada prezenţei obiectului este dată de percepţia însăşi. Experienţa sensibilă, din care scepticii desprindeau un simplu *indiciu* al existenţei obiectului, este pentru Zenon şi discipolii săi criteriul adevărului şi norma cunoaşterii.

Confruntat cu obiecţii precum cele ridicate de Arkesilaos şi Kar- neades, stoicismul pare să nu fi dat nici un răspuns satisfăcător, cel puţin din perspectiva exigenţelor sceptice. Căci la întrebarea *de unde ştim* că propoziţia corespunzătoare impresiei este adevărată stoicii ne spun *ce face* ca aceasta să fie adevărată: concordanţa impresiei cu obiectul. Remarcabila consecvenţă cu care stoicii au susţinut această teorie, în pofida dificultăţilor evidente ale premiselor ei, poate fi explicată din diverse perspective, dintre care cea mai satisfăcătoare pare aceea care valorizează tendinţa eminamente realistă, deosebit de evidentă în doctrina filozofiei naturii.[42] Acestei tendinţe îi corespunde în plan gnoseologic interpretarea senzualistă a procesului cunoaşterii ca „imprimare" în suflet a obiectului exterior, teorie dusă mai departe de Cleanthes şi pe care, în pofida nuanţărilor sale succesive, o vom regăsi neschimbată, în esenţă, la Epictet.

Totuşi, pe parcursul evoluţiei stoicismului, în special ca urmare a impulsului spre speculaţie dat de gândirea lui Chrysippos, asistăm la o desprindere treptată de realismul naiv, reflectată în semnificaţiile tot mai abstracte pe care le primeşte noţiunea de 9avtaGÎa. Aceasta însă nu este decât dezvăluirea progresivă a demersului originar al gândirii stoice, aflat de la bun început dincolo de antiteza dintre materialism şi spiritualism şi care, dezvoltat în contact cu tradiţia academică şi peripatetică, se va afirma ca depăşire a dualismului, ceea ce în planul filozofiei naturii va da principiul identităţii esenţiale a tuturor elementelor realităţii, iar în planul gândirii morale va conduce la postulatul-cheie al deplinei independenţe a omului superior faţă de orice împrejurări exterioare şi faţă de orice adversităţi ale destinului.

Trecând acum la expunerea succintă a fizicii primilor stoici, trebuie precizat de la bun început că, pentru ei, fizica include mult mai mult decât se înţelege în mod curent prin acest termen (în particular, mult mai mult decât însemna în tratatul cu acest nume al lui Aristotel, unde el denumea doar ştiinţa ce studiază fiinţa sub

raportul mişcării[41] - anume întreaga problematică a lumii exterioare (cosmologie şi cosmogonie), apoi cea a relaţiei dintre om şi divinitate (teologie), precum şi doctrina principiilor ultime ale existenţei spaţio-temporale (ontologie). Zenon putea regăsi fizica sub această formă extinsă în doctrina academică, în particular în conceptul naturii aflat la baza fizicii lui Xeno- krates, care cuprindea atât ordinea inteligibilă, a incorporai ului, cât şi pe cea

sensibilă, a lumii corporale.[42] Respingând însă această distincţie în sfera realităţii, Zenon a fost nevoit să apeleze şi la filozofia presocratică, dar, după cum vom vedea, acest recurs este sistematic guvernat de categorii, principii şi distincţii specifice tradiţiei platonico- aristotelice, căreia stoicismul vechi îi datorează, indubitabil, cele mai semnificative premise.

Direcţia de interpretare care plasează sistemul edificat de Zenon şi completat de discipolii săi direcţi în sfera de acţiune a filozofiei peripatetice are de partea ei argumente puternice. Dependenţa directă a fizicii stoicismului vechi de doctrina lui Aristotel pare să reiasă din numeroasele analogii, nu numai terminologice, ci şi referitoare la demersuri definitorii pentru ambele sisteme, cum ar fi postularea perechii formă - materie (eî5o<; - tfA/ri; la stoici, Xoyoţ - tfA/ri), calificarea componentelor ei drept element „activ" şi element „pasiv" sau principiul aristotelic al imanenţei, conţinut în expresia *hbjoq* evuXoţ, care se poate spune că anticipează relaţia dintre principiile stoice cores- punzătoare: o *Xayoq* ev ororn *{scil.* Tfj i)?ifj) [*„logos-vX* imanent ei

(adică materiei)"].[43] însuşi conceptul stoic al naturii poate fi pus în corelaţie nemijlocită cu cel aristotelic de (pwiţ în ce priveşte acţiunea sa demi- urgică şi teleologică. Importanţa acestor similitudini pentru interpretarea fizicii lui Zenon nu trebuie nicicum negată; dar observaţia că o serie de deosebiri esenţiale dintre

concepţia peripatetică şi cea stoică au fost trecute cu vederea[44] a permis extinderea considerabilă a cercetării premiselor filozofice ale stoicismului, cercetare ale cărei rezultate au ajuns în cele din urmă să arate că nu există nici măcar o singură privinţă în care filozofia peripatetică şi cea academică să nu îşi dispute influenţa asupra teoriilor stoice. Mai întâi, dualitatea principiilor lumii nu ar fi suficientă pentru a justifica ipoteza împrumutului aristotelic, dat fiind că aceeaşi dualitate stă şi la baza viziunii neoacademice din a doua jumătate a secolului al IV-lea, viziune desprinsă din exegeza dialogului platonician *Timaios*. La aceasta se adaugă o serie de corespondenţe, precum cea dintre demiurgul din *Timaios* şi XoYOţ-ul sto;ic în calitatea sa de „destin şi origine a lucrurilor de către care

toate sunt orânduite şi căreia toate i se supun"[45] sau aceea dintre unitatea şi prezenţa în întregul univers a 9i6Y°ţ⁻ᵘlui stoic şi unitatea sufletului lumii din doctrina platonico-academică, ca şi rolul foarte asemănător jucat de raţiunile seminale *(kojoi* anep)j,aTVK0Ì) şi cel atribuit Ideilor în calitate de modele ale lumii (7tapd8evy|J.a) în cadrul cosmogoniei platonice - corespondenţe cu nimic mai puţin semnificative decât cele stabilite cu filozofia peripatetică.

Termenul care, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, revenea aproape obsesiv în caracterizarea fizicii stoice, aşa cum putea fi ea reconstituită în linii generale din aserţiunile atribuite fondatorului şcolii de tradiţia antică, este „materialism". Urmărind însă geneza acestei caracterizări în cadrul diverselor reconstrucţii exegetice, constatăm că ea a avut de depăşit - atunci când nu a ocolit sau suprimat - atât de multe obstacole ridicate de complexitatea doctrinei înseşi, ca şi de diversitatea influenţelor pe care le-a încorporat, asimilat şi transformat, încât în cele din urmă termenul „materialism" nu mai poate fi susţinut decât sub rezerva *sui generis.*[4i] Dar, cu toate că acest materialism pare a fi unul atât de aparte încât folosirea termenului ridică dubii serioase, îndreptăţirea sa este de cele mai multe ori problematizată doar în contexte particulare. Căci, cel puţin la prima vedere, teza fundamentală a fizicii stoice potrivit căreia există o unică substanţă a lumii, iar aceasta este materia corporală, exprimă însăşi esenţa materialismului. Pentru exegeţii care preferă să sublinieze prima parte a acestei teze, sistemul stoic se defineşte în primul rând ca *monism.* Acest termen pare a pretinde mai puţine precauţii, motiv pentru care primeşte uşor diverse calificări - în primul rând, evident, pe aceea de „monism materialist", sintagmă

ce pare să sintetizeze perfect informaţiile oferite de surse.[46]
Explicarea materialismului stoic exclusiv din perspectiva

„caracterului practic al filozofiei stoice"[47] nu pare a fi suficientă. Căci, după cum vom vedea, teoria stoică asupra principiilor şi a devenirii lumii nu poate fi înţeleasă, în ultimă instanţă, decât ca o reinterpretare a doctrinei platonice şi a celei aristotelice, dacă nu

chiar ca o critică şi, în cele din urmă, o depăşire a dualismului

plato- nico-aristotelic.[48]

Conform mărturiei lui Diogenes Laertios, principiile lumii sunt pentru Zenon το nouruv (activul) şi το *náaxov* (pasivul), principiul pasiv fiind substanţa lipsită de calităţi, nedeterminată, în timp ce principiul activ este imanent, sau Zeul; după cum se subînţelege, dacă principiul pasiv este nedeterminat, cel activ e acela care conferă determinările şi astfel, străbătând întreaga

materie, le făureşte pe toate cele existente.[49] Din ele iau naştere, mai întâi, cele patru elemente care configurează lumea vizibilă. Spre deosebire de cele două substanţe, nenăscute şi nepieritoare, elementele pier în conflagraţia universală. Textul lui Diogenes continuă însă cu o afirmaţie care, în versiunea manuscriselor, sună astfel: *âXXă* Kod aromata eîvoa raţ áp%á<; Kod cqj,óp<pou<;, ra

Sé |j,£|j,op9â>o0oa[50]. Spre deosebire deci de elemente, care au formă, principiile sunt corpuri şi sunt lipsite de formă. întrucât nu dispunem de nici o altă mărturie similară, stabilirea naturii corporale sau necorporale a principiilor revine la identificarea variantei corecte a acestui pasaj. Aici, opţiunile exegeţilor se despart. Pornind de la argumentul că numai incorporalitatea ar fi compatibilă cu caracterul imaterial al 9ióy°?ᵘ1uí şi ᶜᵘ natura lipsită de calităţi a materiei, s-a propus înlocuirea lecţiunii aromata prin

áGa>|j,áTou<; („incorpórale").[51] Această conjectură intră însă în contradicţie cu mărturia lui Cicero, potrivit căreia Zenon „nu admite sub nici o formă că ceva poate fi înfăptuit de o natură

lipsită de corp [...], nici că vreo cauză sau vreun rezultat ar putea

să nu fie corp"[52].

Dar, în ultimă instanţă, alegerea uneia din cele două lecţiuni opuse depinde de semnificaţia noţiunii de corp în sistemul stoic. Potrivit noţiunii comune, corpul este un solid tridimensional de natură materială. Dar conceptul stoic de corp pare să nu cuprindă nici una dintre aceste trăsături. Să ne întoarcem la mărturia lui Diogenes: „Stoicii susţin că principiile universului sunt două: cel activ şi cel pasiv. Principiul pasiv este substanţa necalificată, materia; iar cel activ este X6Y⁰ţ-ᵘl imanent ei, Zeul. [...] Principiile sunt corpuri şi sunt lipsite de formă, căci de-abia elementele capătă formă."[56] Or dacă Xoyoţ-ul însuşi este corp, iar acesta din urmă ar fi de natură materială, Xoyoţ-ul ar fi materie, ceea ce este imposibil, aşadar corpul nu este conceput drept ceva material. Iar cum materia originară este lipsită de formă, dar totodată corp, rezultă că nici tridimensionalitatea nu este o caracteristică a corpului. Se pare aşadar că, cel puţin în măsura în care este vorba de principii, nici una dintre trăsăturile incluse în definiţia comună a conceptului de corp nu e valabilă. Originea noţiunii stoice de corporalitate trebuie căutată deci în altă parte. Or tot ceea ce continuă să cuprindă această noţiune odată îndepărtate intuiţiile naive se regăseşte în afirmaţia atribuită stoicilor de Sextus potrivit căreia „corpul este ceea ce are puterea

de a acţiona şi de a suferi acţiuni"[53]. Aceasta este însă, după cum observăm, reproducerea literală a definiţiei platonice a realului: Aeyco 8FI TO Kai OTCOUXVO'O V [twa] K£KTT||J,evov S-Dvoqjav eiV eiţ TO TCOIEÎV frtepov orurâv TC£<PUK6<; eiV eiţ TO 7ta0£îv Kai G| jaKp6TaTOV -ono Toi) 9at)?iOTdTOU, Kav ei |j,6vov eiţ anai;, *nâv* TOÎ)TO ovrax; eîvav TÎ0£|jm y«p opov [opl^ew] ta ovra EGTW 01JK *ăXXo* TI nXfiv Stivai (*Sofistul*, 247 d 8-e 4) („Afirm că tot ce posedă capacitatea determinată de a săvârşi firesc ceva, sau de a suferi o dată măcar cât de cât înrâurirea lucrului celui mai de rând, tot ce e de acest soi există cu adevărat. Căci eu pun drept definitoriu pentru realităţi faptul că «a fi» nu înseamnă altceva decât a fi

capabil de ceva").[54] Iar dacă aici se află, pe cât se pare, sursa

concepţiei despre corporalitate a stoicilor[55], caracterizarea principiilor drept corpuri nu ar fi decât o altă confirmare a statutului lor de substanţe, alături de caracterul neperisabil. Dar definiţia lui Sextus ne spune despre corp că el posedă ambele capacităţi, atât pe aceea de a acţiona, cât şi pe aceea de a suferi acţiuni, definiţie care, evident, se poate raporta numai la produsul reuniunii dintre cele două principii, întrucât nici unuia dintre ele, ca atare, nu îi revin ambele capacităţi. Ceea ce există deci cu adevărat este 9i6Y°ţ-ul reunit cu materia, sau materia însufleţită de principiul divin. Aceasta ne arată că opoziţia dintre cele două principii este pur conceptuală. De fapt, în întreaga sa amploare şi semnificaţie, principiul divin poate fi caracterizat atât drept

materie originară, cât şi drept forţă primordială[56], aşa cum o sugerează şi mărturia lui Chalcidius: „Fără îndoială stoicii consideră că Zeul ar fi acelaşi lucru cu materia sau că Zeul este o calitate

inseparabilă a materiei; şi că el circulă prin materie, precum

sămânţa prin organele genitale"[57].

Principiul unităţii lumii postulat pe această cale şi corelat cu ideea providenţei conduce, ca o consecinţă necesară, la ideea că ansamblul fiinţelor formează un întreg determinat de relaţii de dependenţă reciprocă a tuturor elementelor - ceea ce înseamnă că fiecare lucru acţionează asupra tuturor celorlalte şi este totodată supus acţiunii lor. Dar ceea ce este adevărat pentru toate entităţile universului trebuie să fie valabil şi pentru părţile fiecărei fiinţe. Dacă, aşa cum am văzut, atât noţiunea de corporalitate, cât şi manifestarea 9i6Y°ţ-ului ca putere demiurgică şi providenţă sunt idei de sorginte platonică, teoria asupra devenirii şi alcătuirii lumii, a armoniei lăuntrice a fiecărui element, ca şi a întregului univers va fi configurată prin extrapolarea unui concept aristotelic.

Acţiunea Xoyoţ-ului asupra materiei adecvate, pregătită

„în vederea creaţiei celor ce urmează a fi plăsmuite"[58], dă naştere mai întâi celor patru elemente, iar apoi, prin intermediul acestora, tuturor celor existente: „Lumea ia naştere când substanţa ei din foc, trecând prin stadiul de aer, este prefăcută în apă, iar apoi partea mai densă a acesteia, condensându-se, devine pământ, în timp ce partea mai puţin consistentă este transformată în aer, care, subţiindu-se şi mai mult, dă naştere focului. După aceea, prin amestecul acestor elemente, se formează plantele, animalele şi

toate celelalte specii vii"[59]. în ce constă însă această acţiune a Xoyoţ-ului asupra materiei, sau cum are loc generarea elementelor? Potrivit mărturiei lui Galenos, principiile din care iau naştere elementele sunt materia nedeterminată şi cele patru calităţi prime, \|/u%p6Tr|<; („recele"), Gep^oTru; („caldul"), î;t|

p6tt|<; („uscatul"), -DYporrn; („umedul").[60] De vreme ce acestea constituie un întreg în raport cu materia nedeterminată, rezultă clar că ele nu reprezintă altceva decât Xoyoţ-ul sub cele patru

forme principale de manifestare.[61] Aşadar, pentru a da naştere elementelor, materia se combină sau se amestecă cu cele patru calităţi prime. La rândul lor, elementele se vor amesteca între ele pentru a genera lumea sensibilă. Dintre cele trei tipuri de amestec recunoscute de stoici, modelul celei dintâi, simpla alăturare a componentelor în care acestea îşi păstrează nealterate calităţile, este evident inadecvat pentru a reprezenta combinarea principiilor şi a elementelor generării. Căci amestecul acestora presupune întrepătrunderea totală a corpurilor, şi nu doar a calităţilor lor. Ea nu este deci simpla alăturare a părţilor constitutive. Pe de altă parte, elementele rămân calitativ determinate: focul cald, aerul rece, apa umedă şi pământul uscat. Calităţile prime nu se pierd în amestec. Aşadar, nici tipul de amestec în care legătura componentelor este atât de strânsă încât acestea îşi pierd calităţile proprii nu poate intra în discuţie. Rămâne o a treia posibilitate: aceeaşi strânsă legătură ce face imposibilă separarea părţilor, cu deosebirea că elementele componente îşi păstrează de această dată propriile caracteristici. Acest tip de combinaţie va fi „amestecul total" (îcpaGiţ 81' oXcov).

Căutând sursele filozofice ale acestui construct teoretic, e limpede, în primul rând, că la baza lui nu se poate afla modelul matematic atomist susţinut de Democrit şi apoi de Platon. Căci combinarea elementelor constitutive ale unui corp, după cum va spune Aristotel, nu poate fi simpla juxtapunere a părţilor. Or atomii, părţile indivizibile, fie coincid, fie îşi sunt complet exteriori unul altuia. Iar simpla compoziţie (GWG EGK;) nu înseamnă amestec (NÎIJIŢ), căci un întreg organic este mai mult decât o simplă alăturare

a elementelor care îl alcătuiesc.[62] Analiza numeroaselor contradicţii care decurg din modelul atomist, în particular imposibilitatea de a explica până la capăt pe baza lui devenirea realului, l-a condus pe Aristotel la ipoteza diviziunii la infinit (ei;

cbteipov)[63] şi la constituirea pe baza acesteia a „amestecului în

totalitate" (το 7tdvTT| |j,£|j,î%Toa),[64] numit de stoici Kpr/.Giq 81' oÂo)v.

Acest tip de amestec sau de combinaţie (n/tijiţ) poate avea loc însă, potrivit lui Aristotel, numai între substanţe materiale, şi nu

între formă şi materie sau între principiul activ şi principiul pasiv.[65] Dar stoicii, graţie concepţiei lor diferite asupra naturii principiilor şi elementelor, s-au putut orienta spre acest model, pe care l-au transformat în explicaţie generală a devenirii. Prin Kpdou; 81' *oXmv,* proces prin care se manifestă pe diverse trepte ale realului un unic principiu de coeziune, se vădeşte din nou că trăsătura dominantă a viziunii moniste configurate de stoici nu este, în ultimă instanţă, materialismul, ci dinamismul creator. Atât cele două principii, concepute drept corporale, cât şi elementele care compun realitatea interacţionează potrivit modelului aristotelic al combinaţiei chimice. Divizându-se la infinit, fiecare parte constitutivă a fiecărei substanţe din amestec poate îngloba şi este la rândul său înglobată de părţile constitutive ale celorlalte şi ca atare componentele lor se pot substitui reciproc pretutindeni, rezultând astfel o întrepătrundere continuă. Pe această cale, ia naştere o legătură cu adevărat indisolubilă, acea unitate specifică întregului organic, al cărei cel mai bun exemplu este relaţia dintre suflet şi trup, dar care reprezintă totodată legătura originară a întregului univers.

Odată cu naşterea elementelor prin amestecul total al celor două principii, antiteza pur inteligibilă dintre ele este transpusă în relaţia dintre foc şi aer, pe de o parte, ca exponente ale principiului activ, şi celelalte două elemente, pământul şi apa, pe de altă parte, care joacă rolul pasiv. Astfel, după ce X6Y°ţ-υl ª infuzat materia cu principiul focului originar (anume căldura, Gep^oTru;), „din foc ia naştere apa, trecând prin stadiul de aer, iar din ceea ce se depune se formează pământul, în vreme ce, din rest, o parte rămâne apă, iar din apa transformată în vapori ia naştere aerul, din care se aprinde focul. Iar amestecul se creează

prin transformarea elementelor unul în celălalt, întregul corp al

unuia trecând cu totul în corpul celuilalt"[66].

Purtătorul prin excelenţă al principiului activ în această fază post- elementară este focul, probabil datorită capacităţii acestui element de a furniza principiul explicativ cel mai cuprinzător şi totodată cel mai apropiat de experienţa sensibilă a unităţii realului, în care separarea dintre spiritual şi corporal este abolită. Doctrina heracleitică a focului, din care se inspiră

stoicismul în acest punct,[67] este însă completată în mod esenţial prin distincţia explicită dintre focul obişnuit „neartizan" (ch;£%vov nfip) şi focul raţional sau „artizan" (n-Op τ£%νικον) care procedează

în mod metodic (68© (3A8ι^ov) la crearea şi întreţinerea vieţii.[68] în puritatea sa iniţială, focul acesta inteligent, reprezentând substanţa originară a divinităţii, nu este prezent decât în astre, concepute ca fiinţe vii şi raţionale (SVF 1120), care comunică între ele trimiţându-şi raze (SVF I 122); în celelalte alcătuiri ale cosmosului, Zeul acţionează diferit de la caz la caz (SVF I 158): în fiinţele raţionale ca *Xojoq,* în animale ca \|A)%f|, în plante ca (pwnţ, iar în lucrurile neînsufleţite ca ăijiţ (i.e. forţă de coeziune sau alcătuire unitară).

Din amestecul focului cu aerul ia naştere nvEÎ))j,a, suflul

cald,[69]identificat de Zenon cu sufletul care „ne însuflețește și ne

pune în mişcare"[70]. Sub formă lichidă, ca sământă, suflul este principiu formativ, mijlocul prin care i se transmit embrionului trăsăturile ereditare sub forma unui amestec alcătuit din sămânţa părinţilor, amestec care înseamnă combinaţia omogenă a unor

fragmente extrase din facultăţile sufletului.[71] Dar suflu nu este doar sufletul omenesc în funcţiile sale cinetică şi germinativă, ci însuşi principiul care străbate toate părţile lumii, chiar şi pe cele

mai nedemne.[72] nv£i)|j,a este astfel identificată de Zenon, ce-i drept pe o cale indirectă, cu principiul divin şi cu focul. Căci

sufletul este când nv£i))j,a, când foc,[73] sămânţa este TCV£î)|J,A, dar

şi foc,[74] iar Zeul, cel care străbate întregul cosmos (proprietate

atribuită şi sufletului), este totodată „inteligenţa de foc a lumii"[75].
Zenon apelează, aşadar, din nou la un concept expresiv şi

integrator cu vechi rădăcini în gândirea greacă, atât în sfera

doctrinelor medicale, cât şi pe terenul speculaţiei filozofice.[76]

Tranziţia de la registrul pur material la cel spiritual, iniţiată de Aristotel cu privire la nv£i))j,a, va fi continuată şi aprofundată de succesorii lui Zenon. La Cleanthes suflul cald preia cu totul atributele substanţei divine care pătrunde întregul univers şi pe

care Zenon o identifica cu eterul.[77] Sufletul de natură pneumatică este răspândit în întregul cosmos, iar tensiunea acestei materii subtile şi fluide configurează toate componentele lumii, determinând proprietăţile specifice şi unitatea fiecărui lucru. Toate părţile universului iau naştere din substanţa unică a cosmosului, a cărei tensiune nu slăbeşte niciodată. Prin mişcarea sa alternativă de expansiune şi concentrare, ea generează şi ordonează întregul

univers, parcurgând mereu acelaşi ciclu potrivit aceleiaşi reguli.[78] Prin analiza conceptuală minuţioasă şi precizările terminologice ale lui Chrysippos, aspectele „fiziologice" originare ale noţiunii de nvEÎ))j,a trec în plan secund. Pentru Chrysippos suflul este în primul rând cauza alcătuirii unitare a tuturor celor existente şi

temeiul comuniunii părţilor sau al „simpatiei universale".[79]
Reunirea nenumăratelor particule ale corpurilor este produsă la
rândul său de nvEÎ))j,a. Astfel, aceasta joacă rolul de activitate, iar

corpul, pe acela de pasivitate.[80] Ca şi pentru Zenon, pentru Chrysippos nvEÎ))j,a însăşi este un amestec de foc şi aer: „Mai ales aceia potrivit cărora sufletul derivă dintr-un amestec de calităţi şi din combinaţia anumitor elemente îl socotesc a fi armonie sau sinteză proporţională a unor corpuri. Iar printre aceştia se numără

stoicii, căci ei consideră sufletul un suflu alcătuit din foc şi aer."[81]
Prin mişcarea ei în direcţii contrare (fi ei; TO evavrlov cqra KÎVTIGK;

amoi)[82]) evocând heracliteanul *o8oq* avco KCCTCO („calea ascendentă şi descendentă"), nvEÎ))j,a menţine unitatea corpurilor în care este prezentă (KOCG' fjv GT)ve%£i ta ev oîţ *âv* fj), individualizându-le şi diferenţiin- du-le; căci ea penetrează corpurile în moduri diferite, acţionând după caz ca TCvei)|j,a ¿KTVKOV, (pwiKov sau \|A)%IKOV: „Principiul guvernator care acţionează în plante este numit de stoici, în mod uzual, «natură», iar cel care acţionează în animale, «suflet». Totuşi, ei socotesc că substanţa comună plantelor şi animalelor este suflul implantat, diferenţiat, consideră ei, <doar> calitativ. Căci suflul ce constituie sufletul este mai uscat, cel al naturii este mai umed, dar amândouă, pentru a putea dăinui, au

nevoie nu numai de hrană, ci şi de aer"[83]. Dar momentul culminant al panpneumatismului lui Chrysippos este înţelegerea destinului (ei|j,ap|j,evr|) drept Stiva^u; nveu)j,aTVKfi (forţă pneumatică): „Chrysippos considera că esenţa destinului este forţa pneumatică

ce determină orânduirea universului"[84]. Toate funcţiile Xoyoţ-ului sunt astfel absorbite de nvei))j,a, ale cărei esenţă şi acţiune se manifestă, precum în cosmodiceea heracliteană, pe diversele trepte ale existenţei cosmice, de la piatră până la om.

Dacă în registrul fizic se înfăţişează ca foc sau ca nvei))j,a, în cel biologic, sub formă de bojoc, Gnepiratucoţ, iar în registrul teologic, ca divinitate ce guvernează întregul univers, Xayoţ-ul pare să reprezinte, începând chiar cu doctrina lui Zenon, legea unică ce străbate ansamblul cosmic, ordinea inexorabilă a lucrurilor, necesitatea sau destinul: ei|j,ap|j,evr|. Destinul este, pentru Zenon, „forţa ce pune în mişcare materia"[89] şi, potrivit mărturiei lui Diogenes, „cauza lucrurilor sau raţiunea potrivit

căreia este guvernat cosmosul"[85], ei|j,ap|j,evr| fiind doar un alt nume al principiului suprem: „«Zeu», «Intelect», «Destin» sau «Zeus», ca şi oricare dintre feluritele nume ce îi sunt date, denu-

mesc, toate, unul şi acelaşi lucru"[86]. Dar dacă între ideea de Xoyoţ şi cea de destin există cu siguranţă o relaţie esenţială, echivalenţa celor două nu este chiar de la sine înţeleasă. Stobaios, referindu-se în aceeaşi frază la *Xayoc,* şi destin *{Eclogae,* 1,11, 5a, p. 132, 26 W; Areios Didymos, fr. 20 Diels = SVF I 87), ezită să îi atribuie lui Zenon ideea identificării lor, oferind indicaţia vagă: TOV TOi) NAVTOŢ *Xayov,* ov evun ei|j,ap|j,evr|v *KaXoixjw („logos*-ul întregului, pe care unii îl numesc destin"). Iar din mărturia sa referitoare la doctrina lui Chrysippos despre ei|j,ap|j,evr| se poate desprinde şi mai limpede că între aceasta şi Xoyoţ nu există o simplă identitate. Noţiunea de ei|j,ap|j,evr| este neîndoielnic strâns unită cu cea de *Xayoq,* dar, în sensul originar al celor doi termeni, ea este mai puţin o ipostază, cât una dintre funcţiile Aoyoţ-ului în acţiunea sa cosmică: „Destinul este Xoyoţ-ul cosmosului sau Xoyoţ-ul celor guvernate în cosmos prin providenţă sau potrivit căruia au

luat fiinţă cele care au fost, există cele actuale şi vor exista cele

viitoare"[87]. Este adevărat, pe de altă parte, că şi pentru Chrysippos, ca şi pentru Zenon, ei|j,ap|j,Evr| este doar un alt nume al substanţei unice a universului, un nume printre multe altele, precum „adevăr", „cauză", „natură", „necesitate", noţiuni coordonate astfel spre o unitate sistematică, dar a căror semnificaţie originară corespundea unor necesităţi diferite ale

gândirii[88]: „Obişnuia să înlocuiască <noţiunea de> *logos* cu cea de adevăr, de cauză, de natură, de necesitate, adăugând la acestea şi

alte denumiri, ca desemnând una şi aceeaşi substanţă potrivit

feluritelor accepţiuni"[89].

Dacă influenţa filozofiei presocratice şi în special aceea a lui Heraclit este cu neputinţă de pus la îndoială, totuşi ei|j,ap|j,evr| este un concept autentic stoic. Căci la nici unul dintre filozofii anteriori, nici chiar la Platon sau la Aristotel, unde ideea unor principii care guvernează universul apare pe deplin articulată filozofic, ea nu ajunge la o asemenea expansiune şi importanţă în cadrul sistemului. Pentru stoici, ei|j,ap|j,evr| nu mai apare ca un principiu de sine stătător alături de alte concepte explicative ale realităţii, ci, prin semnificaţia sa deosebit de plastică, devine raţiunea universală după care toate sunt alcătuite şi potrivit căreia se petrec toate; „destin" este structura ca atare, ca şi activitatea lumii fizice, precum şi întreaga desfăşurare a procesului sufletesc de la percepţie la acţiune. Fiind un principiu de ordine, expresia modului metodic de a proceda al Xoyoţ-ului, schema sa este aceea a relaţiei dintre cauză şi efect.

înainte de a trece la determinările stoice ale cauzalităţii iniţiate de Zenon, trebuie spus că acestea ne vor părea foarte familiare, chiar banale. Motivul nu este altul decât acela că noţiunea modernă de cauzalitate îşi are originea, pe cât se pare, în

teoriile stoice asimilate pe scară largă de Antichitatea târzie.[90] Zenon, relatează Stobaios, „susţine că acel ceva «datorită căruia» este cauza, iar ceea ce derivă din cauză este efectul. Iar cauza este corp, în timp ce efectul este predicat. Apoi, este cu neputinţă să fie prezentă cauza şi să lipsească efectul. Deci, potrivit acestei afirmaţii, cauza este lucrul datorită căruia ceva ia naştere, aşa cum, de pildă, datorită gândirii ia naştere faptul de a gândi, datorită sufletului, faptul de a trăi şi datorită cumpătării, faptul de a fi cumpătat. Căci este cu neputinţă ca, dacă există cumpătare într-o anumită privinţă, să nu fii cumpătat, dacă există suflet, să nu

trăieşti şi dacă există gândire, să nu gândeşti"[91]. în sens general, aşadar, cauza este 81' o („lucrul datorită căruia"). Dar această expresie generală ce poate cuprinde toate tipurile de explicaţii cauzale, inclusiv pe cele de sorginte platonică şi aristotelică raportate la formă, materie sau scop, este îndată restrânsă prin introducerea noţiunii de efect: oî) 8e amov Gt)|j,p£pr|K6(; („ceea ce derivă din cauză este efectul"). Aşadar, pentru Zenon, cauza nu este orice 81' o, ci numai aceea productivă, eficientă. Cauza este ceea ce acţionează şi este apt să producă un efect. Cum însă numai entitatea corporală poate acţiona, orice cauză este corp (Kai TO JI£v amov aâ)|j,a); iar cum substanţa comună este eternă, efectul nu poate fi decât un incorporai, un predicat (oî) 8e amov Katr|Y6pr||j,a [„efectul este predicat"]). La producerea unui efect conlucrează o serie întreagă de factori, dar cauza propriu-zisă este cea a cărei prezenţă atrage în mod necesar prezenţa efectului (dS-Dvatov 8' eîvav TO |j,ev amov napeîvav, oî) 8e EGTIV amov |J,FI îmdp %£w [„este cu neputinţă să fie prezentă cauza şi să lipsească efectul"]). Exemplele abstracte date de Stobaios sunt special alese. Caracterul nemijlocit al relaţiei de tipul celei dintre 9povr|GI<; („gândirea") şi TO 9poveîv („a gândi") indică însăşi ideea centrală a analizei lui Zenon, potrivit căreia cauza unui eveniment actual trebuie considerată numai *cauza proximă*, aceea de care efectul depinde în mod direct.

Lanţul cauzal astfel constituit este destinul inexorabil. Totul se petrece potrivit legii sale, sau naturii comune, cum va spune Chrysippos: „Căci, de vreme ce natura comună se întinde asupra tuturor lucrurilor existente, este necesar ca tot ceea ce se petrece în univers şi în oricare dintre părţile sale să se petreacă în acord cu ea şi potrivit ordinii sale; întrucât nu există nimic care ar putea să se opună legii sale, nici nu există vreo parte a sa astfel încât să fie

mişcată sau alcătuită altfel decât potrivit naturii comune"[92]. Destinul însă nu guvernează doar universul fizic - părând să anuleze orice idee a „posibilului" -, ci se răsfrânge şi asupra naturii umane, întrucât şi ea este parte a naturii comune. Or extinderea principiului necesităţii la sfera acţiunii umane echivalează, de bună seamă, cu anularea oricărei responsabilităţi pe plan moral. Metoda adoptată de stoici în încercarea de a soluţiona aceste aporii şi asupra căreia sursele nu au păstrat nici o aluzie referitoare la Zenon poate fi însă reconstituită, în bună măsură, pornind de la fragmentele lui Chrysippos.

Potrivit mărturiei lui Cicero, stoicii distingeau două tipuri de cauze, ambele implicate în egală măsură în apariţia oricărui fenomen. Una este parte a naturii lucrului care acţionează sau suportă acţiunea şi ea reprezintă cauza „perfectă şi principală". Cauzele principale şi perfecte sunt în întregime guvernate de necesitate, în sensul că ele reprezintă structura şi valenţele - sau, în genere, calităţile - tuturor celor existente constituite ca atare prin acţiunea Xoyoţ-ului asupra materiei. La baza tuturor evenimentelor se află aceste calităţi, dar în mod de sine stătător ele nici nu produc evenimente, nici nu predetermină un anumit curs al lucrurilor. în mod necesar, adică potrivit naturii sale, un cilindru se va rostogoli, dar numai dacă va primi un impuls din exterior. în mod necesar, datorită naturii sale raţionale, *hegemonikon*-|/| va cerne impresiile, acordându-le sau refuzându-le asentimentul, dar numai ca răspuns la stimulii externi. Realizarea

efectivă a acțiunii sau producerea evenimentului pretind deci o

cauză „auxiliară şi proximă".[93]

în schimb „posibilitatea" ca atare şi desfăşurarea acţiunii într-o manieră determinată rezidă în cauza principală. Căci, tocmai prin intermediul naturii lucrurilor asupra cărora acţionează cauzele proxime, acţiunea sau evenimentul se produc după un anumit tipar. Cauza principală este cea care modelează impulsul extern şi îşi pune amprenta asupra acţiunii rezultate." Dacă ansamblul cauzelor auxiliare şi proxime ale apariţiei unei dorinţe, de exemplu, nu sunt în puterea noastră, aceasta nu înseamnă că dorinţa însăşi nu este în puterea noastră. Căci asentimentul prin care imaginea senzorială devine percepţie a unui obiect demn de dorit, lăsând astfel liberă dezvoltarea instinctului natural de a-l dobândi, este un

act al spiritului nostru, un act a cărui cauză suntem noi înşine şi

pentru care suntem întru totul responsabili.[94]

Până aici stoicismul pare a urma o tradiţie deja constituită în cadrul gândirii greceşti, de conciliere a determinismului natural cu perceperea omului drept agent responsabil. Nu numai teoriile morale, ci înseşi legile şi practica juridică greacă a epocii aveau în

centru ideea responsabilităţii umane.[95] Iar dacă analiza filozofică a trebuit să se confrunte cu un anumit element determinist - reflectat în evidenţa că acţiunile, chiar cele „voluntare", sunt la rândul lor determinate, în ultimă instanţă, de caracter -, atât pentru Platon, cât şi pentru Aristotel răspunderea formării propriului caracter îi revine omului. în esenţă, ideea că decizia umană ar face parte din înlănţuirea cauzală a naturii este întru totul străină spiritului grec.

Dar tocmai această dihotomie între acţiunea umană şi cauzalitatea naturii se dovedea incompatibilă cu viziunea fundamental monistă a stoicismului. Un singur principiu, Xoyoţ-ul, se manifestă prin fiecare eveniment al lumii naturale şi prin fiecare alegere şi faptă săvârşită de om. întreaga reţea de interacţiuni a celor ce acţionează în lume nu este altceva decât necesitatea cu care fiecare lucru exprimă, prin acţiune, configuraţia particulară şi nivelul de intensitate atins în el de principiul constitutiv comun întregii realităţi. Destinul este numai una dintre formele sub care se înfăţişează substanţa unică a universului, sursă, fundament şi lege a tuturor lucrurilor şi în care sunt resorbite toate antinomiile existenţei fizice şi spirituale. Aoyoţ-ul este cauza originară şi totul decurge din aceasta potrivit planului prestabilit. Astfel, libertatea, identificată cu activitatea nestânjenită, devine atribut exclusiv al substanţei comune tuturor lucrurilor. Evident, despre vreo acţiune spontană şi imprevizibilă a vreuneia dintre părţile sale, despre libertate în acest sens, nu se poate vorbi. Căci totul este în puterea Xoyoţ-ului şi totul se înfăptuieşte în lume aşa cum trebuia înfăptuit - dar aceasta înseamnă totodată, după cum vom vedea, că tot ceea ce *trebuie înfăptuit* de către om, îndatoririle sale (Ka0f| Kovra), se află în puterea lui în măsura în care se încredinţează fără rezerve raţiunii universale. în ultimă instanţă, X6Y°ţ-ul este cel „răspunzător", dar tot ceea ce participă la el participă deopotrivă la această responsabilitate metafizică. însă temeiul ultim al justei raţiuni a lumii nu trebuie căutat în raporturile concrete dintre datele ei şi nici în analizele fine ale conştiinţei, în proporţia dintre vină şi pedeapsă, dintre merit şi recompensă - în care omul lipsit

de adevărata înțelepciune caută un sens pe măsura puterilor sale

de pătrundere -, ci numai în înţelepciunea legii suverane.[96]

în ideea X6Y°ţ-ᵁl'ⁱ ᶜᵃ destin, ca lege a cosmosului şi a sufletului omenesc deopotrivă, se reflectă profunda unitate a sistemului fondat de Zenon. Este însă, pe de altă parte, limpede că spiritul stoicismului s-a exprimat în cel mai înalt grad în filozofia morală. Abia aici se dezvăluie în deplina lor semnificaţie acele premise ale activităţii creatoare „conţinute în *hbjoq* ca într-o sământă", adică acel dinamism şi acea forţă ce pot izvorî numai din maximă concentrare, din unitatea care înseamnă permanentă tensiune lăuntrică şi rezistenţă în raport cu acţiunea oricărui factor eterogen şi în care se reflectă perfecta coincidenţă dintre „a face" şi „a fi" a principiului spiritual. în sfera eticii se pot surprinde exact sensul şi măsura în care depăşirea dualismului platonico-aristotelic ţine de registrul cel mai adânc al gândirii stoicilor, de însuşi nucleul doctrinei lor care constă în căutarea fericirii autentice, a binelui suprem al vieţii şi aspiraţiei omeneşti, ce nu se poate baza decât pe un principiu unic şi integrator al ordinii umane şi divine.

Ca pentru toţi predecesorii săi începând cu Socrate, pentru Zenon binele cel mai de seamă este fericirea (e-uSoaiJ.ovia), scop ultim al tuturor strădaniilor omeneşti, bunul cel mai preţios spre care tindem.[103] Dar „bun" în adevăratul înţeles al cuvântului este numai ceea ce deţine valoare absolută, şi nu ceea ce este astfel caracterizat numai în raport cu alte lucruri sau ca mijloc în vederea lor. Dacă există un astfel de bine, el nu poate fi deci printre cele a căror valoare depinde de conjunctură sau care pot fi folosite atât bine, cât şi rău. Or tot ceea ce oamenii obişnuiţi apreciază mai mult pe această lume, bogăţia, sănătatea, gloria şi chiar viaţa însăşi, aparţin acestei ultime categorii. Acestea nu sunt deci bune şi evident nu sunt nici propriu-zis rele - sunt neutre sau, din perspectiva fericirii noastre, <x8iá<popa (indiferente). Nu s-ar putea spune însă că ele contribuie totuşi la fericire? Dacă am admite acest lucru ar însemna să recunoaştem şi că lipsa lor ne poate face nefericiţi. Or fericirea autentică este numai aceea de nezdruncinat. Eii)8oa|j,ovia nu poate fi deci garantată decât dacă atingerea ei este independentă de posesia acestor aşa-numite „bunuri". Pentru a fi scoasă de sub incidenţa oricărui element contingent sau care „nu depinde de noi" (oií)K é<p' ípív), fericirea trebuie aşadar transformată într-o stare lăuntrică, într-o calitate a sufletului. Urmân- du-i pe Socrate, Platón şi Aristotel, Zenon numeşte starea aceasta ápetri (excelenţă, virtute). Deşi poate

îmbrăca diverse aspecte, cum ar fi înțelepciunea, cumpătarea,

dreptatea, curajul,[97] virtutea este în fond una singură, unicul bine în adevăratul sens al termenului şi ca atare singura premisă a

fericirii.[98] în virtute rezidă, aşadar, fericirea omului, nu în plăcere. Nici chiar plăcerea ce însoţeşte fapta virtuoasă nu este parte a binelui absolut; ea decurge din acţiune ca simplu efect, fără a

adăuga nimic binelui veritabil.[99] Cât priveşte afectele sau pasiunile, acestea sunt, precum în doctrina aristotelică, mişcări iraţionale ale sufletului, numai că, pentru Zenon, nu există nici o cale de mijloc, nici o „medie" în afecte, opusă exceselor vicioase, ci iraţionalul în esenţa sa reprezintă un exces şi un viciu al sufletului. Dacă în definiţia aristotelică partea iraţională a sufletului era aceea aptă să se supună Xoyoţ-ului, în viziunea stoicilor vechi nâGoţ-ul reprezintă tocmai ceea ce se opune oricărui control raţional, fiind astfel propriu-zis elementul „contra-raţional" al sufletului. Ansamblul afectelor reprezintă, în raport cu Xoyoţ-ul, un fel de *privatio boni;* ele sunt numai obstacole în calea manifestării virtuţii şi raţiunii, iar în măsura în care sunt totuşi părţi ale sufletului omenesc nu reprezintă decât porniri exacerbate sau

mişcări iraţionale şi împotriva naturii.[100] în lipsa de măsură, în tulburarea şi nelinişţea sufletului constă nefericirea. Doar cel care s-a smuls de sub tirania pasiunilor, cel care a renunţat cu înţelepciune la dorinţe, cel al cărui cuget nu poate fi tulburat de temeri şi griji, dar nici cuprins de exaltare, acela este cu adevărat

fericit.[101] Aceluia, într-adevăr, nu îi lipseşte nimic; căci toate cele spre care se îndreaptă dorinţele arzătoare ale oamenilor nu au în sine vreo valoare şi deci nu pot să adauge nimic fericirii, după cum nici lipsa lor nu o poate diminua. Starea lăuntrică a omului virtuos este aşadar cotaGeia, eliberarea de naGoţ, ceea ce înseamnă autonomie, control desăvârşit şi perfectă serenitate a spiritului.

Determinarea preponderent negativă a scopului ultim, aşa cum reiese ea din întreaga gamă de formule şi argumente, reluate şi dezvoltate de stoici sub cele mai diverse forme pentru a spune mereu acelaşi lucru, anume că binele moral înseamnă indiferenţă faţă de bunurile obişnuite, nu este însă, de fapt, decât forma radicală sub care se înfăţişează o problemă mai veche a gândirii greceşti. Contradicţia dintre binele determinat din perspectiva naturii, drept ceea ce este util şi favorabil vieţii, şi binele ca normă morală, contradicţie dezvăluită şi analizată în toate implicaţiile ei de sofiştii secolului al V-lea, era încă departe de a-şi fi epuizat potenţialul. încercarea lui Socrate de a o rezolva prin conceptul Binelui moral care ar fi totodată adevăratul bine util în viaţă nu făcuse decât să acutizeze, la rândul ei, tensiunea dintre cele două perspective. Din acest moment, una dintre problemele capitale ale oricărui demers etic va fi determinarea valorii obiectelor şi scopurilor extramorale. Or nici filozofia cinică, cea care va reflecta de fapt prin rigorismul său concluziile practice ale premisei socratice, nici compromisul la care va apela Aristotel, preluând bunurile exterioare în conceptul său de e-uSoairovla şi acordându-le astfel acestora o valoare condiţionată în sine, dar raportată la însuşi binele moral, nu vor reprezenta pentru stoici o cale de urmat. Nu printr-o semnificaţie mai cuprinzătoare a fericirii le va reuşi stoicilor recuperarea valorilor naturale, ci prin însuşi conceptul lor de (p-UGiţ, care înseamnă, aşa cum am văzut,

unitatea dintre realitate şi lege.[102] Sub ce înfăţişare se regăsesc în doctrina lui Zenon bazele acestei construcţii şi în ce măsură i se pot atribui feluritele ei componente rămâne o întrebare dificilă. Prima delimitare care se impune aici este aceea dintre ideile şi conceptele introduse efectiv de Zenon şi cele atribuite lui ulterior de tradiţia şcolii, ceea ce, dat fiind caracterul principalelor surse, este în câteva puncte imposibil de decis. Iar în privinţa celor ce par mai curând contribuţii ale discipolilor, dar care ar fi conţinute, în germene, în doctrina fondatorului, suntem şi mai drastic reduşi la simple ipoteze. Putem afirma însă cu certitudine că fundamentele eticii stoice cuprinse în teoria cu privire la „apropriere" (OIKEI- coorţ) au fost aşezate de Zenon.

Potrivit acestei doctrine aşa cum este ea prezentată de

Diogenes Laertios,[103] instinctul primordial (nprotri op|j,f|) al oricărei făpturi, sădit în ea de natură, nu este plăcerea, cum cred adepţii lui Epicur, ci înclinaţia spre sine, conştiinţa apartenenţei de sine

sau „apropierii".[104] Din aceasta decurge preocuparea pentru propria existenţă, pentru conservarea propriei fiinţe, instinct care se manifestă prin urmărirea celor potrivite naturii sale, a celor „proprii" (oĺ κεĩοc), şi prin evitarea celor străine (ocAAârpia). Dacă în regnul vegetal natura însăşi acţionează în acest scop, în regnul animal, dotat cu senzaţie (od'o0T|Gi<;), legea naturii va fi viaţa urmând instinctul (rata xnv op|j,f|v).

Pentru om însă, pe care natura l-a înzestrat cu un ghid superior, anume Xoyoţ-ul, drept τ£%vîττ|<; τfjτ opjo.f(ţ („artizan al impulsurilor"), viaţa potrivită naturii (τcατα (pwiv) va fi „viaţa în acord cu raţiunea" (το καxd *hbjov* £rjv). Pe aceasta Zenon o mai numeşte „το κocτ' ccpeTTjv £rjv", viaţa potrivit virtuţii, semnificaţia termenului <xp£TÍ| fiind aici, după cum specifică Diogenes ulterior,

aceea generală, de „excelenţă" sau de împlinire a propriei

naturi.[105] De aceea, conchide Diogenes, Zenon a definit scopul ultim în termenii „το oJj,o?ioyouJj,evax; Tfj (pwei £rjv" („viaţa în acord cu natura"). Cum reiese însă această concluzie din cele precedente nu este uşor de înţeles. De fapt, ar fi fost de aşteptat ca Xoyoţ-ul să îl îndrume pe om spre scopul natural, conservarea, şi, ca atare, viaţa în acord cu raţiunea să ţintească spre cele adecvate naturii sale; dar atât noţiunea de natură, cât şi aceea de scop natural capătă subit un alt înţeles: natura devine normă, iar scopul, din

scop determinat de natură, devine imperativ adresat exclusiv

omului.[106]

Pe de altă parte, Stobaios, în dezacord cu majoritatea surselor, relatează că Zenon ar fi definit scopul ultim ca fiind „a trăi armonios" sau „consecvent" (το 6|J,O?IOYOU|J,EVCQ<; £rjv), adică

„a trăi conform unui principiu unitar şi fără contradicţii"[107]. Aici precizarea Tfj (pixjEv lipseşte, iar formula se limitează la 6)j,oXoYÎa, care, ca armonie şi unitate a caracterului, ar conţine în ea însăşi fericirea. Cleanthes ar fi fost, după Stobaios, cel care a adăugat definiţiei zenoniene a TeXoţ-ului expresia Tfj (pwei, al

cărei sens l-ar fi precizat mai apoi Chrysippos[108]. Forma limpede şi tranşantă a mărturiei lui Stobaios este primul lucru care vorbeşte în favoarea ei. Iar informaţiile oferite de această mărturie cu privire la semnificaţiile noi pe care le primeşte definiţia teXoţ-ului la Cleanthes şi Chrysippos ne ajută să înţelegem şi structura stranie a pasajului laertian. întrucât ceea ce ne oferă Diogenes pare a fi chiar un extras din lucrarea lui Chrysippos **rfepi** TEM >V, este foarte probabil ca Diogenes să fi reprodus chiar acel pasaj în care Chrysippos avansa, potrivit manierei sale obişnuite, noua formă a definiţiei teXoţ-ului - „TO o|J,o?IOYOU|J,EVAX; Tfj (PWEI £rjv" [,,a

trăi în armonie cu natura"] -, ca pe o simplă interpretare a formulei

lui Zenon, „TO 6|J,O?IOYOU|J,EVCQ<; £rjv" [„a trăi armonios"].[109]

Dacă aceasta era, într-adevăr, definiţia zenoniană a scopului ultim, ea se încadrează în tradiţia socratică, pentru care

„aequabilitas în omni vita"[110] reprezintă ţelul suprem, excelenţa umană, expresia desăvârşită a naturii omeneşti în esenţa sa. Specificul naturii umane întruchipat de raţiune şi determinarea binelui autentic drept valoare spirituală rămâne o constantă a gândirii tuturor celor care se revendicau de la Socrate, printre care se numărau şi primii maeştri ai lui Zenon, cinicii. Date fiind acestea, este evident că doctrina lui Epicur, potrivit căreia tendinţa naturală a omului ar fi căutarea plăcerii, reprezenta pentru stoici primejdia maximă, atingând însuşi punctul nevralgic al rigorismului lor etic, care înfruntase toate tentaţiile compromisului teoretic şi refuzase orice concesie în faţa „bunului simţ". Dovedirea originii naturale a virtuţii trebuia să capete, în acest context, o importanţă deosebită. Relaţia dintre virtute şi natură trebuia să devină explicită - şi aceasta a fost, pe cât se pare, intenţia ce a stat la

baza versiunii mai ample a definiţiei TeXoţ-ului, adoptată de

Cleanthes şi Chrysippos.[111]

Dar respingerea premiselor epicureice a constituit pentru stoici prilejul confruntării cu o problemă mult mai complexă, în raport cu care definiţia teXoţ-ului reprezintă doar ultimul pas. în chiar identitatea aristotelică, pur formală, TdyaGov = oî) *nâvx'* e<pl£Toa[119] transpare deja intuiţia că definirea a ceea ce este „dezirabil în cel mai înalt grad", „demn de ales" şi „de valoare" trebuie să stea într-un anumit raport cu ceea ce este de fapt dorit, ales şi preţuit. Omul doreşte, în ultimă instanţă, fericirea; aceasta este deci, pentru om, binele suprem. Dar, pe calea determinării riguroase a ceea ce înseamnă „binele suprem pentru om", pornind de la esenţa şi menirea omului se ajunge, în primă instanţă, la o definiţie a fericirii din care lipsesc tocmai bunurile spre care oamenii înclină în mod obişnuit. Căci fericirea, pe de o parte, nu constă în acestea; ele sunt simple auxiliare. Este însă limpede, pe

de altă parte, că lipsa lor o poate umbri.[112] Bunurile exterioare şi
bunurile trupeşti vor fi, aşadar, adăugate pentru a întregi noţiunea

de fericire, recuperându-se astfel adevărul „faptelor ca atare"[113]. Unificarea aceasta, dintre fericirea în sens propriu şi fericirea aşa cum li se înfăţişează celor mai mulţi, este însă opera gândirii, este rezultatul unei reflecţii asupra condiţiilor ce trebuie îndeplinite pentru ca definiţia conceptului de fericire să cuprindă toate aspectele formale şi materiale ale binelui. Aristotel porneşte de la definiţia binelui şi de la esenţa omului pentru a determina binele cel mai înalt pentru om. Cum ajunge însă conştiinţa umană însăşi, pe parcursul dezvoltării sale, să extragă ideea morală din ceea ce se înfăţişează drept favorabil şi benefic fiinţei biologice, aşadar din experienţa primă a valorii - aceasta este întrebarea de la care pleacă Zenon, expunând astfel pentru prima dată ca problemă centrală a eticii raportul dintre motivaţiile prime ale acţiunii şi conştiinţa morală. Această privire în profunzimea psihicului uman, către primele impulsuri şi către originile judecăţii de valoare, a fost, ce-i drept, foarte aproape să surpe însuşi pilonul central al doctrinei şi să dezmembreze astfel întreaga construcţie în elemente contradictorii. Reproşurile de inconsecvenţă, de contradicţie internă aduse moralei stoice în Antichitate şi reluate de o bună parte a exegezei moderne sunt, până la un punct, îndreptăţite. Dar, oricât de discutabile sau şubrede ne-ar putea părea soluţiile lui Zenon, ele rămân primele articulări ale unei etici edificate pe temelii socratice al cărei caracter sistematic nu este asigurat prin retractări succesive, atenuări şi nuanţări, ci prin postularea fermă, de la bun început, a relaţiilor fundamentale dintre toate componentele sale.

Potrivit uneia dintre aceste constante doctrinare, pentru stoici diferenţa dintre binele autentic, adică perfecţiunea morală, şi bunurile naturale nu este de grad, ci de natură. Raportate la fericire, sănătatea şi boala, renumele sau lipsa lui, bogăţia sau

sărăcia sunt echivalente „precum monedele de valoare egală"[114]; căci, indiferent de care dintre ele avem parte, fericirea nu va fi nici sporită, nici diminuată. Dar, aşa cum însăşi comparaţia aceasta o sugerează, caracterul lor nu este „indiferent" în sensul că ele nu ar deţine nici o valoare, ci doar în acela că dintr-un anumit punct de vedere, al binelui suprem, ele sunt interschimbabile. Sau, cum explică Diogenes Laertios, într-un anumit sens se vorbeşte despre valoarea celor ce contribuie la 6|J,O?IOYO'6|J,£VO<; ploţ („viaţa trăită în armonie") şi în cu totul alt sens despre valoarea celor ce

contribuie numai la Kara (p-uaw ploţ („viaţa conformă naturii").[115]
Ca obiecte ale impulsului prim (nprotri opjxfi), acestea din urmă au

o anumită pondere,[116] iar unele sunt demne de ales şi chiar demne de o anumită preţuire, altele - dimpotrivă. între bunurile naturale există deci o deosebire pe baza căreia unele sunt preferate

(nporiY|J.eva), altele - respinse (dnonporiY|J.eva).[117] Şi, de vreme ce însăşi natura raţională ne îndrumă spre dobândirea celor prielnice şi evitarea celor dăunătoare, cel care trăieşte în acord cu ea, sau potrivit virtuţii, va acorda preferinţă celor naturale şi le va ocoli pe cele con-

Aşadar, între viaţa virtuoasă şi bunurile naturale pare să existe o relaţie mai strânsă decât ne-am fi aşteptat în urma determinării atât de riguroase a binelui suprem. Căci lucrurile excluse din sfera „bunurilor" şi desemnate iniţial ca „indiferente" par să se întoarcă prin această distincţie la vechiul lor statut, doar sub o altă denumire. Ele nu sunt, ce-i drept, oripEta (*expetenda),* precum lucrurile cu adevărat bune, sau <p£UKT& (*reicienda),* precum cele cu adevărat rele, ci numai *Xr[Kiă (.sumenda)* şi *ăXr*|

m;a (fugienda) .[118] Dar nu este oare chiar această terminologie stabilită de succesorii lui Zenon expresia unei concesii făcute simţului comun şi dovada cea mai limpede a nereuşitei, mascată prin discriminări pur verbale, de a da o versiune nouă problemei

fericirii, diferită de cea academică şi de cea peripatetică?[119] Soluţia stoică va fi însă una deopotrivă subtilă şi tranşantă. Nu prin *dobândirea* bunurilor naturale atinge omul fericirea, căci fericirea, din nou, se află numai în virtute - aceasta însă se manifestă pe plan practic printr-o anumită orientare a *alegerii,* prin alegerea (εκλ ογη) bunurilor naturale considerate de preferat în raport cu cele contrare naturii şi prin respingerea (dcTiEKXoyli) acestora din

urmă.[120] Tocmai antiteza lor stă la baza deciziei morale. Sfera de acţiune a virtuţii - pe care Aristotel o găsea în situaţiile care provoacă plăcere sau durere - stoicii o găsesc în obiectele înclinaţiilor şi aversiunilor noastre naturale. Ceea ce pretinde raţiunea este doar săvârşirea celor ce stau în puterea noastră pentru a atinge bunurile naturale şi pentru a le evita pe cele contrare naturii, dar succesul propriu-zis al acţiunii este indiferent

din punct de vedere moral.[121] Mai precis, *dobândirea* şi *posesia* bunurilor naturale, care în doctrina aristotelică reprezentau

condiţia exercitării virtuţii, sunt pentru stoici indiferente:[122] pentru ei contează exclusiv acţiunea 9i6Y°ţ-ulᵘi> ca alegere sau respingere.

Sub această formă însă, doctrina se confruntă cu o

obiecţie mult mai serioasă, ridicată de academici,[123] şi ale cărei concluzii vor fi perfect sintetizate de Max Pohlenz: „Dacă acţiunea noastră trebuie să ţintească spre lucruri care nu au nimic a face cu binele suprem, atunci fie se stabileşte o dualitate a scopurilor, dintre care unul este valabil în cadrul doctrinei bunurilor, iar celălalt, în cadrul celei a îndatoririlor, fie se ridică la rangul de reper pentru acţiunea noastră practică ceva diferit de scopul

vieţii."[124] Căci orice acţiune presupune un mobil, iar acesta, spre deosebire de instinctul animal care poartă întotdeauna spre un scop predeterminat de natură, porneşte - în cazul omului - de la o judecată de valoare ca fundament al oricărei alegeri. în sfera înclinaţiei ca atare, motivaţia se va regăsi, şi pentru om, în instinct; problema este însă de a identifica motivaţia acţiunii morale în condiţiile caracterului indiferent al tuturor scopurilor înclinaţiei. Aşadar, dacă omul cu criterii riguroase stabileşte caracterul indiferent din punct de vedere moral al oricărui scop particular, care va fi pentru el mobilul acţiunii morale? Ce îl va împinge pe acesta să îşi îndeplinească aşa-numitele „îndatoriri" (Ka0f|Kovra), de pildă să facă tot ce depinde de el ca să fie sănătos? Dar răspunsul la această obiecţie este deja cuprins în însăşi temelia eticii stoice, în doctrina despre oİKEİCQGK;. Structura intenţională a oricărei acţiuni morale presupune, într-adevăr, o dualitate - căci există pe de o parte valoarea scopului care trebuie atins prin acţiune, iar pe de altă parte valoarea propriu-zis morală, care se realizează prin acţiune şi care poate fi, ea însăşi, privită drept scop al ei. în ce constă însă acesta? în dezvăluirea Xoyoţ-ului prin Ttpâţiq, în afirmarea progresivă a principiului raţional ca T£%VÎTT|<; al impulsurilor; ceea ce se realizează prin acţiunea morală este însuşi specificul fiinţei umane, aşa cum este ea constituită de la natură. Aşadar, însuşi mobilul acţiunii morale este sădit de natură prin instinctul ce împinge fiecare fiinţă spre consolidarea şi dezvoltarea a ceea ce îi este propriu, în Xoyoţ sunt reunite, pentru om, natura şi legea morală. De aceea, în mod consecvent şi iară

nici o contradicţie, stoicii „se întorc la natură pentru a-i cere ei

principiul acţiunii, adică al îndatoririi"[125].

Etica stoică îşi are deci fundamentul în natură, în natura înţeleasă ca providenţă şi raţiune. Este deci firesc să regăsim în sfera morală aceeaşi dualitate a principiilor originare ale universului. Căci, dacă Xoyoţ-ul este, evident, şi aici „principiul activ", categoria bunurilor KOCT& (pwrv, cu valoarea ei relativă şi „neutralitatea" ei în raport cu obţinerea fericirii, pare a fi un analog al principiului material. Identificarea expresă a „îndatoririlor" (Ka0f| Kovta) cu „materia virtuţii" (CA/n xflţ dcpeTflţ) îi aparţine lui

Chrysippos[126], dar ea este conţinută în germene în teoria despre οἰκείωσις a lui Zenon. Elementul nedeterminat, cel care constituie premisa oricărei creaţii pe plan cosmogonic, revine sub această formă a bunurilor naturale pentru a-i oferi omului posibilitatea de a-şi contura propriul orizont teleologic. Şi, la fel cum materia este substanţă doar în măsura în care este însufleţită de Xoyoţ, tot aşa înclinaţiile noastre naturale capătă valoare doar în măsura în care alegerea efectuată în sfera lor este expresia sufletului ca fărâmă ((X7t6anaa|j,a) a raţiunii universale.

Raţiunea are, aşadar, funcţia de a da formă materiei pulsionale. în raport cu impulsurile Xoyoţ-ul se înfăţişează ca un artizan (T£%vÎTr|<;). Dar el este deja activ în chiar etapa formării pulsiunilor. Acestea sunt stârnite de impresii. Căci, dintre variatele cpavxaoiat prin care omul intră în contact cu lumea exterioară, unele prezintă conştiinţei nu doar obiectul ca atare, ci îl captează deja integrat în reprezentarea unui bine sau a unui rău, declanşând astfel în suflet o mişcare în direcţia obiectului. în acest moment intră în acţiune discernământul raţiunii, evaluarea de către *Xojoq,* care va avea drept consecinţă dezvoltarea sau, dimpotrivă, frânarea impulsului. Dacă Xoyoţ-ul este puternic, el va face distincţia corectă între impresii şi va acorda asentimentul numai impresiei comprehensive, lăsând astfel cale liberă instinctului să se îndrepte spre cele conforme naturii. Dacă însă X6Y°ţ-ul va fi slab, evaluarea sa superficială şi eronată se va reflecta în acceptarea celor contrare naturii drept obiecte demne de ales. întreaga forţă îi va reveni atunci impulsului, iar mişcarea antrenată de asentimentul slab va fi una furtunoasă „precum zborul înaripatelor" (Stobaios,
Eclogae, II, 7, 1, p. 39, 5 W. = SVF I 206), dar forţa aceasta este doar aparentă, fiindcă în realitate ea se bazează numai pe lipsa de rezistenţă a sufletului în faţa impresiilor. Acesta se comportă de fapt pasiv în raport cu impresiile exterioare şi ca atare impulsul care a trecut graniţele trasate de Xoyoţ este în realitate un naGoţ.

Afectul sau pasiunea nu este altceva decât „impuls exacerbat" sau

„mişcare iraţională a sufletului, contrară naturii".[127]

Ca şi Aristotel, stoicii resping tripartiţia platonică a sufletului. Toate facultăţile sufletului, sau „calităţile substanţei sufleteşti", cum le numeşte Zenon, anume 9avtaGÎa, GUYKaTa0£Gi<;, op|j,f| şi *Xojoq*, sunt concentrate în τιγ£|J.ovικ6v. Este însă acesta exclusiv raţional? în acest punct Zenon pare să fi fost de altă părere decât Chrysippos. Potrivit lui Plutarh, doctrina comună vechilor stoici (Ariston, Zenon, Chrysippos) ar fi fost aceea că partea numită naGriTVKOv sau *āXojov* „nu se deosebeşte prin nici o trăsătură şi nici în privinţa naturii sufletului de cea raţională (toi) Χ oγικoi)), ci aceeaşi parte a sufletului pe care o numesc gândire (Sidvoia) şi τιγ£|J.ovικ6v, preschimbându-se cu totul şi transformându-se în funcţie de diversele afectări pe care le suferă şi de modificările de stare şi dispoziţie, devine viciu sau virtute, fără a avea nimic iraţional în ea însăşi"[136]. Atribuirea acestei teorii lui Chrysippos este, fără îndoială, corectă, după cum o demonstrează mai cu seamă relatarea lui Galenos cu privire la criticile aduse ei de către Poseidonios şi care ţinteau în ultimă instanţă spre infirmarea definiţiei chrysippeice a pasiunii drept judecată (tcpÎGu;) greşită.[137] Dar, în timp ce Chrysippos „căuta să arate că pasiunile sunt judecăţi ale părţii raţionale", Zenon, relatează Galenos, „considera că pasiunile nu sunt judecăţile însele, ci contracţiile şi dilatările, ridicările şi căderile sufletului

care însoţesc judecăţile"[128]. Zenon nu socotea aşadar pasiunea o judecată greşită, ci, spre deosebire de Chrysippos, vedea în impuls o funcţie de sine stătătoare şi diferită de raţiune a iyy£|J.o\aK6v-ului. Pe de altă parte, mărturiile potrivit cărora Zenon definea suferinţa drept reprezentarea recentă a prezenţei unui rău sunt demne de toată încrederea, dacă ţinem seama de faptul că şi Platon, care recunoştea caracterul de sine stătător al părţii iraţionale, definea teama (96P05) şi cutezanţa (Gappoţ) ca Soroci ITEMIOVTCQV („reprezentări cu privire la cele viitoare", *Legile*, 644 c. 9-d. 3). Dar dacă pasiunea este un fenomen psihic care însoţeşte judecăţile greşite, prin aceasta ea nu este, pentru Zenon, mai puţin voluntară. Căci opinia eronată provine din lipsa de moderaţie şi de măsură, din asentimentul fals şi nevolnic al XoYOţ-ului-Aoyoţ-ul rămâne aşadar, pentru Zenon, instanţa dominantă în întregul cuprins al activităţii sufleteşti, deopotrivă în sfera

cunoaşterii şi în cea a acţiunii, garantând pe ambele planuri

independenţa omului faţă de factorii şi condiţiile exterioare.[129]

Dar această libertate lăuntrică nu cunoaşte grade; ea nu poate fi decât sau absentă, sau desăvârşită. De aceea omenirea se împarte pentru Zenon, ca şi pentru cinici, în două mari categorii: oamenii „vrednici", virtuoşii sau înţelepţii (oi GTCOUS OUOI), şi neghiobii, sau netrebnicii (oi <pai>Ai)i). înţeleptul practică de-a lungul întregii vieţi virtuţile şi în toate întreprinderile se bucură numai de succes. Lui îi revin, mai întâi, calităţile preluate în registru metaforic din sfera trăsăturilor fizice: este robust, înalt şi puternic - „robust deoarece este bine dezvoltat în toate sensurile, înalt deoarece participă la înălţimea hărăzită omului nobil şi înţelept şi puternic întrucât şi-a păstrat forţa care i-a fost hărăzită,

fiind de neîntrecut şi de neînvins"[130]. Apoi, el nu este constrâns, stânjenit sau subjugat de alţii şi nici nu face vreun rău cuiva, „nici nu se înşală, nici nu ignoră, nici nu uită de sine şi, în general, nu

judecă fals"[131]. Este priceput în toate, chiar şi în cele mai mărunte

îndeletniciri ale vieţii practice.[132] înzestrat cu toate aceste calităţi, doar el este, desigur, „bun pentru a domni, pentru a comanda ostile, pentru a se îndeletnici cu treburile publice, pentru a

conduce familia şi a dobândi avere"[133]. „Doar înţelepţii sunt bogaţi,

chiar dacă sunt foarte săraci"[134] şi „doar înţelepţii sunt frumoşi,

chiar dacă sunt pociţi".[135]Într-un cuvânt, toate darurile sorţii şi toate bunurile apreciate de cei mulţi pot fi regăsite, în sensul lor autentic şi deplin, doar ca trăsături ale omului superior. Convingerea nestrămutată, eliberarea de nevoile exterioare, acţiunea în conformitate cu raţiunea, acestea dau valoare omului. Spre deosebire de alte şcoli filozofice, pentru stoici nu există de fapt o însuşire primordială a înţeleptului, astfel că toate virtuţile

ce-i sunt atribuite decurg unele din altele, reprezentând în esență

una şi aceeaşi calitate: libertatea interioară.[136]

Deşi este limpede că această noţiune a înţeleptului nu este specific stoică, în ea este cuprinsă şi exprimată sub forma cea mai plastică întreaga tensiune a reformei morale vizate de stoici. Din indiferenţa faţă de bunurile exterioare şi din idealul autarhiei preluat de la precursorii lor cinici, stoicii au asimilat întregul patos, pe care au reuşit să-l separe de tentaţiile unui naturalism radical cu ajutorul unei pătrunzătoare psihologii a instinctelor.

Din unitatea şi autonomia sufletului individual, exprimate exemplar prin noţiunea de „asentiment", ei au dedus prima afirmare categorică a ideii de responsabilitate ce nu se mărgineşte la contexte particulare şi acte izolate ale voinţei, ci conturează şi dă sens întregii existenţe.

Impunătorul edificiu al eticii stoice a reprezentat astfel produsul cel mai matur prin care viaţa morală a Antichităţii a reuşit să se sublimeze şi să-şi depăşească propriile limite temporale, lăsând drept moştenire durabilă epocilor următoare, în particular prin intermediul filozofiei creştine, pe care a influenţat-o într-o măsură considerabilă, valoarea intrinsecă a personalităţii morale, subordonarea individului faţă de legea divină universală, încadrarea sa într-o comunitate ideală a spiritelor depăşind cu mult limitele existenţei terestre, precum şi prima glorificare a principiului datoriei morale, în care rigorismul kantian avea să-şi găsească două milenii mai târziu una dintre cele mai profunde surse de inspiraţie.

Filotheia Bogoi

uSTOICORUM VETERUM FRAGMENTA

COLLEGIT IOANNES AB ARNIM

VOLUMEN I ZENO ET ZENONIS DISCIPULI

HANS VON ARNIM

FRAGMENTELE STOICILOR VECHI

VOLUMUL I ZENON ŞI DISCIPOLII LUI ZENO

N

^^ c

,Cel care, în anul 1886, m-a îndemnat să culeg fragmentele stoicului Chrysippos a fost ilustrul Usener; şi tot el mi-a indicat calea şi metoda cu care trebuie abordată o întreprindere atât de dificilă. S-a întâmplat apoi ca Societatea Filozofică din Gottingen să ofere un premiu pentru culegerea fragmentelor etice, politice şi teologice ale întemeietorilor şcolii stoice, Zenon, Cleanthes, Chrysippos, şi ale discipolilor lor. întrucât culegerea fragmentelor lui Zenon şi Cleanthes fusese deja realizată de Wellmann şi Wachsmuth sub o formă căreia nu i se putea adăuga nimic semnificativ, mi-am orientat toate eforturile spre Chrysippos, care fusese neglijat până atunci, încercând să strâng laolaltă toate fragmentele operei sale, şi nu doar pe cele etice, politice şi teologice. După ce, într-un sfârşit, respectivul florilegiu a fost alcătuit şi distins cu premiul Societăţii Filozofice din Gottingen, am început să îmi lărgesc lucrarea aşa încât ea să-i cuprindă nu doar pe Zenon şi Cleanthes, ci şi pe stoicii mai puţin însemnaţi anteriori lui Panaitios. Iar în această privinţă am depus multe eforturi pentru a nu lăsa nimic deoparte, dar nu i-am putut relua pe toţi autorii pe care îi parcursesem pentru ediţia fragmentelor lui Chrysippos. Şi astfel fragmentele lui Chrysippos şi ale discipolilor săi conţinute în volumele II şi III ale acestei lucrări au fost culese de mine după o atentă lectură a autorilor; pe când culegerea fragmentelor lui Zenon şi Cleanthes, cuprinsă în volumul I, a fost preluată din cea editată de Wellmann, Wachsmuth şi Pearson *(The Fragments ofZeno and Cleanthes,* London, 1891), pentru a o încadra în planul general al lucrării şi, pe cât mi-a stat în putere, pentru a o completa şi a o corecta. Socot că este un prilej potrivit pentru a le aduce acestor savanţi cuvenitele mulţumiri.

Aşadar, în lucrarea de faţă am schiţat un tablou pe cât am putut de precis şi complet al filozofiei lui Chrysippos, iar lui Zenon şi Cleanthes le-am atribuit numai cele cuprinse în sursele care îi citează nominal. Căci lucrurile stau astfel: forma sub care se înfăţişa doctrina stoică în vremea Imperiului Roman o putem ilustra prin numeroase mărturii, iar ea depinde în întregime de autoritatea lui Chrysippos. Cât priveşte însă conţinutul doctrinei lui Zenon şi Cleanthes, acesta poate fi reconstituit doar dacă sursele care-i menţionează nominal sunt atent comparate atât cu filozofia lui Chrysippos, cât şi cu cea a lui Poseidonios, cu teoriile socratice şi cu cele avansate de predecesorii academici ai lui Zenon. Or nu am voit - şi nici nu îmi stătea în putere - să întreprind o asemenea muncă titanică; tot ceea ce mi-am propus a fost să aşez fundamentele pe care să se sprijine cercetările ulterioare în această direcţie. Căci am alcătuit această culegere de fragmente doar pentru a înlesni accesul la substanţa propriu-zisă a tradiţiei, în schimb, cele ce nu pot fi extrase din acest material decât prin analize de fineţe şi mai ales cele care nu se sprijină în final decât pe ipoteze

gălbenuşul era fizica, albuşul - etica, iar coaja - logica. Cea de a treia analogie era aceea dintre filozofie şi un câmp a cărui împrejmuire ar fi reprezentat-o logica, etica fiind rodul, iar fizica, solul.

11 *Sexlus, Adversus mathematicos,W\|*, 17.1—19.6, referitor la aceleaşi analogii.

12 Mai mult de jumătate din lucrările lui Cleanthes (32 din 56) tratează subiecte morale.

13 *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 83.

14 Vezi, de exemplu, argumentele lui Aall, *Geschichte der Logosidee în der griechischen Philosophie^eipxig*, 1896, pp. 102—103.

15 *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 160 = SVF I 351; VI, 103 = SVF I 354, Stobaios, *Eclogae*, II, 8, 13 W„ 353 = SVF I 352, Eusebius, *Praeparatio evangelica*, XV, 62, 7 (p. 854c.) = SVF I 353, Cicero, *Academicapriora*, II, 39. 123 = SVF I 355, Sextus, *Adversus mathematicos*, VII, 12 = SVF I 356, Seneca, *Epistuke morales adLucilium*, 94, 1 = SVF I 358.

16 Zeller, *Die Philosophie der Griechen în ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Leipzig, 1923, III, 1, p. 65.

17 Sextus, *Adversus mathematicos*, II, 7 = SVF I 75: „...KCITOI |iâv XF|v OI)(Upo(pi|v TO O-cpoyyöXov Kai ßpaxi) TTK SiaXeKTiKfiţ tatttov iSlcD|xa, Sic» 8e triţ e^ajtXtboetoţ Kai eKtdoetoţ ttov SaKTüXcov TO jtXaTü *zf\q* pritopiKfiţ 8wa)xetoţ aiviTT6|X£vo<;".

18 *Institutio oratoria*, II, 20, 7 = SVF I 75.

19 Diogenes Laertios, VII, 18 = SVF I 81.

20 Diogenes Laertios, VII, 18 = SVF I 302 şi VII, 20 = SVF I 328.

21 *De finibus bonorum ă mahrum*, IV, 3, 7 = SVF I 76: „Totum genus hoc Zeno et qui ab eo sunt, aut non potuerunt <tueri>

oricât de verosimile am socotit că nu-şi au locul într-o culegere de acest fel. Aşa stând lucrurile, filozofia lui Zenon şi Cleanthes nu poate fi înţeleasă pornind doar de la lectura fragmentelor; acest lucru este posibil în ce-l priveşte pe Chrysippos. Cuprinsul primului volum va fi deci clarificat prin celelalte două care-i urmează.

Despre metoda urmată în aceste două volume voi avea mai multe de spus, în schimb despre cea aplicată în ansamblul lucrării mai am de adăugat doar câteva detalii. Ordinea fragmentelor am stabilit-o pretutindeni, chiar şi la filozofii minori, pornind de la structura doctrinei, care nu poate fi înţeleasă decât pe baza ultimelor două volume. Pentru Zenon, Cleanthes şi Chrysippos am alcătuit câte un index prin care diversele fragmente sunt raportate la cărţile ale căror titluri le sunt ataşate.

Am urmat acest procedeu deoarece am vrut să descriu cu cât mai mare acurateţe sursele doctrinei filozofilor. Mărturiile referitoare la viaţa, obiceiurile şi stilul filozofilor le-am pus pretutindeni înaintea preceptelor şi fragmentelor.

aut noluerunt, certe reliquerunt".

22 *Cf.* Spengel, *Rhetoresgraeci,* I, 434, 23; 447, 11.

23 *Cf.* Pearson, *op. cit.,* p. 28.

Dat fiind că gândirea şi cuvântul sunt doar două aspecte ale aceleiaşi realităţi, exprimarea gândirii va fi considerată de Chrysippos parte a dialecticii. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 62 = SVF II 122, Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium,* 89, 17.

24 După cum sugerează, din nou, una dintre apoftegmele atribuite lui Zenon, vezi Stobaios, *Eclogae,* 36, 23 (voi. I, p. 696 Hense) = SVF I 304. De aici, probabil, şi lipsa de reticenţă în a spune lucrurilor pe nume la care se referă Cicero, *De officiis,* I, 35. 128,*Adfamiliares,* IX, 22 = SVF I 77. *Cf.* Paul Barth, *DieStoa,* Stuttgart, 1942, p. 16.

25 *Cf.* Hirzel, *op. cit.,* p. 31, n. 1.

26 *Academicaposteriora,* I, 40: „Plurima etiam în illa tertia philosophiae

27 Cicero, *Academica posteriora,* 1,11. *Al-, Academica priora,* II, 8. 23, 26.

28 Potrivit categoriei sale morfologice, adjectivul derivat de la verbul κοτοι- Xoqißaveiv ar trebui redat prin „comprehensiv" (*cf* Kühner-Gerth: „Fähigkeit und Tauglichkeit în transitiver Bedeutung"). Trebuie însă avut în vedere că adjectivele în -TIKÓ; nu au totuşi un sens exclusiv activ, aşa cum o arată de pildă cazul adjectivelor 7ia0nxiKá; sau KivexiKcx;. Sandbach („Phantasia Kataleptike", în A.A. Long, *Problems în Stoicism,* London, 1971, p. 21, n. 15) trimite la KivexiKcx; din *Timaios,* 58 D; vezi şi L. Stein, *Die Erkenntnistheorie...,* ed. cit., p. 174. Dintre adepţii soluţiei „comprehensivă", unii consideră că (paveada este KaraXri7raKr| în sensul că facultatea senzorială cuprinde semnele distinctive ale obiectului, structura acestuia, rezultatul fiind o *imagine comprehensivă a realităţii.* Alţii înţeleg prin KaTaXTpraicri actul comprehensiunii senzoriale îndreptat către etapa ulterioară a procesului cognitiv, i.e. *asentimentul* — sensul lui „comprehensiv" fiind aici captarea minţii şi întru câtva forţarea asentimentului prin claritatea şi vivacitatea cu care obiectul îşi pune amprenta asupra sensibilităţii. În special această ultimă ipoteză (care face apel la definiţia *phantasiâ* aşa cum apare ea la Sextus) îi atribuie spiritului un rol mai curând pasiv în actul percepţiei senzoriale, idee inacceptabilă pentru alţi exegeţi, care optează, în consecinţă, pentru

Maximele (catO90EY|J.aTa, xpelaţ), acolo unde ele există în număr mare, le-am aşezat după fragmente. Adnotările critice le-am alcătuit astfel încât să pun în evidenţă lecţiunile bazate pe conjecturi ale eruditilor sau pe cele noi, propuse de mine. în afară de acestea am însemnat acele variante de lecţiuni din ediţiile critice care păreau să modifice sensul teoriilor tratate în fragmente. Pentru stabilirea textelor lui Diogenes Laertios m-am folosit de exemplarele pe care Hermann Diels şi Edgar Martini au avut bunăvoinţa să mi le pună la dispoziţie. Acolo unde aparatul critic lipsea, l-am elaborat eu însumi pe cât am putut, pentru a elimina locurile corupte din text.

Fragmentele lui Herillos, Dionysios Metathemenos, Persaios şi Sphairos, incluse în primul volum, sunt foarte puţine la număr şi nici nu ne putem aştepta că vor fi descoperite mai multe în viitor. Căci prestigiul acestora a fost de scurtă durată. Iar cei care se folosesc de scrierile unor astfel de autori obişnuiesc să le citeze numele pentru a da impresia că stăpânesc doctrina. Mai numeroase sunt fragmentele rămase de la Ariston din Chios, deşi Panaitios şi Sosikrates au spus că în afară de epistole nu au existat nici un fel de cărţi scrise de

varianta „comprehensibil", susţinând că imaginile senzoriale ce se oferă drept conţinut gândirii sunt obiecte ale acţiunii voluntare a acesteia de „comprehensiune" sau de respingere.

29 Sextus, *Adversus mathematicos,* VII, 248, *ibid.,* 426. *Pyrrhoneioi hypoty- poseis,* II, 4 (SVF I 59): „(pavratria KaTaXr|jraKl| eo-civ f) ano •DJiâpxovtoţ Kai Kat' amo TO -üjtápxov £vajio|X£|xaY|xévr| Kai £vaji£0(ppaYi0|xévr| óiioia ot)κ âv yévoiTO ano (xf| •DJiâpxovtoţ".

30 rerum quae viderentur; id autem visum cum ipsum per se cerneretur, com- prehendibile...".

31 Impresia ar fi criteriul după care decid, de pildă, dacă afirmaţia „acesta este Socrate" corespunzătoare impresiei mele este adevărată sau falsă. Dar afirmaţia e adevărată atunci când impresia este veridică; însă, dacă cpavraoia KaTaA.ri7iTiKr| ar fi semnul veridicităţii impresiei, aceasta ar însemna ca ea să fie semnul propriului adevăr. O aparentă ieşire din acest impas ar fi recursul la ideea că (pavraoia Ka-caA,ri7iTiKii ar fi fost concepută drept semn al existenţei obiectului: Kpvcfjpiov Tfjţ ÎHwxp^eax; — cum spune uneori Sextus în loc de KpiTfjpiov tîv; âXiiGeiou;. Aici însă ne lovim de dificultatea că nu putem şti dacă semnul este semn al obiectului X dacă nu ştim mai întâi că acesta există şi reciproc. Vezi Gisela Striker, Kpvcnpiov τιν; ¿XtiGeiaş, Gottingen, 1974, p. 86 [40].

32 *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 54; Sextus, *Adversus mathematicos,* VII, 227.

33 Pohlenz, „Zenon und Chrysipp", în *Kleinere Schriften* I, Hildesheim, 1965, p. 9 [181],

34 Vezi şi mărturiile lui Cicero şi Sextus (SVF I 69) care privesc comprehensiunea drept treaptă intermediară între ştiinţă şi opinie. (Vezi şi nota la fr. 60.)

35 *Placita philosophorum,* IV, 8, 12 = SVF II 72. *Cf.* Cicero, *Academica priora,* II, 33. 108 = SVF II 73 („Dicunt enim Stoici sensus ipsos adsensus esse..."); Porphyrios, *De anima,* ^WStobaios, ed. II 349. 23 W. = SVF II 74.

36 *Academica posterioara* I, 11. 40 = SVF I 55.

el. Dar în nici unul dintre fragmentele strânse de mine nu poate fi vorba de Ariston din Keios, peripateticul. Ele se referă în parte la doctrina lui Ariston din Chios, care, chiar dacă nu va fi existat nici o carte scrisă de el, putea fi cunoscută stoicilor, şi cu atât mai mult adversarilor acestora, din lucrările lui Chrysippos în care era combătut, iar în parte sunt vorbe de duh ce trebuie atribuite aceluiaşi Ariston din Chios, şi nu lui Ariston din Keios. Căci atât mărturia lui Stobaios însuşi, cât şi biografia lui Laertios în care sofismele sunt comparate cu pânzele de păianjen ne spun despre culegerea de o)j,ou»)j,aTa de care s-a folosit Stobaios sau autorul fiorilegiului mai vechi că ar face referire la Ariston din Chios. Se pare însă că numeroase teze ale lui Ariston au fost consemnate în scrierile discipolilor săi, din care Seneca a putut extrage acea amplă naraţiune din epistola 94 (n. 359). Iar din aceste teze şi comentarii au putut fi culese de către alţii şi acele comparaţii (6|rou»|j,aTa).

În volumele II şi III am strâns fragmentele şi mărturiile doctrinare împreună cu mărturiile referitoare la doctrina

37 posita et voluntaria", adică ea este o activitate a spiritului nostru, e de resortul său. *Cf.* Gauthier, *L'Éthique à Nicomaque,* Paris, 2002 (vol. I, 1, pp. 256-257).

38 Vezi Cicero, *Academicapriora,* II, 77 (SVF I 59): „...impressum effic- tumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo unde non esset...".

39 *Cf.* Iulia Annas, „Truth and Knowledge", în M. Schofield, *Doubt and Dogmatism. Studies în Hellenistic Epistemology*, Oxford, 1980, pp. 86-94.

40 *Cf.* Epictet, *Dissertationes,* I, 5.

41 *Cf. Metafizica,* 1061b 6—7: „Tfj (puoiKfj (lâv yap ot>xfi ovxa, (lâXXov 8' fi KlVTÎaECOţ IIETEXEl, TîţV 0£COpÎaV Tlţ â7IOV£Î(l£l£V <XV. . ."; 28-30: „. . .Ta OU(lp£pT|K6Ta yap f] (puoiKîi Kai xaţ âpxaţ 0£cop£Î xaţ xârv OVTCOV [30] fi Kivoij(i8va Kai ot>x fi ovxa...".

42 *Cf.* Isnardi Parente, *Gli stoici. Opere e testimonianze,* ed. cit., p. 11.

43 Diogenes Laertios, VII, 134 (SVF I 85).

44 Faptul că *eidosul* aristotelic nu este activ-dinamic precum Xoyoş-ul stoic, faptul că în filozofia peripatetică nu există nimic care să corespundă principiului activ al stoicilor compus din activitate cosmogonică şi inteligenţă şi, în sfârşit, faptul că natura aristotelică acţionează finalist şi demiurgic, dar este lipsită de conştiinţa acestei activităţi, de gândire şi de voinţă, care revin în schimb demiurgului din *Timaios,* ca şi Xoyoş-ului stoic. *Cf.* Krämer, *op. cit.,* pp. 114-116.

45 Epiphanios, *Adversus haereses,* I, 5, DDG p. 588 = SVF I 87: „£Î| xap- |X£VT|V -CE eîvai Kai yeveoiv ei; fjţ -câ nav-ca SioiKeî-cai Kai Jiaoxet"- *Cf.* G. Rodier, *Études de philosophie grecque,* Paris, 1926, p. 250.

46 Stobaios, *Eclogae,* I, 11 = SVF I 87; Aristokles, *apud* Eusebios, *Praepa- ratio evangélica,* XV = SVF I 98.

stoicilor în general, în aşa fel încât să prezint cât mai complet acea formă sub care se înfăţişa doctrina în perioada imperială. Iar prin tipul de caractere am diferenţiat trei feluri de pasaje, după cum urmează: prin caractere drepte şi mari am redat fragmentele lui Chrysippos însuşi, adică pasajele în care se păstrează chiar cuvintele sale; prin caractere oblice de aceeaşi dimensiune, pe cele care provin din teoriile susţinute de Chrysippos, cu menţionarea numelui filozofului, sau care pot fi puse în legătură cu ele; în sfârşit, cu caractere mărunte, pe cele care pot părea utile în vreun fel pentru cunoaşterea doctrinei sale. Şi îi avertizez pe cititori să nu considere că toate cele pe care le-am strâns sub acest al treilea tip de caractere le consider a fi fragmente veritabile şi proprii ale lui Chrysippos; ci eu socot că toate acestea au o anumită legătură cu doctrina lui. Căci nimeni nu ar putea susţine că acolo unde sursele nu spun nimic despre Chrysippos însuşi noi nu am fi totuşi interesaţi şi de cele susţinute de alţi filozofi care au plecat de la doctrina lui, ser- vindu-se de aceasta drept fundament. Am vrut aşadar să le ofer un material util celor care, plecând de la fragmentele însele şi de la mărturiile despre doctrina lui Chrysippos, ar vrea să îi cerceteze filozofia

47 Vezi Zeller, *Die Philosophie der Griechen în ihrer geschichtlichen Entwicklung,* Leipzig, 1923, vol. III, 1, p. 127 [124, 125]: „Dieses (das Materialismus) wird vielmehr eben da liegen, wo überhaupt der Mittelpunkt ihres Systems liegt, în dem praktischen Charakter der stoischen Philosophie" („Acesta [materialismul] se va afla mai curând în ceea ce constituie însuşi miezul acestui sistem, anume în caracterul practic al filozofiei stoice").

48 *Cf.* Schmekel, *Forschungen zur Philasophie des Hellenismus,* Berlin, 1938, p. 254.

49 Diogenes Laertios, VII, 134 = SVF I 85.

50 „Dar principiile sunt corpuri şi nu au formă, în schimb <elementele> capătă formă." Diogenes Laertios, VII, 134, 10-11 = SVF II 229.

51 Arnim urmează lecţiunea áoco|iáTOV«; şi trimite la Suidas, s. v. âpxri; vezi SVF II 299.

52 *Academica posteriora,* I, 39 = SVF I 90: „.. .nec vero aut quod efficeret aliquid aut quod efficeretur, posse esse non corpus". Vezi şi argumentele lui Schmekel, *op. cit.,* pp. 245-246, n. 4.

VII, 134: „Sokeî 8' atrcoîţ apX«G eîvai twv oXtov *8vo,* to jtouxOv Kai to naoxov. to |xev *ovv năoxov* eîvai tt|v anoiov o-ocriav thv tjXt|v- to Se jioiofiv tov ev a-otfi Xoyov tov Geov. [...] *ăXkă* Kai oci)|iaTa eîvai Taţ *ăp%ăq* Kai d(iop(pouţ, Ta Se |ie(iop(po)o0ai".

53 *Pyrrhoneioi hypotyposeis,* III, 38: „Zw(ia toîvw Xeyouoiv eîvai Tiveţ o oîov Te 7ioieîv f| Jidoxeiv".

54 Trad, de Constantin Noica (Platon, *Opere,* VI, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989).

55 Vezi Andrei Cornea, *O istorie a nefiinţei în filozofia greacă. De la Heraclit la Damascios,* Humanitas, Bucureşti, 2010, pp. 280-282.

56 *Cf.* Zeller, III, 1, p. 149 [146],

folosind şi unele mărturii mai obscure. Iar dintre mărturiile referitoare la acele teorii despre care aveam suficiente relatări deja culese, pe măsură ce găseam mai multe, le-am omis cu bună ştiinţă pe cele care nu conţineau nimic nou şi nici nu păreau memorabile prin ceva. în schimb, pe cele folositoare pentru o cunoaştere mai aprofundată a filozofiei lui Chrysippos am vrut, ce-i drept, să le culeg pe toate; iar dacă am omis vreuna am făcut-o fără voie. Nu a fost însă posibil ca toate mărturiile cu privire la acelaşi aforism să fie redate într-un singur capitol, deoarece pasajele surselor se referă frecvent la lucruri extrem de diverse, la a căror separare şi distribuire în diverse capitole se opunea necesitatea de a păstra conexiunea ideilor din sursa însăşi. Şi astfel, care sunt mărturiile despre un anumit aforism conţinute într-o operă dată nu se va putea înţelege decât din indicii anexaţi.

în afară de fragmentele păstrate la alţi autori, cărţile lui Chrysippos însuşi, deşi mutilate, au ajuns până la noi prin papiri. 1. în *Hercula- nensium voluminum, collectio altera* V 22-25 există câteva fragmente foarte sărăcăcioase din cartea a

57 *În Timaeus,* C. 294 = SVF I 87: „Stoici deum scilicet hoc esse quod silva sit vel etiam qualitatem inseparabilem deum silvae, eundemque per silvam meare, velut semen per membra genitalia".

58 *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 136 = SVF I 102.

59 *Idem,* VII, 142 = SVF I 102: „yiveoGai Se -cov KOO|XOV ö-cav EK jropoţ f) ot)oia tpajifj 8i' aepoţ eiţ t^po-cp-ca, eî-ca to nax'U)xepeţ amofi ouo-câv ajioteXeoGfj yf[, to Se Xejito)xepeţ e^apaitoGfj, Kai -com' eiii nXeov Xejt-cDvGev jrop ajTOYevvf|ORV eî-ca Ka-câ (xi^iv EK TOWCDV (pwa -ce Kai ţtpa Kai TOI *'âXka* yev-n".

60 *În Hippocratis de natura hominis librum commentarius* I, vol. XV, p. 30 Kühn = SVF II 409.

61 *Cf.* Schmekel, *op. cit,* p. 249.

62 *De generatione et corruptione,* 328a 6; b 23. Combinaţia părţilor pretinde ceva în plus, un principiu al unificării, care pentru Aristotel va fi cauza formală, vezi *Metafizica,* 1041b 25-32.

63 *Cf. Physica,* VI, 1, *De generatione et corruptione,* I, 2, 317a 2 *sq., De caelo,* III, 8, 306b 22. *Cf.* Zeller, II, 2, p. 396 [296. 297], n. 2.

64 *De sensu,* 440b 10-11: „oca 8â |ifi Sioapeîrai eiş TO eX&xiaTOV, TOOTCOV ot>K evSexerai yeveoGai TOV -cporov TOOTOV *âXXâ* TIP raxv-rn |ie|ieîx6ai..." („Amestecul celor care nu se divid în părţile lor constitutive cele mai mici nu e de acest fel, ci este amestec în totalitate..."). *Cf.* Zeller, II, 2, p. 421 [320. 321], n. 1; Schmekel, *op. cit,* p. 254.

65 *Cf. Degeneratione et corruptione,* 327b 13, 328a 19.

66 Stobaios, *Eclogae,* I, 17, 3, p. 152, 19 W. (Areios Didymos, fr. 38 Diels) = SVF I 102: „...EK jtDpoţ -cponfi EU; ftScop 8i' aâpoq y£VT|Tcu, TO |XEV TI •f)(ptoTao0ai rai yrjv crevioTaoGcu, [rai] EK TO® \OMOX> SE TO jiâv SIA|XEV£iv ftScop, EK SE TOÎI AT|XI£|0|XEV0D aâpa yiyvEoGcu, XEJITUVOIXEVOD SE TO® aâpoţ jfop E^ANTEOGAI, TT|V SE [|xîi;iv]

doua a tratatului *Deprovidentia [Despre providenţă]*. E vorba de ultimele şapte coloane ale acestei lucrări, cu consemnarea Xpwlraiou nepi npovolaţ B [Chrysippos, *Despre providenţă,* II], editate de Gercke, după manuscrisul de la Napoli, în *Jahrbücherfür classische Philologie* (ed. Alfred Fleckeisen), Suppl. XIV, p. 170. Şi cum pe acestea le-am omis în capitolul respectiv (*Despre providenţă)* din volumul II (p. 322 *sq.),* vreau să menţionez aici observaţiile care s-ar putea dovedi utile. în coloana I se recunosc aproximativ următoarele: ev TÀ)(I K)OG(| JXM. ta KOCK&) | KOCT' ENAKOX(o'60RIGVV oî) | |j,oa YÎVEOOOU (8i' dyaGd | |j,£Ì)£ova ovt(a [„Cred că relele iau naştere în lume ca rezultat, datorită faptului că lucrurile bune sunt în număr mai mare"], pe care şi Gellius, fr. 1170 (vol. II, p. 336) i le atribuie lui Chrysippos. în coloana II pare să se fi demonstrat că toate pe lume se petrec în mod necesar nXfiv toov 7ipa)|%0EVTCQV îxp' fiiroov | Kai toov (a)Wicov £(dn)|cov [„Cu excepţia celor săvârşite de noi şi de celelalte vieţuitoare"]. Din coloana III nu se poate înţelege nimic. în coloana IV se discută cu privire la diversele supranume ale lui Zeus, precum la autorul lucrării

Kpâoiv yiyvEoGai TŢÎ E!<; &XXR\XA TCOV OTOIXEÎWV *(XETaPoXfi* OCOIXaTOţ *6|0X>* SI' *6|0X>* TIVOţ ETEpOD SI£pXO| XEV01)".

67 Cu privire la aprecierea influenţei lui Heraclit asupra filozofiei stoice, vezi rezervele lui Pearson, *op. cit.,* p. 21. Vezi şi Zeller, III, I,pp. 126-127 [123. 124-124.125].

68 *Cf.* Stobaios, *Eclogae,* I, 25, 3 (Areios Didymos, fr. phys. 33 Diels) = SVF I 120, Diogenes Laertios, VII, 156 = SVF I 171.

69 IIve\)|ia este acelaşi lucru cu căldura, vezi Rufus Ephesianus, *De parti- bus hominis,* p. 44, ed. Clinch = SVF I 127.

70 Diogenes Laertios, VII, 157 = SVF I 135: „.. .Jtveû|xa ev0ep|xov eîvai TT|V \|/ux"nv. toirccp yàp fi)xâç eîvai e|XJtvoi)ç Kai imô tomou KiveîoGai [„...sufletul este un suflu cald. Căci el ne însufleţeşte şi ne pune în mişcare"].

71 *Cf.* SVF I 128.

72 Sextus, *Pyrrhoneioi hypotyposeis,* III, 218 = SVF I 159.

73 Sufletul este foc, *cf.* SVF I 120, 125, 134.

74 Varro, *De lingua latina,* V, 59 = SVF I 126.

75 „Now KÒOH.OU Tropivov" (Aetios, 1,7,23 (DDG p. 303,11) = SVF I 157.

76 W. Jaeger, „Das 7ive\j|ia im Lykeion", în *Hermes,* 48 (1913), pp. 29-74; *Diokles von Karystos. Die griechische Medizin und die Schule des Aristoteles,* Berlin, 1938; *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung,* [1923] 1967, p. 359. Dacă fragmentul din Galenos care reproduce teoria susţinută de Cleanthes, Chrysippos şi Zenon potrivit căreia „sufletul se hrăneşte din sânge, şi substanţa lui este suflul" (Galenos, *De Hippocratis et Platonisplacitis,* II, 8 = SVF I 140) atestă o certă influenţă exercitată de şcoala medicală siciliană *(cf.* G. Verbeke, *L'évolution de la doctrine du* 7ive\j|ia *du stoïcisme à*

Ffepi KOG|J,OU *[Despre lume],* capitolul 7, și în *Discursul de la Olympia* al lui Dion din Prusa: T)OV (Ala G)coTfîpa eîvav (Kai) <pl(?uov) Kai ^evvov (Kai) 7to?u(ea) Kai aWiax; (noWialxâ*; ovo|j,a)O0FJ(vai [„Zeul este salvator, binevoitor, primitor și protector, fiind numit și în multe alte feluri"]. în coloana V se spune mai întâi că își va propune drept scop al acestei cărți amoi) Katararocov tov *Xoyov* [„să își suspende judecata"]. Apoi începe să enumere anumite teze, urmând a fi discutate, dintre care prima e: natura este una și lumea este una: Set yap SieiXrupevai npâytov |j,ev ori (ei, pap.) OIJK ev8e%(£)Tai (p-foiv cöi(Xr|v) eîvav Kai *ăXXov(q* K)OG|J,OU<; (Kai) OTI omoț 6 KO(G| J,O<;) Kat(EG)TR| (xfl)i (<p)WEi <xv£(Â,)Â,utâ)<; &TCE%CQV ndvx(a) ta (ov)ta [„Căci trebuie mai întâi să remarcăm că *(dacă,* pap.) nu este posibil ca natura să fie alta, iar orânduirea, altfel decât este, și că această orânduire a fost făcută ca prin natură să le țină pe toate cele existente distincte, într-o succesiune neîntreruptă"]. *Cf.* vol. II, n. 530 *sq.* în termenii lui, (XVEMIUIOO; înseamnă „așa încât nimic să nu lipsească", subînțelegân- du-se „din materia universului", căci

saint Augustin, Paris, 1945, pp. 12—15, F. Riische, *Das Seelenpneuma, seine Entwicklung von der Hauchseele zur Geistseele,* Paderborn, 1933, p. 9; *Blut, Leben undSeele,* Pader- born, 1930, p. 118 *sq),* este totuși neîndoielnic că sursa fundamentală a teoriilor lui Zenon se află în doctrina aristotelică despre căldura vitală și 7ive\j|ia înnăscută ca instrumente ale sufletului. Căci, în primul rând, doar la Aristotel se putea găsi o sinteză coerentă a funcțiilor pneumei, cea cinetică (orô|ra Kiveîv), cea germinativă și cea de organ corporal al sufletului senzitiv *{De generatione animalium,* 744a 1 *sqq.).* Și practic toate elementele puse în ecuație în teoria zenoniană, atât cât o putem reconstitui pe baza modestelor informații păstrate de tradiție, se regăsesc în doctrina aristotelică. Nu doar identitatea dintre 7ive\j|ia și 0ep|iôv și nu doar acțiunea germinativă a suflului conținut în sământă, ci însuși statutul său de principiu vital universal și de natură divină, analog elementului prezent în astre, este anticipat de Aristotel *{De generatione animalium,* II, 736b 29-737a 1).

77 Tertulian, *Apologeticum,* 21 = SVF I 533.

78 *Cf.* Stobaios, *Eclogae,* I, 17, 3, p. 153, 7 W. = SVF I 497.

79 Vezi Alexandru din Aphrodisia, *De mixtione,* p. 216, 14 Bruns = SVF II 473: „£cra 8â f] XpwÎJirovi 8ó¡;a 7iepi Kpáaeax; f¡5e- ryvâxjGoa |iâv úraycíGerai TT|v oú|i7iaoav otxríav, 7ivei5|iaTOi; TIVOȘ 8iá raxaru; aú-rív; SIIIKOVTW;, úcp' ox> cruvéxeraí -ce Kai crom-ievei Kai crú|i7iaGá; âoxiv aínxp TO 7iâv" [„Iată doctrina lui Chrysippos despre amestec. Substanța cosmică este unitară și este străbătută în totalitate de un anumit suflu care o ține laolaltă asigurând coeziunea, continuitatea și simpatia universală"]. Vezi și Cicero, *De divinatione,* II, 14; *De natura deorum,* II, 7. 19.

80 *Cf.* G. Verbeke, *op. cit.,* p. 70.

81 xivcov eî'ri oiv f] \|A)X"n fixoi âp|iovia f| cruvGeau; Ka0' âp| ioviav xivrâv aco|T<xwv. âyv etoiv oi xe *ăm* TIV; Zxoâș, 7ive\j|ia atixnv Xeyovxeș eîvai cruyKei|iev6v *nox, hz* xe Jtupcx; Kai âepoș...".

82 *Idem, De mixtione,* p. 224, 14 Bruns = SVF II 442.

83 Galenos, *În Hippocratis epidemiarum sextum commentarii,* V, ediția Basel, voi. V, 510 K. XVII B. 250 = SVF II 715: „xoîț Z XGHKOÎ 5' gGoț eoxi (pwiv ovo|ro(țeiv, fi xâ cpmâ SioiKeîxai, \|

lumea este făcută EK nâarxflţ omiaţ [„din întreaga substanţă"], lucru pe care îl amintesc cu referire la Gercke, care adnotează: (XVEMIUIOO; = (XVEKXEÎTCTOX;. Referitoare la zei sau daimoni par să fie cele pe care le putem citi în coloana VI: (tcov) JIEV Ka0' o/an) SEKTVKOOV ovrcov r/.pEtfiq, oî) KaKÎaţ, TMV 8' *E\)a\>aXr\nT(oq n(po)q* A-ÜTN(v E)%(6)\1TCQV, âav |uri TU%(axn)v TÎSTI E%OVTE<;. II(Epi) 8ai||r6vcov (Am... ev, pap.) <P(-D)G£CQ(; (Ka0o|A)ou taina SieiArupevai | (n)poGfÎKEv [„Unele fiinţe sunt întru totul apte să deţină virtutea, şi nu viciul, altele sunt însă înclinate spre virtute, dacă nu cumva sunt deja înzestrate cu ea. Cu privire la natura daimonilor în general, acestea trebuiau explicate în detaliu"]. Restul nu poate fi reconstituit cu certitudine, în coloana VII citim: edv ta â|j,(o)ia (etc)i | YEvr|Tai (n)povolav, (t)o A(io)ţ npovola<v> TOC(i>T)OC | (8i)A>KfÎG0a(i) (A>K£iG0ai, pap.), 8e<l> e(7teA)0eîv dp%o|j,Evou<; d(7i)o1 toov (\|/)u%â)v Kai toov | (plxyecov, Ka0d(nep) e(va)p%6|j,£vo<; (e)îna, pr|0f|G£|Ta(I) 8e TI nepi tomcov | Kai ev toîţ E%O|J,EV(OI<;. | Tonov 8' amoi) Kata [„dacă aceleaşi lucruri se aplică şi în cazul providenţei, adică acestea

A)X"nv §â fi xâ ¡¡©a, xnv otioiav dqicpoxepcov |iâv xiGevxai xo cri)| r(pmov 7ive\j|ia Kai 8iacpepeiv âXXfiXcov oi'ovxai roioxrixi. ^ripoxepov |iâv yâp 7ive\)|ia xo xrj \|/u%fi, viypoxepov 8â xo xrj (pijoeco eîvai, 8eîo0ai 8' â|i(pco npoş 8ia|iovfiv ot> xpocpiv; |rovov, *âXXâ* Kai âepoş".

84 Stobaios, *Eclogae*, I, 79, 1 W. = SVF II 913: „Xpwyuiroş 8i5va|iiv 7ive\)|ia- XIKFIV xnv otioiav xfjş ei|iap|iâvrn;, xo^ei xaO raxvxoş S IOIKTIXIKTÎV".

Aetios, I, 27, 5 (DDG p. 322 b 9) = SVF I 176: „5i>va| xiv KIVTVCIKÎIV -CTK

85 Diogenes Laertios, VII, 149 = SVF I 175: „ea-ci 5e ei| xap|xevn ama Ttov ÖVTCDV eipo|xevr| f| Xoyoţ Ka0' ov 6 KOO|XO<; Sie^aye-cai".

86 Diogenes Laertios, VII, 135.9-136.1 (SVF I 102): „"Ev x' eîvai 0eov Kai wuv Kai ei|iap|ievriv Kai Aia- roXXaîş x' exepau; övo| iaoiaii; 7ipooovo|iâţeo0ai".

87 Stobaios, *Eclogae*, I, 5, 15. 25—28: „Ei|iap|ievri ecrav 6 TOI) K6o|XOVI Xoyoş, fi Xoyoş wv ev Tip K6o|iq> npovoia 8ioiKovi| ievo)v- fi Xoyoş, Ka0' ov -ca |iâv yeyovo-ca yeyove, -ca 8â yiv6|ieva yive-cai, -ca 8â yevrio6|ieva yevnoe-cai".

88 *Cf.* Aall, *Geschichte der Logosidee în der griechischen Philosophie*, ed. cit., p. 133.

89 Stobaios, *Eclogae*, I, 5, 15. 28-32: „MexaXa|iP<xvei 8' âvri xaO Xoyovi xiiv âXiiGeiav, xf|v aixiav, xf|v (pwiv, xiiv âvdyKîiv, 7ipooxi0eii; Kai exepaş ovoiiaoiaş, roş ern, xfţş airriv; otxriaş xaooooiievaş Ka0' exepaş Kai exepaş e7iiPoXou;".

90 *Cf.* Michael Frede, „The Original Notion of Cause", în *Doubt and Dogmatism, Studies în Hellenistic Epistemology*, Oxford, 1980, pp. 217-220.

91 *Eclogae*, I, 13, lc. 2-10 = SVF I 89: „amov 5' o Zf|vcov cp^criv eîvai 8i' o- of) 8e amov ou|xPePr|K6<;- Kai TO |iâv aÎTiov ocojia, oî) 8e amov KaTT|Y6pr||xa- aStivaTov 8' eîvai TO jiâv aÎTiov Jtapeîvai, ox> 8e ecmv aÎTiov 8i' i)Jtapxeiv. TO 8e Xey6|xevov T0iaî)TT|v e%ei 8i)va|xiv- aÎTiov ecm 8i' o yiveTai TI, OÎOV 8iâ TTYV cppovnoiv yiveTai TO (ppoveîv Kai 8iâ TTÎV \|/i)xf|v yiveTai TO ţfjv Kai 8iâ TTÎV oaxppoo-ovnv yiveTai TO oaxppoveîv. a8f)vaTov *yâp* eîvai oto(ppoof)vriţ nepi Tiva oijoriţ jj.fi oaxppoveîv f| VUX"nG M-fl C"n' "H (ppovfioetoţ jj.fi (ppoveîv".

sunt guvernate de providența divină, trebuie să discutăm începând de la suflete și de la naturi așa cum am spus la început. Dar se va vorbi despre acestea și în lucrarea de față"]. Cu alte cuvinte, rațiunea prin care Zeus guvernează lumea cu providența lui trebuie demonstrată pornind de la rațiunea prin care plantele sunt guvernate de naturile lor și animalele de sufletele lor (dno TCOV \|A)%â)v Kai TCOV (plxyecov).

Avem apoi 2. Xpwlnnot) AoyiKcbv Zr|Tr||j,dTCQV A *[Cercetările logice ale lui Chrysippos,* I], editat de Cronert, *Hermes,* XXXVI, 552 *sq.*, și de mine în voi. II, p. 96 *sq.*, care, deși nu a fost încă reconstituit în așa fel încât să poată fi urmărită întreaga conexiune a ideilor, conține totuși multe care se înțeleg perfect și ne dau o imagine nouă despre logica lui Chrysippos. Este indubitabil că această carte coincide cu cea despre careValerius Maximus, VIII, 7, 10 (voi. II, n. 19, p. 10), spune: „Viața lui Chrysippos a trecut hotarele unei vârste mai scurte și nu cu un mic răstimp: căci a lăsat cel de-al 39-lea volum de AoyvKrâv *[Logica]* de o neîntrecută subtilitate, pe care îl începuse la vârsta de 80 de ani." E clar că acestea nu se

92 *Cf.* Plutarh, *De stoicorum repugnantiis,* 1050 C.7-D.2 = SVF II 937: „xfjş yap Koivnş (pwjeax; eiş raxvxa Siaxeivouarn; 8ef|aei nâv TO OJICOOOUV yivo|ievov ev x© oXq) Kai xrâv |iopicov âxaxr&v Kax' eKeivriv yeveoGai Kai TOV eKeivru; Xoyov Kaxa TO e^fjş âKcoAAncoş 8ia TO |_ITIT' £^co9ev eîvai TO evaxnao|.ievov xfi oiKovo|iia liiyce wv i-iepâv |iîi8âv fix⁶™ o™»? Kivn&naexai fi ox"noei âXXcoi; <ri> Kaxa xf|v KOLVT|v (pWJlv".

93 aliae sunt perfectae et principales, aliae adiuvantes et proximae. Quam ob rem, cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intellegi volumus: causis perfectis et principalibus, sed causis adiuvantibus [antecedentibus] et proximis" („Chrysippos însă, care pe de o parte respingea necesitatea, dar pe de altă parte nu admitea că ceva s-ar putea produce în lipsa unor cauze anterioare, stabilea o distincție între tipurile de cauze pentru a evita necesitatea și a păstra destinul. Dintre cauze, spune el, unele sunt perfecte și principale, iar altele sunt auxiliare și proxime. Astfel, când spunem că totul se petrece în mod predestinat grație unor cauze anterioare, nu înțelegem prin aceasta grație cauzelor perfecte și principale, ci grație celor auxiliare și proxime").

94 Cicero, *De fato,* XIX, 43: „Ut igitur, inquit, qui protrusit cylindrum dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit, sic visum obiec- tum imprimet illud quidem et quasi signabit în animo suam speciem, sed adsensio nostra erit în potestate, eaque, quem ad modum în cylindro dictum est, extrin- secus pulsa, quod reliquum est, suapte vi et natura movebitur" („Așa cum cel care a împins cilindrul i-a dat acestuia impulsul mișcării, nu însă și însușirea de a se rostogoli, tot astfel obiectul reprezentării își va imprima și își va întipări în suflet propria imagine, dar asentimentul va fi în puterea noastră; căci, potrivit exemplului cu cilindrul, el primește un impuls din exterior, dar mișcarea sa ulterioară se va desfășura conform naturii sale particulare").

95 *Cf.* Justus Lipsius, *Das Attische Recht und Rechtsverfahren,* Leipzig, 1905, Douglas MacDowell, *Athenian Homicide Law în the Age of the Orators,* Manchester, 1963; *The Law în Classical Athens,* New York, 1978.

96 *Cf.* Epictet, *Enchiridion,* 5, 1, 4-9: „oxav a5v £|i7io8i£ (i>|ie0a fi *za-* paooâ)|ie9a fi Xm(ji)|ie9a, |iri8e7ioTe *âXXov* amci)|ie9a, *âXX'* eawoiJi;, TOOT' £cra ta eawrâv 8oy|iaTa. âraxiSeOTovi

pot referi la ansamblul scrierilor logice ale lui Chrysippos, despre care catalogul laertian relatează că au fost în număr de 311 (voi. II, p. 8, 26 din lucrarea de faţă), ci desemnează o anumită lucrare logică însumând 39 de volume. Autorul catalogului laertian ne spune că titlul acesteia nu a fost AoyvKrâv A© *[Logica,* 39] pur şi simplu, ci AoyiKcbv Zr|Tr|| j,dTCQV A© *[Cercetări logice,* 39], şi, după ce enumeră celelalte scrieri logice dispuse în patru secţiuni, adaugă o a cincea: AOYVKOI) TOTCOU xd toov npoevpri)j,evcov TETTapcov Sioapopoov EKTO; ovra Kai n£piE%ovra *<xăq>* ajiopdSîŢV Kai oi) GO))_iaxiKr/.q ^r|Tf|G£i<; AoyiKdţ nepi toov KataA£YO|j,EvcQV. Zr|Tr||j,dTCQV A© [„La capitolul lucrărilor logice, în afara celor patru secţiuni menţionate se numără şi unele scrieri cuprinzând cercetări logice izolate, neincluse în cele enumerate: *Cercetări,* 39"]- De aici reiese numărul cărţilor. Iar lucrarea aceasta care nu se referă decât la logică nu a avut titlul Zr|TÎ||j,aTa [*Cercetări],* ci Zr|TÎ||j,aTa ÂoyiKr/. *[Cercetări logice],* dat fiind că există şi £r|TÎ||j,aTa ale lui Chrysippos referitoare la fiGucd [„etică"] şi (puGiKd [„fizică"]. Termenul AoyiKa putea fi omis în catalog, deoarece se subînţelegea din

£pyov TO âXXou; eyicaXeîv, ecp' oîş amoş 7ip<xooei KaKrâţ' ipy| ievo\) 7ioa8eijea9ai TO samă)- 7i£7iai8e\)|iâvo\) TO |if|Te oiXXq) |iryce ¿am©" („De aceea, la orice piedică sau nenorocire, tu nu da vina pe altul decât pe tine, adică pe părerea ta. Căci prostul la toate dă vina pe alţii; cel ce începe a se lumina dă vina pe sine; iar înţeleptul, nici pe altul, nici pe sine" - în traducerea lui C. Fedeleş, Cultura Naţională, Bucureşti, 1925).

97 Stobaios, *Eclogae,* II, p. 57, 18 W. = SVF I 190.

98 *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 127; Cicero, *Definibus bonorum et malo- rum,* V, 79; *Academica priora,* 134, 135; *Paradoxa stoicorum,* II; Augustin, *De trinitate,* XIII, 5,8 = SVF I 187.

99 *Cf.* Seneca, *De vita beata,* 15, 2.

100 *Cf.* SVF I 205, 206.

101 *Cf.* Cicero, *Tusculanae disputationes,* V, 14. 42; 15. 43.

102 *Cf.* Grumach, *Physis und Agathon în der alten Stoa,* Berlin, 1966, p. 3.

103 VII, 85.1-88.9.

104 Potrivit uzului curent al termenului, oitceioş înseamnă „înrudit", „propriu", „adecvat naturii unui lucru". Aceste semnificaţii stau, evident, la baza noţiunii stoice, care va fi însă folosită preponderent în sensul reflexiv, al întoarcerii spre sine a eului cu sentimentul de oiKeîoş. *Cf.* Pohlenz, *Grundfragen der stoischen Philosophie,* Göttingen, 1940, p. 13.

105 *Cf.* VII, 90.1: „'Ape-rn 8' fi |xev -CIŞ KOIVGX; mxvri TeXeicooiş..." („Iar virtutea înseamnă, mai întâi, perfecţiunea oricărui lucru în genere...").

cele precedente. Şi în acelaşi fel titlul însuşi coincide cu cel dat de Valerius Maximus, căci din forma completă a titlului, „AoyvKa £r|Tf||j,aTa", Valerius a omis „£r|Tf||j,aTa", iar catalogul - „AoyvKd". Se mai adaugă faptul că ceea ce relatează Valerius despre această lucrare a lui Chrysippos nu se poate înţelege decât pe baza celor din catalogul lui Laertios. în lucrarea aceasta erau reunite mici chestiuni logice care, din pricina dimensiunii lor reduse, nu puteau fi editate în volume separate; iar ele se legau de toate părţile logicii, de unde a rezultat că întreaga colecţie nu poate fi subsumată nici uneia dintre acele patru părţi. Se înţelege de la sine că lucrarea aceasta nu a fost tipărită simultan, ci în volume separate, ori de câte ori suma chestiunilor consemnate egala întinderea unui volum de mici dimeniuni. Aşa se face că cel de al 39-lea (şi ultimul) volum a fost alcătuit de bătrânul filozof cu puţin înaintea sfârşitului său. Şi de acest lucru s-a putut folosi sursa lui Valerius pentru a ilustra stăruinţa cu care Chrysippos a lucrat până în pragul morţii. Aşadar, primul volum al acestei lucrări ni l-a restituit acum strădania lui Cronert.

106 *Cf.* Pohlenz, *Zenon und Chrysipp,* în *Kleinere Schrifien* I, Hildesheim, 1965, p. 28 [200],

107 *Eclogae,* II, p. 75, 11 W. = SVF I 179.

108 «a trăi în armonie cu natura», socotind că cea expusă de Zenon indica prea puţin. Cleanthes a fost primul care, adoptând definiţia lui Zenon, i-a adăugat «cu natura» şi a formulat-o în cuvintele: «a trăi în armonie cu natura». Iar Chrysippos, în intenţia de a o face mai exactă, o reda în termenii: «a trăi în armonie cu experienţa proceselor naturale»").

109 *Cf.* Pohlenz, *Zenon und Chrysipp,* ed. cit., p. 29 [201].

110 *Cf.* Cicero, *De officiis,* I, 25. 90.

111 C/T Pohlenz, *op. cit.,* p. 35 [207].
Cf. Etica nicomahică, 1094a 2-3.

112 *Ibid.,* 1100b 8-9; *ibid.,* 1099b 2-8.

113 121 .*Ibid,* 1098b 9-12.

114 Sextus, *Adversus mathematicos,* XI, 60. 3-61.1; vezi SVF III 122: „oîov £7ii 8ueîv 8pax|râ>v âiiapaXXoiKTGrv т© Te xapcKxfjpi Kai xfj Xa|i7ipoxnxi, oxav Seri то eTepov atiTrâv aipeîoGai-opiaf) |x£v yap yiveTai npdţ то <то> eTepov amrâv aipeîoGai, ot> | iâXXov 8â 7ipoş To8e fi To8e" („ca de pildă în cazul în care am avea de ales între două monede identice ca formă şi strălucire; atracţia spre oricare dintre ele există, dar nu mai mult spre una decât spre cealaltă").

115 VII, 105. 6-9.

116 ÉXEiv ot>8â npoş óp|ifiv Kai ácpop|.irv" („De aceea, explică ei, când declarăm indiferente bunurile trupeşti şi pe cele exterioare, vrem să spunem că ele sunt indiferente pentru viaţa morală [în care constă fericirea], şi nu, pe Zeus, pentru starea conformă naturii, nici în raport cu înclinaţia sau aversiunea <pe care o trezeso").

De asemenea, opinia generală îi atribuie lui Chrysippos lucrarea Ifepi dno9avTVKa)v *[Despre propozițiile negative]* din Papyrus Letronnii 3, publicată de mine, dupăTh. Bergk, în voi. II, p. 52 *sq*. Şi este cert că această scriere se leagă într-un anumit fel de doctrina stoică şi de cea a lui Chrysippos TCEpi dno9avTVKa)v. Dar nu e de crezut că am dispune de cartea însăşi a lui Chrysippos Ffepi dra^avrucdov. Căci nu e nimic expus sistematic, ci doar sunt culese nişte enunţuri negative din scrierile poeţilor, propuse pentru a cerceta dacă sunt sau nu dno9avTiKd [„negative"]. Astfel, ele par a fi fost scrise fie pentru uzul vreunui discipol, care să se exerseze cercetând spusele poeţilor, fie, ceea ce pare mai probabil, de discipolul însuşi. Poate că maestrul nu a făcut altceva decât să îi transmită discipolului pasajele poeţilor şi l-a pus să cerceteze cu metoda silogistică dacă erau dncxpavn-Ka di;u»|j,aTa [„propoziţii negative"], şi în parte răspunsul e pozitiv, în parte, negativ. Ca să se achite corect de sarcina primită, discipolul trebuia să cunoască şi să fi pătruns atât învăţătura lui Chrysippos despre propoziţii, cât şi pe cea despre silogisme. Dar discipolul respectiv pare să fi fost extrem de ignorant, căci

117 Cicero, *Academica posteriora,* I, 10. 36 = SVF I 191.

118 *Cf.* Cicero, *Academica posteriora,* I, 10. 37 = SVF I 193; Stobaios, *Eclogae,* II, 82, 20 W = SVF III 142: „nâv-ca Sâ <cá> Kara cpúoiv Xrwcá eîvai Kai raxvca ta <7iapá> cpúoiv âA.îi7i-ca. Trâv 8â Kara cpúoiv ta |iâv Ka0' aína A.íi7i-cá eîvai, -ca 8â 8i' e-cepa. Ka0' aú-cá |iév, oca eo-civ 0p|afjţ KivryciKá 7ip0Tpe7i-ciK©(; Étp* éavi-cá f| eni -có áv-céxeoGai aú-crov, oíov úyieiav, eúaio&noiav, ároviav Kai KâXXoş oé|ia-coi;. noiíyciKá <8â>, oca éo-civ 0p|afjţ KivnxiKa áve-nKc»; Étp* e-cepa Kai |ifi 7ipo-cpe7rciKc¡)(; <écp' éawá>, oíov 7ıXootov, Só^av Kai -cá -coú-con; 6|ioia. napanX-noicoi; 8â Kai -crov 7iapa cpúoiv -cá |iâv eîvai Ka0' aú-cá âXri7i-ca, -cá 8á -c© JioitiTiKá eîvai -crov Ka0' aú-cá áXrijrccov" („Toate cele conforme naturii sunt de acceptat, iar toate cele contrare ei sunt de evitat. Dar dintre cele naturale unele sunt acceptabile prin ele însele, altele — raportat la altceva. Primele sunt de două tipuri. Unele pun în mişcare impulsul, atrăgându-l spre ele însele sau spre ceva aflat în strânsă legătură cu ele ca spre o împlinire: de acest gen sunt sănătatea, vigoarea simţurilor, lipsa suferinţei şi frumuseţea fizică. În schimb cele «productive» sunt bunurile care pun în mişcare impulsul stimulându-l, şi nu aducându-l la împlinire, precum bogăţia, gloria şi altele similare. La fel, dintre cele contrare naturii unele sunt respinse prin ele însele, iar altele, întrucât produc efecte inacceptabile ca atare").

119 Plutarh, *De communibus notitiis,* 23, 1 p. 1069f. = SVF I 183, Cicero, *De finibus,* IV, 17. 47, 48 = SVF I 189.

120 Este însă greu de spus în ce măsură această teorie dezvoltată de Diogenes şi Antipatros le poate fi atribuită stoicilor vechi. *Cf.* Max Pohlenz, „Rez. Ernst Grumach, *Physis undAgathon în der alten Stoa",* în *Kleine Schriften,* Hildesheim, 1956, voi. I, p. 96 [326-327]. Vezi însă şi p. 261, n. 1, şi p. 264, n. 11.

121 *Cf.* Cicero, *De finibus,* V, 7. 20.

122 Indiferentă este *posesia* bunurilor (ei yap â&acpopoş fi ternei? xrâv eKXeyo|revcov...; vezi Alexandru din Aphrodisia, *De anima libri mantissa*, p. 164, 7 Bruns (SVF III 193).

123 Plutarh, *De communibus notitiis, 26,* 1071c *sqq.*

le-a lăsat pe toate în suspensie punând câte un val oî) [„da, nu"] şi propoziţiilor minore (Taî<;TCpo?if|\|/£Gi), şi concluziilor (Taîţ ETCupopouţ), urmând ca ulterior să-l şteargă fie pe vai, fie pe oî), după cum i s-ar fi părut mai potrivit. O astfel de însemnare ar putea părea să fi provenit de la magistru, care i-ar fi cerut discipolului ca, folosindu-şi propria judecată, să-l şteargă fie pe val, fie pe oî), dacă aproape toate acele silogisme n-ar fi astfel alcătuite încât din afirmarea propoziţiei minore să nu se poată conchide nimic. Căci cele mai multe dintre ele au forma: eî to nprâTOV to SEÎiTEpov val- oî)- to SEÎiTEpov val- oî). to npooTov [„Dacă A atunci B. Da. Nu. B. Da. Nu. A"]. Este clar că din această formă de silogism nu se putea conchide nimic decât prin negarea propoziţiei secunde. Căci atunci KaTa tov SEÎiTEpov XpuGÎratou dvanoSEVKTOV [„potrivit celui de-al doilea nedemonstrabil al lui Chrysippos"] rezultă silogismul eî to nprâTOV, to SEÎiTEpov *ăXXă* jafiv oîi to SEÎiTEpov oî)k apa to npooTov [„Dacă A atunci B. Dar - B. Rezultă -A"] şi în acest fel discipolul putea să recunoască acele propoziţii ale poeţilor care nu erau dno9avn.Kd di;u»|j,aTa. Pe când din afirmarea celei de-a doua propoziţii e clar că nu se putea conchide nimic. Puţine sunt silogismele KaTa tov nprâTOV

124 *Die Stoa* I, Göttingen, 1948, p. 178; *cf.* H. Reiner, „Der Streit um die stoische Ethik", *Zeitschrifi Phil. Forschung,* 1976.

125 Cicero, *Definibus,* IV, 17. 48 = SVF I 189.

126 Plutarh, *De communibus notitiis,* 23, p. 1069e = SVF III 491; 26, p. 1071a = SVF III 195; Seneca, *Epistulae mor ales adLucilium,* 71, 21; Epictet, *Disserta- tiones,* I, 29. *2-4.*

127 Stobaios, *Eclogae,* II, 7, 2, p. 44, 4 W. (SVF I 205).

128 *De Hippocratis et Platonisplacitis,* V, 1,4-5 = SVF I 209: „Zfivtov oî) toiQ KploeiQ ama? *bXka zac,* ejiiYiyvoixevaQ amaîţ ouotoXck; Kai xî)°ªtG ejiapoeiQ te Kai [tâţ] Jittboeiţ -cfjq \|/dxîK Evojuţev eîvai ta Jia8r|".

129 *Cf.* Pohlenz, *Zenon und Chrysipp,* ed. cit., p. 27 [199].

130 Stobaios, *Eclogae,* II, 7, 111 g, p. 99, 3 W. = SVF I 216: „âSpov 5e, o-ci eo-civ r|-6i;t||xevo<; jiav-coGev- î)\|/r|X6v 8', oxi | x£x£Ur|(p£ -coi) ejupdXXovxoţ tj\|/odq avSpi yevvaitp Kai ooiptp- Kai iox^pov 8', o-ci xf|v ejnpdXXoDoav ioxî>v jiepijienoirixai, af|ttt|TO<; tov Kai aKaxaytbvioxoQ".

131 *Ibidem*| „otjte Siaxi/etóetai orne àyvoeî orne XavGávei èamôv, orne koiGôXo'ü \|/eţ)8oţ imoXa|xßavEi".

132 *Cf.* Athenaios, IV, 158 B = SVF I 217.

133 Stobaios, *Eclogae,* II, 7, 11 g, p. 99, 3 W. = SVF I 216: „P«oiA,ikôç te Kai OTpaŢTIYIKÔÇ Kai JtoXwiKÔÇ Kai oîkovo|XIKOQ Kai XP'HH-O'TWTÎ'KÔÇ. totiţ 8è (pa-ûXoDÇ âjtav-ca toûtoiç èvav-cia ëxeiv".

134 Cicero, *Pro Murena,* cap. 61 (SVF I 220): „solos sapientes esse, si mendicissimi, divites".

XpuGÎratou dvanoSEuctov [„potrivit nedemonstrabilului prim al lui Chrysippos"] de forma: „Eİ TO npOOTOV TO SEÎiTEpov Val' oî)- TO npdOTOV- val- oî)- TO SEÎiTEpov [„Dacă
A atunci B. Da. Nu. A. Da. Nu. B"]: (1), 2, 12, 14, 15, 22. Aşadar, în ele autorul pune acel enunţ (Aflyov) care îi fusese propus spre examinare EV TCQ GDvr||j,|j,Evq), i.e. în propoziţia majoră. Această formă era uzitată acolo unde propoziţia minoră (fi 7tp6aA,r|\|/i<;) putea fi afirmată. Căci prin negarea ei nu reiese nici o concluzie. Este de mirare însă faptul că a folosit această formă doar în acele pasaje în care trebuia negată propoziţia minoră. Şi astfel, cum din întreaga scriere transpare ignoranţa celui care a redactat-o, e cert că nu îi aparţine lui Chrysippos, un autor cu o logică extrem de ascuţită. Şi, cum ansamblul raţionamentului este vicios, apare întrebarea dacă are sens să fie corectate diversele erori existente în papir. Lucrurile stând astfel, vor exista poate unii care să susţină că nu ar fi trebuit să includ această scriere în culegerea lucrărilor logice ale lui Chrysippos. Cu asta însă nu sunt de acord. Căci în această lucrare există, deşi de dimensiuni reduse, vestigii ale doctrinei lui Chrysippos. Despre doctrina silogistică nu aflăm, ce-i drept, nimic nou decât că stoicii obişnuiau să se folosească de cele mai multe ori de leme condiţionale; în schimb este ilustrată într-o anumită măsură doctrina lui Chrysippos despre judecăţi. Nu este însă locul aici să discut doctrina în sine. Tot ceea ce aş vrea să mai adaug este legat de locurile din ediţia publicată în care am procedat greşit. 1. M-am înşelat considerând îndoielnic argumentul lui Bergk pentru a-l şterge pe OIJK, la pagina 52, 37- Era o opţiune corectă. 2. La pagina 53, 23 trebuie inserat cuvântul TCP6GAT|\|A<;, care din greşeală a fost omis: vai oii) dvtÎKEvtai di;la>|j,a KaTrapatucov tar otite
fjv----dti|j,ia. 3- La pagina 56, 3, al doilea oii) (înainte de E-upuu8r|<;)
cred acum că ar trebui şters.

Mai rămâne acel Papyrus Herculanensis 1020, pe care în *Hermes,* XXV, p. 437 *sq.* l-am raportat la Chrysippos. Continui să susţin şi acum ceea ce am spus în comentariul respectiv. Consider totuşi probabil ca lucrarea aceea, din care pare să provină Areios Didymos citat de Stobaios, *Eclogae,* II, 111. 18 W (voi. III, n. 548), să îi aparţină lui Chrysippos însuşi.

Fragmentele lui Chrysippos au fost culese pentru prima dată de Baguet în anul 1822 în *Analele Academiei din Louvain.* Lucrarea nu mi-a fost aproape de nici un folos. Căci ceea ce şi-a propus Baguet a fost să strângă doar acele fragmente ale lui Chrysippos care îi sunt atribuite nominal; eu însă, la îndemnul lui Usener, am adoptat o cu totul altă metodă, pe care am expus-o mai sus, pentru a aduce la lumină şi vestigiile ascunse ale doctrinei lui Chrysippos. Se mai adaugă faptul că Baguet atribuie fiecare fragment unei anumite scrieri. Dar, aşa cum rezultă din cele expuse până acum, nu se poate deduce nimic

135 *Ibidem* (SVF I 221): „solos sapientes esse, si distortissimi, formosos".

136 Bréhier, *Chrysippe,* ed. cit., p. 222.

cu privire la locul acestora, întrucât filozoful obişnuia să repete aceleaşi afirmaţii în diverse lucrări. *Cf.* voi. II, n. 30. Nici în stabilirea textelor Baguet nu a procedat cu acurateţe sau pătrundere. Iar comentariile pe care le-a adăugat sunt atât de abundente, încât aproape că pun în umbră fragmentele însele. Mie mi s-a părut mai util să prezint fragmentele ca atare, care sunt dispuse potrivit punctelor de referinţă ale doctrinei, într-o ordine cât mai clară.

Vestigiile a două lucrări ale lui Chrysippos, rfepi npovolaţ *[Despre providenţă]* şi IIEpi ei|j,ap|j,Evr|<; *[Despre destin*\], au fost strânse de Alfred Gercke în *Fleckeis. Jahrb.*, suppl. 14 (1855), p. 691 *sq.* Se ştie că acesta le-a pus în lumină cum nu se poate mai bine. Dar atât în ce priveşte alegerea frazelor (în special a celor din scrierea lui Alexandru, *De fato),* cât şi în ceea ce ţine de stabilirea textelor am considerat că pot fi aduse unele ameliorări.

Despre principalele surse ale filozofiei lui Chrysippos

Pentru a putea folosi în mod adecvat culegerile de mărturii pe care le-am propus în volumele II şi III, este de maximă importanţă ca cercetătorii filozofiei lui Chrysippos să-şi facă o opinie corectă despre natura fiecăreia dintre sursele acesteia. Astfel, câtă vreme ar fi prea multe de discutat cu privire la toţi autorii citaţi, în schimb cel puţin despre cei cărora le datorăm cea mai mare parte a mărturiilor, socot că trebuie să spun în prealabil câteva lucruri, ca să se înţeleagă cu ce temei am raportat fiecare dintre aceste mărturii la Chrysippos sau în ce măsură este cazul să le dăm crezare.

Despre Plutarh

întrucât Plutarh, prin cele două scrieri ale sale împotriva stoicilor, a reunit un mare număr de fragmente ale lui Chrysippos în care a consemnat nu doar cuvintele filozofului, ci chiar titlurile lucrărilor din care au fost preluate, ca şi multe în care a omis atât numele filozofului, cât şi titlul lucrării, se ridică două întrebări; prima este dacă Plutarh însuşi s-a ocupat de toate aceste lucrări ale lui Chrysippos, iar cea de a doua, care depinde de precedenta, dacă pasajele care apar din loc în loc fără menţionarea numelui trebuie atribuite tot lui Chrysippos. Dar, în primul rând, este greu de crezut că Plutarh însuşi ar fi parcurs şi ar fi excerptat toate acele lucrări ale lui Chrysippos cu atâta atenţie încât să fi putut remarca discrepanţele dintre pasajele izolate din diverse lucrări. Căci este prea puţin probabil ca lectura lui Chrysippos, atât de dificilă pentru stoicii înşişi, să îi fi fost mai accesibilă unui reprezentant al altei şcoli filozofice. Căci, aşa cum doctrinele filozofilor de prin părţile noastre sunt, ce-i drept, cunoscute tuturor celor instruiţi în artele liberale, în schimb lucrările celor care adoptă o metodă mai riguroasă de argumentare sunt ignorate chiar şi de cei mai învăţaţi, la fel şi Chrysippos pare a fi fost dintre acei autori care nu sunt defel citiţi de majoritatea celor instruiţi şi nici chiar de către filozofii înşişi, ci cel mult de cei mai eruditi. Dovadă stau scrierile filozofice ale lui Cicero, în care nu găsim nici o informaţie despre vreo lucrare a lui Chrysippos însuşi, ca şi dialogurile şi epistolele lui Seneca, care, deşi lasă impresia unei lecturi asidue a filozofilor mai recenţi, nu arată nici o urmă a vreunui studiu mai aprofundat dedicat lui Chrysippos. Dispunem de mărturia lui Epictet în

Arrianos, *Epicteti Dissertationes [.Discursurile lui Epictet]* (I, 4, 6), cum că discipolii stoici care citiseră multe cărţi ale lui Chrysippos, ca şi cei care singuri, fără îndemnul vreunui dascăl, îşi întăreau cugetul prin lecturi din Chrysippos găseau aici un motiv de jubilaţie, ca şi cum astfel ar fi înaintat mult pe calea înţelepciunii. Şi în şcolile stoice discipolii acelei epoci se antrenau explicând cuvintele lui Chrysippos, lucru atestat în mod repetat de Epictet, dar cum i-am putea aplica toate acestea lui Plutarh? Căci nici măcar aceia nu cred că-şi începeau studiile prin lectura lui Chrysippos, ci recurgeau mai întâi la introduceri (*Epicteti Dissertationes,* II, 16, 34: EiaaYa>YC"i *Enpaţă* twaţ Kai Xpwlnneva «xveyvcov [„am parcurs câteva introduceri şi am citit din Chrysippos"], *cf. ibid.* 17, 40: Kav *năoaq* xr/.q EiGayoYr/.q Kai taţ GWtd^eu; xr/.q XpuGÎratou |j, £Td T6)v 'Avruraapou Kai 'Ap%£8f||j,ou 8veA0co)),ev [„chiar dacă am fi parcurs toate introducerile şi compendiile nu doar din învăţătura lui Chrysippos, ci şi din a lui Anipatros şi Archedemos"], care trebuie să fi fost numeroase în vremea aceea şi din care avem şi acum exemple precum cel al lui Diokles reprodus de Diogenes Laertios şi cel al lui Areios Didymos reprodus de Stobaios. Dar aceste lucruri le vom discuta pe larg în altă parte. în orice caz, faptul că Plutarh s-ar fi dedicat atât de mult şi cu atâta sârguinţă operei lui Chrysippos rămâne greu de crezut. Nici exemplul lui Galenos, despre care se ştie că a citit el însuşi un mare număr de scrieri ale lui Chrysippos, nu poate fi invocat în acest sens. Căci pe timpul lui Galenos era ceva foarte obişnuit să se compună lucrări precum a sa *De Hippocratis et Platonis placitis [Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon*], în care toate cărţile adversarilor erau combătute frază cu frază, aşa cum o demonstrează şi *De fato [Despre destin]* a lui Alexandru sau scrierea lui Origen *Contra Celsum [împotriva lui Celsus*] sau, dacă ne referim la timpurile mai noi, scrierea lui Cyrillus *Contra Iulianum [împotriva lui Iulian*], ca şi alte lucrări ale părinţilor bisericii. Iar pentru alcătuirea unor astfel de scrieri era nevoie de lecturi asidue şi foarte atente, aşa cum o arată opusculul lui Plutarh *De repugnantiis stoicorum [Despre contradicţiile stoicilor]*. Să examinăm deci forma însăşi a lucrării lui Plutarh ca să vedem dacă am putea cumva să tranşăm chestiunea plecând de aici. Ne vom ocupa mai întâi de ordinea şi conexiunea ideilor şi apoi de subiectele ca atare tratate de Plutarh. Dacă Plutarh i-ar fi combătut pe stoici cu propriile sale argumente, fie ar fi aşezat într-o anumită ordine toate cele preluate din cărţile lui Chrysippos, fie ar fi îngrămădit fără nici o ordine diversele contradicţii. Dar metoda care guvernează cartea *De repugnantiis,* făcând ca lucrurile să fie parţial explicate în ordine, parţial lăsate în dezordine şi fără legătură între ele, noi o considerăm de neconceput pentru mintea normală a unui scriitor care s-ar baza în întreaga alcătuire a lucrării numai pe sine însuşi. Pentru a înţelege mai bine forma cărţii ar fi necesară o discuţie pe capitole, dar noi ne vom limita să expunem chestiunea prin exemple. Aşadar, obiecţiile formulate în capitolele 31-40 oferă exemplul unei dispute decurgând în mod adecvat conform ordinii sale: căci o nepi Gedov Xoyoţ *[teoria despre divinitate]* din aceste capitole este examinată tratând pe rând cele trei calităţi ale divinităţii, TO EMORRITRKOV, TO a<p0aprov, TO)j,aKdprov [„binefacerea,

nemurirea şi beatitudinea"]. începând cu capitolul 11, teologia este însă precedată de etică, totuşi nu rareori întreruptă de chestiuni străine de obiect în capitolele 23, 24 şi 28, 29- Şi de asemenea, deşi capitolele 14 şi 16 se referă la probleme de etică, întrerup firul cercetării: căci aici sunt apăraţi Platon şi Aristotel de obiecţiile lui Chrysippos, autorul legând astfel laolaltă lucruri altminteri diferite. Dar, de vreme ce în capitolele 24 şi 29 apar din nou urmele aceleiaşi dispute, expusă mai pe larg într-o altă lucrare, după cum ne încredinţează chiar Plutarh, 1040 D (d |j,ev oiv priteov îmep nAdtcovoţ, ev *ăXXoiq jEjpanxai* npoţ awov [„dar argumentele ce trebuie aduse, în replică, în apărarea lui Platon le-am adus în altă parte"]), conţinând însă pe lângă acestea şi TOV nepi dyaGdov Kai KaKoov Kai nepi aoqnaţ Kai Kaidaţ *Xojov* [„teoria cu privire la cele bune şi cele rele, la înţelepciune şi vicii"], bănuim că Plutarh s-a inspirat din două surse. Căci nu se poate presupune că ar fi stricat ordinea pe care el însuşi a insti- tuit-o, inserând lucruri străine. Iar dacă în cealaltă scriere, intitulată *De communibus notitiis [Despre noţiunile comune*], sunt combătute aproape aceleaşi teorii etice şi teologice ale stoicilor, aşa încât multe dintre capitolele din *De repugnantiis* pot fi puse în legătură cu câte un capitol similar din *De communibus notitiis*, în schimb, în aceasta din urmă nu se găseşte nici o urmă sau rămăşiţă ale adaosurilor menţionate mai sus. Să trecem acum la subiectul în sine tratat de Plutarh. Aici trebuie imediat subliniat că numeroasele respingeri ale învăţăturilor stoicilor, excelând atât prin ingeniozitate, cât şi prin abundenţă, nu par elaborate de Plutarh însuşi. Putem presupune oare că Plutarh, om învăţat şi cufundat în lectura asiduă a înaintaşilor, ar fi neglijat obiecţiile aduse stoicilor de adversarii lor din vechime? Şi ce este oare mai probabil: ca cele mai ingenioase respingeri ale lui Chrysippos şi Antipatros şi mai cu seamă cele care se raportează mai mult la vorbele lor decât la problemele ca atare să fi fost descoperite după mai multe secole, sau de înşişi contemporanii şi adversarii lor cei mai aprigi? în lucrarea *De communibus notitiis*, în finalul capitolului 27, după o discuţie mai amplă referitoare la doctrina stoică nepi teAotx; [„despre scop"], Plutarh adaugă: *'AXXă* tomo |j,ev eiavv oi npoţ 'Avclrarcpov oio|j,evoi AeyeoOai)j,fi npoţ TTIV aîpeaiv [„Dar unii cred că acest lucru este spus împotriva lui Antipatros, şi nu împotriva întregii şcoli"] Ce să înţelegem de aici? Să nu fi ştiut Plutarh însuşi care e filozoful pe care-l combate? Să fi auzit de undeva care e filozoful la a cărui doctrină se referă argumentele elaborate de el însuşi? Este limpede, dacă nu greşesc, că numai cineva care expune argumentele transmise de alţii şi preluate ca atare se poate exprima în acest mod.

De aici se trece cu uşurinţă la o altă chestiune deosebit de importantă. Este de mirare că, în afară de doctrina lui Chrysippos însuşi, pe parcursul mai multor pasaje este examinată aproape numai cea a lui Antipatros. Căci, cu excepţia primelor capitole din *De repugnantiis,* nici măcar Zenon şi Cleanthes nu sunt luaţi în considerare, iar cei de după Antipatros nu sunt nici măcar menţionaţi. Ceea ce ne face să înţelegem mai bine cum stau lucrurile în această privinţă este îndeosebi un pasaj remarcabil din *De repugnantiis,* capitolul 38, unde Plutarh citează spusele lui Antipatros din cartea *De*

diis [Despre zei], prin care se dovedeşte că toţi filozofii le atribuiau zeilor copOapolav [„nemurirea"]. Apoi Plutarh adaugă: oii)8£i<; oîiv EGTV toov ndvTcov o Xp-DGUTTCOŢ KAX' 'AvTÎnaxpov- oii)8eva yap OI'ETOU TI A/tiv toi) nupoţ ¿«pOaptov eîvoa toov 0£â)v [„Aşadar, după Antipatros, Chrysippos nu este unul dintre «toţi filozofii», pentru că el nu-i socoteşte pe zei nemuritori, ci numai focul"]. Aceasta ar fi fost o ironie bine ţintită dacă o presupunem spusă de un contemporan al lui Antipatros împotriva acestuia şi a lui Chrysippos, dar nicidecum dacă ar fi fost îndreptată împotriva şcolii stoice. Căci Chrysippos este criticat fiindcă a susţinut ceea ce propriul lui discipol afirmă că nu coincidea cu opinia nici unuia dintre filozofi, iar Antipatros este criticat fiindcă l-ar fi neglijat pe principalul autor al şcolii sale. Or este natural ca astfel de ironii legate de persoane, şi nu de chestiuni obiective să fie considerate a proveni de la contemporani.

Iar ceea ce am spus mai devreme, anume că argumentele expuse de Plutarh nu puteau izvorî din propriul său atelier de idei, o vom dovedi printr-un singur exemplu. Să comparăm capitolul 35 din *De communibus notitiis,* care tratează despre sămânţa de foc a lumii (TO G7tep|j,a TCAEOV eîvar Kai)J,EÎ^OV TI TO Y£vvd)|j,£vov EÍ; amoi) [„sămânţa reprezintă ceva mai mult şi mai mare decât cele pe care le generează"], cu *De incorruptione mundi,* cap. 19, p. 257, 7 *sq.* (Jacob Bernays), atribuită lui Philon, pentru a înţelege cum se serveşte Plutarh de un vechi argument; căci ceea ce conţine acest capitol aparţine unui peripatetic din secolul I a. Chr., lucru pe care l-am demonstrat în *Philologische Untersuchungen* (ed. Wilamowitz), voi. XI. Să se compare apoi argumentele lui Cicero (i.e. ale lui Kleitomachos) din *De natura deorum [Despre natura zeilor],* III, cap. 26-40, împotriva providenţei zeilor, susţinută de stoici, cu cele expuse de Plutarh în ambele lucrări, atât în *De communibus notitiis,* cap. 31-34, cât şi în *De repugnantiis,* cap. 30-37- Căci, pe lângă coincidenţa metodelor polemice aplicate, mai există câteva argumente care demostrează clar existenţa unui singur autor al ambelor comentarii. Aşa, de pildă, în ambele cărţi ale lui Plutarh *(De communibus notitiis,* cap. 33, şi *De repugnantiis,* cap. 31), cum pentru stoici nenorocirea cea mai mare este neghiobia, faptul că aproape toţi oamenii sunt neghiobi, ba chiar nebuni, este demonstrat ca fiind ceva incompatibil cu providenţa. Ei YOW oi 0eoi |j,£TapaA6|j,£voi pÂr/.jiTEiv eGeAovev ruif/.q — OIJK r/.v Stivocivro SiaGeîvai %eîpov ti vw e %o|j,£v [„Dacă zeii, răzgândindu-se, ar vrea să ne lovească [...] nu ne-ar putea aduce într-o stare mai rea decât cea în care ne aflăm deja"]. *Cf.* spusele lui Cicero, cap. 32,79: *Nam si stultitia* ---*immortalibus dicitis* şi cap. 28,71: *Quid enimpotius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent?* [„Ce altceva le-ar fi dăruit zeii oamenilor, dacă ar fi vrut să le facă rău?"]. Mai departe să se compare cap. 36 din Cicero despre virtute, care nu e dată de zei, şi despre numele lui Iupiter cu spusele lui Plutarh din *De repugnantiis,* cap. 31, Ei'nep oBv o Geoţ etc. [„Dar întrucât Zeul..."], şi din *De communibus notitiis,* cap. 32 începând de la

ei 8e dvaipomi [„dar cei care neagă..."] până la sfârşitul capitolului.

Am putea indica mai multe asemănări între cei doi autori; sunt suficiente însă cele expuse până aici pentru a demonstra că nici celelalte argumente nu au fost elaborate de Plutarh însuşi. în capitolul 10 din *De repugnantiis,* Plutarh vorbeşte despre două cărţi ale lui Chrysippos, dintre care una combătuse TTIV £uvf|0£iav [„convenţia, cutuma"], iar alta pledase în favoarea ei: EKEÎVO 8' dAr|0e<;, oti pouAr|0£i<; ori50u; GUVEUIEÎV Tfj Guvr|0£ia Kai *xalq* aiofifiaeavv evSeEGTEpoţ ***JEJOVEV*** cnmri)

Kai TO GWTAY|J.A TOÎ) GWTDY|J.AT0<;)j,aAaKd)TEpov [„Este adevărat însă că, dorind mai apoi să apere cutuma, nu s-a ridicat la nivelul lui obişnuit, iar ultimul tratat a fost mult mai slab decât precedentul"]. Pentru cine ar crede că această apreciere îi aparţine lui Plutarh însuşi, *cf.* Cicero, *Academica priora*, II, 27, 87: *ipsum sibi respondentem inferiorem fuisse* [,,a fost mai slab atunci când şi-a răspuns sie însuşi"]

şi *ibidem,* 24, 75-

Şi la Alexandru, atât în *Quaestiones [Probleme]* şi în celelalte scrieri minore, cât şi în comentarii, se găsesc multe pasaje concordante într-o oarecare măsură cu cele din Plutarh, precum *Quaestiones,* I, 14: OTV **Ka0' otiq |j**,6vov TO *Kokov ăjaQov* EGTW, O**Î)8**EV **oi 0£oi** TOÎŢ **r/.vBpomoiq TCape%ouow dYa0ov** [„că potrivit lor singurul bine este moralitatea, şi că zeii nu le dau oamenilor nici un bine"] cu pasajul menţionat mai sus, *Quaestiones,* I, 4 din *De fato,* cu cap. 46 din *De repugnantiis* şi cu multe altele. Iar ipoteza că Alexandru s-ar fi inspirat din Plutarh fiind imposibil de acceptat atât în sine, cât şi judecând după natura acestei similitudini - întrucât ea ţine mai curând de materia decât de forma argumentării -, ba chiar este probabil ca Alexandru să fi preluat cea mai mare parte a argumentelor sale din lucrări peripatetice şi academice mai vechi, toate acestea confirmă, de asemenea, bănuiala noastră. Aş vrea să mai adaug un singur pasaj din Galenos, *De Hippocratis et Platonisplacitis,* IV, p. 351 Miiller. Cu cuvintele însele ale lui Galenos: **nepi 8e** TOÎ))J,FI **9povri^£w** TFIŢ NPOŢ ¿amov **EvavrroAoYîaţ** amov E%CQV ETV **|j,upia** AEYEW**,** *ă %ă% âv* **Kai** îkrapov EI **|j,aKpoTEpa<;** EraAapol|j,r|v Gxo/vfiq **EIţ piav** dOpoÎGaipi **7tpaY|J.aT£Îav,** *ănavxa* jiapa/ajiov *xăkXa* | J,6VCQV TOOV OÎKEÎCOV TOTŢ vuv 7TPOKER)J,Evor(;)j,vri)J,ovE'DGco [„Rămân încă foarte multe de adăugat cu privire la autocontradicţiile de care Chrysippos însuşi nu şi-a dat seama şi despre care voi vorbi poate altă dată, dacă voi avea mai mult răgaz pentru a strânge laolaltă toate aceste chestiuni, cu excepţia celor proprii lucrării de faţă"]. Dacă nu mă înşel, ceea ce Galenos promite că va face este exact ceea ce a făcut Plutarh în lucrarea *De repugnantiis*, care, după cum am spus mai sus, cu excepţia primelor opt capitole, se referă exclusiv la Chrysippos. Dar îmi este greu să cred că Galenos ar fi intenţionat să trateze aceste lucruri fără a recurge la nici o altă sursă în afară de Chrysippos însuşi.

El aflase, fără îndoială, după cum ne încredinţează cuvintele acelui pasaj, un izvor nesecat cu care nădăjduia să îşi poată iriga ogorul. Dar nu cred că izvorul acela ar fi fost lucrarea lui Plutarh de care ne ocupăm, întrucât aceasta se intitulează *De*

repugnantiis stoicorum [Despre contradicțiile stoicilor], şi nu „ale lui Chrysippos", şi puţinul pe care îl conţine în raport cu întreaga sferă a doctrinei priveşte, în cea mai mare parte, numai filozofia morală. Galenos însă trebuie să fi avut în vedere o sursă care polemiza şi cu filozofia naturii a lui Chrysippos.

Nu trebuie însă pierdut din vedere că multe pasaje din Chrysippos sunt reproduse identic în ambele lucrări. Dar, dacă avea la dispoziţie întregul corpus, de ce revine mereu asupra aceloraşi pasaje? Desigur, fiindcă depindea de selecţia pe care o făcuse autorul acela mai vechi. Acestea ar fi motivele pentru a crede că Plutarh nu a extras totul din Chrysippos însuşi, ci atât spusele lui, cât şi contraargumentele le-a preluat de la un alt autor.

Pentru a analiza natura acelei surse, trebuie să privim în primul rând spre datarea ei. Iar din cele discutate mai sus în legătură cu Antipatros rezultă că trebuie să ne gândim la un contemporan al acestuia. Cât priveşte şcoala respectivului autor, nu ne putem îndoi că acesta era un academic. Căci Plutarh, în *De communibus notitiis*, îi atribuie rolul de protagonist al respingerii academicului Diadoumenos şi nici nu o putea atribui unui conducător al altei şcoli, întrucât întreaga metodă a respingerii este mai curând de tip sceptic decât de tip dogmatic. Căci autorul se mulţumeşte peste tot cu simpla respingere a adversarilor şi nu trece niciodată la demonstrarea propriilor teze. Nu se poate indica un exemplu mai bun decât spusele lui Sextus: Ei; dWiOTplav tfAr|v e|j,pouv£w Kai eni GUY %a>pf|G£i. TOOV etEpolax; SoY|J.aTr^o)j,evcov noveîoOar toîx; AOYOIX; (*Adversus mathematicos,* IX, 1) [„intrând într-un subiect străin şi alcătuindu-şi argumentele prin concesii făcute celor care susţin teorii diferite"]. Or acesta era, după cum ne încredinţează Sextus, procedeul polemic al lui Carneade şi Clitomah. Se ştie însă despre Carneade că a fost de departe cel mai ilustru contemporan academic al lui Antipatros stoicul şi că scrierile sale au fost consemnate de Clitomah (Diogenes Laertios, IV, 10). Aşadar, bănuiesc că pe acesta l-a compilat Plutarh. Iar ipoteza aceasta este sprijinită de similitudinile despre care am vorbit dintre Plutarh şi Cicero, *De natura deorum,* III. Căci este o opinie larg răspândită că lucrarea lui Cicero este preluată preponderent din Clitomah. Nu trebuie însă exclus nici acel peripatetic căruia i se atribuie numele lui Philon, căci presupun că cea mai mare parte a argumentelor au trecut de la o şcoală la alta, desigur după schimbarea celor ce păreau mai puţin adecvate.

Să cercetăm acum cealaltă chestiune, despre care am spus că este strâns legată de aceasta: ce ar trebui să credem despre datarea şi despre autorul tezelor stoice pe care Plutarh le expune fără a menţiona vreun nume. Dacă sunt adevărate cele afirmate mai sus, este foarte verosimil ca toate doctrinele stoice pe care le întâlnim la Plutarh să aparţină unei etape mai vechi a şcolii. Dar, deşi este posibil, în sine, ca Plutarh să fi îmbogăţit cele extrase din acea sursă cu ajutorul surselor mai noi şi prin cunoaşterea stoicilor contemporani lui, este mult mai probabil ca el să se fi bazat în totalitate pe respectiva sursă. Şi nici aspectul, nici natura lucrurilor nu se opun acestei opinii. Nu par să existe multe împrumuturi de la Diogenes sau

Antipatros, deşi Antipatros este menţionat de câteva ori, şi nu am putut descoperi vreun vestigiu al învăţăturii lui Panaitios, Hekaton şi Poseidonios. Nu vom fi aşadar prea departe de adevăr dacă vom susţine că toate mărturiile lui Plutarh cu privire la teoriile stoicilor provin de la Chrysippos.

Acelaşi lucru se poate spune şi despre teoriile stoice cuprinse în celelalte lucrări ale lui Plutarh. Astfel, opiniile lui Pharnakes stoicul despre Lună, expuse în lucrarea IIEpi toi) E(jxpawo|j,Evou npoaobnot) xq> kukM) xflq Xs:Âf|vr|; *[Despre chipul care apare în cercul Lunii]*, par a fi ale lui Chrysippos. Căci afirmaţia lui Aetios, *Placita*, II, 25, 5, că Poseidonios considera Luna un compus de foc şi aer nu dovedeşte în nici un fel că respectiva opinie nu este anterioară lui Poseidonios, după cum adaugă chiar Aetios: Kai oi tcAeîgtoi toov Etcoikoov [„şi cei mai mulţi dintre stoici"]. Iar cu privire la cele discutate de Plutarh în capitolele 6 şi 8 despre părţile lumii care tind spre centru, se ştie din altă parte că-i aparţin lui Chrysippos. Astfel, teoriile stoice cuprinse în lucrarea intitulată IIEpi toi) nproTOt) ^xpoi) *[Despre principiul recelui]* amintesc de Chrysippos, întrucât cele relatate în capitolele 9-12 oferă o explicaţie mai amplă a tezei pe care o reproduce acelaşi
Plutarh din Chrysippos însuşi (ev tco npdrao toov (puGucrâv £r|Tr||j,dTCQv) [„în prima carte a *Cercetărilor asupra naturii]* în *De repugnantiis*, cap. 43- Acestea sunt aşadar cele ce trebuiau spuse în prealabil despre scrierile lui Plutarh despre stoici, care din păcate, în cea mai mare parte a lor, se raportează la prea puţine chestiuni de filozofie morală.

Voi adăuga doar un singur lucru despre acea sursă de care socotim că s-a folosit Plutarh. întrucât aceleaşi fragmente ale lui Chrysippos prin care în *De repugnantiis* se arată că acesta se contrazice pe sine însuşi sunt preluate în *De communibus notitiis* pentru a se demonstra faptul că filozofia stoică este în contradicţie cu simţul comun, bănuim că Plutarh s-a folosit în ambele cărţi de una şi aceeaşi sursă şi că acea sursă era alcătuită de aşa manieră, încât înaintea fiecărei respingeri în parte erau aşezate separat extrase din cărţile lui Chrysippos.

Despre Galenos

Să trecem acum la Galenos, care ne-a păstrat de departe cele mai multe spuse autentice ale lui Chrysippos. Acestea sunt extrase în principal din două lucrări ale lui Chrysippos (pe care Galenos le-a citit, cu siguranţă), anume *De anima [Despre suflet*| şi *De affectibus [Despre pasiuni]*. Iar starea celor extrase de Galenos din lucrarea *De anima* este mult mai bună, întrucât, urmând mărturia lui Galenos, se pot recupera ordinea şi conexiunea ideilor aşa cum se găseau acestea în lucrarea însăşi. în schimb, contraargumentele prin care Galenos îl combate pe Chrysippos în scrierea *De Hippocratis et Platonisplacitis* nu par a fi fost elaborate de Galenos. Căci cele ce privesc bine-cu- noscuta problemă dacă există una sau mai multe facultăţi ale sufletului, discutată de Galenos cu o nesfârşită bogăţie de cuvinte, le putem citi, sub forma principalelor puncte de referinţă şi reduse la afirmaţiile cele mai importante, la Plutarh, în scrierea *De virtute morali [Despre virtutea morală]*. De aici reiese clar că nu doar în acele locuri unde dă de înţeles limpede că se foloseşte de Poseidonios, ci în toate argumentele pe care le aduce

împotriva psihologiei stoice Galenos se bazează pe acest unic autor, pe când şcolile stoice ale acelei epoci, care urmau aproape exclusiv autoritatea lui Chrysippos, nu-i acordau multă importanţă lui Poseidonios. Galenos însă ne este de folos nu doar prin acele pasaje în care îi combate pe stoici, ci şi prin acelea în care, urmându-i pe stoici, tratează chestiuni de filozofia naturii. Căci, deşi în această parte a filozofiei şi—1 alesese drept principală călăuză pe Aristotel, totuşi a amestecat în ea multe teorii stoice care puteau fi asociate cu doctrina aristotelică. Am depus aşadar multe eforturi pentru a culege aceste pasaje din Galenos. în ciuda prudenţei impuse de amestecul cu opinii aristotelice sau chiar cu ale lui Galenos însuşi, ele se dovedesc nu rareori utile.

Despre Alexandru din Aphrodisia

Trec acum la Alexandru din Aphrodisia, care se întâlneşte cu Plutarh şi Galenos în faptul că ori de câte ori îi combate pe stoici îl alege, dintre toţi adversarii, pe Chrysippos. Ceea ce ştim cu toţii despre scrierile nepl TE eiJj,apJj,Evr|<; Kai TOi) e<p' RPIV *[Despre destin şi despre cele ce depind de noi]* şi ITepi jai^ecoţ *[Despre amestec]* nu este mai puţin adevărat, socot eu, despre *Quaestiones,* despre *De anima libri mantissa [Supliment la Despre suflet*\ şi în general despre comentariile sale aristotelice. Alexandru nu ia aproape niciodată în consi-derare discrepanţele dintre autorii importanţi ai stoicismului vechi, admiţând o singură doctrină stoică, doctrină care, acolo unde dispunem de fragmente aparţinând lui Chrysippos însuşi, reiese a fi a lui Chrysippos. în culegerea mea se găsesc numeroase exemple ce ilustrează acest fapt.

Nu vreau să susţin că Alexandru, filozof dintre cei mai erudiţi, n-ar fi cunoscut şi doctrinele altor stoici în afară de Chrysippos. Căci el indică deseori deosebirile dintre stoici, împins însă de un interes mai curând istoric. Acolo unde polemizează în această lucrare cu doctrina stoică, şi—1 alege ca adversar pe Chrysippos, a cărui doctrină, acceptată de aproape toţi stoicii din vremea sa, ştia că se bucura de o maximă autoritate. Astfel, nu vom greşi dacă vom raporta toate mărturiile lui Alexandru despre stoici care nu contrazic doctrina lui Chrysippos la Chrysippos însuşi. Şi trebuie acordat mult credit mărturiilor acestui autor erudit şi perspicace, care, pe de o parte, păstrează în multe pasaje cuvintele lui Chrysippos însuşi, iar pe de altă parte, tezele expuse cu cuvintele lui le raportează fidel la doctrina lui Chrysippos, fără a o altera nici prin neştiinţă, nici prin ostilitate, deşi e dominat de porniri polemice.

Prin urmare, ca să rezum cele expuse cu privire la Plutarh, Galenos şi Alexandru, rezultă că începând cu secolul II p. Chr. şcolile stoice recunoşteau aproape exclusiv autoritatea lui Chrysippos. Căci cei trei autori despre care am vorbit polemizează cu învăţaţii stoici din vremea lor.

Despre stoicii populari

Cu totul altfel stau lucrurile cu stoicii vremurilor din care ne-au parvenit fie cărţi, fie cel puţin fragmente; mă refer la Musonius, Arrianos (Epictet) şi Marcus Aurelius. Nici unul dintre ei nu s-a dedicat continuării tradiţiei savante a şcolii. De aceea, pentru reconstituirea învăţăturii lui Chrysippos ei nu oferă aproape nimic folositor. Căci şcoala stoică din epoca lui Augustus era aşa cum ştim că a fost cea peripatetică pe vremea lui Andronikos, în sensul că se ocupa mai mult de

înţelegerea şi explicarea scrierilor autorilor vechi decât de cercetarea autentică; iar şcoala stoică nouă care apare în secolul I p. Chr. nu are interes pentru ştiinţă, ci nutreşte chiar ură împotriva doctrinei, şi, alegând din vechiul tezaur de maxime doar câteva sentinţe repetate neîntrerupt în auzul ascultătorilor, precum acel sumbru adagiu: otiSev ¿9' fijaîv eîvoa nAfiv Tnț %pf|G£ax; toov 9avtaGrâ)v [„Nimic nu este în puterea noastră decât modul în care folosim impresiile"], nu se preocupă decât de reformarea moravurilor populare.

Despre Seneca

Ceea ce surprinde în cel mai înalt grad la Seneca este faptul că, plasat oarecum la graniţa dintre cele două genuri ale filozofiei, când se cufundă în studiile savante ale celor vechi, când perorează împotriva investigării subtile a adevărului, pe motiv că nu ar aduce nici o contribuţie la corectarea moravurilor, încât ai putea crede că-i auzi pe Musonius sau pe Epictet. Şi astfel, în lucrările lui Seneca şi mai ales în epistolele sale se găsesc multe lucruri foarte utile, deoarece se bazează pe lectura autorilor mai vechi, dar încă şi mai multe cu totul lipsite de amintirea vechii doctrine. însă nici măcar cele pe care le elaborează după modelul vremurilor anterioare nu pot fi comparate cu acestea din urmă dacă ne gândim la fidelitatea şi acurateţea pe care le găsim la cei mai aprigi adversari ai stoicismului - Plutarh, Galenos şi Alexandru. Căci aceştia l-au şi combătut cu tărie pe Chrysippos, dar i-au şi propagat învăţătura autentică, fie reproducând chiar spusele lui, fie expunându-i teoriile, pe când Seneca, pe lângă faptul că s-a alăturat acelor autori care, începând cu Panaitios, s-au străduit să îmblânzească asprimea stoică şi să adauge ornamente stilistice, nu şi-a propus atât să le expună doctrina, cât să filozofeze el însuşi cu ajutorul resurselor lor. Sunt însă multe lucruri pe care, dat fiind că nu erau pe gustul epocii sale, Seneca se temea să le spună direct, şi acestea sunt cele cărora am căutat noi să le dăm de urmă în primul rând. Căci de cele mai multe ori este uşor să ne dăm seama când împrumută lucruri străine, iar cine-l parcurge pe Seneca în căutarea vestigiilor doctrinei lui Chrysippos nu are a se teme prea mult că i-ar putea atribui acestuia opinii aparţinându-i lui Seneca însuşi. Mult mai mare este riscul de a prelua teorii aparţinându-le lui Poseidonios sau lui Hekaton, dintre care au existat foarte multe alcătuite în spiritul stoicilor vechi. Căci, deşi au introdus unele noutăţi în câteva probleme de etică şi mai ales în ceea ce priveşte noua doctrină a îndatoririlor, iar Poseidonios - şi în psihologie, în astronomie şi meteorologie, aceşti filozofi au continuat totuşi să apere multe dintre tezele vechiului stoicism, în parte repetând vechile raţionamente, în parte plăsmuind altele asemănătoare. Deci cele concepute de autorii stoicismului mediu prin propriile lor resurse, în acord cu spiritul epocii, sunt foarte uşor de evitat; în schimb teoriile, destul de numeroase, plăsmuite după modelul celor vechi sunt greu de diferenţiat de cele preluate de la aceştia. Astfel, multe dintre pasajele extrase din acei autori care se bazează pe Poseidonios - anume Seneca, Kleomedes sau *Introducerea* lui Achilleus la florilegiul din Chrysippos - le-am adoptat nu fiindcă aş socoti că redau doctrina lui Chrysippos în forma ei pură, ci pornind de la ideea că Poseidonios, prin propriile descoperiri, a dezvoltat anumite principii preluate de la Chrysippos. Căci, dacă vrem să ne mulţumim doar cu acele relicve din doctrina

lui Chrysippos care ori îi sunt atribuite nominal, ori pot fi socotite drept extrase atent alcătuite sau rezumate ale lucrărilor sale, multe lucruri care ar putea fi de folos pentru cunoaşterea mai precisă a filozofiei lui ar fi lăsate deoparte. Trebuie deci să le includem şi pe cele care redau doctrina lui Chrysippos amestecată cu elemente străine, cu condiţia să reţinem caracterul îndoielnic al autorităţii lor. Şi este foarte posibil ca cei ce se vor folosi de pasajele selectate de mine să reuşească să identifice câteva dintre ele ca fiind străine de doctrina lui Chrysippos. Căci cel care se ocupă singur de un domeniu atât de vast nu poate rezolva toate chestiunile de detaliu cu maximă precizie. Acestea sunt aşadar avertismentele cu privire la pasajele pe care le-am selectat din lucrările lui Seneca, Kleomedes şi Achilleus.

Despre Philon din Alexandria

Diferite de cele precedente, şi totuşi asemănătoare lor sunt mărturiile stoice ale lui Philon din Alexandria, mărturii din care am selectat un număr foarte mare. Philon se aseamănă cu Seneca prin faptul că şi el se inspiră din Poseidonios şi din ceilalţi autori ai stoicismului mediu, inclusiv din Antiochos, aşa încât toate cele spuse despre Seneca i se aplică în egală măsură şi lui Philon. întrucât cea mai mare parte a mărturiilor lui Philon se referă la înţelepţi şi la netrebnici, ne va fi de cele mai multe ori uşor să decidem ce pasaj este desprins mai curând din stoicismul vechi decât din cel mediu. Ne vom întâlni însă la Philon cu o altă dificultate specifică, anume că acest autor, punând mare preţ pe frumuseţea şi bogăţia expunerii, se fereşte de termenii vechi şi ieşiţi din uz ai stoicilor. Aşadar, în cazul lui Philon, trebuie să ne îndreptăm atenţia mai mult spre subiectul ca atare decât spre cuvinte, a căror asprime iniţială este cel mai adesea subtil atenuată, în plus, trebuie să ţinem seama de faptul că foarte adesea, în cadrul uneia şi aceleiaşi fraze, autorul amestecă elemente proprii cu elemente străine. Cum însă deosebirile dintre tezele stoice şi cele ce-i aparţin lui Philon însuşi sunt atât de evidente, încât până şi cititorul cel mai puţin experimentat le observă cu uşurinţă, nu am considerat necesar să atragem atenţia asupra lor[137] în fiecare caz în parte.

Despre Cicero

Trec acum la Cicero, a cărui autoritate în chestiuni filozofice a fost examinată de Usener în *Epicureu.* în cazul său este nevoie de o şi mai mare prudenţă, pentru că, atingând vremurile lui Poseidonios şi Panaitios, se bazează, în aproape tot ceea ce ţine de chestiunile stoice, pe autorii aşa-numitului stoicism mediu. Şi mai apare ceva care sporeşte dificultatea. Căci, de vreme ce academicii epocii lui Cicero (adică Philon şi Antiochos) au împrumutat ei înşişi atât de multe lucruri de la stoici, încât Cicero ar fi putut dobândi cunoaşterea doctrinei stoice din cărţile lor, se poate întâmpla ca mai întâi Cicero să

137 Am extras mai demult aceste mărturii ale lui Philon din ediţia Mangey; după apariţia noii ediţii a lui Leopold Cohn şi Paul Wendland, am colaţionat toate extrasele cu ajutorul ei. Dar am greşit atribuindu-i pretutindeni această ediţie lui Wendland, căci volumele I şi IV au fost editate de Leopold Cohn, iar numai II şi III, de Wendland. Eroare pentru care îi adresez scuzele mele acestui învăţat, ale cărui merite le-am trecut fără să vreau sub tăcere.

pară că a folosit o scriere academică, apoi să arătăm că respectivul academic a folosit la rândul lui un autor al stoicismului mediu, pentru ca în final să reiasă că acesta din urmă îl va fi folosit întru câtva pe Chrysippos. Şi astfel, pe o cale nesigură şi adesea întreruptă, să ajungem, printr-o serie de etape intermediare, de la Cicero la Chrysippos însuşi. Şi nu este uşor să ne dăm seama în ce privinţe s-au abătut de la modelul iniţial mai întâi autorul stoic mediu, apoi cel academic şi apoi însuşi Cicero. Un exemplu în acest sens ni-l oferă prima carte din *De legibus,* care, fiind în cea mai mare parte o reproducere după Antiochos, susţinător al stoicilor în foarte multe privinţe (vezi vestigiile evidente din Antiochos în §§ 37 şi 38 şi mai ales cuvintele din § 38: *his omnibus haec quae dixiprobantur* [„prin toate acestea se demonstrează cele pe care le-am afirmat"] referitoare la întreaga discuţie anterioară), concordă perfect, dacă privim lucrurile în esenţa lor, cu teoriile stoicilor privind legea şi dreptul. Totuşi, cât priveşte detaliile şi mai cu seamă termenii, există, se pare, şi multe elemente străine stoicilor, în ce priveşte însă întrebarea care este autorul stoic din care se inspiră Antiochos, nimeni nu se va încumeta să încerce a-i afla dezlegarea, câtă vreme ne lipseşte însăşi lucrarea acestuia. Căci faptul de a corespunde în privinţa subiectului cu fragmentele doctrinei lui Chrysippos nu dovedeşte aproape nimic. Ce-i drept, Antiochos putea să se inspire din Chrysippos însuşi, aşa cum face adeseori, sau putea să apeleze la vreuna dintre scrierile succesorilor acestuia. Oricum ar sta însă lucrurile, mi s-a părut că procedez corect admiţând în culegerea de fragmente ale lui Chrysippos o mare parte din conţinutul acestei lucrări. Căci am socotit că nu se cuvenea să lipsească nici una dintre tezele extinse probabil prin anumite adaosuri, iar prin altele chiar denaturate, dar aparţinându-i în cea mai mare parte lui Chrysippos. Cu privire la sursele cărţilor a III-a şi a IV-a din *Tusculanae disputationes [Discuţii tusculane*], părerile învăţaţilor sunt împărţite. S-a susţinut că ar fi vorba ori de Chrysippos, ori de Poseidonios, ori de Antiochos, ori de Philon. Nu este locul aici să-mi expun părerea cu privire la întreaga chestiune. Anumite aspecte ale acestei probleme sunt însă atât de strâns legate de lucrarea noastră, încât nu putem să nu le atingem măcar pe scurt. Să ne ocupăm mai întâi de cartea a III-a. Hirzel şi-a dat aici toată silinţa să demonstreze că Cicero nu s-ar fi folosit de textele lui Poseidonios. Mie însă mi se pare că există unele urme ale influenţei acestuia. Hirzel însă atribuie întreaga carte, ca şi pe celelalte, exclusiv lui Philon - o convingere la care savantul n-ar fi putut ajunge decât plecând de la premisa că fiecare carte ar proveni de la un singur autor. Dar, dacă întreaga carte ar fi fost o transcriere după un singur autor, cum s-ar explica faptul că Cicero a amestecat în cuprinsul ei trei chestiuni diferite, în aşa fel încât uneori el însuşi pare să nu ştie care este tema principală pe care o tratează? Prima dintre acestea ar fi dacă înţeleptul are sau nu parte de suferinţă, a doua se referă la natura şi cauzele pasiunilor, iar a treia, la cea mai bună metodă de consolare. Iar la început chestiunea este astfel pusă, încât te-ai aştepta să fie vorba despre faptul că înţeleptul nu cunoaşte suferinţa. Acesta este subiectul de discuţie propus în § 12 şi aceeaşi chestiune este dezbătută în

§§ 14-21, prin acele „mici argumente stoice", aparținându-i, după cum socot, lui Chrysippos. Apoi, la începutul § 22, se spune: *Haec sic dicuntur a Stoicis concludunturque contortius. Sed latius aliquanto dicenda sunt et diffusius* [„Astfel grăiesc şi conchid într-o manieră strânsă stoicii. Dar ele ar trebui spuse întru câtva mai pe larg şi mai dezvoltat"]. Promite aşadar să trateze mai pe larg această chestiune, i.e. că înţeleptul ar fi ferit de suferinţă. Dar cele ce urmează nu se potrivesc în nici un fel cu această promisiune; chiar şi înţeleptul pare cu totul uitat. Ase vedea ultimele cuvinte din § 23, prin care este introdusă discuţia cu privire la natura şi cauzele afectelor, nu pentru a demonstra că înţeleptului i-ar fi străină suferinţa, ci pentru a afla „puterea tămăduitoare". Şi astfel pare să debuteze cea de a doua chestiune despre care am vorbit, urmând să-i servească drept fundament celei de a treia, i.e. celei cu privire la consolare. Totuşi, în §§ 24 şi 25, unde s-a pronunţat despre afecte în general, dând şi definiţiile fiecărei specii de afecte, deşi aceste definiţii sunt stoice, ele nu sunt nici ale lui Chrysippos, nici ale lui Poseidonios, iar în cea de a doua parte a § 25 şi în §§ 26 şi 27 tratează din nou prima chestiune.[138] Aceasta pare însă mai mult expusă decât dezbătută, nefiind corelată prin nici o frază de legătură cu definiţiile din paragrafele precedente, aşa încât este limpede pentru oricine că a fost adăugată de Cicero pentru completarea sursei, care nu conţinea nimic despre acea primă chestiune. Ceea ce dă un plus de credibilitate acestei ipoteze este faptul că apoi, în § 28, prima chestiune este cu totul neglijată şi nici cea de mai mare amploare pe care o promisese în § 22 nu se găseşte nicăieri. în sfârşit, în § 80 spune: *Sed nescio quo pacto ab eo quod erat a te propositum aberravit oratio. Tu enim de sapiente quaesieras* etc. [„Dar nu ştiu cum s-a făcut că discuţia a deviat de la ceea ce propuseseşi tu. Căci tu întrebaseşi despre înţelept etc."]. Nici noi nu ştim ceea ce Cicero însuşi fie nu ştie, fie se preface că ignoră, dar putem în schimb să bănuim care era obârşia acestei ample devieri, anume că s-a folosit de o sursă străină de subiectul propus iniţial. Pe când în partea mediană (în §§ 28-79) cea de a doua şi cea de a treia chestiune sunt amestecate de aşa manieră, încât par a fi tratate când una, când cealaltă. Este însă foarte probabil ca fiecare dintre cele două chestiuni să fi fost tratată în una şi aceeaşi sursă; căci şi Chrysippos a considerat că, înainte de a aplica remediul pasiunilor, trebuie să ne ocupăm de cauzele şi natura lor. Ar fi trebuit însă ca cele două chestiuni să fie abordate succesiv, şi nu aşa cum procedează Cicero, care le tratează simultan. Aşadar, acest amestec al celor două chestiuni, care domneşte la Cicero, pare a se explica prin apelul la diverse surse. Apare şi o altă serie de probleme. în § 28, unde am fi crezut că, după descrierea concepţiilor lui Epicur şi ale cyrenaicilor cu privire la cauza

138 III, 25: *Sed cetera alias, nunc aegritudinem, si possumus, depellamus. Id enim sit propositum, quandoquidem earn tu videri tibi în sapientiam cădere dixisti, quod ego nullo modo existimo. e.q.s.* [„Iar pe celelalte, deci şi suferinţa, să le îndepărtăm. Aceasta să ne fie deci tema, dat fiind că tu ai afirmat că suferinţa îi revine înţeleptului, lucru pe care eu nu-l pot nicidecum accepta ş.a.m.d."].

suferinţei, discută mai întâi despre concepţia cyrenaică (§§ 29-31), apoi prin cuvintele *sed est iisdem de rebus quod dicipossit subtilius, siprius Epicuri sententiam viderimus* [„dar despre aceleaşi lucruri se poate spune ceva mai subtil, dacă vedem mai întâi părerea lui Epicur"] trece la Epicur, cu a cărui concepţie polemizează în §§ 32-51, ca abia în § 52 să revină la cyrenaici. Dar dacă, într-adevăr, nu se poate spune nimic cu privire la cyrenaici înainte de a explica viziunea lui Epicur, de ce, după descrierea pe scurt a ambelor concepţii, nu trece îndată la Epicur? Şi aici mi se pare că recunosc deci prezenţa a două surse. însă orice îndoială va fi în final spulberată dacă se va examina cu mai multă atenţie discuţia despre cyrenaici. Căci în timp ce în § 52, prin cuvintele *omnia videri subita maiora* [„toate cele neaşteptate par mai mari"], admite că neprevăzutul are o mare forţă de a spori suferinţa, în § 56 este de părerea contrară, spunând despre cele neprevăzute: *non id efficiunt, ut ea quae accidunt maiora videantur; quia recentia sunt maiora videntur, non quia repentina* [„nu fac ca cele întâmplate să pară mai mari; ele par mai mari fiindcă sunt recente, nu fiindcă sunt neaşteptate"] . Deci, întrucât acestea, puse faţă în faţă, se contrazic reciproc, ele nu pot fi raportate la o unică sursă. De unde reiese că Cicero a avut la dispoziţie mai multe surse.Să lăsăm însă deoparte problema surselor, prea complicată pentru a putea fi rezolvată aici. Să trecem la pasajul § 28, 29, cu privire la care mulţi s-au întrebat dacă este preluat din Poseidonios sau din Chrysippos. Căci după ce este relatată opinia cyrenaică *non omni malo aegritudinem effici censent, sedinsperato et necopinato malo* [„ei socotesc că suferinţa nu este produsă de orice rău, ci numai de răul neaşteptat şi neprevăzut"] sunt adăugate cuvintele: *Est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam; videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc et illa iure laudantur: Ego cum genui tum moriturum scivi etc. Haec igiturpraemeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quae venientia longe ante videris* [„Iar aceasta contribuie nu puţin la creşterea suferinţei, căci toate cele neaşteptate par mai grele. De aceea pe bună dreptate sunt citate şi cuvintele: Când l-am născut, am ştiut că e muritor etc. Această precugetare a relelor viitoare alină deci sosirea celor pe care le-ai văzut venind cu mult înainte"]. Apoi, legat de aceeaşi concepţie, Cicero traduce în latină spusele lui Theseus din piesa lui Euripide şi adaugă o cugetare preluată de Euripide de la maestrul său Anaxagoras, care ar fi spus: *sciebam me genuisse mortalem* [„Ştiam că am zămislit un fiu muritor"]. Cu această discuţie poate fi pus în paralel un pasaj foarte asemănător din Galenos, *De Hippocratis et Platonisplacitis*, p. 392 Miiller (voi. III, n. 482). Iar întrebarea cardinală este dacă Galenos îşi datorează informaţia lui Poseidonios sau lui Chrysippos. Căci, punctul acesta odată elucidat, ar fi dezvăluită şi sursa lui Cicero. Iar cântărind termenii pe care îi foloseşte Galenos în scrierile sale, ca şi întreaga structură a pasajului, este imposibil să nu le raportăm la Poseidonios, întrucât Galenos a precizat anterior că expune argumentele lui Poseidonios împotriva lui Chrysippos şi că însuşi termenul 7ipo£v8r||j,£Îv (pe care Cicero îl traduce prin *praeme- ditandi)* trebuie atribuit lui Poseidonios (potiAetoa 8e το 7ipo£v8r||j,£Îv

pfi|j,a TCQ noGErScovlcp etc. [„dar termenul «precugetare» i-l atribuie lui Poseidonios etc."]), iar în continuare (p. 394) trece la Chrysippos (Kai o Xp-Dountoţ |j,apTup£î) [„şi Chrysippos recunoaşte"], astfel că cele precedente se arată în mod clar a fi aparţinut unui alt autor, adică lui Poseidonios. Dar cuvintele care ne-au fost transmise îi stârnesc îndoieli lui Bake, care (*Posidonii reliquia,* p. 204), acolo unde apare cuvântul npo£v8ri|j,£tv, recomandă înlocuirea numelui lui Poseidonios cu cel al lui Chrysippos. Dar savantul nu ne prezintă motivele procedeului său, şi ele nici nu pot fi prezentate, căci respectivii termeni se potrivesc la fel de bine cu doctrina lui Poseidonios ca şi cu cea a lui Chrysippos. Iar acestei conjecturi a lui Bake i se mai opune şi faptul că ea ar face necesară o altă modificare a cuvintelor transmise; căci acolo unde, în ceea ce urmează, se trece la Chrysippos, în loc de Kai o Xp-DGiratoţ ar trebui scris, aşa cum propune Miiller, o Xp. Kai. Nici cu aceste două modificări lucrurile n-ar fi pe deplin rezolvate, ci la p. 392, 13, înainte de cuvintele Kai 91101, ar trebui presupusă o lacună considerabilă. Iată deci în ce măsură emendării propuse de Bake îi este preferabilă reţinerea, la p. 393, 3, a numelui lui Poseidonios şi la p. 394, 9 cea a cuvintelor Kai o Xp-uautrax;, recunoscând în cele din urmă locul corupţiei doar în pasajul de la p. 392, rândul 13: Kai (PRICRV SVOTV. Căci, indiferent cum le vom judeca pe celelalte, aici ne vom împiedica totdeauna. Dar să ajungem şi la chestiunea de fond. Aşadar, Chrysippos formulase o doctrină nouă cu privire la suflet şi la afecte, dar o făcuse de aşa manieră încât să poată dovedi că este în consens cu Zenon, fondatorul şcolii. Şi astfel el a susţinut în scrierea sa atât definiţiile generale ale afectelor, care fuseseră construite de Zenon, cât şi definiţia suferinţei eati So^a TCp6G9ato<; KaKot) napoualaţ [„reprezentarea recentă a prezenţei unui rău"], care îi aparţinea şi ea tot lui Zenon (după cum o dovedesc spusele lui Galenos, p. 391: o yo-uv opoţ owoţ o xflţ Aimrn;, oxmep oiv Kai aAAoi noAAoi toov naGrâv îmo TE Zfivcovoţ eipr||j,evoi Kai npoţ toi) XpuGîratou yEYPa|'-|J-Ev0'- [„Aşadar, această definiţie a suferinţei, precum şi multe alte definiţii ale pasiunilor enunţate de Zenon şi scrise de Chrysippos..."]). Dar, în afară de vechile definiţii proclamate de dragul lui Zenon, el obişnuia să-şi construiască propriile definiţii, care îi exprimau mai exact doctrina. Aşadar, el însuşi era de părere că suferinţa nu este reprezentarea unui rău oarecare, ci a unuia mare sau, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, a unui rău de natură să ne copleşească (¿9' © KaGfpcei aWTeAAeoOav). Aşadar, aceasta este forma sub care apare definiţia şi la Didymos (Stobaios, II, p. 90, 14 Wachsmuth), şi la Andronikos (Kreuttner, p. 12, 1), şi la Cicero (*Tusculanae disputationes,* IV, 7, 14; de III, 11, 25 ne vom ocupa mai târziu). Iar că această definiţie îi aparţine lui Chrysippos o dovedesc obiecţiile lui Poseidonios expuse de Galenos.

Cf. p. 392, 1: Kai TOV oÎ)8E TO 7tpoG9aTov e%pfiv EYKEîaGar Kara TOV opov, EI'7iep dAr|0fi Ta XpuGÎrarau, Kara yap THV YVO))J,TIV amoi) |râAAov fjv platan) KaKoi) TI dvuTC0|j,0vf|T0U "n dKapT£pf|TOU, KaGanEp a-DTOţ EVCOGEV ovopa^Erv, TT)V Atirniv EÎpfjoOar ESEV So^av, oî) 7IPOA9DTOD etc. [„şi nici noţiunea de «recent» nu trebuia să facă parte din definiţie, dacă sunt într-adevăr spusele lui Chrysippos, căci după părerea lui trebuia numită suferinţă mai curând reprezentarea unui rău grav sau de neîndurat sau intolerabil, după cum obişnuia el să-l numească, şi nu a unuia recent"]. Este clar că acele amoi) şi amoţ nu se pot referi decât la Chrysippos. *Cf.* şi pp. 369 şi 370, mai cu seamă acele spuse ale lui Poseidonios prin care îl combate pe Chrysippos: EÎ Y«P TO |ji:YE0oq T6)v 9«ivopKvo)v r/.ya06)v TI K«K6)V KWEÎ TO vopi^Etv K«0f|Kov Kai Kara d^lav Etvar napovrcov amrâv TI 7tapaYrvo)j,Evcov)j,ri5Eva AOY^ov 7tpoGÎ**£G0ar,** îtEpi TOI) dAAcoţ SEÎV im' ariTrâv KrvriSfîvar [„căci dacă amploarea celor care par a fi bune sau rele este cea care determină pe cineva să considere că prezenţa sau apariţia lor este corelată cu îndatorirea şi cu valoarea lor, atunci nu se mai acceptă nici un alt motiv <cu excepţia amplorii lor> pentru care ar trebui să fie afectaţi de ele într-un alt mod..."]. Este clar deci că acea definiţie mai simplă (âaTi So^a 7tp0G9aT0(; KaKoi) napoDalaţ [„este reprezentarea recentă a prezenţei unui rău"]) nu-i e proprie lui Chrysippos, nefiind elaborată de el, ci de Zenon. Aşa se face că ceea ce-l preocupă pe Poseidonios este să demonstreze că definiţia lui Zenon este incompatibilă cu doctrina lui Chrysippos. Căci acel „7tp6a9aT0(;" care a fost adăugat definiţiei nu este, susţine el, în acord cu teoriile lui Chrysippos. Prin acest adaos se arată că anumite lucruri stârnesc afectele câtă vreme sunt recente, în schimb, odată cu trecerea timpului, fie nu mai stârnesc nici un afect, fie o fac, dar într-o măsură foarte mică. Acest fapt nu poate fi însă explicat de cel care consideră reprezentarea însăşi drept afect: căci reprezentarea, chiar şi cu trecerea timpului, nu se schimbă dacă nu intervine altceva. Aici Poseidonios se foloseşte de exemplul celor care slăbesc forţa afectelor printr-o îndelungată „precugetare". Căci, prin cugetare, aceştia nu fac ca relele să nu mai pară rele, ci, datorită unei îndelungate obişnuinţe a gândirii, să tulbure sufletul cu o forţă redusă. Poseidonios arată într-un alt pasaj că şi Chrysippos ar fi admis acest lucru, deşi nu precizase nimic cu privire la cauza lui (OTI 8e ev TCO xpovco *[mhăxxtxox* TOC JIR/.0r|, KR/.V ai So^AV)j,evcoav TOII KaKov TI amoiţ *jEjovivai,* Kai o Xp-uautrax; - |j,apTup£Î etc.) [„că, pe măsură ce trece timpul, afectele scad în intensitate, chiar dacă există în continuare reprezentările cu privire la un rău care li se va întâmpla, o recunoaşte şi Chrysippos etc."]. Să întrebăm din nou căruia dintre filozofi, lui Chrysippos sau lui Poseidonios, i se potrivesc mai bine acele cuvinte problematice reproduse de Galenos la p. 392. Dacă nu greşesc, va rezulta căaoKT|GW [„exerciţiul"] şie0uj|j,6v [„obişnuinţa"] (acestea fiind chiar cuvintele folosite de Galenos în acel pasaj) nu puteau fi invocate de Chrysippos drept cauze prin care afectul este diminuat. Căci obişnuinţa şi exerciţiul ne ajută să suportăm mai uşor nefericirea, dar nu au puterea de a ne schimba reprezentarea. Aşadar, consider acum că acel pasaj trebuie raportat la Poseidonios şi deci nu

trebuie modificat nimic, doar că la p. 392, rândul 13 trebuie înlocuit 8ioti cu 8ia ti. în schimb, recunosc că în culegerea de fragmente, voi. III, n. 482, am greşit acceptând acel pasaj şi declarându-mă, în notă, de acord cu conjectura lui Bake. Să ne întoarcem însă la Cicero, ale cărui adaosuri la afirmaţiile cyrenaicilor (§ 28 *sq.)* trebuie raportate, la rândul lor, graţie asemănării cu pasajul din Galenos, tot la Poseidonios. Căci, deşi trebuie să îi concedem lui Hirzel că din simpla utilizare a aceloraşi pasaje din poeţi nu se poate deduce utilizarea aceleiaşi surse, totuşi mai multe pasaje din ambele lucrări sunt atât de concordante, încât par a se referi la acelaşi lucru. După cum am amintit mai sus, este ciudat că despre concepţia cyrenaicilor se vorbeşte în două pasaje. E clar acum că aceasta s-a datorat faptului că Cicero a inserat în mod nepotrivit un pasaj luat la repezeală din Poseidonios.

Mai există un pasaj în legătură cu care trebuie cercetat dacă îi aparţine lui Poseidonios sau lui Chrysippos, anume § 24, 25, în care sunt date definiţiile afectelor. Dar acesta nu necesită o discuţie mai amplă, ci se înţelege de la sine că cei care-i atribuie aceste definiţii lui Poseidonios se înşală; căci ele se bat cap în cap cu doctrina lui Poseidonios şi par a se potrivi mult mai bine cu cea a lui Chrysippos. Căci, după cum a reieşit din cercetarea noastră, termenul propriu acestora, acel *magni* [mare] (adăugat noţiunilor de *boni* [bun] sau *mali* [rău]), este, cel mai probabil, preluat de la Chrysippos. însă e imposibil ca acestea să fi fost copiate din Chrysippos însuşi. Căci faptul de a proclama reprezentarea cauză a afectului şi ideea că acesta este stârnit de reprezentarea unui lucru bun sau rău sunt incompatibile cu afirmaţia acestuia că afectul însuşi constă în reprezentare. Şi, ca să nu ne închipuim cumva că Cicero ar fi tradus neglijent citatul grecesc, e de văzut definiţia din Didymos reprodusă de Stobaios, II, p. 90, 14: Awrnv 8' eîvoa gugtoAtiv cmeiGfj Aoyco, aîxiov 8' orotfîţ to So^a^evv TtpoGqx/.TOV kockov napeîvav, ¿9' ci) Koc0f|K£i aWTeAAeaGav [„suferinţa este o contracţie a sufletului nesupusă raţiunii, iar cauza acesteia este reprezentarea prezenţei unui rău recent, care este de natură să ne copleşească"]. Acest 7tp6G9aT0<; care, după interpretarea greşită a autorilor vechi, se raporta la 8o^a este legat de fapt de cuvântul kockov. Acesta este însă un amănunt lipsit de importanţă. Mai grav e faptul că acea reprezentare prin care Chrysippos definea suferinţa este prezentată drept cauza afectului. îl recunoaştem aici pe un stoic mai recent care, prin reunirea celor două definiţii, căuta să atingă un punct de vedere intermediar între cel al lui Zenon şi cel al lui Chrysippos. Acelaşi lucru este valabil şi cu privire la sursa lui Cicero, care s-a folosit de Chrysippos, dar nu l-a citat cu acurateţe. Despre teamă şi suferinţă se spune că ar constitui reprezentarea unui rău mare; dar aceasta pare a fi explicabil mai curând prin neglijenţa lui Cicero decât prin utilizarea mai multor surse. Căci definiţiile lui Cicero sunt în contradicţie cu Chrysippos prin faptul că trec complet cu vederea acel Tipoocpaxoi;; căci cele adăugate la definiţia suferinţei (*opinio magni malipraesentis)* [„reprezentarea prezenţei unui rău mare"], şi anume: *et quidem recens opinio talis mali ut în eo rectum videatur esse angi* [„reprezentarea recentă a unui

asemenea rău, încât să apară normal să ne tulburăm din pricina lui"], sunt în mod cert străine de sursa lui Cicero, de vreme ce în sursa respectivă afectul nu constă în reprezentări, ci este stârnit de reprezentări. Căci despre reprezentare în calitate de cauză a afectului însuşi nu se putea spune că ar fi fost „recentă". De ce a adăugat-o Cicero este însă uşor de înţeles dacă ne aplecăm asupra § 62 *sq.*, care are drept fundament această parte a definiţiei. Aceasta însă, după cum o confirmă primele cuvinte din § 62, nu se leagă cu cele precedente, întrucât reprezentării respective (adică celei referitoare la faptul că e normal să suferim) i se atribuie nu puterea de a provoca, ci aceea de a spori pasiunea. A se compara şi cu următoarele cuvinte din § 28: *Atque hoc quidemperspicuum est, tum aegritudinem exsistere, cum quid ita visum sit, ut magnum quoddam malum adesse et urgere videatur* [„Şi este, ce-i drept, evident că suferinţa există atunci când ceva este reprezentat de aşa manieră încât un rău mare pare să fie prezent şi să ameninţe"]. Căci acestea sunt într-adevăr în acord cu definiţiile voluptăţii şi cupidităţii din § 24, 25 şi par a fi luate din aceeaşi sursă, dar nu arată nici o urmă a acelui adaos. Avem, aşadar, de a face cu un autor care acorda cea mai mare greutate amplorii răului reprezentat, iar urmele lui le putem recunoaşte şi în alte pasaje ale acestei cărţi.
Acelaşi autor pare să fi considerat mai mari relele neprevăzute şi subite, deoarece în cazul acestora ne-ar lipsi timpul pentru o justă apreciere a amplorii lor (*cf.* § 52: *quodquanta sint, quae accidunt, considerandi spatium non datur* [„deoarece nu avem timp să ne gândim cât sunt de mari cele ce ni se-ntâmplă"]). Iar faptul că pasiunea se diminuează fie prin „precugetare", fie prin simpla trecere a timpului l-a explicat apoi prin aceea că în urma unei cugetări îndelungate, anterioară sau ulterioară, oamenii ajung să aprecieze corect amploarea răului. *Cf.* § 58, 59, unde sunt de reţinut mai cu seamă cuvintele: *intellecto eo quod rem continet, malum quod opinatum sit maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere* [„după ce au înţeles acel lucru esenţial: că răul pe care-l socotiseră cel mai mare nu e nicidecum atât de mare încât să poată distruge o viaţă fericită"]. E limpede că această doctrină se află în contradicţie cu cea a lui Poseidonios, pe care am schiţat-o mai sus. Căci acela considera obişnuinţa şi exerciţiul cauze ale atenuării pasiunii prin anticipare. Pe când aici a apărut susţinătorul lui Chrysippos, căci el consideră că în însăşi schimbarea reprezentării se află cauza. Cele spuse la § 55: *feriunt enimfortasse gravius; non idefficiunt, ut ea quae accidant maiora videantur* [„lovesc poate mai tare; nu fac ca cele întâmplate să pară mai mari"] sunt în deplin acord cu doctrina lui Poseidonios, care, după cum ştim de la Galenos, nu punea nici un preţ pe amploarea răului reprezentat, în schimb punea accentul pe obişnuinţă sau pe lipsa ei.
Căci, socotea el, reprezentarea cu privire la amploarea <răului> rămânând neschimbată, oamenii se obişnuiesc treptat cu răul. Dar consider că acele cuvinte pe care le-am citat mai devreme din § 58 conţin, la rândul lor, indicii cu privire la un anumit autor. Căci acest autor, care este, neîndoielnic, acelaşi cu cel de la care Cicero a împrumutat definiţiile stoice din § 24, 25, susţine totuşi că viaţa fericită nu

este complet lipsită de rele, ci are parte de unele rele mărunte. Acesta era deci capabil să deosebească o viaţă fericită de una preafericită. Şi, cum la începutul capitolului 25, este citat Antiochos cu ceva mărunt în sine, dar atât de bine corelat cu cele precedente, încât nu poate fi despărţit de ele cu nici un chip, iar în paragrafele următoare se disting, de asemenea, urmele aceluiaşi autor *(cf. § 6*1: *causa aegritudinis est enim nulla alia nisi opinio et iudicium magnipraesentis atque urgentis mali* [„căci cauza suferinţei nu este decât reprezentarea unui rău prezent şi ameninţător şi judecata asupra lui"]), socot că sursa lui Cicero a fost în mod cert Antiochos. Astfel se explică perfect de ce punea atât de mult accent pe amploarea răului reprezentat şi de ce, dintre numeroasele definiţii ale lui Chrysippos, sunt alese acelea care conţin noţiunea de *magni* [„mare"]. Căci Antiochos nu era nicidecum omul care, considerând că nu există nici un rău în afara viciului, să creadă că suferinţa ar putea fi tămăduită prin extirparea din sufletul celui afectat a oricărei reprezentări a răului; ci ideea că cele socotite foarte mari sunt în realitate mărunte - aceasta este metoda de consolare în deplin acord cu concepţiile sale. Desigur, înţelegerea acestor lucruri nu este de prea mare folos culegerii noastre de fragmente ale lui Chrysippos; a fost totuşi necesară o cercetare a surselor cărţii a III-a, pentru a înţelege că Cicero a preluat de la Antiochos tot ceea ce în cartea menţionată se apropie de doctrina lui Chrysippos.

Cu privire la cartea a IV-a a *Tusculanelor* sunt mai puţine aspecte de luat în discuţie, şi aici regret că va trebui să polemizez din nou cu Hirzel, căruia recunosc că îi sunt profund îndatorat. Dar acest mare învăţat nu m-a convins nici de data asta că toate cele cuprinse în această carte ar proveni din aceeaşi sursă. Dimpotrivă, faptul că în § 10 lasă impresia că acceptă concepţia lui Pythagora şi Platon despre suflet, pe când în capitolele următoare expune definiţii stoice extrase din filozofia lui Chrysippos, aflate în clară contradicţie cu acea teorie, îl socot un indiciu cert al utilizării mai multor surse. Şi nici polemica prin care este combătută calea de mijloc a peripateticilor nu cadrează cu viziunea acelui filozof care a susţinut că toate afectele provin din opinii greşite. Dimpotrivă, cu aceasta se potrivea mult mai bine un cu totul alt subiect de dispută, anume unul care să arate că, în ce priveşte reprezentarea pe care ne-o facem despre lucruri, adică opinia asupra lor, nu poate fi concepută vreo cale de mijloc; căci ea este fie adevărată, fie falsă şi este absurd să concepem opinia ca moderat falsă sau extrem de falsă. Nu există însă nici o urmă a unui asemenea argument, care, numai el, i s-ar fi potrivit autorului acelor definiţii; dimpotrivă, se pleacă doar de la definiţiile lui Zenon pentru a demonstra că mişcările sufletului, dacă sunt stârnite prea puternic, întrec, întotdeauna, măsura. Astfel, definiţiile şi clasificările din §§ 11-33 îşi au propria sursă, ceea ce pare să sugereze însuşi Cicero prin distincţia dintre *vela et cursum* [„pânzele şi cursul"] discuţiilor următoare şi *scrupulosis cotibus* [„stâncile pline de pericole"] din capitolele precedente. Hirzel nu m-a convins nici de faptul că cea de-a IV-a carte ar fi corelată cu cartea a III-a, de aşa manieră încât ar trebui să socotim că ambele provin din

aceeaşi sursă. Căci în cartea a III-a se spun multe despre „amploarea" binelui sau răului reprezentat, fără de care nu se poate concepe stârnirea pasiunii (suferinţei), opinia aceasta fiindu-i străină cărţii a IV-a. Aşadar definiţiile pasiunilor, expuse în cărţile a III-a şi a IV-a, nu pot aparţine aceluiaşi autor. Astfel, întrucât cele conţinute în cartea a IV-a, anume în partea a doua, unde este vorba de căile de mijloc ale peripateticilor şi de vindecarea pasiunilor, sunt, cu puţine excepţii, străine de Chrysippos, nu am de gând să mă ocup de sursa acestei părţi; cât despre cea anterioară, §§ 11-33, mai este câte ceva de adăugat. Şi în primul rând mă bucur că împărtăşesc aceeaşi părere cu Hirzel, care a contestat ideea că sursa acestor capitole ar fi Poseidonios. în mod vădit, aceleaşi argumente care nu permit să-i atribuim definiţiile cărţii a III-a lui Poseidonios sunt valabile şi aici. Nu ar trebui, aşadar, să socotim că Cicero a apelat la însuşi Chrysippos, cu ale cărui concepţii coincid multe dintre afirmaţiile sale? Sunt însă multe lucruri care infirmă această ipoteză. Căci, pe de o parte, caracterul neglijent al expunerii, ca şi stilul dificil şi complicat al frazelor mă fac să îl socotesc pe Cicero complet străin de lectura lui Chrysippos şi, pe de altă parte, în acele capitole apar elemente care arată că sunt luate în considerare teorii ale mai multor stoici. *Cf.* § 23: *operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo* [„stoicii, mai cu seamă Chrysippos, se ostenesc prea mult"] şi § 30: *quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii optemperantem tempe- rantiaepraeceptis* [„pe care unii o socotesc a fi moderaţia însăşi, iar alţii spun că ascultă de preceptele moderaţiei"]. Iar argumentele expuse în §§ 23-32 asupra bolilor şi maladiilor sufletului cu greu ar putea proveni de la un singur autor. Căci comparaţia dintre suflet şi corp, cu care debutează § 23, abandonată imediat după expunerea strictului necesar, este reluată în cap. 12 (§ 27) şi este plasată pentru a treia oară în cap. 13 (§ 28). Dar explicaţia noţiunii de maladie este alta în fiecare dintre cele două capitole. Şi astfel, deşi există anumite afirmaţii care îi aparţin indubitabil lui Chrysippos, nu cred că întregul conţinut al expunerii a fost preluat de Cicero exclusiv de la Chrysippos.

Cum ar trebui, aşadar, apreciată întreaga discuţie? Ştiu că mulţi aderă la ipoteza potrivit căreia aceasta ar fi fost extrasă dintr-un compendiu oarecare, ipoteză ce se sprijină în special pe asemănarea dintre compendiul lui Didymos şi cel al lui Laertios, contrazisă însă de amploarea explicaţiilor pe care autorul le dă noţiunilor de „boală şi maladie". Căci astfel de explicaţii sunt străine unui compendiu. Mie însă îmi surâde cel mai mult ipoteza că ar fi vorba de un rezumat al doctrinei stoice despre pasiuni, realizat de însuşi Cicero pentru uzul său personal, folosind în principal teoriile lui Chrysippos. Căci, pe lângă celelalte, ne trimit cu gândul la Chrysippos şi următoarele spuse: *Habes ea, quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quae logica appellant, quia disseruntur subtilius* [„Iată cele susţinute de stoici în mod limpede despre pasiuni; partea aceasta este numită logică, deoarece lucrurile sunt expuse mai subtil"]. într-adevăr, primele trei cărţi din scrierea *Despre pasiuni* a lui Chrysippos sunt reunite chiar sub titlul ra Aoyt-Kd, fiind diferenţiate astfel de cartea despre consolare (0£poat£imKCQ sau fiGucco).

Aşadar, este foarte probabil ca cel care i-a pregătit lui Cicero un scurt comentariu să fi desprins această locuţiune din titlul lui Chrysippos. Ca să rezum ce cred despre această expunere a lui Cicero: ea nu este lipsită de folos pentru cunoaşterea doctrinei lui Chrysippos, cu condiţia să fim atenţi la adăugirile recente.

Să trecem acum la cartea a III-a din *Definibus bonorum et malo- rum [Despre supremul bine şi supremul râu*, în care Cicero îi dă cuvântul lui Cato nu doar acolo unde este vorba despre binele şi răul suprem, ci şi pentru a expune aproape întreaga doctrină morală a stoicilor. Căci, deşi trebuie să recunoaştem că lipsesc mai multe pasaje - de exemplu cele despre pasiuni, cu excepţia menţiunilor sumare din § 35 -, totuşi, dacă, potrivit opiniei lui Hirzel, sursa ar trebui considerată vreo scriere cu subiectul nepi teAotx; [„despre scop"], expunerea amplă cu privire la îndatoririle particulare cu greu ar putea fi raportată la acea scriere. Iar mie mi se pare că Cicero ar fi vrut să trateze teoriile morale ale stoicilor bazate pe structura binelui suprem, dar în expunerea însăşi nu a dus complet până la capăt ceea ce îşi propusese, tratând mai detaliat anumite chestiuni care nu aveau aproape nici o legătură cu acel subiect, cum ar fi teoriile despre relaţiile dintre oameni, despre iubire, despre metoda cinicilor, despre prietenie, despre drept. Lucrurile se explică deci cel mai bine dacă presupunem că sursa cuprindea mai mult decât cele legate de scopul lui Cicero şi totodată că însuşi Cicero a procedat greşit în alegerea subiectelor. Se pare însă că alcătuirea acelei surse respecta o anumită ordine, pe care Cicero a urmat-o. Căci, aşa cum observă Madvig şi Hirzel, Cicero însuşi dă de înţeles că ar fi respectat ordinea ideilor din sursă. Nu este însă îndeajuns de limpede dacă acea sursă era lucrarea unui filozof care făcea o cercetare proprie sau îi aparţinea unui doxograf care prelua în compendiul său spusele altora. Acest lucru se poate decide mai ales pe baza pasajelor în care sunt cântărite mai multe afirmaţii stoice contradictorii, dar şi pornind de la cele care par să exprime concepţia unui autor anume. Din primul tip de pasaje însă cel mai demn de reţinut este § 68: *Cyni- corum autem rationem atque vitam alii cădere în sapientem dicunt si qui eiusmodi forte casus inciderit, ut idfaciendum sit: alii nullo modo* [„Unii stoici socotesc că înţeleptul, în anumite ocazii, ar putea să urmeze învăţătura şi modul de viaţă ale cinicilor; alţii resping complet această idee"]. Iată-l pe autor notând dezacordul şcolii în maniera unui doxograf, abţinându-se el însuşi de la orice apreciere. într-un alt pasaj, § 57, se relatează că Chrysippos şi Diogenes au considerat că bunul renume trebuie urmărit de dragul utilităţii, pe când urmaşii lor, întrucât nu au putut rezista obiecţiilor lui Carneade, au adoptat opinia că el este preferabil şi demn de ales pentru el însuşi. Cu privire la opinia precedentă, Cicero adaugă: *quibus ego vehementer assentior* [„la care eu mă alătur cu toată convingerea"], aprobare despre care nu ştim sigur dacă a fost sau nu preluată din sursă. Să notăm în rest că nu se prezintă nici o explicaţie în sprijinul ei, în schimb afirmaţia următoare este formulată ceva mai îngrijit şi întărită prin argumente. Este de asemenea surprinzător că prima frază e urmată imediat de aprobare, în schimb lipseşte respingerea

celei de a doua. Aşadar, probabil că Cicero şi-a declarat propria adeziune, în timp ce sursa se mulţumea doar să menţioneze dezacordul. La fel, în cel de-al treilea pasaj, § 17: *În principiis autem natumlibusplerique Stoici non putant esse voluptatem ponendam* [„Cei mai mulţi stoici nu consideră că plăcerea trebuie socotită printre principiile naturale ale acţiunii"], aprobarea care îi este alăturată o socot a fi a lui Cicero, întrucât motivul aprobării: *ne si voluptatem naturaposuisse în iis rebus videatur, quaeprimae appetuntur, multa turpia sequantur* [„pentru ca, dacă s-ar socoti că natura ar fi sădit plăcerea în obiectele prime ale dorinţei, să nu urmeze multe consecinţe ruşinoase"] este formulat cu prea puţină fineţe. Acolo însă unde afirmaţiile lui Cicero sunt în acord cu concepţiile cunoscute ale altor filozofi, ele îi urmează când pe Chrysippos, când pe Diogenes, când pe Antipatros, aşa încât autorul acela pare să fi făcut o selecţie din învăţăturile celor vechi, nu să fi cercetat problema încrezându-se în propria putere de judecată. Cu aceste indicii se potriveşte şi faptul că forma multor pasaje este în mod clar una de relatare mai curând decât una de argumentare, cu toate că lui Cato, ca stoic, i se potrivea mai bine să argumenteze. De unde devine verosimilă ipoteza că şi autorul sursei relata, şi nu argumenta. întrucât analizele lui Madvig şi Hirzel explică îndeajuns această carte, mă mulţumesc cu aceste scurte observaţii. Consider deci, în încheiere, că întreaga alcătuire a cărţii a III-a nu susţine ipoteza potrivit căreia ar fi fost preluată dintr-o lucrare a unui filozof celebru. Căci dacă, de exemplu, s-ar fi inspirat din Hekaton am fi recunoscut măcar ceva din teoriile acestuia, or Hirzel nu a descoperit nimic de acest gen. Şi, cum Hirzel însuşi a demonstrat cu argumente irecuzabile că nu poate fi vorba de Chrysippos, Diogenes, Antipatros sau Panaitios, rămân la convingerea că Cicero a folosit un rezumat alcătuit din scrierile mai multor filozofi. Oricum ar sta însă lucrurile - căci am tratat această chestiune mai pe scurt decât ar fi trebuit pentru a îndepărta orice îndoială -, aspectul de maximă importanţă pentru scopul nostru, chiar dacă ne îndoim cu privire la persoana autorului, este elucidat îndeajuns: doctrina lui Chrysippos constituie fundamentul întregii discuţii, doar câteva opinii fiind preluate de la Diogenes şi Antipatros. Aşadar, acestea, doar cu excepţia celor care sunt cunoscute a fi ale lui Chrysippos din alte mărturii, trebuiau să fie incluse în culegerea noastră.

Cu privire la celelalte scrieri ale lui Cicero mai am doar puţine lucruri de adăugat; căci, după părerea învăţaţilor, nici una nu s-ar fi inspirat din Chrysippos însuşi. în privinţa cărţii a II-a din *De natura deorum [Despre natura zeilor]* de faptul că ea se bazează atât pe Poseidonios, cât şi pe o anumită carte conţinând fraze alese din principalii reprezentanţi ai şcolii stoice m-a convins întru totul Usener (.*Epicurea,* pref. pp. LXVII *sq).* în schimb, putem presupune că cele care provin de la Poseidonios în cartea I din *De divinatione [Despre divinaţie]* se aflau deja, în cea mai mare parte, în lucrările lui Chrysippos. Căci Poseidonios pare să se fi ocupat de această doctrină expunând la un loc atât lucrurile dezbătute, cât şi pe cele culese despre divinaţie de filozofii anteriori, de Chrysippos, Diogenes, Antipatros, mai degrabă decât să le fi îmbogăţit prin

noi teorii. Aşa se explică numărul mare de lucrări ale lui Poseidonios, ca şi cele povestite de Cicero în § 6 al Prefeţei, care sunt, indubitabil, luate de la Poseidonios, precum şi frecventa citare a celor vechi în textul lui Cicero. Am acceptat însă printre fragmentele lui Chrysippos un anumit pasaj din Origenes (*Contra Celsum,* IV, p. 596 Delarue) datorită similitudinii cu pasajul din Cicero, I, 52, 120; şi nu pentru că acest consens ar demonstra în sine originea chrysippeică, ci pentru că ştiam că în chestiuni stoice Origenes recurge deseori la Chrysippos, iar pe de altă parte subiectul însuşi, care atingea oarecum centrul doctrinei, justifica invocarea lui Chrysippos.

Despre Diogenes Laertios şi Areios Didymos

Dintre celelalte surse prin care ne parvine cunoaşterea doctrinei stoice, *Viaţa lui Zenon* a lui Laertios şi mărturia lui Didymos redată de Stobaios îşi revendică un statut special, întrucât una cuprinde întreaga etică, cealaltă - partea logică şi cea fizică a filozofiei; iar Laertios este cunoscut şi pentru frecventa citare a autorilor şi scrierilor stoice. Amândoi sunt folositori în cel mai înalt grad pentru cunoaşterea doctrinei stoice în general, însă de la care autor izvorăşte fiecare opinie reprodusă este dificil de decis în cazul lui Didymos, care adaugă numele autorilor de prea puţine ori raportat la amploarea lucrării, şi cu nimic mai uşor în cazul lui Diogenes, oricât de numeroase ar fi numele citate de el. Acum, întrucât noi căutăm răspunsul la întrebarea care sunt, din acest mare număr de opinii, cele care provin cel mai probabil de la Chrysippos, trebuie să cercetăm în cazul ambelor surse atât caracterul şi natura lor generală, cât şi epoca şi originea lor. Iar examinarea în paralel a celor două surse este o cerinţă obiectivă, care decurge din marea lor asemănare atât în aspectele generale, cât şi în cele de detaliu. Nu vreau să încep prin a aminti afirmaţiile altor savanţi care s-au ocupat de aceste chestiuni, ci voi trece direct la subiect. Aşadar, odată încheiată enumerarea discipolilor lui Zenon de la § 38, Diogenes trece mai departe la interpretarea teoriilor stoice, dar nu la cele ale lui Zenon însuşi, ci, după cum spune chiar el, la cele Korvfj NDVTCOV TCOV ETCOÏKOOV [„comune tuturor stoicilor"]. Iar în finalul primului capitol, urmând să facă trecerea la ceilalţi stoici, în afara lui Zenon, el se exprimă astfel: ā 8e xiveţ ei; OTOTOOV 8vnvE%0r|Gav, EGTV T&8E [„iar unele dintre spusele lor sunt următoarele"], părând că vrea să abordeze teoriile comune tuturor stoicilor. înainte de aceasta însă, la §§ 39-41 este inserată o expunere despre numărul şi ordinea părţilor filozofiei, unde sunt notate atent şi discrepanţele dintre anumiţi autori luaţi separat. Ne lovim însă de cuvintele pasajului care începe cu o 8e KAeavfrrn; [„iar Cleanthes"] şi se termină cu dx; Zf|vcov o TapaEÎx; [„precum Zenon din Tarsos"], a căror aşezare este atât de stranie, încât cu greu se poate înţelege ce este cu acel TOI) ***Xojov*** [„asupra discursului"]. El se referă, evident, la primele cuvinte ale întregii expuneri: Tpi|j,£pfj 90CGW eîvoa TOV Kara qnAoaoqnav *Xojov* [„ei deosebesc trei părţi ale discursului filozofic"]. Aşadar, e limpede că aceste două enunţuri trebuiau inserate după § 39- Dar nu este acum momentul să cercetăm care să fi fost cauza acestei perturbări a ordinii. în plus, e ciudat că sunt amintiţi mai întâi cei care susţinuseră tradiţia amestecului părţilor filozofiei, iar apoi, prin

dAAoi 8e [„alţii însă"], lor le sunt opuşi cei care recomandaseră o anumită ordine. Şi e, de altfel, greu de crezut să fi existat filozofi care le-ar fi amestecat într-o asemenea măsură pe toate, încât să nu fi păstrat nici o ordine a părţilor. Dar se pare că amestecul acesta trebuie înţeles în sensul lui Chrysippos, care în nepi AOY0,0 XP^ecoţ [*Despre utilizarea raţiunii]* spune: 01Î) Ka0' cbtai; <x<p£KTeov EGTI TOOV aAAcov TCQ TTIV AoyiKTiv dvaAaiipdvovri 7ipa>Tr|v, *ăXXă* KdKEÎvcov |ı£TaAr|TCTEOv KOCTd TO 8v86)J,EVOV [„Cel care a deprins mai întâi logica nu trebuie să se abţină cu totul de la celelalte, ci să le abordeze şi pe acelea, potrivit împrejurărilor"], şi acelaşi lucru a vrut să-l spună şi Zenon din Tarsos, discipolul lui Chrysippos, atunci când susţinea că cele trei părţi aparţin filozofiei înseşi, şi nu TOÎ) KATD qnAoaoqnav *Xojov* [„discursului filozofic"]. Dar, chiar dacă ar fi existat unii care să nu fi respectat nici o ordine, aceia trebuiau amintiţi după ceilalţi.

începând de la jumătatea § 41 şi până la § 48 urmează scurta prezentare a părţii logice a filozofiei, care constă în clasificarea şi definirea celor mai importante noţiuni. începând cu a doua parte a § 46 sunt discutate diverse aspecte privind facultatea dialectică, speciile sale şi utilitatea artei dialectice. Odată încheiate acestea, urmează acele cunoscute paragrafe despre Diokles din Magnesia, prin care expunerii generale a principalelor puncte ale doctrinei i se adaugă un studiu special despre logică extras, după cum atestă însuşi Laertios, din EîtiSpojifi TCOV ^UOGOQXOV *[Catalogulfilozofilor]* al lui Diokles. Ştiind aşadar de la Laertios însuşi că acestea au fost preluate de la Diokles, să le lăsăm acum deoparte şi să vedem doar unde se termină cuvintele lui Diokles. Nu e greu de înţeles că prin ultimele cuvinte din § 82, EV 'PoScp („în Rhodos"), se încheie mărturia lui Diokles, pe când cele conţinute în § 83 nu mai sunt preluate de la Diokles, ci din aceeaşi sursă din care Laertios a extras anterior pasajele logice. Căci cuvintele: i'va PAARATA KPATOVGXJR SRAAEKTIKOV âei eîvar TOV G090v etc. [„pentru a accentua faptul că numai înţeleptul este adevăratul dialectician etc."] sunt strâns legate de discuţia cu privire la facultatea dialectică şi utilitatea artei dialectice, subiect căruia autorul îi atribuie o importanţă atât de mare, încât este aproape unicul pe care îl ilustrează pe larg şi prin care pare a fi pregătit trecerea la expunerea celorlalte părţi. Socot aşadar că în § 83 Laertios îl lasă deoparte pe Diokles şi revine la sursa

Iar acest lucru nu se poate explica decât admiţând că expunerea doctrinei morale care debutează în § 84 a fost extrasă din aceeaşi sursă. Aşa se explică, dacă nu greşesc, de ce a recurs Laertios la Diokles. Căci acea sursă, prima care i-a căzut în mână, oferea atât de puţin în materie de logică, mulţumindu-se doar cu pasajul privind diviziunea dialecticii şi cu elogierea utilităţii ei, încât Diogenes a trebuit să caute altundeva informaţii mai bogate. La fel se explică şi motivul pentru care distincţia dintre TOOV KE9AAALCOV [„punctele principale"] şi TOOV KOCT& pepoţ [„chestiuni de detaliu"] se aplică numai în cazul logicii. Căci în finalul secţiunii dedicate eticii spune: Taina 8e ev Ke9aAalor<; fipîv AeAe%0a> Kai GTor %era>8â)<; [,,e suficient să le tratăm potrivit punctelor principale şi după trăsăturile lor fundamentale"], şi ceva de acelaşi fel există şi la sfârşitul părţii despre fizică. Aşadar, în

sursa anterioară se găseau informaţii atât de bogate, atât ca număr, cât şi ca amploare, cu privire la etică şi fizică, încât Diogenes s-a abţinut să le mai trateze el însuşi. Cred, aşadar, că autorul acelei surse şi-a îndreptat atenţia în special spre teoriile morale şi fizice ale stoicilor, în timp ce cu privire la chestiunile logice a expus foarte puţine în partea introductivă, în care s-a exprimat extrem de elogios cu privire la importanţa şi utilitatea însuşirii lor, iar pentru detalii a trimis la alţi autori. Ipoteza mea este sprijinită şi de faptul că în capitolele despre logică, despre etică şi despre fizică subdiviziunile pasajelor sunt puse înaintea întregii expuneri, pe când Diokles apelează la o metodă diferită, abordând succesiv subdiviziunile inserate în expunere, fiecare la locul ei.

Să ne ocupăm acum de secţiunile etice şi fizice, deosebit de importante pentru scopul pe care ni l-am propus. Ne vom ocupa mai întâi de elementele comune ambelor părţi, apoi vom examina pe rând o serie de pasaje.

Expunerea este alcătuită de aşa manieră, încât ordinea ei nu este nici perfectă, dar nici nu lipseşte cu desăvârşire, reieşind limpede dacă o privim în ansamblu, dar în detalii fiind adesea confuză, iar teoriile stoicilor sunt mai curând enumerate decât prezentate într-o corelaţie neîntreruptă a ideilor. Argumentele care susţin opiniile sunt când schiţate pe scurt, când expuse pe larg, când lipsesc cu desăvârşire. Acelaşi lucru trebuie spus despre citări, care, aparent după bunul-plac al autorului, când se revarsă din belşug, când sunt complet absente pe parcursul mai multor pagini. Cu deosebire demn de remarcat este însă faptul că, raportat la amploarea lucrării, Diogenes rareori se apleacă asupra doctrinelor unor anumiţi autori, semnalând discrepanţele dintre ele, chiar şi atunci când îi citează pe unii dintre ei, ci caută permanent să dea impresia că descrie doctrina întregii şcoli. Iar cea mai bună dovadă a faptului că întreaga expunere se referă la stoici în totalitatea lor este apariţia repetată a acuzativelor cu infinitiv, cărora trebuie să li se adauge formula subînţeleasă „oi Etcoikoî 90cg1" [„stoicii spun"], chiar dacă aceste cuvinte nu apăreau în propoziţiile precedente, sau chiar şi atunci când fusese vorba de un stoic anume. Aşadar, pentru a rezuma cele spuse, întâlnim la autorul nostru o manieră ciudată de a combina şi de a amesteca teoriile întregii şcoli cu cele ale reprezentanţilor ei individuali. Şi sunt aproape rizibile astfel de pasaje, nu puţine la număr, unde în cadrul uneia şi aceleiaşi fraze ni se dau informaţii în parte despre şcoală, în parte despre câte un filozof anume. Citez unul singur dintre numeroasele exemple de acest fel: § 111: Sokeî 8e a-utoîţ td Jtd0r| KpÎGEiq EÎvav, Ka0d <pr|Gi Xp-DGuntoţ ev tcq IlEpi 7ta0â)v- tîte y«p (piAapywpia etc. [„iar ei susţin că pasiunile sunt nişte judecăţi, după cum spune Chrysippos în *Despre pasiuni-,* bunăoară zgârcenia etc."]. Căci nu mă aştept ca cineva să traducă acel Ka0d <pr|Gi prin „conform preceptelor". Aşadar, dacă (potrivit singurei semnificaţii pe care i-o putem atribui aici lui „Ka0d") traducem „precum spune Chrysippos", rezultă o frază întru totul ridicolă, anume una care le atribuie stoicilor respectiva doctrină a lui Chrysippos despre pasiuni, când normal era să se spună că el este autorul acestei teorii. Dacă această formă de exprimare ar fi apărut o dată sau de două ori, ne-ar fi fost uşor să îl iertăm

pentru neglijenţă pe oricare autor; cum însă ea se întâlneşte la tot pasul în ambele secţiuni, atât în cea etică, cât şi în cea fizică, reiese limpede că nu este vorba de o întâmplare, ci există o anumită cauză care îl determină pe Diogenes să se abată de la un stil de expunere natural şi simplu. Aşadar - ca să arăt, în fine, ce urmăresc cu această argumentare -, bănuiesc că motivul acestui fapt este că expunerea pe care noi o citim a fost compilată de autor din două surse, dintre care una enumera teoriile comune tuturor stoicilor, neadăugând deloc sau adăugând doar puţine nume, pe când cealaltă cântărea cu atenţie opiniile diverşilor filozofi pornind de la lucrările lor. Se explică astfel şi faptul semnalat mai sus, anume că unele părţi ale expunerii sunt complet lipsite de numele autorilor, care, pesemne din pricina cunoaşterii superficiale, nu putuseră fi ilustrate cu citate din chiar lucrările filozofilor. Ne-am grăbit însă mai mult decât se cădea, şi asta nu pentru că am socoti suficiente argumentele aduse până aici, ci pentru ca astfel cititorii să le cântărească mai uşor pe cele pe care le vom adăuga. Să începem acum cu secţiunea destinată fizicii, §§ 132-160, şi să trecem în revistă citările diverşilor autori pe care le întâlnim, pentru a le aprecia cât mai corect autoritatea, ca şi legătura lor cu restul relatărilor lui Laertios. Aşadar, începutul îl face pasajul referitor la diviziune, pasaj care nu conţine citarea nici unui autor. Dar expunerea despre principii din § 134 este însoţită de menţionarea a cinci cărţi diferite, prin cuvintele: τ10τ|gτ 8ε το soypa τowo etc. [„această teorie o susţin etc."]. Această citare, fiind aşezată separat de teoria însăşi, e posibil să fi fost adăugată ulterior, după cum considerăm noi, dar din acest pasaj nu putem deduce nimic în privinţa asta. Adaug pasaje similare: § 136 fin.: *M.JEI* 8e nepi amoov etc. [„spun despre ele. .."],§ 140 fin.: 91101 8e nepi τοϊ) κενοϊ) etc. [„despre vid ei spun..."] şi § 142: nepi 8fi oîiv τfLţ γΕνe^ε«>ţ Kai 90op&; τοϊ) Koopou 9T|Gi etc. [„despre naşterea şi pieirea lumii ei spun..."]. Aş putea adăuga tot aici şi cuvintele din § 143: orr te eîţ egtv Zf|vcov etc. [„iar despre faptul că ea este una, Zenon..."], în vreme ce teoria despre unitatea lumii fusese formulată deja în § 140 în.: &va tov Koapov Etvar etc. [„că lumea este una..."]. Să revenim însă la ordinea textului. în § 135 în. se găsesc cuvintele: aâ)|j,a 8' eatlv, âţ <pr|Gw 'AnoAAoScopoţ ev Tfj OuGiKfj, το Tpi%fj SvaaTaTov, ei; | afjKoţ, eiţ nA&Toţ, ei; paGoţ [„Corpul, spune Apollodoros în *Fizica* lui, este ceea ce are trei dimensiuni, lungime, lăţime şi înălţime"]. însă ar greşi grav acela care ar crede că această definiţie a corpului ar fi fost folosită pentru prima dată sau în exclusivitate de Apollodoros; ci ea pare să le fi fost comună stoicilor în genere, de vreme ce apare şi la Aetios (I, 12, 1, unde indicarea sursei s-a pierdut), şi laDidymos (fr. 19 Diels), şi la Philon *(De mundi opificio,* p. 58 Miiller), trecând chiar la peripatetici (Didymos, fr. 5 Diels). Doar întâmplarea a făcut deci să fim trimişi numai la Apollodoros cu omiterea celorlalţi autori mai importanţi. Şi sunt frecvente pasajele de acest tip în care autorii citaţi ai unor teorii nu sunt nici singurii, nici cei mai de seamă. De acest gen sunt şi definiţiile lumii care apar în § 138, atribuite doar lui Poseidonios ev Tfj)j,eTecopoAoYVKfj gτοι %eio')gei [„în lucrarea *Elemente de meteorologie*"], şi care coincid cuvânt cu cuvânt cu cele ale lui Chrysippos păstrate de

Didymos (fr. 31 Diels). Iar în acest pasaj, cum definiţiile raportate la Poseidonios prin cuvintele „fj ©<; noaeiSdmoţ" [„sau, precum spune Poseidonios"] sunt alăturate unei definiţii date de altcineva, dacă ne-ar lipsi celelalte surse, am socoti, desigur, că toate i-ar fi aparţinut lui Poseidonios. Nu ne ajută prea mult nici cuvintele din § 135, unde la definiţia suprafeţei (Tfjţ enupavelaţ) se adaugă: Tamriv 8e noaeiSobvux; ev jik^jito) nepi i^eTeropcov Kai KaT enlvovav Kai Ka0' - DTCOGTaGW ânoXelnei („Poseidonios, în cartea a III-a din *Meteorologia,* îi atribuie acesteia valabilitate nu numai ca reprezentare, ci şi ca substanţă"), deşi este surprinzător faptul că despre această definiţie proprie lui Poseidonios şi care contrazice opinia comună a stoicilor ni se relatează (tocmai fiindcă şi în cele precedente, şi în cele următoare sunt numai definiţii) că nu se raportează la doctrina generală, adică la cea a lui Chrysippos. Ceea ce se poate explica cu uşurinţă, dacă presupunem că pasajul din Poseidonios a fost extras dintr-o altă sursă.

În sfârşit ajung şi la un pasaj remarcabil care consider că susţine mai mult decât celelalte ipoteza mea, anume § 138 fin. şi § 139- Aici este susţinută teoria că lumea e guvernată de providenţă şi de raţiune (tcaGd <pr|GI XpwiTtTtoq T' ev xd) jtepjtTcp ITepi npovolaţ Kai noaerSobvux; ev xâ) TpvaKavSeKdxcp ITepi Gerâv [„cum spun Chrysippos, în *Despre providenţă*, şi Poseidonios, în cartea a XIII-a din *Despre zei"]* şi - putem adăuga - în toate cărţile stoice), fiind expus mai pe larg modul în care se petrece acest lucru. În maniera obişnuită a stoicilor, se face comparaţia între lume şi om, care este un microcosmos. Căci în om sufletul acţionează prin întregul corp, dar astfel încât le aparţine diferitelor părţi ale corpului în diferite grade de puritate şi tensiune: 8r' ©v pev yap ©ţ ec;iq Ke %d)pr|Kev, (i)q Siă TMV OGTMV Kai TMV vetipcov- 8r' âv 8e dx; vovq, dx; Siă TOV TyyepovrKO'i) [„căci pe unele le străbate ca forţă de coeziune, precum în cazul oaselor şi nervilor, pe altele, cum este partea conducătoare, ca intelect"]. Aşadar, fie din vina lui Laertios, fie din vina copiştilor, lipseşte acel grad intermediar de tensiune pe care stoicii îl numeau natură şi care se găseşte, după opinia lor, în anumite părţi ale corpului omenesc, precum părul şi unghiile. Apoi scriitorul se apucă să arate că lumea întreagă este în acelaşi grad pătrunsă de divinitate. Şi astfel, începe, inversând ordinea anterioară, cu aşa-numita „parte conducătoare": otftco 8fi Kai TOV OXOV Koapov, ^coov ovra Kai e| j,\|n)%ov Kai AoyvKov, e%erv fiyepovrKov pev TOV aiGepa t o(v) Kai npdoTov 0eov AeyoDarv, (TOV amov 8e) aiafrriTrKâx; oxjnep Ke %copr|Kevar 8ra T6)\> ev r/ipt Kai 8ra TOOV ^qxov ânavTcov Kai ((ptJGiKox; 8ra TCOV) 9DTOI)v- 8ra 8e tflţ Yflţ ociiTfli; Ka0' ă^rv [„Aşadar, întregul cosmos fiind o fiinţă vie, înzestrată cu suflet şi raţiune, are drept parte conducătoare eterul [...], pe care îl declară zeu primordial, care, în calitate de formă sensibilă, le-a străbătut pe toate cele ce se află în aer, ca şi pe toate vieţuitoarele, iar în calitate de natură, plantele, iar ca forţă de coeziune, şi pământul"]. *Cf.* voi. II, n. 634. Am adăugat între paranteze completările necesare. Dar aceasta nu schimbă cu nimic lucrurile. Şi nu numai că am adăugat, dar am şi omis ceva, loc pe care l-am marcat cu f. Am omis mulţimea de citări pe care le întâlnim în ediţiile cărţii şi care stânjenesc într-un

mod straniu cursul firesc şi simplu al frazei. Dar, cum lucrul acesta nu cred să îi fi scăpat nici unuia dintre cei care l-au citit cu atenție pe Laertios, renunț să aduc mai multe dovezi. în schimb, nu sunt atât de sigur că în privința interpretării gândesc cu toții ca mine. Mie mi se pare că recunosc mâna compilatorului, care a consemnat numele autorilor în note marginale, iar copistul, preluându-le, le-a inserat într-un loc nepotrivit şi aşa se explică faptul că în loc de ov Kai NPRÂTOV 0EOV AEYOUGW [„şi pe care îl declară zeu primordial"], care inițial se referea la eterul însuşi, a fost preluat în text acel o care acum pare a se referi la TO Ka0apd)T£pov TOÎ) aiGepoţ [„partea cea mai pură a eterului"]. Este însă, evident, cu neputință ca opinia tuturor stoicilor (AEYOWI) [„ei afirmă"] despre divinitatea primordială să se asocieze cu acea locuţiune singulară a lui Chrysippos (TO Ka0apd)T£pov TOÎ) aiGepoţ), ci aceasta trebuia să fie reunită cu cele relatate anterior despre stoici în general. Şi nici infinitivul următor, KE%copr|KEvai, nu poate avea drept subiect TO Ka0apd)T£pov TOÎ) aiGâpoţ, întrucât substanța eterului este pură doar în partea conducătoare a lumii, unde nu se află în amestec cu vreo materie mai densă. Deci nu partea cea mai pură a eterului, ci eterul însuşi pătrunde întreaga realitate. Prin urmare, acest pasaj dovedeşte cât se poate de clar că nu există nici o relaţie strânsă între expunerea însăşi a teoriilor şi citările autorilor şi ale cărților şi nici nu este cu putință să se fi întâmplat ceea ce văd că susțin unii savanți, anume ca respectivul compendiu să fi fost alcătuit pornind de la înseşi lucrările filozofilor. Ca atare, ceea ce se vădeşte clar în acest pasaj, vom fi îndreptățiți a-l aplica la proveniența întregii expuneri a lui Laertios.

Adaug pasajului respectiv şi un altul, anume § 156, 157, căruia îi atribui, de asemenea, o mare importanță:§ 156 AOKEÎ Se awoîţ TTIV |OEV qnxnv EÎvai Trup TE%WK6v, 68© pa81- ^OV EIŢ YEVEtfW, OîtEp EGTI TCVEÎ)|J,a nupoEiSa; Kai TE%VOEI8E<;- TT|v 8E \|/D%fiv (<pwiv) aioflriTVKTiv. Tamriv 8e EÎvav TO crD|j,(pt>Eţ fiptiv nvE-upa-8io Kai arâpa EÎvai Kai pETa TOV Oavarov EmpEVEiv- <p0aprriv 8E *xmâp- %EIV,* TÎ]V 8E T6)V OÂO)V C«p0apTOV, fjţ jaepri EÎvav raţ EV TOI; £q>oi<;.

§157 Zfivcov 8e O KmEîx; Kai 'AvTÎnaTpoţ EV toi; IlEpi \|n>xflţ Kai NOGEL5o')VLOQ JLVE\)PA EV0Ep|J,OV EÎvav TT|V \|n)%f|v- Tomco Y«P TIH-âţ EÎvav Epnvotx; Kai mo TOOTOU KV- vEîoOav. KÂeâvBriq păv OÎV naaaţ E7u8ia|J,EV£W |-ll%pi Tf|q EKTCUpaXJE- coţ, Xp\)GiJiJH)q 8E xr/.q t6)v Goqxbv povcov

.[„în viziunea lor, natura este un foc artizan, procedând metodic la zămislire, şi care este suflu de foc şi formativ. Iar sufletul este o natură înzestrată cu sensibilitate. Acesta ar fi, după ei, un suflu implantat în noi, de unde deduc că el este corp şi persistă după moarte. El este totuşi muritor; în schimb sufletul lumii întregi, ale cărui părți se află

[„Zenon din Kition şi Antipatros, în scrierile lor *Despre suflet*, precum şi Poseidonios definesc sufletul drept suflu cald. Căci el ne însufleţeşte şi ne pune în mişcare. Cleanthes, ce-i drept, susține că toate sufletele persistă până în momentul conflagrației universale; dar Chrysippos spune că aceasta se întâmplă numai cu sufletele înțelepților"].

Am aşezat în paralel cele spuse succesiv de Laertios pentru a se înțelege mai lesne raportul dintre aceste două puncte principale ale expunerii. Cele dispuse în partea stângă

a paginii prezintă doctrina generală a stoicilor în varianta ei completă, în timp ce rândurile din partea dreaptă conţin nu doar abateri individuale de la doctrina generală, ci mai şi atribuie anumitor autori aceleaşi teorii care dincolo sunt atribuite şcolii. Căci nve-Opa nupoerSa; [„suflul de foc"] este exact acelaşi lucru cu nve-Opa evGeppov [„suflul cald"], fiindcă focul artizan nu diferă de căldură. Dacă însă compendiul ar fi fost extras din înseşi lucrările autorilor pe care îi menţionează nominal, atunci ar fi fost mai întâi expuse doctrina generală şi opiniile particulare despre substanţa sufletului, iar apoi, cu privire la nemurire, s-ar fi procedat în aceeaşi ordine.

A trece acum şi la analiza fiecăreia dintre celelalte citări din secţiunea fizică nu mi se pare necesar, întrucât cele deja expuse ilustrează chestiunea cu asupra de măsură.

Nu este surprinzător că există şi alte pasaje în care expunerea teoriilor şi citările propriu-zise sunt mai bine combinate. Mai curând ar surprinde dacă multe pasaje ar trăda la fel de vădit mâna compilatorului.

Trebuie să investigăm însă, cu mai multă atenţie, natura acelor două surse. Nici chiar numele autorilor şi cărţilor nu cred să fi fost extrase de autorul acestei compilaţii atât de stângace prin lectura filozofilor înşişi, ci dintr-o colecţie de fragmente, de care se găseau pe atunci din abundenţă. în discuţia din prefaţa la *Epicúrea,* p. LXVII, Usener a avansat drept probabilă ipoteza că extrase din filozofii dogmatici ar fi fost introduse de academici în dezbaterile lor de şcoală şi repuse în circulaţie de Cicero în cartea a II-a din *De natura deorum;* iar convingerea mea este că unele similare au fost folosite de stoicii înşişi. Căci şi ei aveau nevoie de texte potrivite pentru uzul lor, întrucât, urmând calea de mijloc între ignoranţa vulgului şi rigoarea învăţaţilor, nu se puteau mulţumi nici cu conţinutul sărăcăcios al compendiilor şi nici nu aveau timp pentru lectura unui atât de mare număr de lucrări. Potrivit pentru scopurile lor era deci compendiul lui Didymos, pe care îl cunoaştem din *Praeparatio evangelica [Pregătirea evanghelică]* a lui Eusebios, cartea a XV-a, şi căruia, deşi din el nu ne-au parvenit decât mici fărâme, îi putem astăzi identifica întregul plan. Căci e clar că Didymos a luat în considerare atât doctrina întregii şcoli, cât şi pe diverşii autori în parte, întrucât, în cazul fiecărei teorii, pleacă de la doctrina generală, pe care o ilustrează uneori chiar cu cuvintele celor mai importanţi autori, se apleacă apoi asupra doctrinelor fiecărui filozof şi asupra discrepanţelor dintre aceştia, pe care le descrie când prin referinţe, când prin citate. Astfel, el pare să fi utilizat şi aici o culegere de extrase. Nu aş respinge nici ipoteza că Areios, ca filozof, era familiarizat până la un punct cu înseşi lucrările autorilor vechi. Dar este un lucru cert, în opinia mea, că extrasele prezentate în compendiul său datau dinaintea epocii sale; ceea ce este dovedit nu atât prin vestigii certe, cât de întreaga tendinţă naturală a epocii lui Poseidonios. Se ştie că, dintre fragmentele lui Poseidonios, multe se referă la stoicii din vremuri mai vechi, anume la Zenon, Chrysippos, Ariston şi Antipatros; iar în cărţile sale Poseidonios pare să fi plecat cel mai adesea de la cântărirea disputelor dintre filozofii anteriori, meritul lui constând nu atât în elaborarea unor teorii noi, cât în

faptul de a le fi selectat cu pricepere pe cele vechi şi de a le fi asamblat potrivit unei noi metode. El s-a dovedit a fi eclectic nu numai în privinţa celor susţinute de celelalte curente, ci şi a celor proprii stoicilor. Aşadar, această epocă, ce credea despre sine că ar alcătui un fel de sumă a ideilor secolelor anterioare, necesită o atenţie doxografică cu totul aparte. Astfel, afirmaţia lui Usener cu privire la Academie, anume că nu se poate ca şcolii să-i fi lipsit materialul auxiliar al unor teorii selectate din scrierile dogmatice, nu am nici o reţinere în a o aplica şi la cazul stoicilor. în mod sigur, Poseidonios şi discipolii săi n-ar fi putut să filozofeze în manieră eclectică dacă nu aveau la dispoziţie cele mai importante afirmaţii ale celor mai importanţi stoici, strânse din înseşi scrierile acestora. Iar numele autorilor care apar în extrasele reproduse de Didymos şi de Laertios trimit în mod clar la aceeaşi epocă. Căci, chiar dacă este numit Antipatros din Tyr, născut cu puţin mai târziu decât Poseidonios, numele cel mai frecvent în întreaga expunere a lui Laertios este cel al lui Poseidonios, aşa încât se înţelege lesne că, pentru autor, Chrysippos şi Poseidonios au fost cei mai importanţi dintre stoici. Aşadar, fie Laertios, fie autorul micului compendiu de fragmente a adăugat la acestea liste de asemenea extrase, iar uneori a notat şi argumentele aduse la fiecare afirmaţie şi deosebirile de vederi dintre filozofi preluate din aceeaşi carte.

Până aici ne-am ocupat de secţiunea fizică; acum trebuie examinate şi celelalte. Menţionez, aşadar, pe scurt faptul că dubiile expuse mai sus, legate de §§ 39-41, pot fi soluţionate prin aceeaşi ipoteză de care ne-am folosit în secţiunea fizică. Căci aşezarea greşită a pasajelor referitoare la Cleanthes şi Zenon din Tarsos nu poate fi altfel explicată decât prin contopirea unor excerpte diferite. Cât priveşte logica lui Diokles, se înţelege lesne că citările scriitorilor care apar în această parte sunt în ordine şi sunt lipsite de neajunsurile pe care le-am descoperit în secţiunea fizică, cu excepţia celor din § 54, care tratează despre disensiunile dintre autori cu privire la criteriul de judecare. Căci numai în acest pasaj apare acel rizibil 90001 - Ka0d 91101 [„afirmă el - precum afirmă ei"]. Cred, aşadar, că toate cuvintele începând cu Ka0a 91101 şi până la toov Ka0oAou reprezintă un comentariu al lui Laertios intercalat în textul lui Diokles. Căci, în cadrul întregului text al lui Diokles, citim în mod constant [„cum"] în locul acelui Ka0d [„precum"]. Şi nicăieri, cu excepţia acestui pasaj din Diokles, nu sunt notate opiniile divergente ale lui Boethos, care sunt deseori menţionate în secţiunea fizică. Iar vorbele prin care este introdusă cealaltă formulă a lui Chrysippos, SuMpepopEvoţ npoţ amov [„se contrazice"] sunt similare acelora din § 138: o pevror Xpuoutmx; 8ra9opd>T£pov *năkxv* [„iar Chrysippos se contrazice din nou"], şi cuvintele prin care este alăturată concepţiei comune teoria singulară a lui Boethos despre criteriul judecăţii, o pev ydp BoriGoţ [„căci Boethos"], trădează aceeaşi intervenţie a compilatorului care a scris în § 149 o pev y«P naval tioţ [„căci Panaitios"] etc. Dar socot cu atât mai important acest consens în forma de exprimare, cu cât este mai mare distanţa dintre pasajele din Diokles şi

secţiunea fizică şi cea morală.[139] Toate acestea dau un exemplu de citare onestă şi corectă a autorilor, făcând cu atât mai vizibile citările defectuoase din celelalte secţiuni.

Să trecem acum la secţiunea morală, căreia i-am rezervat ultimul loc, întrucât, datorită strânsei legături existente între ea şi rezumatul din Didymos, ele trebuiau tratate împreună. Să vedem aşadar mai întâi dacă aceeaşi metodă de a indica autorii pe care am remarcat-o în celelalte secţiuni se întâlneşte şi aici. Nu va fi nevoie să ne ocupăm de multe pasaje, de vreme ce sunt foarte numeroase cele în privinţa cărora nu avem nici un dubiu. Să analizăm, aşadar, § 102, în ale cărui prime rânduri sunt enumerate lucrurile bune, cele rele şi cele indiferente. Mai departe, cele indiferente sunt împărţite în două genuri. De o parte se află £cof|, î)yieia, fiSovfi, KaMioţ etc. [„viaţa, sănătatea, plăcerea şi frumuseţea"], de cealaltă, Gdvatoţ, *voaoq, novoq,* aîa%o<; [„moartea, boala, durerea, urâţenia"]. Acestei enumerări îi sunt alăturate îndată numele autorilor (tcaGd <pr|Giv 'Etcatcov ev epSopco nepi teAouţ Kai 'AnoAAoScopoţ ev Tfj fiGiKfj Kai Xpoauntoţ [„după cum spun Hekaton în cartea a VH-a din *Despre scop* şi Apollodor în *Etica* şi Chrysippos"]), apoi urmează cuvintele: ja.fi ydp eîvai xam' dyaGa, akX' d8id<popa Kax' eÎSoţ npotiYpeva [„căci acestea nu sunt bune, ci indiferente, din clasa celor preferate"] şi două argumente în favoarea acestei teorii. Două lucruri sunt de remarcat aici; în primul rând, cuvintele ja.fi ydp eîvai etc. [„căci nu sunt..."], precum şi cele două argumentări subsecvente legate de menţionarea autorilor ca şi cum ar fi derivate din aceeaşi sursă; iar în al doilea rând, cuvintele jaf) ydp eîvoa etc. nu sunt corelate bine cu enumerarea precedentă, în măsura în care s-ar referi la viaţă, plăcere şi frumuseţe, şi nu la moarte, durere şi boală, care fuseseră enumerate în finalul pasajului. Aceasta fiind în sine o dovadă suficientă a neglijenţei compilatorului, ei i se mai adaugă şi alte confirmări ale ipotezei noastre. Căci cele spuse aici despre lucrurile „puse înainte" sau „preferate" alterează ordinea propoziţiilor, dat fiind că abia în § 105 se dă definiţia termenilor 7tpor|Y|J.eva [„preferat"] şi caKmpor|Y|J.eva [„respins"]. Şi nici nu trebuie pierdut din vedere că definiţia dată la sfârşitul § 103 lucrurilor folositoare şi celor dăunătoare nu poate fi raportată la nimic acolo unde o găsim introdusă. în schimb, cum autorul definise lucrurile indiferente ca oriSeTEpa 8e ooa pfit' ©(peAet)j,f|TE PA&tctev [„toate cele care nici nu folosesc, nici nu dăunează"], e clar că definiţia lucrurilor folositoare şi cea a lucrurilor dăunătoare ţinuseră iniţial de enumerarea anterioară a indiferentelor, de unde rezultă că întregul pasaj, de la Ka0a <pr|ow 'EKdtcov [„cum spune Hekaton"] până la orio%p6v EÎvar dyaGov [,,<nimic> ruşinos nu este bun"], a fost extras de Laertios din cea de a doua sursă, pentru a compensa caracterul sumar al compen- diului. Menţionez încă un pasaj - § 89 *sqq.* - în care abundenţa citărilor a perturbat succesiunea corectă a frazelor.

---

139 în plus, în § 55, după cuvintele Kai orâjia 8r| ecrav f) (pcovij, era de preferat să lipsească adaosul KARA TOUŞ ETCOÎKOIJI;, deoarece urmează: âq (PNOIV 'APXESRIJIOI; Kai Aioyevru; Kai 'AvTOia-cpoş Kai Xpi5oi7i7ioi;.

E vorba de virtute, căreia la mijlocul § 89 i se dă definiţia: SidGeou; opoAoYOupevri [„dispoziţie armonioasă"]. Definiţiei i se adaugă imediat importante reflecţii despre virtute, anume că „trebuie căutată pentru ea însăşi" şi că „aduce cu sine viaţa fericită". Urmează „cauza pentru care nu toţi oamenii ajung la virtute". Apoi autorul revine la definirea virtuţii: dpExfi 8e TOI f] pev XIQ KOWGO; navei TEÂEÎOXJH; (fi 8e XIQ dvGpobrao iSlax; TOÏ) Aoyou TEAEÎCQGK;) [„virtutea este, în sens general, desăvârşirea unui lucru (iar virtutea specific umană constă în desăvârşirea raţiunii)"]. Căci astfel se pare că trebuie completată lacuna care urmează după TEAEÎCQGK;. Au fost însă eliminate sau corupte mai multe dintre cuvintele următoare, fiindcă discursul nici aşa nu se continuă cum trebuie. Urmează apoi distincţia dintre virtuţile 0£copr||j,aTrKa<; [„intelectuale"] şi cele d0£a>pf| TOU<; [„non-intelectuale"], ilustrată prin mai multe citate din Hekaton (ev TCQ npdrap nepi dpeToov) [„în prima carte din *Despre virtuţi*<], apoi două reflecţii: mapKTTiv eîvar TTÎV dpETiŢV Kai TTÎV KaKÎav [„virtutea şi viciul există cu adevărat"] şi 8i8aKtf|v eîvoa TTIV awf|v [„virtutea poate fi învăţată"], iar apoi diverse opinii despre numărul virtuţilor. Această ordine a frazelor apare deci de la sine ca eronată. Căci cele două reflecţii despre virtute (anume imapKtriv EÎvoa şi SvSaKTfiv) întrerup consideraţiile despre numărul şi speciile virtuţilor. Consider deci că în prima sursă, după cele ce se spun despre TEAEUÎXJEV [„desăvârşire"] ar fi urmat imediat (§ 92 med.): toov Se «xpetrov Taţ pev nproxaţ [„dintre virtuţi unele sunt principale"], iar cele interpuse ar fi fost compilate din mai multe porţiuni ale celei de a doua surse. Menţionez doar pe scurt că fragmentul din § 111 referitor la doctrina lui Chrysippos despre afecte (SOKEÎ 8e amoti; - Kai ta *ăkXa* [„consideră ei... etc. "]) trebuie considerat o interpolare, deoarece noţiunea de afect fusese deja tratată în paragraful precedent; după enumerarea celor patru genuri de afecte (TCOV 8e naGdov ta avortata» eîvav YE^vt| TETtapa, A/fotriv, 90P0V, envfroplav, ri8ovf|v) [„dintre afecte cele mai importante sunt patru: durerea, teama, dorinţa şi plăcerea"] trebuiau să urmeze imediat definiţiile lor. Să ne mai fie permisă tratarea unui singur pasaj - § 125 *sq.* -, cel despre conexiunea virtuţilor. Aşadar, bine-cunoscuta maximă stoică Taţ âpexaţ âvTaKoAouGeîv <xAAf|Aai<; Kai TOV plav e%ovta năaaq e%eiv [„virtuţile se implică reciproc şi cel care deţine o virtute le deţine pe toate"] este susţinută printr-o argumentare mai lungă; la mijlocul argumentării sunt însă inserate numele a trei autori. Iar argumentarea aceasta fiind făcută pe larg şi conţinând noţiuni străine de uzul comun al stoicilor, se naşte întrebarea dacă atât Chrysippos, cât şi Apollodoros şi Hekaton s-au folosit într-adevăr de această demonstraţie - opinie pe care înclin s-o resping cu desăvârşire. Căci ea se potriveşte perfect cu metoda uzuală de a conchide a lui Hekaton - dat fiind că pleacă de la distincţia lui Panaitios dintre virtutea teoretică şi cea practică -, dar nu şi cu cea a lui Chrysippos. Şi nici formula prin care se încheie întreaga expunere: mpaAaurâoOai 0' £Ka<TTT|v TOOV (xpETCov nepi ti i'Svov KE9aAavov [„fiecare virtute are o sferă proprie de acţiune"] nu se potriveşte cu concepţia lui Chrysippos (ranaţ eîvav xaţ dpETdţ [„cum sunt virtuţile"]). Iată deci un exemplu asupra prudenţei cu care trebuie tratate astfel de pasaje din Laertios.

Căci, acolo unde unei maxime întărite prin argumente i se adaugă numele mai multor autori, doar maxima însăşi trebuie atribuită autorilor respectivi, nu şi argumentele respective.

După ce am văzut că partea morală a fost extinsă şi amplificată de către Laertios în acelaşi mod ca şi cea fizică, trebuie acum să ne ocupăm de compendiul pe care l-am numit „sursa primă". Căci, acesta fiind oarecum fundamentul întregii expuneri, esenţa problemei constă în lămurirea pe cât posibil a naturii şi originii lui. Şi, într-adevăr, o întrebare fundamentală pentru noi este cât de multe din afirmaţiile pe care le găsim la Laertios neînsoţite de nici un nume pot fi raportate la Chrysippos. Este deci un noroc faptul că un compendiu foarte asemănător cu acesta este păstrat de Stobaios în *Eclogae [Excerpte]*, II, cap. 7, 5; în sfârşit, un al treilea compendiu de acelaşi gen pare să fi fost folosit de Sextus.[140] Căci expunerea lui Sextus este astfel alcătuită, încât, deşi este evidentă asemănarea cu cele ale lui Didymos şi Laertios, totuşi ea nu putea fi preluată de Sextus nici din Didymos, nici din sursa lui Laertios. Raportul dintre cele trei compendii poate fi descris mai exact prin aceea că o extraordinară afinitate de substanţă este însoţită de anumite deosebiri de detaliu şi mai ales de exprimare. Să comparăm deci, pentru a lua un exemplu, pe Sextus *Adversus mathe- maticos [Contra învăţaţilor]*, XI, 46, despre tipurile de bunuri, cu Laertios, § 95, şi Stobaios, p. 70, r. 8-20 (Wachsmuth, voi. III, n. 96, 97, 97 a), precum şi pe Sextus, *Adversus mathematicos*, XI, 59, despre indiferente, cu Laertios, § 104, şi Stobaios, p. 79 (voi. III, n. 118, 119, 122); căci nu este necesar să reproducem aici integral aceste pasaje. Comparaţi şi Sextus, *Adversus mathematicos*, XI, 22-27, cu Stobaios, p. 69, 17-70, 7 W, şi Laertios, § 95 (voi. III, n., 74, 77, 76). Dar dacă examinăm chestiunea mai atent se va vădi că această asemănare nu priveşte toate expunerile, ci numai prima parte a fiecăreia, adică Laertios, §§ 85-116, şi Stobaios, pp. 57-93- Căci celelalte se acordă, ce-i drept, prin faptul că ambele tratează despre înţelept şi despre cel lipsit de înţelepciune, dar în privinţa conţinutului nu există nici o urmă a vreunei legături între ele. Cum trebuie explicat acest lucru vom vedea mai târziu; să ne îndreptăm acum atenţia asupra primei părţi. La prima vedere ordinea pare, ce-i drept, extrem de diferită. Dar toată deosebirea constă în aceea că Laertios începe cu impulsul originar[141] şi cu binele suprem, iar Didymos, cu virtuţile. Aşadar, dacă presupunem că expunerea lui Didymos, pp. 75-78, ar fi mutată la început, restul părţilor se prezintă exact în aceeaşi ordine. Căci spuselor lui Didymos, pp. 58-65 (despre virtuţi), îi corespunde Laertios, §§ 89 med.-93, iar lui Didymos, pp. 68-74 (despre bunuri) - §§ 94-101 din Laertios. Sărind peste expunerea despre bunurile supreme, pe care am presupus-o mutată la început, să trecem la pp. 79-85 din Didymos (despre indiferente şi despre apreciere), cărora le

---

140 Iar Cicero pare să fi luat tot dintr-un astfel de compendiu teoria afecţiunilor, bolilor şi îmbolnăvirilor din cartea a IV-a a *Tusculanelor*.

141 Ca şi Hierokles în recent descoperita 'HGiKfj OTOixewaoei.

corespund §§ 102-107 din Laertios. Mai departe este vorba la amândoi despre îndatorire - Didymos, pp. 85-86, Laertios, §§ 107 fin.—110 în. La Didymos urmează (interpuse fiind pp. 86-87 despre impuls şi speciile sale, care lipsesc la Laertios) teoria pasiunilor, la pp. 88-93, tratată de Laertios în §§ 110 med.-l 14. Acestea se încheie la amândoi cu o expunere a bolilor şi infirmităţilor sufleteşti. Se vede deci, cu excepţia unui singur capitol, care este mai bine aşezat la Laertios, că amândoi au urmat aceeaşi ordine. Iar cât priveşte fondul şi forma, când unul, când celălalt oferă mai multe - lucru pe care nu vreau să-l urmăresc aici în toate detaliile. Căci întrebarea care ne preocupă în primul rând este: cum se poate explica o asemănare de felul celei pe care am descris-o? Şi cu greu s-ar putea imagina vreun alt răspuns decât presupunerea că ar fi existat cândva un compendiu al filozofiei morale a stoicilor, care, fiind destinat uzului şcolilor, a fost modificat în mod repetat de uzul fiecărei epoci; aşadar, părţile comune lui Didymos şi Laertios (dintre care unele se regăsesc la Cicero în cartea a III-a din *Definibus; cf.* mai ales §§ 53, 55, 56) ţin de cartea mai veche, pe când cele ce diferă sau apar numai în cea de a doua sursă datează dintr-o epocă posterioară. Iar cartea aceea care, cu oricâte modificări, a oferit timp de mai multe secole fundamentul unei atât de importante discipline trebuie, indubitabil, să se fi bucurat de o foarte mare autoritate. Iar dacă la sfârşitul întregii expuneri a lui Stobaios găsim aceste vorbe ale lui Didymos: Taina pev eni Toaoînov. Tlepi y«p navxcov Trâv 7iapa5o^cov Soypr/.TCov ev noAAoîţ pev Kai *ăkXoxq* o Xpoautrax; 8ieAe%0r|- Kai yap ev TCQ ITepi SoYpdtcQV Kai ev Tfj 'YnoYpa9fj Toî) AoyoD' 'Ey© 8' onoaa 7tpoî)0e|j,r|v etc. [„Acestea sunt de ajuns. Căci în privinţa tuturor opiniilor paradoxale Chrysippos a discutat în multe alte locuri, de exemplu în *învăţături* şi în *Generalităţi despre teoria <eticii>.* Iar eu toate cele pe care mi-am propus săle dezvolt..."]. Deşi cuvintele acestea par destul de obscure şi nici nu se înţelege suficient de ce aminteşte Didymos cărţile acestea ale lui Chrysippos, pare totuşi probabil ca el să le fi găsit menţionate în sursa pe care a folosit-o. Iar dacă titlul acela, 'YRA)YPA<PII TOÎ) *Xoyov (cf.* Lista cărţilor lui Chrysippos din voi. II, p. 8, 30, în care el ocupă primul loc printre cărţile etice), se potriveşte perfect unei lucrări de felul celei despre care am presupus că ar fi stat la baza primei părţi a expunerilor lui Laertios şi Didymos, devine naturală ipoteza că *aceasta ar fi fost o carte a lui Chrysippos însuşi.* Căci cealaltă lucrare - TTepi SoY|J.dT©v - nu poate intra în discuţie, fiindcă acel compendiu pare să fi fost în întregime alcătuit din diviziuni şi definiţii, teoriile însele fiind schiţate acolo numai sub această formă. Şi, desigur, ar fi fost de mirare dacă o asemenea scriere, care, aparţinându-i celui mai de seamă exponent al şcolii, le era totuşi destinată începătorilor, ar fi fost complet neglijată de urmaşii la conducerea şcolii - sau dacă ei s-ar fi abţinut de la interpolări. Aceasta a făcut ca la Didymos să se recunoască ecouri ale teoriilor lui Diogenes, Antipatros, Panaitios, Hekaton, iar Schuchhardt şi Kreuttner să demonstreze că în culegerile de definiţii, mai ales ale virtuţilor şi pasiunilor, date de Didymos se găsesc amestecate produse ale unor diverşi autori.

Partea a doua are la amândoi un cu totul alt caracter. Căci faptul că partea a doua a lui Didymos a fost extrasă din mai multe lucrări reiese atât din repetarea aceloraşi lucruri în mai multe locuri, cât şi din plasarea diverselor maxime aproape fără nici o ordine şi fără nici o continuitate a ideilor. Dar faptul că autorul compilaţiei ar fi avut acces la lucrările însele ale filozofilor rezultă din două considerente. Mai întâi, din faptul că nu apare nici o selecţie a temelor pornind de la importanţa lor, ci deseori, doctrinele importante fiind omise, cele neînsemnate sunt pe larg ilustrate. Apoi, din faptul că în unele capitole e folosit un stil foarte îndepărtat de concizia unui compendiu, aşa încât îţi pare că auzi mai degrabă un scriitor decât un dascăl. Nu mai sunt necesare exemple ale unui lucru evident pentru oricine citeşte cu atenţie. Ce-i drept, susţinând că autorul compilaţiei a avut acces la lucrările însele ale filozofilor, nu spun că ni s-ar fi păstrat pretutindeni vorbele filozofilor în întregime, ci că este urmată o anumită cale de mijloc, aşa încât, multe fiind omise sau prescurtate sau, de asemenea, trecute din stilul direct în cel indirect, multe altele sunt redate aşa cum apăreau ele în acele lucrări - metodă folosită şi în extrasele fizice ale lui Didymos. Mă voi folosi de acest prilej pentru a risipi o îndoială care m-a încercat multă vreme, şi, dacă nu mă înşel, i-a încercat şi pe alţii. Căci textele etice ale stoicilor preluate de Stobaios de la Didymos diferă uimitor de mult de textele fizice ale aceluiaşi autor, prin faptul că în cele fizice întâlnim o foarte erudită menţionare a autorilor şi lucrărilor, pe când în cele etice menționarea lucrărilor este aproape absentă, iar cea a autorilor, extrem de rară. Nu este, aşadar, de crezut ca părţile aceleiaşi scrieri să fi fost compuse cu metode atât de diferite, pe când ipoteza după care acestea ar proveni tot de la Didymos pare cât se poate de certă. Consider deci că Stobaios nu a redat textul integral al expunerii lui Didymos. Şi mi-e greu să accept că Didymos, pe care-l ştiu din extrasele fizice drept autor onest şi erudit, să se fi comportat atât de neglijent în partea morală, încât să omită complet sau să atingă doar foarte pe scurt cele mai importante teorii ale acesteia, ilustrându-le în schimb cu nesfârşită verbozitate pe unele de mult mai mică însemnătate. Dacă însă noi nu deţinem textul integral şi nealterat al lui Didymos este probabil ca abia Stobaios să fi omis şi numele autorilor, care presupun că au fost puţine în prima parte şi foarte multe în a doua. Căci compendiul acela este, prin caracterul şi natura sa, străin de orice citare a autorilor, pe când partea secundă prezintă un curs atât de puţin natural şi simplu al frazelor, încât un stil atât de confuz nu poate fi scuzat decât presupunând că autorul a păstrat forma însăşi a extraselor respective.

Deja verosimilă în sine, ipoteza că printre cărţile excerptate de Didymos s-ar fi aflat şi unele ale lui Chrysippos devine şi mai probabilă prin faptul că adnotarea lui Wachsmuth ne trimite frecvent la fragmentele în care Chrysippos este citat nominal. în această chestiune îmi pare că Schuchhardt este şi el de părerea mea, căci îi atribuie lui Chrysippos nu puţine pagini. Iar pasajul acela, singurul din partea secundă în care apare numele lui Chrysippos, nu dovedeşte nimic, deoarece, la fel ca majoritatea citărilor din Laertios, şi acestea par inserate

ulterior; *cf.* p. 98: Kai <EKEÎVCQV> TTÎV E-uSarpovlav pf) 8ra<pep£w Tfjţ 0EÎaq E-uSarpoviaţ, [priSe xr|v âpepraiav o *Xpxxnnnoc,* <ţ>riGi 8ra<pEp£vv xflţ TOÎ) Aroţ E-oSarpoviaţ] <Kai> Kara priSev aipETCQTEpav EÎvar)j,f|TE KaAAlco PFITE aEpvoTEpav TTÎV TOÎ) Aroţ E-oSarpovlav xflţ TOOV ao9fi)v dvSpdov [„iar fericirea înţelepţilor nu se deosebeşte de fericirea divină, nici cea de o clipă, afirmă Chrysippos, nu diferă de fericirea lui Zeus, iar aceasta din urmă nu este întru nimic preferabilă sau superioară şi nici mai înaltă decât fericirea înţelepţilor"]. Dar folosirea cărţilor lui Chrysippos este demonstrată de însemnarea în care, pe lângă 'Y7t0Ypa9f|, de care ne-am ocupat mai sus, sunt amintite scrierea Ffepi SoypaTcov, precum şi altele (Kara pEpoţ OTYYPCW°^«) [„scrieri tratând chestiuni punctuale"], fie că vorbele lui Didymos, prin care-şi făcea cunoscute sursele, au fost suprimate de Stobaios, fie că Stobaios, care omisese menţionarea subiectului în fiecare capitol, a făcut-o oarecum intenţionat. Căci este cu neputinţă ca paragrafele extrase din Chrysippos să fie separate de celelalte după vreun criteriu cert; în partea aceasta pot exista şi lucruri aparţinându-i lui Diogenes sau lui Antipatros. Noi am trecut conţinutul acestei părţi printre mărturiile incerte despre Chrysippos, reproduse cu caractere mici. Mai trebuie spuse câteva cuvinte despre compendiul lui Laertios, de la care, datorită asemănării de substanţă, trecusem la cel al lui Stobaios. Consider că deosebirea dintre ele este aceea că la Didymos, pe lângă Chrysippos, mai sunt folosiţi Diogenes, Antipatros şi Hekaton, în aşa fel încât în ansamblu a fost păstrată doctrina lui Chrysippos, mai degrabă amplificată şi uşor deviată decât schimbată în principiile ei, pe când la Laertios (anume în partea secundă a eticii şi în fizică) există multe lucruri preluate de la Poseidonios, care nu trebuie raportate la Chrysippos. Dovada este foarte frecventa menţionare a lui Poseidonios, care în anumite capitole domneşte aproape în exclusivitate, mai ales în teoria expusă despre stele şi regiunile superioare. Căci în acel punct al fizicii Poseidonios pare să fi introdus multe inovaţii. Aici este deci nevoie de mai multă prudenţă decât în cazul lui Didymos.

Acestea erau cele ce trebuiau spuse ca introducere la expunerea eticii stoice de către Laertios şi Didymos. Despre extrasele fizice ale lui Didymos nu am nimic de adăugat faţă de cele spuse mai sus, când s-a ivit prilejul.

Despre Aetios

De aici discuţia se îndreaptă de la sine spre opera înrudită a lui Aetios, ale cărui teorii stoice Diels a demonstrat că au fost luate din aşa-numitele *Vetusta placita [învăţăturile vechi]* şi nu văd ce i s-ar putea obiecta. Tot el a acreditat teoria că şcoala lui Poseidonios a revizuit şi a amplificat culegerea doctrinelor lui Teofrast cu reminiscenţe ale filozofilor mai noi. Şi, cum culegerile de extrase e foarte probabil să provină din aceeaşi perioadă şi din aceeaşi şcoală, dat fiind că ele coboară de obicei până la Poseidonios şi puţin mai jos de el (aşa cum o arată şi excerptele fizice ale lui Didymos, şi citările lui Laertios), bănuim că unul din genuri se bazează pe celălalt. Căci nu e de crezut ca Aetios să fi avut timp să citească el însuşi atâtea scrieri, ci mai degrabă să se fi folosit de tezaurul deja existent şi comod al unor teme alese. Iar în favoarea

acestei ipoteze pledează foarte mult faptul că lucrarea lui, *Placita [.învăţăturile]*, reproduce în câteva rânduri şi opinii ale stoicilor mai obscuri, cum ar fi Sphairos. Cine ar putea crede că Aetios l-ar fi citit pe Sphairos? Şi, cu toate că în forma *învă-ţăturilor pe* care o citim noi astăzi majoritatea pasajelor se referă la doctrina generală a stoicilor, iar cele despre stoicismul vechi sunt mult mai puţine, totuşi deosebirile de vederi individuale care pot fi ocazional observate ne fac să bănuim că în *Vetusta placita* menţiunile individuale ar fi fost mai frecvente. Presupun deci că Aetios s-a folosit

Trebuie acum cercetat, dat fiind că lucrarea respectivă se bazează mai ales pe Chrysippos, care este metoda folosită de Aetios în expunerea doctrinei generale a stoicilor. Căci, nefiind de crezut ca toate cele relatate de el despre stoici în genere să le fi fost comune tuturor stoicilor, rămânem în dubiu cu privire la această doctrină generală. Şi, fiind natural să presupunem că autorul i-a înţeles pe cei mai mulţi şi mai importanţi dintre ei, ne putem întreba care sunt cei pe care îi va fi socotit a fi mai importanţi. Se ştie însă că au existat doar trei stoici - Zenon, Chrysippos şi Poseidonios - care s-au bucurat de atâta autoritate încât teoriile lor să poată fi raportate la stoici în general. Şi astfel Poseidonios apare din nou ca rival al lui Chrysippos şi se ridică întrebarea dacă în *Placita* doctrina generală a stoicismului este expusă pornind mai mult de la Chrysippos sau de la Poseidonios. Iar dacă l-am putea crede pe Aetios înclinat să se limiteze la utilizarea compendiu- lui alcătuit de cineva, fără să aibă acces la sursele mai pure, am putea presupune că doctrina generală este expusă urmându-l pe Poseidonios; căci în epoca lui Poseidonios se bucura de cea mai mare autoritate. Dat fiind însă că, după cum tocmai am arătat, el era versat în subtilităţile doctrinei (căci s-a folosit de tezaurul excerptelor), nu pot accepta ipoteza că doctrina generală ar fi expusă pornind de la un singur autor - fie el Zenon, Chrysippos sau Poseidonios - atunci când toţi ceilalţi erau de altă părere, ci pentru stabilirea ei consider că ar fi urmărit consensul a cel puţin doi din cei trei conducători ai şcolii. Ce-i drept, de aici rezultă posibilitatea ca această doctrină generală să ascundă elemente care nu-i aparţin lui Chrysippos, ci sunt teorii ale lui Zenon reconsiderate de Poseidonios (căci deseori, aşa cum se ştie din alte surse, Poseidonios l-a sprijinit pe fondatorul şcolii împotriva lui Chrysippos), dar, de cele mai multe ori, cele atribuite pur şi simplu stoicilor să fie totuşi ale lui Chrysippos. Iar dacă luăm în considerare teoriile posidoniene despre stele relatate de Laertios, nu le vom găsi aproape niciodată într-un acord perfect cu cele din Aetios. Ca urmare, în culegerea de faţă mi-am impus regula de a prelua toate spusele lui Aetios, dar plasându-le printre cele incerte pe acelea a căror provenienţă de la Chrysippos nu era atestată de alte mărturii.

Să trecem acum la epocile şi la autorii care n-au mai fost contemporani cu stoicismul încă viu şi înfloritor, ci, în vremea când el se afla deja în declin, continuau să-i întreţină amintirea, fie relatându-i învăţăturile din surse mai vechi, fie transformându-le pentru uzul lor propriu. Ei sunt de două categorii - una a scriitorilor creştini, mai ales din secolele III şi IV, cealaltă a neoplatonicilor, de care depind şi toţi

aristotelicienii epocii târzii. Iar pe autorii despre care știam că excelează în evocarea teoriilor stoice i-am tratat cu acuratețe, în schimb pentru ceilalți m-am mulțumit să strâng cele furnizate de indicii edițiilor.

Se știe că dintre aristotelicienii epocii târzii cel mai util este de departe Simplikios, al cărui comentariu la *Categoriile* lui Aristotel, cercetat de mine cu multă atenție, a adus o bogată recoltă de fragmente ale lui Chrysippos, dintre care pe cele mai multe Simplikios pare să le fi preluat de la comentatorii anteriori ai *Categoriilor,* căci mărturisește el însuși că pe vremea lui nu mai exista aproape nici o carte a stoicilor.

Ceea ce ne mai oferă neoplatonicii Proklos, Syrianos și Olympio- doros se referă la câteva puncte ale doctrinei morale (otr povov το dyaGov, otr ai âpetai dvTaKoAoDGo'Oarv <xAAf| Aar<; etc.) [„că numai moralitatea reprezintă binele, că virtuțile decurg unele din altele etc."], care sunt atât de frecvent amintite de acești autori, încât a fost suficient să dăm câteva exemple. Cât despre autorii creștini, apologeții credinței din secolul II, ei rămân la nivelul vulgarizărilor, cu excepția lui Ter- tulian, care, doar în cartea *De anima,* transmite câteva elemente mai erudite primite de la Soranus, preluate, dacă nu mă înșel, de la Chrysippos însuși. Iar în secolul III, dintre scriitorii latini ai bisericii, Lactantius se distinge prin citarea frecventă a stoicilor, bazată, desigur, pe scrierile filozofice ale lui Varro și Cicero. Ba chiar întreaga carte *De opificio* se inspiră atât de mult dintr-un anumit model stoic, încât aș fi putut transcrie cea mai mare parte a conținutului ei, dacă nu m-ar fi reținut irelevanța lui. Dar toate acestea pălesc în fața strălucirii teoriilor stoice pe care le-au inclus în scrierile lor părinții greci ai aceluiași secol, pe care ne-am obișnuit să-i numim „învățați". Căci Clement din Alexandria și Origen, preocupați de exprimarea credinței creștine în formă filozofică, de adaptarea ei pentru uzul învățaților păgâni ai epocii lor și de fondarea unei înțelepciuni creștine, nu puteau, firește, să nu străbată cărările acelei școli, foarte multe din teoriile căreia păreau să se apropie de doctrina creștină.

Ce-i drept, elementele stoice oferite de Clement nu pot fi atribuite unui singur autor. Multe dintre ele au aerul compendiilor și introducerilor de care am vorbit mai sus, altele sunt luate din culegerile de definiții stoice, iar altele, din cărțile mai ample de doctrină morală. Și în genere el era atât de impregnat de o variată lectură a autorilor vechi, încât este firesc să presupunem că și stoicismul l-a preluat de la mai mulți autori. Metoda pe care a aplicat-o în scrierea cărților sale o documentează însă pe larg cartea a VUI-a din *Stromata.* Căci această carte, care n-a fost nici editată, nici terminată de el, ci pare să fi fost adăugată după moartea sa de prietenii lui volumului deja publicat, m-am străduit în *Analele Univeristății din Rostock*[142] să arăt că includea anumite excerpte din cărțile filozofilor greci, încă nearanjate în forma unei expuneri

142 Lucrarea la care se referă Arnim este *De octavo Clementis Stromateorum libro*, Universitatea din Rostock (Adler, Rostock, 1894). (N. tr.)

coerente. Cele expuse la sfârşit despre tipurile de cauze prezintă însă o doctrină integral stoică, după cum este evident pentru orice privire expertă.

încă şi mai util pentru lucrarea noastră a fost Origen. Căci la Clement n-am descoperit nicăieri vestigii din Chrysippos însuşi, pe care le-am găsit în număr mare la Origen. Acesta se abţine în general de la teoriile vulgarizatoare, de genul celor transmise prin compendii şi culegeri de maxime; toate cele pe care le prezintă trădează limpede lectura filozofilor înşişi. Şi, întrucât se ştie că Origen era celebru pentru zelul cu care cercetase sursele însele, el trebuie să fi ajuns la Chrysippos, dat fiind că pe timpul său Chrysippos era autoritatea aproape unică în materie de stoicism. Dar lui Origen nu-i este totuşi proprie parada de erudiţie prin jonglarea cu numele vechilor autori. Aşa încât el nu citează decât extrem de rar numele lui Chrysippos, însă trebuie considerat că s-a folosit mult mai des de cărţile lui. Iar dacă va socoti cineva că am adus prea multe laude erudiţiei sale, îl invit să consulte în voi. II n. 957, 964, 988, 989, 990, 996, cele extrase de mine din scrierile *Contra Celsum, Deprincipiis,* cartea a III-a, *De oratione* şi din *Comentarii în Genesin;* va vedea că doctrina lui Chrysippos despre destin şi despre liberul-arbitru este exprimată cu atâta acurateţe, încât în mai multe locuri ai zice că auzi glasul lui Chrysippos însuşi. Văzând deci cât de mare este utilitatea acestui autor, am studiat cu atenţie şi comentariile la Vechiul şi Noul Testament, aducând din acest lung şi nu foarte agreabil parcurs un număr restrâns de pasaje, dar de prim ordin.

Acestea ar fi cele pe care intenţionam să le spun despre sursele fragmentelor, mai ales pentru a clarifica metoda aplicată în culegerea fragmentelor lui Chrysippos, ca şi pentru a face ca cei ce vor consulta culegerea noastră să înţeleagă care sunt credibilitatea şi autoritatea fiecărui gen de mărturii.

Anexă despre lista laertiană a cărţilor lui Chrysippo

Sîn Laertios există un catalog mutilat al cărţilor lui Chrysippos. Anume, văzută ca un întreg, lista lucrărilor logice, care e pusă pe primul loc, s-a păstrat foarte bine, pe când lista lucrărilor fizice s-a pierdut complet, împreună cu cea mai mare parte din lista lucrărilor etice. Dar faptul că lista lucrărilor logice a fost şi ea coruptă se poate demonstra prin două argumente. Căci cărţile logice sunt împărţite de Laertios în patru categorii, lucru direct atestat în § 198 de cuvintele: AOYVKOÏ) TOTCOU ra toov npoerprujivcov teftapcov Sroopoprov EKTO<; ovta [„scrierile de logică[143] ce nu intră în cele patru categorii menţionate"]. Iar dintre aceste patru categorii numai trei au ajuns până la noi cu titlurile lor complete: a doua, a treia şi a patra, pe când cea dintâi nu are nici un titlu. Iar despre cărţile acestei părţi nu ne este îngăduit a presupune că ar fi conţinut un fel de introducere generală, care n-ar fi avut nevoie de un titlu propriu, dat fiind că vorbele transcrise mai

---

143 Părţile filozofiei erau numite T07101 de Apollodoros, şi £Î'8r| de Chrysippos; *cf.* Diogenes Laertios, VII, 39, l-40, 1. (N. tr.)

sus ale lui Laertios atestă faptul că ele n-au fost mai puţin speciale decât cele ale celorlalte părţi. La aceasta se adaugă faptul că, prin comparaţie cu celelalte, dimensiunea primei părţi este mai redusă decât s-ar fi cuvenit. Căci, pe când cea mai scurtă dintre celelalte, adică a treia, conţine trei subdiviziuni şi 54 de cărţi, prima pare să fi avut 14 cărţi, neîmpărţite în mai multe subdiviziuni. Iar primul titlu de carte fiind **0**EGEI<; **XoyiKai Kai toov** TOI) **91X006901) oKEppdxcov [** *Teze logice şi subiecte examinate de filozof]*, se vede dintr-o privire că trebuie scris 0EGEI<; XoyiKai [*Teze logice]*. Căci tezele logice trebuiau deosebite de cele morale (voi. II, p. 8, 31) şi de cele fizice (voi. III, p. 205, 14). Ce se întâmplă însă cu restul cuvintelor, **toov** TOI) **91X006901)** GKEppdtcQV, care nici nu se pot lega de titlul precedent, nici nu pot fi ele însele un titlu? Avem aşadar un indiciu cert de mutilare a textului. Iar dacă în acest punct lipseşte un anumit număr de cărţi din prima categorie, nota care conţine totalul cărţilor logice nu se poate bucura de vreun credit decât dacă indică un număr mai mare decât cel al cărţilor enumerate de textul lui Laertios aşa cum ne-a parvenit el. Şi într-adevăr, ea indică un număr mai mare: **opoî) xd ndvra** TOI) AOYIKOI) **evSEKa Kai TpiaKoaia** [„astfel că numărul scrierilor logice este 311"]. Or numărul cărţilor enumerate de Laertios nu depăşeşte 301, chiar dacă în prima parte considerăm cuvintele **Kai toov** TOI) 91X000901) **GKEppdxcov** [„subiectele examinate de filozof"] drept urme ale unui titlu şi le numărăm şi pe cele notate ca pseudepigrafe. Dar, deşi din prima categorie au dispărut circa zece titluri, care va fi fost argumentul ei este totuşi uşor de dedus din comparaţia cu prima parte a expunerii doctrinei etice. Iar aceasta din urmă, purtând titlul 'HGIKOI) Aoyou TOI) **nepi** TT|V **8idp0pcoGiv** TOOV T**|0**IK**6)**V EVVOIOOV *[Discursul etic privind expunerea noţiunilor etice]*, este extrem de asemănătoare cu lista mutilată de care am vorbit. Căci şi ea conţine GEGEK;, opouţ şi **niGavd** [„teze, definiţii şi premise persuasive"] (voi. II p. 8, 30 *sq.)*. Conduşi aşadar de această asemănare, putem presupune că prima parte a lucrărilor logice ar fi purtat titlul AOYIKOI) TOTCOU <TOI) nepi TTIV **SidpGpcoaiv** TOOV ÂOYiKMV ewoiâ)v> *[Discursul logic <privind expunerea noţiunilor logico]*. Acelor patru categorii li se mai adaugă însă o anexă de care am vorbit în această prefaţă la p. VIL

Cât priveşte ordinea în care sunt plasate cele patru categorii de lucrări logice, nu e necesară vreo discuţie mai lungă pentru a se înţelege că actuala parte a treia ar fi trebuit pusă pe locul doi, datorită naturii celor tratate în ea. Căci ea conţine TOV nepi TOOV aripaivovTcov (sau nepi 9a>vfj(;) [„despre semnificant sau despre vocabulă"], în vreme ce a doua şi a patra se referă la TOV nepi TOOV ari)j,arv6vTcov (sau la nepi npaYpaTcov) [„despre semnificate sau despre lucrurile reale"]. Şi, cu aceeaşi îndreptăţire ca şi a doua, cea de a patra, care se referă la metoda silogistică, ar fi putut purta titlul AOYVKOI) TOTCOU TOI) nepi T& npdyiJxrra *[Discursul logic despre lucrurile reale]*. Ne întrebăm deci cum s-a putut ajunge la o astfel de alterare a ordinii părţilor. Şi este evident că nici cel care a introdus această ordine, nici cel care ar fi transcris catalogul alcătuit de altcineva nu puteau să se abată atât de mult de la

adevăr. Suspiciunea acestei erori cade mult mai mult asupra celui care ar fi extras titlurile dintr-o culegere a cărţilor, în funcţie de logica întregii doctrine. A existat aşadar o anumită ediţie a operelor lui Chrysippos, întocmită de filozofii înşişi pentru uzul discipolilor. Dacă însă ediţia aceasta va fi fost întocmită de însuşi Chrysippos sau de vreun reprezentant mai recent al şcolii nu se poate stabili decât prin cercetarea însăşi a doctrinei logice a lui Chrysippos, cercetare care considerăm că nu-şi are locul aici.

(Traducere de Filotheia Bogoiu

*)*Pars I ZENO CITIEUS

1. De Zenonis vita, moribus, scriptis testimonia

[1] Diog. Laért. VII 1. Zf|vcov Mvaoéou TI Ar||j,éou, Kmeíx; ano Kwtpou, JioAíapaTOi; " E/v/vT|vikoÍ), Ooívikc»; ÉNOÍKOTX; ÉA %r |KÓTOQ. Tov Tpá%r| Aov éni Gáxepa VEVEUKOX; fjv, ©<; 91101 Tr|j,ó0£o<; ó 'A0r|vaTo<; év TCQ nepi picov- Kai 'AnoAAobvux; Sé 9r|ow ó Túpux; OTV ío%vó<; fjv, ■UNOPFIKRN;, peAáYXpax; - o0ev TV<; amóv etnev AíyoitTÍav KAripaTÍSa, Ka0á (pr|Gi Xpúoutrax; év npcorco Ilapoipió)v - TCax-üKvrpá; TE Kai ánayín; Kai áo0evf|<;- ñió Kai cpriai nepoaux; év limopvfmaoi o\)pjccmKoí<; xa

jcAeioTa amóv SeTnva
jcapaiT£Ío0ai. é%arpe
Sé, qxxaí, GÚKOIQ % Acopo
íq Kai fiAiOKa'í'ai<;.
Arf|Kouo£ Sé, KaGánep
7tpo£Ípr|Tar, Kpr/.XRIT«;-
erca Kai ITIAJCMVCN; r/.Koíiaod CPAAIV
awóv- Kai SevoKpáTotx; ETT| SéKa,
dx; Tipo- Kpáxrn; év TÜ)
Aicow aXka Kai
noAépcovoi;. 'EráTcov
Sé 91101 Kai 'AnoA-
Aróvux; ó Túpux; év nprókco
nepi Zf|vcovo<;, %pr|OTripraoa|
j,évou ortnoí), Tí npáTTCov
áprGTa puáoeTai,
ára)Kpívao0ar TOV 0éov,
eí ouYXpcoTÍ^ovco Toi<;
VEKpoíq- o0ev í;uvévra
TA TCÜV áp%aicov
r/.vayivo)GKEiv. TCQ yoín'
KPÁTRITR napépaAe TOI)TOV TOV
Tpónov. 7iop9'ópav
épnenopEDpévoi; ano xrn;
OOVVÍKTH; npa; TCQ nerpaieT
éva-uáyriGEv.

áveA0d)v Sé eíq Tai; 'A0f|va<; fíSti TpraKOVTO'ÓTRU; éKá0io£ napa TI va pip/aojtouriv. á vayi VO'XJKO VTCN; 8' éKEÍvot) TO Semepov TCOV 5 EVO 9 Ó)VTO(; 'AnopvnpovEDpáTcov, fio0ei<; én-ó0ETO JIOÍ) SraTpipovEv oí Toromor áv8pe<;

.Partea I ZENON DIN KITION

1. Despre viaţa, obiceiurile şi scrierile lui Zenon

Diogenes Laertios, VII, 1. Zenon, fiul lui Mnaseas sau al lui Demeas, [1] era de origine din cetatea cipriotă Kition[1], cetate grecească populată de colonişti fenicieni. După cum istoriseşte Timotheos atenianul în ale sale *Vieţi,* avea gâtul înclinat într-o parte, iar după spusele lui Apollonios din Tyr, era slab, destul de înalt şi smead, motiv pentru care a fost poreclit „curpen egiptean", după cum spune Chrysippos în prima carte a *Proverbelor.* Avea gambele groase, dar trupul şubred şi fără vlagă. De aceea, după cum povesteşte Persaios în *Amintiri de la banchete,* refuza, în general, să ia parte la ospeţe. îi plăceau, se mai spune, smochinele verzi şi arşiţa soarelui. A fost, aşa cum am amintit, discipolul lui Krates, iar apoi se spune că s-a instruit pe lângă Stilpon şi timp de zece ani cu Xenokrates,[144] după cum relatează Timokrates[145] în *Dion,* dar a fost şi elevul lui Polemon. Hekaton[4] şi, la rândul său, Apollonios din Tyr, în prima carte a scrierii sale *Despre Zenon,*[5] povestesc că odată, întrebând el oracolul ce să facă pentru a duce o viaţă cât mai vrednică, zeul i-a răspuns că ar fi bine dacă s-ar însoţi cu morţii. Din aceste cuvinte, Zenon înţelese că ar trebui să îi citească pe cei vechi. Iar de Krates s-a apropiat în felul următor. Pe când făcea negoţ cu purpură adusă din Fenicia, naufragie în apropiere de Pireu. Urcă aşadar spre Atena (aceasta se întâmpla când era deja în vârstă de treizeci de ani) şi se aşeză lângă un negustor de cărţi. Şi cum acesta tocmai citea din cartea a doua a *Amintirilor* lui Xenofon, încântat de cele auzite, Zenon îl întrebă unde îşi duc viaţa astfel de oameni.

Printr-un noroc, Krates tocmai trecea pe acolo şi atunci negustorul [2] i-l arătă şi îi spuse: „Urmează-l pe acesta!" Deveni de atunci discipolul EÎ5TOVO(; npoţ <piX0G0<plav, aiSfipcov Se DX; npoţ TTIV KUVIKTIV dvaia- %uvriav. O0EV o Kpr/.Tr|q pouAopEvoţ awov Kai Tomou OEpanEwai 81- SOXJV %mpav (paKfiq 8id TOÎ) KEpapEiKoi) <pEp£w. EJiEi 8E EÎSEV amov aiSo-DpEvov Kai nEpiKaX'unTOVTa, naica; Tfj paKTipia KaTdYvtxn ttiv %mpav- 9E-DYOVTO(; 8E amoi) Kai Tfj; 9aKfj; Kara TOOV GKEM>V pEowri;, (pTjcyiv o Kpr/.TRIQ- „TV (FOR/EI;, <poiviKÎ8iov; OTJSEV SEWOV JIKJIOVOO!;." pâv o6v TVVCK; TÎKOUE TOÎ) KpaTriTo;- [OTE Kai TTIV IloXvTEiav amoi) Ypa\|/av-

144 E-ÔKaipcoç Sé raxprôvTOÇ KpâTtiTOÇ ó prpAroraBAriç SEÎ^aç amóv 91101 • „Torneo napaKoAo-D&nGov." évTEÛOev fjKouoE TOÛ KpáTiyKx;, aAAcoç pév

145 'Etipcov 8fi o6v 'A0r|vaîoi G<po8pa TOV Zf|vcova oikax; dx; Kai TOOV T£i%â)v amâ) XR/.Q KÂEÎQ 7tapaKaTa0EG0ai Kai %ptxxo GTECPR/.VQ) Tipfjaai Kai Xa^K-rj EIKOVV. TOÎ)TO 8E Kai TOÎI; noAua; amoi) novfjaav, Koapov FIYODPEVOTX; TT|V TdvSpoţ EiKova. DVTENOWDVTO 5' amoi) Kai oi EV EvSrâvv KixiEÎq. dnE8E%ET0 8' amov Kai 'Avxiyovoq Kai EVUOTE 'A0fiva^E rjKoi, TÎKODEV a-DTOI) *noXXâ* TE JiapEKr/.ÂEi d(piKEG0ai O>Q amov. o 8E xoino pâv 7iapŢiTT|GaT0, IlEpoaiov 8E *ăva* TOOV Yvcopipcov dnEGTEvAEv, *oq* -qv AripriTpio'O PÂV -oioţ, KVTVEÎX; 8E TO YEVO;, Kai fÎKpa^E KaTa TTIV

TOţ, TVVEţ EXEYov îtalCoVTEţ E7ti Tfj; TOÎ) KUVO; OTJpâ; amflV Y£YPa(PEVai.
YEYP«9E 8e npoţ Tfj no/arar/. Kai TaSE- (*sequitur librorum catalogus)*\
TElEOTaiOV 8e dîlEGTTj Kai TO)V npOEVpnpEVCOV TÎKOWEV m>ţ ETCOV
EIKOOIV- i'va Kai <paoiv amov EinEÎv- „v6v £WiA6r|Ka, OTE v£vaudYT|Ka." oi 8e
E7ii TOÎ) KpaTriTOi; Tom' amov EinEîv- *ăXXoi* 8e Surtpipovra EV Taî; 'A0f|vai<;
dKowai TTŢV va-uaYiav Kai EinEÎv- „eî ye TCOIEÎ f] t6%t| npoGEXa-Dvowa fipâţ
<piÂ.OGO<pia." îi vioi 8E 8va0EpEvov 'A0r|vr|Gi Ta <popTÎa om« Tpanfj- vai
Jipoq <piX0G0<piav.
'AvaKapnTcov 8fi EV Tfj nomAţi GToâ Tfj Kai IlEKJvavaKTicp KaAoupEvri, dno 8e Tfj;
YPa9flţ tflţ NOA/OYvdraw NOMAŢI, 8VET10ETO TOÎX; Aoyou;, pouAopEvo; Kai TO
%copiov dnEpicrtaTOV novfjaav. E7ii yap râv TpvaKovra TCOV noXuoov npoţ TOÎX;
%iMotx; TETpaKooiotx; dvfipnvTO EV amco. npoafiE- aav 8fi ÂoiJiov r/.KoixjVTEq
amoi) Kai 8va Toira) XTOHKOI EKÂ.r|0r|Gav Kai oi ăn' amoi) opoico; (npoTEpov
ZrrvobvEun Katarop-Evoi, Ka0a <pr|Gi
Kai 'EniKoupo; EV E7UGToAaî;----------------) oî Kai TOV Aoyov E7ii tcAEÎOV
ri^riGav.

lui Krates, dovedind un zel cu totul deosebit pentru filozofie; se arăta totuşi prea sfios pentru neruşinarea cinicilor. Dorind Krates să îl vindece şi de slăbiciunea aceasta, într-o zi îi dădu să poarte prin Kerameikos un ulcior cu linte. Şi, cum îl văzu că se ruşinează şi încearcă să-l ascundă, cu o lovitură de baston îi sparse ulciorul. Iar când Zenon o rupse la fugă cu lintea scurgându-i-se pe picioare, Krates îl apostrofe cu vorbele: „De ce fugi, pui de feac? Doar n-ai păţit nici o grozăvie!" A mai rămas un timp discipolul lui Krates. [Şi, cum pe atunci a scris *Republica,* unii îl luau în râs, spunând că ar fi scris-o pe coada câinelui.[6] Pe lângă aceasta a mai scris şi următoarele (*urmează lista lucrărilor).]* în cele din urmă, l-a părăsit pe Krates şi pentru încă douăzeci de ani a fost elevul celor amintiţi. Iar la sfârşit se spune că ar fi zis: „Taman când m-am scufundat am ieşit la liman!" Unii susţin că era încă elevul lui Krates când a spus vorbele acestea. Iar după alţii, el trăia deja la Atena când a auzit despre naufragiu şi a zis: „Ferice-i soarta ce mă mână spre filozofie!" Alţii, în schimb, spun că şi-ar fi vândut marfa la Atena pentru a se dedica filozofiei.

îşi ţinea discursurile plimbându-se prin porticul pictat căruia i se spunea şi porticul lui Peisianax, dar care era numit „pictat" datorită frescelor lui Polygnotos,[7] căutând şi să împrăştie mulţimea din jur. Căci pe vremea celor treizeci de tirani fuseseră masacraţi acolo aproape o mie patru sute de cetăţeni. în acelaşi loc se vor aduna apoi cei veniţi să îl asculte, motiv pentru care au fost numiţi „stoici"; la fel li s-a spus şi discipolilor lui (cunoscuţi înainte drept „zenonieni", după cum spune şi Epicur în *Epistole* [...]), care au sporit şi mai mult, la rândul lor, faima numelui de stoic.[8]

Atenienii îl cinsteau atât de mult pe Zenon, încât i-au încredinţat 3 cheile cetăţii şi i-au dedicat în semn de omagiu o coroană de aur şi o statuie de bronz.[9] La fel l-au cinstit şi concetăţenii săi, socotind că statuia unui astfel de om este o podoabă pentru cetatea lor. Şi kitioţii

din Sidon şi—1 revendicau <drept concitadin>. Chiar şi Antigonos îi arăta bunăvoinţă şi ori de câte ori venea la Atena mergea să îi asculte prelegerile, iar în mai multe rânduri l-a invitat la curtea sa. Zenon însă s-a scuzat de fiecare dată, în schimb l-a trimis acolo pe unul dintre TpuxKootiiv **Kai EKatooTTiv** 'OAupmdSa, fj8r| yăpovTOţ ovtoţ Zf| vcovo<; *(secuntur epistulae Antigoni invitantis etZenonis se excusantis). âneoteiAe* 8e nepaaîov **Kai** <t>iÂo)vi5r|v TOV Gripaiov, âv dpxpoTEpcov 'EmKoupoţ pV-ripOVE-DEV GUVOVTCQV 'AVTiyOVCQ EV Tfj TCpOţ 'ApiGT6p0UA0V TOV d8E?up6v EmaToAfj (*sequiturpopuli Atheniensium în Zenonis honorem decretum).*

Oriai 8E 'AvTÎyovoq o KapiiGTioq OUK dpvEÎoOai ai)TOV EÎ vai Kmâa- TCOV yap £Îţ TTÎV EraaKEufiv TOÎ) Aowpâvoţ auppaAAopEvcov eîţ âv Kai <xvaypa9opEvo(; EV Tfj GTf|Ari „Zf|vcovo<; TOÎ) 91X006901)" fii;ia>G£ Kai TO KmEÎx; JipoGTE0f|vai. NOVFIAAŢ 8E JCOTE KOÎÂOV ENI&NPA Tfj Âr|Kî)0q) JIEPI&PEPE vopiapa, MJGIV EToipriv Tâv **dvayKaicov îv'** E%OI KpaTr|<; o **SvSdaKaAoţ. 9aai** 8' amov ifflâp %i/aa *xakavxa* E%ovra eA0EÎV EÎţ xr|v **'EAAaSa Kai** Taina SavEÎ^Evv VaDTVKâţ.

"HoOie 8E dpriSia Kai |JI/a Kai o/âyov Eixo&mq oivapiou ETCIVE. jcaiSapi-oiq TE EXpfjTO GJiaviwţ, ocjcac; r| Siţ nou miSiGKapup Tivi, iva pf| 8OKOÎT| pvaoyîivru; EÎvai, aîiv TE ITEpaaicp xr|v aînfiv oiidav CŞKEI- Kai amoî) ai)Âr|Tpi5iov EÎaayayâvTOţ Jipoq aî)TOV, anaaa*q* Jipoq TOV ITEpaaîov aî)TO dnfiyayEv. fjv TE, 9aaiv, EÎ)GU|j,TC£pÎ9opo<;, âţ ra)AAdia<; 'AvTÎyovov TOV paavMa EmKcopaaav aînâ Kai npoţ 'ApiGTOKÂEa TOV KiGapcoSov apa aî)Tâ EM)EÎV E7ii Kâpov, EÎTa pivTOi îmo5î)vai.

4 'E^EKAVVE 8E, 9TIAI, Kai TO noADStipâSEţ, âţ ETC' a.Kpou KABII^AFLAI TOÎ)

paGpou, KEpSaivovTa TO yoî)v frtEpov pipoţ TFJŢ Evo%Af|GEco<;. oî) pf)v 0î)8E pETa JL/VELOVO)V 8Î)0 fj Tpvâv TCEpiETCaTEl. EVÎOTE 8E Kai %a/VKOV EÎCJENPATTE TOÎX; NEPUATAPEVOTX; * * * * * * TO SvSovav pfi EVO%AEÎV, Ka0a 9NAI KÂmvOriq EV TÂ ircpi *%oXKo|)*-JCÂEIOVOW TE JIEPIGTDVTMV aîrtov, SEi^aţ EV Tfj aToâ KaT' aKpou TO i;î)Aivov TCEpupEpa; TOÎ) pcopoî) opri- „TOWO TCOTE EV pEGCQ EKEITO, 8va 5E TO EpnoSi^EW ÎSia ETE0T|- Kai UJJIUQ oSv EK TOÎ) pEaot) paGTdaavrEţ aînoîx; fjTTOv fipîv Evo%Af|GET£." Ar||j,o %dpou<; 8E TOÎ) Aa%r|TO<; daîia^OPEVOT) aîrtov Kai 9d<TKOVRO<; ***lzjEIv*** Kai ypa9£w âv av %p£iav £%ri npoţ 'AvTÎyovov, âţ EKEÎVOU navTa TTAPKCPVTOQ, R/.K0î)GAQ OÎIKET' aî)Tâ at)v8vETpv\|/E. AăyETav 8E Kai PETA TF)V TEAEDTÎŢV TOÎ) Zfivcovoţ EÎnEÎv TOV 'AvTÎyovov, oîov EÎ'ri 0EaTpov

apropiaţii săi, Persaios, fiul lui Demetrios, originar din Kition, care era în floarea vârstei în timpul celei de-a o sută treizecea olimpiade, când Zenon era deja bătrân (*urmează scrisoarea de invitaţie a luiAntigonos şi aceea de scuze a lui Zenon).*[10]1-a trimis deci pe Persaios şi pe Philonides tebanul, cei la care se referă Epicur în scrisoarea către fratele său,

Aristoboulos, ca fiind în suita lui Antigonos (*urmează decretul poporului atenian în onoarea lui Zenon).*

După spusele lui Antigonos din Karystos, Zenon nu tăgăduia că ar fi fost de origine din Kition; căci, odată, fiind el printre cei ce contribuiseră la refacerea unor băi publice, când şi-a văzut numele scris pe stelă sub forma „Zenon filozoful", a cerut să se adauge „din Kition". într-o vreme îşi făcuse un capac scobit la flaconul de ulei ca să ţină banii în el, pentru a-i putea procura pe dată dascălului său, Krates, cele necesare. Iar el însuşi, se spune, ar fi venit în Grecia cu mai mult de o mie de talanţi, pe care i-a investit în comerţul maritim. Obişnuia să mănânce pâinişoare şi miere şi să bea câte puţin vin aromat. Rareori a avut legături cu tineri şi o dată sau de două ori cu câte o curtezană, ca să nu pară misogin. împărţea aceeaşi casă cu Persaios şi odată, când acesta îi aduse o tânără flautistă, Zenon o apucă numaidecât de mână şi i-o duse înapoi. Era, cu toate acestea, un om maleabil, astfel că regele Antigonos petrecea adeseori cu el şi odată l-a luat să chefuiască la citaredul Aristokles; după un timp însă, Zenon se făcu nevăzut.

Se mai spune că se ferea de îmbulzeală, aşa încât obişnuia să se aşeze
4 la capătul băncii pentru a scăpa cel puţin dintr-o parte de neplăceri; şi nici nu se plimba cu mai mult de doi sau trei însoţitori. Uneori percepea bani de la cei care se adunau în jurul lui, ca aceştia <de teamă să nu fie puşi la plată>[n] să nu-l mai stingherească, după cum povesteşte Cleanthes în cartea sa *Despre bani*[12]. Odată, când se adunaseră mulţi pe lângă el, arătând spre împrejmuirea de lemn a altarului din capătul porticului, spuse: „Cândva, aceasta era pusă în mijloc, dar, văzând că încurcă trecerea, a fost dată deoparte; la fel şi voi, dacă v-aţi da din drum, m-aţi stânjeni mai puţin."

Odată, Demochares[13], fiul lui Laches, întâmpinându-l cu căldură, se apucă să îl încredinţeze că, orice ar avea nevoie, este de ajuns să-i r/.jH)/vO)Â£KO)q- 66ev Kai 8ia 0pda©vo; 7ip£Gp£moî) napa TMV 'A0r|vai©v ŢÎTTIAEV AMŞ TTIV EV KEpapEiK© TACPFIV. Ep©TT|0£i<; 8E, 8IA TV 0aupd^£I amov „OTI, E<pr|, TCOAM>V Kai pEyaAcov **amş** SvSopEvcov ÎM' âpoî) O-DSE- NDMOTE £ %auv©0r| OÎ)8E XAJIEIVOQ oxp0r|."

'Hv 8e Kai ^TITTITIKO; Kai îiEpi navTcov dKpipoAoyo'opEvo;, O6EV Kai o Tipcov EV TOÎ; EiAAov; <pr|Giv oîk© (fr. VIII). E7up£M>; 8E Kai npo; OiAcova TOV SUXAEKTIKOV SvEKpivETO Kai awEaxoAa^Ev am©- O**0**EV Kai **0aupaG0ÎŢvai** iiito Zf|v©vo; TOÎ) v£©T£pou 0-0% FJTTOV Aio8©pou TOÎ) 81- SaaKdAot) amoî). flaav 8E TCEpi amov Kai YI>pvoppî)TCapoi TIVE;, ***coc,*** <pr|GI Kai o Tipcov- (fr. XX). amov 8E GTUYVOV TE EÎvav Kai nvKpov- Kai TO npoaronov GWEG7iaGp£vov -qv- E-DTEATI; TE GcpoSpa Kai pappapvKfj; E%op£vo; PIKPO/VOYIAQ, 7ipoG%f|PATI obcovopia;. E! 8E TU« EJUGKMJCTOI, JiEpiEGTaÂpKvwţ Kai oî)% aS-qv, *a/JM* 7i6ppo)0EV (*secuntur multa apoph- thegmata).*

£uv8iETpu|/£ 8E Kai AvoSobpcp, Ka0a <pr|Giv 'InnâpOTo;, *nap* © Kai Ta SvalEKTVKa E^E710VT1GEV. TÎSri 8e JipOKOJtTMV EiaflEV Kai Jipo; noMpco-
va îm' dnxpia;, ©GTE 90OTI *XEJEIV* EKEÎVOV- „oî) Aav0avEv;, © Zf|v©v, Tai; KTIÎIAIAV; napEvapEcov 0-upai; Kai Ta SoypaTa KAETCT©V OOIVIKI- K©; p£Tap<pi£wîx;." Kai **Jiptx;** TOV SEi^avra 8E am© SiaÂEKTiKdv EV T© 0£pi^ovTi Âoyq) E7iTa SvaAEKTiKd; iSăa;, nt)0Eo0av noaa; EianpaTTETav pia0oî)- dKowavTa 8E EKaTOV, SvaKoaia; amş 8oî)vai. TOGOÎ)TOV TÎGKEV
<piÂ.opd0Eiav. qxxm 8E Kai---TOU; 'HGIOSOU **GTi**%OU; **pETaypr/.cţiEi v** oîk©-
KEÎVO; pâv navapvGTo; o; EÎ EITCOVTI 7U0R|TAI, EG0AO; 8' a-6 KdKEîvo; o; amo; *năvxa* VOTIGEV. KpEiTTOva yr/.p EÎvav TOV r/.KoiiGoa *KO.Myq* SuvapEvov TO ÂEyopEvov Kai %pf|o0ai am© TOî) 81' amoî) TO *nâv* GUvvof|GavTo;- T© pâv ydp EÎvav povov TO **GDVEIVaV,** T© 8' £-6 **7IEIG0EVTI TCpOGEIVai** Kai TT)V 7ipâ**^VV.** 'Ep©TTi0£i; 8E (PTJGI 8ia TV a-UGTRIPO; ©v EV T© JCOT© 8ia%EÎTai, KCPRI- „Kai oi 0£ppoi nvKpoi OVTE; pp£ %op£voi yteaivovrai." <pr|Gi 8E Kai

spună sau să-i scrie lui Antigonos, care e gata să îi împlinească orice dorinţă; auzind aşa, Zenon rupse orice legătură cu el. Se mai spune că, după moartea lui Zenon, Antigonos ar fi zis: „Ce spectacol am pierdut!" De aceea, le-a cerut atenienilor prin trimisul său, Thrason, să-l înmormânteze în Kerameikos. întrebat de ce îl admiră atât de mult, Antigonos a spus: „Fiindcă toate darurile mele multe şi bogate nu l-au făcut nici vanitos, nici slugarnic."

Era din fire iscoditor şi riguros în toate cele; de aceea şi Timon[14], în *Epigramele* sale, spune astfel (fr. VIII). Cu aceeaşi seriozitate se antrena în dispute şi cu Philon dialecticianul şi obişnuia să studieze împreună cu el. Căci Zenon, care era mai tânăr, îl admira pe Philon nu mai puţin decât pe dascălul acestuia, Diodoros[15]. Se strângeau însă în jurul lui şi nişte zdrenţăroşi, după cum spune şi Timon în versurile (fr. XX). Era un om mohorât şi aspru, cu chipul încruntat. Ducea o viaţă foarte simplă şi, sub pretextul chibzuielii, era de o avariţie mai curând barbară. Dacă zeflemisea pe careva, o făcea cu vorbe învăluite şi fără a stărui, ci luându-l pe acela cumva pe departe (*urmează multe apoftegme).*

După spusele lui Hippobotos[16], a petrecut un timp şi pe lângă Dio- doros, cu care s-a exersat şi în dialectică. Fiind deja avansat, a intrat şi în şcoala lui Polemon, într-atât era de modest. Ca urmare, se zice că, odată, Polemon i-ar fi spus: „Văd eu bine, Zenon, cum te strecori la mine prin grădină şi cum îmi furi teoriile ca să le pui apoi straie feniciene."[17] Când un dialectician i-a arătat şapte forme dialectice printr-un sofism cunoscut sub numele „secerătorul"[18], Zenon l-a întrebat ce onorariu îi cere. Răspunsul fiind „o sută de drahme", el plăti două sute. Atât de departe mergea la el dragostea de cunoaştere. Se mai spune că [...] ar fi schimbat versurile lui Hesiod astfel: „Pe toţi îi întrece acela ce-ascultă

de sfatul cuminte, Dar de ispravă-i şi cel ce singur la toate gândeşte." Căci pe cel ce ştie să ia aminte şi să se slujească de ce i se spune îl socotea superior celui care le cântăreşte pe toate de unul singur, fiindcă acesta din urmă dispune doar de judecată, pe când celui care urmează sfatul înţelept îi revine în plus şi fapta.

'EKaxcov ev TCQ Seuxepco T6)v Xpeirâv dvieaGai amov ev xcdq xoiainaii; Koivcoviau; *(secuntur duo apophthegmatd).*

'Hv 8e KapxepiKMxaxcx; Kai ÂiTOTfXToq, r/.jtîipq) xpocţifi xpobpevoţ Kai xpipcovi ÂEJITO), dxjxe AeyeoOai en' amoi)-

TOV 8' oîk' ap %eipd)v Kpuoeu;, OÎ)K opppoţ dneipcov, oî) 9A0Î; fieAiovo Sapa^exai, oî) *voaoq* aivri, oî)K epoxu; Sfipot) evapi0pio<;, *ăXX'* o y' dxeipfn; dpxpi **SvSaaKaAiri** xexaxai **vuKxaţ** xe **Kai** fjpap.

[6] oi ye pf)v KcopvKoi eAavGavov enaivoimei; amov 8ia xâ>v GKCoppdxcov. i'va Kai OvAfipcov cpriGiv oîkco<; ev Spapaxi Oi/voacxpon;- eî<; apxoţ, o\|/ov ia%d<;, enuueîv tfScop. qnAoaocpiav Kaivfiv yap oî)xo<; 91X000961, newfjv SiSaaKei Kai pa0r|xd<; Aappavei- oi 8e nocjevSînnoD. fi8r| 8e Kai ei; rcapoipiav a%e5ov e%c»priaev. eAiyexo yoi)v en' amoi)- ,,xoi) 91X006901) Zf|vcovo<; eyKpaxeaxepoţ." dXXa Kai noaeiSuma; MexoapepopevoK;- „GXJX' ev fipepau; Sera eîvai SoKeîv Zfivovoţ eyKpaxeaxepov." TCQ yap ovxi ndvxaţ wtepepaWiexo xco xe ei'Sei xowco Kai xfj oepvoxnxi Kai 8fi vf) Aia xfj paKapioxrtxi- 'OKXC» yap npoţ xoiţ evevfpcovxa pioîx; exri Kaxeaxpe\|/ev, ăvuouq Kai i)yif|<; 8iaxeAeaa<;. nepaaîcx; 5e 9naiv ev xaî<; fi0iKaî<; a%o?iaî<; 8-uo Kai epSopf|Kovxa exrâv xeXe-oxfîaai aîixov, eXGeîv 8e 'A0F|va£e 8-uo Kai eiKoaiv exrâv- o 8' 'ATCOMU»VI6<; 9T|GIV d9riyriaao6ai xfji; a %oAfî<; amov exr| Suoîv Seovxa ei;f|Kovxa. "Exelema 8fi oikwţ- CK xf| <; G%oÂfn; dnicbv npoaenxaiae Kai xov SaKxu- Xov nepieppr|i;e- imiaaq 8e xfiv yrjv xfj %eipi, 9riai xo CK Niopru;- ,,"Ep%opai- xi p' dî)ei<;;" Kai 7iapa%pfjpa exeAe-uxriaev, dnonvi^aţ eauxov. 'A0r|vaîoi Se e0a\|/av amov ev xco KepapeiKco Kai \|/ri9Îapaai xoiţ npoeipnpevon; exipriaav, xfiv dpexfiv amş TCpoGpapxupoi)vxe<; *(secuntur Antipatri, Zenodoti, Athenaei, Laertii epigrammata).* Oriai 8e Aripf|xpio<; o Mdyvru; ev xoiţ 'Opcovopou; xov naxepa amoi) Mvaaeav jioÂÂr/.Kn; axe epnopov 'A0f|va£e 7tapayiveo0ai Kai *noXXa*

Se mai spune că, întrebat odată cum se facea că el, un om atât de sobru, se descătuşează la banchete, zise: „Şi bobii sunt amari, dar dacă îi înmoi în apă se-ndulcesc." Şi Hekaton, în cea de-a doua carte a *Preceptelor* sale, spune că obişnuia să se destindă la astfel de adunări (*urmează două apoftegme).*

Avea o rară putere de a îndura greutăţile vieţii şi trăia într-o simplitate desăvârşită; se hrănea cu mâncare negătită şi purta ca veşmânt o tunică subţire, aşa încât despre el s-a spus:

„Nu-l frânge nici gerul iernatic, nici ploaia necontenită; Vipia soarelui sau boala cumplită nu-i chip să-l doboare. Departe de al gloatei zaiafet

necontenit, el zi şi noapte, Fără pregetare, se-aşterne doar la-nvăţătură nesmintit."
Şi poeţii comici, fără să-şi dea seama, prin zeflemelele lor îi adu- [6] ceau de fapt elogii. Aşa face şi Philemon în piesa lui *Filozofii*, cu versurile:
„Dintr-o pâinică şi-o smochină uscată, Iar la desert un strop de-apă curată, Compuse o sistemă atât de-originală Predicând foamea, c-a ajuns să facă şcoală." După alţii, aceste versuri le-ar fi compus Poseidippos. încă de pe atunci, Zenon devenise aproape proverbial. Căci se spunea, de pildă: „mai cumpătat ca Zenon filozoful". Şi Poseidippos spune în comedia sa *Schimbătorii-*. „Astfel că-n zece zile mai cumpătat ca Zenon părea să fi ajuns."[19] Şi într-adevăr, era ca nimeni altul în această privinţă, ca şi în măreţie şi, pe Zeus, chiar şi în fericire. Căci a trăit până la nouăzeci şi opt de ani şi până la sfârşit şi-a dus viaţa sănătos şi neatins de boală. Persaios, pe de altă parte, în ale sale *Lecţii de etică* spune că a murit la şaptezeci şi doi de ani şi că avea douăzeci şi doi când a venit la Atena. Apollonios însă susţine că a condus şcoala timp de cincizeci şi opt de ani.
Zenon sfârşi astfel: odată, venind de la şcoală, căzu şi îşi frânse un deget. Atunci, lovind pământul cu mâna, rosti versul din *Niobe*[20]*:* „Vin, de ce mă strigi?" şi, sufocându-se, muri pe loc. Atenienii l-au înmormântat în Kerameikos şi l-au cinstit prin decretele mai sus
TCOV ZO)Kp«TIKO)V plpÂÎO)V djlO<pEpElV ETl JI«l5l OVTl TO) ZF|VCQVV O0EV Kai EV TŢj Jl«xpi5l G\)yKEKpOTf|G0ai. Kai O^TCOţ EÂ.0OVTa EÎţ 'A0F|va<; Kpr/.TT|TI napapodEÎv. SOKEÎ 8E, <pr|GÎ, Kai TO *xiXoq* amoţ opiGoa, TMV nAavcopăvcov jiEpi xr/.q **r/.jHxpr/.GEiq.** ©pvuE 8E, **qxxGÎ,** Kai KR/.juiapiv, K«0r/.jiEp XoKpr/.Triq TOV Kwa.
Diog. Laert. VII 10. eSo^e 8e poi Kai TO \|/f|<pujpa TO nEpi amoî) Trâv 'AGrivaicov îmoypd\|/ai Kai E%EI ©SE-
'ETC' 'AppEviSot) apxovTo;, E7ti Tf); 'AKapavTiSoţ TCEPTCTTTCpmavEiaţ, MavpaKTTipvrâvoi; SEKaTŢi î)GTEpa, TpiTŢi Kai EiKOGTfj Tfj; np-OTavEiaţ, âKKÂr|GÎa Kupia, *xm|>* npoESpcov En£\|/f|<piG£v "IJCJCMV KpcraGTOTK/amq 5u-jiETaubv Kai oi GupnpoESpoi, 0pr/.GO)v Opr/.GCovoq 'AvaKaiEÎx; EÎJCEV- 'EnEvSfi Zf|vcov MvaGEOt) KmEÎx; ETT| *noXXă* ***ko.xo.*** <piÂ.OGO<piav EV Tfj TCOAEI yEvopEvo; EV TE TOÎ; Aoutoîţ dvip dyaGoţ o6v SVETEAEGE Kai Toi); EI; GWTaGiv am© TOOV VECOV nopEUopEvouţ 7iapaKaM)v ETC' apETTjv Kai G0)9POGI)vr|V, napobppa Jipoq *xă* PKÂTIGXA, napaSEvypa TOV i'Svov piov EKGEI; r/.jia.Giv, (XKOAODGOV ovTa TOI; Âoyoiq oîţ SVEAEYETO, TTLJXTI TŢI dyaGfj &(X>%0ai TCQ 8F|pco EnavvEGav pâv Zf|vcova MvaGEOt) Kraâa Kai GTEcpavâxjai %puGco GTE^r/.vq) ***ko.xo.*** TOV vopov r/.pETÎiq EVEKEV Kai GOjcppoGwriq, oiKo5opf|GAI 8E crimi) Kai Td<pov *¿ni* TOÎ) KEpapEiKoî) SripoGia- TFJ; 8E 7iovr|G£ax; TOÎ) GTE(pdvot) Kai TF); oiKoSopfîţ TOÎ) Taqxru %£ip0T0vfjGai TOV Sfjpov fiSri TOI); E7UP£Ar|GOPEVOU<; TCEVTE avSpaţ E£, 'AGrivaicov. Eyypd\|/ai 8E TO \|/F|<pujpa TOV ypappaTEa TOÎ) 8F|pou EV GTfiAavţ 8-DO Kai E^EÎVAV amâ)v 0£îvai TTIV pâv EV 'AKa8r|p£ia, TTIV 8E EV ADKEICO. TO 8E dvaAcopa TO riţ Ta; GTF|Aa<; yvvopEvov

pEpicav TOV E7ii *xf\q* SvovKTiGEax;, *onmq ănavxEq* i'Saxnv cm O Sfjpoţ O TMV 'A&nvaicov TOÎX; dyaGoîx; Kai ^oovTaţ Tvpâ Kai T£A£mf|GavTa<;.
E7li 8E TTIV oiKoSopflV KE^EipOTOVTjVTai ©paGCOV 'AVAKAVEÎX;, Ol/vOKÂfiq IIEipaiEÎx;, OaîSpoţ 'AVACP/vijGTioq, MeSCOV 'AxapvEÎx;, MIKUGO; ED-*naXv^xxt-.i)^,* Aicov naiaviEuq.
pomenite, aducând mărturie despre virtutea sa (*urmează epigramele lui Antipatros, Zenodotos, Athenaios şi Laertios).* Demetrios din Magnesia, în scrierea sa *Omonimii,* povesteşte că Mnaseas, tatăl lui Zenon, mergând deseori la Atena pentru negoţ, i-a adus lui Zenon, încă pe când era copil, multe scrieri socratice: aşadar Zenon s-a instruit şi în cetatea sa; aşa se face că, odată ajuns la Atena, s-a alăturat lui Krates. Şi pe cât se pare, adaugă Demetrios, pe când ceilalţi se tot pierdeau în speculaţii deşarte, el singur a definit cu precizie scopul ultim. Se mai spune că obişnuia să jure pe caperă, aşa cum Socrate jura pe câine.
Diogenes Laertios, VII, 10. Mi s-a părut potrivit să adaug şi decretul votat de atenieni în ceea ce-l priveşte şi care sună astfel: „în timpul arhontatului lui Arrenides, în cea de-a cincea pritanie a tribului Akamantis, în cea de-a unsprezecea zi a lunii Maimakterion, în cea de a douăzeci şi treia zi a pritaniei, adunarea fiind convocată, preşedintele, Hippon, fiul lui Kratistoteles din dema Xypete, şi copreşedinţii au supus la vot decretul. Thrason din Anakaia, fiul lui Thrason, a propus:
Pentru că Zenon din Kition, fiul lui Mnaseas, s-a dedicat timp de mulţi ani filozofiei în cetate şi pentru că şi-a dus viaţa ca un om vrednic în toate celelalte privinţe; pentru că i-a îndemnat la cele mai nobile fapte pe tinerii care îl însoţeau, îndreptându-i către virtute şi cumpătare prin însăşi pilda vieţii sale duse în deplin acord cu principiile pe care le propovăduia, poporul a decretat, cu sorţi prielnici, să-i aducă laude lui Zenon din Kition, fiul lui Mnaseas, şi să-i decer- neze o coroană de aur, conform legii, pentru vrednicia şi înţelepciunea sa şi să-i construiască mormântul în Kerameikos, pe cheltuiala publică. Pentru pregătirea coroanei şi construirea mormântului, să aleagă poporul prin ridicarea mâinii, cinci împuterniciţi dintre cetăţenii Atenei. Secretarul adunării populare să înscrie acest decret pe două stele şi să fie îndrituit să le aşeze pe una în Academie, iar pe cealaltă în Liceu. Suma pentru cele două stele să fie plătită de trezorier, astfel încât toţi să ştie că poporul atenian îi cinsteşte pe cei buni şi în timpul vieţii, şi după moarte.

9 Themistius Or. XXIII 295 D. Hard. xd 8e dp<pi Zf|vcovo<; dplSriXd TE EGTV Kai SopEva IUTO TCOXMXV OTV amov f] ZcQKpdTOtx; dnoXoyia EK ®OWÍKT| <; El; TTÎV nomXriv fjyayEv.

1° Strabo XIII p. 614. EK 8E Tfj<; niTocvriţ EGTÎV 'ApKEaiXaoţ O EK Tfj<; 'AKaSripiaţ, Zf|vcovo<; roi) KmEcoţ GW%o?iaGTÎi<; Jtapd IIo/i:po)vi.

11 Numenius Eusebii praep. evang. XIV 5, 11 (p. 729b). noXâpcovcx; 5E EyEvovro yvobprpor 'ApKEoiXaoţ Kai Zf|vcov. — Zfivcova p£v o6v pEpvrpar El7K»v SEvoKpaTEr, EÎTa 8E no/vK|io)vi <poiTf|Gai, a\i0i<; 8E napa Kpr/.TT|TI KU vicar- vovi 8E **amş** ÂEÂOYÍGOO) OTI Kai

ZTÎÂJKOVOI; TE PETE<T%E Kai TCOV Âoycov T6)V "I IpaKÂEiTEÎov. EJtEi ydp G\)p<poiTMVTE<; Jtapd noMpcovr E9RTAMPF|0R|Gav DWIF| XOR<;, GupnapEtaxftov EÎ; TTÎV NPOŢ DWIF|?IOU<; pa%R|v o pâv 'HpaKXEUov Kai ETÎAJKOVOC apa Kai KpaTr|Ta, âv fcraj păv ETÎX-ncovoţ EYEVETO pa%R|Tf|<;, vno 8E 'HpaKlEÎTOU aî)GTr|p6<;, KUWKOI; 8E iuto KpdTTiTOţ. o 8E 'ApKEGUaoq etc.

Cu construirea mormântului au fost însărcinaţi Thrason din dema Anakaia, Philokles din Pireu, Phaidros din Anaphlystos, Medon din Acharnai, Micythos din Sypalettos şi Dion din Paiania."[21]

Themistios, *Discursuri,* XXIII, 295 D. Hard. în privinţa lui Zenon, 9 este un fapt bine cunoscut şi mulţi îl repetă în cor acela că *Apologia lui Socrate* l-a adus din Fenicia în porticul pictat.

Strabon, XIII, p. 614. Din Pitane era originar academicul Arkesilaos, care a urmat împreună cu Zenon din Kition lecţiile lui Polemon.

Numenios, în Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XIV, 5, 11 (p. 729b). [11] Lui Polemon i-au fost discipoli Arkesilaos şi Zenon [...]. Dacă îmi amintesc bine, am spus deja că Zenon a fost elevul lui Xenokrates, apoi al lui Polemon, trecând ulterior la cinism alături de Krates.[22] Să ţinem seama însă că a luat parte şi la lecţiile lui Stilpon, şi la discuţiile heracliteenilor. Astfel, pe când erau amândoi elevi la şcoala lui Polemon şi se întreceau unul cu altul, în lupta care s-a pornit între ei Zenon i-a luat de partea sa pe Heraclit, Stilpon şi Krates, căci devenise combativ datorită lui Stilpon, auster sub influenţa lui Heraclit[23] şi cinic graţie lui Krates. Iar Arkesilaos etc.

Ibidem, 6, 9 (p. 732b). Când ruptura lor a devenit făţişă, au început [146]să curgă loviturile, dar nu din partea amândurora, ci doar Arkesilaos îl ataca pe Zenon. Cel din urmă a păstrat o anume gravitate şi demnitate în confruntare, fără a-l întrece însă cu nimic pe retorul Kefisodoros *(care, vrând să-l critice pe Aristotel, l-a ponegrit pe Platon).* [...] Dar şi Zenon însuşi, după ce l-a îndepărtat pe Arkesilaos, dacă nu începea să polemizeze cu Platon, ar fi fost, după părerea mea, un filozof vrednic de cea mai mare laudă, cel puţin datorită acestui spirit paşnic. El însă, cunoscând de bună seamă doctrina lui Arkesilaos, dar nu şi pe cea a lui

146 ibid. 6, 9 (p. 732b). SRAATAVREŢ 8' oSv EÎ; TO (pavEpov EfSaWiov dWai^ouţ oi)% oi 8-uo, *ah'K* o 'ApKEaiXaoţ TOV Zf|vcova. o yâp ZIŢVCQV EÎ%E Sf) TI Tfj pa%ri aEpvov Kai pocp-o Kai KruprGoSobpou TOÎ) pf|Topo<; oî)K apErvov- *(is enim Aristotelem impugnaturus Plutoni maledixii)* — o pEvror Zfivcov Kai a-DTOţ, EnErSfl TOI) 'ApKEGlÂr/.OU PE0ÎETO, EÎ pEV pr|8E IUIATCOVL ETCoMpEr, E9VX0G09EV 8f|7iou Epoi Kpvtfj TCXEÎGTOU d^icoţ, ăvEKa yE Tfjţ £Îpf|vr|<; Tamtiţ. EÎ 8' oî)K dyvoâv pâv iaca; Ta 'ApKEarXdou, Ta pEvror NÂR/.TCOVOŢ dyvoâv, dx; EÎ; d>v AMŞ dvTEypa\|/Ev â/i:y%ET«T, CM ETCOÎTIGEV EvavTÎa Kamoţ, pf|TE ov fjSei nXfiTTCov, ov TE oî)K E%pfjv dTrpoTaTa Kai ai'GXVGTa nEpvopprKdx;, Kai Taina *noXv* Kaiaov fj npoafiKEr KOTÎ - nXfiv SVESEV^E yE pf) PEYAXO9POA'6vri d7ioG%6p£vo<; TOÎ) 'ApKEGrXdou. fjTor yap dyvoia T©V EKEÎVOU fj 8EEV [T6)V ETCOIKÂV] „nolăporo păya GTopa 7t£DKE8avoto" (K 8) dn£TpE\|/aTO aWui eiţ IIXdTcova. *ăXXă* [Kai]

Platon - după cum se poate deduce din criticile pe care i le-a adus -, a procedat fără nici o noimă, lovind pe cine nu cunoştea şi insultând în modul cel mai nevrednic şi mai ruşinos pe cine nu ar fi trebuit, iar aceasta mai crunt chiar decât îi stătea în obicei unui cinic.

nepi pév TÜ)V Zfivcovv eí; IUicacova KaK©; TE Kai aiSripovco; [otiSapâ);] vecoTEpvoOévTcov EÍpf|<jETai poi aíiBíq JIOTE-----TOV 8' oív Zf|vcova ó 'ApKEüiAao; <XVTÍTE%VOV Kai r/.qióviKov ímáp%ovra 0Ecopá)v TOÍI; Jtap' ÉKEÍVOD áno9EpopÉvot); Aóyou; KaGfipEv Kai oúSév COK VEI.---------TO SE Sóypa TOÍ)TO amoí) uparan) EÍ)popÉvou, Kamó Kai TO ovopa pléncov E'üSoKipo'Ov év Tai; 'A0f|vai;, TTIV KaTaAr|7rn.KTiv 9avTaaiav, náar| prixavfj é %pf¡TO én' amf|v. ó 8' év TCQ áoOEVEGTÉpcp év, íiGU%iav aycov oí) SuvápEvo; E-üSoKEioOav, 'ApKEGiAáou pév óupÍETO, noXXá c/.v EÍJIEÍV é%a>v (áXX' O"ÜK TÍGEAE, TÁ%a SE pâAAov aAAco;), npó; SE TOV O-DKÉTV év ^ó)Giv ovTa IÜiáTcova éGKiopá%Ei Kai TTIV áno ápáí;r|; nopnEiav jtáaav KaTEGopúpEi Âoyov, o>q oik" r/.v TOÍ) IUiáTcovo; ápuvapévou, í)7l£pSlKEÍV TE aVTOÍ) ă/Jjp OÚSEVÍ pÉAoV- EVTE p£Af|GEl£V ' ApKEGl/váü), amó; JE KEpSavEiv ©ETO ánoTpE\|/ápEvo; á<p' éamoí) TOV 'ApKEoiAaov.

13 Cicero Acad. post. I 34. Iam Polemonem audiverant adsidue Zeno et Arcesilas. Sed Zeno cum Arcesilam anteiret aetate valdeque sub- tiliter dissereret et peracute moveretur, corrigere conatus est disciplinam.

Cicero de finibus IV 3- ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur ab eo ipso et a superioribus dissideret.

14 Quintilianus Instit. orat. XII 7, 9- cum et Socrati collatum sit ad vic- tum et Zenon, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis accep-

Doar că, despărţindu-se de Arkesilaos, nu a dovedit înălţime de cuget; ci, fie din pricina necunoaşterii tezelor acestuia, fie de teama „războiului care mistuie totul în guşa-i cea mare"[24], şi-a întors toate atacurile împotriva lui Platon. Dar despre inovaţiile aduse de el doctrinei platonice într-un mod inspirat şi plin de consideraţie voi vorbi cu altă ocazie [...]. Aşadar, când Arkesilaos observă că Zenon este un rival iscusit şi un adversar vrednic de toată osteneala, începu să îi nimicească argumentele fără nici o şovăială. [...] Şi văzând că teza impresiei comprehensive descoperită de Zenon cel dintâi, atât ea, cât şi numele ei, se bucura de o mare faimă la Atena, începu a se folosi de orice mijloc pentru a o combate. Iar acesta, simţindu-se la strâmtoare, căci nu mai avea parte de linişte, se îndepărtă de Arkesilaos şi, cu toate că avea încă multe de spus (dar nu voia, ci prefera să procedeze altfel), începu să se lupte cu umbra lui Platon, cel plecat dintre vii, şi stârni din carul său mare agitaţie în procesiunea argumentelor, dat fiind că Platon nu se putea apăra şi nici vreun altul nu se îngrijea să-i pledeze cauza. Iar dacă Arkesilaos ar fi făcut-o, Zenon socotea de bună seamă că ar avea de câştigat abătându-l astfel de la el însuşi.

Cicero, *Academicele posterioare*, I, 34. Zenon şi Arkesilaos l-au audiat 13 cu sârg pe Polemon. Dar Zenon, care era mai în vârstă decât Arkesilaos şi se dovedea foarte subtil în argumentare şi pătrunzător în înţelegerea lucrurilor, a vrut să reformeze doctrina.. .[25] Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 3- ■ ■ ■ aşa încât Zenon, după ce a fost discipolul lui Polemon, să nu aibă nici un motiv să se dezică de acesta şi de predecesori.

Quintilian, *Arta oratorică,* XII, 7, 9- De vreme ce şi lui Socrate i se adunau cele de trebuinţă, iar Zenon, Cleanthes şi Chrysippos au acceptat răsplată din partea discipolilor lor.

Seneca, *Consolare către Helvia,* cap. 12, 4. Este bine ştiut că Homer 15 a avut un singur sclav, Platon - trei, iar Zenon, cel de la care provine înţelepciunea aspră şi bărbătească a stoicilor, n-a avut nici unul.

16 Seneca de Benef. IV 39, 1. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios cuidam mutuos promisisset et ipse ilium parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat?

17 Themistius orat. XXI 252 B. Hard, TOTE á9f¡Ka<; TCQ SESavEiGpévco, K«0r/.JtEp Zf|VCQV Ó KLTLEÚQ.

18 Sopater phlyacographus apud Athen. IV 160e.

Kod pfiv <PR?I0G09£VV ^XoXoyEtv T' cacriKodx; i)pâ<; érapEMx; KapTEpEîv 0' aípoupévotx;, TT|V TCEtpav i)pîv Xf|\|/opai Trâv SoypáTcov, 7tpá)TOV Kanvl^cov- EÎT' éáv ónTcopévcov i'Sco TIV' úprov GWNÁAAVTA TO GKKÂOQ, Zr|VO)VLKÓ) 7tpa0flGE0' Ol)TOq KUpÎCQ Eît' E^aycoYfl' TT1V 9póvr|Giv âyvorâv.

19 Aelianus Var. Hist. IX 33- MEipáKiov 'EpETpiKÓv 7tpoGE(poÍTriGE Zf|vcovi nJiEÎovoţ xpóvot), EGT' *éq* avSpaţ á<pÍK£TO. tíüTEpov oSv *éq* THV 'EpETpíav énavf¡X0E, KAI amóv ó TCOCTTIP fípETO o, TI apa pá0oi G09ÓV év **Tfj** TOGa\)TŢ| SiaTpipfj TOÍ) xpóvot). o SE SEÍ^EIV £911 Kai OÚK *éq* paKpáv ESpaGE TOÍ)TO. %a?I£TCF|**vavTO**<; y^P «meo TOÍ) rarcpoţ Kai *xéXoq nXr\|jaq* évTEÍvavTOi;, o SE TTIV FIGD%iav *ájajé*i>v Kai EYKAPTEPFIGAŢ TOWO £911 pEpaOriKÉvai, 9¿pEiv ópyfiv naTÉpcov Kai pf) áyavaKTEiv.

20 Diogenes Laért. VII 22. 'PoSíou SÉ Tivoţ KaXoí) Kai TCXOUGÍOU, aWiax; SE priSév, npoGKEipévot) amó), pfi pouXóp£vo<; ávé%£o0ai, nprâTov pév £7U Ta KEKOvipéva TÓov páSpcov ÉKáGi^Ev aúróv, iva poXúvri THV %XavíSa, EîtElTa Eîţ TOV TÜ)V JITÜ)%Ü)V TÓJtOV, ÓX7TE GDVavaTpípEOfiai TOlţ páKEGlV **a**-üTÓov- **Kai** *xéXoq* r/.jtf|Á0EV **ó vEavÎGKOţ.**

Seneca, *Despre beneficii,* IV, 39, 1. „Atunci de ce - obiectează el - 16 Zenon al vostru, după ce i-a promis cuiva cinci sute de denari şi a aflat că acela nu este om de încredere, iar prietenii îl sfătuiau să nu-i dea, a stăruit să o facă pentru că aşa promisese?"

Themistios, *Discursuri,* XXI, 252 B. Hard. Ai iertat vreodată un 17 platnic de datorie, precum <a făcut> Zenon din Kition?

Sopater parodistul, la Athenaios, IV, 160e. 18

„La câte maxime şi peroraţii îmi fu dat S-aud despre dârzenia ce-aţi adoptat cu-nflăcărare, Tare v-aş pune teoria la-ncercare Şi dogmele niţel la afumat. Apoi de-ndată ce-am să prind pe careva Că-şi trage îndărăt piciorul perpelit, La unul de-ai lui Zenon îl surghiunesc anume, Pe-acel mişel lipsit de-nţelepciune."[26]

Ailianos, *Istorii diverse,* IX, 33- Un tânăr din Eretria a stat pe lângă 19 Zenon mult timp, până la vârsta bărbăţiei. întors el apoi în Eretria, când tatăl său îl luă la întrebări cum că, la urma urmei, ce lucru înţelept a învăţat el atâta amar de vreme, tânărul îi spuse că-i va arăta, dar timpul trecea şi el nu făcea nimic. în cele din urmă, înfuriindu-se, părintele se porni să-l lovească; atunci el, ţinându-şi firea şi răbdând, îi spuse că asta-i ce-a învăţat - să-ndure mânia părinţilor fără să crâcnească.

Diogenes Laertios, VII, 22. Pe un ins din Rhodos arătos şi înstărit, 20 dar în rest om de nimica şi care se ţinea scai de el, Zenon, neputând să-l sufere, mai întâi îl puse să stea pe nişte trepte prăfuite ca să-şi murdărească haina, apoi pe locul cerşetorilor, ca să se frece de zdrenţele lor; până la urmă, tânărul a luat-o din loc.

Timon din Phleius, *Epigrame,* fr. XX W 21

„Târa după sine o droaie de oameni nevolnici, Cei mai calici şi mai neisprăviţi din cetate."

Diogenes Laert. VII 16. flaav 8e nepi amov (scil. Zenonem) Kai yup-voppimapoi xiveţ, âţ <pr|Gi Kai o Tipcov „09pa - dvSprâv".

22 Timon Phliasius Sili. fr. VIII W.

Kai (pohaaaav i'Sov Ai%v6ypauv GKiEpcp evi T09CQ navrcov ipeipowav- o 8' eppev yupya06<; ortttflţ piKpo; io')v- vow 8' eî%£v eAaaaova Kiv8a\|/oîo. Diog. Laert. VII 15 de Zenone. flv Kai £r|Tr|TiK6<; Kai 7tepi ndvTcov aKpipoAoyo-opEvo;- o0EV Kai o Tipcov ev toi; EiAAovţ 9110!v otftco- „Kai - Kvv8a\|/aîo".

23 Athenaeus XIII 603d. 'Avriyovou 8e toi) paaiAeox; epobpevo; flv 'Apva- TOKAfj; o KvGapcpSoţ, îtepi oi 'AvTiyovoţ o KapwTux; ev TCQ Zf|vcovo<; pico ypr/.cţiEi o^xcoţ- ,,'A vxiyovoq o paavleix; ânEKobpa^E TO) Zf|vcovi. Kai noxe Kai pe0' fipepav EA0C»V EK TWO; TCOTOU Kai dvanr|8f|Ga<; npoţ TOV Zfivcova EJCEIGEV amov GUYKCOPAGAI am© iipoq 'ApiaxoicAea TOV KIBCX- pcoSov, oi G9oSpa fipa o paGUEiiq."

24 Ind. Stoic. Here. col. IX. npoţ) **pev** yap EKEÎVOV, dx; npoţ | **i'**aov TE **Kai** opoiov, **a-u**|TCO **9vAovEVKiav fiSEÎav | Kai** K**£%apujpEvr| v** wio|K**£Îo0ai,** TOV **(8') avSpa 0au|pd££w Kai** TV**(pâ)v Ka0'** î)| TC£ppoAf**|v.**

AdArcesilai etZenonis lites hocfrgm. refert Comparetti, adAntigonum regem, propter verba i'aov TE Kai opoiov, *rectius Biicheler. Antigonus videtur loqui de Zenone.*

Diogenes Laertios, VII, 16. Se strângeau însă în jurul lui (adică în jurul lui Zenon) şi nişte zdrenţăroşi, după cum spune şi Timon în versurile: „Târa . . . dintre oameni."[27]

Timon din Phleius, *Epigrame,* fr. VIII W [22]

„Văzui şi-o cotoroanţă de feacă, avară Şi într-ascuns teribil de-ngâmfată, Cum se trudea să prindă tot ce zboară. Dar, plasa[28] fiindu-i prea mică, îi pieri destrămată... Vai! Şi-o cinghie avea mai multă judecată!" Diogenes Laertios, VII, 15 *(despreZenon).* Era din fire iscoditor şi riguros în toate cele. De aceea şi Timon, în *Epigramele* sale, spune astfel: „Văzui... judecată."

Athenaios, XIII, 603d. Iubitul regelui Antigonos era citaredul Aristokles, [23] despre care Antigonos din Karystos scrie în *Viaţa lui Zenon* următoarele: „Regele Antigonos obişnuia să petreacă împreună cu Zenon. Şi odată, întorcându-se la sfârşitul zilei de la o petrecere, se repezi la Zenon şi îl convinse să-l însoţească în alai la citaredul Aristokles, pe care regele îl iubea nespus."

Indicele stoic de la Herculaneum, col. IX. Căci îl trata ca pe un egal [24] şi ca fiind de acelaşi rang, întreţinând cu el o rivalitate plăcută şi plină de curtoazie; iar ca om îl admira şi îl preţuia peste măsură. *Comparetti raportează acest fragment la disputele dintre Arkesilaos şi Zenon, în schimb Biicheler, mai corect, datorită cuvintelor* i'aov TE Kod oporov, *la regele Antigonos. Antigonos pare să vorbească despre Zenon.*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. VIII. „.. .vor face ca acei tineri [25] flecari şi ca toţi aceia care se proptesc la poartă; dar, neştiind unde să te aşeze, mai că te-ar pune, zise, paznic la vistierie; dar nici aşa n-ar fi bine, căci nu ar putea fi mustraţi falsificatorii." Iar Zenon, privindu-i pe străini: „ce spuneţi", zise.. .[29]

26 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 4 p. 1034a. ZT|VCÜV Kori KXeàv&nç OÜK f|0éÂr|GAV 'A0r|vaîor yevéaflai, pf) 5öço)GI xàç awrôv naxpiSaç àSvKEÎv. cm pév EÎ K«Â6)ç o irait, XpÙGiJiJioç OÜK ôp06)ç énoiriGEv éyypacpeiç EÏÇ TT|V noXuEÎav, napEÎoôco-

27 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 2 p. 1033b. énei tolvuv *noXXà* pèv d>ç év ô/âyoïç aw Zf|va>vr, *noXXà* 8è KXeàvGer, nletaxa 8è XpuGÎraico yeypappéva Tuy%àv£r nepi no^uelaç Kai roi) ap% £G0oa Kai dp%erv Kai SrKàÇew Kai priTopeiterv- év 8è TOÏÇ pioiç ***ovòενος*** EGTW e-ûpeîv où aTpaxriYÎav, où vopoGeaiav, où nàpoSov EÏÇ pouWiv, où auvriyopiav éni 5IK«GT6)V, OÙ aipaxerav ÙJtèp naxpiSoç, où npEapEÎav, OÜK éniSoarv- *âXX'* éni ^évriç oxmep TWOÇ XCOTOÎ) yeuGàpevor G%oXfîç TOV navra piov où ppa %î)v *âXXà* 7iappf|KR| yevôpevov 8rf|yayov év Xôyorç Kai prpWorç Kai TCEputàtorç- OÜK aSriXov ÔTV TOÏÇ 1)9 ' éxépcov ypa<popévorç Kai Xeyopévorç pâWiov rj TOÏÇ ixp' awrôv ôpoXoyoupévcoç eÇriaav. p. 1033e. **xiç oùv pr/.Â/vOV év TO) G%o?iaGTrKrô pico Toirap KaT£yf|paG£v îj XpÙGiJt- îtoç Kai KXeàv0r|Ç Kai ÀroYévriç Kai Zf|va>v Kai 'AvTînaTpoç, oï ye k«î xàç awrôv KatéXutov naxpiSaç, oûSèv éyKaÂ.oi)VT£ç à'k'K ôraoç Ka0' fiGU%iav év Trô 'fli&iq)**

Kai éni Zaxjxfjpoç o%oxàÇovr£Ç Kai (piÂoÂoyoin'TEÇ Sràyaxjrv;

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 4, p. 1034a. Zenon şi 26 Cleanthes n-au vrut să devină cetăţeni atenieni ca să nu pară că şi-ar nedreptăţi patria. Dacă ei au procedat corect, atunci daţi-mi voie să spun că Chrysippos n-a făcut bine când s-a înscris în registrul cetăţenilor.

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 2, p. 1033b. Pe scurt, deşi 27 au scris multe - atât Zenon însuşi, cât şi Cleanthes şi mai ales Chrysippos - despre stat, despre a cârmui şi a fi cârmuit, despre împărţirea dreptăţii şi despre cuvântările publice, în viaţa nici unuia dintre ei nu se poate găsi nimic legat de strategie sau legislaţie, nici legat de participarea la hotărârile senatului sau de pledoaria în faţa judecătorilor, nici legat de vreo expediţie în apărarea patriei, de ambasade sau de subvenţiile publice; ci ei, gustând tihna ca pe o floare de lotus, pe pământ străin, şi-au petrecut întreaga viaţă - şi nu una scurtă, ci chiar foarte lungă - cu discursuri, cărţi şi plimbări. Este evident că au trăit mai degrabă potrivit celor scrise şi spuse de alţii decât conform celor susţinute de ei înşişi.[30] p. 1033e. Cine a dus mai multă vreme această viaţă de repaus decât Chrysippos şi Cleanthes, şi Diogenes şi Zenon şi Antipatros, care şi-au părăsit patria nu pentru că ar fi avut de ce se plânge, ci pentru a se delecta în tihnă cu studiul şi discuţiile docte în Odeon şi pe Zoster?

Dion din Prusa, *Discursuri,* XLVII, cap. 2 (voi. II, p. 81, 2 Arn.). 28 Mă minunam mai demult de filozofii care, părăsindu-şi patria fără a fi constrânşi de nimic şi alegând să trăiască pe alte meleaguri, mai susţineau şi că trebuie să-ţi cinsteşti patria şi să o pui mai presus de orice şi că a te ocupa de treburile publice şi de guvernare ţine de natura umană. Mă refer la Zenon, Chrysippos şi Cleanthes, dintre care nici unul n-a rămas acasă, în pofida acestor convingeri.

Cf. Seneca, *Despre liniştea sufletului,* 1,10. Sunt gata să-i urmez fără şovăire pe Zenon, Cleanthes şi Chrysippos, dintre care nici unul n-a luat parte personal la treburile publice, dar toţi le-au recomandat. C/n. 271.

29 Arrianus Epict. dissert. III 21, 19- (6 Geo;) EcoKpdxev gwesso-uaeuev **TT|V ElEyKTIKTlV X©P«V E%EIV, d); AVOYEVEV TTŢV ßaGVAIKTlV Kai ETCUlAr|K- TIKT|V, d); Zf|VCQVl TT1V SlSaGKaAlKTlV Kai SoypaTVKflV.**

30 Ind. Stoic. Here. col. I. 0ev..................(t)fi; n£pl ttiv (\|/u%tiv) 8va-Gegecq; aii^toi) £r|T)f|Ga; GtipEÎov oük av frtEpov ti; Aaßov ßäÄ/ciov- îl Ta; KpiGEi; ăq eí%e(v) îtEpi Kr/./vö)v Kai aiaxpwv, opoiwţ 8' dya0â)v Kai KaKrâv 8iaGK£\|/dp£vo(; E)7i£VEyKri t(oö)toi<;. 'An(o?i)?i68cQpo(;) pâv yap 6 ('En^Ko-upEiCo;) ev Sug! ß(uß?doi; etc.

Ad Zenonem haec referri probabile est. De moribus eius ex vitae cum placitis moralibus comparatione iudicium ferendum esse dicitur. Apollodori mentio eo spectare videtur, quod is simili ratione de Epicuro scripserit.

31 Ind. Stoic. Herc. col. III. **-p**£vo; **Eraypa<p**(Tiv 7t**£pi)** | toi) tfî; oteia; **aip**(EG**£ax;)** I **Ka**(0)r|y£p6vo; **£(t£pd** TE, EV) | towoi; **rata** TO TCAEIG(TOV) | toi) **ßuß**?dou **KatayEvolpEvoț, dx; 7ipo£pvf| (Gap£v), iSia yăypa9**£V **| (oîa) ßo-D^ETav Kai SioTi** I **GTCavicov EaDxov** 8i8oi); I (6 **Zf|v)cov Ei; ta; Gupn£| (pupopd;) 8ia rnv toi) Gd>|(pato;** do0**)EVEiav, dx;** EV - etc. *Stoicus aliquis, qui de Zenone sectae suae auctore scripserat, reprehen- ditur. Ad ultimum enuntiatum* cf. Diog. Laert. VII 1 (huius voluminis p. 3, 10).

32 Ind. Stoic. Herc. col. VI. **toî;** GUKOI; **| Kai toi);** ȚI. **Eaapoi); | (np)dco;** (K)**ai npoG-upco; | apEpEv.** (K)**ai taina yap | flv Ei;** (TO)V **"öpvov a**^V**|a KaTa%copi^Evv Ka(i 7ipoG**|0**)£Îvai 8**(r|**)poGiav t(a<piiv** | T)T|V ***K . .*** etc.

32a Athenaeus IX 370 C. **Kai** oü **napd8oi;ov Ei rata xfj;** Kpapßri; TWE; **dSpvuov,** ÖTCOTE **Kai Zf|vcov 6** KVTVEÎ); **6 xfj; Exod;** KTVGTCOP **pipotipEvo;** TOV **rata xfj;** KUVÖ; **öpKov ZcoKpatou; Kai amo; ©pvuE** TTIV Karatapw, **d>; "EpnESo; <pr|GW** EV **'AnopvTipovE-opaGiv,** cf. Diog. L. VII.

Arrianos, *Disertațiile lui Epictet*, III, 21, 19- (Zeul) a hotărât ca lui 29
Socrate să-i revină domeniul demonstrației, așa cum lui Diogenes i-a dat rolul de a-i dirija și de a-i mustra pe alții, iar lui Zenon, pe acela de a instrui și de a elabora teorii.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. I. Cine ar căuta să-i înțeleagă 30
starea sufletească n-ar putea găsi un indiciu mai bun decât judecățile pe care le formula în privința frumosului și urâtului, ca și cele desprinse din cercetarea binelui și răului adăugate celor dintâi. Căci Apollodoros epicureul, în două cărți etc.[31]

Aceste cuvinte se referă probabil la Zenon. Se spune că moravurile lui trebuie judecate prin compararea vieții sale cu preceptele morale pe care le-a susținut. Menționarea lui Apollodoros pare să aibă în vedere faptul că acesta a scris într-o manieră asemănătoare despre Epicur.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. III. .. .punându-i titlul „Despre 31
întemeietorul școlii noastre". Pe lângă acestea de care s-a ocupat în cea mai mare parte a cărții, după cum am amintit, în particular a scris una și alta, chiar și că Zenon se deda rareori relațiilor intime, din pricina slăbiciunii trupești, precum în [...] etc. *Este criticat un anumit stoic care scrisese despre Zenon, întemeietorul școlii sale. Asupra ultimei fraze,* cf. *Diogenes Laertios, VII, 1 (volumul de față, p. 3, 10).*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. VI. îi plăceau smochinele, iar 32
arșița soarelui o suporta liniștit și chiar cu plăcere. Iar acestea erau demne de a figura într-un imn și de a i se înălța un monument funerar pe cheltuiala publică [...] etc.

Athenaios, IX, 370 C. Nu este nimic de mirare că unii jurau pe varză, 32a
de vreme ce și Zenon din Kition, fondatorul stoicismului, jura pe caperă,

imitându-l pe Socrate, care jura pe câine, după cum relatează Empedos în *Spuse memorabile. Cf.* Diogenes Laertios, VIL

32 rôpvue 8é, <paoi, Kai Kr/.juiapiv KaGànep EcoKpàxriç TOV KÛva.

33 Galenus de differentia pulsuum III 1 Vol. VIII p. 642 K. àpéoKovrar yàp OÏTOV nàvxEÇ oi nveupaTVKoi KataropEvor (scil. medici) TOÎÇ ÀNO Tfjç 2/roâç Saypaavv. GXJT' énei Xp-UGUinoç a-ÛTO-ùç EÏ'GVGEV àp<prapr|T£Ïv nepi Trôv KaTà ttiv qnXoaoqnav ôvopaTcov, oî)8' aî)Toi îiepi Trôv KaTà TT|V îaTpvKTiv Taina TCOVEÎV ÔKVOÛGV. Kai Zfivcov 8E ô KVTTVEÎ)Ç ETV npÔTEpov ÉTÔXPRIAE KawoTopEÎv TE Kai imEppaivEw TO Trôv 'EWUTVCÛV e0oç év TOÎÇ ôvôpaavv.

34 Cicero de fin. III 5- Quamquam ex omnibus philosophis Stoici plurima (scil. verba) novaverunt, Zenoque, eorum princeps, non tam rerum inventor fuit quam verborum novorum. III 15- Si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni?

35 Cicero Tusc. disp. V 34. Zeno Citieus, advena quidam et ignobilis verborum opifex, insinuasse se în antiquam philosophiam videtur.

36 Lucianus Macrob. 19- Zfivcov 8è ô Tfjç GTCQÏKfjç <pr?iOGO<piaç àp%r|YÔç ÔKTtt) Kai évEVriKOVTa (scil. êÇr|G£v ETT|), ôv (paow £ÎG£p%ÓpEVOV EÎÇ TT|V EKK^riarav Kai npoGnTaiaavTa àvaçGÊy^aaGar ,,Tî p£ poâç"; Kai i)noaTpé\|/avTa oÏKaSe Kai ànoa%ôpEvov Tpo<pfiç TEÀEWfîaar TOV piov.

36a Philodemus îtepi Trôv (prXoacxpcûv col. IV Neap. (= 3 Oxf.)
.... (âp%ov-
TOÇ K?i£à(p%ou 'A0fivri)ar Kai (é- N CM TO-UTOD (Y)£(Y)PA9RÔÇ ri . .
ailTOV £V£V% . . T|K.....................
YEYOvÔTa K(ai Si)' ETT|) év (Tf[i TCE- prEXOwri Tà ne(p)i 'AvTuprôv(TOÇ énraToXfj. 5ei(i;)£Tar T(O)IV(UV pe- pr)coK(rô)ç ô Zfivcov (&%pr)ç 'é(yyio-

Se mai spune că obişnuia să jure pe caperă, aşa cum Socrate jura pe 32 câine.[32]

Galenos, *Despre diversele tipuri de puls,* III, 1, voi. VIII, p. 642 Kiihn. 33 Toţi aceşti <medici>, aşa-numiţii „pneumatişti", erau de acord cu principiile Porticului. Dat fiind că Chrysippos îi obişnuise cu disputele în privinţa termenilor filozofici, nu au pregatat nici ei să procedeze la fel cu privire la termenii medicali. De altfel, chiar de mai înainte, Zenon din Kition a cutezat să revoluţioneze şi să forţeze uzul grecesc al cuvintelor.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* III, 5- Ce-i drept, dintre 34 toţi filozofii, stoicii au introdus cei mai mulţi termeni noi, iar Zenon, conducătorul lor, nu a fost atât făuritor de concepte, cât de cuvinte noi. III, 15- Căci, dacă i-a fost permis lui Zenon ca odată ce descoperea un lucru nou să-i atribuie un nume nemaiauzit până atunci, de ce nu i-ar fi îngăduit şi lui Cato?

Cicero, *Discuţii tusculane,* V, 34. .. .Zenon din Kition, un venetic şi 35 un biet făuritor de cuvinte, pare să se fi strecurat în filozofia veche...

Lucian, *Longevivii,* 19- Zenon, fondatorul filozofiei stoice, a trăit 36 nouăzeci şi opt de ani. Se spune că, intrând în adunare şi împiedicân- du-se, a exclamat: „De ce mă chemi?" şi, odată întors acasă, refuzând să mai mănânce, şi-a pus capăt zilelor.

Philodemos, *Despre filozofi,* col. IV Neap. (= 3 Oxfi). Pe vremea când 36a Klearchos era arhonte la Atena, în scrisoarea care conţinea relatările despre Antiphon, a mai scris că la acea dată el avea şaizeci şi doi de ani. De aici ar reieşi de bună seamă că Zenon ar fi trăit până la o sută unu ani. Căci de la Klearchos la Arrheneides, în timpul arhontatului căruia, în luna Skirophorion, s-a stins din viaţă Zenon, au trecut treizeci şi nouă de ani.

Argument care rămâne obscur chiar şi după analiza lui Th. Gomperz (Sitzungsber. d. Wien Akad. Bd. 146. 1903 „Zur Chronologie des x)a Trôv p Kai a ÊTrôv. 'A(TIO KXeapxou yà(p) è.n ('App)ev(ei- SIJTV, é<p' oi) zk£r(po<poprrôv)r (K)aTa(TE- TEX£(-ÜTTI)KEV K . . . Z)f|vcov an ÉGTVV é(v)v(éa Kai) (T)pràK(ovTa.

Kai pf)v é....................................VOGE

Argumentum etiam post ea quae Th. Gomperz disputavit (Sitzungsber. d. Wien Akad. Bd. 146. 1903 „Zur Chronologie des Stoikers Zenon") *obscurum. Mihi videtur contra aliquem disputări, qui în epistula (qua etiam de Antiphonte quaedam continebantur) Zenonem Clearcho ar-chonte sexaginta duos annos natum fuisse dixerat. Hocfalsum esse inde concludebatur, quod sequeretur Zenonem centesimum primum anum agentem obiisse.*

36b Pausanias I 29, 15 *{în descriptione Academiae)* KErtar 5È Kai Zf|vcov évTai)0a ô MvaGÉot) Kai XpiiaiJiJtoç ô Xo/xiiç.

37 Strabo XVI p. 757- ÉK Tripot) 8è 'AvTÎTiaTpoç Kai pucpöv npo fiprôv 'ATtoMirôvroç ô TÖv TtivaKa ÉK0Eiç Trôv *àno* Zf|vcovoç <prXoGÔ<pcov Kai Trôv ßiß?do)v.

Stoikers Zenon"). *Mie mi se pare că polemizează cu cineva care într- o scrisoare (care conţinea şi anumite relatări despre Antiphon) susţinuse că Zenon s-ar fi născut atunci când arhontele Klearchos avea şaizeci şi doi de ani. Falsitatea acestei afirmaţii reiese din faptul că din ea s-ar deduce că Zenon ar fi murit în vârstă de o sută unu ani.*

Pausanias, I, 29, 15- Figurează acolo (în descrierea Academiei) şi Ze-
36b non, fiul lui Mnaseas, şi Chrysippos din Soloi.

Strabon, XVI, p. 757- Antipatros din Tyr şi, cu puţin înaintea 37 noastră, Apollonios au compus o listă a discipolilor şi cărţilor lui Zenon.

Diogenes Laertios, VII, 36. Zenon a avut mulţi discipoli, dar cei renu- 38 miţi au fost Persaios din Kition, fiul lui Demetrios...

Ariston din Chios, fiul lui Miltiades, cel care a introdus doctrina indiferenţei;

Herillos din Cartagina, care declara că scopul ultim este ştiinţa;

Dionysios, care a renegat doctrina <stoică> despre plăcere; căci din

pricina unei oftalmii grave a avut reţineri în a mai susţine că durerea este indiferentă; acesta era din Herakleia;
Cleanthes din Assos, fiul lui Phanias, care a moştenit conducerea şcolii şi pe care <Zenon> îl compara cu tăbliţele de ceară tare: pe ele e greu să scrii ceva, dar păstrează nealterate cele scrise; Sphairos din Bosfor, care după moartea lui Zenon a fost discipolul lui Cleanthes. Au mai fost elevi ai lui Zenon şi următorii, după cum

39 Ind. Stoic. Here. col. X 2. KAedv(0ri; ®)awiou | "AGGIO;, o KAI T(T|V) a(x)oXfiv | napaAapobv. AIOVUGI|O; 0eo9dv(T)ou, Ka(0)anep | 'Avtiyovo; eypai|/ev, "I IPFX|K/vEo')Trn;, o Meta0epe|vo;- 'Aplaxcov Mi?iTid8o(U) | Xîo;, o TT|V dSva9opla(v) | teAo; D7IO9T| vdpevo;, | (e)v 8e TOÎ; *ăXXoiq* dKO|(Xot)0E)ÎV OÎOpEVOţ TTT) | (Ka0Tl)YTlTfj

(lacuna, quae inter hanc et sequentem columnam hiat, hausta videntur nomina Persaei, Herilli, fortasse etiam Sphaeri).

col. XI 2. Zfivcov Ei8d)(vu); o Kai) | Aeyopevo; î)....................| dx; Kai Xp-6(avnno; a-u)t6v ev (TCQ nepi toi) 8iaAe)pir|06T(o;................Intew

(hic intercidisse videntur Philonides Thebanus, Callippus Corinthius, Posidonius Alexandrinus).

col. XII. 'A0rrv68copo; (ZoAe-u;,.. | 'EKataîo; £rav0(dpou d)|ne8co(Kev).

40 Origenes c. Celsum III 54 Vol. I p. 250, 3 Ko. (p. 483 Del.), fl Kai fipeî; peWiopev eyKaleîv 91X000901; oiKoxpipa; en' dpexfiv 7tpoTpe\|/a- pevov;, n-oOayopa pev TOV Zr/.poÂţiv Zf|vcovi 8e TOV nepaaîov;

40a Plutarchus vita Cleom. 2. o 8e Ixpaîpo; ev TOÎ; npdran; eyeyovev T6>V Zfivcovo; TOÎJ Kmeco; pa0r|TÂ)v.

spune Hippobotos: Philonides din Theba, Kallippos din Corint, Poseidonios din Alexandria, Athenodoros din Soloi, Zenon din Sidon.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. X, 2. Cleanthes din Assos, fiul 39 lui Phanias, cel care a preluat şi conducerea şcolii; Dionysios, fiul lui Theophantos, care, după cum a scris Antigonos, era din Herakleia <şi a fost supranumit> Apostatul; Ariston din Chios, fiul lui Miltiades, care declara că scopul este indiferenţa, dar care în celelalte privinţe pare să-l fi urmat pe maestru.

(în lacuna dintre această coloană şi următoarea par să se fi pierdut numele lui Persaios, Herillos şi probabil Sphairos.) Col. XI, 2. Zenon din Sidon zis şi [...], cum îl numeşte şi Chrysip- pos în scrierea în care tratează despre argumentul „voalatul"[33] [...] *(Aici par să se fi pierdut Philonides din Theba, Kallippos din Corint, Poseidonios din Alexandria.)* Col. XII. Athenodoros din Soloi [...], despre care Hekataios spune că ar fi fost fiul lui Spintharos.

Origen, *Contra lui Celsus,* III, 54, voi. I, p. 250, 3 Ko. (p. 483 Del.). 40 Sau îi vom condamna pe filozofii aceia care au izbutit să-i întoarcă spre virtute pe nişte sclavi, după cum au făcut Pitagora cu Zamolxis şi Zenon cu Persaios?

Plutarh, *Viaţa lui Kleomenes,* 2. Iar Sphairos a fost unul dintre primii 40a discipoli ai lui Zenon din Kition.

Diogenes Laertios, VII, 4. în afară de *Republica,* Zenon a scris şi urmă-
41 toarele: *Despre viaţa în acord cu natura, Despre impuls sau despre natura umană, Despre pasiuni, Despre îndatorire, Despre lege, Despre educaţia greacă, Despre aspect, Despre lume, Despre semne, Chestiuni pitagoreice, Chestiuni generale, Despre formulări, Probleme homerice,* în cinci cărţi, *Despre recitarea poeziei.*

Tot ale lui sunt şi *Arta, Rezolvări, Respingeri,* în două cărţi, *Memorabilele etice ale lui Krates.*[34]

nepi TO-Ö öAou 97. 102. 117. 119
TCEpi GTIpEÎCOV
n\)0ayopiKr/.
Ka0oÂiKr/.
TCEpi XE^ecov (77)
npoßXripdTcov 'OpipiKoov lIEVTE (274. 275) îiEpi novriTVKfji;
dKpo&GEox; EGTV 8' airari) Kai TE%VT| Kai AtiaEiţ Kai "EXeyX01 fruo
(xnopvTipovE-opaTa KpdTT|TO<; fiGuca 273.

Ind. Stoic. Herc. col. IV. oü xamriv povri(v, *aXX'* dv)|aiG%uvTr|-(G)dvtco(v vo0Ei))|Gav Kai npoGDnonTEiwav | rnv i)ito Zf|vcov(o<; vEaxj)|xi GWEppappEv(riv) Ka0' öv | xponov EV *(ä)XXoiq* 8(aK)TUp\XQ SeiicvuToa. *Agitur de Stoico qui Zenonis Rempublicam, non multo postquam consuta fuerit* (VECQGT! GWEppappEviŢv), *interpolaverit atque suspectam reddiderit.*

Clemens Alex. Strom. V 9 p. 680 Pott. ăXkă Kai oi 2/tcoiKoi Myowv Zfivcovv TO) jipo')TO) YEypdcpOai TUT/., d pf) paSico; EnupEnowv TOIQ paOriTaîţ dvaYivdxjKEiv pf) jiEipav SESCOKOGV npoTEpov, EI yvr|GÎO)Q qn? i0G0<p0Î£v.

Quintiiianus Instit. orat. XII 1,18. quodsi defuit his viris (seil. Ciceroni similibus) summa virtus, sic quaerentibus, an oratores fuerint, respondebo quomodo Stoici si interrogentur, an sapiens Zenon, an Cleanthes, an Chrysippus ipse, respondeant: magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habet,

Indicele stoic de la Herculaneum, col. IV. Nu numai pe aceasta, dar 42 fără pic de sfială a falsificat şi a pus sub semnul îndoielii <lucrarea> de curând publicată a lui Zenon, aşa încât a ajuns să fie arătat cu degetul în mijlocul altora.

Este vorba despre un stoic care, nu mult după publicarea (VECQGTI aweppapp£vr|v) Republicii *lui Zenon, a făcut interpolări şi a discreditat-o.*

Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 9, p. 680 Pott. Şi stoicii spun 43 că Zenon, fondatorul şcolii lor, a lăsat unele scrieri <de acest fel>, dar nu le dau cu uşurinţă discipolilor să le citească, dacă ei nu au dovedit mai întâi că filozofează pe baze autentice.

Quintilian, *Arta oratorică,* XII, 1, 18. Şi chiar dacă acestor bărbaţi 44 (adică celor asemenea lui Cicero) le-a lipsit virtutea supremă, celor care

mă întreabă dacă au fost oratori le voi răspunde la fel cum răspund stoicii la întrebarea dacă Zenon, Cleanthes sau Chrysippos au fost înţelepţi: ei au fost oameni mari şi demni de veneraţie, dar nu au atins ceea ce natura omului are mai înalt.

2. Zenonis fragmenta et placita

45 Diogenes Laërt. VII 39- TprpEpfi <paaiv eîvoa τον KaTà (prXoaoqnav *Xojov.* eîvar γάρ aî)Toi) το pév tr (puarKÔv- το 8ε fiGucov- το 8ε XoyvKÔv. oika> 8ε nprôToç SνεϊXe Zf|va>v ô KmEÎ)ç év Trô nEpi ^oyou.

Cicero de fin IV 4. totam philosophiam tris în partis diviserunt (scil. veteres Academici), quam partitionem a Zenone esse retentam videmus.

46 Diogenes Laërt. VII 40. *àXXoi* 8è nprôTOV pèv το ?ιόγ*-κόν τcctτodch.-SE-DTEpÔV 8E TO (pUGVKÔV- Kai TpÎTOV TO fl0VKÔV. ÔV ÉGTV Zf|VCÜV EV TCO

îtEpi Xayou. Cf. II n. 41-44.

A. LOGICA

47 Cicero de finibus IV 9- De quibus (scil. de ratione disserendi) etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo quam ab antiquis.

48 Arrianus Epict. diss. I 17- 10,11. Tà XoyvKà ... Trôv àWicov éati SraKpr- Tucà Kai εjucjκεjιτικr/. Kai rôç àv τις εϊjcoι pETprjTiKà Kai GTcrarâ- τίς ***Xέjει*** Taina; pôvoç Xpwutnoç Kai Zf|va>v Kai KÂmvBriç; 'AvTiaflÉvriç 8' où ***Xέjει;***

49 Stobaeus Ecl. II 2. 12 p. 22, 12 W Zfivcov Tàç Trôv SraÀEKTVKrôv TÉ%vaç EÎKaÇE τοϊς SiKaiorç pÉTporç où jrupèv οί)8' *âXXo* xt Trôv anouSaicov pETpoûaw *âXX'* à%upa Kai KÔnpra.

2. Fragmentele şi învăţăturile lui Zenon

Diogenes Laertios, VII, 39- <Stoicii> susţin că discursul filozofic are 45 trei părţi: fizica, etica şi logica. Astfel l-a împărţit pentru prima oară Zenon din Kition în lucrarea sa *Despre logos.*[35] Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 4. ... întreaga filozofie au împărţit-o (vechii academici) în trei părţi, împărţire care, după cum vedem, a fost păstrată şi de Zenon.

Diogenes Laertios, VII, 40. Alţii rânduiesc pe primul loc logica, pe 46 al doilea, fizica, iar pe al treilea, etica. Printre aceştia se numără Zenon, cu lucrarea sa *Despre logos. Cf.* voi. II, n. 41-44.

A. FRAGMENTE LOGICE

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 9- Ce-i drept, Chry- 47 sippos s-a ocupat foarte mult de acestea (adică de argumentele dialectice), în schimb Zenon, mult mai puţin decât cei vechi.

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* I, 17, 10-11. Logica [...] este aceea 48 care judecă şi examinează <obiectele> altor <ştiinţe> şi, cum s-ar zice, le măsoară şi le cântăreşte.[36] Cine spune aceste lucruri? Doar Chrysippos, Zenon şi Cleanthes? Nu le spune, la rândul său, Antisthenes?

Stobaios, *Excerpte,* II, 2, 12, p. 22, 12 Wachsmuth. Zenon compara 49 artele dialectice cu nişte măsuri de precizie care ar fi folosite pentru a cântări nu grâne sau alte lucruri de preţ, ci pleava şi bălegarul.[37]

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 8, p. 1034f. (Zenon) rezolva 50 sofisme şi le recomanda discipolilor săi însuşirea dialecticii, ca fiind arta prin care se poate face lucrul acesta.[38]

51 Arrianus Epict. diss. IV 8, 12. Gecopfipaxa Toi) 91X000901) ... a Zf| vcov ***Xejei,*** yvajvai ***to.*** TOI) ¿.oyou GTOIXSIA, noTov TI KKOOTTOV awoov EGTV Kai *n&q* äppoTTETar Jtpöq *aXXrf/M* Kai oaa TOIRAIIQ (XKoXouGa EGTW.

De ratione cognitionis ((pocvxaota, (xlaönm^, Kpvdpiov)

52 Cicero Acad. pr. II 66. Sapientis autem hanc censet Arcesilas vim esse maximam, Zenoni adsentiens, cavere ne capiatur, ne fallatur videre.

53 Cicero Acad. post. I 42. Errorem autem et temeritatem et ignorantiam et opinationem et suspicionem et uno nomine omnia, quae essent aliena firmae et constantis adsensionis, a virtute sapientiaque removebat.

54 Cicero pro Mur. § 61. sapientem nihil opinari, nullius rei paenitere, nulla în re falli, sententiam mutare numquam. - Acad. pr. II 113- sapientem nihil opinari ... horum neutrum ante Zenonem magno opere defensum est. - Lactantius Inst. II 4. ergo si neque sciri quidquam potest, ut Socrates docuit, nec opinari oportet, ut Zeno, tota philosophia sublata est. - Augustinus contra Acad. II 11. cum ab eodem Zenone accepissent nihil esse turpius quam opinari.

Cf. Stobaeus Eel. II 7- 11 m, p. 112, 1 W. pr|8Ev 8' imotaxpßavEw r/.G0Evö)q, *äk'kö.* pf/./v/vOV r/.G9«/vO)q Kai ßfißaiax;, 8rö Kai pr|8e So^a^erv TOV G090V ... p. 113, 5- oi)8e pexavoEtv 8' imoXapßavoixn TOV voi)v e%ovTa ... oi)8e p£TaßaWi£G0ar 8e Kar' ot)8eva xpemov ot)8e pETaxi- Geoßar oiÄ G9c&Xeo0ar. - Diogenes Laert. VII 121. ETT TE pf) So^doErv TOV G090V.

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* IV, **8,** 12. ...chestiunile de care se **51** ocupă filozoful [...] sunt de bună seamă cele amintite de Zenon: cunoaşterea elementelor discursului, a naturii fiecăruia, a relaţiilor dintre ele, ca şi a consecinţelor la care conduc.[39]

Despre teoria cunoaşterii (impresie, senzaţie, criteriu)

Cicero, *Primele academice,* II, **66.** Dar principala însuşire a înţeleptului, **52** consideră Arkesilaos, în acord cu Zenon, constă în a se păzi să nu fie prins în capcană, în a băga de seamă să nu cadă în eroare.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 42. în schimb, eroarea, nesocotinţa, **53** ignoranţa, opinia şi presupunerea, într-un cuvânt toate cele străine de asentimentul ferm şi constant, <Zenon> le socotea incompatibile cu virtutea şi înţelepciunea.

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. înţeleptul nu are opinii, nu regretă **54** nimic, nu greşeşte în nici o privinţă şi niciodată nu se răzgândeşte. - *Primele academice,* II, 113- ...înţeleptul nu are opinii [...], nici una dintre aceste două teze nu a fost susţinută cu tărie înaintea lui Zenon. - Lactantius, *Instituţiile divine,* III, 4. Aşadar, dacă nu putem şti nimic, cum arăta Socrate, şi nici nu trebuie să ne dăm cu părerea, cum socotea Zenon, întreaga filozofie este anulată. - Augustin, *Contra academicilor,* II, 11. .. .fiindcă învăţaseră de la acelaşi Zenon că nimic nu este mai ruşinos decât să-ţi dai cu părerea... *Cf.* Stobaios, *Excerpte,* II, 7- 11 m, p. 112, 1 W înţeleptul nu judecă nimic într-un mod lipsit de vigoare, ci într-unui sigur şi ferm, motiv pentru care el nici nu emite opinii [...] p. 113, 5- După părerea lor, cel înzestrat cu judecată nu se răzgândeşte [...], nu-şi schimbă cu nici un chip părerea, nici nu retractează şi nici nu dă greş - Diogenes Laertios, VII, 121. Mai mult, înţeleptul nici nu va emite opinii.[40]

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 40. Cele mai multe modificări le-a **55** adus (Zenon) celei de-a treia părţi a filozofiei. în primul rând a spus nova, quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus, quam ille 9avraGiav, nos visum appellemus licet.

56 Numenius apud Euseb. praep. evang. XIV 6, 13- TO 8E Soypa TOOTO a-üTO-ß npdran) EÜpopEvou (seil. Zf|vcovo<;), KOCÜTÖ Kai TO övopa ßleraov E-oSoKvpow EV Tat; 'A0f|vai<;, ttiv KaTaXr|7raKTiv 9avTaaiav, naari pr|- %avfj E%pf|TO ETC' amfiv (seil. Arcesilaus).

57 Galenus de optima doctrina 1 Vol. I p. 41 K. Stoicorum vocabula K«Ta/vr|jiT()v, K«Tr/./vr|V|;n;, K«Ta/vT|jiTiKr| cpavTaaia, aKaxakv(Kxoq, caca- TaXri\|/ia vituperat, ut parum Attica.

58 Sextus adv. math. VII 236. ÖTav Myn *o* Zfivcov 9avTaaiav Eivav τ6-7tC0GVV EV \|/t>Xfj, (XKODGTEOV etc.

ibid. 230. amo; oiiv (seil. Chrysippus) ttiv Tmaxjvv EipfjoOai i)7to Tofi Zfivcovo; mEVOEV aVTi Tfj; ETEpOWBGECO;.

unele lucruri noi cu privire la simţurile însele: ele sunt corelate nemijlocit cu o afectare provenită din exterior, numită 9avtaGÎa, căreia noi îi putem spune *visum* (impresie).[41]

Numenios, la Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XIV, 6, 13- Şi văzând 56 că teza impresiei comprehensive descoperită de Zenon cel dintâi, atât ea, cât şi numele ei, se bucura de o mare faimă la Atena, <Arkesilaos> începu a se folosi de orice mijloc pentru a o combate.

Galenos, *Despre metoda optimă de învăţare,* 1, voi. I, p. 41 Kiihn. 57 *Critică termenii stoici precum* „comprehensiv", „comprehensiune", „impresie comprehensivă", „necomprehensiv" şi „non-comprehensiune", *fiindcă ar fi fost prea puţin atici.*

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 236. Când Zenon spune că impresia 58 este o întipărire în suflet, trebuie să înţelegem etc. *Ibidem,* 230. însă el (adică Chrysippos) presupunea că Zenon folosea termenul „întipărire" pentru „preschimbare".[42]

Cicero, *Primele academice,* II, 18. El spune aşadar că nu există nimic comprehensibil [...] dacă acesta ar fi, aşa cum l-a definit Zenon, o impresie (= 9avraaia) [...], întipărire şi efigie exprimând lucrul din care provine şi care nu ar putea exprima un lucru din care nu provine (această definiţie a lui Zenon mi se pare ireproşabilă...) şi, prin faptul că o respinge şi o suprimă, Philon etc. 59

Ibidem, 77- Să presupunem că Arkesilaos l-ar fi întrebat pe Zenon: ce s-ar întâmpla dacă pe de o parte înţeleptul n-ar putea percepe nimic real, iar, pe de altă parte, calitatea lui de înţelept i-ar interzice să aibă vreo opinie. El i-ar fi răspuns, cred, că <înţeleptul> nu are nimic de opinat, fiindcă există ceva ce poate fi perceput. Şi ce ar fi aceasta? Impresia, ar fi răspuns. Şi ce este această impresie? Atunci el ar fi definit-o astfel: întipărirea, marca şi efigia lucrului din care provine şi pe care îl reproduce aşa cum este. La care Arkesilaos ar fi obiectat: dacă aşa este impresia adevărată, cum este cea falsă? Zenon şi-ar fi dat seama, cu iscusinţă, că nu ar exista nici o impresie perceptibilă, dacă impresia

VII 248. 9AVTAALA Kata?ir|7rn.KTi EGTIV TJ and imdp%ovto<; Kai Kat' OCDTO TO imdp%ov evanopepaYpevri Kai Evan£G9paYUjpevr| onoia OUK av yevouo and ja.fi imdp%ovto<;. ibid. 426. Pyrrh. hypot. II 4. Diog. Laert. VII 50. Cf. II n. 60.

August, c. Acad. III 9, 18. sed videamus quid ait Zeno. Tale scilicet visum comprehendi et percipi posse, quale cum falso non haberet signa communia.

60 Cicero Acad. post. I 41. Visis non omnibus adiungebat fidem (scil. Zeno), sed iis solum, quae propriam quandam haberent declarationem earum rerum quae viderentur; id autem visum cum ipsum per se cerneretur, comprehendibile - (feretis haec? - Nos vero, inquit; quonam enim alio modo KaxaXrinTOV diceres?) sed cum acceptum iam et approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem iis rebus, quae manu prenderentur; ex quo etiam nomen hoc duxerat, cum eo verbo antea nemo tali în re usus esset; plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat, et, si ita erat compre- hensum, ut convelli ratione non posset, scientiam, sin aliter inscien- tiam nominabat; ex qua exsistebat etiam opinio, quae esset imbecilla et cum falso incognitoque communis. - 42. Sed inter scientiam et inscientiam comprehensionem illam quam dixi, collocabat, eamque neque în rectis neque în pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. E quo sensibus etiam fidem tribuebat, quod, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus et vera esse illi et fidelis videbatur, non quod omnia, quae essent în re, comprehenderet, sed quia nihil, quod cadere în earn posset, relinqueret, quodque natura quasi normam

produsă de acel lucru care este <sursa ei> ar fi identică cu impresia unui lucru care nu este <sursa ei>. Arkesilaos ar fi consimţit pe bună dreptate la adaosul definiţiei.

Acest pasaj demonstrează că trebuie atribuite lui Zenon însuşi toate părţile definiţiei impresiei comprehensive redate în greceşte de Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 248. Impresia comprehensivă este întipă- rirea şi imprimarea care provine din şi este conformă cu obiectul real şi de aşa natură încât nu ar putea lua naştere din ceea ce nu este în realitate <acel obiect>. *Ibidem,* 426. *Schiţepyrrhoniene,* II, 4. Diogenes Laertios, VII, 50, *care după* evanopepaYpevri („întipărire", „impregnare") *adaugă* evan0TET07ta)pevri („imprimare", „încrustare"). *Cf.* voi. II, n. 60. Augustin, *Contra academicilor,* III, 9, 18. Dar să vedem ce spune Zenon. Potrivit lui, o impresie poate fi cuprinsă <de cuget> şi percepută <drept adevărată> dacă nu are trăsături comune cu ceea ce este fals.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 41. (Zenon) nu dădea crezare [60] tuturor impresiilor, ci doar acelora care ar conţine un fel de exprimare proprie a lucrurilor văzute. Iar această impresie, întrucât se făcea cunoscută prin ea însăşi, o numea „comprehensibilă"... (îmi permiteţi acest termen? - Fireşte, spuse, căci cum altfel s-ar putea traduce „KaxaXriTCTOv"?) - Dar odată acceptată şi aprobată o numea comprehensiune, precum în cazul lucrurilor cuprinse cu mâna. Aceasta este originea termenului pe care până atunci nimeni nu-l folosise cu acest înţeles; el a recurs adesea la termeni noi (căci ceea ce spunea era ceva nou). în plus, numea tot senzaţie şi comprehensiunea prin intermediul simţurilor, iar dacă această comprehensiune era de aşa natură încât nu putea fi zdruncinată de raţiune o numea ştiinţă, iar în caz contrar, neştiinţă, din care lua naştere şi opinia, pe care o socotea şubredă, părtaşă la fals şi neclaritate. - 42. Dar între ştiinţă şi neştiinţă aşeza comprehensiunea, despre care am vorbit şi pe care nu o număra nici printre lucrurile bune, nici printre cele rele, ci spunea că numai în ea trebuie să ne încredem. Apoi acorda încredere simţurilor, întrucât, cum am mai spus, comprehensiunea prin simţuri îi părea a fi şi adevărată, şi fidelă - nu pentru că ar cuprinde tot cescientiae et principium sui dedisset, unde postea notiones rerum în animis imprimerentur, e quibus non principia solum, sed latiores quaedam ad rationem inveniendam viae reperiuntur. Errorem autem et temeritatem et ignorantiam et opinationem et suspicionem et uno nomine omnia, quae essent aliena firmae et constantis adsensionis, a virtute sapientiaque removebat.

61 Cicero Acad, post I 40. Zeno ad haec quae visa sunt et quasi accepta sensibus assensionem adiungit animorum: quam esse vult în nobis positam et voluntariam.

62 Cicero Acad. post. I 41. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat.

(i.e. xfjv 8e 8v' aio0r|Tr|pvou *KaxaXi|||πv* ai'a&navv εκ&Xεν) cf. Diog. Laert. VII 52. avGfrriGv; 8ε *'kbft'.xai*--------tcav f] 8v' crimbv KaTaA.r|i|/vq.

63 Sextus adv. Math. VIII 355- 'EmKoupo; 8e *nav* aioflriTOV εXε^εν pEpavov Evvav, o 8ε Ετcqvκo; Zf|vcov 8vavpEG£v ε%pf|το.

Cicero de nat. deor. I 70. urguebat Arcesilas Zenonem, cum ipse falsa omnia diceret quae sensibus viderentur; Zenon autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. - Cicero Acad. post. I 41. visis non omnibus adiungebat fidem.

64 Chrysippus apud Sext. adv. Math. VII 373 *(disputans contra Cleanthem qui* (pc/vtc/gic/v *esse dixerat* τοτccqgvv teat' εigo%τ|v tcav Ei;o%f|v). *aXk'* ε! τowo, avavpErtav pEv pvf|pr| frriGaupvGpo; owa 9avTaGva>v.

Stobaeus Eel. I p. 136, 21 W. Zfivcovo; <Kai τoov *ăn'* aiixoiix ra Evvofipaxa qx/Gi pf|τε τuτ/. EÎvoa pf|τε nova, ©aavEi 8ε τuτ/, tcai ©aavEi nova *($u.|>x6.<3|iaxa* *xaina* 8ε uιτo τ6)v &p%avcov iSEa;

conţine obiectul, ci pentru că nu ar omite nimic din ceea ce este de resortul ei - şi totodată fiindcă natura însăşi ne-a dat-o drept normă şi principiu al ştiinţei,[43] căci prin ea se imprimă ulterior în suflete noţiunile lucrurilor, dezvăluind nu doar principiile, ci şi căile principale ale cercetării raţionale. în schimb, eroarea, nesocotinţa, ignoranţa, opinia şi presupunerea, într-un cuvânt toate cele străine de asentimentul ferm şi constant, le socotea incompatibile cu virtutea şi înţelepciunea.

Cicero, *Academicele posterioare*, I, 40. Dar acestora, anume impresiilor 61 care sunt, pentru a spune aşa, primite prin simţuri, Zenon le adăuga asentimentul sufletului, pe care îl considera a fi în puterea noastră şi voluntar.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 41. în plus, numea tot senzaţie şi 62 comprehensiunea prin intermediul simţurilor.[44] *(Adică şi comprehensiunea prin simţuri o numea senzaţie.) Cf.* Diogenes Laertios, VII, 52, numea senzaţie [...] şi comprehensiunea prin simţuri.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VIII, 355- Epicur spunea că tot ce este recep-
63 tat prin simţuri este cert; Zenon stoicul, în schimb, facea distincţii.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 70. Arkesilaos îl presa pe Zenon cu întrebarea de ce, după părerea lui, sunt false toate cele receptate prin simţuri. Zenon considera însă că doar unele impresii sunt false, nu toate.[45] Cicero, *Academicele posterioare,* I, 41. Nu dădea crezare tuturor impresiilor.

Chrysippos, la Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 373 (combătându-l 64 pe Cleanthes, care susţinea că impresia este o întipărire prin încrustare şi reliefare). Dar, dacă ar fi aşa, memoria, care este depozitul impresiilor, ar fi anulată.[46] *Această definiţie a memoriei ar trebui atribuită, probabil, lui Zenon, este de părere Pearson, p. 67-*

Stobaios, *Excerpte,* I, 136, 21 W. Despre Zenon şi discipolii săi. Con- 65 ceptele, susţin ei, nu sunt „ceva"-uri[47] sau calităţi, ci sunt nişte imagini formate în suflet asemenea ceva-urilor şi calităţilor. Pe acestea le npoGayopE-DEOOAV. w>\> yap Kara ra évvofipara VKOKIKZÓVWÍV EÎvar ra; íSéa<;, oîov ávGpámcov, íratcov, KorvÓTEpov EÎTCEÎV návxcov TÓOV ^rócov Kai Tcbv r//V/VO) v ÓTCÓGCQV Xéyowiv Í8éa<; EÎvar. *TOÁmiq* Sé oí ETCQÍKOÍ <pr?iÓG0<p0Í 9aavv ávunápKTOtx; EÎvar, Kai TÓOV pév évvoripáTcov p£Té%£rv fipâţ, TCÓV Sé TCTOÓGECQV, *dq* 8f| npoGTiyopiai; KaÂoiiGi, Tüy%<xv£iv. Aet. Plac. I 10, 5- oí *ano* Zf|vcovo<; ETCQÍKOÍ évvofipaxa fipéxEpa ra<; Í8éa<; E9aaav. - Diog. Laert. VII 61. évvóripa Sé éGTr 9avxaapa Sravoiaţ, oik£ TÍ ÖV O-ÖTE noróv, dxjavEÍ Sé TI OV Kai dxjavEÍ noróv, oîov yívErav ávaTÚraopa íratou Kai pri napovroţ.

66 Cicero Acad. pr. II 144. Negat enim vos Zeno - scire quicquam. Quo modo? inquies; nos enim defendimus etiam insipientem multa comprendere. At scire negatis quemquam rem ullam nisi sapientem. Et hoc quidem Zeno gestu conficiebat. Nam, cum extensis digitis adversam manum ostenderat, „visum" inquiebat „huiusmodi est". Deinde, cum paulum dígitos contraxerat, „adsensus huiusmodi". Tum cum plane compresserat pugnumque fecerat, comprehensio- nem illam esse dicebat: qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, KaTáXr|\|nv imposuit. Cum autem laevam manum admoverat et ilium pugnum arte vehementerque compresserat scientiam talem esse dicebat, cuius compotem nisi sapientem esse neminem.

67 Sextus adv. math. VII151 ■ Sóí;av Sé ttiv croÖEvrj Kai \|/E\)Sf¡ ATR/KAXR/ÍTAIIV.

numeau cei vechi Idei. Căci ideile sunt dintre acele realităţi de tipul conceptelor, ca de pildă ideea de oameni, de cai şi în general privind orice vieţuitoare şi orice lucru despre care se spune că avem o idee. Filozofii stoici spun că ele nu există de sine stătător şi că noi suntem cei care contribuim la formarea conceptelor şi găsim nume - pe care ei le numesc „apelative" - pentru a indica lucrurile concrete.[48] Aetios, *învăţături,* I, 10, 5- Stoicii, discipolii lui Zenon, spuneau că Ideile sunt conceptele noastre. - Diogenes Laertios, VII, *61.* Conceptul este o imagine a cugetului care nu este un „ceva" sau o calitate, ci numai asemenea unui „ceva" sau unei calităţi: de exemplu, imaginea unui cal poate să ne apară <în mint» chiar şi în lipsa calului.

Cicero, *Primele academice,* II, 144. Zenon tăgăduieşte [...] că aţi 66 cunoaşte ceva. Cum? vei spune; căci noi susţinem că până şi cel lipsit de înţelepciune poate înţelege multe. Da, în schimb despre cunoaştere spuneţi că îi aparţine doar înţeleptului - idee pe care Zenon o exprima printr-un gest. Căci, arătându-şi palma cu degetele întinse, spunea: „Iată impresia!" Apoi, strângându-şi puţin degetele: „Iată asentimentul!" în fine, atunci când strângea pumnul spunea că aceea este comprehensiunea; analogie prin care i-a dat acestui lucru până atunci inexistent numele de „katalepsis".[49] Apropiindu-şi apoi mâna stângă şi strângând pumnul cu tărie, spunea că aceasta este ştiinţa pe care nimeni, în afara înţeleptului, nu o stăpâneşte.[50]

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 151- Opinia este asentimentul lipsit 67 de forţă şi fals.[51]

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 41. [...] dacă această comprehen- 68 siune era de aşa natură încât nu putea fi zdruncinată prin argumente o numea ştiinţă, iar în caz contrar, neştiinţă. Stobaios, *Excerpte,* II, p. 73, 19 W Ştiinţa este o comprehensiune sigură şi care nu poate fi zdruncinată de argumente - *ibidem,* p. 111, 20. Ignoranţa este asentimentul uşor de zdruncinat şi slab. - Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 151- Ştiinţa este o comprehensiune sigură,
émGTTi)j,riv 90CGÍV ti Katctfir|\|Av áacpaXfi, ti éí;w év (pavcaorâv npoaSe^ev âpexânTcoTov mo Xóyou.

69 Cicero Acad. post. I 42. inter scientiam et inscientiam comprehensio- nem collocabat, eamque ñeque în rectis ñeque în pravis numerabat. Sextus adv. math. VII 151. énvGTfipriv Kai Só^av Kai rnv év peGopia Tomcov TETaypévTiv KaTctfir|\|/w ... KaTctfir|\|/w Sé ttiv pEta^i) toútcqv. ib. 153-6 'ApKEGiXao; ... Sevkvíx; otv oúSév éati pEta^i) énvGTfiprn; Kai Só^ri; KpiTTipiov f] Katá?ir|\|A<;. Cf. II n. 90.

70 Anonymi variae collectiones mathematicae în Hultschiana Heronis geometricorum et stereometricorum editione p. 275- Taúpou EiSoviou egtvv mópvripa eí; rio/viteíav IUiátcovo; év q> éati taina-opíaato ó rDiáxcov tt|v yeropetpiav ... 'apkjtotéxrn; 8' ... Zf|vcov Sé é^vv év npo5- é^Ev 9avTaGvá)v ápExánTCOTOV ÚTCO Xáyou.

71 Diogenes Laert. VII 23- *εXεμε* Sé pr|8év Eivai tfi<; oítigeco; *áXXo*-TpvoÔTEpov npa; Katá?ir|\|AV wv é7UGTT|pá>v.

72 Schol. Ad Dionys. Thracis Gramm, ap. Bekk. Anecd. p. 663, 16. dx; 8r|?ioT Kai ó Zf|vcov *Xéjmv* ,,Té%vr| éativ äijiv óSonovriTVKfi", xoméaTV 81' oñoí) Kai pE0ó8ot) nounxjá ti.

Valde similem definitionem Cleanthi tribuunt Olympiodor. în Plat. Gorg. p. 53, 54. Quintil. Instit. or. II 17, 41. Atque iniuria eam Ze- noni tribui inde concludas, quod eodem loco alteram illam notissi- mam Olympiodorus Zenoni tribuit.

stabilă şi care nu poate fi perturbată de argumente. - Diogenes Laertios, VII, 47- Ei definesc ştiinţa însăşi fie drept o comprehensiune sigură, fie drept o atitudine stabilă <a sufletului> în acceptarea impresiilor, care nu poate fi zdruncinată de argumente.

Cicero, *Academicele posterioare*, I, 42. .. .între ştiinţă şi neştiinţă plasa

69 comprehensiunea,[52] pe care nu o număra nici printre lucrurile bune, nici printre cele rele.[53]

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 151- [■ ■ ■] Ştiinţa, opinia şi comprehensiunea aşezată între ele [...], comprehensiunea aflată la mijloc între ele. *Ibid.,* 153- Arkesilaos [...] demonstrând cu privire la comprehensiune că ea nu este un criteriu intermediar între ştiinţă şi opinie. *Cf.* voi. II, n. 90.

Culegere de fragmente matematice anonime în Hultsch, *Heronis* 70 *Alexandrini geometricorum et stereometricorum reliquiae,* p. 275- În- tr-un comentariu al lui Tauros din Sidon[54] la *Republica* lui Platon întâlnim următoarele afirmaţii: Platon definea astfel geometria [...], Aristotel [...], iar Zenon [...] atitudinea stabilă în acceptarea impresiilor şi care nu poate fi zdruncinată de argumente.[55]

Diogenes Laertios, VII, 23- Spunea că nimic nu este mai străin de 71 dobândirea ştiinţelor decât opinia.. .[56]

Scolii la „Gramatica" lui Dionysios Thrax, în Bekker, *Anecdota graeca,* 72 p. 663, 16. Precum explica şi Zenon spunând: „arta este o înzestrare metodico-poietică", adică, altfel spus, aptitudinea de a realiza ceva urmând o regulă şi o metodă.

O definiţie foarte asemănătoare i-o atribuie lui Cleanthes Olympiodoros, *Comentarii la* Gorgias *al lui Platon,* pp. 53, 54, *şi* Quintilian, *Arta oratorică,* II, 17,41. *Iar faptul că ea îi este pe nedrept atribuită lui Zenon reiese din aceea că în acelaşi pasaj Olympiodoros îi atribuie cealaltă definiţie, cea bine cunoscută.*

Olympiodoros, *Comentariu la* Gorgias *al lui Platon,* pp. 53, 54 (ed. 73 Jahn nov. ann. philol. supplement. XIV, 1848, p. 239, 240). Zenon GÌ)GTr|pa EK KaTOÔIi|\|/£CQV GV)YY^ε^Y^ΛU^|J^VV(OT|J£^VOV npoţ TV TE^Oţ E^XpTlGTOV

Tcbv ev t© **ßvco.** - Lucianus Paras. c. 4. te%vt| egtvv, dx; ây© **Svapvripo-** ve-6© **G090Ì) Tvvoţ r/.KoiiGaq, GÌ**)GTr|pa ek KaTaXf**|\|/£cov Gtr**/yEytip- **vaapEvrov npoţ** tv xihx, eü%pt|gtov toov ev tcq **ßvcp.** - Schol. ad. Ar. Nub. 317- cötco y«P **6pv^opE0a** ttiv texvtţv **oîov** Gwrnpa ek KaTaXf**|\|/£cov EyyEyupvaGpEvcov** Kai ta ¿(peijfl?- - Sextus adv. math. II 10. *näaa* tov-vuv **TE**%vt| **GÌ)GTripd EGTVV** EK KaTaXf|\|/£cqv gt)yy^ε^y^ΛU^|j-^VAU^|j-e^v®^v **Kaî E^î** te^oţ e^xprigtov tcb **ßvco Xapßavowoov** ttiv **(xvacpopav.** - id. Pyrrh. III 188, 241, 251, Math. I 75, VII 109, 373, 182. Schol. Dionys. Thrac. **p.** 649, 31, ib. **p.** 721, 25- **oi** Etcovkoî **oikcov öpv^ovrav** ttiv te%vtţv-TE%vt| EGTV gilgttlpa 7t£pî \|/u%t1v yevopevov EK KaTaXf|\|/ECQV GDYYEY^I^1^ VaGpEVCOV k. T. ***X.***

Quintil. II 17, 41. iile ab omnibus fere probatus finis artem constare ex perceptionibus consentientibus et coexercitatis ad finem utilem vitae. - Cicero ap. Diomed. II p. 421 K. ars est perceptionum exer- citarum constructio ad unum exitum utilem vitae pertinentium. - Acad. pr. II 22. ars vero quae potest esse nisi quae non ex una aut duabus sed ex multis animi perceptionibus constat. - de fin. Ill 18. artes ... constent ex cognitionibus et contineant quiddam în se ratio- ne constitutum et via. - de nat. deor. II 148. ex quibus (perceptis) colla- tis inter se et comparatis artes quoque efficimus partim ad usum vitae ... necessarias. Cf. II n. 93-97.

Rhetorica

74 Eustath. în H. £ 506, p. 1158, 37- fi£po9c»vou<; KfpuKa<; "Oprpo<; KavTa-OGa Eincbv tov Kara Zf|vcova 9Covfj<; opov npoiinEpa^Ev Einovra- ,,9covf| egtvv dip tcetcXtiypevoi;".

Cf. Diog. Laert. VII 55- egtv 8e 9covt1 dip nEnXriYpevoi;.

însă spune că arta este un sistem de comprehensiuni aplicate laolaltă în vederea unui scop folositor vieţii. - Lucian, *Parazitul,* cap. 4. Arta este, după cum îmi amintesc că am auzit de la un înţelept, un sistem de comprehensiuni aplicate laolaltă în vederea unui scop folositor vieţii. - Scolii la *Norii* lui Aristofan, 317- Astfel este definită arta, ca un sistem de comprehensiuni aplicate etc. - Sextus, *Contra învăţaţilor,* II, 10. Aşadar, orice artă este un sistem de comprehensiuni aplicate laolaltă şi îndreptate în direcţia unui scop folositor vieţii. - *Idem,*

Schiţepyrrhoniene, III, 188, 241, 251, *Contra învăţaţilor,* I, 75, VII, 109, 373, 182. Scolii la Dionysios Thrax, p. 649, 31, *ibidem,* p. 721, 25- Stoicii definesc arta astfel: arta este un sistem aparţinând sufletului, format din comprehensiuni aplicate etc.

Quintilian, *Arta oratorică,* II, 17, 41. Acea definiţie, aproape unanim admisă, după care arta ar consta într-un ansamblu de percepţii concordante şi aplicate laolaltă în vederea unui scop folositor vieţii. - Cicero la Diomedes, II, p. 421 K. Arta este un ansamblu de percepţii aplicate şi îndreptate spre un unic rezultat folositor vieţii. - *Primele academice,* II, 22. Şi ar putea exista vreo artă care să nu se întemeieze, vezi bine, nu doar pe una sau două, ci pe o mulţime de percepţii ale cugetului? - *Despre supremul bine şi supremul râu,* III, 18. Artele [...] constau în cunoştinţe şi conţin în ele un element raţional şi metodic. - *Despre natura zeilor,* II, 148. [...] şi plecând de la cele percepute, corelându-le şi comparându-le, producem şi artele necesare în sfera practică a vieţii.[57] *Cf* voi. II, n. 93-97.

Retorica

Eustathios, *Comentarii la* Iliada *lui Homer,* XVIII, 506, p. 1158, 37. 74
Homer, numindu-i şi aici pe crainici 1^090)voi, a anticipat definiţia sunetului formulată de Zenon: „Sunetul este aer lovit."[58] *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 55- Sunetul este aer lovit.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* II, 7- Atunci Zenon din Kition, fiind între- 75
bat prin ce se deosebeşte dialectica de retorică, a strâns pumnul, apoi l-a desfăcut şi a spus: „prin aceasta" - indicând prin strângerea Ppa%i) *xf|q* SvaXeKTiKfj; *xa.xxmv* iSlcopa, 8ia 8e *xf|q* E^oatfioboEax; Kai EKta- aeax; toov SaKruXcov το *nXam* Tfj; pntopiKfji; Suvapeax; odvmopevo;. Cicero de fin. II 17- Zenonis est, inquam, hoc Stoici: omnem vim loquendi, ut iam ante Aristoteles, în duas tributam esse partes, rhe- toricam palmae, dialecticam pugni similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. - Orat. 32, 113- Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset, nam cum compresserat digitos pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse; cum autem deduxerat et manum dilataverat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. - Quntil. Inst. Or. II 20, 7- Itaque cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quae rhetorice dicitur, altera concisa, quae dialectice; quas quidem Zenon adeo coniunxit ut hanc compressae în pugnum manus, illam explicatae diceret similem etc.

76 Cicero de finibus IV 7 (*memoratis Peripateticorum thesibus et hypo- thesibus).* Totum genus hoc Zeno et qui ab eo sunt, aut non potuerunt <tueri> aut noluerunt, certe reliquerunt.

77 Cicero ad famil. IX 22, 1. Amo verecundiam, <tu autem. .iam> vel potius libertatem loquendi. Atqui hoc Zenoni placuit - homini mehercule acuto, etsi Academiae nostrae cum eo magna rixa est - sed, ut dico, placet Stoicis suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt: nihil esse obscenum, nihil turpe dictu; nam, si quod sit în obscenitate flagitium, id aut în re esse aut în verbo; nihil esse tertium. În re non est. Itaque non modo în comoediis res ipsa narratur *(secuntur exempla)* sed etiam în tragoediis *(sec. exempld).* Vides igitur cum eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe. Ergo în re non est. Multo minus în verbis. Si enim quod verbo significatur, id turpe non est, verbum, quod significat, turpe esse non potest *(sec. exempla latino).* Non ergo în verbo est; docui autem în re non esse; nusquam igitur est *(secunturplura exempla, deinde § 5).* Habes scholam
pumnului stilul clar şi concis propriu dialecticii, iar prin desfacerea palmei şi întinderea degetelor sugerând prolixitatea retoricii.[59] Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* II, 17- Potrivit lui Zenon stoicul, am răspuns eu, întreaga facultate discursivă este compusă, după cum susţinuse înainte Aristotel, din două părţi: retorica, despre care spunea că se aseamănă cu palma, şi dialectica, pe care o compara cu pumnul, fiindcă retorii dau o întindere mai mare expunerii, în timp ce dialecticienii se exprimă mai concis. - *Oratorul,* 32, 113- Zenon, cel care a întemeiat filozofia stoică, obişnuia să arate printr-un gest al mâinii deosebirea dintre aceste arte: strângându-şi degetele în pumn spunea că aşa este dialectica, desfăcându-le şi întinzând mâna spunea că elocvenţa se aseamănă cu palma. - Quintilian, *Arta oratorică,* II, 20, 7- întrucât există, aşadar, două genuri de discurs, unul curgător, numit retorică, altul concis, numit dialectică, pe care Zenon le socotea atât de intim legate, încât pe una o compara cu mâna strânsă în pumn, iar pe cealaltă, cu mâna desfăcută etc.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 7 *{după ce au fost* 76
amintite tezele şi ipotezele peripateticilor). Este limpede că Zenon şi discipolii săi fie nu au putut, fie nu au vrut să-l cultive, oricum, au abandonat cu totul acest gen.

Cicero, *Către prieteni,* IX, 22, 1. Mie îmi place buna-cuviinţă, pe 77
când ţie, mai degrabă exprimarea liberă. Aceasta îi plăcea şi lui Zenon - un spirit pătrunzător, pe Hercule, deşi Academia noastră a dus cu el o polemică aprigă -, dar, cum ziceam, stoicilor le place să spună lucrurilor pe nume. Ei argumentau astfel: nimic nu este obscen, nimic nu este ruşinos de spus; căci ceea ce este respingător în cazul obscenităţii se află fie în lucru, fie în cuvânt; o a treia posibilitate nu există. Or în lucru nu se află. Despre lucrurile respective este vorba, vezi bine, nu doar în comedii (*urmează exemple),* ci şi în tragedii *(urmează exemple).* Şi iată deci cum, deşi e vorba de acelaşi lucru, de vreme ce cuvintele nu sunt <obscene>, nimic nu apare drept ruşinos. Deci obscenitatea nu se află în lucru. Dar cu atât mai puţin în cuvinte. Căci, dacă lucrul pe care cuvântul îl numeşte nu este ruşinos, atunci

Stoicam: o acxpoţ EÎ)(H)ppr|povf|GŁI. — ego servo - verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quae apertissimis agunt Stoici; sed illi etiam crepitus aiunt aeque liberos ac ructus esse oportere. idem de offic. I 128. nec vero audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerunt Stoici paene Cynici, qui reprehendunt et inrident, quod ea, quae re turpia non sint, verbis flagitiosa ducamus, ilia autem, quae turpia sunt, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, adulterare re turpe est, sed dicitur non obscene; liberis dare operam re honestum est, nomine obscenum; pluraque în eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur.

78 Plutarchus de Stoic. rep. 8, 1 p. 1034e. npoţ TÓV eínóvra pr|8é SIKTŢV SVKÁÜRN; npiv ápqxnv pí)0ov ÁKOWRIŢ *ávxéXEjEv* ó Zfivcov, Toiomq) Tivi *Xój(o* xpobpevoţ- EI'T' ánéSev^EV ó npÓTEpo; EÎ7K»V, 0"ÜK (XKOUCTTÉOV TOI) SEUTÉpOU *XéjOVXOC,■* 7t£paQ yáp E%£1 TO ^RITO'ÓPEVOV- EI'T' OÜK ánéSEv^EV- opovov yáp ©I ei PT|8E ímf|KOUG£ KÂT| 0En; r| tiHXKOwos; ÉTEPÉTIGEV- rjTOi 8' ánéSEv^Ev TI OIJK ánÉS£ií;£v- O"ÜK (XKODGTÉOV apa TOI) SEOTÉpot) XéyovTo;. Schol. ad Lucian. De calumnia cp. 8.

79 Quintilianus Inst. Or. IV 2. 117- hic expressa (verba) et ut vult Zenon sensu tineta esse debebunt.

80 Plutarchus vita Phoc. 5- óx; yáp 6 Zf|vcov E^EyEv, OTV SEI TOV <pi? iÓGo<pov EI; voí)v ánopánTOVTa 7tpo9Ép£G0ai ttiv A,é¡;iv etc. (Zen. Apophth. 304).

81 Diogenes Laért. VII18. opaoKE SE TOÍX; pév TÓOV áaoXoÍKcov Xóyotx; Kai ánrprvGpÉvoDi; opoiouţ EÎvav TCQ ápyupíco TCQ 'A? i£Î;av8pvvcQ- E-üocpSáXpotx; pév Kai 7i£piy£ypappévou<;, Ka0á Kai TO vópiapa, oúSév SE Svá Taina

nici cuvântul care îl numeşte nu poate fi astfel (*urmează exemple latineşti).* Deci obscenitatea nu se află în cuvânt; am arătat însă că ea nu se află nici în lucru; aşadar, nu se află nicăieri (*urmează mai multe exemple, apoi* § 5). Iată deci învăţătura stoică: înţeleptul va vorbi fără înconjur [...] eu respect [...] bunele maniere. De aceea ţi-am scris în cuvinte voalate ceea ce stoicii spuneau fără nici un înconjur; ei susţineau însă că şi la râgâit şi vomă se cade să ne dăm frâu liber.
Idem, Despre îndatoriri, I, 128. Şi nu trebuie ascultaţi cinicii sau unii stoici, care se vor fi dovedit aproape cinici şi care ne critică şi ne ridiculizează pentru că socotim despre anumite lucruri care nu sunt în fapt ruşinoase că ar avea nume respingătoare, pe când altora, care sunt cu adevărat ruşinoase, le spunem pe nume. Tâlhăria, înşelăciunea, adulterul sunt ruşinoase în fapt, dar le poţi numi fără a fi obscen, în vreme ce a te osteni să concepi copii este ceva bun în fapt, dar a-l numi este obscen; şi multe alte argumente aduc ei împotriva ruşinii.
Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* 8, 1, p. 1034e. Pe cel care a spus:
78 „nu judeca înainte să asculţi ambele părţi" Zenon îl combătea folosind următorul argument: fie primul vorbitor a dovedit adevărul propriilor spuse şi atunci cel de al doilea nu mai trebuie ascultat, căci cercetarea a luat sfârşit, fie nu a dovedit - ceea ce e ca şi cum nu s-ar fi supus chemării la judecată sau ar fi venit, dar s-ar fi apucat să spună vrute şi nevrute; aşadar, fie că a făcut dovada, fie că nu, cel de al doilea nu mai trebuie ascultat. *Scolii la* Despre denigrare *a lui Lucian,* cap. 8.
Quintilian, *Arta oratorică,* IV, 2, 117- ■ ■ - dar aici cuvintele trebuie să
79 fie expresive şi, cum spunea Zenon, pline de culoare.[60]
Plutarh, *Viaţa lui Phokion,* 5- întrucât, precum spunea Zenon, filozo- 80
ful trebuie să rostească vorbele după ce le-a cufundat în minte etc. (Zenon, *Precepte,* 304).
Diogenes Laertios, VII, 18. Mai spunea că expresiile şlefuite ale vorbitorilor rafinaţi sunt precum arginţii alexandrini[61]: frumoase la vedere şi bine rotunjite, aşa cum trebuie să fie o monedă, dar prin aceasta
pE^TÎovaţ. TOÍX; Se Toúvavríov á9copoíou Toîţ 'ATTVKOII; T£TpaSpá%pot<; EÍKfj pév KEKOppévOiq Kod GO/VOLKWŢ, Ka0EÂ.KELV pévTOt JCOAVUXKIQ ***XO.q*** KEKaÁvaypa<pr|pévaq hiitfxq.

[82] Zonarae Lex. s. v. GOXOVKÍ^EVV col. 1662. GOXOIKÍ^EW oí) póvov TO Kara (pcovfjv Kai *Xójov* %o)piKEÚEG0ai, *á/jJy.* Kai éni évSupáTcov, orav Tiq %0)piKÓ)q évSvS-ÜGKTiraV îj r/.Tr/.KTO)q ÉG0ÍT1 îj r/.KÓGpO)q JlEpiJiaxfl, *cóc,* (pTjcyi Zfivcov. - Cyrilli Lex. ap. Cramer anecd. Paris. IV p. 190. GO/VOIKIAPOQ- OTE TIQ R/.TK%VO)Q SraXéyErat- GOÁOIKÍ^EIV ori póvov TO Kara Xé^rv Kai 9covfiv iSrcoTEitetv, ***cüJм*** Kai éni (popripcacov, orav Tt<; %o)piKÓ)q évSéSurar ij *áxá.Kxmq* éoOÍEt ij áKÓapax; jtEpiJtaTEÍ, *cóc,* cpriai Zfivcov ó KITIEÜq.

83 Anonymi TÉ%VTI ap. Spengel Rhet. Gr. I 434, 23- ZF|vcov SE oikco (prjcyi* ñifiyriGÍq ÉGTV TMV év Tfj IOTOBÉGEI npaypáTcov EKGEGK; eíq TO imép TOI) XÉyovTOi; npóaconov péouaa.

84 Anonymi Té%vr| ap. Spengel Rhet. Gr. I 447, 11- ©<; SE ZF|vcov-napáSErypá ÉGTV yEvopévou npáypaTOi; ánopvripóvEUGti; ei^ ópoícoarv TOÍ) VÜV £r|TOUpévOU.

Maximus Planudes ap. Walz Rhet. Gr. V 396. *eandem definitionem Zenoni tribuit.*

B. PHYSICA **Physica I**

De principüs — De materia et spiritu — De causa — De corporibus quaeque iis accidant — De incorporéis — De tempore — De inani

cu nimic mai bune. în schimb, pe cele de felul opus le asemăna cu tetradrahmele atice, bătute neîngrijit şi grosolan, dar care au adesea mai multă greutate decât spusele frumos împodobite.
Zonaras, *Lexicon,* s. v. *soloikizein* (a fi needucat; a comite solecisme), 82
col. 1662. Lipsa de educaţie nu se vădeşte doar în pronunţie şi în vorbire, ci ea se arată bunăoară şi în veşminte, la câte unul care

obişnuieşte să se îmbrace ca un ţărănoi, sau când cineva mănâncă dezordonat sau merge necuviincios, cum spune Zenon din Kition. - Kyrillos, *Lexicon,* în Cramer, *Anecdota Graeca,* IV, p. 190: solecism: atunci când cineva vorbeşte neîngrijit. Lipsa de educaţie nu priveşte doar manifestarea prin rostire şi voce, ci ea se poate vedea şi după haine, la câte unul care obişnuieşte să se îmbrace ca un ţărănoi, sau când cineva mănâncă dezordonat sau merge necuviincios, cum spune Zenon din Kition.[62]

Anonim, *Arta retorică,* în Spengel, *Rhetores Graeci,* I, 434, 23- Iată ce [8]3 susţine Zenon: expunerea e prezentarea faptelor cuprinse în introducere condusă de orator după cum o cere caracterul <înfaţişat în discurs>.[63]

Anonim, *Arta retorică,* în Spengel, *Rhetores Graeci,* I, 447, 11 ■ Cum [84] spune Zenon: exemplul este menţionarea unui lucru petrecut, asemănător cu cel cercetat în prezent.[64]

Máximos Plarwudes, z«Walz, *Rhetores Graeci,* V, 396, *îi atribuie lui Zenon aceeaşi definiţie.*

B. FRAGMENTE FIZICE

Fragmente fizice I

Despre principii — Despre materie şi spirit — Despre cauză — Despre corpuri şi accidentele lor— Despre cele incorporate — Despre timp — Despre vid

Diogenes Laertios, VII, 134. Stoicii susţin că principiile lumii[65] sunt [8]5 două: cel activ şi cel pasiv. Principiul pasiv este substanţa necalificată, materia; iar cel activ este *logos*-|*A* imanent ei, zeul. Căci acesta, ôvtc/. 5là Jir/.ariç ai)Tf|ç SripioupyEÎv EKaGTa. Tl0T|GI 8E TO 8óypa TOÜTO Zfivcov pèv ó KVTVEÍX; év TCQ nepi oÛGÎaç. - Aëtius I 3, 25 (DDG, p. 289). Zfivcov Mvaüéou KMEÜÇ àp%àç pèv TÓV 0EOV KAI TT|V TIARIV, A>v O pèv EGTI TOÜ JCOIEÎV amoç, f] 8È TOÛ NÁAX£iv, GTOI%EÏ« 8E TÉGGapa. - Achilles Tat. p. 124 E. Zf|vcov ó KMEÜÇ àp%àç Elvai *XEJEI* Trôv *ôX&v* 0E6v Kai ■ÔA.RIV, 0EOV pèv TO ranow, 8È nowupEvov, àcp' ôv TA TÉGGapa GTOI%£Ïa yEyovÉvai.

Philo, de Provid. I 22. Zeno Mnaseae filius aerem deum materiam et elementa quatuor. - Theodoret. Gr. cur. Aff. IV 12. Zf|vcov 8è Ó Kme-ùç, ó MvaGÊou, Ó KpàTT|TOÇ <poiTT|Tf|Ç, Ó Tfjç ETCoïKfjç ap^aç aipÉGEcoç, TOV 0E6v Kai TT|V TIÁ/NV àp%àç E<pr|G£v Eîvav.

[86] Chalcidius în Tim. c. 290. Plerique tamen silvam separant ab essentia, ut Zeno et Chrysippus. Silvam quippe dicunt esse id quod subest his omnibus quae habent qualitates, essentiam vero primam rerum omnium silvam vel antiquissimum fundamentum earum, suapte natura sine vultu et informe: ut puta aes, aurum, ferrum, et caetera huius modi silva est eorum, quae ex iisdem fabrefiunt, non tamen essentia. At vero quod tam his quam ceteris ut sint causa est, ipsum esse substantiam.

s7 Stobaeus Eel. I 11. 5a, p. 132, 26 W. (Arii Didymi fr. 20 Diels). Zfivcovo;- O-DGIAV 8E Eivav THV WV OVTCQV TC&VTCQV NPOBTTIV TFARIV, TA"DTT]V 8E *naoav* AI'Svov Kai O^TE JiArio) yiyvopEvr|v O^TE EMTTCQ- TO 8E pEpr| TA-DTTI; OIJK AEI Tama SiapEVEw *aXXa* 8vavpEio0av Kai GUY%£TG0ai. 8IA TA-DTTI; 8E 8UX0ETV TOV TO!) NAVTO; *Xojov,* ov EVVOV EipappEvriv KAXOWIV, otovnEp Kai EV Tfj yovrj TO GTCEppa. - Epiphan. Haeres. I 5, DDG p. 588. CPAGKEI OIV Kai OUTO; (Zfivcov) TT|V Guyxpovov KaM>v TO) GEO) I'Ga TAT; *aXXaiq* aipEGEGW. EipappEvriv TE Eivav Kai yEVEGW E£, FJ; TA NAVTA SIOIKETTOCI Kai *naa%Ei.* - Diogenes Laert. VII 150. owiav 8E 9AGV TCOV OVTCQV COT&VTCQV TTIV npcbTtiv dx; ... Zfivcov ... KCX/VEÏTCXI 8E <U%6>5 owia TE Kai WI.r| fi TE TCOV navTcov Kai

principiu etern, ne făureşte pe toate străbătând întreaga materie. Această doctrină a expus-o Zenon din Kition în lucrarea sa *Despre substanţă.* - Aetios, I, 3, 25 (DDG, p. 289). Zenon din Kition, fiul lui Mnaseas, consideră drept principii zeul şi materia, dintre care primul este cauza activă, cealaltă este cauza pasivă, iar elementele sunt în număr de patru. - Achilleus Tatios, p. 124 E. Zenon din Kition spune că principiile lumii sunt zeul şi materia, zeul fiind principiul activ, iar materia, aceea care suportă acţiunea; din ele au luat naştere cele patru elemente.

Philon din Alexandria, *Despre providenţă,* I, 22. Zenon, fiul lui Mnaseas, spunea că există aerul, zeul, materia şi patru elemente. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* IV, 12. Zenon din Kition, fiul lui Mnaseas, discipolul lui Krates, conducătorul şcolii stoice, susţinea că principiile sunt zeul şi materia.

Chalkidios, *Comentariu la* Timaios *al lui Platon,* cap. 290. Cei mai [86] mulţi, totuşi, precum Zenon şi Chrysippos, separă materia de esenţă. Ei spun că materia este substratul tuturor celor ce au calităţi, pe când esenţa este materia primă a tuturor sau fundamentul lor cel mai vechi, fiind, prin natura ei proprie, lipsită de înfăţişare şi formă: de exemplu, arama, aurul, fierul şi celelalte asemenea sunt materia celor fabricate din ele, nu însă esenţa lor. însă cauza existenţei - atât a acestora, cât şi a celorlalte lucruri - este substanţa.

Stobaios, *Excerpte,* I, 11. 5a, p. 132, 26 W (Areios Didymos, fr. 20 [8]7 Diels). Potrivit lui Zenon, substanţa este materia primă a tuturor lucrurilor, iar ea, în întregime, este veşnică şi nici nu sporeşte, nici nu scade, în schimb, părţile sale nu rămân mereu aceleaşi, ci se separă şi se contopesc. Prin materie pătrunde *logos*-|/| universului - pe care unii îl numesc destin -, la fel cum sperma pătrunde în uterul matern. - Epiphanios, *împotriva ereziilor,* I, 5, DDG p. 588. Şi Zenon spune că materia este contemporană cu zeul, aşa cum susţin şi alte şcoli filozofice, şi există un destin şi o origine a lucrurilor de care toate sunt orânduite şi căreia toate i se supun. - Diogenes Laertios, VII, 150. Substanţa tuturor lucrurilor este materia primă, susţin ei, atât [...],

f] TCOV em. păpouţ. f] păv oSv toov oXcov oik£ TCXEÍCQV oîke EX&TTCQV YI- vexav- f] 8E TOOV EÍU păpouţ Kai TCXEÍCQV Kai EMTTCQV. Cf. Chalcid. În Tim. c. 294. Stoici deum scilicet hoc esse quod silva sit vel etiam qualitatem inseparabilem deum silvae, eundemque per silvam meare, velut semen per membra genitalia.

88 Chalcidius în Tim. c. 292. Deinde Zeno hanc ipsam essentiam finitam esse dicit unamque earn communem omnium quae sunt esse substan- tiam, dividuam quoque et usque quaque mutabilem: partes quippe eius verti, sed non interire, ita ut de existentibus consumantur în ni- hilum. Sed ut innumerabilium diversarum, etiam cerearum figurarum, sic neque formam neque figuram nec ullam omnino qualitatem pro- priam fore censet fundamenti rerum omnium silvae, coniunctam tamen esse semper et inseparabiliter cohaerere alicui qualitati. Cumque tam sine ortu sit quam sine interitu, quia neque de non existente subsistit neque consumetur în nihilum, non deesse ei spiritum ac vi- gorem ex aeternitate, qui moveat earn rationabiliter totam interdum, nonnumquam pro portione, quae causa sit tam crebrae tamque ve- hementis universae rei conversionis; spiritum porro motivum ilium fore non naturam, sed animam et quidem rationabilem, quae vivi- ficans sensilem mundum exornaverit eum ad hanc, qua nunc inlus- tratur, venustatem. Quem quidem beatum animal et deum adpellant.

S9 Stobaeus Eel. I p. 138, 14 W (Ar. Did. fr. 18 p. 457 Diels). amov 8' o Zf|vcov <pr|Giv Etvar 8r' o- oii 8E amov auppEpriKoi;- Kai TO pâv amov aoopa, oî) 8E amov KaTnyopripa- (xSwaxov 8' Etvar TO p£v amov napEtvar, oî) 8e EGTW amov pf) imdp%£tv. TO 8e JiEyopEvov TorariTriv E %EV Swaprv- amov EGTV 8r' o yivExai xt, otov 8ra xr|v cppovriGiv yivETar TO 9povEtv Kai 8ra TTIV \|A)%fiv yivETar TO ^fjv Kai 8ra TTIV aaxppoG'Dvriv

cât şi Zenon [...]. Termenii substanţă şi materie sunt folosiţi în două sensuri, după cum se referă fie la substanţa şi materia întregului, fie la substanţa şi materia lucrurilor luate în parte. Prima, cea universală, nici nu creşte, nici nu scade; în schimb, cea a lucrurilor individuale poate şi să crească, şi să scadă.

Cf. Chalkidios, *Comentariu la* Timaios *al lui Platon,* cap. 294. Fără îndoială, stoicii consideră că zeul este acelaşi lucru cu materia sau chiar că zeul ar fi o calitate inseparabilă a materiei şi că el circulă prin materie, precum sămânţa prin organele genitale.

Chalkidios, *Comentariu la* Timaios *al lui Platon,* cap. 292. Apoi Zenon [88] spune că însăşi această esenţă este finită şi este unica substanţă comună a tuturor celor existente, fiind totodată divizibilă şi mereu schimbătoare: căci părţile ei se preschimbă, dar nu pier, aşa încât din existente să fie reduse la neant. Dar, aşa cum, de pildă, ceara poate fi modelată în felurite şi nenumărate figurine,[66] la fel socoteşte el că nici materia, care este substrat al tuturor lucrurilor, nu are nici formă proprie, nici structură şi nicidecum vreo calitate oarecare, ea fiind totuşi mereu legată şi unită inseparabil cu o anumită calitate. Şi, de vreme ce ea nici nu se naşte şi nici nu piere, căci nici nu se iveşte din non-existent, nici nu se va mistui în neant, nu este lipsită de un suflu şi de o vigoare eterne care o mişcă potrivit cu raţiunea, uneori în întregul ei, şi nu arareori în parte, aceasta fiind cauza unei atât de frecvente şi atât de impetuoase schimbări a tuturor lucrurilor. Apoi, suflul[67] acela care pune lumea în mişcare nu este natura, ci sufletul, şi anume sufletul raţional, care, dând viaţă lumii sensibile, a împodobit-o până ce ea a ajuns să aibă farmecul de care este acum luminată. Şi astfel ei numesc această lume „făptură fericită" şi „zeu".

Stobaios, *Excerpte,* I, p. 138, 14 W. (Areios Didymos, fr. 18, p. 457 Diels). Zenon susţine că acel ceva „datorită căruia" este cauza, iar ceea ce derivă din cauză este efectul. Iar cauza este corp, în timp ce efectul este predicat. Apoi, este cu neputinţă să fie prezentă cauza şi să lipsească efectul. Deci, potrivit acestei afirmaţii, cauza este lucrul datorită căruia ceva ia naştere, aşa cum, de pildă, datorită gândirii ia yivErar TO aaxppoveîv. aSwaTOV yap Etvar aaxppoa'Dvru; 7i£pl trva oikjr|<; pfi aa>9pov£vv -îj \|/t>xfi<; pfi £nv -n 9povfia£co(; pfi 9pov£îv. Cf. II n. 336 (Chrysippus) 340. 341.

9° Cicero Acad. post. I 39- Discrepabat etiam ab iisdem (scil. Zeno a Peripateticis et Academicis), quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea (natura) quae expers esset corporis- -nec vero aut quod efficeret aliquid aut quod efficeretur, posse esse non corpus.

91 Aetius I 15, 6 (DDG p. 313). Zfivcov o ETCOIKOI; ra %pc»para npdranx; Etvar axripaTrapoix; Tf|<; TBA-TI^. - Galen, hist, philos. 27 (DDG p. 616, 2). Zf|vcov 8e o ETCOIKOI; TCX %pc»para Emxpcoarv Tf|<; imE^apEv.

92 Galenus comment, în Hippocr. de humoribus I (XVI 32 K.). Zfivcov TE O KiTtEuq (I>g rag jtoiOTriraq otim) KAI rag ovaiag 8i' o'/MV KEpavro- 0ar ¿vopr^Ev. - id. de nat. facult. I 2. E! 8' oxmEp ra; noroTrirai; Kai rag ovoiag 8i' *oXmv* KEpawwGar %pn vopi^Etv, o>g ikrtEpov r/.jiE<pfiv«TO Zf|vcov O KITIEVX;.

93 Stobaeus Eel. I 8. 40e p. 104, 7 W (Arii Didymi fr. 26 Diels). Zfivcov E<pr|G£ xpovov Etvar Ktvf|GEco<; SraaTtipa, TOUTO 8e Kai pETpov Kai Kpufiprov rcr/ovg TE Kai ppaS-UTiyKx; *onmg* E%Et <KKCXGTCX>. Kara xoiraiv 8E yi VEGOCXI Ta yrvopEva Kai Ta nEparvopEva anavra Kai Ta ovTa Etvar. - Simplicius ad Cat. 80a 4. wv 8E ETCOIKOOV Zfivcov pEv naarn; COTMX; Ktvf|GEco<; SraaTtipa TOV %povov EtnEv.

94 Themistius în Phys. 40b Speng. II 284, 10. (TO KEVOV) KE%coprapEvov Kai (xGpoov Etvar Ka0' aino, 7i£ptE%ov TOV oupavov, dx; npoTEpov pâv oSovTO T6)v apxarcov TWE<;, pEra 8E rama oi 7t£pi Zfivcova TOV KRAEA.

naştere faptul de a gândi, datorită sufletului, faptul de a trăi şi datorită cumpătării, faptul de a fi cumpătat. Căci este cu neputinţă ca, dacă există cumpătare într-o anumită privinţă, să nu fii cumpătat, dacă există suflet, să nu trăieşti şi, dacă există gândire, să nu gândeşti.[68] *Cfi* voi. II, n. 336 (Chiysippos), 340, 341.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 39- Se îndepărta de aceştia (adică 90 Zenon de peripatetici şi academici) şi prin faptul de a nu admite sub nici o formă că ceva poate fi înfăptuit de o natură lipsită de corp [...] ori că vreo cauză sau vreun rezultat ar putea să nu fie corp.

Aetios, I, 15, 6 (DDG p. 313). Zenon stoicul socotea culorile drept 91 primele configuraţii ale materiei. - Galenos, *Istoria filozofică,* 27 (DDG p. 616, 2). Zenon stoicul considera culorile drept o tentă a materiei.

Galenos, *Comentarii la* Despre umori *a lui Hippocrate,* I (XVI, 32 92 Kiihn). Zenon din Kition socotea că şi substanţele se amestecă întru totul precum calităţile - *idem, Despre facultăţile naturale,* I, 2. Dar dacă trebuie să considerăm că şi substanţele se amestecă întru totul precum calităţile, cum a afirmat mai târziu Zenon din Kition.. .[69]

Stobaios, *Excerpte,* I, 8, 40e, p. 104, 7 W. (Areios Didymos, fr. 26 93 Diels). Zenon susţinea că timpul este intervalul mişcării şi că reprezintă măsura şi criteriul rapidităţii sau lentorii <fiecărui corp>. Potrivit timpului iau naştere cele născute şi toate cele care au un hotar şi potrivit lui există cele existente. - Simplicius, *Comentariu la* Categoriile *lui Aristotel,* 80a 4. Dintre stoici, Zenon susţinea că timpul nu este altceva decât intervalul oricărei mişcări simple.

95 Themistios, *Comentariu la* Fizica *lui Aristotel,* 40b Speng. II 284, 10.
94 (Vidul) ar fi separat şi adunat în sine şi ar înconjura cerul, după cum au crezut mai întâi unii dintre filozofii antici, iar apoi, discipolii lui Zenon din Kition.Aétius I 18, 5 et 20, 1 (DDG p. 316b 11, 317b 31). Zf|vcov Kcd oi ari miran) évró; pév toi) KÓGpou pr|8év Evvav kevóv, e^co 5' airan) cotev- pov. SioapépEiv Se kevóv, tótcov, %obpav- Kai tó pév kevóv Evvav épnpí- av GobpaTo;, tóv Sé tótcov tó én£%óp£vov turó GcbpaTOţ, ttiv Se xobpav TÓ ÉK pépot); E7I£%0pEV0V, GXJ7IEp E7Ii Tf|ţ TOÍ) OÍVOU 7U0áKVT|<;. - TheO- doret. IV 14. évTÓ; pév toi) navTÓ; pr|8év Evvav kevóv, ektó; Se amoí) nápnoW) te Kai anEvpov.
Cf. Diog. Laért. VII 140. e^coGev Se amoí) TCEpvKE%upévov Evvav tó kevóv r/.jiEipov- ótcep áGGbpaTOV Evvav- áücbpaTOV Se tó oióv te KaT- é %Eo0av í)7tó GcopáTcov oí) KaTE%ópEvov- év Se tü) KÓapcp pr|8év Evvav KEVÓV.

96 Philoponus în Aristot. Phys. p. 613, 23- pf) KaT£G7táp0av pév év toí; Gobpaavv (scil. kevóv), <xX,A,' Evvav guv£%f¡, é^co Sé toi) oúpavoí) Evvav kevóv tv Ka0' aí)tó, ÓXTJtEp |*IÓ.h|<3TO.* Kai f] TÓbv jh)/v/vó)v e%ev 9«VTO!GÍO!, cbtEvpóv tv vopv^owa Evvav kevóv e^co toi) oúpavoí). Kai oí iruGayópEvov Sé oiírax; K/xyov, dx; fíSri eijce. <pa<ri Sé Kai Toiiq jiEpi Zf|vcova tóv Kvcvéa oíkco So^á^Evv.

Physica II

De mundo — Unum esse — Genitum et interiturum —
Uno loco manere - Ex 4 elementis - 'EKJiúpoxjiq et JiaÁiYYEVEGÍa -
Mundus animal sapiens

97 Diogenes Laért. VII 143- ótv te ev; éütw (ó KÓapo;) Zf|vcov <pr|GÍv év tó) ítEpi toi) otan). - Aétius II 1, 2 (DDG p. 327b 8). Zf|vcov éva Evvav tóv KÓapov. Theodoret. graec. aff. cur. IV 15.
Cf. II n. 530 sq.

98 Aristocles (ánó toí) *"Q* 7t£pi <pv?iOGO<pía<;) apud Eusebium praep. evang. XV p. 816d. (ÜEpi Tfj; TÓbv ZTcovKóbv <pv?i0G0<pía<; óracx; te ó Zf|vcov tóv ítEpi áp%obv ánESíSou Xóyov.) £tov%evov Evvaí 9aav TÓbv óvtcqv tó ní)p,

Aetios, I, 18, 5 şi 20, 1 (DDG p. 316b 11, 317b 31). Zenon şi dis- 95 cipolii săi considerau că în lume nu ar exista vid, dar în afara acesteia vidul ar fi infinit. Vid, loc, spaţiu sunt noţiuni diferite. Vidul este absenţa corpului, locul, ceea ce este ocupat de un corp, iar spaţiul, ceea ce este ocupat în parte, de pildă un chiup cu vin. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* IV, 14. înlăuntrul universului nu există vid, dar vidul aflat în afara sa este nemăsurat şi infinit. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 140. în afara lumii este răspândit vidul infinit, care este incorporai. Incorporai se numeşte ceva care, deşi poate fi ocupat de corpuri, nu este ocupat. în lume însă nu există nici un spaţiu gol.

Philoponos, *Comentarii la* Fizica *lui Aristotel,* p. 613, 23- ■ ■ ■ (vidul) nu 96 este împrăştiat în corpuri, ci acestea sunt continue, în schimb există de sine stătător în afara cerului, după cum îşi imaginează de altfel cei mai mulţi, socotind că în afara cerului este un spaţiu vid infinit. Acelaşi lucru afirmau şi pitagoreicii, după cum am amintit. Se spune că şi discipolii lui Zenon din Kition susţineau acelaşi lucru.

Fragmente fizice II

Despre lume — Ea e una — Născută şi pieritoare — Rămâne într-un singur loc — Alcătuită din patru elemente — Conflagraţie şi renaştere — Lumea, vieţuitor raţional

Diogenes Laertios, VII, 143- Lumea este una, spune Zenon în scrierea 97 sa *Despre univers.* - Aetios, II, 1, 2 (DDG p. 327b 8). Zenon susţine că lumea este una.[70] Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* IV, 15.

Cf. voi. II, n. 530 *sq.*

Aristokles (din cartea a VII-a a scrierii *Despre filozofie),* la Eusebios, *Pregâ-* 98 *tirea evanghelică,* XV, p. 816d. (Despre filozofia stoică şi despre doctrina cu privire la principii susţinută de Zenon.) Ei spun, ca şi Heraclit, că

KoO&nep "I IpdKÂevtoq, TOUTOU 8' dp*xăţ* tfAriv mi 0e6v, dx; nXmcov. *a/X* ouroţ ap<p© aobpaxd <pr|Gtv eîvar, Kai TO nourov Kod TO *năa%ov,* EKEÎVOD TO Ttpdrajv Jioioin' amov da©paTOV eîvar Xeyovroţ. erceiTa 8e Kai Kaxa Ttvaţ eipappevotx; xpovotx; eKJtupoi)o6at TOV Gupraxvra Koapov, EÎT' onj0iq jtr/./av SraKoapeîoOar. TO pevTor JtpMTOV n-Op eîvar KaGanepei TI GJteppa, TCOV ânavrcov e%ov TOÎX; Xoyouţ Kai raţ amaţ râv yeyovor©v Kaî T®v yryvopev©v Kaî T®v eaopev©v- TTIV 8e Tom©v emnXoKfiv Kai <XKOXOU0î- av eipappevr|v Kai eraGTf|pr|v Kai dXf|0erav Kai vopov eîvar TOOV OVTCOV dSraSpaaTOV TI va Kai capuKTOV. Tamr| 8e navra SioiKeicsflai *TO. KO.XO.* TOV Koapov I)7iepet), KaGanep ev EwopcoTdTri Ttvi NOXUEIA.

99 Stobaeus Ecl. I 19, 4 p. 166, 4 W (Arii Didymi fr. phys. 23 Diels).

Zfivcovoţ. TMV 8' ev T© Koapcp navTcov TMV KaT' iSrav KC,IV auveGTdraov Ta pepri TTIV <popav e%erv eî; TO TOÎ) oXou peaov, opoicoţ 8e Kai amoi) TOÎ) Koapot)- Sronep opGâx; XeyeoOar navTa Ta pepri TOÎ) Koapou eni TO peaov TOÎ) Koapou TTIV <popav e%erv, paXraTa 8e Ta papoţ e%ovTa- Tamov 8' amov eîvar Kai TFLŢ TOÎ) Koapou povfjţ ev dneip© Kev©, Kai TFLŢ YFLŢ napan^riarax; ev T© Koapcp nepi TO TOÎITOU KevTpov Ka0r- Sp-opevru; îaoKpaTâx;. oi) *năvxmq* 8e arâpa pdpoq e%erv, *ă'k'K* dpapfj eîvar depa Kai Jtiip- TeiveoOar 8e Kai Taina Jt©q eni TO XF|Q oÂrn; acpai- paţ TOÎ) Koapot) peaov, TTIV 8e aîiaTaarv npoţ TTIV 7iept<peperav amoi) noreîoOar- <pî)aei ydp dvcxpoua xam' eîvar 8ra TO pr|8ev6<; peTe%erv papouţ. TCapanXriGÎax; 8e Tomorţ oî)8' amov 9aar TOV Koapov papoţ e%erv 8ra TO TTIV oXr|v aî)Toi) GWTAARV £K Te TOOV papoţ e%ovT©v GT0t%et©v eîvar Kai CK TOOV dpapâxv. TTIV 8' OXTŢV yfjv Ka0' eamfiv pev e%erv dpeaKer papoţ- Jtapd 8e TTIV Gearv 8ra TO TTIV pear|v e%erv %d)pav, npoţ 8e TO peaov eîvar

ττιν <popav Toîţ Toromorţ aobpaarv, eni τοι) Tonot) Tomot) peverv.

elementul celor existente este focul şi că principiile acestuia sunt materia şi zeul, după cum susţinea şi Platon. Dar Zenon afirmă că ambele, atât principiul activ, cât şi cel pasiv, sunt corpuri, în timp ce Platon susţinea că prima cauză, cea activă, este incorporală. Mai spune apoi şi că, la vremea sorocită de destin, întreaga lume este cuprinsă de foc, dar după aceea se reorganizează. Căci focul originar este de fapt asemenea unei seminţe care conţine raţiunile şi cauzele tuturor celor care au fost, sunt şi vor fi. Iar legătura dintre ele şi succesiunea lor sunt destinul, ştiinţa, adevărul şi legea celor existente, ineluctabile şi de neocolit. De aceea toate sunt admirabil orânduite în lume, ca într-o cetate bine guvernată.

Stobaios, *Excerpte,* 1,19,4, p. 166,4 *W.* (Areios Didymos, fr. phys. 23 [99] Diels). Iată doctrina lui Zenon. Părţile tuturor celor ce există în lume, fiecare potrivit propriei alcătuiri unitare[71], au tendinţa de a se îndrepta către centrul universului, care coincide cu centrul lumii. De aceea se spune, pe bună dreptate, că toate părţile lumii tind către centrul ei, mai cu seamă cele grele. Căci din aceeaşi cauză se menţin şi lumea în vidul infinit, şi pământul fixat în mod asemănător în lume, distribuit în jurul centrului acesteia printr-un echilibru de forţe. Dar despre corp, în general, nu se poate spune că ar fi ceva greu, căci aerul şi focul sunt lipsite de greutate. Şi acestea ţintesc într-un fel spre centrul întregii sfere a lumii, dar se adună la periferia acesteia, întrucât, fiind lipsite de greutate, au tendinţa naturală de a se ridica. în mod analog, nici lumea însăşi nu este grea, spun ei, pentru că întreaga sa compoziţie constă în elemente grele şi elemente lipsite de greutate. în schimb, pământul ca atare, în întreaga sa alcătuire, este greu, consideră ei judecând după poziţia sa centrală, de vreme ce tendinţa unor astfel de corpuri este de a se deplasa spre centru şi de a rămâne în acel loc.

Scolii la *Teogonia* lui Hesiod, 134 Gaisford, *Graeci Poetae Minores,* [147]II, 482. Zenon spune că Titanii nu sunt în realitate altceva decât denumiri date elementelor lumii. *Koios* desemnează calitatea, conform transformării din graiul eolic a lui p în k, *Kreios,* elementul suveran şi conducător, iar *Hyperion* indică mişcarea spre înalt, de la „a merge în sus" (wtepdvco). Şi întrucât, prin natura lor, toate cele uşoare, când

147 Schol. Hes. Theog. 134 Gaisf. Gr. Poet. Min. II 482. o Zf|vcov 9riai xoijq TtTf/.vaq 8ra navTOţ eîpfjoOar Ta aTor%eîa Toi) Koapot). Koîov yâp Xeyer ττιν noroTriTa KaTa Tponîiv AioXvκτιν Toi) *n* npoţ το κ, Kpeîov 8e το paarXrKov Kai fiyepovrKov, 'Yneprova 8e ττιν av© Krvriarv dno Toi) i)7tepav© ievar. enei 8e cpijatv e%er *nâvxa xă* Koixpa d^epeva jiijιτειν av©, το Toromov pepoţ 'ianeTov eKaXeae.

Aétius I 14, 6 (DDG p. 313b 1). Zf|vcov APAGKE TO nfip KOCT' EÎ)0£îav KIVEÍAFLAI. - idem I 12, 4 *(de Stoicorumplácito).* Kai TO pév nEpiyevov (PROŢ KAT' £Í)0£Íav, TO 8' aíGépvov TCEpupEpoa; KI VE i rai.
Stobaeus Eel. I 17, 3 p. 152,19 W (Arii Didymi fr. 38 Diels). Zf|vcova 8é oiim>g áraxpaivEoOai 8iappf|8r|v- TOiawr|v Sé SERGEI EÎvav év nEpióSco TTŢV TOÍ) oXou SVAKÓAPRIGVV ÉK TFJŢ owiaţ, orav ÉK nupó; Tponf) EÍ; iíScap Si' áépo; yévr|RAI, TO pév TI í)<pÍGraG0ai Kai yf]v G\)VÍGT«G0«I, [Kai] éK TOÍ) Xoutoí) Sé TO pév SiapévEiv tíScop, éK Sé TOÍ) áTpt^opévou áépa yiyvEofiav, XETCTUvopévov Sé TOÍ) áépo; jríjp é<;ájtTEG0ai, TT|V Sé [pî^vv] KPÂGW yiyvEG0av Tfj EÍ; *aXXv^n* TÓOV GTOI%EÍCQV pETapoXfj GobpaTo; oXou Si' otan) TWO; éTépou SvEpxopévot). Diog. Laért. VII 135, 136. év TE Eivav 0EOV Kai voí)v Kai EÍpappévriv Kai Aia JH)/vÂaiq TE ETÉPAIQ óvopaGÍav; npoGOVopá^EG0AI. KaT' áp%á<; pév O-DV Ka0' aí)TÓv ovTa TpénEvv TTIV *nâaav* owiav Si' áépo; EÍ; tíScop- Kai óxjnEp év Tfj yovfj TO Gnéppa TCEpié%£rai, oíkco Kai TOWOV GítEppaTIKOV Xóyov OVTa TOÍ) KÓGpOU, TOIÓvSE ímo?l£ÍTC£G0ai év TÓ) í)ypq>, Eitepyóv ainco ranoíma TT|V npa; TTIV TÓOV é^fj; yévEGiv- EÍT' ánoyEvváv Jiparan[1] ra TéGGapa GTOi%£ia, jríjp, tíScop, áépa, yfjv. *XÉJEI* Sé 7t£pi amrov Zf|vcov év TCQ TCEpi TOÍ) oXou. - idem VII 142. yív£o0ai Sé TÓV KÓGpov orav éK nupó; f] oÚGÍa Tpanfj Si' áépo; EÍ; í)ypÓTT|Ta, Eira TO 7ia%up£pé<; amoí) TRATNAV ánoTEXEo0fj yfj, TO Sé *XEN-* Topspé; éí;apauo0f¡, Kai TOÍ)T' éni *nXÉov* X£7m)v0év 7tí)p ânoyEvvfiGŢi- Eira Kara pi^vv éK Toíraov (puxá TE Kai £caa Kai ra *ăXla* yévri. 7i£pi Sfi oSv Tfj; yEvéGEax; Kai 90opâţ TOÍ) KÓGpou (pr|GÍ Zf|vcov pév év TCQ 7t£pi oXou, K. T. *X.*
Probus ad Verg. p. 10, 33 K. ex his (quatuor elementis) omnia esse postea effigiata Stoici tradunt Zenon Citieus et Chrysippus Solaeus et Cleanthes Assius. Cf. I n. 496 II n. 579 sq.
li se dă drumul, o pornesc în sus (TCÎTCTEW avco), lucrurilor de acest fel li s-a dat numele de *lapetos.*
Aetios, I, 14, 6 (DDG p. 313b 1). Zenon spunea că focul se mişcă în 101
linie dreaptă. - *Idem,* I, 12, 4 (despre învăţătura stoică). Focul terestru se mişcă în linie dreaptă, iar cel eteric, circular.
Stobaios, *Excerpte,* 1,17, 3, p. 152,19 W (Areios Didymos, fr. 38 Diels).
102 Zenon s-a exprimat în termeni foarte clari: va trebui să aibă loc periodic o astfel de reorânduire a universului din substanţă, ori de câte ori din foc ia naştere apa, trecând prin stadiul de aer, iar din ceea ce se depune se formează pământul, în vreme ce, din rest, o parte rămâne apă, iar din apa transformată în vapori ia naştere aerul, din care se aprinde focul. Iar amestecul se creează prin transformarea elementelor unul în celălalt, întregul corp al unuia trecând cu totul în corpul celuilalt.[72] Diogenes Laertios, VII, 135,136. „Zeu", „Intelect", „Destin" sau „Zeus", ca şi oricare dintre feluritele nume ce îi sunt date, denumesc, toate, unul şi acelaşi lucru. La început era concentrat în sine, ca apoi să îşi preschimbe întreaga substanţă prin mijlocirea aerului în apă, trecând prin stadiul de aer. Şi, aşa cum în uter este conţinută

sămânţa, tot la fel şi acesta, fiind *logos*-ul seminal al lumii, rămâne în elementul umed, pregătin- du-şi materia potrivită în vederea creaţiei celor ce urmează <a fi plăsmuitei în continuare, se desprind mai întâi cele patru elemente: focul, apa, aerul şi pământul. Despre acestea vorbeşte Zenon în lucrarea sa *Despre univers*. — *Idem,* VII, 142. Lumea ia naştere când substanţa ei din foc, trecând prin stadiul de aer, este prefăcută în apă, iar apoi partea mai densă a acesteia, condensându-se, devine pământ, în timp ce partea mai puţin consistentă este transformată în aer, care, subţiindu-se şi mai mult, dă naştere focului. După aceea, prin amestecul acestor elemente, se formează plantele, animalele şi toate celelalte specii vii. Naşterea şi pieirea lumii sunt expuse de Zenon în scrierea sa *Despre univers* etc. Probus, *Adnotări la Vergilius,* p. 10, 33 K. Stoicii Zenon din Kition, Chrysippos din Soloi şi Cleanthes din Assos afirmă că toate lucrurile au luat apoi naştere din aceste patru elemente. *Cf.* voi. I, n. 496, voi. II, n. 579 *sq.*

1 °3 Valerius Probus în Virg. Eel. VI 31, 14 Keil, sunt qui singulis elementis principia adsignaverunt ... Thaies Milesius magister eius (seil. Anaxi- menis) aquam. Hanc quidem Thaletis opinionem ab Hesiodo putant manare qui dixerit: Tyror pev nparaGta %ao<; *JEVEX',* awap enevta. Nam Zenon Citieus sie interpretatur, aquam %ao<; appellatum *ănb* Toi) %EEO0ar. Quamquam eandem opinionem ab Homero possumus in- tellegere, quod ait 'QKEOCVOV TE ÔEOOV YEVEGTV Kai pr|TEpa Tr|0t)v. „*eadem originatio est apud* Achill. Tat. în Arat. phaen. 3,125 e. Petav." - Cornut. c. 17- Ecra 8E %ao<; pâv TO npo Tf|<; 8taKOGpf|G£co<; yEV6p£vov üypov, dno Tfiţ %W£cq<; oikax; obvopaapEvov. Cf. II n. 437- 564.

104 Schol. Apoll. Rhod. I 498. Kai Zf|vcov 8E TO nap' 'HaroScp %ao<; itâcop Etvar <pr|Gtv, oi GUvr^dvovTOţ iA/i>v yivEaGar, fjţ nriYvopEvru; f] yA aTEp£pvroi)Tar. TpÎTOV 8E "EpcoTa *jEjovEvai* Ka0' 'HaioSov, i'va TO Jtiip napaaTfiari- nupcoSEaTEpov yâp jcd0oq "Epcoţ.

105 Schol. Hes. Theog. 117- Zf|vcov 5E O ETCOIKO; TOÎ) î)ypoi) TTIV îmoGTd0pr|v yfjv YEyEvf|G0AI CPRIGI, TpÎTOV 8E "EpcoTa yEyovEvai, O6EV EJtayopEvoq d0ETEtTar GTÎ%0(;. - Cf. Diog. Laert. VII 137- imoGTd0pr|v 8E ndvTcov TTIV Yflv, p£GT|v dndvTcov owav.

Valerius Probus, *Comentarii la* Eglogele *lui Vergilius,* VI, 31, p. 21, 103 14 Keil. Unii au stabilit ca principiu un singur element [...]. Thales din Milet, dascălul acestuia (adică al lui Anaximenes), a considerat drept principiu apa. Se pare că această concepţie a lui Thales provine de la Hesiod, care spusese: „într-adevăr, întâi şi-ntâi a luat naştere haosul, dar apoi..." Căci Zenon din Kition îl interpretează pe Hesiod astfel: apa a fost numită haos de la%E£o0oa (a curge). De altfel, aceeaşi idee o putem deduce şi din spusele lui Homer: „Okeanos, al zeilor tată, şi maica lor, Tethys"[73]. „Aceeaşi etimologie se găseşte la Achilleus Tatios,

în *Introducere la* Fenomenele *lui Arătos,* 3, 125 e. Petav." Wachsmuth - Cornutus, cap. 17- Haosul este elementul fluid care precedă orânduirea cosmică: numele său derivă de la xocnq (curgere). -
Cf. voi. II, n. 437, 564.

Scolii la Apollonios din Rhodos, I, 498. Zenon afirma că haosul lui 104
Hesiod este apa din care, prin sedimentare, se formează mâlul, iar acesta, prin solidificare, constituie pământul. Iar al treilea element care ia naştere este Eros, potrivit lui Hesiod, pentru a reprezenta focul; căci Eros este pasiunea cea mai arzătoare.

Scolii la *Teogonia* lui Hesiod, 117- Zenon stoicul afirmă că pământul 105
susţinător s-a format din umiditate, iar Eros a luat naştere ca cel de-al treilea <element>. De aceea versul următor este înlăturat. - *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 137- La temelia tuturor se află pământul, care este aşezat în mijlocul tuturor lucrurilor.

[Philon], *Despre eternitatea lumii,* cap. 23-24, p. 264, 3 Bernays, I°6 p. 35, 13 Cum. Teofrast spune că cei care susţin naşterea şi pieirea lumii sunt induşi în eroare de patru dintre fenomenele cele mai importante: neregularitatea pământului, retragerea mării, disoluţia fiecărei părţi a lumii, pieirea pe specii a animalelor terestre. Primul punct este argumentat astfel: „Dacă pământul nu ar fi avut un început, nu s-ar vedea nici o parte de-a sa ridicată, munţii ar fi aplatizaţi şi toate colinele - la acelaşi nivel cu câmpia. Cu atâtea ploi căzute an după an de o veşnicie, ar fi de aşteptat ca înălţimile erodate să fi fost \ñ|/og ra pév %Eipáppoi<; áneppf¡x0av, ra 8' ímovoGTf|Gavra KE %aXáo0ai, návra Sé Siá návxcov fíSri Â.EÂ.Eiâv0ai. vuvi SE GUVE%EÍ<; ávcopaMm Kai napnóMicov ai upó; aíGépvov "i5\|/oţ únEppoXai pr| VüpaT' ÉGTÍ TOÍ) ttiv yfjv pf) á'í'Siov Eivav. *nakax* yáp, ó); Eíptyv, év ánEÍpcp xpóvcp raí; ENOPPPIAVŢ aró NEPÁTCOV éni népara *nâo'* <áv> XEaxpópo; éy£yévr|TO- NÉCPUKE yáp f] tíSaTo; <pí)GIQ Kai pr/./AGTA *ano* \n|/rpa)TR/.TÜ)v Kara- PÁTTOWA TA pév éí;A>0£ív Tfj pía, TA Sé TÜ) GUVE%£Í TMV \|/EKáScov KOXÁNTODGA KoiÁaívEiv ím£pyá^£G0aí TE TT|V GK/vTpóyEO) Kai /a0o>- SEGTaTTjV ÓpDKTTlpCOV 0Í)K Í&OCTTOV." „Kai pf)V f] yE 0áXaGGa," 9aGÍV, „fíSri pEpEÍcorav. PÁPTUPE; 8' ai vf|Gcov EÚSoKiporcaTai "PóSo; TE Kai AfjXoţ- airav yáp TO pév *imXaxbv* FWAVUJPÉVAI KATÁ TFJ; 0A?UXTTTJ; ÉSES-ÓKEGAV ÉNVK^D^ÓPEVAV, %póvco 8' Í^GTEpov ÉXATTOUPÉVRN; fipépa, KAT' Ó/ÁYOV ÁVÍGXODGAV ÑIECPÁVRIGAV, o>q ai jiEpi aíraáv áva.YpaipEÍoai PRIVÜODGW ÍGTopiav. TTIV 8é AfjXov Kai 'Avá<pr|v ©vópaGav SI' áp<po- Tépcov óvopáTcov MGT0Î)PEV0V TO ^EyópEvov, ÉNEISF) yáp ÁVA9AVEÍGA SFJXO; éyévETO, áSr|?ioupévr| Kai ácpavfi; OTO TÓ *nakm.* npa; Sé TOMOV; pEyáXcov JIEÁAYCÜV PEYÁXOTX; KÓXNOTX; Kai pa0Ei<; ávaí;R|pav0évTa<; F|jiEipá)G0AI Kai yEyEvfjofiav TFJ; 7iapaKEipévr|<; %Á>pa<; poípav oí) /ampr/.V GnEipopévotx; Kai (PUTEUOPÉVOU;, OÎŢ GTjpEi' ÁTRA TFJ; *naXaiâq* évano- ÁE/VEÍ90AI 0A/V«TTO)GEO)Q I|/R|<piSáq TE Kai KÓY%a<; Kai *óaa* opoiÓTpoJia npoţ AIYIA/VOÎIQ EÍ'COGEV ánoppáTTEofiav. Sió Kai IlívSapo; *¿ni* TFJ; Af|Xou (pTjGÍ*

Xaîp', oo ©EoSpára, XuiaponXoKápou naiSEGGV Aaraí); ípEpoéGraTOV épvo;
nÓVTOD 0í)yaTEp, %0OVÓq E-üpEÍa; áKÍVTITOV TÉpaq- áv TE ppOTOi Aá/vOV KIK/VFIGKODGIV, párapE; 8' év 'O/vúpjiq) TTI/VÉCPAVTOV Kuavéa; %0OVÓq áGTpOV.
fruyaTépa yáp ITÓVTOU TT[V AfjXov EÍ'priKE TÓ X£%0év aivmópEvo;. EÍ 5fi paoínav f] 0áAxma, p£I£Q0f|G£rai pév f] yfj, patcpaí; 8' éviauTÓov jiEpióSoiq Kai EÍ; *a.nav* éKáTEpov GTOI%EÍOV ávatao0f|G£rai, Sa7iavr|0f| G£rai Sé Kai ó GÍipna; áfip éK TOÍ) KaT' óXiyov éXaTTOÚpEvo;, ánoKpvSfiGErav Sé Tá návra EÍ; piav oÚGÍav TT|V nupó;."
jipóq Sé TT|V TOÍ) TpÍTOt) KEípa^aíot) KaraGKE-ufiv xpóbvTav Áóyo) TOUQSE- ,,90EÍpETav *návKoq* EKEÍ VO, oí) *návxa* Tá pépri 90apTá EGTI, TOÍ) Sé KÓGpot) návra Tá pépri 90apTá éGTV, 90apTÓ; apa ó KÓGpo; éGTÍv." o în parte luate de torenţi, în parte coborâte şi înghiţite, aşa încât toate să fie netezite. Or neregularităţile continue şi vârfurile nenumăraţilor munţi înălţate până la cer sunt indicii ale faptului că pământul nu este etern. Căci, aşa cum spuneam, într-un timp infinit ploile ar fi trebuit de mult să-l fi făcut plan şi uşor de străbătut ca drumul mare de la un cap la altul. Căci natura apei, mai ales când cade de la mari înălţimi, este fie să smulgă cu violenţă, fie, picurând necontenit, să scobească şi să sape, nu mai puţin decât nişte muncitori cu sapa, pământul dur şi pietros." „Iar marea, spun ei, a scăzut faţă de cum era înainte; martore sunt cele mai vestite dintre insule, Rhodos şi Delos, care în vechime erau invizibile, fiind cufundate în mare, iar mai târziu, nivelul mării scăzând puţin câte puţin, s-au ridicat devenind vizibile, aşa cum aflăm din cercetările consemnate în scris cu privire la ele; căci Delos a mai fost numită şi Anaphe, dând mărturie prin ambele nume despre cele spuse, odată ce, dezvăluindu-se, a devenit vizibilă, de unde înainte fusese ascunsă şi nevăzută. Pe lângă asta, multe golfuri şi adâncuri ale imensităţii mării, uscându-se, au fost însămânţate şi cultivate, devenind o parte defel sterilă a regiunilor adiacente, dar purtând drept semne ale vechii lor situări submarine pietricele, cochilii şi altele asemenea, pe care valurile obişnuiesc să le arunce pe ţărm. De aceea şi Pindar spune despre Delos:

«Fii salutată, creaţie a zeilor, leagăn multiubit Pentru copiii Latonei cu sclipitoare plete, Fiică a mării, miracol nemişcat al vastului pământ căruia muritorii Delos îi spun, iar fericiţii din Olimp - astru departe sclipitor pe pământul obscur.» El a numit Delosul «fiică a mării» făcând aluzie la cele spuse mai sus. Or, dacă marea se diminuează, se va diminua şi pământul şi în decursul unor îndelungate perioade de ani cele două elemente se vor epuiza complet şi întregul aer se va consuma încetul cu încetul, şi toate se vor reduce la o unică substanţă - cea a focului." Iar pentru susţinerea celui de al treilea punct se foloseşte următorul argument: „Este întru totul pieritor lucrul ale cărui părţi sunt pieri- toare; or părţile lumii sunt toate pieritoare; deci lumea e

pieritoare." Să examinăm acum argumentul de mai sus: ca să începem cu pământul,

8' wt£p£0E|j,£0a vw ERAGKETCTEOV. TCOÎOV păpoţ xflţ ynţ, i'va (X710 Tai)TT|<; dpi;d)p£0a, pEÎ^ov îj EMXTTOV, oi) %povco 8uxX/6£Toa; ÂiOcov oi Kpaxaio- TOCTOi ap' oi) puSâxn Kai afinovxav; rata xnv Eqexiyq do0£v£iav (f] 8' âaxi nvE-OPATVKOŢ xovoţ, SEapoţ oî)K appriKxoţ, *ăXXă* povov SuaSid^moţ) 0pU7lTOp£VOL Kai pEOVXEţ EÎŢ ?L£7tTf]V TO TCpOOXOV dvaW)OVXai KOVIV, EÎ0' îkj- TEpov 8anavr|0Evx£<; âi;ava? ioi)vxai. ti 8E; EÎ pf) npoţ dvăpcov pirci- ^oixo TO itâcop, didvr|T0v Ea0Ev oi)% ixp' fiGU%ia<; VEKpoinai; pExapdÂÂEi yoi)v Kai SuacoSEGxaxov yivExai oîa \|/U%TIV dqyrpripEvov ^coov. aî y£ pfiv dăpoţ 90opa *navxi* xco Sfpiav VOGEÎV yap Kai 90ÎVEVV Kai xponov TIV' dno0vfiaKEiv 7I£(pt)K£v. E7iei ti av xiţ, pf) Gxo%aadp£vo<; ovopaxcov E-DnpEnEiaţ *ăXXă* xdXr|0oi)<;, eî'TCOI Xoipov EÎvai nXfiv dăpoţ 0avaxov TO OÎKEÎOV *năQoq ăva %Eovxoc,* E7ii 90opâ ndvxcov oaa v|n)%fiq pEpoipaxai; TÎ %pn paKpnyopEÎv îiEpi n-upoţ; dxpocpfjaav yap ain:ÎKa opEwuxai *%(oXbv,* fi (pacriv oi novnxai, yeyovoţ E£, ¿amoi). 8io GKiputxopEvov op0oi)xai Kaxa TT|V tflţ dva90Eiari(; tfA/riţ povf|v, E^avaXcoOEÎarn; 8' d9avi^£xai. TO napanXfiaiov păvxoi Kai xoîx; 106 a. Kaxa TTIV 'IVSIKTIV SpaKovxaţ 9«GI 7tdG%£W. dvEpnovraţ yap E7ii xd pEyiaxa XD)V ^O'MOV EÂepavxaq îiEpi |'*(hxa* Kai vriSiiv *ănaaav* EÎlEÎoOai, 9/.¿pa 8' fjv av *x|r/r|* 8i£?i6vxa<; EpnivEiv xoi) aîpaxoţ, dn?if|Gxax; EniancopEvoDţ piauo TCVE-upaxi Kai GUVXOVCQ poi^Cp. pE%pi pEV OÎ)V XlVOţ E^avaXoUpEVOUţ EKEÎVOUţ dvXE%£W im' dprixaviai; dvacmpxâ)vxa<; Kai xfi npovopaia xnv nXEupdv xwtxovxaţ KaGl^OpEVODţ TCOV SpaKOVTCOV, EÎxa (M KEVOUpEVOU XOÎ) ^COXIKOÎ) nriSâv pâv ptjKExi 8i)vao6ai, KpaSaivopEvotx; 8' Eaxavai, piKpov 8' i)G- TEpov Kai TMV GKEÂMV E^aoOEvriadvTcov KaxacyEioOEVTaţ imd Xupaipi- aţ r/.jH)V|/i)%Eiv-jiEGOVxaq 8E xoiiq aixiotx; xoi) 0avaxou OT)voc7toA,A/6voci XpOTCCQ TOlrâSE- pTjKEx' E%OVTEţ TpO(pTl[v] OÎ SpaKOVTEţ, OV 7lEpiE0EaaV SEapov Eni%Eipoi)aiv EK^ÎIEIV dnaMiayfiv fiSri 7io0oi)VTE(;, *vno* 8E TOÎ) pdpoDţ TMV Â/XCPR/.VTMV O/apopEvoi niE^ovxai, Kai JioÂi) pă/Juiv EîiEiSdv ti)%ri C)Ti-'pi(pov <ov> Kai XiGooSei; TO K&xcpoq- i?a)GJio')pEvoi yap Kai navra noioi)VTE(; EÎţ SidXtxnv i)7io xflţ Toi) niEaavToţ piaţ îieSTIGEVTEI;, ¿aOToîx; *nokmponmq EV* dprixdvon; Kai dnopoiţ yopvaaavTEţ E^ao0Evoi)ai Kai Ka0a7i£p oi KaTa?i£uo0EVT£<; r| teîxoix; aicpviSiov ETCEV£%0EVTO<; npoKa- TaÂT|90KVTEq, oî)8' oaov dvaKÎ)\|/ai SwapEvoi Jiviyfi TEXEDTOOOIV. **EÎ** 8fi TCOV pEprâv ăKaaxov TOÎ) Koapot) 90opav mopEVEi, Sti^ovoti Kai o e^ aîiToov îiayEiţ Koapoţ a90apro<; OÎIK Eaxai." TOV 8e TETaprov Kai Xoitov care din părţile lui, fie ea mare sau mică, nu se va descompune cu timpul? Nu se înmoaie şi nu se dizolvă chiar şi cele mai dure pietre? Din pricina slăbirii consistenţei lor - care este tensiune a suflului, o legătură care nu e indestructibilă, ci doar greu de desfăcut -, sfărâmându-se şi risipindu-se, se dizolvă întâi într-o pulbere măruntă, iar apoi se consumă şi dispare. Iar apa, dacă nu

este agitată de vânt, lăsată nemişcată, nu moare din pricina imobilităţii? Ea se alterează şi începe să emane un miros neplăcut, ca un vieţuitor care şi-a dat sufletul. Iar alterările aerului sunt cunoscute de toată lumea: el se îmbolnăveşte, se consumă şi, într-un fel, moare. Căci pentru cine se preocupă mai mult de adevăr decât de potrivirea cuvintelor, ce este ciuma, dacă nu moartea aerului, care-şi răspândeşte propriul rău spre pieirea tuturor fiinţelor înzestrate cu suflet? Mai e nevoie să vorbim pe larg despre foc? Rămas fără aliment, el se stinge imediat, devenind infirm, cum zic poeţii, dinlăuntrul său. De aceea, este susţinut şi se înalţă cât timp durează materia combustibilă, dar, aceasta odată consumată, piere şi focul. 106 a. La fel se spune că s-ar petrece şi cu şerpii din India, care se caţără pe cele mai mari dintre animale, pe elefanţi, se încolăcesc în jurul lor, cuprinzându-le spatele şi pântecul, apoi, deschizându-le câte o vână, încep să le bea sângele, sorbindu-l cu multă forţă şi cu un şuierat puternic. Iar aceştia, tot mai sfârşiţi, rezistă un timp, tot sărind neputincioşi şi lovindu-şi părţile laterale cu trompa pentru a-i doborî pe şerpi; dar apoi, pe măsură ce viaţa îi părăseşte, nu mai pot să zvârle din picioare, ci doar se mai clatină un timp, dar, curând, îi lasă şi picioarele, şi atunci cad la pământ şi îşi dau duhul epuizaţi. Dar, căzând, îi ucid şi pe autorii morţii lor; căci, nemaigăsind hrană, şerpii încearcă să se desprindă din legătura care-i strânsese în jurul victimei, vrând de-acum să se elibereze; dar, apăsaţi de greutatea elefanţilor, rămân striviţi, mai ales dacă se întâmplă ca solul să fie dur şi pietros. Cu mişcări convulsive, fac tot ce pot pentru a se smulge, în vreme ce sunt zdrobiţi de forţa corpului care-i apasă, şi se zbat în toate chipurile, cu mişcări disperate şi zadarnice; dar în cele din urmă, asemenea celor lapidaţi sau celor care, prinşi de un zid ce se prăbuşeşte, nu mai au timp să fugă, neizbutind nici măcar să-şi scoată capul, mor sufocaţi. Dacă deci

ÂOYOV cocpißcoTEov GÖSE 9«GÍV. ,,EÍ Ó Kcxjpoq r/.íñioq f|v, fiv r/.v Kai XA £COA áí'Sva Kai *noXv JE \iâXX*ov TO TMV ávGpobraov yévo;, OGCQ Kai TMV C/J/MV apEvvov. *áXXa* Kai ó\|/iyovov 9avf¡vai TOÍ; ßouXopEvoi; épEUváv xa QNJGEWŢ. EÍKO; yâp, pá/Jaiv 8' ávayKaíov ávGpámoi; GDvunáp^AV XA; TÉ %va; ró; av ÍGritoca;, oí) póvov ORV XoyvKfj 9"ÜGEI TO éppéGoSov OÍKEÍOV, *áXXa* Kai OTV ¡¡flv avEU TOWCQV OÚK EGTIV- i'ScopEv oiv TOÍ>; ¿KAAICOV %póvou; áXoyf|GavT£; TÓOV éraTpaycoSoupÉvcov 0EOÍ; púGcov * * * EÍ pf) ai'Sio; avGpcono;, 0Ú8' *ăXXo* TI £CQOV, ©GT' 0Ú8' ai SESEypévav Taina %©pai, yf¡ Kai "öScop Kai áfip. é£, a>v TO 90aprov Eivav TOV KÓGpov Sfpióv ÉGTW."

107 Stobaeus Ecl. I 20, le p. 171, 2 W. (Arii Didymi fr. phys. 36 Diels).

Zfivcovv Kai KXE&vGEI Kai Xp-UGiraico apEGKEi TTIV oiiaiav pETaßaWiEW otov Ei; GnEppa TO 7röp, Kai *naXiv* EK TO-DTOD TOUTÜTTTV dnoTE^EIGOAV TT|V SvaKOGpriGW oi'a nporEpov fjv. - Eusebius praep. evang. XV 18, 3- apEGKEi yap TOI; ETCQIKOT; 91X0069011; TTIV öXr|v owiav Ei; n-ßp pETaßaWiEiv otov EI;

G7i£ppa, Kai *waXiv* EK TOWOU amfiv dnoTEXEioOav TTIV SVAKOGPRIGW, oi'a TO npoTEpov fjv. Kai Toino TO Soypa wv ÖCTIO Tfl; aipEGEco; oi iiporaii Kai NPEGSSWATOI 7tp0Gf|KavT0 Zf|vcov TE Kai KXE- av&n; Kai Xp-üGunto;.

Arnob. ad nat. II 9- qui ignem minatur mundo et venerit cum tempus arsurum, non Panaetio, Chrysippo, Zenoni (credit)? Cf. I n. 512 (Cleanthes) II n. 596 sq.

orice parte a lumii este supusă pieirii, e limpede că nici lumea alcătuită din ele nu este nepieritoare.

Rămâne de cercetat al patrulea şi ultimul argument: „Dacă lumea ar fi eternă, ar fi eterne şi vieţuitoarele şi cu atât mai mult specia umană, întrucât ea le este superioară celorlalte. Dar pentru cei ce vor să studieze natura specia aceasta apare ca fiind născută târziu. De fapt, e verosimil, ba e chiar necesar ca împreună cu oamenii să se fi născut şi meşteşugurile, care sunt, pentru a spune aşa, de aceeaşi vârstă cu ei. Nu numai fiindcă naturii raţionale îi este propriu caracterul metodic, ci şi fiindcă fără meşteşuguri nu e cu putinţă să trăieşti. Să examinăm deci vârsta fiecăruia, fără să ne sinchisim de poveştile pe care poeţii tragici le pun pe seama zeilor [...] dacă omul nu este etern, nici vreo altă vieţuitoare nu este eternă, şi atunci nici regiunile care le adăpostesc, adică pământul, apa şi aerul. De unde reiese limpede că lumea este pieritoare."

Stobaios, *Excerpte,* I, 20, le, p. 171, 2 W. (Areios Didymos, fr. phys. 107 36 Diels). Zenon, Cleanthes şi Chrysippos susţin că focul transformă materia cosmică într-un fel de lichid seminal şi că apoi, din acesta, se reface orânduirea lumii aşa cum era mai înainte.[74] - Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 18,3- Căci filozofii stoici susţin că întreaga substanţă se transformă în foc ca într-o sământă şi apoi, din acesta, se reface orânduirea lumii, aşa cum era la început. Această doctrină au susţinut-o primii şi cei mai importanţi dintre reprezentanţii acestei şcoli, Zenon, Cleanthes şi Chrysippos.

Arnobius, *împotriva păgânilor,* II, 9- Cel care ameninţă lumea cu focul ce-o va mistui când va veni vremea nu se încrede el în Panaitios, Chrysippos şi Zenon?

Cf. voi. I, n. 512 (Cleanthes), voi. II, n. 596 *sq.*

Philargyrius, *Comentariu la* Georgicele *lui Vergilius,* II, 336. Potrivit l°[8] lui Zenon, deşi unele lucruri din această lume pier, totuşi ea însăşi dăinuie veşnic, deoarece conţine elementele din care ia naştere materia: căci este adevărat, spunea el, că se dezvoltă, dar nu ajunge la pieire, fiindcă se menţin acele elemente din care se regenerează.

109 Tatianus adv. Graec. c. 5- TOV Zf|vcova 8IA XFLŢ EKnupd)G£CQ<; dno9aiv6p£vov dvÎGTao0at naXiv TOÎX; amoix; ENI TOÎŢ amoîţ, *XEJ®* 8E "AVUTOV Kai MEXTITOV Eni TCQ KATTJyopsîv, Boimpw 8E Eni TCQ VOKTOVEÏV Kai "I Ipa.K/vKa Jir/vav ENI TO) d0Âeiv, napaiTT|TEOv-

Cf. Nemesius de nat. horn. c. 38. E<jE<j0ar y&P năXiv ZcoKpdTri Kai IUidwva Kai KKOOTTOV TMV dvGpobncov ai)v TOTŢ ainoiq Kai QN/VOIQ Kai *noKxxaxq* Kai Ta *UMXO.* nEÎ<jE<j0ar Kai Totţ ainoiq ar)VTEÎ)<;EG0ai Kai Ta *oină* p£Ta%£ipi£to0ai Kai nâaav noMv Kai KO')pr|V Kai dypov opoiwţ dnoKa0ÎGTaG0ar. Cf. II n. 623—631.

110 Sextus adv. math. IX 107- SuvdpEi 8E TOV amov TCQ Zf|vcovi *Xojov* E^E0ETO (seil. Plato). Kai ydp omoţ TO nâv KaWiiGTOV Etvar 91101 KaTa 9Î)Gtv dnErpyaapEvov Epyov Kai KaTa TOV EÎKOTa *Xbjov* ^coov Ep\|/u%ov, voEpov TE Kai XoyrKov.

111 Sextus adv. math. IX 104. Kai *năkiv* 6 Zf|vcov 9r|GÎv „[ei] TO XoyiKÖv Toi) pfl XoyiKOÎ) KpEtTTOV EGTW- OÎ)8EV 8E *JE* KOGpOU KpEtTTOV EGTIV- XoyrKov apa 6 Koapoţ." Kai dxjawcoţ Eni TOÎ) voEpoi) Kai Ep\|/u%ia<; pETEXOVTOţ. „TO Y«P VOEpOV TOÎ) pf) VOEpOÎ) Kai <TO> Ep\|A)%OV TOÎ) pf) £p\|/î)%Ot) KpEtTTOV EGTW- OÎ)8EV 8E *JE* KOGpOU KpEtTTOV- VOEpOţ apa Kai Ep\|/U%6<; EGTIV 6 KOGpoţ."

Cicero de nat. deor. II 21. Quod ratione utitur, id melius est quam id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. Cf. ib. Ill 22, 23-

Tatianos, *împotriva grecilor,* cap. 5- Nu putem fi de acord cu Zenon, 109 care susţine că după conflagraţia universală vor reveni aceiaşi indivizi în aceleaşi ipostaze, şi anume Anytos şi Meletos ca acuzatori, Bousiris ca ucigaş al oaspeţilor şi Herakles ca luptător. *Cf.* Nemesios, *Despre natura omului,* cap. 38. Căci vor exista iarăşi Socrate şi Platon şi toţi ceilalţi oameni: vor avea aceiaşi prieteni şi concetăţeni, vor crede aceleaşi lucruri, vor trece prin aceleaşi întâmplări şi vor săvârşi aceleaşi fapte, şi toate cetăţile, cătunele şi câmpurile se vor întoarce în aceeaşi stare. *Cf.* voi. II, n. 623—631.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 107- în esenţă Platon dezvolta acelaşi U° discurs[75] ca şi Zenon, care susţine că universul este o preafrumoasă operă, desăvârşită conform naturii, iar potrivit deducţiei raţionale, o fiinţă înzestrată cu suflet, cu inteligenţă şi raţiune.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 104. Şi Zenon adaugă: „Dacă m raţionalul e superior neraţionalului şi totodată nimic nu-i este superior lumii, atunci lumea este raţională." La fel argumenta şi cu privire la ceea ce este înzestrat cu inteligenţă şi cu suflet. „Ceea ce posedă inteligenţă este superior lucrului lipsit de inteligenţă, iar ceea ce este înzestrat cu suflet este superior celui lipsit de suflet[76]; însă nimic nu-i este superior lumii; aşadar lumea este înzestrată cu inteligenţă şi cu suflet."

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 21. Un lucru înzestrat cu raţiune este superior unuia lipsit de raţiune. Nimic însă nu este superior lumii, deci lumea este înzestrată cu raţiune. *Cf. ibidem,* III, 22, 23-

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 22. Şi folosindu-se, după cum obiş- U2 nuia, de o comparaţie, îşi încheie argumentul astfel: „Dacă măslinul ar face flaute cu cânt armonios, ai avea oare cea mai mică îndoială că în măslin s-ar găsi o anumită ştiinţă a cântatului din flaut? Ce spui? Sau

dacă platanii ar produce mici lire cu sunet melodios, tot aşa ai crede şi de această dată, că platanii au un anume simţ al muzicii. De ce, atunci, lumea să nu fie socotită ca înzestrată cu suflet şi inteligenţă, din moment ce naşte fiinţe însufleţite şi inteligente?"

13 Sextus adv math. IX 101. ZF|vcov 5E Ô KITIEÎX;, ano SEvocprôvroç TTIV àçoppfiv Xaßobv, OWCOGI GUVEpcorâ- TO npoïépEvov Gnéppa XOYIKOI) Koà a-ÒTO XoyvKÔv ÊGTW- Ô 8E KÔapoç npo'i'Erai Gnéppa XOYIKOI)- XoyvKov ap' ÊGTtv ô KÔGpoç. q> GUVEiGàYErai A Tomot) ■ôraxpijiç. Cicero de nat. deor. II 22. Nihil quod animi quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem compotemque rationis. Mundus autem generat animantes compotesque rationis. Animans est igitur mundus composque rationis.

14 Cicero de nat. deor. II 22. Idemque (Zeno) hoc modo: „Nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus."

Cf. Sextus adv. math. IX 85- *àXXà* Koà f] ràç XoyiKàç n£piÉ%0UGa <p-6-GEIÇ rtàvTCOÇ ÊGTt XoYlKT|- OÙ Y&P Otôv TE TO ÖXoV TOÛ pÉpODÇ %£ÎpOV Etvar.

Physica III

De caelo et de caelestibus

15 Achilles Tat. Isag. în Arat. 5 p. 129e. ZF|vcov ô KITIEÎX; O-ÔTCOÇ amov 0)pÎG«T()- „cùpavôç ÊGTW aiGépoç TO EG%OCTOV- èç *oI)* Kai év q> ÊGTI navra épcpavrôç- n£piÉ%£i y«p navra 7tÀ/r|v ainoi)- oûSèv yàp ÊauTÔ n£- piÉ%£I, ah'K Êrépot) ÊGTt nEpiEKTIKÔV. "

16 Aëtius II 11,4 (DDG p. 340b 6). Zf|vcov ntipivov Etvar rov oûpavôv.

17 Diogenes Laërt. VII 153- 154. àGrpanfiv 8è EÎ;a\|/iv ve<pâ)v naparpr- ßopEvcov ij priYvopévcov i)no nvE-ûparoç, d>ç Zf|vcov év rrô nepi roi) oXou- ßpovrfiv 8E rov xomcov \|/6<pov ÉK naparpl\|/Ecoç -Ij pfi^Ecoç- Kepauvov 8è E^a\|/rv G<po5pàv pErà noMifîç ßia<; nlnrowav éni YflÇ, ve<pâ)v napa- rprßopEvcov ij pnYvopévcov.

Cf. Chrys. II n. 703 sq.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 110. Iar Zenon din Kition, inspirându-se 113 din Xenofon, face următorul raţionament: Cel care emite o sământă de natură raţională este el însuşi raţional; lumea emite o sământă de natură raţională, deci lumea este raţională. De unde reiese şi existenţa ei.[77] Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 22. Din ceva lipsit de suflet şi de raţiune nu poate lua naştere ceva însufleţit şi înzestrat cu raţiune. Lumea însă dă naştere unor fiinţe însufleţite şi înzestrate cu raţiune. Aşadar lumea e însufleţită şi înzestrată cu raţiune.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 22. Şi tot el (Zenon) argumenta în U4 felul următor: „Un lucru lipsit de simţire nu poate avea vreo parte înzestrată cu simţire. Părţile lumii sunt însă dotate cu simţire, deci lumea nu e lipsită de simţire."

Cf. Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 85- Dar şi natura care cuprinde naturile raţionale este ceva întru totul raţional, căci este imposibil ca întregul să fie mai rău decât partea.

Fragmente fizice III

Despre cer şi cele cereşti

Achilleus Tatios, *Introducere la* Fenomenele *lui Arătos,* 5, p. 129e. H5 Zenon din Kition îl definea astfel: „Cerul este partea cea mai îndepărtată a eterului, din care şi în care lucrurile sunt vizibile; căci el le cuprinde pe toate în afară de sine însuşi; pe sine nu se cuprinde, în schimb le cuprinde pe cele diferite de sine."

Aetios, II, 11,4 (DDG 340b 6). Zenon spune că cerul este de foc. n[6]

Diogenes Laertios, VII, 153, 154. Fulgerul este aprinderea norilor care 117 se freacă unii de alţii sau care sunt sfâşiaţi de vânt, cum spune Zenon în cartea *Despre univers;* iar zgomotul produs prin frecarea sau ruperea lor este tunetul; iar trăsnetul este o aprindere năprasnică ce se abate cu violenţă asupra pământului ca urmare a frecării sau ruperii norilor. *Cf.* Chrysippos, voi. II, n. 703 *sq.*

118 Schol. Hes. Theog. 139, Gaisf. Gr. Poet. Min. II 484. Kidfflitaţ. Zf|v©v 8e 9\)GiKo')TEpov xr/.q âyiajK/vUmq qxjpr/.q eipfjoOal 91101- 810 Kai Ta ovopaxa aiJT©v Eî;E0ETO BPOVTNV TE Kai ZTEPORNIV- "ApYTŢv 8E E7i£i8f| 9«GIV (xpynTa KEpawov- naîSaţ 8E 9T|GIV awoix; TOII Oupavoi) EJCEISTI navra xama Ta Jtd0r| jiEpi oijpavov EÎGV.

119 Diogenes Laert. VII 145 sq. EKIEÎHEIV 8E TOV pâv TÎ^VOV ETCUipooikrooriţ a"DT(B GE^rivru; Kaxa TO npoţ fipâţ păpoţ, ©<; Zf|v©v <xvaYpc«p£i EV T© îtEpi Toi) oXou. 9aivExav Y&P m£p %opEvr| Tai; ouvoSou; Kai dnoKp-Dn- Touoa a-Dxov Kai nr/./av napaMidTTOUoa. yvopi^ETai 8E Toiraj 8va XEKAVRU; i58cop ¿%A6AT| <;. TTIV 8E O£?UTVRRV EPNINTOWAV EÎ; TO XFLŢ YFLŢ oidaopa. O0EV Kai tai; jiavGEÂfivoiq EKÂEÎJCEIV povaiq, KainEp Kaxa SvapExpov ÎGTapEvriv Kaxa pfjva T© fizico, OTI Kaxa Xo^oi) ©ţ npoţ TOV TÎ^VOV KwoupEvri napaXXaTTEV T© TCMTEI îj popEvoxEpa îj vowoTEpa yi- vopEvri. orav pEvroi TO nXdTOţ amii; rata TOV TIXUXKOV Kai TOV 81a pEG©v YevriTav, EÎTa 8iap£Tpf|ori TOV TÎ^VOV, TOTE EKXEÎTCEI. Cf. Cic. de nat. deor. II 103.- *De sole, luna, astrisă.* II p. 650-691.

Scolii la *Teogonia* lui Hesiod, 139, Gaisford, *Graeci Poetae Minores,* H8 II, 484. „Ciclopii." Zenon susţine că aceştia desemnează mişcările ciclice într-un mod cât se poate de adecvat studiului naturii; tocmai din acest motiv li s-au dat numele de Brontes („Tunătorul") şi Steropes („Fulgerătorul"), apoi Argeş („Strălucitorul"), pentru a numi astfel lumina strălucitoare a trăsnetului; tot lor li se mai spune şi copii ai lui Uranus, pentru că toate reprezintă fenomene cereşti.

Diogenes Laertios, VII, 145 *sq.* Eclipsa de soare se produce atunci H9 când luna trece în faţa lui prin partea dinspre noi, aşa cum arată Zenon cu o diagramă în lucrarea sa *Despre univers.* Căci se vede cum, la conjuncţii, luna se apropie treptat de el, îl acoperă, iar apoi se îndepărtează

din nou. Fenomenul se poate observa mai bine dacă-l privim oglindit într-un vas cu apă. Iar eclipsa de lună are loc atunci când ea intră în umbra pământului. De aceea avem eclipsă de lună numai când e lună plină, deşi luna se află în opoziţie cu soarele în fiecare lună. Aceasta se întâmplă din cauză că luna, mişcându-se pe o traiectorie oblică faţă de soare, se depărtează ca latitudine faţă de orbita lui, deplasându-se fie mai spre nord, fie mai spre sud. Numai când mişcarea ei în latitudine o face să se intersecteze cu orbita soarelui, plasându-se astfel în poziţie diametral opusă faţă de el, avem eclipsă. *Cf.* Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 103- - *Despre soare, lună şi astre,* r/vol. II, pp- 650-691.

Stobaios, *Excerpte,* I, 25, 3, p. 213,15 W (Areios Didymos, fr. phys. 120 33 Diels). Zenon spune că soarele, luna şi fiecare dintre celelalte astre sunt înzestrate cu inteligenţă şi gândire, fiind alcătuite din foc, anume din focul-artizan. Căci există două genuri de foc: focul neartizan, care preface în sine însuşi combustibilul, şi focul-artizan, care determină creşterea şi conservarea, precum cel ce se găseşte în plante şi în animale, şi care este natură şi suflet. Din acelaşi foc este alcătuită şi substanţa astrelor. Soarele şi luna au două mişcări, una pe dedesubtul lumii, de la solstiţiul de vară la solstiţiul de iarnă, cealaltă în direcţia contrară <mişcării> lumii, trecând din constelaţie în constelaţie. Iar eclipsele lor se produc în mod diferit: cele de soare, în timpul conjuncţiilor,

ibid. I 26,1 p. 219, 12 W (Arii fr. 34 D). Zf|vcov TTIV aeXfivriv ăpriaev aGTpov voepov Kai 9povrpov, nriprvov 8e NUPOŢ TE%VIKOI).

121 Etymol. Gud. s. v. T$ao<; Kai i)7to Trâv norriToov fieXroţ, napa TTIV *ăXa* (ms. *ăXav) ăXvoq* Kai Tí^roţ. EGTT yap Kara Zfivcova TOV ETCOIKOV âvappa voepov (ms. avappav TOV) EK TOÍ) GaXdaarn; <dva0upidpaTO<;>.

Cf. Etymol. Magnum s. v. Tí^roţ — ij napa TO *ăXţ ăXoq ăXioq* Kai rj/aoq. dvipâoOai ydp QX/.GTV oi qniGtKoi TOV rj/aov XF\Q GaXaaarn; TO îtâcop- EK yr/.p XF|T GaXaaarn; dvrpâTar TTIV î)ypoTr|Ta- o0£v Kai IToaErSacov, Jtapd TO TTIV JIOGIV dvanEpnErv TO) SaEi rjyotn' TO) fizico.

122 Seneca Nat. Quaest. VII 19, 1 ■ Zenon noster în ilia sententia est: con- gruere iudicat stellas, et radios inter se committere: hac societate luminiş existere imaginem stellae longioris.

Physica IV

Terrestria

De animalibus et homine — De ortu animalium — De materia corporis et mentis — De semine — De somno — De morbis

123 Varro rerum rustic, lib. II 1, 3- sive enim aliquod fuit principium generandi animalium, ut putavit Thales Milesius et Zeno Citieus, sive contra principium ho rum extitit nullum, ut credidit Pythagoras Samius et Aristoteles Stagerites.

Cf. II n. 738 sq.

iar cele de lună, în perioadele de lună plină. Dar, în cazul amândurora, se produc eclipse mai mari sau mai mici.

Ibidem, I, 26, 1, p. 219, 12 *W* (Areios Didymos, fr. 34 D). Zenon susţinea că luna este un astru dotat cu inteligenţă şi gândire, făcut din foc, şi anume din focul-artizan.

Etymologicum Gudianum, s. v. „soare". Soarelui poeţii îi mai spun 121 „fieXio;", iar de la *„ă|a"* (mare), (Duo; şi **ті?uo**;". Căci, după Zenon stoicul, el este o masă de foc dotată cu inteligenţă şi provenită din evaporarea apei mării.

Cf. Etymologicum Magnum, s. v. „soare" (**ті?uo**;) ... sau *ăkhq, ăhac,* şi **ті**? **uo**; provine de la ăkc, (mare). Căci fizicienii susţin că soarele trage apa din mare; căci din mare se ridică umiditatea; astfel, şi numele de „Poseidaon" provine de la trimiterea băuturii (710011;) spre făclie (8a;), adică spre soare.

Seneca, *Probleme naturale,* VII, 19, l- Zenon al nostru este de această 122 părere: el consideră că stelele se aliniază şi îşi amestecă razele între ele: această asociere de lumină face să apară imaginea unei stele mai mari.

Fragmente fizice IV

Despre cele terestre

Despre vieţuitoare şi despre om — Despre originea vieţuitoarelor — Despre materia corpului şi a minţii — Despre sământă — Despre somn — Despre boli

Varro, *Despre viaţa agricolă,* II, 1,3- [■■■] fie că a existat un început 123 al naşterii vieţuitoarelor, după cum au considerat Thales din Milet şi Zenon din Kition, fie că, dimpotrivă, n-a existat nici un început al acestora, după cum considerau Pitagora din Samos şi Aristotel din Stagira.

Censorinus, *Despre ziua de naştere,* IV, 10. Zenon din Kition, întemeie- 124 torul şcolii stoice, situa originea neamului omenesc la începutul lumii

primosque homines ex solo, adminiculo divini ignis id est dei Providentia, genitos.

125 Galenus adv. Julianum 5 Vol. XVIII A p. 269- TO pevTor *JE* TTIV TOl) GobpaToţ fiprâv <pi)Giv TÎTOI *JE* ei; depoţ Kai nupa; ifôaT0<; Kai yflţ ij ei; i)ypoi) Kai ^ripoi) Kai Geppoi) Kai \|/u%poi) GuppeTpax; dMif|Xot<; KE- Kpapevcov *jEjovivai* 8iane9d)vr|Tai pev, *ăkX'* OÜK eî; TOGOl)TOV, ÖGOV ai ÖEGaa/vOi) KorvoTriTEi;, er *JE* Kai IUiaTcov Kai Zf|vcov, 'ApiGTOTeÂ.r|<; TE Kai 0£O9paGTO<;, Eiföripoi; TE Kai KXeav0r|<; Kai Xpf)GUţJto<; - öpoXoYoi)GTV dpcp' amaţ-

126 Varro de lingua lat. V 59- sive, ut Zenon Citieus, animalium semen ignis is, qui anima ac mens.

127 Rufus Ephes. de part. hom. p. 44 ed. Clinch, ©eppaiav 8e Kai nve-ßpa Zfivcov pev TO amö eîvar <pr|Gtv.

Cf. Stein Psychol, d. Stoa. I p. 58 n. 81.

înseşi şi socotea că primii oameni au fost creaţi doar cu ajutorul focului divin, adică graţie providenţei.

Galenos, *împotriva lui Iulian,* 5, voi. XVIII A, p. 269. Nu există, ce-i 125
drept, un acord cu privire la natura corpului nostru - mai exact dacă acesta este alcătuit din aer, foc, apă şi pământ, sau din umed, uscat, cald şi rece, amestecate într-o proporţie armonioasă - dar cel puţin divergenţele nu sunt atât de mari precum în cazul „stărilor generale" ale lui Thessalos[78], de vreme ce Platon, Zenon, Aristotel şi Teofrast, Eudemos, Cleanthes şi Chrysippos [...] sunt de acord cu ambele interpretări.

Varro, *Despre limba latină,* V, 59- [■■■] fie că sământa vieţuitoare-
126 lor e focul, după cum socotea Zenon din Kition, foc care e suflet şi minte.

Rufus din Efes, *Despre părţile corpului omenesc,* p. 44, ed. Clinch. 127
Zenon afirmă că suflul şi căldura sunt acelaşi lucru. *Cf.* Stein, *Psychologie der Stoa,* I, p. 58, n. 81.

Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 20, 1 (Areios Didymos, fr. phys.
128 39 Diels). Zenon susţine că sământa pe care omul o secretă este suflu sub formă lichidă, parte şi frântură a sufletului, amestec format din sământa strămoşilor, mixtură omogenă a părţilor sufletului; conţinând aceleaşi raţiuni cu ale universului, sământa, odată lăsată în uter, fiind cuprinsă acolo de către un alt suflu - parte a sufletului feminin - şi asi- milându-se cu acesta, creşte în secret, mişcată şi animată de el, primind necontenit umiditatea din care se dezvoltă. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* V, 25- Iar Zenon din Kition, conducătorul acestei şcoli, le-a transmis discipolilor apropiaţi următoarele teorii cu privire la suflet: substanţa seminală a omului, fiind umedă şi dotată cu suflu, ar fi, după spusele sale, parte şi frântură a sufletului, amestec compus din sământă, mixtură omogenă a tuturor părţilor sufletului. - Plutarh, *Despre înfânarea mâniei,* XV. Şi, aşa cum Zenon spunea că sământa este o combinaţie şi o mixtură de fragmente extrase din toate

KEpaapa tobv xflţ \|A)%fi<; SuvapEcov imdp%Ew dnEaîiaapEvov, oikax; κ. τ. *X.* — Aetius plac. V4, 1 (DDG p. 417). Zf|vcov (το anâppa) arâpa-V^Xfl? Y&P EÎvav dnoaîiaapa. - Eadem Galen. hist. phil. 108 (DDG p. 640). Galen. opoi iaxp. 94 (XIXp. 370 K.) anăppa EGTiv dvGpobnot), o p£0ir|GW dvGpconoţ p£0' uypoi), V^Xfl? pepot); dpnaypa Kai ai)p-pvyp« tofi Tobv npoyovcov yevoix;, oîov τε amo fjv Kai ai)TO Gt)ppi%0Ev d7t£Kpi0T|. - Diogenes Laert. VII 158. dvGpdmou 8ε anăppa, o p£0i-riavv o avGpconoţ p£0' uypoi), ADYKVPVÂAGAV (XEYOWW) TOI; XFLŢ YUXFJŢ PEPEAV Kaxa pvypov TOÎ) TOOV npoyovcov Xoyou. - Cf. II n. 741-747-

129 Aetius plac. V 5, 2 (DDG p. 418). Zf|vcov (xaţ 0r|X£Îa<;) ifitr|v pâv i)ypav 7tpo'i'£a0av, OÎOVEI *ano* XFLŢ GUYyopvaGÎaţ iSpooTaţ, oi) pf)v anăppa îtEîtTtKov. - Galen. Hist. phil 109 (DDG p. 640). Diogenes Laert. VII 159- το 8ε TFLŢ 0r|?i£Îa<; (anăppa) ayovov dragai vovTai.

130 Cicero de divin. II 119- contrahi autem animum Zeno et quasi labi putat atque concidere et <id> ipsum esse dormire.

Cf. II n. 766 sq.

131 Galenus methodi med. II 5 voi. X p. 111 K. OTV TE y«P tflţ VOGOÎ>8OU<; SuGKpaGÎaţ EÎ'STI *noXXă* Kai OTI Ka0' KKCXGTOV f] 0£pan£ia 8id<popoq oi)% 'InnoKpdTriv povov îj aMiouţ napnoXXoDţ iaTpoix;, *ăXXă* Kai IUiaTcova Kai 'ApiGTOTEÂ.r|v Kai ©ECwppaGTOV Kai Zf|vcova Kai Xpi)Gm- TCOV *ănavxăq* TE TOI); EWIOYÎPOTX; qnXoGapotx; napE%6pEvov paprupaţ- OTI TE %copi<; Toi) TT|V <pi)GW EI)pE0fjvav TOÎ) GobpaTo; dKpvpda; oi)% oîov T' EGTiv oi^TE 7T£pi VOGT|pdTCQV Sioapopâţ E^EDPELV oi)8EV OL^TE ÎapaTCOV EiinopfÎGav npoariKOVTax;, anavTaţ *năXiv* Toi); vuv £Îpr|pEvou<; pov qnXoGoqxnx; TE Kai iaTpoix;, oi) npoGTdTTOvra; — *ăXX'* dTCoSEiKvuvra; napE^ovrav.

Cf. II n. 771 sq.

facultăţile sufletului, la fel etc. - Aetios, *învăţături,* V, 4,1 (DDG p. 417). Zenon spunea că sămânţa este un corp; căci ea este o frântură a sufletului. *-Aceleaşi informaţii în* Galenos, *Istoria filozofică,* 108 (DDG p. 640), Galenos, *Definiţii medicale,* 94 (XIX, p. 370 Kiihn). Sămânţa umană, pe care omul o secretă sub formă lichidă, este un fragment desprins din suflet şi o combinaţie alcătuită din trăsăturile neamului strămoşesc, aşa cum era el şi aşa cum s-a disociat în amestec. - Diogenes Laertios, VII, 158. Iar sămânţa umană pe care omul o secretă sub formă lichidă este amestecată cu părţi ale sufletului combinate în aceeaşi proporţie ca la părinţi.[79] - *Cf.* voi. II, n. 741-747-

Aetios, *învăţături,* V, 5, 2 (DDG p. 418). Zenon socoteşte că femeile 129
emit o substanţă umedă, precum sudoarea rezultată în urma exerciţiilor fizice, dar nu emit sămânţă fermentabilă. - Galenos, *Istoria filozofică,* 109 (DDG p. 640). Diogenes Laertios, VII, 159. Ei susţin că sămânţa femeii este sterilă.

Cicero, *Despre divinaţie,* II, 119- Iar pentru Zenon somnul nu este 130
altceva decât o diminuare a sufletului, un fel de cădere şi năruire. *Cf.* voi. II, n. 766 *sq.*

Galenos, *Despre metoda terapeutică,* II, 5, voi. X, p. 111 Kiihn. Căci 131
în sprijinul afirmaţiei că există discrazii patologice de mai multe tipuri şi că fiecare dintre ele necesită un tratament diferit îi cheamă ca martori nu numai pe Hippocrate şi pe atâţia alţi medici, ci şi pe Platon, Aristotel, Teofrast, Zenon, Chrysippos şi pe toţi filozofii de renume; iar cât priveşte faptul că fără o cercetare riguroasă a naturii corpului nu este cu putinţă nici să facem vreo deosebire între boli, nici să găsim remediile potrivite, îi vor cita din nou pe toţi medicii şi filozofii amintiţi, şi nu ca pe nişte autorităţi care impun asemenea teorii [...], ci ca pe unii care aduc şi dovezi în acest sens. *Cf.* voi. II, n. 771 *sq.*

Galenos, *împotriva lui Iulian,* 4, voi. XVIII A, p. 257- Acestea sunt, 132
aşadar, cuvintele strălucitului nostru sofist, care susţine că medicii

TOÙÇ |iE0O(UKOÎ)ç iaxpoiiç EJIEG0AI (PCCGKOVTOÇ. ripeîç 8' AÎ)0iç <xva- pvfiaopev awov, obç ëKaaxoç TOUTCOV xrôv <piXoGÔ<pa>v, âpa noMioîç TOÎÇ PET' awov, e-DKpaalav pèv TyyeÎTai TTIV ûyeiav eîvai Geppoi) Kai \|/u%poi) Kai ûypoi) Kai i;r|poi)- voafipaxa 8è yiveaGav xà yoûv Kaxà Siavtav ûneppaMiovroç ÊKAATOU xrôv eîpripévcov ij ÊMIEÎTCOVTOÇ- eîvai 8è Kai x-opoi)ç év TCQ aobpaxv TOÙÇ pèv ÛYpoùç Kai ¡jnpaiiç Kaxà Swapiv, éviouç 8è 0eppoi)ç ij \|n)%poî)ç àvaXoyîÇovTaç <TOÎÇ> voafipaavv. oikcoç n^axcov âpa TOÎÇ an' ai)Toi) nâavv, oikcoç 'ApiGTOTÉXriç âpa TOÎÇ ÉK Toi) neputàTOt), oikcoç Zfivcov Kai Xpoavnnoç âpa TOÎÇ âWioiç ETCOÎKOÎÇ éYÎYvcooKov. - Cf. II n. 771.

133 Censorinus de die nat. XVII 2. quare qui annos triginta saeculum pu- tarunt multum videntur errasse, hoc enim tempus genean vocari He- raclitus auctor est, quia orbis aetatis în eo sit spatio. orbem autem vocat aetatis dum natura ab sementi humana ad sementim revertitur. hoc quidem geneas tempus alii aliter definierunt. Herodicus annos quinque et viginti scribit, Zenon triginta.

Physica V

De anima humana — Anima est spiritus — Anima est corporalis — Anima est avafrupiaon; — *De partibus animae — Manet post mortem, sed non aeterna est — De principali — De voce — De sensibus*

metodiştii îi urmează pe Zenon, Aristotel şi Platon. Să îi amintim însă din nou că fiecare dintre aceşti filozofi, împreună cu discipolii lor considerau că sănătatea este un amestec armonios de cald, rece, umed şi uscat şi că bolile - cel puţin cele legate de regimul de viaţă - apar când unul dintre elementele menţionate este ori în exces, ori în deficit. Iar în corp există umori umede şi umori uscate (pe cât posibil), iar unele sunt calde, altele, reci, ceea ce corespunde diverselor boli. Astfel gândea Platon, împreună cu toţi adepţii săi, astfel - Aristotel împreună cu peripateticii, astfel - Zenon şi Chrysippos împreună cu ceilalţi stoici. - *Cf.* voi. II, n. 771.

Censorinus, *Despre ziua de naştere,* XVII, 2. De aceea, cei care au socotit 133 că durata de treizeci de ani ar forma un secol se pare că au comis o mare eroare. Urmându-l pe Heraclit, acest răstimp se numeşte „generaţie", deoarece în acest interval s-ar petrece un ciclu de viaţă. El numeşte „ciclu de viaţă" răstimpul în care natura trece de la o sămânţă umană la alta.[80] Dar fiecare statorniceşte altfel acest răstimp al „generaţiei". Herodicos îl stabileşte ca fiind de douăzeci şi cinci de ani, Zenon - de

Fragmente fizice V

Despre sufletul omenesc — Sufletul este suflu — Sufletul este corporal — Sufletul este exalaţie — Despre părţile sufletului — El continuă să existe după moarte, dar nu este etern — Despre partea conducătoare — Despre glas — Despre simţuri

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 39- (Zenon) susţinea că focul este
134 natura însăşi, care le generează pe toate, inclusiv mintea şi simţu-

rile. - *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 12. Când s-a ridicat însă chestiunea extrem de dificilă a existenţei unei a cincea naturi din care s-ar naşte raţiunea şi inteligenţa, chestiune care implica şi cercetarea cu privire la genul de care aparţine sufletul, Zenon a spus că acesta este focul... - *Discuţii tusculane,* I, 19- Zenon stoicul consideră că sufletul este foc.

135 Diogenes Laert. VII. 157- Zf|vcov 8e o KmEÎ);... nvE-upa Ev0£ppov eîvai xfjv \|/u%f|v. Tomco Tipd; eîvav ep7woix; Kai wra TOWOU Kiveîofiai.

136 Galenus Hist. Phil. 24 Diels, p. 613, 12. TTIV 8e owiav amfi; (scil. RN; v|A)%FI;) oi pev dGobpatov ^aaav, ci); nXăjtov, oi 8e aobpa KIVEÎV, d); Zfivcov Kai oi e£, amoi). nve-Opa yap eîvai Ta-utriv î)7i£v6r|Gav Kai omoi.

137 Tertullianus de anima c. 5- denique Zeno „consitum spiritum" deficiens animam hoc modo instruit, „quo" inquit „digresso animal emo- ritur, corpus est: consito autem spiritu digresso animal emoritur: ergo consitus spiritus corpus est: consitus autem spiritus anima est: ergo corpus est anima." - Macrob. în Somn. Sc. I 14, 19- Zenon (dixit animam) concretum corpori spiritum.

Cf. Chrysippum ap. Nemeş, de nat. hom. c. 2, p. 33- o Gdvato; EGTI %copvapo; \|n>%fi; dro aobpaxo;- otiSev 8e daobpaxov dro aobpaxo; xª>pi- L,etav OIJSE yr/.p ¿(pantetai Gobpato; daobpaxov- f] 8e v|n)%r] Kai E(pdnTE- *xm* Kai %copi^ETav TOII Gobpato;. arâpa apa F] \|A)%F|.

138 Chalcidius în Tim. c. 220. Spiritum quippe animam esse Zenon quaerit hactenus: quo recedente a corpore moritur animal, hoc certe anima est. naturali porro spiritu recedente moritur animal: naturalis igitur spiritus anima est.

139 Longinus ap. Euseb. praep. evang. XV 21, 3- Zf|vcovi pev y«P K«i KXedvGev vEpE<jf|<jEV£ TI; av Sucala»; oikco; Gqx'tSpa t)ßpiGTiKd); nepi amfl; (seil. \|/u%fi;) 8UXX£%0£IGI Kai xawov ap9co toi) Giepeoi) Gobpato; eîvav xfjv x|/t)%f|v dvafrupiaGW 9f|GaGi. - Theodoret. gr. äff. cur. V 27 (p. 129 Rae), apqxo y«P (Zf|vcov Kai KXeav&nţ) GTEPEOÎ) Gobpato; EÎvav xfjv x|/t)%f|v dva0upiaGiv.

Diogenes Laertios, VII, 157- Zenon din Kition [...] spunea că sufletul 135 este un suflu cald. Căci el ne însufleţeşte şi ne pune în mişcare.

Galenos, *Istoria filozofică,* 24 Diels p. 613, 12. Unii, precum Platon, 136 spun că esenţa sufletului este necorporală, alţii - că sufletul pune în mişcare corpul, cum susţin Zenon şi discipolii săi. Căci şi aceştia socoteau că el este suflu.

Tertulian, *Despre suflet,* cap. 5- în fine, Zenon, definind sufletul ca 137 „suflu implantat", argumenta astfel: „Cel care, prin retragerea sa, determină moartea vieţuitoarei este corp; dar prin retragerea suflului implantat vieţuitoarea moare; deci suflul implantat este corp; dar suflul implantat este sufletul; deci sufletul este corp." - Macrobius, *Comentarii*

la Visul lui Scipio, I, 14, 19- Zenon a spus că sufletul este suflu agregat cu corpul.
Cf. Chrysippos, în Nemesios, *Despre natura omului,* cap. 2, p. 33- Moartea este separarea sufletului de corp.[81] Dar nici un lucru necorporal nu ar putea fi separat de corp, căci nimic necorporal nu poate fi legat de corp. Dar sufletul se şi leagă, se şi separă de corp. Deci sufletul este corp.
Chalkidios, *Comentariu la* Timaios *al lui Platon,* cap. 220. Ca argu- 138
ment că sufletul este suflu, Zenon spune atât: cel care, prin retragerea sa, determină moartea vieţuitoarei este în mod sigur sufletul. Dar prin retragerea suflului, vieţuitoarea moare: aşadar sufletul este suflu natural.
Longinos, în Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 21,3- Lui Zenon 139 şi
lui Cleanthes li s-ar putea reproşa pe bună dreptate faptul că au vorbit despre el (adică despre suflet) foarte necuviincios, căci amândoi spuneau că sufletul este o exalaţie a corpului solid. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* V, 27- Căci amândoi (Zenon şi Cleanthes) susţin că sufletul este o exalaţie a corpului solid.[82]
Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* II, 8 (V, 283 [148]Kiihn, p. 248 ed. Iwan Miiller). Dacă însă Diogenes din Babylon Zfyvcovi tpapeoOoa pev E£, aî'paToţ 9f|Gavri rnv i|A)%f|v, ouaiav 8' ociroV; imdp%Eiv TO nve-Opa etc.

141 Eusebius praep. evang. XV 20, 2 (Ar. Did. fr. phys. 39, Diels p. 470). nepi 8E \|A)%fi<; KXEav&rn; pâv xd Zfivcovoţ SoypaTa 7tapaTi0Ep£vo<; npoţ ARIYKPRARV xnv npoţ TOÎX; aWiotx; 9UGIKO'6<; (priarv, ori Zf|vcov TTIV \|/u%TIV *XEJEI* alG0r|TiKr|v dvaGupiaGiv, KaGdnEp "I Ipr/.KÂEtToq. poDXopEvoţ yâp Ep9avraar, OTI ai \|/u%ai dvafroprobpEvar voEpai <XEÎ yivovTai, EÎKaaEv aMţ Torţ noTaporţ Xâycov oikax; „noTaporar TOÎGIV awoÎGiv âppar- VODOTV ETEpa Kai frtEpa itâata EnrppEî". Kai \|/u %ai 8E *ănb* T6)v iryprâv dvafroproovxar. dvafropraarv pâv oîiv opoicoţ Tei) "I IpaK/AUTO) XR|v V|N)%r]v r/.THxpaivEi Zf|vcov, aÎG0r| TiKr|v 8E ainriv EÎvar 8ra TOÎ)TO *XEJEI,* cm TT)noi)a0ai TE 8i)vaTar [TO pEy£0o<;] TO pâpoţ TO Tiyoi)p£vov AIMJT dno TCOV OVTCQV Kai i)7iap %6vTcov 8ra T6)v aîa0r|TR|picQV Kai napa8E%Ea0ar Taţ TmobaErţ- Taina yâp i'Sra v|n)%fiq EGTI.

142 Jamblichus de anima ap. Stob. Ecl. I 49, 33 p. 367, 18 W *ÂXXă* pfiv oi yE *ănb* XpuGÎratou Kai Zf|vcovo<; 91X600901 Kai navTEţ oaor arâpa TT|v x|/t)%T|v vooi)ar TAŢ pâv SuvapEn; EV TCQ imoKEipEvco noroTriTaţ cruppipd^owi, TTIV 8E \|/u%TIV dx; owrav

148 Galenus de plac. Hippoer. et Plat. II 8 (V 283 K., p. 248 ed. Iu. Mueller). EÎ 8E *JE* EJHJITO (AvoyEvri; 6 BaßuXdmo;) KÂ.edv0£i Kai XpuGÎratco Kai
Tertullianus de anima c. 14. dividitur autem în partes nune în duas a Platone, nune în tres a Zenone.

npomoKErpEvriv Taîţ SuvapEGi Tr0Eaarv, EK 8' dp90TEpa>v
roinov G-UV0ETOV 91101 v E£, dvopoicov Guvdyowiv.

143 Nemesius de nat. hom. p. 96. Zf|vcov 8E O ZTcoiKo; OKTapEpfj 9r|
Giv Etvar TT|v \|/u%f|v, Srarpoov ARITFIV eîţ TE TO fyyEpoviKov Kai
EÎţ TAŢ 7IEVT£ aÎG0f|G£I<; Kai TO 9CQVT|TIK6v Kai TO GTCEppaTiKov. -
Jamblichus de anima ap. Stob. Ecl. I 49, 34 p. 369, 6 W. oi dîto
Zf|vcovo<; OKTapEpfj TT|v x|/t)%T|v SraSo^a^oDar 7t£pi xr/.q
SuvapEiţ EÎvar jtÂ.EÎovaq, oxyjtEp EV TO) riyEpoviKq),
Ev\)7tapxowa)v 9avraoîa<;, <ruyKaTa0EG£co<;, opprjq, Âoyot).

i-ar urma pe Cleanthes, Chrysippos şi Zenon, care spuneau că sufletul se hrăneşte din sânge şi că substanţa lui este suflul etc.

Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 20, 2 (Areios Didymos fr. phys. 141 39, Diels p. 470). Confruntând teoriile lui Zenon cu cele susţinute de alţi filozofi ai naturii, Cleanthes spune că Zenon considera sufletul o exalaţie, ca şi Heraclit, exalaţie înzestrată cu simţire. Căci, voind să arate că sufletele se nasc neîncetat ca exalaţii intelectuale, le compara cu râurile, spunând: „Celor ce intră în aceleaşi râuri le curg în cale mereu alte şi alte ape." Iar sufletele sunt şi ele exalate de elementul umed. Aşadar, Zenon, ca şi Heraclit, declară sufletul exalaţie, şi de aceea susţine că este înzestrat cu simţire, fiindcă partea sa conducătoare poate primi prin intermediul simţurilor amprenta lucrurilor şi circumstanţelor reale şi poate recepta întipăririle acestora; căci aceste <facultăţi> îi sunt proprii sufletului.

Iamblichos, *Despre suflet,* în Stobaios, *Excerpte,* I, 49, 33, p. 367, 18 142 W Dar filozofii care i-au urmat pe Chrysippos şi pe Zenon, precum şi toţi cei care înţeleg sufletul ca fiind corp explică facultăţile drept calităţi reunite într-un substrat şi sufletul ca pe o substanţă subiacentă facultăţilor, şi din acestea două alcătuiesc o natură compusă din elemente eterogene.

Nemesios, *Despre natura omului,* p. 96. Zenon stoicul spune că 143 sufletul este alcătuit din opt părţi, separându-l în partea conducătoare, cele cinci simţuri, partea fonatoare şi partea procreatoare. - Iamblichos, *Despre suflet,* în Stobaios, *Excerpte,* I, 49, 34, p. 369, 6 W. Adepţii lui Zenon sunt de părere că sufletul este alcătuit din opt părţi, în timp ce facultăţile sunt multiple; în partea conducătoare, bunăoară, sunt prezente impresiile, asentimentul, impulsul şi judecata raţională.

Tertulian, *Despre suflet,* cap. 14. <Sufletul> însă este divizat în părţi: 144 fie în două, potrivit lui Platon, fie în trei, conform lui Zenon.

145 Themistius de anima f. 68 II p. 30, 17 Spengel. oi)5è yàp oí nve-ßpa
TT|V \|A)%f|V XéyOVTEÇ Kai TT|V KÍVT1GVV ai)Tfj TT1V Kaxà TÓTCOV
SvSÔVTEÇ èçE/v0oi)G«v EÎGvévav jir/./av GUY%copf|G£iav âv. KCXKCÒÇ
oîiv, a> ße^TVGTE

--------------EÍ yàp obç ACOPA EÇEIGIV ÉK Toi) Gobpaxoç, 8VÀ XI Kai OÙK EÍGEKJI

ró/av; — *à'k'K* opcoç Zf|vam pèv imoÂEÍJiETai xiç *ànokojia,* KEKpâoôav oXriv Si' öXou Toi) GcbpaTOÇ (páüKovn. TTIV \|/U%TIV Kai TTIV E^oSov ai)Tfíç âvEt) <p0opâç Toi) GuyKpipaTOÇ pf) TCOUTÖVTI.

146 Epiphanius adv. haeres. III 2, 9 (DDG p. 592, 21). Zf|vcov ó KmEiiç ó ETCOÏKOÇ E<pr| pf) 5EÏV 0EOÏÇ oÍKoSopEiv ÍEpá, *AXK' E%EIV* TO 0EÏOV év póvcp TÖ) VÖ), pr/.A/VOV 8É 0Eov iyy£ío0ai TOV voûv. EGTV yàp à0àvaTOÇ. - id. 26. *EXEJE* 8É Kai PETÀ %copujpöv TOÚ GcbpaTOÇ * * * Kai EKCÖIEI TTIV \|/U%TIV no^DXpówov nvE-ßpa, oi) pfiv 8É á<p0apTOV Si' öXou *EXEJEV* ainnriv EÎvav. ÈKSanavâTav YÀP ûno Toi) noMioi) %póvou EÏÇ TO à<pavéç, œç (pTjGl.

Augustinus contra Acad. III 17, 38. quamobrem cum Zeno sua qua- dam de mundo et maxime de anima, propter quam vera philosophia vigilat, sententia delectaretur, dicens eam esse mortalem, nec quid- quam esse praeter hune sensibilem mundum, nihilque în eo agi nisi corpore; nam et deum ipsum ignem putabat etc.

Themistios, *Despre suflet,* f 68, II, p. 30,17 Spengel. Şi nici cei care spun 145 că sufletul este un suflu şi îi atribuie acestuia mişcare locală nu ar admite că, odată ieşit, el ar mai putea să intre la loc. Greşit, dragul meu! [...] căci, dacă el însuşi este de natură corporală şi poate ieşi din corp, de ce nu ar putea să şi intre înapoi în el? [...] Zenon ar putea totuşi răspunde în apărarea sa invocând faptul că, atâta vreme cât sufletul este amestecat pe de-a-ntregul cu corpul, nici ieşirea lui nu se produce iară pieirea amestecului.

Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 2, 9 (DDG p. 592, 21). Stoicul 146 Zenon din Kition spunea că zeilor nu trebuie să li se construiască temple, ci divinul trebuie păstrat doar în spirit, sau, mai curând, spiritul ar trebui considerat zeu; căci este nemuritor. *Idem,* 26. Spunea că şi după despărţirea de corp [...] şi numea sufletul un suflu durabil, dar nu nepieritor în sens propriu; căci după un răstimp mai lung el se consumă până la dispariţie, potrivit spuselor sale. Augustin, *Contra academicilor,* III, 17, 38. De aceea, pe când Zenon se complăcea în opinia sa cu privire la lume şi mai cu seamă la suflet, asupra căruia veghează adevărata filozofie, afirmând că el este muritor, că nu există nimic altceva în afară de această lume sensibilă şi că nimic nu se întâmplă în ea decât prin mijlocirea corpului; căci socotea că Zeul însuşi este foc etc.

Lactantius, *Instituţiile divine,* VII, 7, 20. Zenon stoicul susţinea că 147 infernul există şi că lăcaşurile celor pioşi sunt separate de ale celor lipsiţi de evlavie: în vreme ce primii locuiesc în ţinuturi liniştite şi desfătătoare, cei din urmă îşi ispăşesc pedepsele în locuri întunecate şi în groaznice adâncuri de mlaştini.

Cf. Tertulian, *Despre suflet,* cap. 54. Ceea ce mă uimeşte este faptul că ei abandonează sufletele celor vrednici pe pământ, susţinând că ele ar fi instruite de nişte înţelepţi cu mult superiori. Dar unde să fie aşezată şcoala, când îi despart întinderi atât de vaste? Şi cum se vor strânge

sufletele discipole pe lângă maeştrii lor, când ele sunt separate unele de altele, şi încă la distanţe atât de mari? Apoi, la ce le vor folosi lor fructele învăţăturii ultime, când sunt pândiţi de apropiata pieire prin foc? Iar celelalte suflete ei le aruncă în infern.

148 Galenus de Hipp, et Plat. plac. II 5 (V p. 241 K, p. 201 ed. Iu. Mueller). o Gaupa^opevoţ imo toov ETCOIKOOV *Xojoq* o Zfivcovoţ ... E %EI yap ©Se. „90)vr| Sta (pr/.ptr/yoq %cop£Î. ei 8e fjv r/.jto roi) eyi^cdou %copoi)Ga, otJK r/.v Sta 9dpr)yyoq e^ooper. o0EV 8e Âoyoq, Kai qxm'r] EKEÎGEV %cop£î. *Xojoq* 8E ano Siavoiaţ %cop£Î, âax' oi)K EV TO) ÀYKE^DÀQ) âaxiv f] Siavoia."

149 Schol. ad Plat. Alcib. I p. 121 E. Stţ *tnxă* ETOOV] TOTE yap o TEXEUX; EV fiptv dra^aivEtai *Xayoq,* dx; 'ApraxoTEXrn; Kat Zf|vcov Kat 'AJiKpalcov o ITuGayopux; 9aarv. - Jambl. de anima ap. Stob. Eel. I 48, 8 p. 317, 21 W. *năXiv* TOÎVUV nspi toi) voi) Kat naaoov tâ)v KpEmovcov SuvapEcov Tfiţ \|A)%fj<; oi pEv ExcotKoi Myowr pfi e-uGîx; Ep9i)£G0ai tov Xoyov, i)GTEpOV 8E Gt)Va0poÎ^EG0at GOTO TO)V aÎO0f|G£CQV Kai 9«VTaGt6)V îtEpi SEKaxEaaapa ETT|. - Cf. Aetius IV 11, 4 (DDG p. 400). o 8E *Xojoq* Ka0' ov npoaayopEDopEGa ÂoytKoi EK T6)v jtpoÂfiv|/EO)v mipjurpoiiGOoa /ÀJEXAX KO.TO. TT|v Jtpo')Tr|v EpSopaSa. Cf. *etiam* Diog. Babyl. frg. 17 (vol. III, p. 212).

150 Aetius IV 21, 4 p. 411 Diels. TO 8E 9Covd£v ÎMO toi) Zfivcovoţ Eipnpevov, o Kai (pcovfjv KaXowiv, EGTI 7tvEi)pa SiatEÎvov ano toi) ryyEpoviKoi) pE%pr 9dpuyyo<; Kai y^idrarn; Kai TOOV OÎKEÎCOV opyavcov.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrateşi Piaton,* II, 5 (V, p. 241 148 Kühn, p. 201 ed. Iwan Müller). Raţionamentul lui Zenon atât de admirat de stoici [...] este următorul: „Vocea trece prin gâtlej. Dacă ar veni din creier, n-ar trece prin gâtlej. Dar de unde vine cuvântul, tot de acolo vine şi vocea. Cuvântul însă vine din gândire. Deci gândirea nu se află în creier."

Scolii |-*iAlcibiade* al lui Piaton, I, p. 121 E. Căci la paisprezece ani 149 se manifestă în noi raţiunea deplină, aşa cum susţin Aristotel, Zenon şi Alkmaion pitagoreicul. - Iamblichos, *Despre suflet,* în Stobaios, *Excerpte,* I, 48, 8, p. 317, 21 W Şi iarăşi, în legătură cu intelectul şi cu toate facultăţile superioare ale sufletului, stoicii spun că raţiunea nu se dezvoltă dintr-odată, ci se întregeşte mai târziu, în urma senzaţiilor şi reprezentărilor, în jurul vârstei de paisprezece ani. - *Cf.* Aetios, IV, 11,4 (DDG p. 400). Raţiunea, datorită căreia purtăm noi numele de fiinţe raţionale, se spune că s-ar întregi pornind de la noţiunile comune în primii şapte ani de viaţă. *Cf.* şi Diogenes din Babylon, fragm. 17 (vol. III, p. 212).

Aetios, IV, 21, 4, p. 411 Diels. Elementul vocal[83] de care vorbeşte 150 Zenon, numit şi glas, este un suflu care se întinde de la partea conducătoare până la gâtlej, limbă şi organele specifice.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Piaton,* II, 5 (V, p- 247 151
Kühn, p. 208 ed. Iwan Müller). De acest lucru erau convinşi Zenon, Chrysippos şi tot grupul discipolilor lor: pentru ca fiinţa vie să simtă, mişcarea imprimată din exterior unei părţi <a corpului> este transmisă spre principiul sufletului.

Physica VI

Theologia

Esse deos — Summus deus (aether) — Unus deus et tamen multi —

OUAV;, npovova - MOCVTVKTI - Eipappevri

152 Sextus adv. math. IX 133- Zfivcov 8e Kod xovomov fipcbta Xiy^ov- »wix; Geoix; e-uXoyco; av TV; xvprori. toix; 8e ja.fi ovta; OIJK av TV; e-uXoyco; Tipo')T|- eiaiv apa 0eoi."

Cf. Diogen. Babyl. fr. 32 (vol. Ill p. 216) *Zenonem ab adversariis defendentis.*

153 Hippolytus Philosoph. 21, 1 (DDG p. 571). XpwuuKx; Kod Zfivcov, oi imeGevto Kod amo! ap%fiv pev 0EOV TCOV navtcov, acbpa ovta TO Ka- Gapcbtatov, 8ia navrcov 8e 8vr|Keiv TT|V npovovav awou - Galen. Hist. Philos. 16 (DDG p. 608). nXatcov pev oiv Kai Zfivcov o ETCOIKO; nepi Tfj; owla; xoi) Geo® SieXriXuGote; 0-0% opolax; nepi TOC6TTI<; 8ievof|0r|Gav, *aXX'* o pev FDiatcov 0eov aacbpatov, Zfivcov 8e acopa, nepi <tt(<5> pop9f|<; p-qSev eipfiKote;.

154 Cicero de nat. deor. I 36. hie idem (scil. Zeno) alia loco aethera deum dicit. - Tertullian. adv. Marcion. 113- deos pronuntiaverunt... ut Zenon aerem et aetherem. - Minuc. Fel. 19, 10. aethera interdiu omnium esse principium. - Cicero Acad. pr. II 126. Zenoni et reliquis fere Stoicis aether videtur summus deus, mente praeditus, qua omnia regantur.

Fragmente fizice VI

Teologia

Zeii există — Zeul suprem (eterul) —Un zeu, şi totuşi mai mulţi — Natura, providenţa — Mantica — Destinul

Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 133- Zenon mai aducea şi următorul 152
argument: „A-i venera pe zei este ceva rezonabil. Dar a venera fiinţe inexistente ar fi nerezonabil. Deci zeii există." *Cf.* Diogenes din Babylon, fr. 32 (voi. III, p. 216), *apărându-lpe Zenon de adversari.*

Hippolytos, *Probleme filozofice,* 21, 1 (DDG p. 571). Chrysippos şi 153
Zenon, care socoteau şi ei că zeul este principiul tuturor lucrurilor, fiind natura corporală cea mai pură, şi că providenţa lui le străbate pe toate. - Galenos, *Istoria filozofică,* 16 (DDG p. 608). în problema substanţei divine, Platon şi Zenon stoicul nu erau de aceeaşi părere: Platon spunea că zeul este necorporal, Zenon - că este corporal. Cu privire la formă însă, nu s-au exprimat în nici un fel.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 36. ...tot el (adică Zenon) spune 154 în
alt loc că zeul este eter... - Tertulian, *împotriva lui Marcion,* I, 13- ...le-au declarat divinităţi [...], aşa cum a făcut Zenon cu aerul şi cu eterul. -

Minucius Felix, 19,10. între timp, eterul este principiul tuturor lucrurilor. - Cicero, *Primele academice,* II, 126. Zenon şi aproape toţi ceilalţi stoici sunt de părere că eterul este zeul suprem, înzestrat cu inteligenţă, de către care sunt guvernate toate cele

Tertulian, *Către neamurile păgâne,* II, 4. Chiar şi Zenon separă materia
155 lumii de zeu şi spune că zeul trece prin ea precum mierea prin faguri. - *Idem, împotriva lui Hermogenes,* 44. Căci stoicii susţin că zeul străbate materia la fel cum mierea curge prin faguri.

156 Tertullianus de praes. cup. 7- et ubi materia cum deo exaequatur, Zenonis disciplina est.

157 Aétius I 7, 23 (DDG p. 303, 11). Zf|vcov ó ETCOÍKO; VOW KÓGpou nv-pwov (scil. 0E6v án£<pí|vaTo).

Augustinus adv. Acad. III 17, 38. nam et deum ipsum ignem putavit (Zeno).

158 Themistius de an. II p. 64, 25 ed. Speng. tá%a Sé Kod toi; *âno* Zfivcovoţ aúpqxüvoq f] 8óí;a, Siá *nâar*oiiaíaq TC£<povrr|KÉvoa tóv 0EOV Ti0£pévoi<; Kai raro pév eívav voí)v, raru Sé \|A)%f|v, raru 8é (pÜGiv, raru Sé äijiv.

159 Tatianus ad Graec. c. 3 p. 143 c. Kai ó Geo; ára)S£i%0r|G£Tai KaKÓbv Kax' awov (scil. Zf|vcova) ranr|Tf|<;, év ápápav; TE Kai GKobXri^v Kai áppr|TOupyoí<; KataywópEvo;.

Cf. Clemens Alex. Protrept. p. 58 Pott. oúSé pfiv toi); *âno* xflţ Exoá; jiapE/xúaopai Siá raxcri*q* waiq Kai Siá *xf|q* r/.Tipoxr/.TRIQ TO 0EÍOV SVHKEVV *Xéjovxaq-* oí Kaxaiaxwowiv <XTE%VGI)<; rnv <piX0G0<piav. - Sextus Pyrrh. hypotyp. III 218. ETCOÍKOI Sé nvE-Opa SvrjKov Kai Siá trov EISEXGÓOV.

16° Lactantius de vera sap. c. 9- Zeno rerum naturae dispositorem atque artificem universitatis *Xóyov* praedicat, quem et fatum et necessitatem rerum et deum et animum Iovis nuncupat. - id. Inst. div. IV 9- - Ter- tull. Apol. 21. Apud vestros quoque sapientes Xóyov, id est sermonem atque rationem, constat artificem videri universitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta în dispositione formaverit, eundem et fatum vocari et deum et animum Iovis et necessitatem omnium rerum. - Minuc. Fel. 19, 10. rationem deum vocat Zeno.

Tertulian, *Despre prescripţia contra ereticilor,* 7- Iar când materia este
156 socotită egală cu zeul, atunci este vorba de învăţătura lui Zenon.
Aetios, I, 7, 23 (DDG p. 303, 11). Zenon stoicul (declara că zeul) 157
este inteligenţa de foc a lumii.

Augustin, *Contra academicilor,* III, 17, 38. ...căci (Zenon) socotea că Zeul însuşi este foc...

Themistios, *Despre suflet,* II, p. 64, 25 ed. Spengel. Probabil că şi dis-
158 cipolii lui Zenon împărtăşeau părerea că zeul străbate întreaga substanţă şi că o dată se manifestă ca inteligenţă, altă dată, ca suflet, o dată, ca natură, altă dată, ca forţă de coeziune.[85]

Tatianos, *Către greci,* cap. 3, p. 143 c. După Zenon, zeul se va dovedi şi
159 autor al relelor, el aflându-se şi în jgheaburi, în viermi şi în nelegiuiţi. *Cf.* Clement din Alexandria, *Protrepticul,* p. 58 Pott. Nu-i voi omite nici pe stoici, care spun că principiul divin pătrunde întreaga materie, chiar şi pe cea mai nedemnă. Ei dezonorează complet filozofia. - Sextus, *Schiţepyrrhoniene,* III, 218. Iar stoicii spun că suflul străbate şi lucrurile hidoase.

Lactantius, *Despre adevărata înţelepciune,* cap. 9- Zenon susţine că
orândui- I[60] torul naturii şi artizanul universului este *bgos-|A,* pe care îl numeşte şi destin[86], necesitate a lucrurilor, zeu şi spirit al lui Iupiter. - *Idem, Instituţiile divine,* IV, 9- - Tertulian, *Apologeticul,* 21. Potrivit chiar înţelepţilor voştri reiese că *logos*-ul, adică raţiunea şi cuvântul, este artizanul universului. Căci pe el îl proclamă Zenon creatorul care le-a rânduit pe toate şi tot pe el îl numeşte destin, zeu, spirit al lui Iupiter şi necesitate a tuturor lucrurilor. - Minucius Felix, 19, 10. Zenon numeşte raţiunea „zeu".

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 36. .. .el consideră că un anumit prin-
161 cipiu raţional ce străbate întreaga natură a lucrurilor este înzestrat cu o putere divină.

Cf. Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 36 (DDG p. 592). Spunea că zeul străbate întreaga realitate.

162 Cicero de nat. deor. I 36. Zeno naturalem legem divinam esse censet eamque vim obţinere recta imperantem prohibentemque contraria. - Lactant. Inst. Div. I 5- Item Zeno (deum nuncupat) divinam natu- ralemque legem. - Minuc. Fel. Octav. 19, 10. Zeno naturalem legem atque divinam ... omnium esse principium.

Cf. Diogenes Laert. VII 88. 6 vopoţ 6 Korvoţ, oanep EGTIV 6 öp0ö<; *Xöjoq,* 8ia ndvTcov Ep%6pevo<;, 6 ama; ©v tco Au, KaGriyepovr tomco xflţ Tcbv ÖVTCQV SRORKFIGEOX; ÖVTI.

Schol. Lucan. II 9- hoc secundum Stoicos dicit, qui adfirmant mun- dum prudentia ac lege firmatum, ipsumque deum esse sibi legem.

163 Diogenes Laert. VII 148. owíav Se 0eoi) Zf|vcov pév <pr|Gi TÖV *oXov* KÖapov Kai TÖV oijpavóv.

1(54 Lactantius de ira Dei c. 11. Antisthenes ... unum esse naturalem Deum dixit, quamvis gentes et urbes suos habeant populares. Eadem fere Zenon cum suis Stoicis.

Philodemus nepi eweß. p. 48 Comp, *návxzg* ovv oí *ano Zr|v(ovoq,* ei Kai r/.jté/vEi]H)v TO Sarpóvrov ... tí va 0eov Myowrv et var.

165 Cicero de nat. deor. I 36. idem (Zeno) astris hoc idem (i.e. vim di- vinam) tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus.

166 Cicero de nat. deor. II 63- Alia quoque ex ratione et quidem physica magna fluxit multitudo deorum, qui induti specie humana fabulas poetis suppeditaverunt, hominum autem vitam superstitione omni referserunt. Atque hie locus a Zenone

tractatus, post a Cleanthe et Chrysippo pluribus verbis explicatus est.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 36. Zenon socotea că legea naturală 162 este divină şi că deţine puterea de a le porunci pe cele drepte şi de a le interzice pe cele contrare lor. - Lactantius, *Instituţiile divine,* I, 5- De asemenea, Zenon îl proclamă pe zeu lege naturală şi divină. - Minu- cius Felix, *Octavius,* 19, 10. Zenon susţine că legea naturală şi divină [...] este principiul tuturor lucrurilor.

Cf. Diogenes Laertios, VII, 88. Legea comună, adică dreapta raţiune, străbate toate lucrurile şi este identică cu Zeus, cel care guvernează rânduiala lucrurilor existente.

Scolii la Lucanus, II, 9- Spune aceasta urmându-i pe stoici, care afirmă că lumea este întemeiată pe înţelepciune şi lege şi că zeul însuşi îi este lege.

Diogenes Laertios, VII, 148. Zenon susţine că substanţa divinităţii 163 este întreaga lume şi cerul.

Lactantius, *Despre mânia lui Dumnezeu,* cap. 11. Antisthenes [...] a 164 spus că, deşi neamurile şi cetăţile îşi au zeii lor autohtoni, nu există decât un singur zeu natural. Cam acelaşi lucru spune şi Zenon, îm- preună cu stoicii săi.[87]

Philodemos, *Despre pietate,* p. 84 Comp. Toţi discipolii lui Zenon, chiar dacă admit existenţa daimonilor [...], spun că zeul este unul singur.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 36. Tot el (Zenon) le atribuie (o 165 putere divină) astrelor, la fel şi anilor, lunilor şi anotimpurilor.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 63- Dintr-un alt considerent, şi 166 anume unul de ordin fizicalist, s-a revărsat mulţimea zeilor care, înzestraţi cu înfăţişare umană, le-au furnizat poeţilor subiecte pentru plăsmuirile lor, iar oamenilor le-au umplut viaţa cu tot felul de superstiţii. Tema aceasta a fost tratată de Zenon, iar apoi, dezvoltată pe larg de Cleanthes şi Chrysippos.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 36. Iar atunci când interpretează *Teo-gonia* lui Hesiod, el elimină complet ideile şi concepţiile tradiţionale 167 enim Iovem ñeque Iunonem ñeque Vestam ñeque quemquam, qui ita appelletur, în deorum habet numero, sed rebus inanimis atque mutis per quandam significationem haec docet tributa nomina.

168 Philodemus nept EWEßeiai; cp. 8 (DDG 542b).------rnv 'A9po)8£Í- TR|v, (8)wapiv owav GUVA(K)TIKTIV OÍK£(Í)OX; TÓOV p£pá)(v) 7ipo(<; ÓC)AAr|Aa Kai ÉK ... cov- TT|V 8' áva ... v RI ... ou Kai KU ... RI nepíoSov ...

1(59 Minucius Felix Octav. 19, 10. Idem (Zeno) interpretando Iunonem aera, Iovem caelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, et ce- teros similiter vulgi déos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter et revincit errorem.

170 Philodemus nepi eweß. col. 8. t(oi))<; 8e öpöoix; (7ióy)oix; Kat GnouSaí- aq ñiaBÉGEtq AtoGKOúpotjq.

171 Cicero de nat. deor. II 57- Zeno igitur naturam ita definit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via.

Censet enim artis máxime proprium esse creare et gignere, quodque în ope- ribus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum magistrum artium reliquarum. - Acad. post. I 39- Zeno statuebat ignem esse ipsam naturam. - de nat. deor. III 27- naturae artificióse ambulantis, ut ait Zeno. - Tertull. ad. nat. II 2. cuius (ignis) instar vult esse naturam Zeno. Diogenes Laert. VII 156. xnv pév qyüGtv etvai N-ßp T£%VTKÖV ÖSCQ ßaSl-
£ov Elq yévEGtv.

despre zei; căci nici pe Iupiter, nici pe Iunona, nici pe Vesta, nici pe vreun altul dintre cei astfel numiţi nu-i mai consideră în rândul zeilor, ci susţine că aceste nume ar fi fost atribuite printr-un anumit simbolism unor realităţi neînsufleţite şi fără glas.

Philodemos, *Despre pietate,* cap. 8 (DDG 542b). ...Afrodita repre- 168 zentând în sens propriu capacitatea părţilor de a se strânge laolaltă şi [...] iar răsăritul soarelui şi rotaţia sau orbita.. .[88]

Minucius Felix, *Octavius,* 19, 10. Acelaşi (Zenon), interpretând-o 169 pe Iunona ca fiind aerul, pe Iupiter ca fiind cerul, pe Neptun ca fiind marea, pe Vulcan ca fiind focul şi arătând în aceeaşi manieră că şi ceilalţi zei ai vulgului nu sunt altceva decât elemente, combate cu tărie şi spulberă o eroare larg răspândită.

Philodemos, *Despre pietate,* col. 8. Dioscurii reprezintă judecăţile 170 corecte şi alcătuirile bune.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 57- Zenon defineşte aşadar natura 171 spunând că ea este un foc artizan ce purcede metodic la zămislire. Căci el consideră că artei îi sunt proprii în cel mai înalt grad creaţia şi zămislirea şi că ceea ce în lucrările artelor noastre este înfăptuit de mâna omului natura săvârşeşte cu mult mai mult meşteşug; ea este, cum spuneam, focul-artizan, maestru în toate celelalte arte. - *Academicele posterioare,* I, 39- (Zenon) susţinea că focul este însăşi natura... - *Despre natura zeilor,* III, 27- ■ ■ - a unei naturi care procedează în mod meşteşugit, după cum susţine Zenon.[89] - Tertulian, *Către neamurile păgâne,* II, 2. .. .natură pe care şi Zenon o socotea aidoma focului. Diogenes Laertios, VII, 156. .. .natura este un foc artizan care purcede metodic la zămislire.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 57- Şi, în acest sens, întreaga natură 172 este un adevărat artizan prin aceea că are, ca să spun aşa, o anumită cale şi direcţie pe care o urmează. Cât priveşte natura lumii înseşi, cea care le ţine laolaltă şi le cuprinde în sfera ei pe toate, ea este nu

dicitur, consultrix et provida utilitatum oportunitatumque omnium. Atque ut ceterae naturae suis seminibus quaeque gignuntur, augescunt, continentur, sie natura mundi omnis motus habet voluntarios cona- tusque et adpetitiones, quas óppá<; Graeci vocant, et is consentaneas actiones sie adhibet ut nosmet ipsi, qui animis movemur et sensibus. Talis igitur mens mundi cum sit ob eamque

causam vel prudentia vel providentia appellari recte possit (Graece enim npóvora dicitur), haec potissimum providet et în his máxime est occupata, primum ut mundus quam aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxume autem ut în eo eximia pulchritudo sit atque omnis

173 Cicero de divin. I 6. Sed cum Stoici omnia fere illa (seil, divinationis genera) defenderent, quod et Zeno în suis commentariis quasi semina quaedam sparsisset etc.

174 Diogenes Laert. VII 149- Kat pfiv Kat pavtucfiv íxpEGtávai naaáv 9«aiv, ei Kat Jtpóvoiav etvar- Kat amfiv Kat TÉ%vT|v r/.jHxpaívotjat 8iá tivaq KKßr/.GEtq, ©g <pr|Gi Zf|vcov.

175 Diogenes Laert. VII 149- Ka0' eípappévriv Sé (paar ta návra ytveoOai XpÜGiJtJtoq ... Kat IToGEiñon'ioq ... Kat Zf|vcov — (EGTI 8E eípappévri aíxía Tcöv ÖVTCOV eípopévri fj *Xójog* Ka0' öv ó Koapoţ SiE^áyErai).

doar un meşter, ci, după cum spune acelaşi Zenon, un adevărat artizan care chibzuieşte şi se îngrijeşte de toate cele folositoare şi bine-venite. Iar aşa cum celelalte fiinţe îşi au, fiecare, propriile seminţe, din care se nasc, cresc şi prin care se conservă, tot la fel natura lumii întregi are mişcări voluntare, impulsuri şi porniri pe care grecii le numesc oppal şi acţionează în concordanţă cu acestea, la fel cum şi noi, oamenii, suntem puşi în mişcare de suflet şi de simţuri. Astfel fiind mintea lumii, motiv pentru care ea poate fi pe drept cuvânt numită înţelepciune sau providenţă (ceea ce pe greceşte se spune npovova), îndeletnicirea ei de căpetenie şi lucrul de care se îngrijeşte mai presus de toate este ca lumea să fie, în primul rând, cât mai aptă să dăinuie, apoi ca nimic să nu-i lipsească, dar în mod deosebit ca ea să fie înzestrată cu o frumuseţe desăvârşită şi dăruită cu toate podoabele.

Cicero, *Despre divinaţie,* I, 6. în schimb stoicii au pledat pentru 173 aproape toate acestea (adică tipurile de divinaţie), pentru că şi Zenon presărase un fel de seminţe ale unor astfel de teorii în scrierile sale etc.

Diogenes Laertios, VII, 149- în plus, ei susţin că orice formă de 174 mantică este perfect întemeiată, dacă există providenţă. Şi pornind de la adeverirea <anumitor preziceri> dovedesc că ea este de fapt o ştiinţă, după cum spune Zenon.

Diogenes Laertios, VII, 149- Totul se petrece în conformitate cu destinul, 175 susţine Chrysippos... Poseidonios... şi Zenon - (iar destinul este definit drept cauza lucrurilor sau raţiunea potrivit căreia este guvernat cosmosul).

Aetios, I, 27, 5 (DDG p. 322b 9). Zenon stoicul, în *Despre natură,* 176 defineşte destinul ca fiind nici mai mult, nici mai puţin decât o forţă ce pune în mişcare materia, forţă ce poate fi numită la fel de bine providenţă sau natură. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* VI, 14. Zenon din Kition a numit destinul forţa care pune în mişcare materia, dându-i şi numele de providenţă şi de natură.[90]
C/vol. II, n. 975.

177 Epiphanius adv. haeres. III 2, 9 (III 36) Diels. p. 592. ta; 8E ama; Tobv npaypaTcov nfj pev ¿9' fipîv, nfj 8e 01JK ¿9' fipîv, TOUTEOTI Ta pev Tobv npaypaTcov ¿9' fipîv, Ta 8e 01JK ¿9' fipîv.

C. ETHICA

1. Diogenes Laert. VII 84. TO 8E TIGIKOV pEpo; Tfj; 91X0009!«; Siaipoww EI; TE TOV 7iepi oppfj; Kai EI; TOV nepi aYaGrov KaKcov TOTCOV Kai EI; TOV nepi 7ta0a)v Kai nepi apETfj; Kai 7iepi TEXOIX; nepi TE Tfj; *np&xr|q* ai;ia; Kai wv npa^ecov Kai 7I£pi wv KafrriKovrcov 7ipoTpo7ia)v TE Kai COTOTpoTCobv- [Kai] oikco 8' moSvavpoww oi TCEpi Xp-uoutnov K. T. X. o pEv yap KraEi); Zf|vcov Kai o KX£av0T|? °>i ap%aioT£poi a9EX£OT£pov 7i£pi Tobv npaypaxcov SvEXapov.

I. De fine bonorum (vol. III p. 3 sq.)

Explicatur finis bonorum n. 179—184 — Nihil malum nisi quod turpe n. 185 — Virtutem propter se ipsam expeti n. 186 — Virtutem sujficere ad vitam beatam n. 187—189

Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 2, 9 (III, 36), Diels p. 592. Cau- 177 zele lucrurilor în parte depind, în parte nu depind de noi, adică unele depind de noi, altele, nu.

C. FRAGMENTE MORALE

Diogenes Laertios, VII, 84. Partea etică a filozofiei ei o divid în 178 următoarele subiecte de cercetare: despre impuls, despre lucrurile bune şi rele, despre pasiuni, despre virtute, despre scop, despre valoarea supremă, despre acţiuni, despre îndatoriri, despre îndemnuri şi interdicţii. Aceasta este şi clasificarea lui Chrysippos etc. Dar Zenon din Kition şi Cleanthes, aparţinând unei generaţii mai vechi, au tratat această chestiune mai simplu.

I. Despre binele suprem (voi. **III,** pp. 3 *sq.)*

Expunerea binelui suprem, n. 179—184 — Nimic nu este râu, în afarâ de ceea ce este ruşinos, n. 185 — Virtutea este câutatâ de dragul ei înseşi, n. 186— Virtutea este suficientă pentru viaţa feric ità, n. 187—189

Diogenes Laertios, **VII,** 87- De aceea Zenon, în cartea sa *Despre 179 natura omului,* a fost primul care a susţinut că scopul ultim este a trăi în armonie cu natura, ceea ce înseamnă a duce o viaţă virtuoasă; căci spre virtute ne conduce pe noi natura. - Stobaios, *Excerpte,* **II,** p. 75, 11 W. Zenon a definit scopul ultim drept „a trăi în armonie", adică a trăi conform unui principiu unitar şi fără contradicţii, fiindcă cei care trăiesc în contradicţii sunt nefericiţi.[91] Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* **IV,** 14. Tocmai aceasta spun ei că ar fi fost pentru Zenon semnificaţia scopului ultim, pe care îl definea prin formula citată de tine: „a trăi în armonie cu natura". - *Ibid.,* **III,** 21. .. .supremul [...] bine, care constă în ceea ce stoicii numesc opoXoyra, iar noi, „armonie" etc. - Lactantius, *Instituţiile divine,* **III,** 7- Pentru Zenon (binele suprem) înseamnă a trăi în acord cu natura. -

Philo quod omnis probus liber Vol. II p. 470, 27- Mang. npoţ *xéXoq* ai'oiov oii) Zrivobvevov pâXXov îj 7ru0ó%pr|GTOV á<pií;ovTai TO áKoXoúGax; TJj (pWEl £r¡v.

18° Clemens Alex. Strom. II 21 p. 496 P *nákiv* 8' oro Zfivcov pév ó ETCOÍKÓ; TÉXO; fiyEiTav TO KAT' ápETfiv £rjv.

181 Cicero Acad pr. II 131- Honeste autem vivere, quod ducatur a conciliation naturae, Zeno statuit finem esse bonorum, qui inventor et princeps Stoicorum fuit.

182 Arrianus Epict. Diss. I 20, 14. Kodroi amo; pév ó nporiyo'úpEvo; Xóyo; TO)v <piÀ.oaó<po:)v Xiav écmv *óXíjoq.* EÍ 0ÉÁ.EIQ yvcóvai, áváyvcoGi TA Zfivcovo; Kai OV|/EI. TÍ yr/.p E%EI paKpóv EÍJCEÍV OTI *xéXoq* écrti TO EJtEoflai GEOT;, oúoía 8' r/.yaBoí) %pf|oi<; oía 8ET (PCXVTCXAUÜV; XéyE „TÍ OÍV KGTI GEO; Kai TÍ 9avTaoía, Kai TÍ EGTI QNXTIQ fi éni pépou; Kai TÍ EGTI QNJGIQ fi wv oXcov"; fíSri paKpóv.

183 Plutarchus de comm. not. 23,1 p. 1069f- oii)%i Kai Zfivcov TOWOK; (scil. Peripateticis) fiKotaroGrioEv i)ram0£pEvoi<; OTOI%£ia Tfj; E-uSaipovia; TF)v cp-Dow Kai TO Kara cp-Dow;

184 Stobaeus Eel. II p. 77, 20 W. Tfiv 8e E-uSaipoviav o Zfivcov cbpioaTO TOV Tponov TO-DTOV- E-uSaipovia 8' ECJTiv Etfpoia plot). - Sextus adv. math. XI 30. E-uSaipovia 8E EOTIV, dx; oi' TE TCEpi TOV Zfivcova Kai K/vEr/.v0r|v Kai XpwiJiJiov anESoaav, Etfpoia plot). - Cf. Cleanth. n. 554. Diogenes Laert. VII 88. M. Aurel. II 5 V 9 X 6.

Idem, III, 8. Să-l ascultăm deci pe Zenon; căci el visează uneori la virtute. Supremul bine, afirma el, înseamnă a trăi în conformitate cu natura. Philon, *Orice om vrednic este liber,* voi. II, p. 470, 27 Mangey. .. .vor atinge scopul just, care nu este atât zenonian, cât mai curând oracular, şi anume „a trăi urmând natura".

Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, 21, p. 496 P. Dar şi Zenon 180 stoicul, la rândul său, considera că scopul ultim este a duce o viaţă

Cicero, *Primele academice,* II, 131- Zenon, care a fost primul dintre 181 stoici şi fondatorul şcolii, a stabilit că binele suprem este viaţa virtuoasă care rezultă din armonia cu natura.

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* I, 20, 14. Oricum, însuşi argumentul 182 principal al filozofilor este extrem de concis. Dacă vrei să te convingi, citeşte lucrările lui Zenon şi vei vedea. în definitiv, cum s-ar putea spune pe larg că scopul vieţii este să-i urmezi pe zei, iar esenţa binelui este folosirea corectă a reprezentărilor? <Dacă îmi vei cere>: „spune, însă, ce este zeul şi ce este impresia, care este natura lucrurilor individuale şi care este natura lumii?" - atunci da, aceasta este o discuţie mai lungă.

Plutarh, *Despre noţiunile comune,* 23, 1, p. 1069f- Şi Zenon nu i-a 183 urmat el oare pe aceştia (adică pe peripatetici), care stabileau că elementele fericirii sunt natura şi cele conforme ei?[92]

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 77, 20 W Zenon definea fericirea în felul 184 următor: fericirea este cursul favorabil al vieţii. - Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 30. Fericirea este, cum declarau discipolii lui Zenon, Cleanthes şi Chrysippos, cursul favorabil al vieţii. - *Cf.* Cleanthes, n. 554. Diogenes Laertios, VII, 88. Marcus Aurelius, II, 5; V, 9; X, 6.

Cicero, *Discuţii tusculane,* II, 29- Nimic, spune (Zenon), nu este 185 rău, în afară de imoralitate şi viciu [...]. Cu nici un chip, spunea el, necne interest), ad beate quidem vivendum, quod est în una virtute positum, sed est tarnen reiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. - ib. V 27- si Stoicus Zeno di- ceret qui, nisi turpe esset, nihil malum duceret. - Cf. ib. II 15.

186 Augustinus contra Acad. III 7, 16. clamat Zenon et tota ilia porticus tumultuatur hominem natum ad nihil esse aliud quam honestatem; ipsam suo splendore ad se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito et quasi lenocinante mercede; voluptatemque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem; în quorum societatem et hominem et sapientem trudere nefas esse.

187 Diogenes Laert. VII 127- awapicri ᴛᴇ Etvar amfiv (seil, rnv dpExfiv) 7tpö<; E-üSarpovlav, Ka0a <pr|Gi Zf|vcov.

Cic. de fin. V 79- a Zenone hoc magnifice tamquam ex oraculo editur: „virtus ad bene vivendum se ipsa contenta est." - Cf. Acad, pr. II 134. 135 Paradox. II. August, de trin. XIII 5, 8. diximus ibi quosque posuisse beatam vitam, quod eos maxime delectavit ... ut virtus Zenonem.

188 Cicero Acad. post. I 35- Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theo- phrastus, ñervos virtutis incident, sed contra, qui omnia, quae ad beatam vitam pertinerent, în una virtute poneret nec quidquam aliud numeraret în bonis idque appellaret honestum, quod esset simplex quoddam et solum et unum bonum. - Cf. ibid. 7- sive enim Zenonem sequare, magnum est efficere, ut quis intellegat, quid sit illud verum et simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi.

(a suferi sau a nu suferi nu are legătură cu) viaţa fericită, care constă doar în virtute; şi totuşi, <suferinţa> trebuie respinsă. De ce? Pentru că este ceva chinuitor, contrar naturii, greu de suportat, trist şi apăsător. - *Ibidem,* V, 27- ■ ■ .dacă acest lucru l-ar fi spus Zenon stoicul, care socoteşte rău numai ce este imoral. - *Cf. ibidem,* II, 15-

Augustin, *Contra academicilor,* III, 7, 16. ...Zenon proclamă şi l[86] întregul portic glăsuieşte că omul nu este născut pentru altceva decât pentru virtute; prin strălucirea ei, aceasta atrage sufletele la sine, fără vreun avantaj exterior sau vreo recompensă ademenitoare. Iar acea plăcere a lui Epicur o împărtăşesc doar animalele de turmă între ele, cu care ar fi o nelegiuire să-i asociem pe om şi pe înţelept.

Diogenes Laertios, VII, 127- în plus, aceasta (adică virtutea) este 187 suficientă pentru fericire, după cum spune Zenon. Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* V, 79- ■ ■ .ceea ce Zenon proclama cu gravitate de oracol: „pentru a trăi fericit, este de ajuns virtutea singură." - *Cf. Primele academice,* II, 134. 135; *Paradoxurile stoicilor,* II; Augustin, *Despre Sfânta Treime,* XIII, 5, 8. Am arătat că fiecare a aşezat

viaţa fericită în ceea ce i-a adus cea mai mare încântare [...], aşa cum era pentru Zenon virtutea.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 35- Aşadar, Zenon nu era câtuşi 188
de puţin omul care, asemenea lui Teofrast, să reteze vinele virtuţii, ci dimpotrivă, punea doar pe seama ei tot ceea ce ţine de viaţa fericită şi nu socotea bun nimic în afară de ceea ce numea moralitate şi în care vedea singurul bine, unic şi pur.[93] - *Cf. ibidem,* 7- Sau, dacă îl urmăm pe Zenon, e mare lucru să faci pe cineva să înţeleagă ce este acel bine adevărat şi pur, care nu poate fi despărţit de moralitate...

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 47- ■ ■ -la fel, Zenon
189 greşeşte când spune că nimic în afara virtuţii[94] nu are, de fapt, nici cea mai mică pondere în ce priveşte dobândirea binelui suprem şi se contrazice când susţine că acele lucruri[95] nu au nici o importanţă pentru viaţa fericită, dar ele au totuşi o anumită importanţă pentru dorinţă... - propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat, beatam autem vitam earn solam, quae cum virtute degatur. - ib. IV 48. Quid autem minus consentaneum est, quam quod aiunt, cognito summo bono reverti se ad naturam, ut ex ea petant agendi principium, id est officii?

II. De bonis et ma lis (vol. III, p. 17)

Stobaeus Eel. II p. 57, 18 W taw' etval <pr|ow o Zfivcov ooa oii)oia<; p£TE %£I, T6)v 8' OVTCOV ta p£v *ayaQa, xa* 8E KCXKO., *xa* 8E a8ia<popa. ayaBa pEv *xa* xoiaina- 9povr|GIV, GOXPPOGUVRIV, SiKaioownv, avSpriav Kai *nav o* EGTVV apEtfi r| p£tE%ov R/.PETF|O- KaKa 8E xa *xoiaina-* r/.eppo- awriv, (XKoXaaiav, aSudav, SaAiav Kai *nav o* EGTV KCXKICX r| p£tE%ov KCXKif/.q- aSiacpopa 8E xa *xoiaina-* ^cofiv Gavatov, 5o^av aSo^iav, f]8ovfiv novov, nXo-DTOV nEviav, "DyiEvav vooov, Kai t& tomou; opova.

III. De indifferentibus (vol. III, p. 28)

De notione indifferentis n. 191 - IlporiypEva *et* anonporiypEva *n. 192-194 - De singulis indifferentibus n. 195-196*

Cicero Acad. post. I 36. Cetera autem, etsi nec bona nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat (Zeno), alia naturae esse contraria. His ipsis alia interiecta et media numerabat. Quae autem secundum naturam essent, ea sumenda et quadam aestimatione dignanda dicebat, contraque contraria; neutra autem în mediis relinquebat, în quibus ponebat nihil omnino esse momenti.

Stobaeus Eel. II p. 84, 21 W tcbv 8' d^iav E%OVTCOV T& pEv E%EVV noXXfiv a^iav, t& 8E ppa%£iav. opoico; 8E Kai xd>\> anaqiav E%OVTCOV a pEv E%EVV noXXfiv caia^iav, a 8E ppa%£iav. t& p£v oiv noXXfiv E%ovra a^iav

Ibidem, IV, 60. Zenon numeşte însă bun doar ceea ce merită a fi dorit prin el însuşi şi fericită doar acea viaţă care este trăită în virtute. - *Ibidem,* IV, 48. Ce este însă oare mai puţin consecvent decât spusele lor, prin care, odată ajunşi la cunoaşterea binelui suprem, se întorc la natură pentru a-i cere ei principiul acţiunii, adică al îndatoririi?[96]

II. Despre lucrurile bune şi cele rele (voi. III, p. 17)

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 57, 18 W Acestea sunt realităţile substanţiale,
190 susţine Zenon, anume lucrurile bune, cele rele şi cele indiferente. Bune sunt cele precum înţelepciunea, cumpătarea, dreptatea, curajul şi tot ceea ce este virtute sau participă la ea; iar cele rele sunt următoarele: lipsa de judecată, neînfrânarea, nedreptatea, laşitatea şi tot ce este rău sau participă la rău; indiferente sunt cele precum viaţa şi moartea, gloria şi lipsa gloriei, suferinţa şi plăcerea, bogăţia şi sărăcia, boala şi sănătatea şi cele asemenea.

III. Despre lucrurile indiferente (voi. III, p. 28)

Noţiunea de „indiferente", n. 191 — Preferate şi respinse n. 192-194 - Despre anumite lucruri indiferente, n. 195-196

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 36. Despre celelalte însă, deşi nu
191 le socotea a fi nici bune, nici rele, (Zenon) spunea totuşi că unele ar fi conforme naturii, altele, contrare. între acestea, admitea şi lucrurile intermediare şi neutre. Cele conforme naturii sunt demne de ales şi, spunea el, demne de o anumită preţuire, iar cele contrare naturii, dimpotrivă; pe cele nici conforme, nici contrare le lăsa în categoria lucrurilor neutre, pe care le socotea lipsite de orice importanţă.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 84, 21 W Dintre lucrurile care au o anumită
192 valoare, unele au multă, iar altele, puţină. La fel şi cele cărora le revine non-valoarea: unele deţin mai multă non-valoare, altele, mai puţină.

7iporiY|J.eva XeyecjOav, ra 8e 7toA,A,T|v anai;iav anonporiYpeva, Zf|vcovo<; Tamai; to«; ovopaaia<; Gepevou npdran) TOT<; npaYpaai. nporiYpevov 8' etvoa Xeyougiv, o aSioupopov <ov> EK?i£Y6p£0a Kara jiporiyoupEvov *Xbjov.* TOV 8e opoiov *Xbjov* eni TCQ anonporiYpevcp etvav Kai ra na- paSer/para Kara xr|v r/.va/vOyiav rawa. o\&\> 8e T6)v r/.ya06)v etvai nporiYpevov 8ia TO ttiv p£YKJTT]v ai;iav awa e%£iv. TO 8e nporiYpevov, TT|v Semepav %d)pav Kai a^iav e%ov, at)VEYYiCElv nm<i TT1 T®v «YaGdov <pi)G£v oi)8e y«P ev a-uXfj TOOV nporiYpevcov etvav TOV paavXea, *aXXa* Toix; pet' amov TEraYpevotx;. nporiYpEva 8e X£Y£G0ai, oi) TCQ np6<; e-6- Saipoviav TUT/. auppaMiEaGai GUVEPYEIV TE Jipoq ainriv, *aXXa* TO) avaYKatov etvai Tcn'nwv ttiv ¿K/vOyr|v novEiaGav *napa xa ano-* nporiYpeva. - Plut. De Sto. Rep. 30, 1.

193 Cicero Acad. post. I 37 (de Zenone). Sed quae essent sumenda ex iis alia pluris esse aestimanda, alia minoris. Quae pluris, ea praeposita appellabat, reiecta autem, quae minoris.

194 Cicero de finibus III 52. Sed non alienum est, quo facilius vis verbi intellegatur, rationem huius [verbi] faciendi Zenonis exponere. Ut enim, inquit, nemo dicit în regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id est enim nporiYpevov), sed eos, qui în aliquo honore sunt, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit, ad regium prin- cipatum, sic în vita non ea, quae primo loco sunt, sed ea, quae secundum locum optinent, nporiYpeva, id est producta, nominentur.

195 Gellius Noct. Att. IX 5, 5- Zeno censuit voluptatem esse indifferens, id est neutrum, ñeque bonum neque malum, quod ipse Graeco vo- cabulo áSiácpopov appellavit.

Cele care au multă valoare sunt numite „preferate", iar cele cu multă non-valoare sunt numite „respinse", Zenon fiind primul care a dat lucrurilor aceste denumiri.[97] Ei spun că „preferat" este lucrul pe care, deşi indiferent, îl alegem pe baza unei raţiuni preferenţiale. Acelaşi principiu se aplică şi în privinţa lucrului „respins", iar exemplele sunt analoge. întrucât lucrurile bune au valoare maximă, nici unul dintre ele nu se numără printre cele preferate. Dar lucrul preferat, având poziţia şi valoarea secundă, se apropie într-un fel de natura celor bune. Astfel, la curte, regele nu se numără printre cei preferaţi, ci preferaţii sunt aceia subordonaţi lui. Iar lucrurile preferate se numesc astfel nu pentru că ar contribui cu ceva la fericire sau ar înlesni-o în vreun fel, ci pentru că le alegem în mod necesar în raport cu cele respinse. - Plutarh, *Despre contradicțiile stoicilor,* 30, 1.

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 37 (despre Zenon). Dar, dintre cele 193 demne de ales, unele trebuie preţuite mai mult, altele, mai puţin. Pe cele dintâi le numea preferate, pe celelalte, respinse.[98]

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* III, 52. Dar, pentru a 194 înţelege mai uşor sensul acestui cuvânt, nu ar fi rău să expunem motivul pentru care Zenon l-a creat. Aşa cum, explică el, nimeni la curtea unui rege nu spune despre regele însuşi că ar fi fost înaintat în rang (adică nporiYpevov), ci aşa ceva se spune despre aceia care, prin demnitatea cu care au fost învestiţi, se află cel mai aproape, pe treapta imediat inferioară faţă de puterea regală, tot la fel şi în viaţă, nu cele ce sunt pe primul loc, ci cele care ocupă locul secund se numesc nporiYpeva, adică preferate.[99]

Aulus Gellius, *Nopţile attice,* IX, 5, 5- Zenon socotea că plăcerea este 195 un lucru indiferent, adică neutru, nici bun, nici rău, ceea ce el numea, cu un cuvânt grecesc, <x8ia<popov.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 82, 7- Zenon al nostru foloseşte 196 următorul silogism: „Nici un rău nu este demn de glorie; moartea însă este demnă de glorie; deci moartea nu este un rău."

IV. De prima conciliatione

(vol. III, p. 43)

197 Porphyrius de Abstin. III 19- oİkeubgecq; nâar\q kai ïxMiotpubgecq; ăpyj\ to aio0av£G0ai. xr|v 8e oikeícbgiv r/.p%r|v tïBevtoi sikaiogwri; oi aîto Zfivcovoţ. *Verba* oïkeubgeox; - aioßavEoöai *quamquam Porphyrii sunt, non Zenonis, adscripsi, quia ex sententia Stoicorum Porphyrius loqui videtur.* — Cf. Plut. De Stoic, repugn, cp. 12 p. 1038c. f] yr/.p oïkeícqgi; ai'oßr|gi; eovke toii oïkeíou Kai r/.vtïàr|v|;i; Eivai.

198 Cicero De finibus IV 45- Mihi autem aequius videbatur Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo quae essent principia naturae acceperat, a communibus initiis progredientem videre,

ubi primum insisteret, et unde causa controversiae nasceretur, non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti isdem argumentis, quibus illi uterentur, isdemque sententiis.

V. De virtute (vol. III, p. 48)

199 Cicero Acad. post. 138. Cumque superiores non omnem virtutem în ratione esse dicerent, sed quasdam virtutes quasi natura aut more perfectas, hic (scil. Zeno) omnes în ratione ponebat; cumque illi ea genera virtutum, quae supra dixi, seiungi posse arbitrarentur, hic nec id ullo modo fieri posse disserebat, nec virtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse praeclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur.

IV. Despre instinctul originar al „aproprierii"
(voi. III, p. 43)

Porphyrios, *Despre abstinenţă*, III, 19- Originea oricărei aproprieri 197 şi a oricărei înstrăinări este senzaţia. Discipolii lui Zenon stabilesc că aproprierea este originea dreptăţii. *Cuvintele de la* OÎK£U»G£CQ<; *la* orio0dv£G0oa, *deşi sunt ale lui Porphyrios, şi nu ale lui Zenon, le-am transcris fiindcă Porphyrios pare să citeze din învăţătura stoicilor. — Cfi.* Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 12, p. 1038c. Aproprierea pare a fi simţul a ceea ce este propriu şi percepţia sa.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 45- Mie însă mi se 198 pare că Zenon, în disputa sa cu Polemon, de la care preluase ideea primelor tendinţe naturale, pornind astfel de la origini comune, făcea mai bine să ia aminte la primul punct în care s-a blocat şi de unde s-a iscat controversa, în loc să treacă de partea celor care nici măcar nu atribuie bunurilor lor supreme o origine naturală, folosind aceleaşi argumente ca ei şi aceleaşi formulări.

V. Despre virtute (voi. III, p. 48)

Cicero, *Academicele posterioare,* I, 38. în timp ce gânditorii de mai 199 înainte spuneau că nu toate virtuţile sunt fructul raţiunii, ci unele virtuţi sunt produse de natură sau de cutume, (Zenon) le plasa pe toate în raţiune; şi, în timp ce aceia considerau că tipurile de virtute, despre care am vorbit mai sus, pot fi întâlnite separat, el nega întru totul această posibilitate; în plus, excelenţa nu consta pentru el numai în practicarea virtuţii, cum credeau înaintaşii, ci în însăşi starea virtuoasă ca atare <a sufletului>, deşi, socotea el, este cu neputinţă ca cineva care posedă virtutea să nu o practice în permanenţă.[100]

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* 7, p. 1034c. Zenon admite că ar 200 exista mai multe virtuţi diferite între ele, ca şi Platon, care susţinea că, deşi înţelepciunea, curajul, cumpătarea şi dreptatea sunt inseparabile,

<xMiÎ/?icqv. *nâXiv* 8e opi^opevoţ a-oxcov eKaaTriv, tfiv pev dvSpeiav <pr|Giv 9povriavv eîvai ev <imopeveTeoi<;- xfiv 8e . 9povr|Giv ev> EVEpynTEovţ- xfjv 8e SiKaioawriv 9povr|Giv ev &7iovepr|Teoi<;- dx; piav oîiaav âpeTTjv, *xalq* 8e Jtpcx; Ta Jipr/.ypaTa G%eaeGi rata xr/.q

evepyeiai; 8ia<pepeiv SoKowav. - Diogenes Laert. VII 161. âpexaţ TE oike *noXXaq* EÎcjfjYEv (scil. Aristo) dx; o Zf|vcov. Cf. VII 126.
Plutarchus de virt. mor. 2 p. 441 a. eouce 8e Kai Zf|vcov ei<; TOWO *na*x; imo<pepea0ai o Kvtierx;, opi^opevoţ xfiv 9povr|Giv ev pev &7iovepr|Teoi<; 5iKaioG\n»r|v, ev 8' odpeteon; GoxppoGi)vr|v, ev 8' imopeveTeou; dvSpeiav. dnoXoyo'Dpevor 8' d^rofiarv ev TOUTOK; xfiv enraTfipriv 9povr|Giv imo toi) Zf|vcovo<; dxvopdaGai.
Plutarchus de virt. mor. c. 3 p. 44 lc. KOIVOX; 8e ararvTei; omor (scil. Menedemus, Aristo, Zeno, Chrysippus) THV dpexfiv TOI) iyyepoviKoi) TFLŢ \|A)%fî<; SiaGeoiv tiva Kai Swapiv yEYEvripevriv wra ^Y°^ pâAAov 8e *Xayov* oSoav armriv opoXoYO'upevov Kat pepaiov Kat âpeTcaiTcorov imori-Gevtav Kat vopi^ouaiv oi)K eîvai TO 7ta0r|TiKdv Kat *ăXojov* 8ia<popâ tivi Kai (pwei TOI) XoYiKoi) SiaKeKpipevov, *ăXXă* TO amo XFLŢ \|A)%fî<; pepoţ, o 8fi KaXoixji Siavoiav Kai fiYepoviKov, 8i' oXou Tpenopevov Kai peTapâÂÂov ev Te xoiq naGeai Kai Taîţ Ka0' ec;iv rj SiaGeaiv peTapotaru; Kaidav Te yivEG0ai Kai &peTf|v, Kai pr|8ev e%eiv *ăXojov* ev eamfi), Xe/EaSai 8e aXoYov, orav TCQ nXeova^ovTi TFLŢ oppife IG%upâ) Yevopevcp Kai KpaTf|aavTi *npoq* TI TOOV ÎXTOTCCQV napd TOV aipoiwa *Xay*ov eK(pepriTai- Kai Y&P to naSoţ eîvai *Xayov* novripov Kai (XKO^aaTOV eK 9ai)?ir|<; Kai 8ir|papTr|pevr|<; Kpiaeax; G<po8p6rr|Ta Kai pobpriv npoa- Xapowrn;.
Stobaeus Ecl. II 7, 1 p. 38, 15 W oi 8e rara Zf|vcova TOV ETCOIKOV TponiKdix;- fjQoţ eaTi TCTIYTI piot), &<p' fjţ ai rara pepoţ npa^en; peowi.
fiecare diferă de celelalte. Definindu-le apoi pe fiecare în parte, (Zenon) spune despre curaj că este înţelepciunea în privinţa <celor care trebuie îndurate, iar despre ... că este înţelepciunea în cazul> celor ce trebuie îndeplinite; iar dreptatea este înţelepciunea în privinţa lucrurilor ce trebuie distribuite. Căci ei socotesc că virtutea este una, dar se diferenţiază după chipul în care acţionează în raport cu diverse lucruri. - Diogenes Laertios, VII, 161. Iar el (Ariston) nici nu a introdus mai multe virtuţi, cum a făcut Zenon. *Cf.* VII, 126.
Plutarh, *Despre virtutea morală,* cap. 2, p. 44la. Se pare că şi Zenon [201] din Kition înclina într-o oarecare măsură spre această opinie, de vreme ce definea înţelepciunea în privinţa lucrurilor ce trebuie distribuite ca dreptate, în privinţa alegerii, drept cumpătare, iar în privinţa celor care trebuie îndurate, drept curaj. Apărătorii săi consideră însă că, prin ceea ce numea în aceste cazuri „înţelepciune", Zenon voia să spună de fapt „ştiinţă".
Plutarh, *Despre virtutea morală,* cap. 3, p. 44lc. în orice caz, toţi aceştia [202] (adică Menedemos, Ariston, Zenon, Chrysippos) sunt de acord în privinţa faptului că virtutea este o dispoziţie a părţii conducătoare (*hegemo- nikon)* a sufletului şi o facultate generată de raţiune, sau, mai curând, o socotesc a fi chiar raţiune coerentă cu ea însăşi, fermă şi imuabilă. în plus, ei consideră că partea pasională şi iraţională nu se deosebeşte prin nici o trăsătură şi nici în privinţa naturii sufletului de

cea raţională, ci că aceeaşi parte a sufletului pe care o numesc gândire şi *hegemonikon,* preschimbându-se cu totul şi transformându-se în funcţie de diversele afectări pe care le suferă şi de modificările de stare şi dispoziţie, devine viciu sau virtute, fără a avea nimic iraţional în ea însăşi. Ea este numită însă iraţională atunci când un impuls dezvoltat excesiv şi devenit deosebit de violent şi puternic o antrenează spre ceva eronat şi contrar deciziei raţionale; căci pasiunea este o raţiune viciată şi necontrolată, care dobândeşte forţă şi tărie din judecata superficială şi eronată.

Stobaios, *Excerpte,* II, 7,1, p. 38,15 W Iată metafora folosită de discipolii ²°3 lui Zenon: caracterul este izvorul vieţii, din care curg faptele particulare.

204 Diogenes Laert. VII 173- KARA Zf|vcova KaraXrinxov eîvai TO fi0o; e£, ei'Sotx;. - Aerius IV 9,17 (DDG p. 398). oi ExcoiKoi TÖv cxxpöv aio0f| oei KaraXrinxov ano TOÎ) ei'Sou; TeKpipuoSâ);.

VI. De affectibus (vol. III, p. 92)

205 Diogenes Laert. VII 110. ecm. 8e awö TO naGo; Kara Zfivcova f] aXoyo; Kai napa CP-ÜGW \|A)%fi; KÎVTIGI;, fj öppfi nXeova^owa.

Cicero Tuse. disp. IV 11. est igitur Zenonis haec definitio ut perturbatio sit, quod 7tcc0o; iile dicit, aversa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam brevius, perturbationem esse appetitum vehementiorem. - ib. 47- definitio perturbationis, qua recte Zenonem usum puto; ita enim definit, ut perturbatio sit aversa a ratione contra naturam animi commotio, vel brevius, ut perturbatio sit appetitus vehementior, vehementior autem intellegatur is, qui procul absit a naturae constantia. - Cicero de off. I § 136. perturbationes, id est, motus animi nimios rationi non obtemperantes. Stobaeus Eel. II 7, 2 p. 44, 4 W. *nâv* 7td0o; öppfi nXeova^owa. - ib. 7, 10 p. 88, 8. 7ta0o; 8' eîvai 9aaw öppfiv nXeova^owav Kai dnevGfj TCQ aipoimi *X6j(o* fj KÎVTIGW \|A)%fi; <aXoyov> napa cp-OGiv. - Plut. în fragm. utr. anim. an corp. libid. et aegrit. c. 7 Andron. nepi JI«0O)v c. 1.

206 Stobaeus Eel. II 7, 1 p. 39, 5 W. d>; 8' 6 ETCQIKO; ©piaaxo Zf|vcov-7ta0o; eaxiv öppfi nXeova^ouaa. oü Xeyev „necpuKuTa nXeova^evv", ă'k'K fiSri ev nXeovaap© oîiacx- oi) yr/.p Suvapei, pâXXov 8' evepyeia. ©piaaTO 8e KdKeivco;- „nd0o; ecm nxoia \|A)%fj;", dno xfj; TGOV nxrivcbv cpopâ; TO e-DKÎVTiTOV TOÎ) naOriTVKoi) napevKaaa;. - Cf. ib. II 7, 10 p. 88, 11. 8iö Kai *năaav nmiav* 7ia0o; eîvai, <Kai> *năXiv <năv>* 7td0o; nToiav.

Diogenes Laertios, VII, 173- Potrivit lui Zenon, caracterul se poate 204 cunoaşte după înfăţişare. - Aetios, IV, 9, 17 (DDG p. 398). Stoicii susţin că înţeleptul poate fi cunoscut, în mod vădit, după înfăţişare.

VI. Despre pasiuni (voi. III, p. 92)

Diogenes Laertios, VII, 110. Iar pasiunea, potrivit lui Zenon, este mişcarea 205 iraţională şi contrară naturii a sufletului, sau un impuls exacerbat. Cicero, *Discuţii tusculane,* IV, 11. Aşadar aceasta este definiţia dată de Zenon: pasiunea - pe care el o numeşte 7ia0o<; - este mişcarea sufletului, abătută de la dreapta raţiune şi împotriva naturii.

Mai pe scurt: pasiunea este un impuls exacerbat.[101] - *Ibidem,* 47- Definiţia pasiunii dată de Zenon şi pe care o găsesc corectă; căci el defineşte pasiunea ca fiind mişcarea sufletului abătută de la raţiune şi contrară naturii sau, mai pe scurt, ca pe un impuls exacerbat, prin exacerbat înţelegând ceea ce se îndepărtează de regularitatea naturii. - Cicero, *Despre îndatoriri,* I, cap. 136. .. .pasiunile, adică mişcările excesive ale sufletului, care nu dau ascultare raţiunii...

Stobaios, *Excerpte*, II, 7, 2, p. 44, 4 W Orice pasiune este un impuls exacerbat. - *Ibidem*, 7,10, p. 88, 8. Pasiunea, spun ei, este un impuls exacerbat şi care nu se supune deciziilor raţiunii, sau o mişcare iraţională a sufletului, contrară naturii. - Plutarh, *Fragmente, Dacă plăcerea şi durerea ţin de suflet sau de corp,* cap. 7; Andronikos, *Despre pasiuni,* cap. 1.

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 1, p. 39, 5 W. După definiţia lui Zenon 206 stoicul, pasiunea este un impuls exacerbat. Nu spune „menit să crească în exces", ci aflat deja în exces, deci nu în potenţă, ci în act. A mai definit-o şi astfel: „pasiunea este exaltare (ntora) a sufletului", comparând mobilitatea părţii pasionale a sufletului cu zborul înaripatelor (nTnvdov). - *Cf. ibidem,* II, 7, 10, p. 88, 11. De aceea spunea că orice exaltare este pasiune şi, la fel, orice pasiune este exaltare.

Cicero, *Academicele posterioare,* 1,38. <Filozofii anteriori> nu înlăturau 207 pasiunile din sufletul omului [...], darie restrângeau lăsându-le câthic (scil. Zeno) omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem; cumque eas perturbationes antiqui natural es esse dicerent et rationis expertes aliaque în parte animi cupiditatem alia rationem collocarent, ne his quidem adsentiebatur. nam et perturbationes voluntarias esse putabat opinionisque iudicio suscipi et omnium perturbationum matrem esse arbitrabatur immoderatam quandam intemperantiam. - Cf. III n. 447 *iubi Zenonis nomen occurrit).*

208 Themistius de An. 90b Spengel II 197, 24. Kat ori KaKda; oi âno Zfivcovoţ ta 7td0r| xflţ dv0pa>7uvr|<; \|A)%fi<; toi) Xoyou 8iaGxpo9a<; eîvai xiGepevoi Kai Tioyou Kpiaeu; ripapxripeva<;.

209 Galenus de Hippoer. et Plat. plac. VI (V 429 K., p. 405 ed. Iu. Müller). Zf|vcov oi) xa<; Kpiaeu; amdţ *ăXka* xa<; erayiyvopeva<; «maîţ aw- ToXaţ Kai %i)Gei<; endpaeu; xe Kai [xa<;] nTobaen; xflţ V^Xfl^ evopi^ev eîvai xa 7td0T|. - ib. IV 3 (V 377 K. p. 348 ed. Iu. Müller). Kai yap Zf|vcovi Kaxa ye xoi)xo - Kai JH)Ä/VOIQ r/AÂotq pa%exai xo)v XXOHKMV, oî oi) xa<; Kpiaen; amaţ xrj<; \|/D)cnţ ö&Aoc [Kai] xa<; eni taman; dXayoix; GUGXoXdţ Kai Taneivobaen; Kai Sf^eu; enapaen; te Kai Siaxwen; i)7toXapßdvoi)Giv eîvai ta xflţ \|A)%fj<; 7td0T|.

210 Galenus de Hippoer. et Plat. plac. III, 5 (V p. 332 K., p. 299 ed. Iu. Müller). Kai prpcexi nap' fiprâv exepav eni^rixeîv dnoSei^iv imep toi) xoix; 9oßou<; Kai xa<; Ä/örax<; Kai nav0' oaa xoiawa 7td0r| Kaxa xriv KapSiav GUvÎGtaoOai. *ăXka* xowo pev Kai nap' airabv opo/vOyoiipEvov Xapßavexai XCBV XXOHKMV- oi) povov ydp Xpwunio*q ăkXă* Kai KXeav&NŢ Kai Zfivcov exoipax; aind xiGeaaiv.

Diogenes Laert. VII 110. xoov naGrâv ta dvcoxaxco (Ka0a <pr|Giv ... Zf|vcov ev xrâ nepi naGdov) eîvai yevr| xexxapa, Wfflirv, 9oßov, erafrupiav, fiSovfiv. - Stob. Ecl. II 7, 10 p. 88, 14. nprâxa 8' eîvai xco yevei xa-ßxa xa xeaaapa, eniGupiav, 9oßov, Ä/Ö7tT|v, ri8ovf|v.

mai puţin câmp liber; Zenon a vrut ca înţeleptul să fie cruţat de toate aceste afecţiuni asemănătoare unor boli; şi, pe când cei vechi considerau că pasiunile sunt naturale şi iraţionale şi situau dorinţa într-o anumită parte a sufletului, iar raţiunea, în alta, Zenon nu era de acord nici cu aceasta. Căci socotea că pasiunile sunt voluntare şi provin dintr-o judecată bazată pe opinie, iar sursa tuturor pasiunilor, considera el, este o anume lipsă de moderaţie şi de măsură. - *Cf.* vol. III, n. 447 (*unde apare numele lui Zenori).*

Themistios, *Despre suflet,* 90b, Spengel II, 197, 24. Nu greşeau defel 208 discipolii lui Zenon considerând că pasiunile sufletului omenesc sunt distorsiuni ale raţiunii şi judecăţi greşite ale ei.

209 Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Piaton,* V, I (V, 429 Kühn, p. 405 Iwan Müller). Zenon considera că pasiunile nu sunt judecăţile însele, ci contracţiile şi dilatările, ridicările şi căderile sufletului care însoţesc judecăţile. - *Ibidem,* IV, 3 (V, 377 Kühn, p. 348 Iwan Müller). Căci în această privinţă se opune lui Zenon - şi multor altor stoici, care consideră că pasiunile sufletului sunt nu judecăţile însele, ci contracţiile iraţionale, scoborârile şi spaimele, precum şi ridicările şi dilatările care le însoţesc.[102]

210 Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* III, 5 (V, p- 332 Kühn, p. 299 Iwan Müller). Şi, în ce ne priveşte, nu mai avem nevoie de nici o altă dovadă a faptului că spaimele, durerile şi toate celelalte pasiuni de acest fel se formează în inimă. Dar şi stoicii sunt de acord în această privinţă: nu numai Chrysippos, ci şi Cleanthes şi Zenon sunt convinşi de acest lucru.

211 Diogenes Laertios, VII, 110. Pasiunile principale (după cum spune ... Zenon în tratatul *Despre pasiuni)* sunt de patru tipuri: durerea, frica, dorinţa şi plăcerea. - Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 10, p. 88, 14. Principalele tipuri sunt acestea patru: dorinţa, frica, suferinţa şi plăcerea.

212 Cicero Tuse. disp. III 74, 75- Satis dictum esse arbitror aegritudinem esse opinionem mali praesentis, în qua opinione illud insit, ut aegritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut ilia opinio praesentis mali sit recens.

Galen de Hipp, et Plat. plac. IV 7 (p. 416 K., p. 391 Iu. Müller). „6 yofiv opoţ omoţ", <pr|GÎv (Posidonius), „6 xflţ arn;, öxjnep oBv Kai *ăXXoi imKkoi* Tobv raxödbv wto TE Zfivcovo; EipnpEvoi Kai npoţ TOU Xpuoin- 7tot) YEYPO'IJ-IJ-EW-' crcapâ); Eî;EXEY%OUGI TTIV yvobpriv amoi). So^av yap EÎvav 7tp0G9aT0v TOl) KaKov am© napEÎvai <pr|Gi TTIV Â/Ö7tT|v. EV Ş Kai GDVTOpd)TEpOV EVÎOTE M-JOVXEq ©SE nCOţ 7tpO<pEpOVTaV XUTCTI EGTi 8oi;a JipoGcpaToq Ka.Koi) napoDGÎaţ".

213 Lactantius Inst. div. III 23- inter vitia et morbos misericordiam ponit (Zeno). - id. Epist. ad. Pentad. 38. Zeno Stoicorum magister, qui virtutem laudat, misericordiam ... tamquam morbum animi diiudicavit.

214 Cicero pro Mur. § 61. sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum et levem; viri non esse neque exorari neque placari.

215 Seneca de Ira I 16, 7- Nam, ut dicit Zenon, în sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sendet itaque suspiciones quasdam et umbras affectuum, ipsis quidem carebit.

VII. De sapiente et insipiente (vol. III, p. 146)

De sapiente n. 216—223a — Peccata esse paria n. 224 — De insipiente n. 225-229

216 Stobaeus Ecl. II 7, 1 Ig p. 99, 3 W ápécncEv yap TCQ TE Zfivcow Kai TOI; *án'* a-ÓTOl) ETCOÍKOT; qnXoGÓqxn; Súo yévr| TÖOV ávGpobncov Eivai, TÒ pév TO)v GJtouSaícov, TÒ 8é TMV (pa-óAíov- Kai TÒ pév TCÜV GJtouSafcov 8vá jcavTÓq

Cicero, *Discuţii tusculane,* III, 74, 75- Cred că s-a spus îndeajuns că 212
suferinţa este reprezentarea unui rău prezent, reprezentare în care este conţinută şi ideea că vom avea de îndurat o suferinţă. La această definiţie, Zenon adaugă, pe bună dreptate, condiţia ca acea reprezentare a răului prezent să fie una recentă.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* IV, 7 (p. 416 Kiihn, p. 391 Iwan Miiller). „Aşadar, această definiţie a suferinţei", afirmă (Posidonius), „precum şi multe alte definiţii ale pasiunilor enunţate de Zenon şi scrise de Chrysippos, contrazic vădit doctrina lui. Căci suferinţa, susţine el, este reprezentarea recentă potrivit căreia ne aflăm în prezenţa unui rău. Definiţia e formulată uneori mai concis în aceşti termeni: suferinţa e reprezentarea recentă a prezenţei unui rău.

Lactantius, *Instituţiile divine,* III, 23- Zenon pune mila printre vicii şi 213
boli. - *Idem, Epitomapentru Pentadius,* 38. Zenon, magistrul stoicilor, care laudă virtutea, mila [...] a condamnat-o cape o boală a sufletului.[103]

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. înţeleptul nu face nimănui nici o 214
favoare; el nu iartă niciodată greşeala cuiva; căci milos e numai cel prost şi slab; un bărbat adevărat nu se lasă nici înduplecat, nici îmblânzit...

Seneca, *Despre mânie,* I, 16, 7- Căci, după cum spune Zenon, şi în 215
sufletul înţeleptului, chiar dacă rana s-a vindecat, rămâne cicatricea. Astfel că, deşi lipsit de pasiunile însele, el va simţi totuşi un fel de impresii vagi, ca nişte umbre ale pasiunilor.

VII. Despre înţelept şi despre netrebnic (voi. III, p. 146)

Despre înţelept, n. 216—233a— Toate greşelile sunt egale, n. 224 — Despre netrebnic, n. 225-229

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, llg, p. 99, 3 W. Zenon şi filozofii stoici, 216
discipolii săi, consideră că există două genuri de oameni: înţelepţi şi netrebnici. înţelepţii practică de-a lungul întregii lor vieţi virtuţile, TOII plot) %pfjG0oa TOUQ dpeTaîţ, TO 8e TCOV (pauÂov *xalq* raKÎaiţ- o0ev TO pev dei raTop0oi)v ev ajiaGiv oîţ JtpoGTÎ0erai, TO 8e dpapTdveiv. Kai TOV pev GTCOUSOUOV raîţ nepi TOV piov epneipiau; xpobpevov ev Toîţ npaTTopevovţ im' ai)TOÎ) navT' ei5 noieîv, raOanep 9povipco<; Kai GGxppovax; Kai rara raţ *ăXXac,* dpeTaţ- TOV 8e cpaivuiv rara Towavri- ov raKda;. rai TOV pev GnouSaîov peyav eîvai rai aSpov rai i)\|/r|?i6v rai ÎG%up6v. peyav pev cm Swarai «piKveÎGflai TCOV rara npoaipeaiv ovrcov am© rai npoKeipevcov- aSpov 8e, ori eaTiv TŢUÎ;ripevo<; navToGev- i)\|/ri?i6v 8', ori peTeiXri9e Toi) enipdMiovTOţ - f)\|/o\)ţ dvSpi yevvaicp rai GO<pcQ- rai ÎG%up6v 8', cm TTIV envpaXXowav iG %i)v nepvnenoirirav, df|TTT|TO(; ©v rai drarayarnaTOţ. nap' o rai oike dvayra^erai imo TIVOţ oiÎTE *ăva.JKăfyw* TU«, oiÎTE KOUÎIETOa oiÎTE KOUÎIEl, oiÎTE pid^erai imo Tivoţ oik' awoţ pia^ei Tiva, oike Seano^ev oike Seara^erai, oîke raKonoveî Tiva oik' awoţ raKonoieîrai, oike raKoîţ neputinTei <oik' *ăXXov* novei raKoîţ JiEpiJUJtTEivx oii TE *t-fymaxăxax* o ii TE e^ANATÂ *ăXXov,* oiÎTE 8ia\|/ei)8eTai oiÎTE dyvoeî o ii TE Â.av0dvei eawov, o ii TE ra06Xou v|/Ei)5oq

imotaxppdvei- eiiSaipcov 8e eaTi paXiara rai ei)TU%Ti<; rai parapioţ rai oÂpioq rai ewepfn; rai Geo^Xfiţ rai r/.ţuopcraKoq, paGiÂiKoq Te rai GTpaTTiyiKoq rai JioÂiTiKoq Kai oiKovopiKoq rai XpripaTiaTiKa;. toïx; 8e 9ai)?iou<; anavra Tomou; evavTÎa e%eiv.

217 Athenaeus IV 158 B. Etcoikov 8e Soypa eaTiv- ori Te navra e-6 noifiaei o 00905 rai 9aKTŢV 9povipo>ţ dpTwei- 810 rai Tipcov o O/ar/.aioq opri (fr. 22 Wachsm.) [rai]

„Zrivobveiov *je* 9aKfjv £\|/eiv 05 pf) 9povipox; pepa0T|Kev" oi)K aWiax; Swapevru; e\|/r|0fjvai 9aKfj<; ei pf) raTa ttiv Zrrvobveiov i)9fiyticnv 05 opri

„eiţ 8e 9aKfjv eppaMie StxoSeraTov Kopiavvou".

218 Philo nepi Toi) navra anot)8aîov eXei)0epov eîvai Voi. II p. 45 Mang. r/.ţiov to ZT|vo)veiov en^covfjaai, oti 0âttov av daKov panTÎaai tiq nXfipri TCve-DpaTOţ ij piaaaiTO tcov anoDSaicov ovTivoi)v aravra Spâaai ti toov dpou?if|TCQv dvevSoToţ yc'p V^X^I Ka i- dfiTTriToţ, fjv o opGoţ *bojoc,* Saypaai *nayioxq* eveiipaxje.

în timp ce netrebnicii, viciile. De aceea cei dintâi reuşesc întotdeauna în tot ceea ce fac, pe când ceilalţi dau greş. înţeleptul, folosind învăţătura dobândită din experienţa vieţii, face totul aşa cum se cuvine, potrivit cu prevederea, cumpătarea şi celelalte virtuţi. Netrebnicul, în schimb, comportându-se potrivit celor opuse, nu face nimic bine. înţeleptul este mare, robust, înalt şi puternic. Este mare pentru că îşi poate atinge propriile scopuri şi proiecte. Este robust fiindcă e bine dezvoltat în toate sensurile. Este înalt fiindcă participă la înălţimea hărăzită omului nobil şi înţelept. Este puternic întrucât şi-a păstrat forţa care i-a fost hărăzită, fiind de neîntrecut şi de neînvins. De aceea, el nici nu este constrâns de vreun altul şi nici el nu constrânge pe nimeni, nu este nici stingherit şi nici nu stinghereşte pe nimeni, nici nu se lasă silit, nici nu-i sileşte pe alţii prin forţă, nu subjugă şi nu este subjugat, nu face rău nimănui şi nici nu suferă vreun rău din partea cuiva, nu cade în nenorocire şi nici nu-i face pe alţii să cadă, nu se lasă amăgit şi nici nu amăgeşte pe altul, nu se înşală, nici nu ignoră, nici nu uită de sine şi, în general, nu judecă fals. în plus, el este mai cu seamă fericit, norocos şi favorizat de soartă, ferice, pios şi iubit de zei, demn, numai bun pentru a domni, pentru a comanda ostile, pentru a se îndeletnici cu treburile publice, pentru a conduce familia şi a dobândi avere. Netrebnicii însă au toate însuşirile opuse.[104]

Athenaios, IV, 158 B. Este, de altfel, o idee stoică aceea că înţeleptul 217 face bine orice lucru,[105] şi chiar supa de linte o drege cu meşteşug. De aceea şi Timon din Phleius spunea (fr. 22 Wachsm.):

„Să fiarbă lintea zenoniană cel ce n-a învăţat meşteşugul", ca şi cum lintea n-ar putea fi fiartă decât după reţeta lui Zenon, care spunea:

„pune în linte douăsprezece boabe de coriandru".

Philon, *Orice om vrednic este liber,* voi. II, p. 45 Mangey. Se cuvine să 218 adăugăm şi spusa lui Zenon, că mai degrabă ai putea scufunda în

apă un burduf plin cu aer decât să-l poţi sili pe un om înţelept, oricare ar fi el, să facă un lucru împotriva voinţei sale. Căci sufletul pe care raţiunea dreaptă l-a întărit prin învăţături solide nu se predă şi e de neînvins.

219 Plutarchus de aud. poet. 12 p. 33d. Kod ó Zf|vcov énavopGo'úpEvo; TO TOÍ) £090KXÉ0U<; (Nauck fr. trag. p. 253) OGTI; 8E npoţ rúpavvov épTCopE-üETai, KEÏVOD 'GTI SOFITO;, KCCV ÉXEÚGEPO; PÓXRI P£TÉYPO«P£V

0"ÜK EGTV So-OXo;, íjv ElEtiGEpo; pÓ^T), tco éXe-uGépcp vüv auvE^aivcov tov áSeá Kai PEYAÁTKŢIPOVA Kai átaJCEÍVMTOV.

220 Cicero de finibus V 84. Paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. - idem pro Murena § 61. solos sapientes esse, si mendicissimi, divites.

221 Cicero pro Mur. § 61. solos sapientes esse, si distortissimi, formosos. - de fin. III 75- recte etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora quam corporis.

222 Diogenes Laért. VII 33- *nakiv* év Tfj noXueía napvGTávxa noM/ta; Kai <piXou<; Kai OIKEÍOIX; Kai éX£u0Épou; TOII; GnouSaíoix; póvov.

223 Clemens Alex. Strom. V 14, 95 p. 703 P- Zf|vcov TE Ó ETCQIKÓ;, napa IUiátcovo; Xapobv, ó Sé *ano xf\q* pappápou 91X00091«;, toi); áyaGoi); *návxaq ăk\r\\(ov* Eivai 9ÍX0D; *X£ĮEI.*

223a Plutarchus vita Arati 18. tíatepov 8E *M.jExai* a%oXá^cov (scil. Persaeus) upó; TOV Elnóvxa póvov awco SOKEÏV GTpatriYÓv eívav TÓV G09ÓV *„âXXä* vfi GEOÚ;, 9ávav, TOÍ)TO páXvaxa Kápoi TOTE trov Zf| vcovo; TÍPEGKE SoypáTcov etc." Cf. n. 443-

224 Diogenes Laért. VII 120. ápÉGKEi TE awoîţ i'aa TIYEIAGAI XA ápaptfipata, Ka0á 91101 ... Zf|vcov. - Sextus adv. math. VII 422.

Plutarh, *Cum trebuie tânărul să-i citească pe poeţi,* 12, p. 33d. Şi 219 Zenon, corectând versul lui Sofocle (Nauck fr. trag. p. 253): „Cine se duce la un tiran acela-i negreşit sclav, chiar dacă liber vine" l-a preschimbat în:

„acela nu este sclav, dacă liber vine", prin „liber" desemnându-l pe omul neînfricat, mândru şi care nu poate fi înjosit.[106]

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* V, 84. Dacă sărăcia este 220 un rău, nici un om sărman nu poate fi fericit, oricât ar fi de înţelept. Dar Zenon a cutezat să spună că acela este nu doar fericit, ci chiar bogat. - *Idem, Pentru Murena,* cap. 61. Doar înţelepţii sunt bogaţi, chiar dacă sunt foarte săraci.

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. Doar înţelepţii sunt frumoşi, chiar 221 dacă sunt diformi. - *Despre supremul bine şi supremul rău,* III, 75- .. .pe drept cuvânt va fi numit chiar frumos, căci trăsăturile sufletului sunt mai frumoase decât cele ale trupului...

Diogenes Laertios, VII, 33- Tot în *Republica* afirmă că numai înţelepţii 222 sunt adevăraţi cetăţeni, prieteni, rude sau oameni liberi.

Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 14, 95, p. 703 P- Zenon 223 stoicul, preluând o idee a lui Platon, care la rândul lui o preluase din filozofia barbară, susţine că cei buni sunt cu toţii prieteni între ei.[107]

Plutarh, *Viaţa lui Arătos,* 18. Iar mai târziu, după cum se spune, pe 223a când ducea o viaţă tihnită, (Persaios), întreţinându-se cu unul care afirma că după părerea lui doar înţeleptul poate fi strateg, a spus: „Dar, pe zei, odinioară şi mie îmi plăcea tare mult acest precept al lui Zenon."

Cf. n. 443-

Diogenes Laertios, VII, 120. Mai susţin ei şi că toate greşelile sunt egale, 224 după cum spune [...] Zenon. - Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 422. KCCVTE-DGEV op|io')|iEvoi oi îiEpi TOV Zf|v©va ESiSocgkov oti i'aa EGTÎ ***to*** <xpapTÎ|paTa.

Cicero pro Mur. § 61. omnia peccata esse paria. - Lactantius Inst. div. III 23- Zenonis paria peccata quis probat? Cf. Cic. Paradox. III. Hor. Sat. I 3, 120 sq.

225 Cicero pro Mur. § 61. omne delictum scelus esse nefarium, nec minus delinquere eum qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum qui patrem suffocaverit.

226 Cassius scepticus ap. Diog. Laert. VII 32. E%0poi)<; Kai noIEprouţ Kai Soitfiouţ Kai aWiOTpunx; MyEtv awov (Zf|v©va) dMif|?i©v Etvar navraţ TOIIQ pfi anoDSaioDţ, Kai YOVEIQ TEKVCOV Kai dSE^upoix; dSE?up©v <Kai> oÎKEÎODţ oÎKEÎCOV.

227 Cicero pro Mur. § 61. nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, insanios denique esse dicunt.

228 Philo quod omnis probus liber Vol. II p. 453, 26 Mang. o 8E Zf|v©v EÎ Kai Ttq *àXkoq* im' dp£Tf|<; d%0Et<; v£avtK©T£pov dnoSEricvoar 7tEpi TOI) pfi Etvar Totţ 9ai)?iot<; iariyopiav npoţ daTEÎotx;. <pr|Gi ydp- „oi)K oipob^ETar pâv o 9ai)?io<;, âav dvrrXEYTi T© GnouSai©; oi)K ap' EaTiv iariyopia T© 9ai)Xcp npoţ anot)8atov."

229 Seneca Epist. 83, 9- Vuit nos ab ebrietate deterrere Zenon, vir ma- ximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor, audi ergo, quomodo colligat virum bonum non futurum ebrium. „Ebrio secre- tum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit."

Philo de Plantatione Noe II p. 356 Mang., § 176 Wendland. EÎ T© p£0i)OVTT OIJK av Ttq EI)/V6YO)Q *Xojov* djc6ppr|TOV jcapaKardOaiTO, <T© 8E daTEr© 7tapaKaTaTÎ0ETar>, oi)K apa p£0UEt o daTEtoţ.

Şi, pornind de aici, discipolii lui Zenon expuneau teoria că toate greşelile sunt egale.

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. ...toate greşelile sunt egale... Lactantius, *Instituţiile divine,* III, 23- Cine ar putea fi de acord cu teoria lui Zenon că toate greşelile sunt egale?

Cf. Cicero, *Paradoxurile stoicilor,* III; Horaţiu, *Satire,* I, 3, 120 *sq.*

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. .. .orice delict este o crimă nelegiuită, 225 iar cel ce suceşte gâtul unui cocoş iară să fie nevoie nu e mai puţin criminal decât cel ce-şi va fi sugrumat tatăl...

Kassios scepticul, în Diogenes Laertios, VII, 32. Zenon spunea că 226 toţi cei nevrednici sunt adversari, inamici, sclavi şi străini unii pentru alţii, chiar şi părinţii cu copiii, fraţii cu fraţii şi rudele între ele.

Cicero, *Pentru Murena,* cap. 61. .. .iar noi, cei care nu suntem înţelepţi, 227 am fi, spun ei, fugari, exilaţi, vrăjmaşi, într-un cuvânt, nebuni...[108]

Philon, *Orice om vrednic este liber,* voi. II, p. 453, 26 Mangey. Iar 228 Zenon, aflându-se el mai mult ca oricare altul sub stăpânirea virtuţii, se încumeta să arate că netrebnicii nu au acelaşi drept la cuvânt precum oamenii de ispravă. Căci spune el: „Nu se va tângui oare netrebnicul, dacă îl va contrazice pe cel virtuos?[109] Deci netrebnicul nu are acelaşi drept la cuvânt precum omul vrednic."

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 83, 9- Zenon, acel bărbat de seamă, înteme- 229 ietorul acestei prea puternice şi venerabile şcoli, vrea să ne ţină departe de viciul beţiei. Ascultă deci cum deduce că omul de ispravă nu se va îmbăta: „Unui om beat nimeni nu-i încredinţează un secret, dar unui om de ispravă i-l va încredinţa. Deci omul de ispravă nu se va îmbăta."[110] Philon, *Despre podgoria lui Noe,* II, p. 356 Mangey, § 176 Wendland. Dacă unui om beat nimeni nu-i va încredinţa, în principiu, un secret, <în schimb înţeleptului i-l încredinţează>, rezultă că omul de ispravă nu se îmbată.

VIII. De mediis officiis

(vol. III, p. 134)

Diogenes Laert. VII 107- 108. ETI 8E KaGfjKov 90CGIV Eivai ö npa%0Ev EÄOYOV [TE] i'a%Ev ano^oyiopov- otov TO «XKOXOUGOV EV ^cofj, ÖNEP Kai Eni tö. (pDxa Kai CfiM. SvaxEivEv. öpäaöai yr/.p K<7.JU Toiram' Ka0f|Kovca. Kaxcovopdoöav 5E oikax; \OTÖ Jiporam ZF|vcovo<; TO KaöfjKov, äjzö TOI) Kaxa Tiva; T^KEIV Tfj; npooovopaoia; £Uir|ppEvr|<;. - Cf. ib. 25- 9aoi 8E Kai npä)TOV KaöfjKov ©vopaKEvav Kai *Xöjov* TCEpi arnofi N£7iovr|KEvai. Stobaeus Ecl. II 7- 8 p. 85,13 W öpi^Exav 8E TO KaOrjKov- TO (XKOXOUÖOV EV ^cofj, Ö 7tpa%0Ev Eii/voyov r/.jio/voyiav E%EV napa TO KaöfjKov 8E TO EvavTiax;. Toira) SUXTEIVEI Kai EI; Ta *äXoja* TCÜV ^O'MÜV, EVEpyEi yap TI KCCKElVa r/.KO/vOi)0O)q TTj Eamcbv (pWEV Eni <5E> T0)V /vOyiKCÜV ^0)0) V O-ÖTCO; anoSiSoTav- TO «XKOXOUGOV EV ßico.

Cicero de fin. III 58. est autem officium quod ita factum est ut eius facti probabilis ratio reddi possit.

Cicero Acad. post. I 37- Atque ut haec non tarn rebus quam vocabulis commutaverat (seil. Zeno de bonis et praepositis) sic inter recte factum atque peccatum officium et contra officium media locabat quaedam, recte facta sola în bonis actionibus ponens, prave, id est peccata, în malis; officia autem [et] servata praetermissaque media putabat.

Cicero de finibus IV 56. Postea tuus ille Poenulus (scis enim Citieos, clientes tuos, e Phoenicia profectos), homo igitur acutus, causam non optinens repugnante natura verba versare coepit et primum rebus iis, quas nos bonas dueimus, concessit, ut haberentur aestima- biles et ad naturam accomodatae, faterique

coepit sapienti, hoc est summe beato, commodius tarnen esse, si ea quoque habeat, quae bona non audet appellare, naturae accommodata esse concedit,

VIII. Despre îndatoririle intermediare

(voi. III, p. 134)

Diogenes Laertios, VII, 107, 108. în plus, spun ei, îndatorirea este 230
acţiunea căreia, odată săvârşită, i se poate da o justificare rezonabilă, precum consecvenţa în viaţă, care se răsfrânge chiar şi asupra plantelor şi animalelor. Căci şi la acestea, spun ei, se pot recunoaşte îndatoriri. Zenon a folosit cel dintâi termenul „îndatorire", denumire care provine de la faptul de a-i reveni cuiva.[111] - Cf. *ibidem*, 25- Se mai spune că el, cel dintâi, a folosit termenul „îndatorire" şi a scris un tratat pe această temă.

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 8, p. 85, 13 W El defineşte îndatorirea astfel: consecvenţa în viaţă, adică acţiunea săvârşită căreia i se poate da o justificare rezonabilă; în schimb, celei săvârşite contrar îndatoririi nu i se poate da o astfel de justificare. Aceasta se răsfrânge şi asupra fiinţelor neraţionale, căci şi ele acţionează în conformitate cu propria natură. Iar pentru fiinţele raţionale formulează astfel: consecvenţa în viaţă. Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* III, 58. îndatorirea e acţiunea săvârşită astfel încât să i se poată da o justificare rezonabilă.

Cicero, *Academicele posterioare*, I, 37- Şi, după cum pe toate acestea
231 (adică lucrurile bune şi cele preferate, Zenon) le schimbase nu atât în substanţă, cât cu numele, tot astfel între săvârşirea binelui şi greşeală aşeza ca intermediare îndatorirea şi opusul ei, numărând numai săvârşirea binelui printre acţiunile bune, iar faptele imorale, adică greşelile, aşezându-le între rele; în schimb, atât respectarea, cât şi neglijarea îndatoririlor le privea ca pe ceva intermediar.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 56. Apoi, fenicianul
232 tău (doar ştii bine că protejaţii tăi citioţi vin din Fenicia), un spirit pătrunzător, ziceam, văzându-şi cauza pierdută fiindcă natura însăşi i se împotrivea, a început să mânuiască vorbele şi a admis, mai întâi, ca lucrurile pe care noi le numim bune să fie socotite demne de preţuire şi în acord cu natura. Apoi a început să recunoască şi că înţeleptului, adică celui fericit în cel mai înalt grad, i-ar fi totuşi mai

negatque Platonem, si sapiens non sit, eadem esse în causa, qua tyrannum Dionysium; huic mori optimum esse propter desperationem sapientiae, illi propter spem vivere; peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi números officii praeterirent; iam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire, alios, qui possent, si id egissent, sapientiam consequi.

IX. Vitae agendae praecepta (voi. III, p. 172)

Varia praecepta n. 233-246 - De puerorum amore n. 247-249 - Cynica n. 250—257 — De raţionali excessu n. 258 — noXiTeia n. 259-271

233 Galenus de cogn. Animi morbis Voi. V p. 13 Kiihn. o^TCO yow Kod Zf|vcov fi^rou navTa npaTTErv fipâţ d<J9aM><;, dx;

dnoXoy'naopEvo'Oi; oXlyov rkrtEpov narSaycoYoîţ' ©vopa^E ydp O^TCO EKEÎVO O dvfp TOÎX; îtoAAaix; TCOV dvGpobraov, ETolpouţ ovraţ Totţ *nzkaq* Enmpâv râv priSEiţ a-DTorx; napaKaXfj.

234 Plutarchus de prof. în virt. 12 p. 82f. opa 8fi Kai TO TOÎ) Zf|vcovo<; OJHJÎOV EGTW. f^rou yâp r/.jto TMV ovErpcov KKCXGTOV aînoi) auvaroOdvEG- 0ar npoKonTovToţ, EÎ pfi0' fiSopEvov aiaxpco Trvr eamov pf|TE Tt npoa- răpEvov rj npdTTOVTa TCOV SErvrâv Kat dToraov opâ KaTa TOÎX; ifovouţ, *ăkX'* otov EV puGco Y«Xfivrn; dKW)GTOU KaTacpavEÎ SraXdpnEt Tfjţ \|n)%fî<; TO 9avraaTrKov Kat nafrriTtKov 8raK£%upEvov iiito TOÎ) Xayou.

235 Proclus ad Hesiod. Op. et D. 291 *(fortasse ex Plutarcho).* ZIŢVCOV Ó ETCOÏKOÇ Èvf|MiaTTE TOÙÇ GTt%OUÇ *XÉJ*COV- bine dacă le-ar avea şi pe cele pe care nu cuteza a le numi bune, dar despre care recunoştea că sunt conforme naturii. A ajuns să tăgăduiască şi că Platon, chiar dacă nu e înţelept, ar fi în aceeaşi categorie cu tiranul Dionysios: pentru acesta din urmă - cum în ceea ce-l priveşte nu e nici o speranţă că va ajunge la înţelepciune -, cel mai bine ar fi să moară, în schimb pentru cel dintâi, pentru care există o astfel de speranţă, să trăiască. Cât priveşte greşelile, mai spunea că unele ar fi tolerabile, altele - câtuşi de puţin, deoarece unele ar încălca un mai mare număr de îndatoriri, iar altele - mai puţine. Iar dintre cei lipsiţi de înţelepciune, unii nu ar putea ajunge cu nici un chip la înţelepciune, alţii, în schimb, ar putea să o dobândească, dacă şi-ar da silinţa.

DC Precepte de viaţă (voi. III, p. 172)

Diverse precepte, n. 233—246— Despre iubirea pentru tineri, n. 247-249 - învăţături cinice, n. 250-257- Despre moarte din perspectiva raţiunii, n. 258 — Republica, n. 259—271

Galenos, *Despre diagnosticul şi terapia afecţiunilor sufletului,* voi. V, **233** p. 13 Kiihn. Aşa socotea şi Zenon, că trebuie să facem totul fără greş, ca şi cum ar trebui să dăm îndată socoteală pedagogilor; căci aşa obişnuia acel bărbat să îi numească pe cei mai mulţi oameni gata să-i judece pe cei din jur, chiar dacă nimeni nu i-a invitat să-şi spună părerea.

Plutarh, *Cum îşi dă seama cineva de progresele sale în virtute,* **1**2, p. 82f. **234** Ia seama şi la poziţia lui Zenon: el considera că fiecare îşi dă seama de progresul său <în virtute> după visele pe care le are, anume dacă nu se vede în vis complăcându-se în lucruri ruşinoase, dacă nu-şi apare ca îndurând sau săvârşind grozăvii şi lucruri dezgustătoare, ci facultatea reprezentării şi cea pasională ale sufletului strălucesc ca într-un afund de mare calmă şi nebătută de valuri, destinse sub influenţa raţiunii.[112]

Proklos, *Comentarii la* Munci şi zile *a lui Hesiod,* 291 *(probabil din* **235** *Plutarh).* Zenon stoicul a schimbat ordinea versurilor astfel:

KEÎVO; păv navapurax; O; EÎ EÎTCOVTI 7ti0T|Toa- EG0Â6Q 8' AÎ KCCKEÎVO; O; A\M>) NA.VXA vof|ORI, TŢJ £\)7I£I0£ÎA TA TCpCQTEÎa SLSOTX;, TŢJ 9POVR|GEL 8E TA SEUTEpEÎa. - Dio- genes Laert. VII 25, 26. TOÎX; TE 'HoioSou OTÎ%OU<; p£Taypc«p£W O^TCO *(seq. versus).* KpEmova yr/.p EIVAI TOV r/.KoiiGoa K«Â6>G SuvapEvov TO ^EYOPEVOV Kai %pfjo0ai AM© TOÎ) 8I' amoi) TO *nâv* ouvvofioavToţ. TCQ pâv yâp EÎvav povov TO ouvEÎvai, xci) 8' EÎ JCEIGOEVTI npooEÎvai Kai TT|V npâ^vv. - Themistius Or. VIII 108 C. âpoi 8E Kai ZF|vcov O KRAEÎX; WAV (XPEGTOŢ THV £\)7i£î0£iav &7Kxprrvdp£vo<; TFJŢ (xyxvvoiaţ DPETNV EÎvai P«GL/VLKO)TEpaV Kai TT|V TR/.ŢLV TT|V 'H01680U PETAGEÎŢ K. T. *X.* — id. Or. XIII 171 D Hard. opOrâţ yap îm£?iappav£ Zf|vcov O KMEÎX; paoi- XvKCOTEpav EÎvav xf\q &y%ivoia<; TTIV £-un£Î0£iav.

236 Maximus Florii, c. 6 (Mai scriptor. vet. nov. coli. voi. II p. XXVII adn. 1). O pev yecopyoţ &<p' d>v av <9UTD)V> *noXvv* Kai KAXOV GEXŢI Kap- TCOV Xapeîv, D>9E?UPOV ¿amov EKEÎVOV; 7tapE%£Tai Kai NAVTA npoTOV EMPE?IEÎTAV Kai 0EpajtE\')EI- *noXv* 8E pă.ÂÂov avGpconov <dv0pMJtoi;> TOÎ; OXPE/VIPOIQ JIECPIJKAGI %api^£o0ai Kai 7tepi TOI); TOWOTOUŢ paXurta ONOUSD^EW. Kai 0aupaoT6v OTJSEV. Kai yap Kai TCOV pEpdbv TOÎ) oobpaTo; EKEÎVCOV EMPEXOI)PE0A pâMiov, ÂÎTEP D)9EXVPD)TEPA EAUTOÎŢ NPOŢ TTIV îmripEoiav vopi^opEv EÎvav. O0EV opoicoţ, I)<p' âv D) 7ido%£W D^VO'OPEV, D>9£?DPOI)(; A-DTOÎŢ Epyovţ, *ăXXă* pfi TOÎ; XOYOIŢ EÎvav 8EÎ. OIJSE yap F] E^AIA Tei) 0EPAJIE\K)VTI AMFIV EJtaydÂÂETai, *ah'K* EK9EPOWA *noXXovq* TE Kai KaXoix; Kapnoix; EJCEIGEV EAOTRIŢ EJTIÂ.Eia0ai pdÂÂov.237 Stobaeus Fior. 14, 4 (Voi. I p.

E?l£y%£ OaUTOV, OGTVţ El, pf) aKot)', r/.cpaipoi) 8E KOMKCOV

469 Hense) = Anton. Meliss. I 52.

npoţ %apw

nappriGÎav

.238 Stobaeus Florii. IV 106 (Vol. I p. 245 Hense). Zf|vcov 8e £911 y£?ioîov EKAGTOT) pâv TOÎ; napayyEXpaow dx; 8EÎ £fjv pf) 7ipooE%£w, dx; OIJK

„Pe toţi îi întrece acela ce-ascultă de sfatul cuminte, Dar de ispravă-i şi cel ce singur la toate gândeşte", punând pe primul plan aptitudinea de a da ascultare şi pe plan secund pe aceea de a judeca.[113] - Diogenes Laertios, VII, 25, 26. Versurile lui Hesiod le-a preschimbat astfel: (*urmează versurile).* Căci pe cel ce ştie să ia aminte şi să se slujească de ce i se spune îl socotea superior celui care le cântăreşte pe toate de unul singur, fiindcă acesta din urmă dispune doar de judecată, pe când celui care urmează sfatul înţelept îi revine în plus şi fapta. - Themistios, *Discursuri,* VIII, 108 C. După mine, Zenon din Kition are mare dreptate când spune că ascultarea este o virtute mai nobilă decât inteligenţa, inversând versurile lui Hesiod etc. - *Idem, Discursuri,* XIII, 171 D Hard. Pe bună dreptate socotea Zenon din Kition că ascultarea este o virtute mai nobilă decât inteligenţa.

Máximos Planoudes, *Florilegiu,* cap. 6 (Mai, *Scriptores veteres nova 236 collectio,* voi. II, p. XXVII, adn. 1). Cultivatorul care vrea să culeagă roade bune şi îmbelşugate de la plantele lui caută să le ofere tot ce le poate prii, se ocupă de ele şi le îngrijeşte în fel şi chip. Cu atât mai mult le este dat de la natură oamenilor să nutrească afecţiune pentru cei folositori şi să-şi dea osteneala pentru ei. Iar lucrul acesta nu este de mirare. Căci şi cu părţile corpului facem la fel: avem mai multă grijă de acelea pe care le considerăm a fi mai folositoare prin serviciile pe care

ni le aduc. Şi, în acelaşi fel, tot ceea ce socotim că ne este benefic trebuie să ne fie de folos prin fapte, şi nu doar în vorbe. Căci nici măslinul nu se făleşte în faţa îngrijitorului său, ci, mai degrabă, îl convinge să se ocupe de el, purtând rod îmbelşugat şi de soi.

Stobaios, *Antologie,* 14,4 (voi. I, p. 469 Hense) = Anton. Meliss., I, 52.

237 „Judecă-te, află cine eşti, nu lua seama doar la ce-ţi cade bine, De linguşitori şi-a lor vorbărie ţine-te departe."

Stobaios, *Antologie,* IV, 106 (voi. I, p. 245 Hense). Zenon spunea 238 că este ridicol ca, pe de o parte, să nu pleci urechea la sfaturile de

EÎSOTCOV, TOV 8E Jtapd ndvTcov enatvov Gaupa^erv, O>Q e%op£vov Kpi-aeax;.

239 Athenaeus VI 233 B. C. Zf|vcov 8e o ano Tfjţ Eto«; navra tdcXAcc <(pal- v£Toa> nXfiv TOÎ) vopipax; ai)TOÎ<; (scil. auro et argento) Kai KaMx; XpfjoOar vopraaţ r/iHcqxipa, TTIV pev aipearv awâ)v Kai (pDynv dnerranv, TT|V xpijarv 8e TCOV XVTOOV Kai dnepuTcov nporiYO'opevax; noreraGar jipoGTr/.GGOJV- *oimg* dSefj Kai (x0ai)paaTov Jtpcx; *xă'k'ka* TTIV SraGearv Tfiţ \|A)%fi<; e %OVTE<; oi avGpconor, oaa pf|T£ ***KC/Xo***. KGTI pf|TE aia%pd, Torţ pev Kam 9Î)arv dx; eni TCOW) xprâvTar, TCOV 8' evavricov priSev oXcoţ SeSorKOTEi; Âoyq) Kai pfi cpopo) Toiraov ăniiyu)\nm.

240 Stobaeus Florii. VI 20 (Voi. I p. 285 Hense). o Zf|vcov FITTDTO TOÎX; TCXEÎGTOIX; Xeycov „ei;6v ano TCOV TCOVCQV raţ fiSovdţ 9EPETV, dno TCOV payErpErcov XappavovTaţ".

241 Clemens Alex. Strom. II 20 125 P. p. 494, S. p. 178. KaMx; o Zf| vcov eni TOOV 'Iv8d)v ***EXEJEV*** eva 'ivSov naponTobpevov eGeXerv <âv> iSeîv ij naaaţ xr/.q nepi novou dnoSei^Eri; paGeîv.

242 Athenaeus XIII 565 D. o 8e 00905 EKEÎVO<; Zf|vcov, GJ; 9r|Gtv 'Avri-yovoţ o Kapi)GTUx;, npopavTEDopEvoţ i)pd)v, dx; TO EÎKOI;, nepi TOÎ) prou Kai Tfji; npoanorriToi) eraTr|8£'UG£ax;, £9x1 dx; oi napaKowavrEi; amoi) TCOV Âoyov Kai pfi auvevra; eaovTar pwtapoi Kai dveXe-oGepot- KaGanep oi Tfji; 'AptGTÎJtJtot) napEvexGevTEi;-aipeaeax; aacoTor Kai Gpaaeti;. Cf. Cicero de nat. deor. III 77- si verum est quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male în- terpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos e Zenonis schola exire. (Aristonis fr. n. 348)

viaţă ale unuia şi altuia, socotindu-le nerozii, dar, în schimb, să te bucure laudele tuturor, ca şi cum acestea ar fi vorbe spuse cu temei. Athenaios, VI, 233 B-C. Dar Zenon stoicul se pare că le considera 239 pe toate indiferente, cu excepţia folosirii corecte şi legale a aurului şi argintului; respingând deopotrivă alegerea şi evitarea lor, recomanda să se folosească de preferinţă lucrurile simple şi nesofisticate. în acest fel oamenii, menţinându-şi o dispoziţie a sufletului netulburată nici de teamă şi nici de admiraţie faţă de lucrurile nici frumoase, dar nici de condamnat, să se folosească mai cu seamă de cele conforme naturii; şi,

fără a se teme propriu-zis de cele contrare, să se ferească de ele nu de frică, ci din motive raţionale.

Stobaios, *Antologie,* VI, 20 (voi. I, p. 285 Hense). Zenon îi dojenea 240
pe majoritatea oamenilor cu vorbele: „Deşi se pot obţine plăceri din muncă, ei le iau din bucătărie."

Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, 20, 125 E p. 494, S., p. 178 . 241
Avea dreptate Zenon când spunea, în legătură cu indienii, că mai curând ar fi vrut să vadă un singur indian arzând în flăcări decât să înveţe toate demonstraţiile cu privire la durere.

Athenaios, XIII, 565 D. Dar înţeleptul acela, Zenon, vestind ca un 242
prezicător viitorul <şcolii> voastre, după cum relatează Antigonos din Karystos, se pare că ar fi spus cu privire la modul de viaţă şi calea pe care pretindeţi că o urmaţi că cei care ascultă într-o doară argumentele sale şi nu le înţeleg vor ajunge grosolani şi cărpănoşi, aşa cum cei rătăciţi dintre adepţii lui Aristip au ajuns desfrânaţi şi fără obraz.

Cf. Cicero, *Despre natura zeilor,* III, 77- Dacă este adevărat ce obişnuia să spună Ariston din Chios, anume că filozofii le dăunează acelor discipoli care interpretează greşit spusele lor înţelepte, aşa încât din şcoala lui Aristip pot ieşi nişte desfrânaţi, iar din şcoala lui Zenon, nişte oameni fără inimă... (Ariston, fr. 348).

243 Musonius nepi Koupdţ ap. Stob. Florii. 6, 24 (Voi. I p. 289 Hense). £-6 y«p elptiToa, £911, TO TOÎ) Zfivcovoţ OTV TOÎ)TOU ăvEKa KapTEov, oi Kai KopriTeov, TOÎ) Kara 9i)GTV, î'va pfi papoiipEvoţ TTţ imo XFLŢ Kopriţ pr|8' Evo%Xoi)p£vo<; fi npoţ priSeprav evepYerav.

244 Origenes c. Celsum VII 63 p. 739- ¿KK^RVOUAR TO POTXEITETV oi TA TOÎ) KiTiEWţ Zfivcovoţ 9i/v0G090IN'TEq ... (Ho. TO KoivoviKov- Kai <ydp> napd 9i)ARV eîvar TCQ XOYTKCO ^Q>CP vo0£i)£tv TTIV imo TCOV vopcov ETEpco JipoKaTaÂr|90EIGav yDvaÎKa Kai 90EÎPERV TOV aMiou dvGpdmou OÎKOV.

245 Diogenes Laert. VII 22. Serv TE exeyᵉ to^ţ VEODŢ naari KoaprorriTr %pr|G0ai EV nopEra Kai G%f|paTt Kai JiEpipoÂfi. GUVE%E<; TE 7IP0E9EPET0 TOÎX; E7ii TOÎ) KanavEax; Eî)puu8ou GTî%OIX; (Suppl. v. 861 sq.)

OTV PÎOŢ pEV Tjv aî)TCQ,
TÎKraTa 8' oXpco ycrâpoţ fjv, 9povr|pa 8e
oî)8EV TI PEÎ^OV Eî%EV FL TCEVT|<; dvtp.

246 Clemens Alex. Paedag. III 11, 74 p. 296 P. IMOYPD9£TV O KmEÎx; EOVKE Zf|vcov EÎKOva vEavra Kai otraoq airatv dvSptavTOupYEÎ- ECJTCO, 9T]GÎ, KaGapov TO npoaconov, (ÎKppix; pf) Ka0Etp£vr|, pr|8' oppa dvanETCTapEvov priSâ SraKEK^aapEvov, pf) IFOTTO<; o Tpa%r|? io<;, pr|8' dvtEpEva Ta TOÎ) acbpaTOţ pâAr|, *ăXXă* [TOC] pETEcopa Evrovorţ opora- opGoţ voi)<; npoţ TOV *Xayov,* OÎ^DTTII; Kai KaTOKco%fi TCOV opGoa; EipnpEvcov, Kai a%ripaTrapoi Kai KivfiGEiq pr|8Ev EvStSoixjat Toîţ dKoXdaTorţ ¿XJCISCX;. aifiwţ p£v E7iav0£T- TCO Kai dppEvconia- *ăni:<jxm* 8E Kai o *ănb* TCOV

puporaoWcov Kai %pixro- XoEÎcov Kai âpiOJio)Âio)v Á/A)Q Kai o *ănb* TCOV ***c/JJMV*** âpya.GTripiojv, Ev0a ETarprKda; KEKoapripEvor, OXTJCEP EJU TEYOIX; Ka0E^opEvar, SrnpEpE'uorxjiv.

247 Athenaeus XIII 563 E *{Stoicos Myrtilus adloquitur).* E£T|?\XQK6T£<; TOV dpxTiyov i)pâ)v xflţ G09Îa<; Zf|vcova TOV Oorvuca, 05 OliSETCOTE Yuvatid E%pfiaaTO, narSrKotţ 8' d£r, o>q 'AvTÎyovoq o KapiiGTtoq ÎGTopEÎ EV TCQ ÎtEpi TOl) prou amoî)- 0pu?i£ÎT£ Y«p orr „8EÎ pf) TOOV acopaTcov ăXXă tflţ v|/t)%fn; âpâv", Ol'TTVEI; p£%pt OKTO) Kai EIKOGI ETOOV SEÎV /.¿YOVTB; Gi)v£%£tv TOÎX; EpcopEvouţ.

Musonius, *Despre tumoare,* în Stobaios, *Antologie,* 6, 24 (voi. I, p. 289 243 Hense). Bine a spus Zenon, zicea el, că este conform naturii să ne tun- dem părul şi să-l pieptănăm, ca să nu fim îngreunaţi de el şi stânjeniţi în vreo activitate.

Origenes, *Contra lui Celsus,* VII, 63, p. 739. Filozofii adepţi ai lui 244 Zenon respingeau adulterul [...] din raţiuni de bună convieţuire. <Căci> pentru o fiinţă raţională este contrar naturii să comită adulter cu o femeie deja dată altuia prin lege şi să strice casa unui alt bărbat.

Diogenes Laertios, VII, 22. Mai spunea că tinerii trebuie să arate 245 toată cuviinţa în mers, în ţinută şi în veşminte. Cita întruna versurile lui Euripide despre Capaneus (*Rugătoarele,* w. 861 *sq):* „Avea noian de bogăţii, dar nu se sumeţea pentru avere; nu se purta mai mândru decât un om sărac."[114]

Clement din Alexandria, *Dascălul,* III, 11, 74, p. 296 P. Se pare că 246 Zenon a schiţat imaginea unui tânăr, înfăţişându-l pe de-a-ntregul ca sculptat: Să fie, spune el, curat la chip, sprâncenele să nu-i adumbrească privirea, iar ochii să nu-i fie nici holbaţi, nici mijiţi, gâtul să nu fie lăsat pe spate, nici membrele să nu-i atârne, ci să fie întinse ca o coardă; să-i fie dreaptă judecata, să fie perspicace şi receptiv faţă de cei ce vorbesc cu dreptate, iar prin gesturi şi mişcări să nu le dea speranţe desfrânaţilor, pudoarea să-i însoţească bărbăţia; să se ţină departe de zarva parfumierilor, a giuvaiergiilor şi a negustorilor de postavuri, ca şi de alte prăvălii, pe unde se adună unii şi alţii şi îşi petrec timpul cu găteli ca într-un lupanar.

Athenaios, XIII, 563 E (*Myrtilos se adresează stoicilor).* Zeloşi adepţi 247 ai maestrului vostru într-ale înţelepciunii, Zenon fenicianul, care n-a avut niciodată relaţii cu vreo femeie, ci numai cu tineri, după cum povesteşte Antigonos din Karystos în cartea sa *Viaţa lui Zenon;* căci repetaţi întruna că „trebuie să iubeşti nu trupurile, ci sufletul", tocmai voi, care spuneţi că trebuie să ne desfătăm cu amanţii până împlinesc douăzeci şi opt de ani.

248 Diogenes Laert. VII 129- Kai epao0f|oeo0ai Se TOV 0090V TOOV vecov Tobv £p9avvovTcov 8va TOl) ei'Sotx; TTIV 7tpo; apeTTjv eîxpu'i'av, *coc,* <pr|oi Zfivcov ev Tfj TCoXvteia.

249 Sextus Pyrrh. Hypotyp. III 200. Kai TÎ Gaupacrtov, OTCOU Y° oi ano Tfj; KDviKfj; <piXooo<pia; Kai oi nepi TOV Kmea Zf|vcova Kai KXeavfrriv Kai Xp-uountov d8id<popov TOÎ)TO (i.e. dppevopv^iav) eîvai 9«GIV;

250 Sextus Pyrrh. Hypotyp. III 245. oîov youv o aipeoidp%r|; amobv Zf|vcov ev Tai; SiaTpipaî; (pTjoi nepi naiScov dyroYflţ ăXXa Te opoia Kai TaSe- „Siapripi^ew pr|8ev pâWiov pr|8e fjooov naiSucd Tj pf) naiSucd pr|8e 0f|Xea r| appeva- oi) yr/.p jcaiSiKoi; ăXXa r| pf) jtaiSiKoi; oi)8e 0r]/au- ai; Tj appeow, ăXXă Tama npenev Te Kai npenovTa ecrav." - id. adv. math. XI 190. Kai pf)v nepi pev naiScov dYCOYflţ ¿v SiaTpipaî; o aipeoidp%ri; Zf|vcov Tovama TI va 8iei;eKnv (*sequuntur eadem verba, sedăXXa* naiSuarî; *pro* naiSuarî; *ăXXa).*

251 Sextus adv. math. XI 190. Kai *năXiv* (o Zf|vcov)- „SiapepfipiKa; TOV epobpevov; oî)K eycoYE- noTepov oî)K enefrupr|oa; amov Siapripioai; Kai pr/Aa. ăXXă ÂJIEFLIIPRIGA; 7tapao%eîv GOI amov, [TI] e<popf|0T|; KeXeî)oai; pa AI'. ăXX' eKeXeuoa;; Kai paXa. cîT' 0-0% îmr|peTr|oe 001; oî) Y«P-"

252 Plutarchus quaest. conviv. III 6, 1 p. 653e. dx; eycoYE v¹! tov Kuva Kai TOÎ); Zfivcovo; av epouXopriv, ă<pr|, Siapripiopoi); ev OUPTCOOÎCQ Tivi Kai navSvâ pâMiov Tj OTCOuSfj; Tooa\)TTJ; e%opevco cuYYPO'IJ-IJ-at*-, xfi IIo-
ÂITEÎR/., KATATETD%0AV.

253 Epiphanius adv. Haeres. III 36 (DDG p. 592). Zfivcov o Kraeî);, o ETCOIKO; ecpn .... TOÎ); 8e TeXemahra; £d>oi; napapdWiew xprjvav TJ nupi. Kai TOÎ; navSvKoî; %pfjo0ai dKcoXî)Tco;.

Diogenes Laertios, VII, 129- înţeleptul se va îndrăgosti de tinerii în 248 a căror înfăţişare se reflectă o dispoziţie naturală către virtute, după cum spune Zenon în *Republica.*

Sextus, *Schiţepyrrhoniene,* III, 200. Şi ce este de mirare dacă adepţii 249 filozofiei cinice şi discipolii lui Zenon din Kition, ai lui Cleanthes şi Chrysippos spuneau despre aceasta (adică despre sodomie) că este ceva indiferent?

Sextus, *Schiţe pyrrhoniene,* III, 245- Totuşi, conducătorul şcolii voastre, 250 Zenon, în *Disertaţii,* spune cu privire la educaţia tinerilor şi alte lucruri de acelaşi fel, printre care: „Nu e cu nimic mai bine sau mai rău dacă posezi tineri ori netineri sau dacă ai relaţii cu femei ori cu bărbaţi; căci nu este vorba de ceva destinat tinerilor sau netinerilor, femeilor sau bărbaţilor, ci aceleaşi lucruri se potrivesc <în toate aceste cazuri> şi sunt potrivite ca atare."[115] - *Idem, Contra învăţaţilor,* XI, 190. Iar legat de educaţia tinerilor, maestrul Zenon expune în *Disertaţii* aceleaşi lucruri. (*Urmează aceleaşi cuvinte, cu deosebirea că în loc de ăk'ka narSrKotţ apare narSrKotţ ăXXa.)*

Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 190. Şi la rândul său Zenon: „Te-ai 251 iubit cu amantul tău? Nu, nicidecum! Dar nu ai vrut să te iubeşti cu el? Şi încă cum! Atunci, ai dorit ca el să ţi se dea şi ţi-a fost teamă să i-o

ceri? Dar cum nu, pe Zeus! I-ai cerut-o deci? Sigur că da! Şi el nu ţi-a cedat? Cu nici un chip!"

Plutarh, *Dialoguri simpotice*, III, 6, 1, p. 653e. Pe câine, spunea el, 252 în ce mă priveşte, mi-ar plăcea împreunările lui Zenon mai curând la vreun banchet sau joc decât într-un tratat aşa serios cum e *Republica*.

Epiphanios, *împotriva ereziilor*, III, 36 (DDG p. 592). Zenon din 253 Kition, stoicul, spunea [...] că e mai bine să se arunce cadavrele la animale decât în foc. Iar cu tinerii să avem relaţii nestânjeniţi.

254 Theophilus ad Autol. III 5 p. 119 C. ti ooi eSo^e xd Zfivcovoţ rj ra AioyEvouţ Kai KXeavGouţ, OJIOG« n£piE%ouaiv ai pipÂoi «iram- SiSao-Kowai dvGpconopopiaţ, rampa; pev uito iSicov TEKVCQV KV|/EG0«I Kai pvppdxjKEoOav Kai, ei' TI; oî) po-uXouo rj peXoţ TI XFLŢ pucrepâ; Tpo9f|; dnoppi\|/Evev, amov K«TEG0IEG0«I TOV pf) (PAYOVTA;

Cf. Diogenes Laert. VII 121. YEWEOGAI TE Kai dvGpconivcov aapKdbv KATA îtEpÎGTaoiv. - ib. 188 (Chrysippus). EV 8E TCQ y' nspi Sucaiou KATA Toi); xvWotx; OTÎ %OIX; Kai Toi); dnoGavovTa; K«TEG0IEIV KEXEIXQV. - Sext. Pyrrh. III 207, 247 sq. adv. math. XI 192-194. - Chrys. fr. mor. n. 747 (Voi. III p. 186).

255 Sextus Pyrrh. hypotyp. III 206. TO TE aio%poupy£Îv, ândpaTOV ov nap' fipîv, o Zfivcov OIJK DNOSOKVPA^EV.

256 Sextus Pyrrh. hypotyp. III 246.7t£pi 8E tflţ EÎ; TÔÎI; yovEî; 6OI6TT|TO; o amo; dvfip (Zfivcov) <pr|ow EÎ; Ta TCEpi TTIV 'ioKdoTTjv Kai TOV OîSi- ra)8a, OTI OIJK fjv SEVVOV TpipEiv TT|v pr|TEpa- Kai EÎ pâv doOEvowav frtEpov TI p£po; TOÎ) oobpaTo; Tpi\|/a; Taî; %£poiv dxpElEv, OÎISEV aîo%pov- EÎ 8E ETEpa păpri Tpu|/a; EikppawEv, oSuvcopEvriv mfcaţ, Kai razi 8a; EK Tf|; ptjTpo; yEvvaiou; E7K)ir|0£v, aîo%pov. - Sextus adv. math. XI 191. Kai y£ o pâv Zf|vcov, Ta jiEpi TÎI; 'ioKr/xrcri; Kai OîSinoSo; 0ei; ÎGTopoî)pEvd, (pTjGiv OTV oî)K fjv SEWOV Tpî\|/ai TT|v pr|TEpa. Kai, EÎ pâv r/.G0Evoi)G«v TO orâpa Taî; %£poi Tpu|/a; oxpEÂ.Ei, OÎ)8EV aîo%pov- EÎ 8E ETEpcp pEpEi Tpu|/a; E<p' ci) E"6pEv 65\)vo)pKvr|v lawaţ Kai raxîSa; EK Tf|; ptjTpo; yEvvaiotx; ranf|oa; TÎ fjv aîo%pov; - Pyrrh. hypotyp. III 205- *ăkXă* Kai o Kiraţ Zf|vcov <pr|oi pf) aTorarv EÎvav TO popvov Tf|; pr| Tp6; T(B ¿AUTOÎ) popicp Tpî\|/av, KaGanEp oî)8E *ăXXo* TI p£po; TOÎ) oobpaTo; amii; Tfj %£ipi Tpî\|/ai 9ai)?iov av ri'ran TI; EÎvai.

257 Diogenes Laert. VII 33- **Kai** EOOFJTI 8E **Tfj amfi** KEXE-DEV **%pfjo0ai avSpa; Kai yuvaÎKa; Kai** pr|8Ev popvov **dnoKEKpî^Gai.**

Theophilos, *Apologia către Autolykos*, III, 5, p. 119 C. Cum îţi par 254 tezele lui Zenon, Diogenes şi Cleanthes, cuprinse în cărţile lor, care ne învaţă canibalismul, cum ar fi ca părinţii să fie fierţi şi devoraţi de propriii copii, iar dacă unul refuză sau dă deoparte vreo bucată din cumplita hrană, să fie el însuşi mâncat?

Cf. Diogenes Laertios, VII, 121. Constrâns de împrejurări[116], <înţe-leptul> va mânca şi carne de om. - *Ibidem*, 188 (Chrysippos). în cartea a treia din *Despre dreptate*, într-o mie de rânduri, recomandă să ne hrănim chiar şi cu morţi. - Sextus, *Schiţe pyrrhoniene*, III, 207, 247 *sq.;*

Contra învăţaţilor, XI, 192-194. - Chrysippos, *Fragmente morale,* nr. 747 (voi. III, p. 186).

Sextus, *Schiţe pyrrhoniene,* III, 206. Acţiunile ruşinoase, pe care noi 255
le hulim, Zenon nu le repudia.

Sextus, *Schiţe pyrrhoniene,* III, 246. Cu privire la respectul pentru 256
părinţi, acest bărbat (Zenon) spune, referindu-se la cele petrecute cu Iocasta şi Oedip, că nu ar fi nimic îngrozitor în a-ţi poseda mama; căci, dacă i-a amorţit vreo altă parte a corpului, nu este deloc ruşinos să îi domoleşti suferinţa frecând-o cu mâinile. Şi atunci, dacă frecând alte părţi îi procuri plăcere, aducând patimii alinare, şi faci copii de neam bun cu propria mamă, de ce să fie ruşinos? - Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 191- Şi Zenon, după ce a cercetat cele întâmplate cu Iocasta şi Oedip, a spus că nu-i nimic îngrozitor în a-ţi freca propria mamă. Căci dacă i-a amorţit o parte a corpului nu este ruşinos să îi domoleşti suferinţa frecând-o cu mâinile. Şi atunci ce ar fi ruşinos dacă, frecând-o cu o altă parte a corpului şi reuşind astfel să-i alini patima, ai face astfel copii de neam bun cu propria mamă? - *Schiţe pyrrhoniene,* III, 205- Dar şi Zenon din Kition spunea că nu este nimic nelalocul lui să freci organul genital al mamei cu al tău, aşa cum nu se poate spune că ar fi ceva rău în a-i freca o altă parte a corpului cu mâna.

Diogenes Laertios, VII, 33- Şi recomanda ca bărbaţii şi femeile să 257
poarte aceleaşi haine şi nici o parte a corpului să nu trebuiască neapărat acoperită.

258 Seneca Epist. 104, 21. quod si convivere etiam Graecis iuvat, cum So- crate, cum Zenone versare: alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit.

259 Diogenes Laert. VII 32. evror pevtot (inter quos Cassius scepticus) ev TtoAAoîţ KAXRIYOPO'DVTEI; TOÎ) Zf|vcovo<;, NPRÂTOV pev TTIV EYKÎ)K? itov narSeiav â%pr|GTOV r/.jHxpaivEtv *XEjovxa* ev dp%fj Tf|<; jtoMTeiai;.

260 Plutarchus de Stoic, repugn, cp. 8 p. 1034£ TOUTOV 5e TOV A6yov epa>TF|Ga<; (scil. Zeno), dvreYpa\|/e pev npoţ ttiv rDidTa>vo<; no^uelav etc. *Antecedit* Zenonis fr. n. 78.

261 Plutarchus vita Lycurg. 31 ■ TOTOTTIV (Lycurgi rem publicam) Kat rDiaTcov eXape tflţ no^ueiai; îmoGeatv Kat AtoYevr|<; Kat Zf|vcov Kat navTe<; oaor TV nepi TOÎITCQV e7u%etpf|Gavre<; eineîv e7iarvoî)VTat, YP«PP«Ta Kat *Xbjoxc,* dnoXuravTei; povov.

262 Plutarchus de Alex. Virt. I 6 p. 329a. Kat pfiv f] *noXv* 0aupa^opevr| no^uela TOÎ) TTIV ETCOIKOOV atpearv KaTapaXopevou Zf|vcovo<; eiţ ăv TOWO auvTerver Ke9aXatov, tva pfi Kara nolerţ pr|8e 8f|pou<; oÎKrâpev, iSlorţ EKOOTTOI Srcoprapevor SrKalorţ, *ăkkă năvxaq* dvGpdmotx; iyyobpeGa SripoTai; Kat noXuaţ, etţ 8e pux; fi Kat Koapoţ, oxjnep dYeXr|<; auwopou vopco Korvfi) GmTpe9opevr| <;. TOÎ)TO Zf|vcov pev eypa\|/ev ovap fl ei'ScoXov e-ovoplaţ 91X006901) Kat no^uelai; dvaTuraoGdpevo<;: id. de Stoic. rep. cp.

2, 1 p. 1033b. enei TOÌVUV *noXXă* pev dx; ev orţ am© Zf|vcovt ... YEYpocppeva TUY%dver nepi no^uelai; Kat TOl) ap%eo0ar Kat ap %etv Kat Stra^ew Kat priTopeîierv. - Johannes Chrysost. Hom. I în Matth. 4. oî) Yap KaGanep IIMTCOV o TT|v *KaxajEkaaxov* eKetvr|v jtoMTeiav auvGeii; Kat Zfivcov Kat ei' tiţ frtepoţ no^uerav eypa\|/ev ij vopotx; Gt)ve0r|Kev.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 104, 21. Iar dacă îţi place convieţuirea
258 cu grecii, stai pe lângă Zenon şi Socrate: unul te va învăţa să mori dacă e nevoie, celălalt - înainte de a fi nevoie.

Diogenes Laertios, VII, 32. Ce-i drept, unii (printre care Cassius 259
scepticul) l-au criticat pe Zenon în mai multe privinţe, în primul rând pentru că, la începutul lucrării sale *Republica,* el susţine că ciclul primar de studii este inutil.[117]

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 8, p. 1034f. Zenon, după
260 ce a cercetat subiectul, a scris o replică la *Republica* lui Platon.

Plutarh, *Viaţa lui Lycurg,* 31- Iar aceasta (constituţia lui Lycurg) a 261
fost luată ca model şi de Platon în lucrarea sa *Republica,* precum şi de Diogenes şi Zenon, şi de toţi aceia care şi-au câştigat renumele străduindu-se să spună ceva despre aceste lucruri, lăsând după ei doar însemnări şi cuvinte.

Plutarh, *Despre soarta sau virtutea lui Alexandru,* I, 6, p. 329a. Mult 262
admirata *Republică* a lui Zenon, fondatorul şcolii stoice, se rezumă la această unică idee de căpetenie: nu trebuie să trăim în cetăţi sau obşti, separate prin legi proprii, ci să-i considerăm pe toţi oamenii compatrioţi şi concitadini şi că ar trebui să existe un singur mod de viaţă şi o unică organizare, ca pentru o turmă ce se hrăneşte de pe aceeaşi păşune după o lege comună.[118] Scriind acestea, Zenon le-a zugrăvit ca pe un vis, plăsmuind un model filozofic al bunei orânduiri şi constituţii.[119]

Idem, Despre contradicţiile stoicilor, cap. 2, 1, p. 1033b. Dar, dintre lucrările scrise de acelaşi Zenon, multe [...] - cel puţin în raport cu numărul scrierilor sale - tratează despre stat, despre a cârmui şi a fi cârmuit, despre împărţirea dreptăţii şi despre cuvântările publice. - Ioan Gură-de-Aur, *Omilia I la Evanghelia după Matei,* 4. .. .şi nu precum Platon, care a compus ridicola sa *Republică,* sau precum Zenon sau atâţia alţii, care au compus constituţii sau au stabilit legi.

263 Athenaeus XIII 561 C. IlovTtavó<; 8é Zf|vcova £911 tóv Kvttéa imo-XappávEtv tov "Eparca 0eov Etvat 91/daq Kai éÁ.Et)0Epía<;, ETt 8é Kai opovolaţ 7iapaGKEt)aGTVKÓv, *ăXXov* 8' oúSevcx;. 8to Kai év Tfj *no/axúa* E9Ti „tov "Eparca 0Eov Etvat, GUVEpyov imáp%ovra npoţ ttiv Tfj<; TCÓXeox; Gamptav". - Plutarchus vit. Lycurg. 31- oi) pfiv towo y£ tcq AuKofipyq) KE9áXavov fjv tóte, tcXeígtcqv fiyoupévriv áno^utEiv ttiv nóXtv, *ăXX'* ©g- 7i£p *tvoq* áv8pó<; pico Kai TCÓXegx; oXr|<; vopt^cov EÚSatpovtav án' áp£Tfj<; éyytv£o0at Kai ópovota<; Tfjţ npoţ ai)Tf|v, npoţ toí)to GWÉTa^E Kai GDvfippoGEv, *ónmq* é?i£i)0éptot Kai ainápKEii; yEvópEvoi Kai Goxppo- voin'TEq éni ji/vElgtov %póvov

ñi«TE/vó)Gi. *xa|m|l>* Kai IUicacov éXapE Tfj<; noXvTEÎaţ imó0£Gtv Kai Atoyévr|<; Kai Zf|vcov κ. τ. ***X.***

264 Clemens Alex. Strom. V 12, 76 p. 691 P- ***Xεjει*** 8ε Kai Zf|vcov, ó Tfj<; £TcoiKf¡<; κτίgττh; aipéGEox;, év τcq Tfj<; noXrTEÎaţ ptpXtco pf|TE vaoix; Sεiv jcoιεiv pf|TE *ájáXyiaxa-* pr|8év yr/.p Etvar xö)\> 0εö)v ai;tov KaTa- GKEÚaGpa, Kai ypàşετv oi) SéStEv aiVtaii; Xε^εcji tö5ε- ÍEpá τε olKoSopEtv oi)8év Sετigεv- tepóv yáp pf) noMioi) áí;tov Kai aytov oi)8év %pn vopt^Etv- oi)8év Sε jtoÂÂoi) áí;tov Kai aytov olKoSópcov épyov Kai pavawcov. - Plutarchus de Stoic, rep. cp. 6, 1 p. 1034b. ETt Sóypa Zf|vcovó<; éGTtv- ÍEpá 0£cbv pf) olKoSopEtv tepóv yáp pf) noMioi) a^tov Kai aytov oi)κ EGTtv- olKoSópcov 8' épyov Kai pavawcov oi)8év εgτι ito/Jaii) a^tov. - Theodoretus Gr. Aff. Cur. III 74 p. 89, 7 Ra. Taina crovopwv Kai Zf|vcov ó KtTtEtx; év τü) *xflq* IIoXtTEtai; ánayopEÍ)Et ptp/áo) Kai vaoix; olKoSopEtv Kai áyáXpaTa TEKTatvEtv- oi)8év yáp Etvat τoύτcqv 9T]gι 0ECOV á^tov KaTaGKE-oaapa. - Epiphanius adv. Haeres. III 36. Zf|vcov ó KtTtEtx; ó £τcqîkö<; £911 pfi Sεiv 0εoí<; olKoSopEtv tepá.

265 Orígenes c. Celsum I 5 Vol. I p. 59, 3 Ko. (p. 324 Del.). npoo0f|Gop£v Sé Kai fijxetţ OTt Kai Zf|vcov ó KvctEix; év Tfj Fio/arar/. 9r|Gtv- „ÍEpá τε olKoSopEtv oi)8év SEfiGEt- ÍEpov yáp oi)8év xpfi vopt^Etv oi)8é noMioi) <7.<;iov Kai aytov, olKoSópcov τε épyov Kai pavawcov."

Athenaios, XIII, 561 C. Pontianos spunea că Zenon din Kition îl considera 263 pe Eros zeul prieteniei şi al libertăţii, cel care aduce concordia şi nimic altceva. De aceea în *Republica* spunea că „Eros e un zeu care sprijină dăinuirea cetăţii"[120]. - Plutarh, *Viaţa lui Lycurg,* 31. Intenţia principală a lui Lycurg nu a fost ca cetatea lui să ajungă să guverneze peste multe altele, ci, socotind că şi în cazul cetăţii fericirea se naşte din virtute şi din armonia lăuntrică, la fel ca în viaţa omului, el le rândui şi le potrivi pe toate pentru ca ei [spartanii], ajunşi liberi, independenţi şi cumpătaţi, să rămână aşa pentru cât mai multă vreme. Atât Platon, în lucrarea sa *Republica,* cât şi Diogenes şi Zenon au luat drept punct de plecare acest proiect de constituţie... Iar constituţia lui Lycurg a fost luată ca model atât de Platon în lucrarea sa *Republica,* cât şi de Diogenes şi Zenon...

Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 12, 76, p. 691 P. Şi Zenon, 264 fondatorul şcolii stoice, susţine, în cartea sa *Republica,* că nu trebuie să facem nici temple şi nici statui, căci nici o operă omenească nu e demnă de zei, şi nu s-a temut să le aştearnă în scris, după cum urmează: „A construi temple e ceva cu totul netrebuincios, fiindcă nu ar trebui să vedem într-un templu ceva de mare preţ şi ceva sacru; căci nimic ieşit din mâinile constructorilor şi artizanilor nu poate fi de mare preţ şi sacru." - Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 6, 1, p. 1034b. Lui Zenon îi aparţine şi această teză: să nu le ridicăm temple zeilor, căci templul nu este ceva de mare valoare şi sacru; opera constructorilor şi artizanilor nu este ceva de mare valoare. -

Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* III, 74, p. 89, 7 Ra. Reflectând la acestea, şi Zenon din Kition, în cartea sa *Republica,* se pronunţă împotriva ridicării de temple şi făuririi de statui. Căci nici una dintre aceste opere, spunea el, nu este demnă de zei. - Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 36. Stoicul Zenon din Kition spunea că nu trebuie să li se construiască temple zeilor.

Origenes, *Contra lui Celsus,* I, 5, voi. I, p. 59, 3 Ko. (p. 324 Del.). Iar 265 noi vom adăuga că şi Zenon din Kition, în lucrarea sa *Republica,* spune: „Să nu se construiască temple, căci nimic ieşit din mâinile constructorilor şi artizanilor nu trebuie considerat sacru, nici de mare valoare, nici ceva sfânt."

266 Stobaeus Florii. 43, 88 Mein. Zf|vcov £911 SEÎv ta; TCOXEI; KoopEîv o"6κ dva0f|paow *ăk'ko. xcdq* T6)V OÎKOWTCQV r/.pETai;.

267 Cassius scepticus ap. Diog. Laert. VII 33- Kai Kata TOÎX; SUXKOOÎOU; <OTÎ %OIX;> pfi0' iepa pf|T£ SiKaoTfipia pf|T£ yi>pvdava ev Taî; TCOXEOIV oÎKoSopeîoOav (scil. SoYpaTÎ^Eiv TOV Zf|vcova).

268 Diogenes Laert. VII 33- nepi TE vopiopaTo; oikco; ypdapeiv „vopiopa 8' oîk' *ăk'kayy|q* EVEKEV oi'eoOav SEÎV KATAOKEUD^EW o în' dnoStipia; gvEKEv".

269 Diogenes Laert. VII 131. dpEOKEi SE amoî; Kai Kowa; EÎvai Ta; YUvaÎKa; SEÎV napa TOÎ; 0090Î;, OXJTE TOV EVTU%0VTa Tfj EVTDXOWTI XpfjaGav, Ka0a 91101 Zf|vcov EV Tfj *no/axâa.* — ib. 33- Koiva; TE Ta; YUvaÎKa; SoYpaTÎ^EW, opoico; nÂr/.TMVI, EV Tfj IIoXvtEÎa.

270 Diogenes Laert. VII 121. Kai Yapf|OEw, dx; o Zf|vcov 91101 v EV noXuEia, (TOV 0090V) Kai navSonovfioEoGav.

271 Seneca de Otio cp. 3, 2 Gertz. Zenon ait: accedet ad rempublicam (sapiens), nisi si quid impedierit. - id. de Tranq. An. I 7- Promptus compositus sequor Zenona, Cleanthem, Chrysippum; quorum tamen nemo ad rempublicam accessit, et nemo non misit.

Cf. Chrysipp. Fr. 697 voi. III p. 175, 3.

X. De Cratete - De Homero - De Hesiodo

272 Diogenes Laert. VI 91. Zf|vcov 8' a-6 o Kmeix; EV Taî; %p£iai; Kai KobSvov a-DTOV (scil. Cratetem) 9110! TCOTE npoopd\|/av TCQ Tpipcovv dvE7tVOTpE7ITO'DVTa.

273 Stobaeus Florii. 95, 21 Mein. Zf|vcov £911 KpdTT|Ta dvaYivoboKEw EV OKUTEÎCQ Ka0f|p£VOV TOV 'ApiOTOTE?lOU; TCpOTpETCTIKOV, OV EYpa\|/£ TCpo;

Stobaios, *Antologie, 43,* 88 Mein. Zenon spunea că cetăţile trebuie 266 împodobite nu cu ofrande votive, ci cu virtuţile cetăţenilor.

Kassios scepticul la Diogenes Laertios, VII, 33- Şi, în mai bine de 267 două sute de rânduri, (Zenon susţine) că în cetăţi nu trebuie construite nici temple, nici tribunale, nici palestre.

Diogenes Laertios, VII, 33- în ceea ce priveşte banii, scrie că „nu ar 268 trebui să socotim necesar a-i introduce nici în scopul schimburilor comerciale, nici pentru călătoriile în afara ţării".

Diogenes Laertios, VII, 131 ■ Ei sunt de părere că printre înţelepţi femeile 269 ar trebui să fie în comun, încât oricare dintre ei să poată avea raporturi cu orice femeie, aşa cum spune Zenon în *Republica.* - *Ibidem,* 33- în *Republica* susţine, ca şi Platon, că femeile trebuie să fie în comun.

Diogenes Laertios, VII, 121. în plus, (înţeleptul) se va căsători şi va 270 avea copii, după cum spune Zenon în *Republica.*

Seneca, *Despre tihnă,* cap. 3, 2 Gertz. Iar Zenon spune: „(înţeleptul) 271 va lua parte la viaţa politică, dacă nu-l va împiedica nimic." - *Idem, Despre liniştea sufletului,* 1, 7- Sunt gata să-i urmez fără şovăire pe Zenon, Cleanthes şi Chrysippos, dintre care nici unul n-a luat parte personal la treburile publice, dar toţi le-au recomandat. *Cf.* Chrysippos, fr. 697, voi. III, p. 175, 3.

X. Despre Krates, Homer şi Hesiod

Diogenes Laertios, VI, 91 ■ Zenon din Kition, în *Preceptele* sale, spune 272 că acesta (Krates), fără a-i păsa de nimeni şi nimic, şi-a cusut pe manta o blană de oaie.

Stobaios, *Antologie,* 95, 21 Mein. Zenon povestea că odată Krates 273 şedea în atelierul unui cizmar şi citea din *Protrepticul* lui Aristotel, ©EpÎGCova TOV Kmplcov pacnMa Â£yo)v, cm o-oSevi TCXEÎCQ dya0a | *măp-/E*\ npo; TO 9vXoao9fîaav, TCXO'OTOV TE yap TC^EÎGTOV amov E%EW, GXJTE Sanavâv EÎ; *Taina,* ETV 8E So^av îmdp%EW *aim>). a.*vayi VO'JGKO VTO; 8E a-DTOÎ) TOV GKDTEa E<pr| 7ipoGE%£iv apa panTOVTa. Kai TOV KpaTr|Ta EÎTCEÎV- „Eyob pol SOKO), GO OlÂ.ÎGKE, ypr/.iţlEl V Jipoq GE JtpOTpEJtTlKOV-Ji/auo) yap op© Goi îmdp%ovTa npo; TO 9U0G09fiG0!i cbv Eypa\|/Ev 'ApiG-TOTEXTI;."

274 Dio Prus. LIII 4. YĂYPA9E 8E Kai Zf|vcov o qnXoGoepo; EÎ'; TE TTIV 'DuaSa Kai TTIV 'OS-DGGEvav, Kai îiEpi TOÎ) MapyÎTOt) SE- SOKEÎ yap Kai Toiraj TO noiripa îmo 'Opfipou yEyovEvav VECQTEPOU Kai dnonEvpcopEvot) Tf|; a-DTOÎ) (p-UGEco; npo; TCOÎT|GW. o 8E Zf|vcov OÎ)8EV TOOV [TOÎ)] 'Opfipou \|/EyEV, apa SiriyoîipEvo; Kai SiSacrnov OTI Ta pâv KaTa So^av, Ta 8E KATA dXf|0£iav YĂYPA9EV, OTCCQ; pf) 9aivr|TAI amo; aind) pa%op£vo; EV TIGI &)KOI)GIV EvavTÎco; £Îpf|G0ai. o 8E Âoyo; oirai; 'AVTIO0EVOU; EGTÎ npoTEpov, ori Ta pâv So^ţi, Ta 8E dXr|0£Îa £Î'pr|Tai TCQ novriTfj- *ăkX'* o pâv OI)K âţEipyr/.GA.TO a-DTOV, o 8E Ka0' KKOCGTOV TCOV KJU păpou; ESTIXOXJEV.

275 Strabo I p. 41.7iEpi 8E TCOV 'EpEppdxv noMid pâv £Î'pr|Tai, ra0avd)TaTOi 5' EÎGiv oi VOpi^OVTEŢ TOÎ); "Apapa; MyEG0aV. Zf|VCQV 8' O TLPETEPO; Kai YPA9EV oikco;- „Aî0umd; 0' ÎKOPRIV Kai EiSoviou; "Apapa; TE." TTIV pâv oBv ypacpîiv oî)K dvayKT| KIVEÎV ***κ**aXaiăv* owav etc.

Versus est 8 *84. eadem Strabo refert VII p. 299-* EÎ pf) Zf|vcovi Tei) (ţn/vOGCwpq) 7ip0GEKTE0v ypacpovrv *{sequitur vs. ut supra)* îi XVI p. 784. *ăXXa [lăXXov* îiEpi TCOV 'EpEppâxv f] £R|TR|Gi;, EÎ'TE TOÎ); TpcoyXoS-UTa; Î)NOVORITEOV **XăyEO0av** — EÎ'TE TOÎ); "Apapa;- O păv oîiv Zf|vcov O fipETE- po; PETAYPA9EV oiirax; „Kai EiSoviotx; "Apapa; TE."

276 Diogenes Laert. VIII 48. *ăXXa* pîiv Kai TOV oîipavov npdbTOV (scil. Pythagoram) ovopaGav KOGPOV Kai TTIV yfjv GTpoyyoXriv- dx; 8E 0EO9paGTO; nappEviSriv- d>; 8E ZF|vcov, 'HGIOSOV.

lucrare pe care acesta i-o dedicase lui Themison, regele Ciprului, şi în care spunea că nimeni nu este mai bine înzestrat pentru filozofie decât el, dat fiind că dispune de cele mai mari resurse pentru a investi în această îndeletnicire şi, în plus, fiindcă se bucură de o mare faimă. în timp ce Krates citea, cizmarul îl urmărea cosând. La care Krates îi spuse: „Eu cred, Filisce, că pentru tine a fost scris *Protrepticul,* căci te văd mai înzestrat pentru filozofie decât cel pentru care La compus Aristotel."

Dion din Prusa, LIII, 4. Şi filozoful Zenon a scris atât despre *Iliada* 274 şi *Odiseea,* cât şi despre *Margites;* căci şi *Margites* pare să fie un poem al lui Homer, dar al tânărului Homer, care-şi încerca talentul poetic. Zenon nu critica nimic din cele scrise de Homer, explicând şi arătând că unele lucruri le-a scris potrivit opiniei, iar pe altele - potrivit adevărului, aşa încât să nu pară că se contrazice atunci când unele spuse trec drept contrare. Primul care a afirmat că poetul spune anumite lucruri conform părerii sale, iar pe altele, conform adevărului a fost Antisthenes. El însă nu a aprofundat această teză, în schimb Zenon a demonstrat-o punct cu punct.

Strabon, I, p. 41. S-au spus multe despre erembi, dar cei mai credibili 275 sunt cei care consideră că este un mod de a-i desemna pe arabi. Şi Zenon al nostru scrie astfel: „Am fost pe la etiopieni, pe la sidonieni şi pe la arabi." Nu e cazul să se modifice această grafie, care e foarte veche. VII, p. 299- Dacă nu ar trebui să-i dăm crezare filozofului Zenon când scria: (*urmează cele de mai sus).* XVI, p. 784. Dar mai degrabă cercetarea întreprinsă îi priveşte pe erembi, fie că presupunem că cei astfel desemnaţi sunt troglodiţii [...], fie că sunt arabii. Totuşi, Zenon al nostru redă în acest fel: „la sidonieni şi la arabi".

Diogenes Laertios, VIII, 48. El a fost cel dintâi (adică Pitagora) care 276 a numit cerul cosmos şi pământul sferă, deşi Teofrast pretinde că primul ar fi fost Parmenide, iar Zenon, că ar fi fost Hesiod.

3. Zenonis apophthegmata

277 Plutarchus de capienda ex inim. utilitate 2 p. 87a. Zf|vcov Sé, xflţ vat)K?upta<; am© GWtptpEtGru;, n-uGópeva; EÎTCEV, ei *JE,* a> TÚ *%T|,* notEiţ eiţ TOV Tptpcova GDveXawoDGa fipâţ. - id., de tranq. an. 6 p. 467c. Zf|vcovt TCQ KITIET pía va-Oţ nEpvrjv (popTriyói;-7tt)0óp£vo<; 8é Tamriv amcxpopTOV r/.jH)/vO)/i:vat Gt) yKÂ. TX70EiGav, ei *JE,* EÎJCEV, a> *X|R/)I,* JtoiEÎq, EÎţ TOV Tptpcova Kai TT|v GToáv GDVEXawoDGa fipâţ. - id. de exilio 11 p. 603d. *eadem narrat, sed în dicto Zenonis* Kat ptov eptXÓGoepov *pro* Kat TT|v GToáv. - Diogenes Laért. VII 5- *akXox* Sé StaTptpovTa év Tatţ 'A0F|vat<; <XKoi)Gat TTIV vauaytav Kat EÎTCEÎV- „ei *JE* notEt f] TD %r| npoG- eXawoDGa fipâţ cptXoGOcpta." - Senec. de tranq. an. 14, 2. Nuntiato naufragio Zenon noster, quum omnia sua

audiret submersa, „Iubeţ" inquit „me fortuna expeditius philosophari".

278 Diogenes Laért. VII 24. <pr|Gi 8' 'AnoWunvux; ó Túpicx; é? iKOVTO<; omxov KpaTTiTOi; Tot) ipaTtou áno ETtXncovoţ EÏTCEÏV „a> KpáTT|<;, Xapfi <piÂ.c>G0<po:)v éGTtv éjtiñéqioq f] Sta w>\> ©TCOV- ***NEIAAQ*** oiiv ***EKKE*** TOÚTCQV. eí Sé pe ptâ^Ţi, TO pév acopa napa GOÍ EGTat, f] Sé \|A)%TI jcapâ ZTÍÁ-
710) Vt."

279 Diogenes Laért. VII 25- Kai npoţ TOV Set^avTa Sé ai)TCO Sta^EKTtKov év TCQ 0Ept^ovTt *XÓJ& tnxă* StaXEKTtKaţ Í8éa<; 7it)0éG0at, *nóoaq* EÍG7ip(XTTETat ptG0OÍ)- «KOÚGaVTa Sé éKaTÓV, StaKOGtaţ c/.IJTCI) Sowat.

280 Plutarchus de prof. în virt. c. 6 p. 78e. ó Sé Zf|vcov óprov TOV ©EÓppaG- TOV éni TÓ) noMioix; é%£tv pa0r|TÁ<; 0at)pa^óp£vov, ,,ó éKEtvot) pév %opó<;", é(pr|, „pet^cov, oi)pó<; Sé GupcpcovorEpoţ". - idem 7tepi TOI) éawóv énatvetv áv£7U90óvco<; c. 17- p. 545f- oikax; Kai ó Zf|vcov npoţ TO NXFJOOI; TCOV ©eocppaGTOt) pa0r|Tá)v ,,ó éKEtvot) %opó<;, é<pr|, pEt^cov, oi)pó<; Sé Gt)p9covÓTEpo(;".

3. Apoftegmele lui Zenon

Plutarh, *Cum se poate câştiga de pe urma duşmanilor,* 2, p. 87a. Primind 277 vestea că i-a naufragiat vasul, Zenon rosti: „Bine faci, soartă, că m-ai adus în tunică[121]." - *Idem, Despre liniştea sufletului,* 6, p. 467c. Lui Zenon din Kition îi mai rămăsese un singur vas de marfă. Aflând că şi pe acesta l-au înghiţit valurile cu tot cu încărcătură, spuse: „Bine ai făcut, soartă, că m-ai adus în tunică şi în portic." - *Idem, Despre exil,* 11, p. 603d., *relatează acelaşi lucru, dar în citatul din Zenon figurează* Kai piov <pi?\x>GO<pov *(„şi spre viaţa filozofică") în loc de* Kai TTIV CTKXXV *(„şi în portic").* - Diogenes Laertios, VII, 5- Iar după alţii, el trăia deja la Atena când a auzit despre naufragiu şi a spus: „Bine face soarta că mă mână spre filozofie!" - Seneca, *Despre liniştea sufletului,* 14, 2. Zenon al nostru, aflând de naufragiul în care i se scufundase toată averea, exclamă: „Soarta îmi porunceşte să mă apuc cât mai iute de filozofie."

Diogenes Laertios, VII, 24. Apollonios din Tyr ne spune că, atunci 278 când Krates a încercat să-l tragă de la Stilpon apucându-l de haine, Zenon i-a spus: „Krates, felul cel mai dibaci de-a apuca un filozof este de urechi! Convinge-mă deci şi du-mă aşa, căci, dacă mă sileşti, numai trupul meu va fi cu tine, dar sufletul îmi va rămâne cu Stilpon."

Diogenes Laertios, VII, 25- Când un dialectician îi arătă şapte forme 279 dialectice printr-un sofism cunoscut sub numele de „secerătorul", Zenon îl întrebă ce onorariu îi cere. Răspunsul fiind „o sută de drahme", el plăti două sute.

Plutarh, *Cum îşi dă seama cineva de progresele sale în virtute,* cap. 6, 280 p. 78e. Zenon, văzându-l pe Teofrast cum stârnea admiraţia numeroşilor săi discipoli, spuse: „Corul său este mai mare, dar al meu e mai

bine acordat." - *Idem,* în *Despre lauda de sine îngăduită,* cap. 17, p. 545f. Căci în acest sens spunea Zenon, cu privire la numeroşii discipoli ai lui Teofrast, „corul său este mai mare, dar al meu e mai bine acordat".

281 Gnomologion Monac. 196 (G no mol. Vatic. Ed. Sternb. 295). Zf|vcov 6 91X600905, XeyovTcov Ttvrâv ÖTt napaSo^a ***XEJEI,*** EÎTCEV ,,dXX' oi napavopa." Cf. Cleanth. n. 619.

282 Chrysippus ap. Galen, de Hipp, et Plat. plac. III 5 (V p. 322K., p. 288 Iu. Mueller). 0 TE Zf|vcov npoţ Toiţ EraXapßavopEvotx;, ÖTt navTa ra ^riToipEva eiţ TO GTopa 9Epet(;, apriGEv ,,dXX' oi navTa KaTantvETat."

283 Diogenes Laert. VII 24. Epa>Tr|0£i<; *imq* E%£t npoţ XotSoptav „KaGanEp, EÎTCEV, EÎ npEGßEDTfn; dvanoKptToţ dnoGTEXXotTo".

284 Diogenes Laert. VII 24. EV GupTCOGtcQ KaTaKEtpEvoţ aryn, ttiv aurav fipcoTfi&n. opri oiv T© EyKaXEGavTt dnayYEtXar npoţ TOV ßaGtXäa, ÖTt napfjv Ttq arconâv ETCtGTapEvoţ. rjoav 8e oî EpcoTf|GavT£<; napd IITO-XEpatou npEGpErţ d9tKÖp£vot Kat ßouXöpEvot pa0£îv, TÎ EtnotEv nspi aiToi npoţ TOV ßaGtXäa. - Stob. Florii. 33, 10 (Vol. I p. 680 Hense). Zf|vcov, 'AvTvyovou 7tpEGß£t<; 'A0f|va^£ nâp\|/avTO<;, KXr|0£i<; în' airâv aiv *ăkXoiq* 91X0009015 Eni SEÎTCVOV, KdKEtvcov napa TCÖTOV GnEuSovrcov EmSEÎKVuoOar ttiv airâv ec,iv, amoţ EGtya. **TOJV** 8e npEüßEcov ^riToivrcov Tt dnayYEÎXcoGr TCEpi amoi npoţ 'AvTtyovov, „TOÎT' aiTo", £9x1, „o ßXänETE". SwKpaTEGTaTOV ydp navrcov 6 Xoyoţ. - Plutarchus de garrul. 4 p. 504a. 'A0f|vr|Gt 8e Ttţ EGTVOOV 7tpEGß£t<; ßaGtXtKoi<; £9tXoTtpf|0r| GTCOuSa^ouGtv aiTOÎţ GUvayaYEÎv EÎţ TaiTO Toiţ 91X006901)1; • %pa>- pEvcov 8e **TOJV** aXXcov KotvoXoyta Kat xăq aupßoXdi; dnoStSovTcov, Toi 8e Zf|vcovo<; fiGt)%tav ay0VT0<;, 9tXo9povr|Gdp£vot Kat npontovTEţ oi ^Evot „îtEpi Goi 8e TÎ %pfi ***XEJEIV,*** E9aaav, © Zfivcov Tei) ßaarXEt;" KdKEtvoţ, „aXXo pr|0Ev, EÎTCEV, ij ÖTt npEGßiTrn; EGTIV EV 'A0f|vat<; napa TCOTOV Gtconâv S-uvapEvoţ." (Theodor. Metoch. p. 334, Kiessling. *adfert Pearson).*

Gnomologium Monacense, 196 (Gnomologium Vaticanum, ed. 281 Sternbach 295). Când unii îi spuseră că vorbeşte contrar opiniei, Zenon filozoful le răspunse: „Dar nu contrar bunului-simţ." *Cf.* Cle- anthes, n. 619-

Chrysippos, la Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* 282 III, 5 (V, p. 322 Kühn, p. 288 Iwan Müller). Celor care îl atacau cu reproşul că duce la gură toate cele cercetate, Zenon le-o întorcea: „Dar nu înghit orice."

Diogenes Laertios, VII, 24. Fiind întrebat ce simte când e jignit, 283 spuse: „Cam ce-ar simţi un sol trimis acasă fără răspuns."[122]

Diogenes Laertios, VII, 24. Odată, la un ospăţ, cum el stătea fără să 284 scoată un cuvânt, fu întrebat ce are de tace. Atunci îi răspunse aceluia care îl descosea să ducă vorbă regelui că era de faţă unul care ştie să-şi ţină gura; căci cei care-l iscodeau erau trimişi de-ai regelui Ptolemaios

şi căutau să afle ce să-i spună regelui despre el.[123] - Stobaios, *Antologie,* 33, 10 (vol. I, p. 680 Hense). Când solii trimişi de Antigonos se aflau la Atena, Zenon a fost şi el chemat de aceştia, împreună cu alţi filozofi, la un banchet. Şi, pe când ceilalţi, între două pahare, se întreceau să-şi exprime vederile, el tăcea. Iar când ambasadorii încercară să scoată de la el ce ar trebui să-i spună lui Antigonos în ce-l priveşte, Zenon le spuse: „întocmai ce vedeţi." Căci dintre toate cel mai greu de stăpânit este cuvântul. - Plutarh, *Despre vorbărie,* 4, p. 504a. La Atena, un ins care-i ospăta pe nişte trimişi ai regelui, la cererea lor stăruitoare, se strădui să-i adune laolaltă cu ei şi pe filozofi. Iar pe când ceilalţi începură să se prindă la vorbă şi să se tot îmbie unii pe alţii la băutură, Zenon păstra tăcerea. Până la urmă, între toasturi şi schimburi de amabilităţi, oaspeţii îl întrebară: „Despre tine, Zenon, ce ar trebui să-i spunem regelui?" La care el zise: „Nimic altceva decât că la Atena există un bătrân care poate să tacă la un banchet" (Theodoros Metochites, p. 334, Kiessling, *adaugă Pearson).*

285 Athenaeus II 55 F. 8io Kori Zf|vcov o Kitieî);, GK?np6; ©v KAI navu 0upiKo; npo; TOI); yvcopipotx;, eni TCXEÎOV TOÎ) oivou *anăaa*; fi8î); âyi- VETO Kai p£îxi%o;- npo; TOU; 7ruv0avopEvou; OIV TOÎ) Tponou TT|v 8ia- 9opav ***eXeje*** TO amo TOÎ; Geppov; *năa%Eiv*- Kai yap EKEÎVOU; npiv 8iappa%fjvai 7iiKp0TdT0u; EÎvai, 7ioTva0evTa; 8e y/a)KEÎ; Kai npoa- r|V£GTdTou;. - Galenus de anim. mor. 3 (Voi. IV p. 777 K.). Kai Zfivcov, â; 9«GIV, ***eXejev*** OTI, Ka0an£p oi JtiKpoi Geppov pp£%op£voi TCQ li&ra yiyvovTai y?u)K£î;, oiko) Kai awo; îm' oi'vot) 8iaTÎ0EG0ai. - Eus- tathius ad Horn. Od. cp 293 p. 1910, 42. Zf|vcov oSv, 9aoiv, o Kitieî);, GK^ripo; aMico; *cov* npo; TOU; Guvf|0£i;, opco; ei TCXEÎOV oivou ndaevE, fiSii; eyivETO Kai p£Î?u%o;, ***XeJ&v*** Tamov TI TOÎ; Geppov; ndaxevv, oî nvKpoTEpov OVTE; npiv 8iappa %fjvai, TCOTIG0EVTE; y?u)K£Î; yivovrai Kai npoarivEGTEpov. - Diogenes Laert. VII 26. Epa>TT|0£i; 8id Tî a-UGTripo; o6v ev T© TCOTCQ 8ia%£ÎTai E(pT| „Kai oi 0£ppoi TClKpoi OVTE; ppE%OpEVOV yXuKaivovTai."

286 Diogenes Laert. VII 17- EpcoTiKâ); 8E SiaKEipEvo; XpEpcoviSou, napa- K«0I^6VTO)V aîrari) TE Kai K?i£dv0ou;, DVECRCN. 0aupd^ovTo; 8E TOÎ) K?i£dv0ou; E(pT| „Kai TCOV iaTprâv r/.Koi») TCOV dya0â)v, Kpr/.TIGTOV EÎvai 9appaKov npo; Ta 9?i£ypaivovTa fiGU%iav".

287 Musonius îtEpi Tpo9fî; ap. Stob. Florii. 17, 42 (Vol. I p. 506 Hense). Zfivcov 8E O Kitieî); oÎ)8E VOGOOV GSETO SEÎV Tpocpriv 7TPOG9EP£G0ai Tpt)9£pcQTEpav, ah'K EJtEi O 0Epan£-Dcov iaTpo; EKEXEUEV criratv qxxyEÎv VEOTTOV 7t£piGT£pd;, oî)K dvaG%op£vo;, „©; Mavriv", £911, „p£ 0£pdn£u£". fj^iot) yap ol pai pr|8Ev paXaK(»T£pov EV Tfj 0£pan£Îa yiv£G0ai aîraî)
îj TCOV SOÎ)XCOV Tivi VOGOWTL.

288 Diogenes Laert. VII 28, 29- ETElEwa 8fi oîkco;. ek Tfj; G%oXfj; dmobv 7tpoGE7tTaiGE Kai tov SaKToXov 7t£piEppri^E. naica; 8e ttiv yfjv Tfj %£ipi, (pTjGi to ek Tfj; Niopri;, Ep%opai, tî p' aîfci;;

Athenaios, II, 55 F. De aceea, şi Zenon din Kition, altminteri aspru 285 şi foarte irascibil cu tovarăşii săi, după ce bea mai mult vin, devenea

blând şi amabil. Iar pe cei care se mirau de această schimbare de dispoziţie îi lămurea spunându-le că lui i se întâmplă acelaşi lucru ca şi bobilor, fiindcă şi aceia, înainte de a fi puşi în apă, sunt foarte amari, dar odată înmuiaţi devin dulci şi foarte plăcuţi. - Galenos, *Că facultăţile sufletului corespund amestecului prezent în corp,* 3 (voi. IV, p. 777 Kiihn). Şi Zenon, după cum se spune, zicea că aşa cum bobii amari, odată înmuiaţi în apă, devin dulci, tot la fel este şi el preschimbat de vin. - Eustathios, *Comentarii la* Odiseea *lui Homer,* cântul XXI, v. 293, p. 1910, 42. Căci Zenon din Kition, altfel aspru cu tovarăşii săi, dacă bea mai mult vin devenea blând şi amabil, spunând că i se întâmplă acelaşi lucru ca şi bobilor, care, fiind foarte amari înainte de a fi puşi în apă, odată înmuiaţi devin dulci şi foarte plăcuţi. - Diogenes Laertios, VII, 26. Se mai spune că, întrebat odată cum se face că el, un om atât de sobru, se descătuşează la banchete, zise: „Şi bobii sunt amari, dar dacă îi înmoi în apă se-ndulcesc."

Diogenes Laertios, VII, 17- într-o vreme când era îndrăgostit de 286
Chremonides, se întâmplă să stea lângă el împreună cu Cleanthes. La un moment dat, Zenon se ridică. Iar când Cleanthes se arătă surprins îi spuse: „Ascultă-i pe medicii buni: leacul cel mai potrivit pentru fierbinţeală e odihna."

Musonios, *Despre hrană,* în Stobaios, *Antologie,* 17, 42 (voi. I, p. 506 287
Hense). Nici când căzu bolnav Zenon din Kition nu socoti nimerit să se ţină cu delicatese; astfel că, atunci când medicul care-l îngrijea îi prescrise să mănânce carne de porumbel, el îl alungă cu vorbele: „Ca pe Manes să mă tratezi!"[124] Căci, pe cât cred, nu găsea cu cale să aibă el parte, spre a se tămădui, de ceva mai ales decât orişicare sclav bolnav.

Diogenes Laertios, VII, 28, 29- Zenon sfârşi astfel: odată, venind de 288
la şcoală, căzu şi îşi frânse un deget. Atunci, lovind pământul cu mâna, rosti versul din Niobe: „Vin, de ce mă strigi?" şi, sufocându-se, muri Kai 7tapa%pfj|j,a ETEXE-UTTIGEV, dnonvi^aţ ¿amov. - Stobaeus Florii. VII 44 (Vol. I p. 321 Hense). Zf|vcov, dx; fi&r| yepcov ©v nTaraaţ KaTE7t£- GEV, „Ep %opar", EÎ71E, „Tİ p£ aifeiq;" Kai EÎGEXGOOV ¿auTÖv E^fiYayEv. - Lucianus Macrob. 19- Zfivcov 8E ... ov 9aorv EÎG£p%6p£vov riţ TTIV EKKXriGÎav Kai npoGnxaÎGavTa dva90EY<;aG0ai „Tİ pE ßor/.q;" Kai i)noGTpE\|/avTa or'KaSE Kai dnoG%6pEvov Tpo9f|<; TEXEDTfjGar TÖV ßrov.

289 Aelianus Var. Hist. IX 26. Zf|vcova TOV Kiiim 8r' ai8oi)<; ayav Kai GnoDSfji; TÎYEV 'AvTtyovcx; 6 ßaarlEix;. Kar TOTE oiv im£p7iXr| o0£i<; or vot) EnEKobpaGE Tei) Zf|vcovr, Kai 9iÂd)v aiiTOV Kai nEprßaXXcov aTE E^orvoţ *cov,* fi^rou TV aiiTov npoGTa^ar, öpvix; Kai vEavtEuopEvoţ GW opKco, pfi dTU%f|GErv Tf|q aÎTfiGEax;. ö 8*E XEJEI* amş „TCopEU0£i<; Ep£Gov" GEpvcîx; apa Kai pEyata^povax; Tf)v pE0r|v E^Ey^aţ Kai 9EtGdp£vo<; awoi), pf) TOTE Srappayn i>nö nXriGpovfji;.

290 Athenaeus VIII 345 C. Zfivcov 8' 6 Kursix; 6 Tf|<; ZTodţ KTÎGTTH;, npoţ TOV 6\|/a9dyov, cp GUVE^TI Eni n^Etova %povov, Ka0a 9r|GTV 'AvTtyovoţ 6 Kapixrao<; EV TCO Zf|vcovo<; ßico (p. 119 Wil.), pEydXou Ttvoţ KaTa TF)%R|v i%0iK)q jcapaTE0EVToq, aXXou 8' OTJSEVO; napEGKEuaGpEvou, Xaßcbv öXov 6 Zfivcov dTO Toi) nivaKoţ oîoţ fjv KaTEoOÎErv. Toi) 8' EpßXE\|/avTO<; ai)Tco- TÎ oi)v, E(pr|, Toix; cro^cBVTdţ Got ot£t 7idG%£tv, EÎ GU prav fipăpav pfl SESwriGar EVEYKEÎV ö\|/09aYtav; Diog. Laert. VII 19 *eadem minus eleganter narrat.*

291 Athenaeus V 186 D. 6 8E Zfivcov, ETCÎ TTŢ TOOV napovrcov ö\|/09dycov dnEGupEv apa Tcp 7tapaTE0fîvar TO ânavco Toi) i^Oiio^, GTpE\|/a<; Kai ama; TOV i%0i)v dnEGDpEv EnrXEycov- (Eur. Bacch. 1129) 'Ivd) 8e xăni 0aTEp' E^Erpyd^ETO. *De Bione eadem narrantur* Athen. VIII p. 344a.

292 Diogenes Laert. VII 17- Suoîv 8' imavaKEtpEvorv EV TOTCO, Kai TOÎ) im' aiiTov TOV -09' ¿amöv GKvpaXr^OVTOŢ TCO TCOSÎ, amo<; EKEÎVOV TCO pe loc. - Stobaios, *Antologie,* VII, 44 (voi. I, p. 321 Hense). Odată Zenon - fiind deja bătrân când s-au petrecut acestea - se împiedică şi căzu. „Vin", zise el, „de ce mă strigi?" şi, intrând în casă, îşi puse capăt zilelor. - Lucian, *Longevivii,* 19- Se spune că Zenon [...], în timp ce se îndrepta spre adunare, se poticni şi în clipa aceea exclamă: „De ce mă chemi?"; apoi, întorcându-se acasă şi refuzând orice fel de hrană, se săvârşi din viaţă.

Ailianos, *Istorii diverse,* IX, 26. Regele Antigonos l-a pus într-o mare 289
încurcătură şi într-o situaţie foarte stânjenitoare pe Zenon din Kition. Odată, îmbătat de vin, s-a repezit la Zenon şi, cu sărutări şi îmbrăţişări - în aşa stare îl adusese beţia -, îi ceru să-şi exprime o dorinţă, făgăduindu-i şi avântându-se uşuratic în jurăminte cum că nu i-o va lăsa neîmplinită. La care acesta îi spuse: „Du-te şi vomită", mustrându-l totodată că se îmbătase, dar serios şi cu o anume gravitate, ţinându-l să ia seama nu cumva să plesnească într-o zi umflat de-atâta băutură.

Athenaios, VIII, 345 C. Iată cum povesteşte Antigonos din Karystos, 290
în *Viaţa lui Zenon* (p. 119 Wil.), că procedă odată fondatorul şcolii stoice, Zenon din Kition, cu un gurmand, mare amator de peşte, cu care convieţuia de mai multă vreme. într-o zi se întâmplă să le fie servit la masă un peşte mare şi, nefiind altceva de mâncare, Zenon îl luă din farfurie ca şi cum ar fi vrut să-l mănânce pe tot. Cum celălalt făcu ochii mari, îi spuse Zenon: „Ce crezi că pătimesc cei ce trăiesc cu tine, dacă tu nu poţi să-nduri nici o singură zi lăcomia mea?" Diogenes Laertios, VII, 19, *povesteşte mai puţin elegant acelaşi lucru.*

Athenaios, V, 186 D. Când unul dintre gurmanzii aflaţi de faţă înfu- 291
lecă spatele unui peşte abia servit, Zenon, întorcându-l pe partea cealaltă, înfulecă şi el restul, apoi spuse: (Euripide, *Bacantele,* v. 1129)

„Şi Ino de cealaltă parte îl muncea."[125] *Aceleaşi lucruri se povestesc despre Bion* (Athenaios, VIII, p. 344a).

Diogenes Laertios, VII, 17- La un banchet, doi convivi stăteau culcaţi 292 unul mai sus şi altul mai jos. Când cel de deasupra îşi împunse la un yovcra. E7UGTpa<pevT0<; 8e „TÎ OBV oi'ev TOV imoKr/.m) GOU JTR/.G%Eiv uito GOII;" Suidas s. v. GKIPAÂÎGO).

293 Diogenes Laert. VII 16, 17- oîov eni TOÎ) KaWicora^opEvou noxe £911. 6%ETIOV yap TI OKvripâ); amoi) î)n£ppaivovro; „Sucai©;, EÎTCEV, î)9opâ TOV JIR|/v6V- oi) yr/.p EGTW ev amş rara JtTpi Gaoflai".

294 Stobaeus Florii. 15,12 (Voi. I p. 479 Hense). Zf|vcov npo; TOU; *ănoXo*-youpEvotx; î)7iep Tf|; aî)Tâ)v dGoma; Kai Xeyovxa; EK TCOMIOÎ) TOÎ) nepv- OVTO; r/.vaÂÎGKEiv ***eXejev*** „FI îiot) Kai TOÎ; payEipoi; Guyyvd)G£o0£, Eav dXpupa Xeyaxn neranriKevai xa o\|/a, ori nXfîGo; *ăkxbv* awoî; îmfîp%£v;"

295 Diogenes Laert. VII 18. npo; SE TOV 9vXo7tav8a, O^TE TOU; SiSaGraXouţ opri 9păva; E%EW, «XE! SurtpipovTa; EV naiSapioi;, OÎÎTE EKEÎVOU;.

296 Diogenes Laert. VII 17- oix; 8E KUWKO; TI;, oi) 9F|GA; E^AVOV E%EW EV TŢJ Xr|KI)0q), npOGŢITTIGEV ai)TOV, oi)K £911 8D)GEVV. (X7tE?l06vTa pEVTOI EKEXEDGE GKE\|/ao6av onoTEpo; EÎ'TI dvaiSEGTEpo;.

297 Origenes contra Cels. VIII 35 p. 768. Zf|vcov 8E npo; TOV EinovTa „dnoXoipriv, Eav pf| GE Tipcopf|Gcopai" „ây© 8E, EÎHEV, Eav pf) GE 9U10V KTfiGcopav".

298 Diogenes Laert. VII 23- 8oî)?iov âni KXonfj, 9aGÎv, EpaGTÎyou- TOÎ) 8' EÎTOVTO; „EipapTO pov K?IE\|/ai" £911 „Kai Sapfjvai".

299 Plutarchus **de** virt. mor. 4 p. 443a. KaÎTOi **Kai** Zf**|v©va** 9aGiv eî**; 0Ea**-Tpov **dvvovTa Kv0apcp8oi**)VTo; 'ApoipE©; npo; Toi); **pa0r**|Td; **„i**'copEv, EÎTCEÎV, onco; **KaTapa0**©pEv oi**'av** EVTEpa **Kai** VE**-Opa Kai qWM Kai** OGTâ

moment dat vecinul cu vârful piciorului, Zenon îi trase una cu genunchiul; iar când acela se întoarse spre el zise: „Ce altceva crezi că îndură cel de mai jos din partea ta?!"

Diogenes Laertios, VII, 16, 17- Mă gândesc, de pildă, la remarca 293 făcută despre unul căruia îi plăcea să se dichisească. Pe când acesta păşea cu fereală peste un jgheab, Zenon spuse: „Sigur că se uită chiorâş la noroi: doar nu-i chip, vezi bine, să se oglindească în el!"

Stobaios, *Antologie,* 15, 12 (voi. I, p. 479 Hense). Pe unii care se 294 ştiau vinovaţi de risipă, dar se apărau spunând că ei cheltuiesc din preamultul rămas Zenon i-a întrebat: „Dar voi i-aţi ierta pe bucătari dacă ar spune că au făcut bucatele prea sărate fiindcă aveau sare din belşug?"

Diogenes Laertios, VII, 18. Iar unuia care iubea copiii îi spuse că 295 nici copilandrii nu au pic de minte, dar nici dascălii care-şi petrec toată vremea cu ei nu au mai multă.[126]

Diogenes Laertios, VII, 17- Tot aşa, un cinic ceru odată de la el nişte 296 untdelemn, spunând că nu mai are deloc în flacon. Zenon refuză să-i dea şi, pe când acela se îndepărta, îl îndemnă să se gândească cine e mai neobrăzat dintre ei doi.

Origenes, *Contra lui Celsus,* VIII, 35, p. 768. Unuia care îi spuse: 297 „Am să mor, dacă n-am să mă răzbun pe tine!", Zenon îi răspunse: „Şi eu, dacă nu reuşesc să te câştig de prieten".

Diogenes Laertios, VII, 23- Se povesteşte că odată, prinzând un sclav 298 la furat, se apucă să-l biciuiască. „Mi-a fost sortit să fur!" strigă atunci acela. „Da, şi să fii bătut", adăugă Zenon.[127]

Plutarh, *Despre virtutea morală,* 4, p. 443a. Se spune că odată, în 299 drum spre teatru, unde se ducea să-l asculte cântând pe citaredul Amoibeus, Zenon le spuse discipolilor săi: „Haideţi să vedem cum XOYOU Kori puGpoi) p£Taa%6vTa Kai Tai;£©<; âppâXEtav Kai (pcovfjv r/.9Îr|Giv." *Eadem de an. procreat, în* Timaeo p. 1029f.

300 Stobaeus Florii. 36, 26 (Voi. I p. 696 Hense). Zf|v©v T©v pa0r|T©v APAAKEV TOÎX; pâv 9TXOXOYOU<; EÎvar, TOÎX; 8E X0Y09ÎX01x;.

301 Diogenes Laert. VII 37- KÂEdvfrrn;, ov Kai dcpcopoiot) xarţ GKXrpoKfporţ SEXTOVI;, ar po/aq pâv ypr/.cpovTai, 8raTr|poi)Gt 8â *xo.* ypacpKVTa. Suid. s. v. htXxoq. Cf. Cleanthis apophthegma n. 464.

302 Diogenes Laert. VII 18. 'Apraxcovoţ 8â toi) pa0T|Toi) *noXka* 8raX£Y°|J£-vou oi)K Eixptxbq, evra 8â Kai jtpoJtETMq Kai 0paaE©<; „dSwaTOV, EÎTCEÎV (scil. Zenonem), EÎ pfi GE o naxfip p£0f)©v EYEWTICJEV." o0£v amov Kai Xakav dîtEKdXEr, ppa%u?iayo<; ©v. - Cf. Plut. de educ. puer 3 p. 2a, *ubi simile dictum Diogeni tribuitur.*

303 Diogenes Laert. VII 23- Atovurnou 8â toi) METaGEpâvou Einovroţ am©, 8ra ti amov povov oi) SropGoî, £911 „oi) Y«P aor nraxEi)©."

304 Stobaeus Florii. 36, 23 (Voi. I p. 696 Hense). T©v ttţ âv 'AKaSripia vEavraK©v jtEpi E7UTr|8£updT©v SVEXeyeto r/.cppovMV- o 8â Zf|v©v „âav pf) TÎŢV *jXâaaav,* £911, riţ voiv dnoppâ^aţ SRAXEYŢL, *noXv* TCXEÎCQ ETV Kai EV TOtţ *X6<YOiq* nXrippEXfiaErţ." - Plutarchus vita Phoc. c. 5- Zf|v©v EXEYEV ott 8EÎ TOV 9rX6a090v EÎţ voiv dnopanTOvra 7ipo9Ep£o0ar xfiv A£i;iv. - Cf. Suidas s. v. 'AptGTOTâXrn;- TOV KaXapov dnoppE%cov EÎţ voiv.

305 Diogenes Laert. VII 19- NPOŢ 8â TOV 9aaKovTa Ta *noXXă* am© 'AvTraGâvru; oi)K dpâaKor, %p£tav E090KX£0U<; NPOEVEYKAPEVOŢ, fip©Tr|- GEV EV Trva Kai *KaXâ* E%EW am© SOKEÎ. TOÎ) 8' oi)K EÎSâvar 9fiGa vxoq ,,EÎT' oi)K aia%i)vri, £911, EÎ pâv Tt KaKov fjv EÎpnpâvov im' 'AvTtG0Evou<;,

vintrele, nervii şi oasele, când sunt supuse *logos*-*lilm,* măsurii şi ordinii, ajung să emită şi sunet. *Aceleaşi lucruri sunt spuse în* Despre generarea sufletului *în* Timaios, p. 1029f-

Stobaios, *Antologie,* 36, 26 (voi. I, p. 696 Hense). Zenon spunea 300 despre discipolii săi că unii sunt „filologi", alţii, „logofili".[128]

Diogenes Laertios, VII, 37- ...Cleanthes, pe care Zenon obişnuia 301 să-l compare cu tăbliţele de ceară tare, pe care se scrie greu, dar care păstrează bine caracterele scrise. Suidas, s. v. SEXTO;. *Cf. Apoftegmele lui Cleanthes,* n. 464.

Diogenes Laertios, VII, 18. Discipolului său, Ariston, care vor- 302 bea mult şi fără miez şi uneori precipitat şi cu îndrăzneală, (Zenon) îi adresă

aceste vorbe: „E clar că taică-tău te-a făcut la beţie"; îl mai numea şi flecar, căci el unul era scurt la vorbă. - *Cf* Plutarh, *Despre educaţia copiilor,* 3, p. 2a, *unde acelaşi citat este atribuit lui Diogene.*

Diogenes Laertios, VII, 23- Când Dionysios transfugul îl întrebă 303 odată de ce este el singurul pe care nu-l îndreaptă, Zenon îi răspunse: „Fiindcă nu-mi pun nici o nădejde în tine."

Stobaios, *Antologie,* 36, 23 (voi. I, p. 696 Hense). Odată, un tinerel 304 oarecare din Academie ţinea o prelegere despre moravuri, vorbind numai anapoda. Până la urmă, Zenon îi spuse: „Dacă nu vorbeşti înmuindu-ţi limba în minte, vei face tot mai multe greşeli şi în raţionamente." - Plutarh, *Viaţa lui Phokion,* cap. 5- Precum spunea Zenon, filozoful trebuie să rostească vorbele după ce le-a cufundat în minte. - *Cf* Suidas, s. v. Aristotel: înmuind condeiul în minte.

Diogenes Laertios, VII, 19- Când un oarecare îi declară că nu-i plac 305 multe dintre cele spuse de Antisthenes, Zenon, întinzându-i un studiu al acestuia asupra lui Sofocle, îl întrebă dacă nu e de părere că ar cuprinde şi lucruri frumoase. Cum celălalt răspunse că nu ştie, îl

tom' eKleyopevo; Kod pvripove-ucov, ei 8e ti KaXov, oî)8' erapaMiopevo; KaTE**%EVV;"**

306 Diogenes Laert. VII 20. XeyovTo; 8e TIVO; ainco nepi noXepa>vo;, dx; *ăk'ka* npoGepevo; *ăk'ka* Â.eyei, oKU0pcQ7idoa; £911 „TCOOOU yf/.p <av> *rc/ănaq xă* SiSopeva;"

307 Diogenes Laert. VII 21. rai 7ipoe9epeTO TO TOÎ) Koopiaicn)- o; erapaX-Xopevou TWO; Tobv paGrixcov peyaXa (pwâv, naxa^aţ eînev, dx; oî)**K** ev TO) peyaXco TO EÎ Keipevov eî'ri, *ăXX'* ev TCQ e-6 TO peya.

Cf. Athenaeus XIV 629 A. oî) Koncd); 8e Kai Ka9ioia; o aî)?ir|Tf|;, envpaXXopevot) TWO; T6>v pa0r|Tâ)v oroXevv peya Kai TOWO peleTâhro;, natala; eînev oî)**K** ev TCQ peyaXco TO eî Keipevov eîvai, *ăkXă* ev TCQ e-6 TO peya.

308 Diogenes Laert. VII 20. TOÎ; e-6 Xeyopevoi; oî)**K** opri Seîv KaTaXei- jceaBai TOJHJV, oxmep TOÎ; dyaGoî; Te%vÎTai; ei; TO 0eaoao0av TOÎ)- vavTÎov 8e TOV dKowvTa oiko) npo; TOÎ; Âeyopevou; yiveaflai, okrte pfi Xappavevv %povov ei; **TT|V** envaripeicoGvv.

priorem partem huius dicti corruptam esse, mihipersuasum est; fortasse: TOÎ; eXeyopevoi;.

309 Diogenes Laert. VII 22. pfi Ta; 9cova; Kai Ta; Xe^ev; dnopvripove'ueiv, dMia nepi **TTIV** SiaGeow Tfj; %peia; **TOV VOÎA**[1] do%oXeîo0ai, pfi okyjcep **KV|/T|GÎV TI** va **TI** oKeuaoiav dvaXappavovTa;.

310 Stobaeus Florii. 36, 19 (Voi. I p. 694 Hense). Zf|vcov npo; TOV nleico XaXeîv GeXovTa îj dKoîtew „veavioKe", eînev, „fi 9*601; fipîv yMraav pev piav, 8îx> 5e dna raxpeo%ev, îva 8m?iaoiova d>v Xeyopev dKowopev." - Diogenes Laert. VII 23- npo; TO <pAA)ocpoi>v peipdiaov „8vd Toino, eîne, 8-DO dna e%opev, crtopa 8e £v, îva nXeiova pev dKoîiropev, fîTTOva 8e Xeycopev." - cf. Plutarchus de garrul. 1, p. 502c. KG^OTTI; ydp

apostrofa Zenon: „Dar nu ţi-e ruşine, dacă Antisthenes a spus un lucru greşit, tocmai pe acela să-l alegi şi să-l citezi, iar dacă a spus şi lucruri bune să nici nu te oboseşti să iei aminte?"

Diogenes Laertios, VII, 20. Unuia care făcea observaţia că la Pole- 306
mon una e tema anunţată şi altul e conţinutul discursului, Zenon, încruntându-se, îi spuse: „Deci tu câte parale ai fi dat pe marfa lui?"[129]

Diogenes Laertios, VII, 21. Avea obiceiul să citeze vorba lui Kaphisias,
307 care, văzându-l pe un discipol de-al său cum se străduia să sufle în flaut cu toată forţa, după ce-i trase o lovitură, îi spuse că nu binele stă în forţă, ci forţa în bine.

Cf. Athenaios, XIV, 629 A. Bine a făcut şi Kaphisias flautistul, care, văzându-l pe unul dintre discipolii săi cum îşi dă toată osteneala să sufle cu forţă în flaut, îi dădu o lovitură spunându-i că nu binele stă în forţă, ci forţa în bine.

Diogenes Laertios, VII, 20. Vorbitorii iscusiţi nu au nevoie, precum 308
artiştii talentaţi, să se îndepărteze de operele lor pentru a le putea privi mai bine. Dimpotrivă, cel ce ascultă trebuie să fie aşa de absorbit de cele rostite, încât să nu aibă răgaz pentru a face observaţii. *Sunt sigur că prima parte a acestui citat este coruptă; poate roit;* eleyopevoK;.

Diogenes Laertios, VII, 22. Mai spunea că nu trebuie să memorăm 309
cuvintele şi expresiile dintr-un precept, ci să ne străduim a-i prinde cu mintea alcătuirea, iar nu să îl luăm de-a gata, ca pe un fel de bucate bine fierte şi gătite.[130]

Stobaios, *Antologie,* 36, 19 (voi. I, p. 694 Hense). Unuia care voia să 310
vorbească mai mult decât să asculte Zenon îi spuse aşa: „Tinere, natura ne-a dat o limbă şi două urechi ca să ascultăm de două ori mai mult decât vorbim." - Diogenes Laertios, VII, 23- Unui tinerel palavragiu îi spuse: „De asta avem două urechi şi o singură gură: ca să ascultăm mai mult şi să vorbim mai puţin." - *Cf.* Plutarh, *Despre vorbărie,* 1, at)0aîp£x6<; EGXW (fi daryr|GÎa) dv0pdmcov, oîpar, pepcpopevcov oxr plav pev yM>xxav, 8f)o 8' ooxa E%oixjrv. - id. de audiendo 3 p. 39b. Kori yap xov 'EnapevvobvSav o EnlvGapoţ ETCarvrâv £9x1 pf|x£ nXelova yiyvoxTKOvxi pf|TE EÂ.dxxova 90EyyopEVM pr/iuoq EVXU%EÏV EXEpco. Kai xr|v 9"Davv fiprâv EKdaxcp Myowv 8f)o pâv ooxa 8oi)var, plav Se yM>xxav, ©5 eXdxxova XeyEvv fj dKolterv o9£ÎXovxr.

311 Diogenes Laert. VII 21. vEavÎGKou *noXXă Xakowxoq* £9x1 „xd ©xd aou EÎ; xf)v yM>xxav GUV£ppf)r|K£v."

312 Stobaeus Florii. 57, 12. Zfiv©v o ZxroîKoţ 91X600901; op©v xrva x©v yv©prp©v ino xoi) dypoi) nepran©pEvov EÎTCEV- „edv pf) ai) xoinov dnoXăarn;, ot)x6<; GE *ăno?J:at:i."*

313 Plutarchus de vit. pud. 13 p. 534a. xo xoi) Zf|vcovo<;, *oq* dnavxfiaai; veavioKcp xrvi xcbv Guvf|0cov Jtapd *xo* XEÎ%oq fiGUxfl paSî^ovxr Kai ni)0o- pEvoţ oxr 9Ei)yEr 9ÎX0V di;roi)vxa papxupEîv ai)xco xd \|/Eu8fî- „xr 9riarv, dpăXxEpE; aâ pâv

EKEÎVO<; dyvcopovrâv Kai dSrKdov oi) SESVEV oi)8' aia%i)v£xav ai) 8' EKEÎVOV imăp xcbv StKaîcov oi) 0app£î<; imoGxfîvat;"

314 Diogenes Laert. VII 19- pErpaidoD 8E îtEpvEpyoxEpov napa xfiv fiXndav Epcoxrâvxoi; £f|xripd xr, npoafiyayE npoţ Kaxonxpov Kai EKEXEUGEV EppXE\|/ar. ETCEVX' fipd>xr|G£v EÎ SOKEÎ ai)xco appoxxovxa Etvar o\|/£t xoraiixri xorama £r|xf|paxa.

315 Diogenes Laert. VII 21. vEavraKoi) 8E xrvoţ 0paaf)x£pov SraXEyopEvoi) „oi)K av Ernorpr, £9x1, pEtpaKtov, ă ETCEp%£xat por."

316 Diogenes Laert. VII 21. npoţ xov KaXov EÎnovxa oxr oi) SOKEÎ aiixq) Epaa0f|G£G0ar o 00905 „oî)8EV, £9x1, iprâv d0Xu»x£pov EG£G0ar xcbv KaAâv."

p. 502c. Căci aceasta (adică sporovăiala) este o surzenie intenţionată a oamenilor pe care îi supără probabil faptul că au o singură limbă şi două urechi. — *Idem, Despre cum ar trebui ascultate prelegerile,* 3, p. 39b. Şi, bunăoară, Spintharos, în elogiul adus lui Epaminonda, spunea că nu e uşor de găsit vreun altul care să ştie mai multe şi totodată să spună mai puţine. Şi este un lucru ştiut că natura ne-a dat fiecăruia dintre noi două urechi şi o singură limbă pentru a ne determina să vorbim mai puţin decât ascultăm.

Diogenes Laertios, VII, 21. Unui tânăr care vorbea întruna, Zenon **311** îi spuse: „Urechile ţi s-au contopit cu limba."

Stobaios, *Antologie,* 57, 12. Zenon, filozoful stoic, văzându-şi unul **312** dintre cunoscuţi cuprins de furie, îi spuse: „ Dacă nu-i pui capăt, îţi va pune ea ţie."

Plutarh, *Despre complezenţă,* **1**3, p. 534a. Zenon, întâlnindu-se odată **313** cu un tânăr din cercul său de apropiaţi care se furişa pe lângă ziduri şi aflând că fuge de un prieten care îi pretindea să depună mărturie mincinoasă în favoarea lui, îl admonestă cu aceste vorbe: „Ce tot spui, nătărăule? Aceluia nu i-a fost nici frică, nici ruşine să te trateze nedrept şi cu rea-credinţă, iar tu nu îndrăzneşti să-l înfrunţi pentru a apăra dreptatea?"

Diogenes Laertios, VII, 19- Un tânăr îi puse o întrebare care nu se **314** potrivea deloc cu vârsta lui. Atunci Zenon îl duse în faţa unei oglinzi şi—1 îndemnă să se privească. Apoi îl întrebă dacă el socoate că o asemenea chestiune se potriveşte cu aşa o înfăţişare.

Diogenes Laertios, VII, 21. Şi către un alt tânăr, care vorbea cam **315** deşucheat: „Eu unul, băiete, mai că nu ţi-aş spune ce-mi trece prin minte."

Diogenes Laertios, VII, 21. Iar altuia, unui tânăr arătos care socotea **316** că înţeleptul nu trebuie să se îndrăgostească, îi dădu această replică: „Atunci nu ar fi nimeni mai nenorocit decât voi, cei frumoşi."[131]

317 Diogenes Laert. VII 22. navrcov ***eXejev*** cmpeneoTepov eîvai TOV Tixpov, Kori pr/.ÀIGTA eni T6)V vecov.

318 Diogenes Laert. VII 23- npoţ TOV K£%pKjpevov TCQ pup©, „TÎ; EGTVV, E(pT|, o YDvavKoţ o^cov;"

319 Stobaeus Ecl. II 31, 81 p. 215,13 W = Exc. e MS. Fior. Iohan. Damasc, p. II c. 13, 81. Zfivcov epa>Tr|0£Î<;, *lunc, ăv* ti; veoţ eXd%KJTa dpapxdvov „ei Ttpo cxp0aÂ.pă)v e%ov, £911, oii; pr/./aGTa Tipd Kai aio%i)v£Tai".

320 Diogenes Laert. VII, 23- TOOV yvcoplpcov TWO; naiSdpiov pepcoXcoma-pevov Geaodpevoţ, npoţ amov „op© oou, £911, TOÎ) Gupoi) TA i'%vr|."

321 Diogenes Laert. VII 23- ***eXeje*** 8e (scil. o Zf|vcov) priSev eîvav Tf); oif| 0£a><; dMiOTpu»T£pov npoţ KaTdXri\|/vv TOOV eraoTr|pâ)v.

322 Gnomologion Monacense 198. o amoţ (Zf|vcov) £911 TTIV pev opaoiv *ano* TOÎ) depoţ taxppavew TO 900;, TTIV 8e \|/U%TIV *ano* TOOV paGripaicov.

323 Stobaeus Florii. 98, 68 Mein. Zf|vcov ***eXejev*** OTJSEVO; fipdţ O^TCO nâ-veoGai dx; %povou. ppa%i)<; y&p ovrcoţ O pioţ, f] 8e TE%vr| paKpfi, Kai pâMiov f] ta; Tfj; \|n>xfls vooouţ iaoaoGai 8uvapevr|. - Diogenes Laert. VII 23- priSevoţ 0' fipdţ oikax; eîvai EVSEEÎ; dx; %povou.

324 Gnomologion Monacense 197- o amo; (Zf|vcov) epa>TR|0£i; TÎ ecra 91X0; „aWio;, <E9RI>, oîo; eyd)." - Diogenes Laert., VII 23- epa>TR|0£i; TÎ; EGTV 91X0;; *ăXXoq,* opri, eyd).

325 Diogenes Laert. VII 26. TO E-6 yivEoGai pev napa pvKpov, oî) pfiv ptKpov eîvav.

Diogenes Laertios, VII, 22. Obişnuia să spună că lucrul cel mai urât 317
este îngâmfarea, mai ales la tineri.

Diogenes Laertios, VII, 23- Iar unuia care se dăduse cu parfum, îi 318
lansă întrebarea: „Cine miroase aici a femeie?" C/TXenofon, *Banchetul,* II, 3.

Stobaios, *Excerpte,* II, 31, 81, p. 215, 13 W. = Extras din MS. Floren- 319
tinum, Iohannes Damascenus, p. II, cap. 13, 81. Fiind întrebat cum ar putea greşi un tânăr cât mai puţin posibil, Zenon a răspuns: „Avându-i dinaintea ochilor pe aceia pe care îi preţuieşte şi îi respectă cel mai mult."

Diogenes Laertios, VII, 23- Văzându-l pe sclavul unuia dintre cunos- 320
cuţii lui plin de vânătăi, îi spuse acestuia: „Văd urmele mâniei tale."

Diogenes Laertios, VII, 23- Pentru dobândirea cunoaşterii, spunea 321 el
(adică Zenon), nimic nu-i mai dăunător ca îngâmfarea.

Gnomologium Monacense, 198. Tot el (Zenon) susţinea că vederea 322
ia lumina din aer, iar sufletul - din cunoştinţe.

Stobaios, *Antologie,* 98, 68 Mein. Zenon spunea că nimic nu ne este 323
mai trebuincios decât timpul, fiindcă viaţa e scurtă, dar arta e lungă, mai ales aceea care ştie să trateze maladiile sufletului. - Diogenes Laertios, VII, 23- Nimic nu ne este mai necesar ca timpul.[132]

Gnomologium Monacense, 197- Zenon, fiind întrebat ce este un prie-
324 ten, răspunse: „Un alt eu însumi." - Diogenes Laertios, VII, 23- La întrebarea: „Ce este un prieten?", el răspunse: „Un alt eu însumi".[133]

Diogenes Laertios, VII, 26. Binele se înfăptuieşte puţin câte puţin, 325 şi
totuşi nu-i puţin lucru în sine.

326 Maximus serm. 26 (Boissonade Anecd. Gr. Voi. I p. 450). Zfivcovoţ- ZfjGr, ¿5 avGpcone, pf) povov tva ^YTl? ^-Tl?» "M/ tva TO ¡¡flv npoţ to e-6 ¡¡flv Kaxaxpfiari.

Idem Apostol. VII 34 n, Arsen. XXVII 53.

327 Diogenes Laert. VII 20. SEÎV 8E £911 tovco StaXEyopEvov, âanep toix; ■DnoKprrai;, rnv pev cpcovfiv Kat TTIV 8-uvaptv pEyaXriv E%Etv- TO pevror atopa pf) Sve^KErv- o novEtv Toix; noXXd pâv XaXowtaţ, âS-uvata 8e.

328 Diogenes Laert. VII 20. eiitövrcx; 8E ttvo<; Ott ptKpa am© SOKET ta /VOYDPTA XÖ)V 91X00690)1' ***„Xejev;,*** EIJCE, *xähvßx*|. SEI pEvtot Kat TÀQ GUX- Xaßa<; amoov, Ei Suvatov, *ßpcr/fiaq* Etvar."

329 Diogenes Laert. VII 26. EXEYE TE KpEtrtov Etvar tot<; TCOGVV 6Xto0£tv RJ TFJ YXCOTTT].

Cetera huius dicti testimonia, quod etiam Socrati tribuitur, composuit Wachsmuthius în Sauppii Satura philologa p. 29 (Pearson).

330 Diogenes Laert. VII 23- TÖ KaXXo<; ETTCE Tf|<; GaxppoGwrn; av0o<; Etvar- oi 8E tot) KaXXotx; rnv G©9poGt)vriv.

Haec quoque corrupta esse constat. GO^POG-UVTH*; pro* 9a>vfj<; *scripserunt Cobetus et WÜamowitzius, collato* Diog. Laert. VII 130 ©pa 6iv0oq ap£Tf|<;. *Potest etiam, nifallor, priore loco* pa>pr|<; *scribi, altero* 9a>vf|v *re- tineri. Ita origo corruptelae esset apertior.*

331 Diogenes Laert. VII 21. EXEYE 8E Kat wv 9tXoG69cov torx; TCXEIGTOIX; ***TÖ.*** pEv *noXka* 0.0690 Etvar, *xä* 8e ptKpa Kat *x|)~/r\pä* dpa0Etq.

332 [Theodor. Metoch. p. 812 Kiessling. Kat 6 pEv Zf|vcov EXEYEV „fpi0£, napfjMtev, OÜSEV 7ipö<; EpE Ka0oXot)", 7i£pt toov Evtat)0a npaypaTcov Kat tot) ßtot) 9tX0G09ä)v.]

Maxim Mărturisitorul, *Predici*, 26 (Boissonade, *Anecdota graeca*, 326 voi. I, p. 450). Iată o maximă a lui Zenon: „Trăieşte, omule, nu doar ca să mănânci şi să bei, ci ca să faci din viaţa ta o viaţă frumoasă."[134] *Idem,* Apostolios, VIII, 34 n, Arsenios, XXVIII, 53.'

Diogenes Laertios, VII, 20. <Zenon> era de părere că trebuie să vor-
327 bim cu o anumită dicţie, precum actorii, cu voce tare şi cu forţă, fără a deschide însă gura prea mare, cum fac oamenii care vorbesc mult, dar fără sens.

Diogenes Laertios, VII, 20. Altuia, care spunea că i se par prea concise
328 sentenţele filozofilor, îi replică: „Bine zici, iar dacă s-ar putea ar trebui ca şi silabele să le fie scurtate."

Diogenes Laertios, VII, 26. Mai spunea că e mai bine să ţi se potic- 329
nească picioarele decât limba.

Celelalte mărturii asupra acestei zicale, care îi este atribuită şi lui Socrate, au fost strânse ¿/¡?Wachsmut în *Satura Philologa, omagiu lui* Hermann Sauppe, p. 29 (Pearson).

Diogenes Laertios, VII, 23- Numea frumuseţea floarea vocii, sau, după
330 alţii, vocea - floarea frumuseţii.

Şi acestea se ştie că sunt corupte. Cobetşi Wilamowitzpropun ooxppoowriţ *în loc de* 9a>vfj(;, *comparând cu Diogenes Laertios, VII, 130,* ©pa avGoţ *apexA;. Ar mai fi posibil, dacă nu greşesc, ca pe locul primei ocurenţe să fi fost scris* pobpru;, *iar în celălalt să se fi păstrat* 9a>vf|v. *în felul acesta originea coruperii ar fi mai vădită.*

Diogenes Laertios, VII, 21. Spunea că majoritatea filozofilor sunt în 331 cele mai multe privinţe ignoranţi,[135] iar în cele mărunte şi comune, nepricepuţi.

[Theodoros Metochites, p. 812 Kiessling. Iar în privinţa celor ce se 332 petrec aici şi despre viaţa filozofilor, Zenon spunea: „A venit, a trecut, dar nimic care să mă privească".]

APPENDIX

Fragmenta Zenonis ad singulos libros relata

I. Ifepi ávGpdmou <p-üG£co<; = n. XIV (ind.)

II. 'AnopvripovE'üpaTa KpáTT|TO<; fiGitcá (ind.)

fr. 1 n. 273	P-	62, 32
III. Aiocxpipai		
fr. 1 n. 250	P-	59, 11
IV. "EXEY%OV 8-üO (ind.)		
V. IIEpi xflţ "EA,A/nvncife rcoaSeiaţ (ind.)		
VI. Ei; 'HaióSou ©EOYOVIAV		
fr. 1 n. 100	P-	28, 5
fr. 2 n. 103	P-	29, 6
fr. 3 n. 104	P-	29, 17
fr. 4 n. 105	P-	29, 21
fr. 5 n. 167	P-	43, 20
fr. 6 n. 276	P-	63,25
VII. KAGOXIKÁ (ind.)		
VIII. IIEpi TOI) KAGFIKOVROŢ (ind.)		
fr. 1 n. 230	P-	55,6
IX. IIEpi XÉ^ECOV (ind.)		
X. IIEpi /MJOI)		
fr. 1. n. 45	P-	15, 26
fr. 2 n. 46	P-	16, 1
XI. AtiaEiţ (ind.)		
XII. IIEpi vópou (ind.)		
XIII. IIEpi TOI) oXou		
fr. 1 n. 97	P-	27, 5
fr. 2 n. 102	P-	28, 14
fr. 3 n. 117	P-	33, 33
fr. 4 n. 119	P-	34,9
XIV. IIEpi óppf¡<; îj TtEpi ávGpobraov <pî)G£CQ<; (ind.)		
fr. 1 n. 179	P-	45, 20
XV. IIEpi owioa;		
fr. 1 n. 85	P-	24,5

APENDICE

Fragmentele lui Zenon raportate la fiecare scriere în parte

I. *Despre natura omului* = n. XIV (ind.) II. *Memorabilele etice ale lui Krates* (ind.), fr. 1 n. 273

III. *Disertaţii,* fr. 1, n. 250

IV. *Respingeri,* în două cărţi (ind.)

V. Despre educaţia greacă (ind.)

VI. *Despre* Teogonia *lui Hesiod,* fr. 1 n. 100, fr. 2 n. 103, fr. 3 n. 104, fr. 4 n. 105, fr. 5 n. 167, fr. 6 n. 276

VII. *Chestiuni generale (*ind.) VIII. *Despre îndatorire* (ind.), fr. 1 n. 230

IX. Despre formulări (ind.)

X. *Despre logos,* fr. 1. n. 45, fr. 2 n. 46

XI. *Rezolvări* (ind.) XII. *Despre lege* (ind.)

XIII. *Despre univers,* fr. 1 n. 97, fr. 2 n. 102, fr. 3 n. 117, fr. 4 n. 119

XIV. Despre impuls sau despre natura omului (ind.), fr. 1 n. 179 XV. Despre substanţă, fr. 1 n. 8

5XVI. nepi 6\|/ECQ<; (ind.) XVII. nepi naGdov (ind.)

fr. 1 n. 211 p. 51, 32

XVIII, nepi TCovntrKfji; dKpodaEax; (ind.) XIX. noXrtEla (ind.)

fr	1	n. 222	P-	54,3
fr	2	n. 248	P-	59, 4
fr	3	n. 252	P-	59, 24
fr	4	n. 259	P-	60, 26
fr	5	n. 260	P-	60, 30
fr.	6	n. 261	P-	60, 34
fr.	7	n. 262	P-	60, 38
fr.	8	n. 263	P-	61, 13
fr.	9	n. 264	P-	61, 25
fr.	10	n. 265	P-	62, 3
fr.	11	n. 266	P-	62, 8
fr.	12	n. 267	P-	62, 10
fr.	13	n. 268	P-	62, 13
fr.	14	n. 269	P-	62, 16
fr.	15	n. 270	P-	62, 20

XX. npopÂr|pr/.TO)v 'OprpiKMV (ind.)

e'

fr.	1	n. 274	P-	63, 6
fr.	2	n. 275	P-	63, 16

XXI. **n**\)0ayopiKr/. (ind.) XXII. nepi aripelcov (ind.)

XXIII. Te%vr| (ind.)

XXIV. nepi (puGEoq

fr. 1 n. 176 p. 44, 35

XXV. nepi TOI) TCATA (p-uarv plot) (ind.) XXVI. Xpeîar

fr. 1 n. 272 p. 63, 2

*9*XVI. *Despre aspect* (ind.)

XVII. *Despre pasiuni* (ind.), fr. 1 nr. 211

XVIII. *Despre lectura poeziei* (ind.)

XIX. *Republica* (ind.), fr. 1 n. 222, fr. 2 n. 248, fr. 3 n. 252, fr. 4 n. 259, fr. 5 n. 260, fr. 6 n. 261, fr. 7 n. 262, fr. 8 n. 263, fr. 9 n. 264, fr. 10 n. 265, fr. 11 n. 266, fr. 12 n. 267, fr. 13 n. 268, fr. 14 n. 269, fr. 15 n. 270

XX. *Probleme homerice,* în cinci cărţi (ind.), fr. 1 n. 274, fr. 2 n. 275

XXI. *Chestiuni pitagoreice* (ind.) XXII. *Despre semne* (ind.)

XXIII. *Arta* (ind.)

XXIV. *Despre natură,* fr. 1 n. 176

XXV. *Despre viaţa în acord cu natura* (ind.) XXVI. *Precepte,* fr. 1 n. 272

Pars II ZENONIS DISCIPULI

1. Aristo Chius **Vita**

333 Diogenes Laért. VII 160. 'ApÍGXcov ó XTo<; ó OáAav0o<;, éraKaAoí)p£vo<; Eevpfiv *(secunturplácito).* oikco Sé <piAc>GO<pa)v Kai év KrivoGápyei 8ra- A£yóp£vo<; i'G%UGEV AÍPEXIGXRIQ R/.KOÍIAAI. MiAxiáSriq OÍA¹ Kai Aí<piAoq 'ApvGTobvevov 7IP0GTJY0P£i)0VT0. fjv Sé xr<; NEVGTVKA; Kai 6% Acó nenovripé- vo<;- O0EV ó Típcov (pr|GÍ 7iepi aúxoí)- (fr. 61 W.)

Kai xr<; 'ApÍGxa>vo<; yéwr|<; ano aípúAov éAKcov. jcapapaAcbv 8é noAépa>vr, cpriai Au>KAf|q ó Máyvriq, p£xé0£xo, Zfivovoq áppcoGXía paKpa 7t£put£GÔvxo<;- (*secuntur narratiunculae de Aristonis cum Perseo et cum Arcesilao litibus* n. 346. 347) BipAía 8' aircoi) <pép£xar TÓSE- NPOXPEJITIKCÜV p', Ffepi TCÖV Zf|va>voq Soypáxcov- AráAoyor- £%oAá)v T|- Ilepi GO<píaq Sraxprprov C¡- EpomKoa Sraxprpaí- 'Ynopvfipaxa i)7iép K£vo8oí;ía<;- 'YnopvripáxcQV KE'- 'AnopvripovEupáxcQV y'- XpErrov ra'- Ilpóq xoiiq pf|xopaq- Ilpóq xáq 'AAEí;ÍVOU ávxrflxwpáq- Ilpóq xoix; 8ra- AEKXVKOÍX; y'- **ripóq** KA£áv0r| v- 'EJUGXOAMV 8'- (*Distinxi epistulas a libro np.* KA,.)

riavaíxioq Sé Kai IoxriKpáxriq póvaq airari) xáq éíiiGXoAáq qxxai, xa Sé áAAa xoi) 7ieprnaxrixrKoi) 'ApÍGxa>vo<;. xowov Aóyo<; 9aAaKpov ovxa éyKau0f¡var imó fiAíot) Kai ©SE x£A£Uxf|Gar.

Cf. proem. 16. Kai oí pév aiixrov (scil. xrov <prAoGÓ9cov) KaxéAutov imopvfipaxa, oí 8' oAax; oi) Gt)véypa\|/av, oxm£p Kaxá xrva<; ZcoKpáxrn;, ExíAncov, **Oí/viJiJioq,** M£vé8r|po<;, **nîippov** ... Kaxá xivaq ITu0ayópa<;, 'ApÍGXcov ó XTo<;, nAfiv énrGxoArov óAíycov

1. Ariston din Chios **Viaţa**

Diogenes Laertios, VII, 160. Ariston din Chios, chelul, poreclit şi Sirena... (*urmează învăţături).* Practicând acest fel de filozofie şi ţinând prelegeri în Kynosarges[1], a dobândit o foarte mare influenţă, încât a fost numit întemeietor de şcoală filozofică[2]. Miltiades şi Diphilos[3] au fost numiţi aristonieni. Avea o mare putere de convingere şi ştia să atragă mulţimea. De aceea Timon spune despre el (fr. 61 W.): „Şi unul care-şi trage obârşia din ademenitorul Ariston". Diokles din Magnesia spune că, în timp ce Zenon avea o boală gravă, Ariston a intrat în cercul lui Polemon şi şi-a schimbat viziunea filozofică. (*Urmează povestioare despre disputele lui Ariston cu Persaios şi cu Arkesilaos,* n. 346-347-) Cărţile atribuite lui sunt următoarele: *Protreptice,* în două cărţi; *Despre teoriile lui Zenon-, Dialoguri; Lecţii,* în şase cărţi; *Disertaţii despre înţelepciune,* în şapte cărţi; *Disertaţii despre dragoste; Comentarii despre vanitate; Comentarii,* în douăzeci şi cinci de cărţi; *Memorabilia,* în trei cărţi; *învăţături,* în unsprezece cărţi; *împotriva retorilor; Răspuns la contraargumentele lui Alexinos*[4]*; împotriva dialecticienilor,* în trei cărţi; *împotriva lui Cleanthes; Scrisori,* în patru cărţi. *(Am considerat* Scrisorile *ca fiind diferite de scrierea* împotriva lui Cleanthes.) Panaitios şi Sosikrates[5] socotesc numai *Scrisorile* ca aparţinându-i lui Ariston; toate celelalte lucrări i le atribuie lui Ariston peripateticul[6]. Se povesteşte că, fiind chel, a făcut insolaţie şi a murit. *Cf.* Introducere, 16. Unii dintre aceşti (filozofi) au lăsat scrieri, alţii nu au scris nimic, cum sunt, după unii autori, Socrate, Stilpon, Philippos[7], Menedemos, Pyrrhon [...], după alţii, Pitagora şi Ariston din Chios au lăsat doar câteva scrisori.

334 Themistius or. 21 p. 255 Hard, e^avevto; 8e ev qnXocxxpia Kai EKÂ.dpi|/avTO<; TOÎ) dÂ.r|0oî)<;, dvaipam jtdvTEq *ănoXa\ xn)<3||>* oi auXXa- popevov TOÎ) epyot). 8ia TOWO fiana^ETO 'Apurtcov KXeav&nv Kai TOOV opvXriTobv EKOWcbvEl.

335 Ind. Stoic. Here. col. XXXIII, 4. (ne)pi *yz* pfiv | 'ApÎGTcov(o; TO)î) Xiou | napap ... etc.

col. XXXIV, tflţ TpaycpSCia; rp p(ev dv)|8pcovrn.; xflţ YPª(9'Hţ)' I vco 8e dppoa(TO)v | ăv pov(o)v Ka(i) TO(V)OÎ)|T6 TI XE(%0)EV oî) p(ovo)v | î'GCQ(<;) 1)9' (fi)poi)v 8 ... etc.

Nolui omittere, quae ad Aristonem aliquo modo pertinere certum est; sed sententia parum perspicitur. Temptavi: (npo; 8e TO *noXXa.y/ac,* 8*6-vao0ai EÎ;r|Y£ÎG0ai mv r/.Gr/.cţiEia pera) xf\q TpaycpSCia; d)p(a Guv)8pq)ri TI; Tfj; YPª(ʿP'Hţ)- *Agitur fortasse de loco libri obscuro et tragica dictione fucato. Qui liber aut Aristonis fuit aut de Aristone conscriptus. Supplementa în textu posita sunt Buecheleri.*

336 inJ, Stoic. Here. col. XXXV. GUVEVETCVEI pET(a) | TOOV *Xoy&v* păvo; | TV KA(i 0u)pov, dxjîtEp 19riGiv o (TC)OIT|TTI; TT|(v) 'A&nvâv, ©06' ĂKAO]TOV Ka0(d)nep ... (ev) | p£0ai;..........| pETEra ... etc.

Aristonis admirabilem dicendi vim describi certum est.

337 Aelianus Var. Hist. III, 33- Sdrupo; o oci)X.riTnţ 'ApioTcovo; TOÎ) 91x0-G090D NOXXDKI; FJKPODTO, Kai KT|Xoî)p£vo; EK TOOV XEY°|J£vc0v *ZT&lzyzv-* (E 215)

EÎ pfi ÂYO) TO8E TO^a (pa.Eivq) EV nupi GEÎTIV, TOÎ); a-uXoî); aivmopEvo; Kai Tponov Tiva TTIV TE%VT|V EK9auXi£a>v na- papoXfj Tfj npo; 9iXoao9iav.

338 Strabo I p. 15 *[de Eratosthene).* „EYEVOVTO *yâp,* 9T|GÎV, OX; OTJSETCOTE, KATA TOWOV TOV Kavpov 1)9' £va TCEpipoXov Kai piav TCOXIV oi KaT' 'ApiaTcova

Kai "ApKEGÎÂaov dv0f|Gavr£; 91x000901."---------------o 8E 'ApKEaiXaov Kai 'ApiaTcova T6)v Ka0' aînov dv&naavTcov Koptxpaiou; TÎ0R|GIV.----------------EV amai; yr/.p Tai; r/.jtocpr/.GEGi xamaiţ ÎKavfiv da0EV£iav âpcpodvEi Tfj; Eat)Toî) YV(»|J-'NŢ, fî T0"S Zrivcovo; TOÎ) KVTVECO; Yvcopvjaoţ YEvopEvo;

Themistios, *Discursuri,* 21, p. 225 Hard. în schimb, în filozofie, 334 îndată ce adevărul apare şi străluceşte, toţi cei care iau parte la descoperirea lui trag foloase, iară să verse o picătură de sânge. De aceea Ariston îl îndrăgea pe Cleanthes şi era în relaţii bune cu discipolii lui.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXIII 4. în ceea ce-l priveşte 335 pe Ariston din Chios...

Col. XXXIV. Iar lăcaşul bărbaţilor din dicţiunea tragică: un singur lucru şi similar, spus poate nu numai de noi, este adecvat raţiunii. *Nu am vrut să omit nimic din cele care, în mod sigur, se referă într-un fel sau altul la Ariston; dar fraza este prea puţin inteligibilă. Am încercat* Cât priveşte putinţa de a explica în mai multe feluri, chiar dacă o necla-ritate din dicţiunea tragică s-ar adăuga totodată... *S-ar putea să fie vorba de un pasaj obscur al cărţii, ornat cu dicţiune tragică. Carte care fie a fost a lui Ariston, fie a fost scrisă despre Ariston. Completările adăugate în text îi aparţin lui Biicheler.*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXV. Inspira cu vorbele sale 336 aşa o forţă şi aşa o vigoare, încât - cum spune poetul despre Atena - fiecare...

în mod cert este descrisă admirabila forţă discursivă a lui Ariston.

Ailianos, *Istorii diverse,* III, 33- Flautistul Satyros asculta adesea 337 prelegerile filozofului Ariston şi, încântat de cuvintele acestuia, spunea:

„Dacă nu lepăd săgeţile astea în focul strălucitor"[8], făcând aluzie la flaute şi arătând astfel că socoteşte arta sa inferioară în comparaţie cu filozofia.

Strabon, I, p. 15 *{despre Eratostene).* „în acelaşi timp, povesteşte el, 338 s-au adunat ca niciodată, în aceeaşi incintă şi acelaşi oraş, filozofi vestiţi, discipolii lui Ariston şi Arkesilaos." [...] El însă îi consideră pe Arkesilaos şi pe Ariston corifei ai filozofilor care au fost în floare pe vremea sa. [...] Or până şi în aceste declaraţii el îşi arată limpede limitele gândirii, fiindcă, deşi l-a cunoscut pe Zenon din Kition la

'A0i|vr|Gi TCOV păv EKEÎVOV 8TA8EÎ;APEVCQV otiSEvoţ pEpvr|xat, xotx; 8' EKEÎVCO 8t£VE%0Evxa<; Kori âv 8ta8o%ri ot)8Epta aob^Exat, xot'nouq dv0fjaat (pr|C)i Kaxa xov Kaipov EKEÎVOV.

339 Diogenes Laert. VII 182. OMOŢ (scil. Chrysippus) OVEISKJGEÎ; TMO xtvoţ dxt oî)%t napd 'Aptaxcovt pExa TCOXM>V a%oXa^ov- „EÎ xoîţ TioAAoîţ, EÎ7IE, npoaEÎ%ov, oî)K av E9TA0G09R|GA."

340 Diogenes Laert. VII 18. 'Aptaxcovoţ 8E toi) pa0T|xot) *noXXă SiaXzyo*-pEvot) OTJK EtxptJMq, Evra 8E Kat nponExcoţ Kat GpaaEcoţ „dSwaxov, EÎTCEÎV (TOV Zfivcova), EÎ pfi GE O naTTip pE&ocov EyEvvriaEv." O0EV amov Kat *XăXov* R/.JTEKR/./VEI, ppa%t)/V6YOQ âv.

341 Athenaeus VII 281 c. Kat xoov ExcotKâ)v 8E XWE<; Gt)v£9f|\|/avx0 xawr|<; Tfiţ fiSovrjţ- 'Epaxoo0Evr|<; *yovv* O KupTŢvaîoţ pa0r|XTi<; yEvopEvoţ 'Apta- xcovoţ xot) Xtot), *oq* -qv EÎŢ xoov ano xf|<; Exoâţ, EV XCQ ENTYPA9°|J-EVCP 'Aptaxcovt 7tapEp9atvEt TOV StSaoKaXov O>Q tÎGXEpov 6ppf|aavxa EJU Tpt)(pr|v, Xeycov ©SE- „fi8r| 8E HOTE Kat xotnov 7T£(|x»paKa TOV xf|<; fiSovfjţ Kat dpExrjţ p£a6xot%ov Stopwxovxa Kat dva<patvop£vov napa xfj fiSovrj."

342 Athenaeus VI 251b. Ttpcov o OXtdatoţ EV XCQ xptxco t©v GtWicov (fr. 64 W.) 'Aptaxcova 9riat TOV Xîov, Zf|vcovo<; 8E xot) KtxtEox; yvwp'-IJ-ov, KOho.KU. yEVEoOat IlEpaatot) xot) 91X000901), oxt f^v ¿xaîpoţ 'Avxtyovoi) xot) paatXEcoţ.

343 Diogenes Laert. IV 33- Kat xf|<; StaAEKxtKfjţ £t%£xo (O 'ApKEatXaoţ) Kat xâ>v 'EpExptKrâv TÎTCXEXO *Xoymv-* O0EV Kat EXEYEXO ETC' aî)xot) tm' 'Aptaxcovoţ-
jtpt)G0E nXaxcov, OTUOEV iruppcov, PEAAOŢ AtoScopoţ.

344 Sextus hypotyp. I 234 *(de Arcesilao locutus).* EV0EV Kat xov 'Aptaxcova EÎTCEÎV îtEpt aî)xot)-
jtpt)G0E nXaxcov, OTU0EV iruppcov, păaaoţ AtoScopoţ, Sta xo JtpoG %pf|G0at xfj StaXEKXtKfj xfj Kaxa xov AtoScopov, EÎvat 8E avxtKpDţ IlXaxcovtKov.

Atena, nu-l pomeneşte pe nici unul dintre continuatorii acestuia, în schimb despre potrivnicii lui, care n-au lăsat nici un urmaş, tocmai despre ei afirmă că au fost în floare pe vremea aceea.

Diogenes Laertios, VII 182. Acela (adică Chrysippos), mustrat de 339
cineva că nu se duce cu mulţimea să-l asculte pe Ariston, i-a răspuns: „Dacă aş fi urmat mulţimea, n-aş mai fi ajuns filozof."

Diogenes Laertios, VII, 18. Discipolului său Ariston, care vorbea 340
mult şi fără miez şi uneori precipitat şi cu îndrăzneală, (Zenon) îi adresă aceste vorbe: „E clar că taică-tău te-a făcut la beţie"; îl mai numea şi flecar, căci el, unul, era scurt la vorbă.[9]

Athenaios, VII, 281c. Şi unii stoici au gustat din acest fel de plăcere. 341
Eratostene din Cirene[10], discipolul lui Ariston din Chios, care era unul dintre filozofii stoici, în cartea sa intitulată *Ariston*, dorind să sugereze că maestrul său a ajuns să se dedea, în cele din urmă, unui trai desfătător, a spus astfel: „L-am văzut cândva şi pe el cum a spart zidul care separă plăcerea de virtute şi a trecut de partea plăcerii."

Athenaios, VI, 251 b. Timon din Phleius, în a treia carte a *Epigramelor*
342 sale (fr. 64 W.), spune că Ariston din Chios, discipolul lui Zenon din Kition, căuta să se pună bine cu filozoful Persaios, fiindcă acesta era prieten cu regele Antigonos.

Diogenes Laertios, IV, 33- (Arkesilaos) stăpânea metoda dialectică 343
şi urma metoda de argumentare a şcolii eretriene. Din acest motiv, Ariston a spus despre el:

„Platon înainte, în spate Pyrrhon, la mijloc Diodor."[11]

Sextus, *Schiţe pyrrhoniene*, I, 234 *(vorbind despre Arkesilaos)*. De
aceea 344 şi Ariston spunea despre Arkesilaos:

„Platon înainte, în spate Pyrrhon, la mijloc Diodor", fiindcă se folosea de dialectică după modelul lui Diodor, dar se declara în fapt adept al lui Platon.345 Diogenes Laert. IV 40. (o 'ApKEoiXaoţ) qnXopeipdiaoi; TE fjv Kai Ka- TA9EPF|<;- O0EV oi 7i£pi 'ApioTcova TOV XÎOV 2/tcoiKoi ETCEKaXouv OCDT(B, 90opea T6)v VECQV Kai KvvavSoXoyov Kai Gpacbv dnoKaXoî)VT£<;. Kai yap Kai Ar|pr|Tpun) TOÎ) nXe-DaavTOţ ei; Kupf|vr|v eni TCXEOV epaaOfjvav *M.JEXOI* Kai KXeoxdpotx; TOÎ) MupXeavoi)- ¿9' q> Kai npoţ Toi); Kcopdoav- Taţ EÎTCEÎV awoţ pev GEXEIV r/.voiţai, EKEÎVOV 8E SUXKCQXOEW. TOÎ)TOU 8E fipcov Kai Ar|po%dpr|<; o Ad%r|TO<; Kai ITuGoKXfîţ o TOÎ) BOUOEXOU- aQţ KaTaÂapcov îm' dvE^KaKÎaţ TCapa%cop£Îv Ktpri. 8va Taina 8fi oîiv ESaKvov TE awov oi npoEvpripEvov Kai ETIEOKCQTCTOV dx; 9ÎXo%Xov Kai 91Â65O<;OV. pr/./AGTA 8E ETCETÎGEVTO aîraî) oi 7iEpi 'iEpobvopov TOV IlEpvnaTriTVKov, OTCOTE GDvdyov TOÎX; 9ÎX01X; EÎ; TTIV 'AXKUOVEGX; TOÎ) 'Avrvyovou DÎOÎ) fipăpav, EÎ; -qv ÎKava %pf|paTa DNEOTEMIEV 'AvTÎyovoţ npoţ dnoXauciv. Ev0a Kai JTAPAITCMPEVOQ KKO.GTOTE TA; E7UKUXIK£ÎOU<; E^TIYTIGEK; npoţ 'Api8r|Xov npoTEÎvovTa TI 0£d)pr|pa Kai d^ioî)VTa EÎ; aî)T6 *XEJEIV* EÎ71EV- *„ĂKX'* aî)T6 TOÎ)TO paXvGTa 9iXooo9Îa<; i'Svov, TO KaipOV EKAOTCQV E7tioTao0ai."

346 Diogenes Laert. VII 162. dnETEÎvETO 8E (6 'ApÎGTCov) npoţ 'ApKEGÎXaov, OTE ©EaadpEvo; Ta-ßpov TEpaTobSri pfiTpav E %ovTa „oipoi, £911, SăSoTav 'ApKEGvXacp E7U%£ipr|pa KaTa Tf|q EvapyEÎaţ."

npoţ 8E TOV 9apEvov 'AKaSripaiKÖv OÜSEV KaTaXapßavEw „ap' oÎ)8E TOV TCXTIOÎOV GOU KaOfipEvov opâţ;" EÎTCEV- dpvr|GapEvou SE- *„xxq* G' ETÎ)9XCQG£V, £911, TÎ; d9£ÎX£TO XapndSoţ a-oya;;"

347 Diogenes Laert. VII 162. pdXurta 8E 7ipoG£Î%£ (seil. Aristo) ETCQIKCQ SoypaTV Tei) TOV G09ÖV d86i;aGTOV EÎvav. npoţ 0 IlEpGaîoţ EvavTioî)p^evo? SiStipcov r/.5EÂ90)v TOV frtEpov ETCOÎT|G£V crirai) jtapaKaTaör|Kr|v 8oî)vai, E7tEua TOV frtEpov dnoXaßEiv- Kai OÖTOX; dnopoî)pEvov SVTIXEY^EV.

Diogenes Laertios, IV, 40. (Arkesilaos) iubea tinerii şi era înclinat 345 spre plăceri. De aceea stoicii, discipoli ai lui Ariston din Chios, l-au acuzat numindu-l corupător de tineri, neruşinat în vorbire şi obraznic. Se spune c-a fost foarte îndrăgostit de Demetrios[12], care a plecat pe mare la Cirene, şi de Kleochares din Myrlea[13]. <Se povesteşte că> Arkesilaos le-a spus tovarăşilor săi de petreceri (care veniseră la uşa lui) că el ar vrea să le deschidă, dar Kleochares nu-i dă voie. De Kleochares erau îndrăgostiţi şi Demochares, fiul lui Laches, şi Pythocles, fiul lui Bouselos[14]. Atunci când i-a surprins împreună pe aceştia, le-a spus, cu îngăduinţă, să plece. Pentru toate acestea filozofii pomeniţi mai sus îl înţepau şi îl batjocoreau spunând că ar fi prieten al plebei şi avid de popularitate. Cel mai mult a fost atacat de peripateticul Hieronymos[15], ori de câte ori îşi chema prietenii ca să sărbătorească ziua de naştere a lui Halkyoneus, fiul lui Antigonos[16]; cu această ocazie

Antigonos obişnuia să trimită mari sume de bani pentru petrecere. Acolo el refuza de fiecare dată să ţină discursuri la masă; iar când Aridelos[17] i-a propus un anumit subiect şi i-a cerut să-l dezvolte, Arkesilaos i-a răspuns: „Chiar aceasta e trăsătura proprie filozofiei, să ştii momentul potrivit pentru fiecare lucru."

Diogenes Laertios, VII, 162. (Ariston) era în polemică cu Arkesilaos, 346 când, văzând un taur monstruos cu mitră, a spus: „Iată aici cum i se oferă lui Arkesilaos o dovadă împotriva evidenţei." Unui filozof din Academie care afirma că nimic nu poate fi perceput <aşa cum este> Ariston i-a spus: „Oare nu-l vezi nici măcar pe cel de lângă tine?" Şi, cum celălalt spuse că nu, adăugă:

„Dar cine te-a orbit? Cine ţi-a luat lumina ochilor?"

Diogenes Laertios, VII, 162. (Ariston) adera mai cu seamă la prin- 347 cipiul stoic potrivit căruia înţeleptul nu trebuie să aibă simple opinii. Acestui principiu i s-a opus Persaios, care l-a pus pe unul dintre doi fraţi gemeni să-i dea lui Ariston o sumă de bani şi apoi l-a pus pe celălalt să o ia înapoi; şi astfel, punându-l în încurcătură, l-a învins.

348 Cicero de nat. deor. III 77- si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos iis, qui bene dicta male în- terpretarentur; posse enim asotos ex Aristippi, acerbos e Zenonis schola exire.

349 Diogenes Laert. II79- (o 'Apiatuntoţ) TOÏX; TOOV EYKUKWCQV NATSEUPATCOV pexaaxovxai;, <pt?iOGO<pta<; Se djtoÂ.Ei90EVTaq opokmq *eXejev* Etvat-- TO 8' opotov Kat 'AplaTcov- TOV yâp 'OSwaea Karapdvra eiţ aSot) TOÏX; pev vEKpoix; *nävxaq* G%E86V EcopaKEvat Kat GT)VT£TT)%r|KEvat, xr|v 8E paatXtaaav amriv pfi T£0£da0at.

350 Stobaeus Florilegium 4, 109 Vol. I p. 246 Hense (4, 110 Mein.). 'EK TOOV 'AptaTcovoţ 'OpotcopaTcov. 'AplaTcov o Xtoţ TOÏX; 7t£pt Ta EYKT)- K?ita pa0fipaTa novoupEvotx;, dpEXotwaţ 8E 9tXoao9ta<;, *eXejev* opototx; Etvat TOtţ pv-qaTfipat Tf(ţ llrivEXonrn;, or dnoTUYXdvovTEţ EKEÎVTjţ ïtEpt Taţ 0Epanatva<; EytvovTO.

Cf. Diog. Laert. II79. Plut. De lib. Educ. p. 7 d. Gnomol. Vatic. 166. Crameri Anecd. Paris. IV 411, 15 (Hense). Idem 4 110. o awoţ TOÏX; TCOWIOÏX; Etra^E TCQ AaEpTŢi, OATTŢ Trâv KaTa TOV dypov EntpEXoripEvoi; navTcov, oXtYwpax; EÏ%EV eamofi- Kat y&P Towotx; TCOV KTnpaTcov TCXEIGTITV ErapE^Etav notoupEvotx; nEptopâv TTIV \|/t)%fiv Eat)TO)v *nXx|* *px|* 7ta0â)v dyptcov owav. (Od. co 249).

Placita

351 Diogenes Laert. VII 160. 'AptGTcov o Xtoţ - *xiXoq* E^GEV Etvat TO d8ta9opco(; E%ovra £fjv npoţ Ta pETa^i) dp£Tf|<; Kat KaKtaţ, pr|8E f]VTt- vot)v EV a-DTOtţ napaXXayfiv dno^EtnovTa, *äXX'* ântarn; ETCI **navTcov** E%ovTa- Etvat Y&P opotov TOV G090V TCQ **dya0co** tmoKptTfj, *oq äv* TE ©EpatTOt) **av** TE 'AyapEpvovoţ **npoaconov** dvaXapri, EKaTEpov tmoKpt- vETat npoariKOVTax;. TOV TE 9t)atKov TOTCOV Kat TOV XoytKov dvfipEt,

Cicero, *Despre natura zeilor,* III, 77- Şi dacă este adevărat ce obişnuia
348 să spună Ariston din Chios, anume că filozofii le dăunează acelor discipoli care interpretează greşit spusele lor înţelepte, aşa încât din şcoala lui Aristip pot ieşi nişte desfrânaţi, iar din şcoala lui Zenon, nişte oameni fără inimă...

Diogenes Laertios, II, 79- Aristip susţinea că cei care frecventau ciclul
349 învăţăturii generale, dar abandonau studiul filozofiei erau asemenea <peţitorilor Penelopei>. [...] Şi Ariston a rostit o replică asemănătoare; căci acesta spunea că, atunci când Ulise a coborât în Hades, i-a văzut de aproape şi i-a întâlnit pe toţi morţii, dar nu a putut s-o vadă pe regină în persoană.

Stobaios, *Antologie,* 4, 109,voll,p. 246 Hense (4, llOMein.). Din 350
Comparațiile lui Ariston. Ariston din Chios spunea că cei care se dedică ciclului de studii preliminare şi prin aceasta neglijează filozofia sunt asemenea peţitorilor Penelopei, care, neavând noroc cu aceasta, le făceau curte slujnicelor.

Cf. Diogenes Laertios, II, 79- Plutarh, *De liberis educandis,* p. 7d. Gnomologium Vaticanum, 166. Cramer, *Anecdota Graeca,* Paris, IV, 411, 15 (Hense).

Idem, 4, 110. Acelaşi (Ariston) pe mulţi îi asemăna cu Laertes, care se ocupa de tot ceea ce se găsea pe ogorul lui, în schimb se neglija pe sine însuşi. Căci nici celor care se îngrijesc prea mult de bunurile materiale nu le pasă de propriul suflet, pe care îl lasă pradă pasiunilor violente.

învăţături

Diogenes Laertios, VII, 160. Ariston din Chios [...] susţinea că sco- 351
pul ultim este viaţa trăită în indiferenţă faţă de cele intermediare între virtute şi viciu, fără a admite nici o deosebire între ele, ci comportându-te faţă de toate la fel; căci înţeleptul este asemenea unui actor bun care, chemat să joace rolul lui Thersites sau al lui Agamemnon, îl interpretează pe fiecare la fel de bine. El elimina atât fizica, cât şi logica,

XEYCOV TOV pâv Etvat i)7tâp fipâţ, TOV 8' otiSev npoţ fipâţ, povov 8e TOV TIGVKOV Etvat npoţ fipâţ. âotKEvat 8e TOÎX; SUXXEKTIKOÎX; XOYO'0? TOÎŢ dpa %vtot<;, d KC/ATOI SoKoirvTa TE%WK6V TI âp^ODVETV, *ă%pr|axă* EGTIV. (xpETaţ TE oik£ *imXXăţ* EÎcrfjYEv, dx; o Zfivcov, oik£ piav *noXXoîq* ovopaat KaXot)pEvriv, dx; oi MEyaptKot, *ăXXă* Kara TO Jtpcx; TÎ *na><;* E *%*EW.

352 Stobaeus ecl. II 8, 13 W 'ApiaTcovoţ- 'AptGTCov E<pr| T6>v ^riTOupEvcov napd TOÎ<; qn^oGopou; ra pâv Etvat npoţ fipâţ, ra 8E pr|8âv npoţ fipâţ, ra 8' i)7i£p fipâţ. npa; ripâ<; pâv Ta fi0tKa, pf) npoţ ripdţ 8E Ta 8ta- XEKTVKa (pf) y«p at)ppdWi£G0at npoţ EnavopOcoatv ptou)- imâp fipâţ 8e Ta (ptxjtKa- dSiivaTa yâp Eyvâ)o0av Kai oi)8â 7tapE%£tv %p£tav.

353 Eusebius praep. evang. XV 62, 7 (p. 854c). Taina pâv oSv o ZcoKpdTr|<;- pETa 8â aiiTOV oi 7iEpi 'AptGTuntov TOV Kupr|vaîov, E7t£t0' îkrtEpov oi

TCEpi 'ApiaTcova TOV Xîov E7i£%£tpr|Gav ***XEJEIV*** dx; 8âot pova Ta r| 0iKr/. <PT?i0G09£Îv- Etvat SF| Taina pâv SuvaTa Kai dxpâXtpa- TOÎX; pâvTOt îiEpi Tf|<; <pi)G£ax; Xoyotx; *nâv* Toi)vavrtov pf|TE KaTaXrinToix; Etvat pfiT', EÎ Kai o(p0EÎEv, cxpEÂxx; E%EW TI. pr|8âv yr/.p fipîv KGEG0«I *nXsov, a/jJ* oi)8' EÎ pETEcoporEpoi Toi) rfepGEax; dp0Evr£<; (frg. trag. adesp. 131 N)

i)7tâp TE TCOVTOT) **%£Î)p' i**)7T**£p** TE TC**?l£td8a aî**)Toî<; TOÎ<; **oppaat** KaTtSotpEv TOV **navTa Koapov** Kai TTIV T**6>**V OVTCOV **<pi)Gtv** fjTvţ STITCOTE **EGTtv-** oi) y**«p 8fi 8ra** ***JE*** TOWO 9povtpcoTEpotx; ij **8t-** KaroTâporx; IJ **dvSpEtoTEpotx;** IJ **aa**^POVEGTEPOTX; **fipâţ EGEG0at,** Kai **pfiv oi)5â** ÎG%T**)poix; ij KaXoix; ij** TCXOUGÎOIX;, **d>v** %copi<; **oi)%** oîov TE **EÎiSatpovEîv.** O**0**EV **op0dx;** ET7T£ ZCQKPATRU; oTt T6)V OVTCOV TA **pâv** i)7tâp **fipdţ Etr|,** TA **8â oi)8âv npoţ fipâţ. Etvat y«p ta cpuGtKa pâv imâp fipdţ, Ta 8â pETa** TOV **0avaTOV oi)8âv npoţ fipdţ, pova 8â npoţ fipdţ Ta dv0pdmtva. Tatnri 8â Kai** xarpErv **amov EÎnovTa** Tfj **'Ava^ayopor) Kai** 'ApxEXaot) (puato- Xoyra ^titeîv

OTTI oi EV pEydporar KaKov T' dya0ov TE TETUKTat. Kai r/./v/vO>ţ 8â Etvar TOÎX; 9wrKoix; Âoyotjţ oi) ya.kEmmq oi)8â dS-ovdTorx; povov, *ăX'Xă* Kai daEpEti; Kai Toîţ voporţ î)n£vavTÎotx;. TOÎX; pâv ydp

spunând că fizica depăşeşte puterile noastre de înţelegere, iar logica nu ne priveşte; singurul lucru care ne priveşte fiind etica. Argumentele dialectice, spunea el, se aseamănă cu pânzele de păianjen, care, deşi par să indice dibăcie artistică, nu au nici o utilitate. Nu admitea mai multe virtuţi, ca Zenon, şi nici o singură virtute purtătoare de mai multe nume, ca megaricii, ci plasa virtutea în categoria modurilor relative.

Stobaios, *Excerpte,* II, 8, 13 W. Despre Ariston. Ariston spunea că, 352 dintre problemele cercetate de filozofi, unele ne privesc, altele - nu, iar altele depăşesc posibilităţile noastre de înţelegere. Cele care ne privesc sunt cercetările privind etica; cele care nu ne privesc sunt cercetările din sfera dialecticii (căci nu au legătură cu buna desfăşurare a vieţii); iar cele care depăşesc posibilităţile noastre de înţelegere sunt cercetările privind fizica: fiindcă nu pot fi înţelese şi nu ne aduc nici un folos.

Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 62, 7 (p. 854c.). Aşadar, aceasta 353 era învăţătura lui Socrate. Dar după acesta discipolii lui Aristip din Cyrene şi mai apoi discipolii lui Ariston din Chios s-au apucat să spună că filozofia trebuie să se ocupe numai de etică, întrucât aceasta este pe măsura puterilor noastre şi utilă. în schimb, cu discursurile despre natură lucrurile stau cu totul altfel: acestea nu pot fi cuprinse cu mintea şi, chiar dacă ni s-ar arăta cu toată limpezimea, ele nu ar avea nici o utilitate practică. Căci nu am obţine nimic mai mult, chiar dacă, înălţaţi mai sus decât Perseus, „deasupra undei mării şi deasupra constelaţiei Pleiadelor" (*Fragmenta tragica adespota,* 131 N), am putea să privim cu ochii noştri întreg universul şi natura tuturor lucrurilor. Prin aceasta noi nu am deveni nici mai înţelepţi, nici mai drepţi, nici mai curajoşi şi nici mai cumpătaţi şi nu am ajunge nici puternici, frumoşi sau bogaţi: toate

cele fără de care nu este posibilă fericirea. De aceea, bine spunea Socrate că unele lucruri depăşesc posibilităţile noastre de înţelegere şi altele nu ne privesc. Căci problemele tratate de filozofia naturii depăşesc posibilităţile noastre, în timp ce acelea legate de viaţa de după moarte nu ne privesc; numai problemele legate de om ne privesc. Din această cauză el spusese adio studiului naturii practicat de Anaxagoras şi Arche- laos, pentru a căuta „ce bun şi rău ţi s-a-ntâmplat acasă"[18].

<xi;un)v pr|8' eîvai Geoix; TO napanav, TOÎX; 8e TO aneipov rj TO ÖV rj TO *äv,* Kai navTa pâXXov îj Toi); vopi^opevouţ- TF|v T' aî SuMpcoviav 7tap-TC6XXT|V OGIŢV- TOI); pev Y«P aneipov dra^aiveiv TO *năv, xovq* Se ne-nepaapevov, Kai TOII; pev r/.ţioin' ănc/.vm. Kiveiaöai, Toi); 8e KC/.Qănaq pr|8ev.

354 Diogenes Laert. VI 103- dpeGKei oBv amoi; (seil, TOI; KUVIKOT;) TÖV XoyiKÖv Kai TOV <pwiKÖv TOTCOV nepiaipeTv, epepepax; 'ApiüTcovi TCQ Xico, povco 8e npoGe%eiv TÜ) F|FLIKO).

355 Cicero Acad. pr. II 123- Liber igitur a tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui nihil istorum (seil, physicorum) sciri putat posse.

356 Sextus adv. math. VII 12. Kai 'ApiüTcov 8e 6 XTo; oü povov, coq 9aai, NAPRITEITO Tf|v Te (PTXYIKTJV Kai XoyiKfiv Gecopiav 81A TO dva>9eXe<; Kai npa; KaKoi) TOI; (piXoüoqxrÖGiv imdp%eiv, *aXXä* Kai Toi) TIGIKOI) TOTCOU; TIVR/.Q CTupnepieypacpev, KAFLR/.jiEp TOV Te napaivetiKÖv Kai TOV IOTOÖETIKÖV TOTCOV- TOUTOU; yr/.p ei; *xixQaq* Kai naiSayroYoix; JUJITEIV, apKeiv 8e npa; TO paKapiax; ßioovai TOV oiKeiowta pev npa; apeTtiv Xoy°v> anaX-/vOTpioin'T« 8e KaKia;, KaTaTpe%ovTa 8e xd>\> peTa^i) TOIJTMV, nepi a oi noXXoi nToriGevTe; KaKoSaipovowiv.

357 Seneca epist. 89, 13- Ariston Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem (seil, partem philosophiae) sed etiam contrarias, moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. nam eum locum, qui monitiones continet, sustulit et paedagogi esse dixit, non philosophi, tamquam quiequam aliud sit sapiens quam generis humani paedagogus.

Şi apoi, problemele legate de natură nu sunt numai dificile şi de nerezolvat, ci chiar blasfematoare şi contrare legilor. Căci după unii zeii nu există deloc, după alţii zeul este infinitul sau fiinţa sau Unul şi orice mai degrabă decât acei zei tradiţionali; ca să nu mai vorbesc de diferenţele mari care apar între filozofi: căci unii socotesc că universul este infinit, pe când după alţii el este o realitate finită, iar după unii totul e în mişcare, pe când după alţii nimic nu se mişcă.

Diogenes Laertios, VI, 103- Cinicii, asemenea lui Ariston din Chios, 354 găsesc de cuviinţă să elimine <din cadrul filozofiei> atât logica, cât şi fizica şi să se îndrepte numai spre etică.

Cicero, *Primele academice,* II, 123- Dar Socrate nu avea a se teme să
355 fie luat astfel în zeflemea şi nici Ariston din Chios, care consideră că nimic nu poate fi cunoscut din aceste <teorii despre natură>.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 12. Şi Ariston din Chios, după cum 356
se spune, nu numai că respingea teoriile fizicii şi ale logicii fiindcă se dovedeau a fi inutile şi în dauna celor care practicau filozofia, ci chiar excludea unele părţi din etică, precum genul parenetic şi cel prezumtiv. Căci aceste genuri, spunea el, se dovedesc potrivite pentru doici şi pedagogi, în timp ce pentru a trăi fericit este de ajuns acel discurs care ne deprinde cu virtuţile, ne îndepărtează de vicii şi ne face să abandonăm lucrurile aflate la mijloc între acestea şi din pricina cărora cei mai mulţi, dorindu-le cu ardoare, ajung nefericiţi.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 89, 13- Ariston din Chios a susţinut 357
că părţile naturală (fizica) şi raţională (logica) ale filozofiei sunt nu numai inutile, ci de-a dreptul dăunătoare. Până şi morala, singura parte a filozofiei pe care o păstrează, el o limitează. Căci anulează acea parte care conţine îndemnurile şi care, potrivit spuselor sale, ar fi de datoria pedagogului, nu a filozofului, ca şi cum înţeleptul nu ar fi pedagogul neamului omenesc.

357a Lactant. div. instit. VII 7- Ad virtutem capessendam nasci homines, Ariston disseruit.

358 Seneca epist. 94, 1. Earn partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta nec în universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem, patri quomodo educet liberos, domino quomodo servos regat, quidam solam rece- perunt. - - Sed Ariston Stoicus <e> contrario hanc partem levem existimat et quae non descendat în pectus usque, ad illam habentem praecepta plurimum ait proficere ipsa decreta philosophiae consti- tutionemque summi boni, quam qui bene intellexit ac didicit, quid în quaque re faciendum sit, sibi ipse praecipit.

359 Seneca epist. 94, 5- Qui hanc partem (scil. earn partem philosophiae quae dat propria cuique personae praecepta) videri volunt superva- cuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, remo- vendum est. illo quidem obiecto operam perdidit, qui praecipit: „sic ambulabis, illo manum porriges." Eodem modo ubi aliqua res ob- caecat animum et ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui praecipit: „sic vives cum patre, sic cum uxore." nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error obfusus est; si ille discutitur, adparebit, quid cuique debeatur officio; alioquin doces ilium, quid sano faciendum sit, non efficis sanum. Pauperi ut agat divitem monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitiis dico: ipsa removenda sunt, non praecipiendum, quod fieri illis

manentibus non potest, nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec avarus, quomodo pecunia utendum sit, exaudiet, nec timidus, quomodo peri- culosa contemnat. efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum nec malum esse; ostendas illi miserrimos divites; efficias ut, quicquid pu- blice expavimus, sciat non esse tam timendum quam fama circumfert, nec dolere [quemquam] nec mori. saepe în morte, quam pati lex est, magnum esse solacium, quod ad neminem redit; în dolore pro remedio

Lactantius, *Instituţiile divine,* VII, 7- Ariston a susţinut teza conform 357a căreia oamenii se nasc pentru a tinde spre virtute.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 94, 1. Unii filozofi admit numai acea 358 parte a filozofiei care oferă învăţături potrivite fiecăruia în parte şi nu se referă la alcătuirea omului în ansamblu, ci îl sfătuieşte pe soţ cum să se poarte cu soţia lui, pe părinte cum să-şi crească copiii, pe stăpâni, cum să-şi conducă sclavii [...]. Dar Ariston stoicul, dimpotrivă, socoteşte că acea parte a filozofiei e lipsită de orice valoare şi nu e capabilă să pătrundă în adâncul inimii. De cel mai mare folos sunt în schimb înseşi principiile filozofiei şi determinarea binelui suprem; cel care le-a înţeles şi le-a pătruns bine pe acestea îşi prescrie singur ce trebuie să facă în orice situaţie.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 94, 5- Cei care vor să demonstreze că 359 această parte (*adică aceea care oferă învăţături potrivite fiecărei persoane în parte)* este fără rost argumentează astfel: dacă ceva pus înaintea ochilor împiedică vederea, el trebuie îndepărtat. Cât timp această piedică va exista, cel care te sfătuieşte: „mergi aşa, întinde mâna încolo!" îşi pierde timpul. La fel, când ceva întunecă spiritul şi—1 împiedică să distingă ordinea îndatoririlor sale, cel care te sfătuieşte: „trăieşte aşa cu tatăl tău, aşa cu soţia ta" nu realizează nimic. Căci sfaturile nu vor duce la nici un rezultat, cât timp mintea e năpădită de eroare. Dacă eroarea se risipeşte, fiecare va vedea clar ce datorie îi revine; altminteri, îi arăţi cuiva ce anume trebuie să facă un om sănătos, dar nu-l faci sănătos. îi arăţi unui sărac cum să se poarte ca un bogat; dar cum ar putea-o face, câtă vreme rămâne sărac? îi arăţi flămândului ce ar trebui să facă dacă ar fi sătul: mai bine potoleşte-i foamea care i-a cuprins măruntaiele. Acelaşi lucru îţi spun despre toate defectele morale: pe ele trebuie să le înlături, şi nu să dai sfaturi care nu pot fi urmate cât timp se menţin acele defecte. Dacă nu vei fi izgonit opiniile false care aduc suferinţă, nici avarul nu va pricepe cum trebuie folosiţi banii, nici fricosul, cum să nu se teamă de pericole. Trebuie să-l faci să priceapă că banul nu este nici bun, nici rău; să-i arăţi că există bogaţi foarte nefericiţi, să-l înveţi că nu trebuie să se

futuram obstinationem animi, qui levius sibi facit, quicquid contu- maciter passus est. optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur magnus esse nec qui est magnus extendi, omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. His decretis

cum ilium în conspectum suae condicionis adduxeris et cognoverit beatam esse vitam non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam, cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia scierit esse mediam partem, nec bonis adnumerandam nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: „sic incede, sic cena. hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit." ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit, et irascendum non esse magister iracundissimus disputat. si ludum litterarium intraveris, scies ista, quae ingenti supercilio philosophi iactant în puerili esse praescripto.
Utrum deinde manifesta an dubia praecipies? non desiderant manifesta monitorem. praecipienti dubia non creditur. supervacuum est ergo praecipere. id adeo sic disce: si id mones, quod obscurum est et ambiguum, probationibus adiuvandum erit. si probaturus es, ilia per quae probas plus valent satisque per se sunt. „Sic amico utere, sic cive, sic socio." Quare? „quia iustum est." Omnia ista mihi de iustitia locus tradit. illic invenio aequitatem per se expetendam; nec metu nos ad illam cogi nec mercede conduci; non esse iustum, cui quicquam în hac virtute placet praeter ipsam. hoc cum persuasi mihi et perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? praecepta dare scienti supervacuum est, nescienti parum. audire enim debet non tantum, quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. Utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque sunt necessaria an non habenti? qui non habet, nihil a te adiuvabitur. aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fu- giendis petendisque, scit, quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiae submoveri potest. Duo sunt, propter quae delinquimus: aut inest animo pravis opinio- nibus malitia contracta, aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa teamă atât pe cât umblă vorba de ceea ce ne îngrozeşte pe toţi: durerea şi moartea. Adesea, în moarte, care ne este hărăzit s-o suportăm cu toţii, găsim marea consolare că nu vine la nimeni de două ori; în durere va fi un remediu dârzenia sufletului, care face ca relele îndurate cu curaj să fie mai suportabile. O trăsătură foarte bună a durerii este aceea că dacă se prelungeşte nu este acută, iar dacă este acută nu se poate prelungi. Trebuie să suportăm cu curaj tot ceea ce legea universului ne impune. După ce prin aceste principii îl vei fi făcut pe un om să-şi vadă condiţia şi să afle că fericită nu este viaţa potrivit plăcerii, ci viaţa potrivit naturii, după ce acela va fi îndrăgit virtutea ca pe singurul bun al omului şi va fi evitat ticăloşia ca pe singurul rău, după ce se va fi convins că toate celelalte - bogăţii, onoruri, sănătate, putere, ranguri - sunt lucruri intermediare, care nu pot fi socotite nici printre bunuri, nici printre rele, atunci el nu va mai simţi nevoia ca cineva să-l sfătuiască în orice situaţie, spunându-i: „Mergi aşa, mănâncă aşa, aşa se cuvine să facă un bărbat, aşa - o

femeie, aşa - un soţ, aşa - un celibatar." Căci cine recomandă cu maximă stăruinţă aceste lucruri nu este el însuşi în stare să le pună în practică. Pedagogul îi dă aceste sfaturi elevului, bunica i le dă nepotului şi profesorul cel mai înclinat spre mânie arată că nu trebuie să ne mâniem. Dacă vei păşi într-o şcoală, îţi vei da seama că acele precepte pe care le recomandă filozofii cu un aer foarte grav se găsesc printre cele adresate copiilor.

Şi apoi, vei prescrie lucruri evidente, sau îndoielnice? Lucrurile evidente n-au nevoie de nimeni care să le recomande. Iar celui care prescrie lucruri îndoielnice nu i se dă crezare. Aşadar, este inutil să dai sfaturi. învaţă deci acest lucru: dacă îi dai cuiva sfaturi neclare şi îndoielnice, va trebui să recurgi la dovezi. Dacă vei recurge la dovezi, faptele prin care faci dovada au mai multă putere şi sunt suficiente în sine. „Poartă-te aşa cu un prieten, aşa cu un concetăţean, aşa cu un camarad." De ce? „Fiindcă aşa e drept." Dar toate aceste învăţături le-am extras din acea parte a filozofiei care tratează despre dreptate. De acolo aflu că echitatea trebuie să fie dorită pentru ea însăşi şi că noi suntem împinşi spre ea nu de teamă şi nici de vreo recompensă, că nu este un om drept cel care este atras spre această virtute de proclivis est et cito specie quo non oportet trahente corrumpitur. itaque debemus aut percurare mentem aegram et vitiis liberare, aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam praeoccupare. utrumque decreta philosophiae faciunt. ergo tale praecipiendi genus nil agit. Praeterea si praecepta singulis damus, inconprehensibile opus est. alia enim dare debemus feneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. În matrimonio praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis, quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. an non putas aliquid esse discriminis inter sterilem et fe- cundam, inter provectiorem et puellam, inter matrem et novercam? Omnes species conplecti non possumus; atqui singulae propria exigunt. leges autem philosophiae breves sunt et omnia adligant. Adice nunc, quod sapientiae praecepta finita debent esse et certa; si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt, sapientia rerum ter- minos novit, ergo ista praeceptiva pars submovenda est, quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest, sapientia autem omnis tenet.

Inter insaniam publicam et hanc, quae medicis traditur, nihil interest, nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis; altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo în publico se gerere, quomodo în privato, erit ipso, quem monebit, insanior; bilis nigra curanda est et ipsa furoris causa removenda. idem în hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet; alioqui abibunt în vanum monentium verba. Haec ab Aristone dicuntur.

altceva în afară de ea însăşi. Odată ce m-am convins de aceste adevăruri şi mi le-am însuşit, la ce-mi mai folosesc aceste sfaturi, care mă învaţă ceea ce ştiu deja? A-i da sfaturi unui cunoscător este inutil, a i le da unui necunoscător e insuficient, căci acesta trebuie să afle nu numai ce i se recomandă, ci şi de ce. Oare aceste sfaturi, întreb eu, îi sunt necesare celui care are opinii juste despre cele bune şi despre cele rele, sau celui care nu le are? Celui din urmă nu-i poţi veni în ajutor, căci urechile lui sunt astupate de opinii potrivnice sfaturilor tale. Iar cel care are o judecată limpede despre lucrurile de evitat şi cele de dorit ştie ce trebuie să facă, chiar fără să-i spui nimic. Aşadar, putem renunţa la toată această parte a filozofiei. Două sunt cauzele pentru care greşim: sau în spiritul nostru există o înclinaţie spre rău născută din opiniile noastre greşite, sau, chiar dacă spiritul nostru nu este stăpânit de păreri false, este predispus la acestea şi este repede corupt, acele aparenţe ducându-l unde nu trebuie. De aceea, noi trebuie fie să ne îngrijim de mintea bolnavă şi s-o eliberăm de vicii, fie, dacă ea este liberă, dar predispusă la rău, să o luăm în stăpânire din vreme. Principiile filozofiei fac şi una, şi alta. Aşadar, genul acesta de sfaturi nu servesc la nimic.

în plus, dacă dăm sfaturi pentru fiecare caz în parte, treaba asta este fără sfârşit. Căci trebuie să dăm anumite sfaturi cămătarului, altele - celui care cultivă ogorul, altele - negustorului, altele - celui ce caută prietenia regilor ori pe a celor de-o seamă cu el ori pe a celor mai prejos decât el. în ceea ce priveşte căsnicia, vei dai sfaturi cum să trăiască cineva cu o soţie pe care a luat-o de fată, cum să se poarte cu cea care a mai fost căsătorită, cum să trăiască cu una bogată sau cu una fără zestre. Nu crezi că există o diferenţă între o femeie sterilă şi una fertilă, între una vârstnică şi alta tânără, între o mamă adevărată şi o mamă vitregă? Nu putem cuprinde toate cazurile; fiecare dintre acestea cere o soluţie proprie. însă legile filozofiei sunt concise şi cuprind totul. Mai adaugă acum că principiile înţelepciunii trebuie să fie definite şi precise. Dacă nu se pot defini, sunt în afara înţelepciunii, căci înţelepciunea cunoaşte limitele lucrurilor. Aşadar această parte a preceptelor trebuie înlăturată, fiindcă ceea ce le promite ea câtorva nu poate fi oferit tuturor, în timp ce înţelepciunea îi priveşte pe toţi.

360 Clemens Alex. Stromat. II p. 179 Sylb., Voi. I p. 497 Pott. TÎ 8f| GOI 'ApÎGTCova KAXA/vEyoipi; *xt'hoq* oinoq eîvai XR|V d8ia<popiav K<pr|- TO 8e d8id<popov *ănXmg* d8id<popov *ănoXeinEi.*

361 Sextus adv. math. XI 63- pf) eîvai 8e nporiYpevov âSiacpopov THV Î)YEÎ- av Kai *nâv xo* Kax' amfiv îiapanXfiavov ecpricrev 'Apicrtcov o Xîoţ. i'aov yap ¿era TO nporiYpEvov aiiTTiv ***XEJEIV*** âSiacpopov TCQ dyaGov <xi;u)î)v, Kai G%e86V ovopaxv povov Suwpepov. KaGoXou y«p ta pETa^i) âpeTfîţ Kai KaKÎaţ âSiacpopa pf) e%eiv pr|8epiav napaXXayriv, pr|8e Twa pev eîvai <pi)G£i nporiYpeva, TUT/. Se dnonporiYpeva, *ăXXă* napa *xăq* 8va- 9opou<; T6)V Kaipcbv jtEpiGTr/.GEiq pf|Te *xo.* Xeyopeva Jipof|%0ai *novxmq*

YÎveaGai nporiYpeva, pf|t£ Ta XeYopeva dnonpofîxGav Kax' <xvaYKT|v imdp%eiv dnonporiYpeva. eav YOÎ)v Ser) TOÎX; pev i)YiaivovTa<; imripeTeîv TCQ Tupavvcp Kai 8va TOÎ)TO dvaipeîaGai, Toiiq 8e voGoimaq dnoXtX)pe- vouţ Tf|q imrpeGÎaq G\)vcxjK)/vi)EG0cxi Kai *xf]^* âvaipeGeax;, eâoit' âv pâMiov o 00905 *xo* voaeîv Kara toinov TOV Kavpov ij [on] TO î)Yiai- vew. Kai TaiiTfi oike f] î)Yeia nporiYpevov ¿cm navTcoţ oifae f] *voaoq* dnonporiYpevov. âanep oi5v ev Taîţ 0V0paT0Ypa9Îai<; aMiOT' *ăXXa* npoTaTTopev GTOI%EÎCX, Jipoq xr/.q SUMPOPOUŢ JTEPIGTAGEIQ dpTv^opevov, Kai TO pev *teXxa,* OTC TO TOÎ) Aicovoţ ovopa Ypdcpopev, TO 8e iâyta ore TO Toi) "Icovoţ, TO 8e a> ore TO TOÎ) 'Qpicovoţ, oi) Tfj 9i)oei ¿Tepcov napa Ta frtepa YpdppaTa npoKpvvopevcov, TOOV 8e Kavprâv TOWO noveîv dvaYKa- ^ovrcov, oikco Kdv Toîţ peTai;i) âpeTfîţ Kai Kaidaţ npaYpaavv oi) <pixn.KÎ| Tiq yivEw.i ¿Tepcov nap' frtepa JipoKpiGiq, *KO.XO* jcepÎGTaGiv 8e pâÂÂov.

între nebunia pe care o întâlnim la tot pasul şi cea lăsată pe seama medicilor nu e nici o deosebire, doar că ultima este o suferinţă produsă de o boală, pe când cealaltă, de opinii greşite. Una îşi are rădăcina în starea de sănătate fizică, cealaltă este o boală a spiritului. Dacă cineva ar vrea să îl înveţe pe un nebun cum să vorbească, cum să meargă, cum să se poarte în lume şi în particular ar fi mai smintit decât el; căci fierea neagră trebuie tratată pentru a îndepărta cauza însăşi a nebuniei. Aşa trebuie să se procedeze şi în cazul nebuniei spiritului: aceasta trebuie nimicită, altminteri cuvintele sfătuitorilor vor fi în van. Aceasta este părerea lui Ariston.

Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, p. 179 Sylb., voi. I, p. 497 [360] Pott. De ce ţi l-aş mai aminti şi pe Ariston? Acesta susţine că scopul este indiferenţa. Indiferenţa adevărată nu se ocupă de ceea ce e indiferent.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 63- Ariston din Chios spunea că sănătatea 361 şi orice lucru bun asemănător cu aceasta nu sunt considerate printre indiferentele preferate, fiindcă a socoti sănătatea un indiferent preferat ar însemna să-i dai valoarea unui bun şi să reduci diferenţele la o chestiune de simplă terminologie. între lucrurile indiferente, care sunt aşezate între virtute şi viciu, nu există absolut nici o diferenţă, nici nu sunt unele preferate şi altele respinse prin natura lor, ci numai în funcţie de circumstanţele variabile de moment, şi nici cele numite preferate nu ajung să fie întru totul astfel, nici cele numite respinse nu sunt prin esenţa lor cu necesitate de respins. De fapt, dacă cei care se bucură de o bună sănătate ar trebui să slujească unui tiran şi din această cauză să piară, pe când cei bolnavi, eliberaţi din această sclavie, ar scăpa şi de pieire, atunci cu siguranţă cel înţelept, ţinând seama de circumstanţe, ar prefera să fie bolnav decât sănătos. Pentru un astfel de motiv, nici sănătatea nu e preferată întotdeauna, nici boala - respinsă. După cum în grafia numelor uneori aşezăm la început o

literă oarecare, alteori o alta, dispunându-le după caz - aşezăm la început un „d" când scriem numele lui Dion, un „i" când scriem numele lui Ion, un „o" când scriem numele lui Orion -, nu fiindcă unele litere sunt prin natura lor preferate altora, ci fiindcă sunt legate de circumstanţe, tot astfel nici în cazul

362 Cicero Acad. pr. II 130. Aristonem, qui cum Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quae ille verbis, nihil esse bonum nisi virtutem, nec malum nisi quod virtuti esset contrarium; în mediis ea momenta, quae Zeno voluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, în his rebus neutram în partem moveri, quae &8ux<popla ab ipso dicitur. Tusc. disp. V 27- Aristo Chius - qui nisi quod turpe esset, nihil malum duceret.

363 Cicero de finibus II 35- Nam Pyrrho, Aristo, Erillus iam diu abiecti. ibid. V 23- Iam explosae eiectaeque sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Erilli, quod în hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt.

Cicero Tusc. disp. V 85- Hae sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant; nam Aristonis, Pyrrhonis, Erilli non nullorumque alio rum Cicero de officiis I 6. quoniam Aristonis, Pyrrhonis, Erilli iam pridem explosa sententia est; qui tarnen haberent ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem dilectum reliquissent, ut ad officii inven-tionem aditus esset.

364 Cicero de fin. II 43- Quae (scil. prima naturae) quod Aristoni et Pyrr-honi omnino visa sunt pro nihilo, ut inter optime vaiere et gravissime aegrotare nihil prorsus dicerent interesse, recte iam pridem contra eos desitum est disputări. Dum enim în una virtute sic omnia esse voluerunt, ut earn rerum selectione exspoliarent nec ei quicquam aut unde oriretur darent, aut ubi niteretur, virtutem ipsam, quam am- plexabantur, sustulerunt. Cf. III 11 et 12.

lucrurilor intermediare între virtute şi viciu nu există o raţiune naturală pentru a prefera virtutea viciului, ci mai curând una circumstanţială.

Cicero, *Primele academice,* II, 130. .. .pe Ariston, care, după ce a fost
362 discipolul lui Zenon, a susţinut efectiv ceea ce pentru Zenon era doar o formulă: nu există nici un alt bine în afară de virtute, nici un alt rău în afară de ceea ce e contrar virtuţii; iar cele pe care Zenon le-a socotit intermediare el le considera lipsite de orice valoare. După Ariston, binele suprem constă în a nu fi în nici un fel afectat de aceste lucruri, atitudine pe care o numea „indiferenţă". *Discuţii tusculane,* V, 27- ...Ariston din Chios [...], care considera că nu există alt rău în afară de ceea ce este ruşinos.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* II, 35- Căci Pyrrhon, 363
Ariston şi Herillos au fost de mult lăsaţi deoparte.

Ibid., V, 23- Opiniile lui Pyrrhon, Ariston, Herillos, de multă vreme condamnate şi respinse, întrucât nu pot fi încadrate în cercul pe care l-am trasat, nu ar fi trebuit luate în considerare.

Cicero, *Discuţii tusculane,* V, 85- Acestea sunt opiniile care au dăinuit oarecum, fiindcă acelea ale lui Ariston, Pyrrhon, Herillos şi ale altora au fost date uitării.

Cicero, *Despre îndatoriri,* I, 6. ...fiindcă doctrina lui Ariston, a lui Pyrrhon, a lui Herillos a fost de mult respinsă; ei ar fi avut totuşi dreptul să discute despre îndatorire, dacă ar fi făcut vreo distincţie între lucruri, aşa încât să existe o cale spre a descoperi îndatorirea.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* II, 43- Fiindcă Ariston 364 şi Pyrrhon nu le-au atribuit nici o valoare acestora (adică tendinţelor naturale), ajungând chiar să declare că nu e nici o diferenţă între a fi perfect sănătos şi a fi grav bolnav, s-a renunţat de mult şi pe bună dreptate la orice obiecţie împotriva lor. Cu intenţia de a reduce totul la virtute, au ajuns să-i răpească acesteia şi acea selecţie a lucrurilor, lăsând-o astfel fără nici o origine şi fără nici un fundament; astfel, au suprimat virtutea însăşi, pe care au preţuit-o prea mult. *Cf.* voi. III, 11 şi 12.

IV, 47- ut Aristonis esset explosa sententia dicentis nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas praeter virtutes et vitia, inter quas quicquam omnino interesset.

V 23- ii - qui în rebus iis, în quibus nihil aut honestum aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quicquam omnino putant interesse.

365 Cicero de finibus III 15, 50. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone, neque ullum sapientiae munus aut opus inveniretur, cum inter res eas, quae ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset neque ullum dilectum adhiberi oporteret.

366 Cicero de finibus V 73- Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis; hoc unum Aristo tenuit: praeter vitia atque virtutes negavit rem esse ullam aut fugiendam aut expetendam.

367 Cicero de legibus 138. sive etiam Aristonis difficilem atque arduam, sed iam tarnen fractam et convictam sectam secuti sunt, ut virtutibus exceptis atque vitiis cetera în summa aequalitate ponerent. - 55- si, ut Chius Aristo dixit solum bonum esse, quod honestum esset, ma- lumque, quod turpe, ceteras res omnis plane paris ac ne minimum quidem, utrum adessent an abessent, interesse etc.

368 Cicero de finibus IV 69- Roges enim Aristonem, bonane ei videantur haec: vacuitas doloris, divitiae, valitudo; neget. Quid? quae contraria sunt his, malane? Nihilo magis. - Admirantes quaeramus - quonam modo vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valea- mus aegrine simus, vacemus an cruciemur dolore, frigus, famem propulsare possimus necne possimus. „Vives, inquit Aristo, magnifice

IV, 47- ■ ■ .după cum a fost respinsă poziţia lui Ariston, care afirma că nu este nici o deosebire între un lucru şi altul şi că nu există alte lucruri între care să fie vreo diferenţă, în afară de virtuţi şi de vicii...

V, 23- Aceşti filozofi [...] care afirmă că în cazul lucrurilor în care nu se găseşte nimic bun sau ruşinos nu există nici un motiv ca unul să fie pus înaintea altuia şi socotesc că între ele nu e nici o diferenţă.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* III, 15, 50. în continuare,
365 trebuie explicată diferenţa dintre lucruri. Căci dacă am tăgădui această diferenţă toate în viaţă s-ar amesteca, aşa cum era în teoria lui Ariston; căci înţelepciunea nu ar mai îndeplini nici un rol şi ar fi lipsită de orice utilitate, de vreme ce n-ar mai exista nici o deosebire între cele care privesc existenţa, şi n-ar mai fi nici o alegere de făcut.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* V, 73- Multe au spus 366
cei vechi despre cum ar trebui să privim de sus toate cele omeneşti şi despre dispreţul cu care ar trebui tratate; Ariston n-a reţinut decât un singur lucru: a afirmat că, în afară de virtuţi şi de vicii, nu există nimic care să fie demn de a fi evitat sau dorit.

Cicero, *Despre legi,* I, 38. ...fie că au îmbrăţişat învăţătura aspră 367 şi
dură a lui Ariston, care a fost însă discreditată şi combătută, după care în afară de vicii şi de virtuţi celelalte lucruri se găsesc într-o perfectă egalitate. - 55- Dacă, după cum a spus Ariston din Chios, bine e numai ceea ce este moral şi rău numai ceea ce e ruşinos, iar toate celelalte lucruri se găsesc în mod clar pe acelaşi plan şi nu are nici cea mai mică importanţă dacă avem sau nu parte de ele...

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 69- întreabă-l pe 368
Ariston dacă lipsa durerii, bogăţia şi sănătatea i se par bune; el va răspunde că nu. Cum aşa? Contrariile lor nu sunt oare rele? Câtuşi de puţin. [...] Miraţi, am putea întreba [...] ce fel de viaţă vom duce dacă vom socoti că nu are nici o importanţă pentru noi dacă suntem sănătoşi sau bolnavi, nici dacă trăim tihnit sau suntem copleşiţi de
atque praeclare, quod erit cumque visum ages, numquam angere, numquam cupies, numquam timebis."

369 Cicero de finibus IV 43- Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt honeste vivere, sed alius alio magis, Pyrrho scilicet maxime - deinde Aristo, qui nihil relinquere (seil, quod praeter virtutem appetendum esset) non est ausus, intro- duxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quodcum- que în mentem incideret, et quodcumque tamquam occurreret. is hoc melior quam Pyrrho, quod aliquod genus appetendi dedit, de- terior quam ceteri, quod penitus a natura recessit.

370 Clemens Alex. Stromat. II 20 p. 195 Sylb., Vol. I p. 486 Pott. oGev, ob; eXeyev 'ApvGtcov, npo; *öXov* TO T£Tpa%op8ov, fi8ovf|v Ä/Ö7tT|v 9oßov envfrupvav, noXXfi; Set xflţ aGKf|G£co; Kai pa %r|<;.

371 Plutarchus de exilio 5 p. 600e. oîov EGTVV f] v»v GOV napowa petaGTa- GV; EK Tfj; vopv^opevrn; naxpiSo;. (pwev YAP OÜK EGTV rartpv;, oxjnep oi)8' OVKO; oii)8' aypöq o|& %aXK£iov, (i>q 'ApvGtcov eXeyev, oi)8' ia- Tpevov- a/JM yvvetav, pâXXov 8' övopa^etav Kai KaXeîtav tcnraöv ^KaGTOV aei npo; tov oiKowta Kai xpobpevov.

372 Seneca epist. 115, 8. Tunc intellegere nobis licebit, quam contem-nenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum în pretio est; parentibus quippe nec minus fratribus praeferunt parvo aere empta monilia. quid ergo inter nos et illos interest, ut Ariston ait, nisi quod nos circa tabulas et statuas insanimus, carius inepti? illos reperti în litore calculi leves et aliquid habentes varietatis delectant, nos ingentium maculae columnarum etc.

durere, nici dacă putem sau nu să înlăturăm frigul şi foamea. „Vei trăi, spune Ariston, în măreţie şi strălucire; orice vei face, nu vei cunoaşte mâhnirea, nu vei tânji niciodată după nimic şi nu te vei teme niciodată de nimic."

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* IV, 43- Iată de ce, după
369 părerea mea, toţi cei care au spus că binele suprem se confundă cu viaţa virtuoasă s-au înşelat, unii mai mult, alţii mai puţin, dar mai mult decât toţi, Pyrrhon [...], apoi Ariston, care n-a îndrăznit să suprime totul (*adică tot ceea ce este dezirabil în afară de virtute)* şi a admis existenţa anumitor imbolduri care îl mişcă pe înţelept şi îl fac să-şi dorească ceva, în funcţie de ce îi vine în gând sau îi iese în cale. El îi este superior lui Pyrrhon, fiindcă recunoaşte existenţa unei anumite categorii de dorinţe, dar inferior celorlalţi, deoarece s-a îndepărtat complet de natură.

Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, 20, p. 195 Sylb., voi. I, p. 486
370 Pott. Totuşi, după cum susţinea Ariston, contra întregului tetracord - plăcere, durere, frică, dorinţă - este nevoie de mult exerciţiu şi luptă.

Plutarh, *Despre exil,* 5, p. 600e. Aşa este exilul tău de acum plecând din
371 locul pe care îl consideri patrie. Căci - după cum spunea Ariston - de la natură nu există nici o patrie, aşa cum nu există casă, ogor, cazan sau leac; ci în toate aceste cazuri lucrul devine aşa ceva, sau mai curând primeşte o denumire şi se cheamă într-un fel anume, întotdeauna în raport cu cel care-l locuieşte şi cu cel care se foloseşte de el.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 115, 8. Abia atunci ne vom da seama 372 că admirăm lucruri vrednice de dispreţ, precum copiii, pentru care orice jucărie este ceva de mare preţ şi pentru care nişte mărgele, cumpărate cu câţiva bănuţi, înseamnă mai mult decât părinţii şi fraţii lor. Ce deosebire este între noi şi ei, zice Ariston, decât că noi suntem nebuni după tablouri şi statui şi ne plătim mult mai scump nebunia? Pe ei îi încântă nişte pietricele găsite pe ţărm fiindcă au ceva mai deosebit, pe noi - culorile unor coloane înalte etc.

373 Plutarchus de Stoic, repugn. 8 p. 1034d. Xp-uautrax; 'Aptaxcovt pev *b/Kak(h|>* oxt ptf/.q dpexrji; G%eaet<; ***εXεJε*** *xo.q ăXXaq* etvar.

374 Galenus de Hipp. et Plat. decr. VII 2 (208. 591 M.) voptaaţ yofiv o 'Aptaxcov prav etvar xflţ t|/t)%fi<; Siivaptv, fi Xoyt^opeGa, Kat xriv dpexriv tflţ t|/t)%fi<; eGexo prav, eraGxf|pr|v (XYaGrâv Kat KaKâxv. oxav pev ot5v aipetoOat xe Ser) xdyaBd Kat (pËiyEiv *xă* KaKa, xr|v e7UGxf|pr|v xf|v8e KaXet Ga>9poGi)vr|v- oxav 8e npdxxetv pev xdyaGa pf) npdxxetv 8e *xă* KaKa, 9povr|GIV- dvSpetav 8e oxav *xă* pev Oapprj, *xă* 8e 9et')yr|. oxav 8e TO *Ko.xă* r/i; ia v eKdaxco vepr), StKatoa'Dvriv. evt 8e *Xoj(o* yty- vdxjKotxja pev f] \|/t)%fi %copi<; xoi) Jtpdxxeiv xdyaBd xe Kat KaKa ao<pta xe eaxt Kat entaxfipri, npoţ 8e xa<; npd^etţ d9tKvot)pevr| xa<; Kaxa xov ptov ovopaxa nXetco Xappavet xa npoetpnpeva, 9povr|Gt<; xe Kat aa>9po- awri Kat StKatoa'Dvri Kat dvSpeta KaXot)pevr|. xotamti pev xtţ f] 'Apta- xcovoţ 8oi;a nept xâxv xf|<; ţЈA)%fi<; dpexâxv.

375 Plutarchus de virtute morali 2 p. 440f. 'Aptaxcov 8' o Xtoţ xfi pev oriata prav Kat ai)xo<; dpexfiv enolet Kat i)ytetav obvopa^e- xcp 8e *npoq* xt moţ 8ta9opot)<; Kat nXetovaţ, dx; ei' xtţ eGeXot xfiv opaatv fipâ>v Xeu- KÂ)v pev dvxtXappavopevriv Xet)KO0eav KaXetv, peXavcov 8e peXavoGeav f[xt xototnov frtepov. Kat yap ri dpexfi notrixea pev entaKonot)aa Kat pfi notrixea KeicJirixat 9povr|Gt<;, erafruptav 8e Koapowa Kat xo pexptov Kat xo eikaipov ev ri8ovaî<; opt^owa GoxppoGt'jvri, Kotvcovfipaat 8e Kat GtjppoÂaion; opt^owa xoiq npoţ exepotx; 8tKatoai)vr|- KaGanep xo pa%atptov ev pev eaxtv, dÂÂoxe 8' *ăXXo* Statpet, Kat xo Jtiip evepyeî nept tfta»; 8ta9opoix; ptâ 9"Daet xpobpevov.

376 Clemens Al. Strom. I p. 376 Pott. Ei yow oKonoîpev, pta Kaxa Swaptv eaxtv f] dpexfi, xai)xr|v 8e auppepriKev xoi)xot<; pev xotţ npaypaatv

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* 8, p. 1034d. Chrysippos îi 373
atribuia lui Ariston teza conform căreia virtuţile sunt, toate, forme ale uneia singure.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* VII, 2 (208 , 374
591 Miiller). Ariston socotea că sufletul are o singură facultate, aceea a judecăţii, şi stabilea o singură virtute a sufletului: cunoaşterea lucrurilor bune şi a celor rele. Când trebuie să le alegem pe cele bune şi să ne ferim de cele rele, ştiinţa aceasta poartă numele de „cumpătare"; în schimb, atunci când trebuie să punem în practică lucrurile bune şi să le evităm pe cele rele, poartă numele de „înţelepciune". Este numită „curaj" atunci când trebuie să înfruntăm unele situaţii şi să ne ferim de altele; se numeşte „dreptate" atunci când se acordă fiecăruia cât i se cuvine. Iar când sufletul cunoaşte lucrurile bune şi pe cele rele doar prin raţiune, iară ajutorul practicii, este cunoaştere pură şi ştiinţă, dar atunci când ajunge la acele acţiuni care au de-a face cu viaţa poartă mai multe nume, cele amintite: „înţelepciune", „cumpătare", „dreptate" şi „curaj". Iată părerea lui Ariston în legătură cu virtuţile sufletului.

Plutarh, *Despre virtutea morală,* 2, p. 440f. Şi Ariston din Chios 375 consideră că, din punctul de vedere al esenţei, virtutea este una singură şi o numeşte sănătate. în sens relativ, ea e felurită şi multiplă, ca şi cum cineva ar vrea să numească vederea lucrurilor albe „alb-viziune" sau vederea celor negre „negru-viziune" sau alt lucru de acest fel. Când ia seama la ceea ce trebuie făcut şi ce nu, virtutea se numeşte „înţelepciune"; atunci când doreşte să pună ordine în dorinţe, să fixeze limite şi echilibru în plăceri, se numeşte „cumpătare"; când este vorba de contracte comerciale şi politice, poartă numele de „dreptate". Ea e asemenea cuţitului, care, deşi este unul singur, taie o dată ceva, o dată altceva, sau asemenea focului, care, deşi acţionează asupra diverselor materiale, posedă o singură natură.

Clement din Alexandria, *Stromatele,* I, p. 376 Pott. Dacă am cerceta, 376 am vedea că virtutea este o singură facultate, dar se întâmplă să fie

EYY£VO|j¿vrrv XéyEoOai 9póvr|GIV- év TOWOI; Sé GoxppoG'óvriv- év TOWOI; Sé ávSpeíav rj SiKaioGÜvriv. — TOI)TÓV 9apev TÓV xpónov pux; KAI Tfj; amf); Spa %pf¡; TO) pév vauKXfipco SoGEIGTI; XéyEoOai votiva) v- TÜ) Sé TE/*vü*)vri *xéXoq*-Kai évoÍKiov pév TÜ) GTa0poi)%o)- piaflóv Sé TÜ) SvSaGKáXcp- Kai TÜ) JUJtpr/.GKOVTI áppapoova. 'EKCMTTT] Sé - apexfi - G-uvcovópax; KaXoupévri póvou TOI) Ka0' éatmiv ÁTCOTEXÉAPATÓ; éaxvv aÍTÍa. Kara G-ÜY%pr|GW Sé TOÚTCQV yiverav TO E-üSaipóvco; £r¡v- pf) yap Sfi E-üSavpovropev upó; ra óvópara, orav TÓV ópGóv piov EÜSaipoviav Xéycopev Kai EÜSaipova TÓV KEKoapripévov TTIV \|/U %TIV évapéT©;.

377 Porphyrius de anima facultatibus apud Stobaeum eel. I p. 347, 21 W ra; Tr¡; \|A)%f¡; SuvápEi; ímoYpá**\|/ai npÓKEvtav Kai** npÓTEpov ***JE*** én£- I;EX0EIV Tfj ÍGTopia Tfj TE napa TOÍ; naXaioí; Kai Tfj ikrapov ENUCPÍGEI Tfj napa TOI; SiSaGKáXoi;, 'ApiüTcov ávTiXr|7rn.KTiv Súvapiv Tf¡; \|A)%f¡; 0ép£vo; ra-ÜTTIV SvavpEi EÍ; SÜO, TÓ pév TI pépo; 9áüKcov pETá TWO; TÜ)V aÍG0r|Tr|pío)V dx; ra *noXXa* KivEÍaBai, o aio0r|TiKÓv KC/AEÍ, áp%fiv **Kai** Jiriyriv ímáp%ov TÜ)V **Kara** pépo; **aio0f**|G£cov, TÓ Sé ÓEÍ **Ka0'** éamó Kai %copí; ópyávcov, o éni pév TÓOV áXóycov OÜK obvopáoOai (TÍ Y&P óXco; O"ÜK Eivav év airan; r| TEMCO; áü0£vé; Kai ápuSpóv ayav), év Sé TOÍ; XoyvKoí;, év oî; Sfi páXurca <n> póvov; 9aiv£rai, vow npoGaYopEi)- EG0av.

378 Cicero de nat. deor. I 37- cuius (scil. Zenonis) discipuli Aristonis non minus magno în errore sententiast, qui ñeque formam dei intellegi posse censeat ñeque în deis sensum esse dicat dubitetque omnino, deus animans necne sit.

379 Iamblichus de anima apud Stobaeum eel. II 382, 18 W. TCEpi Tf¡; Koivcovía; Tf¡; npó; TOÏI; GEOÏI; TÓOV \|A)%GI)V yéyové TI; Siap<pujpf|Tr|Gi;, TÓ)V pév ***XEJÓVX&V*** áSwaTov pvyvuofiai GEOÏI; rat; KaT£ %opévai; \|/u%aT; év TÓ) GobpaTV, TÓ)V Sé SurtEwopévcov piav Eivai KOIVT|V noXuEÍav TÜ)V

numită înţelepciune când se realizează în unele condiţii, cumpătare - în altele, iar în alte condiţii poartă numele de curaj sau pe cel de dreptate.

[...] Astfel, aceeaşi drahmă, când e plătită unui armator se cheamă navlu, când e plătită unui încasator de impozite se cheamă taxă, proprietarului unei case - chirie, unui profesor - onorariu, şi gaj - dacă e dată unui vânzător. în concluzie, fiecare [...] virtute, chiar dacă poartă acelaşi nume, e cauză doar a efectului specific pe care îl produce, dar prin exercitarea tuturor acestor virtuţi laolaltă dobândim noi viaţa fericită; căci nu suntem fericiţi în funcţie de numele lor, atunci când spunem că viaţa dreaptă este fericire şi că e fericit cel ce are sufletul înfrumuseţat de virtute.

Porphyrios, *Despre facultăţile sufletului,* la Stobaios, *Excerpte,* I, p. 347,
377 21 W. <Porphyrios> îşi propune să scrie despre facultăţile sufletului şi parcurge, în primul rând, cercetările făcute de filozofii vechi, iar apoi examinează tradiţia maeştrilor. Ariston stabileşte existenţa unei facultăţi cognitive a sufletului şi o împarte în două: una care, spune el, e pusă în mişcare în mod variat prin intermediul unui organ de simţ şi pe care o numeşte perceptivă, ea fiind originea şi izvorul percepţiilor individuale, alta care cunoaşte întotdeauna prin sine şi fără ajutorul unor organe şi care la fiinţele lipsite de raţiune nu poartă nici un nume (fiindcă în ele nu este prezentă în mod complet sau fiindcă se manifestă într-o manieră foarte slabă şi insesizabilă), iar la fiinţele dotate cu raţiune, la care se găseşte cu precădere sau exclusiv, se numeşte intelect.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 37- Iar discipolul său (adică al lui 378
Zenon), Ariston, se înşală la rându-i, când susţine că o întruchipare concretă a zeilor nu poate fi concepută, că zeii nu au simţire şi când se întreabă chiar dacă zeul este sau nu însufleţit.

Iamblichos, *Despre suflet,* la Stobaios, *Excerpte,* II, 382, 18 W. în 379
disputa cu privire la comuniunea dintre zei şi suflete, unii spun că zeii nu se pot amesteca cu sufletele prizoniere ale trupului; alţii, în schimb, pretind că există o singură conduită comună sufletelor pure KaGapdov \|A)%â)v iipoq toîx; Geoîx; Kai ei oti pd/aara ev toî<; aobpaav StaTpipowtv- or 8e povoiq Saipoatv f| Kai rjpoGiv i)noTV0eaaw ai)ta<; eiţ koivt|v awowiav- <d)v> r/AÂot pâv oi Peâ,tîove<;, KpivopEvoi Kaxd n^axcova KaGapaev Kai r/.vayoYfi Kai teâeuîxtei Tij<; *ăkXoi* 8e oi xeîpoveţ tolţ EVaVTÎOVţ TOÎ)TO)V *ă*VTlSiaGTEÂÂOpEvoi• KaTa 8e toîx; ETCoiKoix; Tfj Kowcovia Kai T(B KaM) T(B Tfj<; 9Î)G£cq<; EÎ;r|pTr|pEvcQ- Kaxd 8e toîx; IlEpuiaTriTtKoix; Tfj Kara 9Î)Gtv te auppETpia Kai Tfj imâp ttiv dvGpconivriv 9Î)Gtv voEpâ ^cofj npoTvpobpEvov- KaTa 8e "HptWiov EmaTripri- KaTa 8e 'ApiaTcova r/inoMpopir/.- KaTa 8e AripoKptTOV Ei)G%r|poGin'ri- Kara 8e toîx; *ă/Juivg* pâpEt tivi toî) KaÂoi)- ij Tfj do%Xr|GÎa Ka0' 'Ie- pobvopov- ij *ăkXoiq* Trai Tporanţ SvayroY'nţ to oripETOv e%ovte<;, a<p' d>v oi KaTa pâpoţ <pi)ovrai piot anEtpot 7iEpi ttiv yevEavv StatpoiipEvot etc.

380 Plutarchus vita Demosthenis 30 *(de morte Demosthenis).* to 8e 9appa-kov 'ApÎGTCov pâv ek toî) KaXapou 9T|Gi XapEtv amov, dx; Etpr|rat.

381 Plutarchus vita Demosthenis 10. 'ApraTcov 8' o Xtoţ Kai 0EO9pdGTOU Ttva 8oi;av ÎGTopr|k£ TCEpi toov priTopcov.

EpcoTT|0Evra yâp, onotoţ Tt<; aî)Tco (parvErar pf|Tcop o Ar| poo0Evr|<;, EÎnEÎv- „ai;tog Tfjţ TCOXEGX;", onotoţ 8E AripdSrn;- „imâp TTIV noXtv"- 'O 8' amoţ 91X600901; ITOX'DE'OKTOV iaTopEt TOV IxpriTTVOV, ¿va TOOV TOTE ÎtoXiTEDopEvcov 'A0f|vr|Gvv, dno9ar- vEoOar, pEytGTOV pâv Etvat pf|Topa Ar|poaflEvr|v, 8uvaTC»raT0v 8â EÎTCEÎV Ocoidcova- JIÂEÎGTOV ydp EV ppa%UTdTri hiitfx voi)v EK9£p£w.

382 Plutarchus OTV pdXtara TOÎ<; fiyEpoar 8EÎ TOV 9tX6a090v SraXEyEaGar **1** p. 776c. Kai 'ApraTcov pâv o Xtoţ âni Tcp **MOI** 8taX£Y£o0at Toiq pou- ÂopEvon; \)ito T6)v ao9tGTâ)v KaKâx; r/.Koixov- „©9EXEV, EÎJCE, Kai Ta Gripia *Xoj(ov* Guvvâvat Ktvr|TtKâ)v npoţ dp£Tf|v."

383 Stobaeus Florileg. 13, 40 Voi. I p. 462 Hense (13, 22 Mein.). 'EK T6)v 'ApiaTcovoţ 'OpotcopaTcov. "Oporov d\|/tv0tou TO Sprpi) Kai Âoyot) nappiaiav EKKO\|/ar.

şi zeilor, chiar dacă acestea trăiesc încă în trupuri. Dar alţii susţin că sufletele se află într-o astfel de convieţuire numai cu daimonii şi cu eroii. Dintre aceşti demoni unii sunt mai buni, fiind judecaţi, potrivit lui Platon, în funcţie de puritatea, instruirea şi desăvârşirea sufletului, alţii sunt mai răi, prin însuşirile opuse. Potrivit stoicilor, ei sunt preţuiţi pentru comuniunea şi frumosul moral care ţine de natură; potrivit peripateticilor, pentru simetria naturală şi viaţa inteligibilă care o transcende pe cea umană; după Herillos, pentru cunoaştere; după Ariston, pentru indiferenţă; după Democrit, pentru purtarea aleasă, iar după alţii, pentru un aspect al frumuseţii morale: după Hieronymos, pentru seninătate; sau sunt aleşi pentru alte feluri de trai, din care se înfiripă felurite vieţi fără hotar, diferite în ce priveşte naşterea etc.

Plutarh, *Viaţa lui Demostene*, 30 (*despre moartea lui Demostene).* 380
Ariston spune că Demostene a luat otrava din condeiul de trestie, aşa cum s-a spus...

Plutarh, *Viaţa lui Demostene,* 10. Ariston din Chios a relatat şi o 381
părere a lui Teofrast despre retori. Astfel, întrebat ce fel de orator i se pare că este Demostene, a răspuns: „Demn de cetate." Ce fel de orator era Demades? - „Prea bun pentru cetate." Acelaşi filozof istoriseşte că Polyeuktos din Sphettos[19], unul dintre oamenii politici, spunea că cel mai mare orator este Demostene, dar cel mai redutabil este Phokion, pentru că acesta exprima cele mai multe idei în cele mai puţine cuvinte.

Plutarh, *Că filozoful trebuie să se întreţină mai ales cu conducătorii,* 1,
382 p. 776c. Fiind criticat de unii sofişti că dialoghează cu toţi cei care doreau, Ariston din Chios a spus: „Să ajute Zeus ca şi fiarele să înţeleagă vorbele care îndeamnă la virtute."

Stobaios, *Antologie*, 13, 40, voi. I, p. 462 Hense (13, 22 Mein.). Din 383
Comparaţiile lui Ariston. A lua libertatea cuvântului unui discurs e ca şi cum i-ai lua pelinului gustul amar.

384 Stobaeus Florileg. 13, 57 Vol. I p. 465 Hense (13, 39 Mein.). 'EK T6)v 'Apiatcovo; 'Opouopatcov. Ofiaavto; TWO; „Xiav poi

KJIIGKO'JJITEH;" £(pT| „Kai yap TOI; GTCXTIVIKOI; ta pev Spvpea Kai 7UKpa d^EXipa, ta 8e *jXvkecjl* pXapEpa."

385 Plutarchus de recta ratione audiendi 8 p. 42b. oîke yap paXavEiou, 9RIGIV o 'Aplatcov, oîk£ Xoyou pfi KaGaipovto; ocpeXoţ EGTVV.

386 Stobaeus Florileg. 79, 44 Mein. 'EK TGOV 'Apiatcovo; 'Opouopatcov. Oi r/.pxi EK qnXoGoqnaţ, *năvxaq iXzyxovxzc,* Kai *ănb* T6)v yovEcov dp%op£voi, 7ida%ouaiv onEp VECBVRITOV KWE;, oî) povov Toi); aXXouţ i)XaKToi)aw, *ăXXa* Kai Toi); EVSOV.

387 Stobaeus eel. II p. 215, 20 W. 'EK TGOV 'Apiatcovo; 'Opouopatcov. To KljpiVOV, 9«GÎ, 8EÎ GJIEÎpEIV pÂOKIiţiripOÎ) VI«;, OIÎTO) *JO,p* KfXÂOV 9"DEo6aV-

Kai TOI); VEOU; %pfţ navSE-DEvv EnvGKcbnTOVTa;, otftco yap %pr|aipoi EGOVTaV.

388 Seneca epist. 36, 3- Ariston aiebat malle <se> adulescentem tristem quam hilarem et amabilem turbae. vinum enim bonum fieri, quod recens durum et asperum visum est; non pati aetatem, quod în dolio placuit.

389 Plutarchus de tuenda sanitate praecepta 20 p. 133c. dXEUttobv 8e 9COVD; Kai jtaiSoxpipwv XAYOUŢ, KKO.GTOTE *Xzyovx&v* DX; TO Jtapd SEÎTCVOV 9iXoXoy£iv TÎŢV xpocpnv 8va(p0EipEv Kai papwEv TTIV KE(paXfiv, TOTE 90pr|- TEOV, otav TOV 'ivSov dvaXoEiv R| 5ia/I:yEG0ai jiEpi xcri) K-opiE-uovro; EV

SEÎTCVCO păXXcopEv.---------av 8' fipâ; pf) *ăXXo* TI £R|T£Îv IJ <PIX0G09£Îv IJ dvayiyvcboKEw napa SEÎTCVOV ¿©oi T6)V EV TO) KaXş Kai **oxpE**/âpq) TO ânaycoyov 1)9' fiSovrj; Kai yXuKi) popvov E%OVTCOV, KEXEWOPEV amoi); pfi EVO%XEÎV, *ăXX'* draovra; EV TCO I;UGTCO tawa Kai tai; naXaicrtpau; SuzÂEyEaflai TOI; dGXritaî;, oii; T6)v pipÂiov E^EXOVTE; Kai StripEpEitew EV GKobppaav Kai pcopoXo%iai; EGI^OVTE;, dx; o Kop\|/o; 'Aplatcov ***eXeje,*** TOI; EV yupvaaicp KÎOGIV opoico; /aitapoi); nEnovfiKaav Kai XiGivotx;.

Stobaios, *Antologie,* 13, 57, voi. I, p. 465 Hense (13, 19 Mein.). Din 384 *Comparațiile* lui Ariston. Unuia care spunea: „Prea îţi râzi de mine" îi răspunse: „Da, căci şi celor bolnavi de splină le fac bine alimentele amare şi acre şi le fac rău cele dulci".

Plutarh, *Despre cum ar trebui ascultate prelegerile,* 8, p. 42b. Căci, 385 după cum spune Ariston, nici o baie şi, la fel, nici un raţionament care nu purifică nu sunt de vreun folos.

Stobaios, *Antologie,* 79, 44 Mein. Din *Comparațiile* lui Ariston. Filo- 386 zofii noi care critică orice, începând cu înaintaşii lor, sunt asemenea câinilor cumpăraţi de curând care latră nu numai la străini, ci chiar la cei din curte.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 215, 20 W. Din *Comparațiile* lui Ariston. 387 Chimionul, se spune, trebuie semănat blestemând, fiindcă aşa îi merge bine. Şi tinerii trebuie educaţi luându-i în derâdere, fiindcă aşa vor deveni oamenii de valoare.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 36, 3- Ariston zicea că preferă un tânăr
388 sobru unuia vesel şi plăcut mulţimii. Căci vinul care la început a părut tare şi aspru se face bun; dar nu rezistă vremii cel care ţi-a plăcut când era tras în butoi.

Plutarh, *Precepte pentru păstrarea sănătăţii,* 20, p. 133c. Iar la spusele
389 antrenorilor şi la discursurile pedagogilor care repetă întruna că a discuta despre lucruri serioase în timpul banchetelor dăunează alimentaţiei şi provoacă dureri de cap trebuie să luăm aminte doar atunci când, în timpul unui prânz, ne propunem să rezolvăm „problema indiană" sau să discutăm despre „dominatorul". [...] Dar celor care nu ne permit să căutăm, să discutăm filozofic sau să citim în timpul prânzului lucruri care, pe lângă că sunt bune şi folositoare, conţin şi ceva atrăgător prin plăcerea şi desfătarea pe care le produc le vom cere să ne lase în pace şi să se ducă în gimnazii şi în palestre, ca să le dea aceste sfaturi atleţilor, pe care, convingându-i să lase deoparte

390 Plutarchus Amatorius 21 p. 766f. otav fjQoţ ayvov Kai Koaprov ev ©pa Kat %dpm popcpin; StacpavKq yEvntai, KaGanep opGrov imoSripa SerKvoar *noSoq* EÎxpu'i'av, dx; 'Aplaxcov ***eXejev-***

391 Stobaeus ecl. II p. 24, 8 W. 'Aplaxcovoţ. 'Apiatcov toîx; *Xojovq* xobv 5i«/vEktik6)v ei'Ka^ev toii; t6)v dpa%vicov ixpdapaGiv oÎ)8ev pâv %pr|GÎ- porţ, Ârav 8e T£%vtKoî<; <o'6ar>.

392 Stobaeus ecl. II p. 22, 22 W 'Ek toov 'Aplaxcovoi; 'Oporcopdxcov- oi ev 5t«/vEKTiKfi pafruvovTEi; eoÎKaar KapKtvotx; paacopEvon;, or 8r' o/âyov xpoqnpov îtEpi *noXXă* oatâ da%oXoi)VTar.

393 Stobaeus ecl. II p. 23, 15 W. 'Apraxcovoi;. 'Apiatcov E^EyEv EoiKEvai ttiv StaXEKTtKTiv xfi) ev taî<; o8oî<; tct|M)- npa; oÎ)8ev yap oi)8' ekeîvov Xpfiarpov ovta KatapdXXEtv toix; paSi^ovtai;.

394 Stobaeus ecl. II 24, 12 W 'Ek toov 'Apraxcovoi; 'Opotcopatcov. o ¿WiEpo- poţ 0/v0G%EpKGTEp0i; pâv Â.r|90Ei<; k«0odpEi, EÎţ 8e navo opiKpd xpi90Ei<; jtviyEi- otko) Kai f] Kata (pt/vOGOcpiav Â.EJtT0Â.0yia.

395 Stobaeus Florileg. 20, 69 (Voi. I p. 554 Hense). 'Apiatcovoi;- ttiv raKoXoyrav f] opyfi 9aivExar dnoyEwâxja- gxjte f] pf|Tnp oi)k deraia.

396 Stobaeus ecl. II p. 218, 7 W. 'Ek toov 'Apraxcovoi; 'Opotcopatcov. KupEpvfiTru; pâv oi^TE ev pEyaXco nXorco oik£ ev ptKpco vatmdGEt, oi 8e anErpor ev dp9oîv- oikax; o pâv TCEnaiSEupEvoi; Kai ev ntarotco Kai ev nEvra oi) tapattEtat, o 8' dnaiSEOTOi; ev dp<poîv.

cărţile şi obişnuindu-i să-şi petreacă tot timpul cu glume şi lucruri neserioase, i-au făcut la fel de insensibili, după cum spune spiritualul Ariston, precum piatra lustruită a coloanelor din gimnazii.

Plutarh, *Dialog despre dragoste,* 21, p. 766f. Un caracter neprihănit 390
şi cumpătat devine vizibil prin graţia şi farmecul înfăţişării, aşa cum o încălţare mai înaltă scoate în evidenţă forma frumoasă a piciorului. Astfel spunea Ariston.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 24, 8 W. Despre Ariston. Ariston compara 391 argumentaţiile dialecticienilor cu pânzele de păianjen, care sunt foarte sofisticate, dar inutile.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 22, 22 W. Din *Comparaţiile* lui Ariston. Cei 392 care pătrund tainele dialecticii se aseamănă cu mâncătorii de raci, care pentru câteva îmbucături se chinuie cu atâtea oase.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 23, 15 W Despre Ariston. Ariston spunea 393 că dialectica se aseamănă cu noroiul de pe străzi, care nu foloseşte la nimic, dar îi face pe trecători să alunece.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 24, 12 W. Din *Comparaţiile* lui Ariston. 394 Iarba-nebunilor, luată întreagă, are efecte de dezintoxicare, dar dacă este tocată puţin provoacă sufocarea. Astfel se întâmplă şi în cazul subtilităţii în filozofie.

Stobaios, *Antologie,* 20, 69 (voi. I, p. 554 Hense). Despre Ariston. 395 Se pare că ura dă naştere calomniei: deci nu este o mamă bună.

Stobaios, *Excerpte,* II, p. 218, 7 W Din *Comparaţiile* lui Ariston. Un 396 cârmaci nu va avea niciodată rău de mare, fie că navighează pe un vas mare, fie că navighează pe un vas mic. în schimb, cei care nu au experienţa mării vor avea rău de mare şi pe unul, şi pe celălalt. în acelaşi fel, omul cu o bună educaţie nu este tulburat nici de bogăţie, nici de sărăcie, în schimb, cel fără o bună educaţie este tulburat în ambele cazuri.

397 Stobaeus Florileg. 94, 15 Mein. 'Ek xd)v 'Apiaxcovoţ 'Opouopaxcov. dx; xov aiixov oîvov tcîvovxe<; oi păv 7iaporvoi)Gtv, oi 8e 7tpai)vovxat, oikco Kai 7IX0Î)X0V...

398 Plutarchus vita Catonis 18. tcXowou y«p octpoapecyiv oi noXXoi vopi- ^OUGt TT|V KOVaXTlV ai)XOÎ) xf|q E7u8£ti;£CO<;, E7u8£tKvuo0at 8e XOÎţ 7I£- prxxoîţ, oi) xoîţ dvaYKaiovţ. o 8fi Kai pdXraxa 9aar tov (prXoaocpov 'Apiaxcova Gaupd^Etv, ort xoix; xa nEpixxâ kekxtipevoix; pâXXov iyyoî)v- xar paraptouţ ij xoix; xâ)v dvayKaicov Kai %pr|GÎpcov £i)TCopoi)vxa<;.

399 Stobaeus Florileg. 119, 18 Mein. 'Ek xdxv 'Apraxcovoţ 'Opouopaxcov. noXXoi aocpoi yriparoi cprXo^cooixjt. Kai ydp oi o\|/e Yf|pavx£<; cprXo^cooi)- atv, îv' EK0pE\|/coar xa xEtcva, Kai oîixot o\|/e dp£xfî<; EnfipoXor yevopEvot EcptEvxar aiiTfiv EK0pE\|/ar.

400 Stobaeus Florileg. 67, 16 (Mein.). 'Ek xd)v 'Apraxcovoţ- 2jiapxraxd)v vopoţ xaxxEt Cnpia<; xriv pâv npobxriv dYapiou, xriv SEUXEpav 6\|/tYapiou, tt|v TpÎTtŢV Kai p£Ytaxr|v KaKOYapiot).

401 Plutarchus de curiositate 4 p. 516f. Kaixor Kai xdxv dvăpcov paXraxa SwxEpaivopEv, dx; 'Apraxcov <pr|GÎv, oaor xd<; jt£pipc>Â.d<; dvaaxEXXowtv fipâ)v. o 8e TCoXtmpdYpcov oi) xa ipaxra xdxv îtEXaţ oiiSâ xoix; %rxd)va<;, *ăXXă* xoix; xoi %oix; d7iap<ptEwuGt, xa<; frupaţ dvanExavvwr etc.

402 Plutarchus noXtxtKd napaYYeXpaxa 10 p. 804e. otfxE y«P rt£>p <pr|Gtv o 'Apraxcov Kanvov norEtv oik£ 8oi;av 90ovov, fjv £i)0i)<; EKXap\|/ri Kai xa%Eco<;, *a/JM* xdxv Kaxa ptKpov ai)i;avopEvcov Kai *axokaimg ăXXov* dXXa%o0Ev EnrXappavEoOar.

403 Plutarchus aquane an ignis sit utilior 12 p. 958d. Kai pf)v oXiyou Xpovot) Kai prou xotţ dv0pdmor<; SeSopevou o pâv 'Apraxcov <pr|Giv oxr o ikvoţ otov xEXobvru; xo iipun) d9arp£t xofixou-ey«) 8' etc.

Stobaios, *Antologie,* 94, 15 Mein. Din *Comparaţiile* lui Ariston. Cum, 397
dintre cei care beau acelaşi vin, unii fac lucruri urâte, alţii se domolesc, tot aşa în cazul bogăţiei...

Plutarh, *Viaţa lui Cato,* 18. Căci pentru cei mai mulţi dintre oameni 398
a le interzice să-şi etaleze luxul este ca şi cum le-ai lua bogăţia, fiindcă aceasta se vede în lucrurile de prisos, nu în cele necesare. Tocmai acest lucru îl mira tare mult pe filozoful Ariston, anume că oamenii îi socotesc mai fericiţi pe cei care au strâns lucruri de prisos decât pe cei care au belşug din cele necesare şi folositoare.

Stobaios, *Antologie,* 119, 18 Mein. Din *Comparaţiile* lui Ariston. 399
Mulţi bătrâni înţelepţi iubesc viaţa. Căci, aşa cum cei care se căsătoresc târziu ţin mai mult la viaţă ca să-şi crească copiii, la fel, cei care dobândesc târziu virtutea îşi doresc s-o facă să crească.

Stobaios, *Antologie,* 67,16 (Mein). Din scrierile lui Ariston. Legea spar-
400 tană îl pedepseşte în primul rând pe cel care nu încheie o căsătorie, în al doilea rând pe cel care se căsătoreşte la o vârstă înaintată şi în al treilea rând înăspreşte pedepsele pentru cel care încheie o căsătorie nepotrivită.

Plutarh, *Despre curiozitate,* 4, p. 516f. După cum spune Ariston, ne 401
displace foarte mult vântul care ne ridică hainele. Dar curiosul smulge nu numai hainele şi tunicile celor din preajmă, ci dărâmă şi zidurile, deschide porţile...

Plutarh, *Precepte politice,* 10, p. 804e. Căci Ariston susţine că, după 402
cum focul iute nu face fum, tot aşa nici faima nu naşte invidie, cu condiţia să strălucească imediat şi rapid; dar dacă creşte câte puţin, în mod gradat, atunci atacurile vin de peste tot.

Plutarh, *Dacă este mai de folos apa sau focul,* 12, p. 95 8d. Fiindcă 403
oamenilor le-a fost dat să trăiască puţin, Ariston spune că somnul, asemenea unui perceptor de impozite, ne răpeşte o jumătate din viaţă: eu însă etc.

la. Apollophanes

404 Diogenes Laert. VII 140. <pr|Gi 8e nepi toi) kevoi) Xp-OGumx; pev ev T(B nepi kevoi) kai ev Tfj nprotri toov (pumkoov T£%vå)v kai 'Ara)XXo9dvr|<; ev Tfj (pDGiKfj *(placitum vide* Chrys. II n. 543).

405 Tertullianus de anima 14. Dividitur autem în partes (scil. anima) nune în duas a Platone-----------etiam în octo penes Chrysippum, etiam în novem penes Apollophanem.

406 Diogenes Laert. VII 92. o păv y«P 'A7toA,AixpocvT|<; plav *Xejei*
(scil. dp£Tf|v), TT|V 9POVT1GVV.

407 Fragmenta Herculanensia ed. Scott p. 271 (Pap. 19-698 Scriptor in-
certus îtEpi aio0f|G£ax; col. 15)--------xpovovţ, xf)v 8' al'G&n | aw ta Ka0'
£va K(pv)vEÎv | fi pvfipru; p£0EÎ;£w. (o 8') | 'Ara)XXo9dvr|<;, îmo TOÎ) | NI-
0avoî) dnaTr|0£Î<;, TO | păv Kai pvfipriv a-u|Taî<; nEpianTEW Katri |
8eo0T|, TO 8' (xvaXoYÎaţ | p£TE%£w 7tp0G(E)8E^a|T0, *oizmq* Kai TOÎ) PT|KE|
T' OVTO; dnoSco 8iaÎG|0r|GW aîVtfaiq, â)anEp i'va | aobacopEv
EvapyEvav | *ăXXaq* 8EOV âjiipr/.Â/vEiv | EVAPYEÎAŢ.

408 Athenaeus VII 28 ld. Kai 'A7raMi09dvr|<; 8E (Yvobpipoţ 8' fjv Kai omoţ
TOÎ) 'ApÎGTCQVOţ) EV Ttt) 'ApÎGTCOVV, Kai amoţ OÎ^TCOţ E7tVYPC'¥a<5
T0 Ypappa, âpcpavi^Ei TT|V TOÎ) SiSaaKdXou <piÂ.r|8oviav.

2. Herillus Carthaginiensis

409 Diogenes Laert. VII 165- I IpiÂÂoţ 8E O Kap%r|86vu)<;
(secunturplaeitd). EGTI 8E TA pip/da airari) (VaycxjTixa păv, SuvdpEax;
8E PEGTA Kai JCE- pvE%ovra dvTvppfiGEu; npoţ Zf|vcova.

la. Apollophanes

Diogenes Laertios, VII, 140. Chrysippos discută despre vid în lucrarea
404 intitulată *Despre vid* şi în prima carte a lucrării *Ştiinţele naturii*, la
fel şi Apollophanes în *Fizica* (vezi Chrysippos, II, n. 543).

Tertulian, *Despre suflet,* 14. Sufletul însă este împărţit: în două 405 părţi
de Platón [...], chiar în opt, la Chrysippos, chiar în nouă, la
Apollophanes[20].

Diogenes Laertios, VII, 92. Apollophanes susţine că există o singură 406
virtute: înţelepciunea.

Fragmenta Herculanensia, ed. Scott, p. 271 (pap. 19-698, autor 407
incert, *Despre senzaţie,* col. 15) .. .senzaţia va judeca lucrurile unul
câte unul sau se va împărtăşi din memorie. Dar Apollophanes, înşelat
de caracterul verosimil, a admis şi corelaţia lor cu memoria, dar, pe de
altă parte, şi contribuţia analogiei, aşa încât să le atribuie şi percepţia
lucrului care nu mai este prezent, ca şi cum pentru a păstra în memorie
o percepţie clară trebuie să adăugăm mereu alte percepţii clare.

Athenaios, VII, 281d. Apollophanes (şi el discipol al lui Ariston), în 408
scrierea sa cu acelaşi titlu, *Ariston,*[21] scoate în evidenţă gustul pentru
plăcere al maestrului.

2. Herillos din Cartagina

Diogenes Laertios, VII, 165- Herillos din Cartagina (*urmează învâ-* 409
ţăturile). De la el ne-au rămas cărţi scurte, dar pline de vigoare, care
conţin unele controverse cu Zenon.

XEjExai 8e cm narSoţ OVTO<; crimii) ipdafiriaav ÎKavol, oiiq dnoTpe\|/av
ßouXopEvcx; 6 Zf|vcov fivdyraaE Î;upâo0at "I IpiÂÂov, oi 8'
djtETpdjtovro. ra 8e ßißÄia ¿cm xaSe- nepi dGKf|G£co<;- 7iepi jcaßröv-
nepi tmoÂfiii/aoq vopo0KTr|q- pavewvKo;- dvrtcpEpcov- StSaGKaXcx;-
StaGKEua^cov- ETJGÎIVCQV- 'Eppfjţ- MfiSeva- SidXoyoi- GEGECQV T]0IKÖ)V.

410 Ind. Stoic. Here., col XXXVI. C'H)piUo(<;) 5', CB© <pr|(Giv 'A)| jraM(d>v)to<;, (E7UGr|)|p6Ta(T)o((;...

411 Diogenes Laert. VII 165- "HptXXoţ Se 6 Kap%r|86vto<; TEXoţ EÎTCE tfiv EMGTFIPRIV, **Ö7tep** eati £nv dei ndvra dvacpăpovra npoţ TO PET' EMGTRIPRU; £fjv Kai pfi Tfj dyvota SraßeßXripevov. Et var 8e TTIV E7UGTf|pr|v £i;tv ev 9AVTAGRFI)v npoaSe^ER DVUNOTCTCOTOV imo Xoyot). TCOTE 8e eXeye priSev Etvar TKÂoq, *ăkXă* KaTa xr/.q JtEpiGTr/.GEtq Kai Ta npaypaTa dXXaTTEoOat ai)TO, **dx;** Kai TÖV airtöv %a?ucöv ij 'AXei;dv8pou yrvopevov dvSptavTa ij SIOKPDTODŢ. Stacpepetv 8e TEXo<; Kai IMOTEXTSA- TFIŢ pev ydp Kai TOÎX; pfi aocpoix; GTO%d^EG0AR, TOÎ) 8e povov TOV G090V. TA 8e PETA^i) DPETFÎŢ Kai Kaidaţ dSidcpopa Etvar.

412 Cicero de finibus IV 40. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quae leget quaeque reiciet, unam referentur ad summam. Nam si omnino <ea> nos neglegemus, în Aristonea vitia incidemus et peccata obliviscemurque, quae virtuti ipsi principia dederimus; sin ea non neglegemus neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Erilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. Facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum, quae ut essent vera, coniungi debuerunt; nunc ita sepa- rantur, ut diiuncta sint, quo nihil potest esse perversius.

Se spune că, pe când era copilandru, a avut mai mulţi admiratori; dar Zenon, dorind să-i ţină la distanţă, l-a obligat pe Herillos să se radă pe cap, ceea ce i-a îndepărtat pe admiratori. Cărţile lui sunt acestea: *Despre exersare; Despre pasiuni-, Despre presupunere-, Legislatorul; Maieuticul; Adversarul; Învăţătorul; Revizuitorul; Corectorul; Hermes; Medeea; Dialoguri; Teme etice.*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXVI. Herillos, după cum 410 spune Apollonios, era foarte însemnat...

Diogenes Laertios, VII, 165- Herillos din Cartagina spunea că scopul 411 ultim este ştiinţa, adică să trăim având ca obiectiv constant viaţa însoţită de ştiinţă şi să nu ne lăsăm înşelaţi de ignoranţă. Ştiinţa o definea drept atitudinea stabilă <a sufletului> în acceptarea impresiilor, care nu poate fi zdruncinată prin argumente. Spunea uneori că nu există un singur scop, ci acesta se schimbă după situaţii şi lucruri, după cum se întâmplă ca aceeaşi cantitate de bronz să poată deveni o statuie fie a lui Alexandru, fie a lui Socrate. Făcea deosebirea între scopul ultim şi scopul subordonat; căci spre acesta din urmă tind chiar şi cei lipsiţi de înţelepciune, pe când spre cel dintâi - numai înţeleptul. Iar pe cele intermediare între virtute şi viciu le considera indiferente.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 40. Căci nu mai 412 putem nicicum să-i găsim un loc virtuţii <în vieţile noastre>, dacă toate cele pe care ea le alege sau le respinge nu sunt raportate la un singur scop ultim. Căci dacă le dăm cu totul deoparte cădem în confuzia şi

greşelile lui Ariston, uitând ce principii am atribuit virtuţii înseşi. Dar dacă nu le neglijăm şi totuşi nu le raportăm la binele suprem, nu vom fi departe de inconsecvenţa lui Herillos. Va trebui, în acest caz, să ne propunem două feluri de viaţă, căci Herillos a stabilit două scopuri supreme diferite, care, pentru a fi conforme cu adevărul, ar fi trebuit reunite; acum ele sunt separate de aşa manieră, încât nu există nici o legătură între ele; şi nimic nu poate fi mai deplorabil.

413 Cicero Acad. pr. II 129- Omitto illa, quae relicta iam videntur, Erillum qui în cognitione et scientia summum bonum ponit; qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit et quam non multum a Platone.

414 Cicero de fin. II 43- Erillus autem ad scientiam omnia revocans unum quoddam bonum vidit, sed nec optimum, nec quo vita gu- bernari possit. Itaque hie ipse iam pridem est reiectus; post enim Chrysippum non sane est disputatum.

Cicero de oratore III 62. fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socráticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum. sed ea horum vi et disputationibus sunt iam diu fracta et exstincta.

415 Cicero de finibus III 9, 31- Sed sunt tarnen perabsurdi et ii qui cum scientia vivere ultimum bonorum, et qui nullam rerum differentiam esse dixerunt atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii mo- mento ullo anteponentem (Herillus et Aristo).

416 Cicero de finibus IV 36. aut ipsius animi, ut fecit Erillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent.

417 Cicero de finibus V 23- et Erillus, si ita sensit, nihil esse bonum praeter scientiam, omnem consilii capiendi causam inventionemque officii sustulit.

Ibid. V 73- hoc uno captus Erillus scientiam summum bonum esse defendit nec rem ullam aliam per se expetendam.

418 Cicero de officiis I 6. quoniam Aristonis, Pyrrhonis, Erilli iam pridem explosa sententia est; qui tarnen haberent ius suum disputandi de

Cicero, *Primele academice,* II, 129- Trec peste acele lucruri care par 413 deja să fi fost lăsate la o parte: de exemplu, poziţia lui Herillos, care aşază binele suprem în cunoaştere şi în ştiinţă. Deşi Herillos a fost discipolul lui Zenon, vezi cum s-a depărtat de acesta şi cât de mult s-a apropiat de Platon.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* II, 43- însă Herillos, 414 care raportează totul la ştiinţă, a identificat un bine, dar nu binele suprem şi nici unul după care să te poţi ghida în viaţă. De aceea a fost lăsat deoparte şi punctul său de vedere, căci după Chrysippos nimeni altcineva nu s-a mai ocupat să-l combată. Cicero, *Despre orator,* III, 62. Au existat şi alte şcoli filozofice care, aproape toate, se revendicau de la Socrate: eretrienii, herillienii, megaricii, pyrrhonienii. Dar ele au

dispărut de mult, din pricina atacurilor şi obiecţiilor venite din partea acelora.[22]

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* III, 9, 31- Totuşi, sunt cu
415 totul absurzi şi cei care consideră că binele suprem este viaţa însoţită de ştiinţă, ca şi cei care, afirmând că nu există nici o deosebire între lucruri, susţin că înţeleptul va fi fericit dacă nici un lucru nu va cântări în preferinţele sale mai mult ca oricare altul. *(Se rtferâ la Herillos şi Ariston)*

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 36. .. .sau, după 416
cum a făcut Herillos, preţuiesc în cel mai înalt grad cunoaşterea ca atare, proprie sufletului, în schimb neglijează complet acţiunea.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* V, 23- ■ ■ -iar Herillos,
417 dacă a socotit că nu există alt bine în afară de ştiinţă, a anulat orice temei al deciziei şi orice înţelegere a îndatoririi. *Ibid.,* V, 73- Herillos, captivat de această idee, a apărat teza conform căreia ştiinţa este binele suprem şi nimic altceva nu este demn de a fi dorit în sine.

Cicero, *Despre îndatoriri,* I, 6. ...fiindcă doctrina lui Ariston, a lui 418
Pyrrhon, a lui Herillos a fost de mult respinsă; ei ar fi avut totuşi dreptul officio, si rerum aliquem dilectum reliquissent, ut ad officii inventionem aditus esset.

419 Clemens Alex. Stromat. II 179 Sylb., Vol. I p. 497 Pott, rj *xä* "HplX-Xou ei; PEGOV napayoipi; TÖ Kat' Emaxfipriv £rjv *xiXoq* Eivai TlÖTIGW

"I Ipi/v/vOq.

420 Iamblichus de anima apud Stobaeum ecl. 1382, 18 W (tobv Savpovcov) a/v/vOi pEv ol ßE/vTiovEq, KpivopEvoi *Ko.xä* IlXatcova KaödpGEl Kai r/.vayo)Yfi Kai TEXEIOXTEI *xf\q* a/Jaii 8E oi %£ipov£<; toiq Evavti- oiq TOIJTWV r/.VTl5l«GTE/v/v6pEV()l- *KU.TÖ.* 8E TOI); XTÜHKoiiq TTj Kovvcovla

Kai Tü) ***KOJM*** TO) Tf|q 9"ÜGEC0(; E^ripTTlpEVCp-----Katd 8e "I Ipi/v/vOV EnvGTfipri.

421 Lactantius instit. div. III 7- Herilli summum bonum est scientia, Zeno nis cum natura congruenter vivere, quorundam Stoicorum virtutem sequi.

3. Dionysius Heracleota *qui vocatur* o MeTaGej-ievcx;

422 Diogenes Laert. VII 166. AVOVUGVO; 8E 6 MEXAGEPEVO; *xtXoc,* EITCE TTIV FISOVFIV 8id jCEpiGtaaiv CWPÖA/VPIAQ- *a/^rysaq* YR/.p KJIIJÖVO); (BKVTIGEV EITCETV TOV TCOVOV D8IA<popov. fjv 8E NAT; pEv 0EO9DVTOU, TCOXEOX; 8E "I IpaK/VEIAQ. FLKODGE 8E, Ka0a 9T]GL ALOK/vfiq, Jipd)TOV pEV "I Ipa.K/VEL- 8OT) TO"ß TCOM-TOU, ETCEVta 'AXE^VVOD Kai MEVESflpOD, TE^EUTATOV 8E Zfivcovo;. Kai Kat' dp%A<; pEv <piXoYpdppato<; *cov* navcoSanoTi; ETCE%£1- PEV Jioifipaaiv, EjiEixa 8E Kai "Apatov DN£8E%£TO, ^R|/VO)V amov. DNOGTA; 8E tot) Zfivcovo; NPO; TOI); KuprivaiKoix; DNETPANRI Kai EI'; TE TA %a-pavrunEia ElGTIEV Kai *xäXXa änapa.KOJMnwiq* FI8T)ND0EV. ßioiiq 8E Jtpöq ***TO.*** OYSoflKOVTa r/.GlTir/. KatEGTp£\|/E.

să discute despre îndatorire, dacă ar fi lăsat să subziste vreun principiu de selecţie a lucrurilor, ca să existe o cale spre a descoperi îndatorirea.
Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, p. 179 Sylb., voi. I, p. 497 419
Pott. Oare ar trebui să prezint doctrina lui Herillos? Herillos consideră că scopul este viaţa conform ştiinţei.
Iamblichos, *Despre suflet,* la Stobaios, *Excerpte,* I, 382,18 W. Dintre 420
aceşti daimoni, unii sunt mai buni, fiind judecaţi, potrivit lui Platon, în funcţie de puritatea, instruirea şi desăvârşirea sufletului, alţii sunt mai răi, prin însuşirile opuse. Potrivit stoicilor, ei sunt preţuiţi pentru comuniunea şi frumosul moral care ţine de natură [...]. Iar conform lui Herillos, pentru cunoaştere.
Lactantius, *Instituţiile divine,* III, 7- Binele suprem, potrivit lui 421
Herillos, este ştiinţa, potrivit lui Zenon, a trăi în conformitate cu natura, iar potrivit altor stoici, a urma virtutea.

3. Dionysios din Herakleia, numit Apostatul

Diogenes Laertios, VII, 166. Dionysios Apostatul spunea că scopul 422
(vieţii) este plăcerea, pentru că suferea de oftalmie. Suferinţa îi era aşa de cumplită, încât s-a ferit să spună că durerea e un lucru indiferent. Era fiul lui Theophantos, din cetatea HeraHeiei. După cum povesteşte DioHes, la început a fost discipolul compatriotului său, HeraHeides[23], apoi al lui Alexinos şi Menedemos şi-n cele din urmă al lui Zenon. La începutul carierei, fiind pasionat de literatură, a încercat toate genurile de poezie, pe urmă l-a luat drept model pe Arătos, pe care se străduia să îl imite. După ce l-a părăsit pe Zenon, a trecut la cirenaici şi obişnuia să meargă prin lupanare şi să guste

BipÂAa 8e «mori <p£pExai xaSE-
nepi dnaGelaţ p' (n. 434)- 7iepi daKfiaeax; p'- 7iepi fiSovfjţ 8'- 7iepi nXot)- xou Kai %aptxo<; Kai xtpcoptaţ- JtEpi dvGpobraov xpfiaeax;- nepi £-uxi)%ta<;- jtepi dp%atcov paatXecov- nepi xd)v enavvot)pevcov- nepi pappaptKrâv £0cbv.

423 Diogenes Laert. VII 23 *{de Zenone).* Atovuatot) 8e xot) MexaGepevoi) EÎTCOVTOŢ OCDT(B, Sta ti amov povov 01Î) 5tOp0Ot, £(pTj „OT) Y«p OOV 7UG-

424 Vita Araţi: fjv 8e ent nxoÂepaiot) TOÎ) ®tXa8eX<poi) Kat EoyJAaoE Ato- voarcp Tei) "I IpaKÂEMXfl etc.

425 Diogenes Laert. V 92. Ext Kat Atovuatoţ o MexaGepevoţ (rj EnlvGapoţ, o>q EVIOI) Ypr/.v|/aq xov Ilap0Evonatov E7t£Ypa\|/E Io<pc>KÂ.£ot)q. o 8E (scil. Heraclides Ponticus) raGX£t)Ga<; eîţ xt xoov iStcov GUYYpappâ'rcav ¿XPfl[TO] papxuptotţ dx; ZocpoKXeotx;. aiaGopevoţ 8' o Atovuatoţ epf|vi)G£v am© TO YEjovog- xot) 8' dpvoupevot) Kat dmaxotmoţ ETCEGxetXev iSetv xriv 7tapaGTt%t8a- Kat EI%E nr/.yKa/vOq. omoq 8' f]v epobpevoţ Atovuatot)- o>q 8' ETt r/.jttGTcbv e/iEje Kaxa T6%r|v ev8e%£o0at otixwq e%£tv, *năkiv* dvtETCEGTEtXEV O AtOVUatOţ OXt „Kat Xat)Xa £t)pf|G£t<;-

A. Tăpcov 7ti0r|Koq ot)% aXtaKETat Jir/.y ţi-

B. 'AXtaKETat pev- pexa %povov 8' aXtaKETat."

Kat npoţ xowotţ „'HpaK?i£t8r|<; ypr/.ppaT« ot)K ETCtaxaxat." o 8' fiax-uvOri-

426 Ind. Stoic. Herc. col. XXIX. (A)to(v)-ua(to<;) | xotv(t)v o MexaGe-pEVOţ...

col. XXX. EÎţ) peaov pEYaXri xr\ | 9a>vfj, Kat paXtoO' OXE | GtcQTCGOvxaţ i'Sot xoix; | aXXotx; Kat 8roKvot)v|xa<;. Tov amov 8e xpo|nov pf) nat)- opevcov | Kat xapa%pEvcov etc.

tot felul de plăceri fără să se ascundă. Şi-a sfârşit viaţa la aproape optzeci de ani, când şi-a pus capăt zilelor prin înfometare. Lucrările atribuite lui sunt următoarele: *Despre apatie,* în două cărţi; n. 434. *Despre asceză,* în două cărţi; *Despre plăcere,* în patru cărţi; *Despre bogăţie, binefacere şi pedeapsă*[24]*; Despre comportamentul faţă de oameni-, Despre noroc-, Despre regii vechi-, Despre cele demne de laudă; Despre obiceiurile barbarilor.*

Diogenes Laertios, VII, 23 *(despre Zenori).* Când Dionysios Apostatul

423 l-a întrebat pe Zenon: „De ce sunt singurul elev pe care nu încerci să-l îndrepţi?", acesta i-a răspuns: „Pentru că nu mă încred în tine".

Viaţa lui Arătos: ...se afla pe atunci la regele Ptolemaios Philadelphos

424 şi era discipolul lui Dionysios din Herakleia...

Diogenes Laertios, V, 92. Iar Dionysios Apostatul (sau, cum i se mai 425

spunea, „Scânteia"), când a scris piesa *Parthenopaios,* a publicat-o sub numele lui Sofocle. Herakleides Ponticul, crezând acest fals, într-una dintre scrierile sale a dat mai multe citate din ea ca aparţinându-i lui Sofocle. Când Dionysios a aflat asta, a mărturisit cum stau lucrurile. Fiindcă Herakleides n-a vrut însă să-l creadă şi nu s-a lăsat convins, Dionysios l-a invitat să privească acrostihul care forma „Pankalos", acesta fiind numele unui iubit al lui Dionysios. Dar Herakleides tot nu l-a crezut şi spunea că acest lucru se putea datora întâmplării. Atunci Dionysios i-a răspuns: „Vei mai găsi şi aceste versuri: «Maimuţa cea bătrână nu poţi s-o prinzi în laţ; Ba da, până la urmă, o prinzi într-un târziu.»" Şi pe lângă acestea: „Herakleides nu cunoaşte literatura". Atunci Herakleides s-a ruşinat.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXIX. Atunci Dionysios 426

Apostatul...

Col. XXX. .. .în mijlocul (mulţimii) cu voce tare, mai ales când vedea că alţii amuţeau şi tremurau de frică. în acelaşi fel, fără să se oprească şi mereu agitându-se...

Videtur depingi Dionysius acerrimis doloribus cruciatus et fortasse ab amicis, ut se interficiant, magna vocepostulans vel alias voces cum philosophia Zenonispugnantes edens. Cf. etiam Persaei dictum de Dionysio n. 446.

1. Ind. Stoic. Herc. col. XXXII, (TOV) TCÓXOV <p£UKTÓ(v | et)vat, xfiv 8' fi8ovfi(v | GKO)TCOV Kat *xéXoq.* 'EYÉ|(V)ETO 8' ot5v Kat 7TOXI)| (Y)pá<PO(;, 7tpoaYaYa>v | G%E8ÓV EÎ; xá<; ÓKxd) | (pt))ptá(8a)<;. f]8ÓKEt TE | (7toX)Xot<;

oüx' aGX0%0<; | (oik' <x8f)v)axo<; Etvar | (Kara x)f)v X(éí;)tv Kat | . TOtţ Gt)vt ... etc.

2. Athenaeus X 437e. 'AVTÍYOVOI; 8' ó Kaptxjxux; év xco 7t£pt xot) Atovuatot) plot) xot) 'HpaKXecbTOt) xot) éraKXr|0évxo<; MexaGepévot) 9X|GI (p. 126 Wil.) xov AtovÓGtov xot5 oÍKExatţ GWEopxá^ovxa év xfj xáxv Xoáxv éopxfj Kat pfi 8t)vápevov 8tá yAp«? %pfjo0at fj 7iap£tXf|9£Gav éxatpa t)7toGxpé\|/avxa EÎTCEÎV npoţ xoix; Gt)v8£urvoí)vxa<; (9 152)
oi) Súvapat xavúaat, Xapéxco 8é Kat ă/JMq.
3. Ind. Stoic. Herc. col. XXXIII, (xoix;) 9tXo(t))<; áG7i(a)Gáp£|vo<; Ka(i) Ka(0ei<;) éauxóv | eiţ xf)v páK(x)pav éx£pief)xr|G£v.

Mors narratur Dionysii Metathemeni.

4. Athenaeus VII 28Id. nepi 8é Atovuatot) xoi) 'HpaKXeobxot) xt 8et Kai *Xéyziv; oq* avxtKptx; ánoSix; xov xfj<; ápexfj<; %txá)va ávGtvá pexriP9táGaxo Kai MexaGépevoi; Ka/vOfipEvcx; é%atpe, Katxot yripaux; *ănoaxăq* w>\> *xf\q* £xoâ<; X&ytov Kai éni xov 'EntKoupov pexaTCr|8f|Ga<;- nepi oí) oi)K á%apt- xax; ó Ttpcov £9x1- (fr. 59 W.)
TIVIK' é%pfjv 8i)vetv, vũv ap%exat f]8i)VEG0at- ©pri épáv, o')pr| 8é yapEÍv, o')pr| 8é jiEJiaiiaflat. Lucianus Bis accus. 20. 21: pé%pt pév xfj<; VÖGOD fftju^Ev (»9£Xf|G£tv xt aiixóv xoix; nepi xfj<; Kapxepta<; XÓYOIX;, énei 8é TÍXYTIGEV Kai évÓGT]G£v Kai ó róvcx; áXr|0éGX£po<; avmv K«0ÍKEXO, íSdxv xo acopa xó éauxoi) ávxt9tX0G090Ì)v xfj Exoâ Kai xávavxta SoYpaxt^ov, aiixq) pâXXov fj xowot<; éntGxetxjEv etc.

Pare a fi descris aici Dionysios torturat de dureri cumplite şi probabil cerându-le cu glas tare prietenilor să-l omoare sau proferând alte vorbe contrare filozofiei lui Zenon. Cf. *şi cele spuse de Persaios despre Dionysios,* n. 446.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXII. Durerea trebuie evitată,
427 plăcerea în schimb este ţelul şi scopul ultim al vieţii. A fost foarte prolific şi a scris aproape optzeci de mii de rânduri. Pentru mulţi, nu a fost nici lipsit de izbânzi, nici nepriceput la vorbă, după cum se spune...

Athenaios, X, 437e. Antigonos din Karystos, în scrierea sa *Viaţa lui* 428
Dionysios din Herakleia numit Apostatul, povesteşte că Dionysios, în timp ce lua parte împreună cu rudele sale la sărbătoarea carafelor, văzând că nu mai poate, din cauza bătrâneţii, să se folosească de hetaira care-i fusese adusă, întorcându-se spre cei de la masă, spuse: „Nu pot, s-o ia altul."[25]

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXIII. .. .îmbrăţişându-şi 429
prietenii, fiind aşezat într-o cadă, s-a săvârşit din viaţă. *Este povestită moartea lui Dionysios Apostatul.*

Athenaios, VII, 218d. Cât despre Dionysios din HeraHeia, ce ar mai 430
fi de spus? Acesta, lepădând fără ezitări haina virtuţii, a îmbrăcat o alta foarte viu colorată şi a pornit pe calea plăcerilor, ajungând, prin urmare, să fie numit „Apostatul", căci, deşi era bătrân, a părăsit filozofia stoică şi a trecut la Epicur, încât Timon a spus, nu fără graţie, despre el: (fr. 59 W)

„Acum, la ceasul scăpătării, porneşte el pe calea desfătării. Dar este-un timp bine-venit pentru iubire, un altul pentru cununie, Şi vine-o vreme potrivită renunţării." Lucian, *îndoita învinuire sau tribunalele,* 20, 21. ...până ce nu-l încercase boala, încă mai credea că toată teoria aceea despre tăria sufletului are ceva vrednic de preţuire. Dar când, pradă suferinţei şi bolii, a simţit cu adevărat cum îl covârşeşte durerea şi a văzut cum

431 Cicero de finibus V 94. Nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose descivisse videtur a Stoicis propter oculorum dolorem. Quasi vero hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret! Illud audierat nec tarnen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, et esse ferendum viro.

432 Cicero Tuscul. disput. II 60. - homo sane levis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore dedoctus est. Nam cum ex renibus laboraret, ipso în eiulatu clamitabat falsa esse illa, quae antea de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes condisci- pulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset, respondit: „Quia si, cum tantum operae philosophiae dedissem, dolorem tarnen ferre non possem, satis esset argumenti malum esse dolorem. Plurimos autem annos în philosophia consumpsi nec ferre possum; malum est igitur dolor."

433 Cicero Acad. pr. II 71. Dionysius ille Heracleotes utrum compre- hendisset — quod multos annos tenuisset Zenonique magistro cre- didisset, honestum quod esset, id bonum solum esse, an quod postea defensitavisset, honesti inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum.

434 Cicero Tuscul. disp. III 18. Itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur hoc, ut opinor modo (I 646)

Corque meum penitus turgescit tristibus iris, Cum decore atque omni me orbatum laude recordor. 19- Num manus adfecta recte est, cum în tumore est, aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiose se habet? Sic igitur inflatus et tumens animus în vitio est. Sapientis autem animus

propriul său trup face o filozofie cu totul potrivnică aceleia a Porticului, i-a dat trupului mai multă crezare decât dascălilor săi...

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul râu,* V, 94. Mi se pare 431 nedemn ceea ce a făcut Dionysios din Herakleia atunci când s-a dezis de stoici din pricina durerii de ochi; ca şi cum Zenon i-ar fi promis că îl învaţă cum să nu sufere când suferă! El auzise, dar nu înţelesese acest precept, anume că durerea nu este un rău, nefiind ceva ruşinos, şi că un adevărat bărbat trebuie să o îndure.

Cicero, *Discuţii tusculane,* II, 60. - între aceşti filozofi, Dionysios din 432 Herakleia, om cu un caracter foarte slab, după ce a învăţat de la Zenon să fie curajos, a uitat tot ce învăţase, din pricina durerii. în timpul unei

crize de rinichi, printre strigăte, urla cum că era fals tot ce spusese înainte despre durere. Iar când Cleanthes, colegul său de şcoală, îl întrebă ce l-a făcut să-şi schimbe părerea, îi răspunse: „Dacă, dedicând eu atâta timp filozofiei, totuşi n-aş putea suporta durerea, acest argument ar fi suficient pentru a dovedi că durerea este ceva rău. Or eu am studiat mulţi ani filozofia, şi totuşi nu pot suporta durerea; deci durerea este un rău."

Cicero, *Primele academice,* II, 71- ...dacă Dionysios din Herakleia 433
percepuse <acele semne ale adevărului> .. .atunci când, dându-i crezare maestrului său, Zenon, a susţinut vreme îndelungată principiul că binele este numai binele moral, sau mai apoi, când afirma că binele moral e o vorbă goală şi că binele suprem constă în plăcere.

Cicero, *Discuţii tusculane,* III, 18. Sunt, aşadar, corecte observaţiile 434
pe care Dionysios din Herakleia le face în legătură cu lamentaţiile pe care Homer le pune în gura lui Ahile şi care sună cam aşa: „Dar clocoteşte inima-n mine de cruntă mânie, La gândul c-am fost văduvit de orice mărire şi fală."[26] 19- Oare o mână este într-o stare normală când este umflată? Sau oricare altă parte a corpului, dacă este tumefiată şi umflată, nu este oare bolnavă? La fel este şi sufletul iritat şi aprins de mânie. Dar sufletul
semper vacat vitio, numquam turgescit, numquam tumet; at irati animus eius modi est; numquam igitur sapiens irascitur. Nam si irascitur, etiam concupiscit; proprium est enim irati cupere, a quo laesus videatur, ei quam maxumum dolorem inurere; qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magno opere laetari, ex quo fit, ut alieno malo gaudeat; quod quoniam non cădit în sapien- tem, ne ut irascatur quidem cădit. Sin autem caderet în sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia, qua quoniam vacat, aegritudine etiam vacabit. 20. Etenim si sapiens în aegritudinem incidere posset, posset etiam în misericordiam, posset în invidentiam. 21. Nam qui dolet rebus alicuius adversis, idem alicuius etiam secundis dolet, ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur, itaque dicit Callisthenem incidisse în hominem summa potentia summaque fortuna, sed ignarum, quem ad modum rebus secundis uti conveniret. Atqui quem ad modum misericordia aegritudo est ex alterius rebus adversis, sic invidentia aegritudo est ex alterius rebus secundis. În quem igitur cădit misereri, în eundem etiam invidere; non cădit autem invidere în sapientem; ergo ne misereri quidem. Quodsi aegre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. Abest ergo a sapiente aegritudo. *(Hoc fragmentum e libris* nepi ánaGeía; *sumptum videtur.)*

4. Persaeus Citieus

Diogenes Laert. VII 36. Ma0r|Tod 8é Zf|vcovo<; noXXoi pév, evSo^ov 8é nepGouoţ AripriTplou Kmeix;, öv oí pév yvrópvpov amoí), oí Sé obcétirv éva Tcbv ei; ßißXioypaqnav nepnopévcov amó) napa 'AvTvyovou, oí) Kai xpocpeix; flv toi) navSoţ 'A?ucuovéax;.

Svánevpav Sri nore ßouXr|0£i<; Xaßeiv amoí) ó 'Avriyovo; énoíriGEv am© nXaaxmg ayyEXfivav, ob; eíri ta %copía amoí) npo; trov noXepícov

înţeleptului e lipsit de orice imperfecţiune, şi nu e niciodată aprins şi iritat. Astfel este însă sufletul celui mânios. Aşadar, înţeleptul nu se mânie niciodată. Căci cel aprins de mânie este totodată şi cuprins de dorinţă; căci e caracteristic celui aflat sub imperiul mâniei să dorească să se răzbune cât mai crunt pe acela care-i pare că l-ar fi jignit. Iar cine doreşte asta, odată ce i s-a împlinit dorinţa, trebuie să aibă o bucurie intensă - adică, în definitiv, se bucură de răul altuia. Dar aşa ceva înţeleptului nu-i stă în fire şi ca atare nu-i stă în fire nici să se mânie. în plus, dacă înţeleptul s-ar lăsa cuprins de mâhnire, atunci s-ar lăsa cuprins şi de mânie; necunoscând-o însă pe una, nu o va cunoaşte nici pe cealaltă. 20. De fapt, dacă înţeleptul ar cunoaşte mâhnirea, atunci ar cunoaşte şi mila sau invidia. 21. Căci pe cel care suferă din pricina necazurilor altuia îl supără şi reuşitele altuia, după cum Teofrast, în vreme ce deplânge moartea prietenului său Kallisthenes[27], este mâhnit de izbânzile lui Alexandru şi spune că prietenul său Kallisthenes a dat peste un om foarte puternic şi norocos, dar care nu ştia cum să se folosească de norocul lui. Şi, cum mila este mâhnirea pricinuită de necazurile altuia, tot aşa invidia este mâhnirea stârnită de reuşitele altuia. Aşadar, cel înclinat spre milă este înclinat şi spre invidie, însă înţeleptul nu este înclinat spre invidie şi deci nici spre milă. Dar dacă el ar cunoaşte mâhnirea, atunci ar cunoaşte şi mila. înţeleptul, aşadar, nu cunoaşte mâhnirea. *(Acestfragment pare să fi fost luat din lucrarea* Despre liniştea sufletului.)

4. Persaios din Kition

Diogenes Laertios, VII, 36. Discipolii lui Zenon au fost numeroşi; între
435 cei renumiţi: Persaios din Kition, fiul lui Demetrios, care, după unii, a fost un cunoscut al său, iar după alţii, un sclav dintre cei trimişi de Antigo- nos ca secretari şi care îi fusese preceptor fiului acestuia, Halkyoneos. Odată, voind să-l pună la încercare, Antigonos a pus să i se dea vestea falsă cum că proprietatea i-ar fi fost prădată de duşmani. Văzând cum

<x<pripr||j,eva. rai aKt)0pamdaavTO<; „'Opâţ, £9x1, oTt olik eattv o tcXol)to<; r/.Sir/.ipopov."

BipXia 8' aimri) cpepExai xaSe- nepi paaiXeiaq- noXtTEta AaKcovtKf| n. 454. 455- nepi Ydpou- nepi daEpEtaţ- 0t)eaTr|<;- nepi epdraov- npo-Tp£7iTiKol* Svaxpvpobv- xpevdbv 8'- dra)pvr|pov£f)paTa- npoţ Toix; nXaTcovoţ vopotx; ¡¡'.

436 Suidas s. v. nepaatoţ Kitieík;, 91x000905 Etcoiko;- £jt£kà.f|0r| 8e kai AcopoGeoţ. fjv 8e eni tobv xpovcov 'avcr/ovot) toi) rovaxâ moi) ar| pr|- Tptot), pa&ritfn; Kai OpenTOţ Zf|vcovo<; toi) 91X000901). 'IaToptav.

437 Ind. Stoic. Herc. col. xii 3- paX(t)GTa pev | oBv toov pa0r|Tâ)(v) | imo toi) Zf|(v)covo<; fi | *janâ(x)o* o n£pa(at)o<;, dXXa | (8)fi

κ(ai) Guveptot)- Kai (TE0)panTat 8' im' aî)Toi), | (d>ţ XEY£T)at npoţ evtcov | (8oi)Xo<; ©v) oÎKoyEvfn; | AVOYEVTH;

438 Aulus Gellius Noct. Att. 1118,8. sed et Theophrasti Peripatetici servus Pompylus et Zenonis Stoici servus, qui Persaeus vocatus est---
philosophi non incelebres vixerunt.

439 Diogenes Laert. VII 6. dn£8E%£TO 8' aî)TOV (scil. Zf|vcova) Kai 'Avrt- yovoţ Kai et TCOTE 'A0f|va^£ fÎKOt, fiKouev aî)Toi) noXXa TE naperaXEr D9ÎKEA0AR o>Q amov. O 8E TOÎ)TO **pâv** NAPRITFIAATO, nepaatov 8E eva T©V Yvcoprpcov DNEATERXEV, 05 fjv Aripr|Tptoi) pâv moţ, KvttEix; 8E TO yEvoţ, Kai fÎKpa^E KaTa TT|V TptaKOGTfiv Kai EKaTOGTfiv 'OXupradSa, FÎSRI YEpovroţ ovToţ Zfivcovoţ. - 9- dneaTEtXE 8E nepaatov Kai ®TX©VT- STŢV TOV ©ripatov, ©v DP90TEP©V 'ENÎKODPOŢ pvr|pov£F)£**t** OOTOVKOV 'AvTryovco EV Tfj NPOŢ 'AptaTopouXov TOV dSe^UPOV emaToXfj. - 13- aîiv TE nepaaicp TT|V awfiv otoav MKEI- Kai aimri) ai)XR|Tpt8tov eiaaya- YOVROŢ NPOŢ aîiTOV, ANAAAQ NPOŢ TOV nepaatov airto DNFIYAYEV. Aelian. Var. Hist. III 17- IJ(B 8E noXtTEtav 9ATR|V av Kai TO nepaatot), et YE 'AVTÎYOVOV ETCatSeuaE.

Persaios se schimbă la faţă, Antigonos i-a spus: „Vezi că bogăţia nu-i ceva indiferent?"

Lucrările lui sunt următoarele: *Despre regalitate; Constituţia spartană;* n. 454, 455; *Despre căsătorie, Despre impietate, Thyestes; Despre dragoste-, Protreptice; Disertaţii; învăţături*, în patru cărţi; *Amintiri; Cu privire la* Legile *lui Platon*, în şapte cărţi.

Suidas, s. v. Persaios din Kition, filozof stoic, numit şi Dorotheos. A 436 trăit pe timpul lui Antigonos Gonatas, fiul lui Demetrios, a fost discipol şi sclav născut în casa filozofului Zenon. A scris o *Istorie.*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XII, 3- Persaios a fost cel mai 437 iubit discipol al lui Zenon, dar şi trăia împreună cu el. Iar după cum spun unii, a fost şi crescut de Zenon, fiind sclav născut în casa lui... Diogenes...

Gellius, *Nopţi atice,* II, 18, 8. Dar şi Pompylos, sclavul peripateticului 438 Teofrast, şi sclavul stoicului Zenon, pe nume Persaios, [...] au trăit ca filozofi renumiţi.

Diogenes Laertios, VII, 6. Chiar şi Antigonos îi arăta bunăvoinţă 439 şi ori de câte ori venea la Atena mergea să îi asculte prelegerile, iar în mai multe rânduri l-a invitat la curtea sa. Zenon însă s-a scuzat de fiecare dată, în schimb l-a trimis acolo pe unul dintre apropiaţii săi, Persaios, fiul lui Demetrios, originar din Kition, care era în floarea vârstei în timpul celei de-a o sută treizecea olimpiade, când Zenon era deja bătrân. - 9- I-a trimis deci pe Persaios şi pe Philonides tebanul, cei la care se referă Epicur în scrisoarea către fratele său, Aristoboulos, ca fiind în suita lui Antigonos. - 13- împărţea aceeaşi casă cu Persaios şi o

dată, când acesta îi aduse o tânără flautistă, Zenon o apucă numaidecât de mână şi i-o duse înapoi.
Ailianos, *Istorii diverse*, III, 17- Eu aş numi politică şi activitatea lui Persaios, de vreme ce i-a fost dascăl lui Antigonos.
440 Vita Araţi: G%oXaGa<; 8e o "Apaxoq nepcalcp Tei) <piÂ.OGCxpq) 'A0r|vr|Gi Kai gdveXGoov *ain(>)* eî; MaKESovIav pETanep90EVTV im' 'AvTiyovcn) Kai jiapEÂ0o)v ei; tov 'AvTiyovou Kai OiXaţ yr/.pov etc.
441 Ind. Stoic. Herc. col. XIII. ai')Tvo(v ey)evETO towou | Kai to %copiG0fi- vai Zfilvcovoţ ovto; eti tcoX|Xo(î) g)Î)v ('A)vTvyovcp Kai | (â)pa TC£p(i)7tXavâo0ai, to(v) | a-uXiKov, oî) tov <piXo(G)o| <pov fipripevov piov- | (e)£, oi Kai (toov dv)0pd)|raQv a-D(tâ)v Kai toov) | tcoXecqv. ..
Ad Persaeum haec spectant.
col. XIV. 'Av)TÎyovouv d7ra8(r|)pf||(G)avTO<; a-UTOÎ) .... | Kai(ne)p 'ApvGT(o)9oi)v|Ta TCapavtoupevou | Guyyvobpriv etc.
Haec quoque ad Persaeum aliquo modo referri certum est, sed sententia
non intelligitur.
442 Pausanias II 8, 4 (*deArato Sicyonio).* KopvvGov 8e E%ovTo<; 'AvTiyovou Kai 9poupâ<; MaKESovcov âvoîiGriq, Toi); MaKeSovaţ Tei) ai<pvi8icp Tfj; E7tv0EGEco; KaTKJiÂriţE, Kai o./jMvq TE KpaTf|Ga<; pd%ri 8I£(p0£ip£ Kai IlEpGaîov eni Tfj 9poupâ TExaypevov, oq napa Zf|vcova TOV MvaGEOt) Kaxa pr/.0r|Giv Gocpiaq E<poÎTr|GEV.
Idem, VII 8, 3- "Apatoţ Kai Emxnvun 9poupav ek toî) 'AKpoKopivGou E^fiXaGav Kai dîtEKTEivav IlEpGaîov iiito 'AvTiyovou *xayfiE\na* âni Tfj 9poupâ.
443 Plutarchus vita Araţi 18. *'AXXă* ydp 'Avriyovoţ pâv - KTTJGAPEVO; TOV 'AKpOKOpVV0OV E(p"6XaTTE pETa T0)v *oX/M*|>, olq ETCÎGTEUE pr/./vlGT«, Kai IlEpGaîov EnvGTfiGaţ ap%ovTa TOV 9u0G090v.
23- tcov 8e 'Avrvyovou GTpaTT|yâ)v 'Ap%EXaov pâv d<pf)KEv
--rfepGaîoţ
8e Tfj; aKpaţ r/./viGKopKvriq eî; KEyxpEaţ Sie^etcegev. ikrtEpov 8e XăyETav G%oXd^cov npoţ tov Einovra povov am© Sokeîv GTparriyov EÎvav tov G090V- *„ăXXă* vf) Geoîx;, (pavai, towo paXvGTa Kdpoi tcote toov Zf|vcovo<; fipEGKE SoypaTcov- vî)v 8e pETapaXXopav vcm0ETr|0Eiq uito toî) Eikucq- viou vEaviot)."
xa\na pâv jtEpi IlEpGaun) tcXeîove; iGTopoiiGiv.
Viaţa lui Arătos: Arătos a fost discipolul filozofului Persaios la Atena 440 şi l-a însoţit în Macedonia, unde acesta fusese invitat de Antigonos; a luat parte şi la nunta lui Antigonos cu Phila...
Indicele stoic de la Herculaneum, col. XIII. .. .a fost cauza acestui lucru 441 şi faptul că s-a despărţit de Zenon, care era de mult timp împreună cu Antigonos[28], precum şi faptul că a tot pribegit, alegând să ducă o

viaţă de curtean, şi nu de filozof De aceea şi ale oamenilor înşişi şi ale cetăţilor... *Acestea se referă la Persaios.*

Col. XIV. Antigonos, când acela a plecat ... chiar dacă îi cerea scuze lui Aristophontes...

Şi acestea se referă întru câtva la Persaios, în mod evident, dar fraza nu este inteligibilă.

Pausanias, II, 8, 4 *(despre Arătos din Sikyon).* Corintul era în stăpânirea
442 lui Antigonos, iar în oraş se afla un corp de gardă macedonean; dar Arătos i-a lovit pe macedoneni atacându-i prin surprindere şi, învingându-i în luptă, l-a ucis printre alţii şi pe Persaios, care se găsea în rândurile corpului de gardă. Persaios fusese discipolul lui Zenon, fiul lui Mnaseas, de la care a învăţat principiile înţelepciunii. *Idem,* VII, 8, 3- Arătos şi cei din Sikyonia au alungat corpul de gardă de pe Akrokorinthos şi l-au ucis pe Persaios, care fusese pus de Antigonos în rândurile corpului de gardă.

Plutarh, *Viaţa lui Arătos,* 18. Aşadar Antigonos [...], punând stăpânire
443 pe Akrokorinthos, îl ţinea sub pază cu ajutorul oamenilor săi de încredere, iar în fruntea garnizoanei l-a pus pe filozoful Persaios. 23- Dintre comandanţii lui Antigonos, l-a eliberat pe Archelaos [...], în schimb Persaios, după ce citadela a fost cucerită, s-a refugiat la Kenchreai. Iar mai târziu, după cum se spune, pe când ducea o viaţă tihnită, (Persaios), întreţinându-se cu unul care afirma că după părerea lui doar înţeleptul poate fi strateg, a spus: „Dar, pe zei, odinioară şi mie îmi plăcea tare mult acest precept al lui Zenon, dar acum, după lecţia pe care mi-a dat-o tinerelul acela din Sikyon, nu mai gândesc aşa." Mai mulţi povestesc despre Persaios aceste lucruri.

444 Polyaenus VI 5- "Apatoţ EKpaTr|G£v 'AKpoKopiv0ou 9poupav E %OVTO<;, fjv EYKATEGTTIGEV 'AVTÎYOVO<; 9"6XaKa XA^aţ *în'* airtoi) nepaoaov TOV

91X00090V Kai 'Ap%eXaov TOV GTPATRIYOV.----------nepoaioţ 8E o 9i/v('xjo<poq

TFJT aKpaţ r/./vKJKopKvriq eiţ K£Y%p£D<; Sva^YOBV EKEÍGEV Jipoq 'Avri- YOVOV G) %ETO.

445 Ind. Stoic. Herc. col. XV. Taf)(T)a(r)<; dpu|(vop)£vo<; Toix; ©pcacaţ | (E^ep)aXev. N/vEiovo)v | 8' EJCEIGEXOOVTMV Kai | 7iavTa%60£v aimi) \ 7t£pva(T)dvrcov 7i(o)XXa | TpaiipaTa Xafkbv .... pr| . £ . ¿amov Kai (TOV) | piov ¿¡;E(X)£UI£V. (eXe)L^av 8E T(r)v(£<; OT)V T(fj<; %D>)| pa<; eni TCXOUl(OU I rc(p)o<; ev...

narratur Persaeum în expugnatione Acrocorinthi occidisse.

446 Ind. Stoic. Herc. col. XXXI. imo)pevcov &Kof)£tv Kai | p£TaTt0£G0ar. Aro Kai | TCOTE IlEpGaiou npoţ Tt|va<; EinovToţ, *oue,* eni)|0ET' eni TT|v f]8ovfiv | airtov (scil. Dionysium) p£Ta|te(pXr|KE)jvat, Srorr fipof) (X£To) | dKoixja(r) npoTE(pov i))|no Tfjţ dKp6r(r|TO<;) | airtov, KaT(d TO X£YO)|p£vo(v, T6)v oSuvrâv <xno0av£tv...

447 Epiphanius adv. haeres. III 38 (DG p. 592, 34). nepGaîoţ Ta ama Zfivcovr eSoYpaTrae.

448 Philodemus de pietate 9 (DG p. 544b 28). nepGa(îo<; 5e) SfjXoţ EGTtv — (d(pavi)^co(v) το (S)arpovro(v) ij pr|0e(v îm)ep airtoi) Ytvdxmov, OTav ev το) Ilepi 0eâ)v pf) (dm)0ava 'kt:yr\ 9aivea0ar Ta nepi (τοî)) Ta Tpe90VTa Kai (»<p£Xoî)v(T)a 0eoix; vevopra(0a)r Kai T£T£tpfjG0(ar) npâ)T(o)v i)7to (npo)8ÎKot) YEYPa|J-|J-Eva' p(e)xa 8e Taina τοÎ)(<; £Î)p)ovTa<; ij Tpo9dţ ij (a)KE7ta(; ij Taţ *ăXXaq x£.%vaq* (dx; A)fipriTpa (κ)ai At(ovu- aov) Kai τοÎ)(<; etc.

Cicero de nat. deor. I 38. At Persaeus, eiusdem Zenonis auditor, eos <dicit> esse habitos deos, a quibus aliqua magna utilitas ad vitae cultum esset inventa, ipsasque res utiles et salutares deorum esse vocabulis nuncupatas, ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina, quo quid absurdius quam aut res sordidas atque deformis

Polyainos, VI, 5- Arătos asedia cetăţuia Akrokorinthos, care era 444
ocupată de o garnizoană pe care Antigonos o plasase drept apărare, în fruntea căreia îi puse pe filozoful Persaios şi pe strategul Archelaos. [...] Filozoful Persaios, odată cucerită înălţimea, s-a refugiat la Kenchreai, de unde a pornit către Antigonos.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XV. Apărându-se prin aceste 445
mijloace, i-a alungat pe traci. Dar, cum mai mulţi s-au năpustit şi l-au înconjurat de pretutindeni, primind multe lovituri... şi-a pierdut viaţa. De aceea unii au spus că <a reuşit să părăsească> ţara pe o corabie... <îndreptându-se> spre...

Se povesteşte că Persaios a murit în timpul cuceririi citadelei Akrokorinthos.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXXI .. .pradă suferinţei, şi-a 446
schimbat părerea. Din această cauză, odată Persaios le-a spus unora că a aflat că el (adică Dionysios) a trecut de partea plăcerii, pentru că voia mai înainte să se ştie că acesta a murit de dureri crunte, după cum se spune...

Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 38 (DG p. 592, 34). Persaios 447
susţinea aceleaşi principii ca ale lui Zenon.

Philodemos, *Despre pietate,* 9 (DG p. 544b 28). E clar că Persaios su-
448 primă conceptul de divin sau cel puţin afirmă că acesta nu poate fi cunoscut, când în lucrarea *Despre zei* socoteşte că e foarte posibil să fi fost socotite drept zei şi venerate lucrurile legate de hrană şi cele necesare vieţii - opinie pe care cel dintâi o formulase în scris Prodikos -, iar apoi să fi fost divinizaţi aceia care au descoperit fie alimente, fie mijloacele de apărare sau alte meşteşuguri, ca Demetra şi Dionysos...

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 38. Dar Persaios, discipol al aceluiaşi Zenon, susţine că au fost consideraţi zei toţi cei ale căror descoperiri au fost deosebit de folositoare vieţii şi că înseşi lucrurile utile şi salutare au primit nume de zei. El nu spune despre acestea că ar fi operele zeilor, ci că sunt, ele însele, de natură divină. Ce este mai absurd

deorum honore adficere aut homines iam morte deletos reponere în deos, quorum omnis cultus esset futurus în luctu. Cf. Minuc. Fel. 21, 3.

449 Themistius or. 32 p. 358 Hard. *jEÂxoxa* - axple noxe 'Avrryovcp nepaatoţ

0 Kitieík;. 'Avttyovq) ydp tcp paatXet auvStriTâTO nepaatoţ o toî) Zfivcovoţ ETatpoţ. r/.Kotxov 8e aimri) at)ve%â)<; ei;0YK0t)pev0t) te Kai 0pu-Xormoţ 0apa ra Kop\|/a 8fi Taina xflţ norKÎXrn; veavtefipaTa, oTt o 00905 mo xflţ TÎ)%r|<; df|TTr|T6<; eaTt Kat ocSotiWccx; Kat dKepatoţ Kat dnaOfiţ, nâaav e7ie%etpr|aev epyco KÂKyţai xr|v toîitoi) dXa^ovetav. TCOtetTat 8fi Ttvaţ TÎKEtv epnopotx; ano Ktmpot) te Kat OotvtKrn;, *ă* %pfi Xeyetv ent Tot) nepaatot) npoEKStSd^aţ. Kanevca dvripobTa nuvGavopevoţ npobTOV pev nepi toov vedbv Kat toî) vatmKoi) Kat Trâv ev Ktmpcp aTpa- TtcoTcbv Kat oaa 8fi paatXtKa epcirtfipaTa, enevca dTpepa 8fi Kcraov to) Xoycp Kat oraoţ e%et Kat Tcp nepaatcp Ta otKot Ta ev KtTtcp. (i>q 8e toî) ITepaatot) dKowavTeţ oi epnopot oinot oKt)0pciOTdaavTe<; eî)0i)<; KaTe- paXov xr/.q KE9aÂr/.q Kai Sfpiot fiaav oi) xpriorâ dnoKptvoîipevot, dneppet Te f] Gpaamrn; anaaa toî) dvSpoţ, Kai enetSfi eyKetpevot) Te Kai kkâi- napowTOi; dneKptvavTO poXtţ oi epnopot 8fj0ev ei;r|v8pa7K)8ta0at pev

1 tt|v yt)vatKa eiţ 'Aypov paSt^ouaav ai)v Tatţ appatţ Î)tco 8fi Ttvcov ÂţIGTMV AÎYmTtcov, dnea9d%0at 8e tov dyanriTOV veavtaKov, Kai Ta XpfipaTa 8e eppetv Kai Ta dvSpanoSa- T0Î)VTei)0ev 8e 9poi)5oq pev Tcp nepaatcp o Zfivcov, 9pcri)8oq 8e o KXeav0r|<;- fiXey^e 8e f] 9Î)aiq Ta Xoyapta, ort tco ovrt Xoyapta fjv Keva Kai doOevfj Kai oi) papttpoi)peva imo toov epycov.

450 Diogenes Laert. VII 120. dpeGKet Te aîiTotţ taa fiyetaGat Ta apapTripaTa, Ka0a 9r|at XpiiGiTtTtoq Kai nepaatoţ Kai Zf| vcov.

451 Athenaeus XIII 607a. KatTOt nepaatot) toî) Kurecoţ ev TOtţ Eupno- TtKotţ 'Ynopvfipaatv poâhroţ Kai tejovrog nepi d9po8tatcov appoaTOV etvat ev tco otvcp pvetav notetaOat- Kai y«p npoţ Taina fipâţ OTav

decât să acorzi onoruri divine lucrurilor comune şi lipsite de orice frumuseţe sau să pui în rândul zeilor oameni pe care moartea i-a răpit de mult dintre noi, transformând orice cult al zeilor într-o ceremonie funebră?

Cf. Minucius Felix, 21,3-

Themistios, *Discursuri,* 32, p. 358 Hard. Odată ... Persaios din 449 Kition a fost luat în râs de Antigonos. Căci Persaios, prietenul lui Zenon, trăia pe lângă regele Antigonos. Auzindu-l cum lăuda fără încetare şi proslăvea adesea argumentele ingenioase şi pline de cutezanţă ale filozofiei Porticului, cum ar fi că înţeleptul nu poate fi învins de soartă, este liber, integru şi impasibil, Antigonos a vrut să pună la încercare toată această înfumurare a lui Persaios. Şi astfel, chemă nişte negustori din Cipru şi Fenicia, pregătindu-i dinainte în legătură cu cele ce ar fi trebuit să spună de faţă cu Persaios. Prin urmare, începu prin a-i întreba despre nave, flotă şi trupele cantonate în Cipru, într-un cuvânt, lucruri despre care regii ţin îndeobşte să fie informaţi, şi apoi încet-încet duse

discuţia către ceea ce se întâmplă acasă la Persaios, în Kition. Când negustorii au auzit numele lui Persaios, s-au întunecat la faţă, lăsând capul în jos şi spunând că nu au veşti bune. Omului nostru îi pieri toată îndrăzneala şi, fiindcă Persaios nu înceta să-i roage fierbinte, în cele din urmă negustorii îi spuseră că, potrivit veştilor pe care le aveau, soţia sa fusese luată prizonieră de piraţii egipteni în timp ce naviga spre Argos, fiul său iubit fusese ucis, iar avutul îi fusese furat şi sclavii la fel. Atunci, pentru Persaios nu au mai existat nici Zenon, nici Cleanthes. Natura însăşi i-a contrazis speculaţiile, fiindcă în fapt erau speculaţii goale, şubrede şi nesusţinute de fapte.

Diogenes Laertios, VII, 120. Mai susţin ei şi că toate greşelile sunt 450
egale, după cum spune Chrysippos [...] şi, la fel, Persaios şi Zenon.

Athenaios, XIII, 607a. Persaios din Kition, în lucrarea sa *Amintiri* 451 *de la banchete,* spune sus şi tare că e potrivit să-ţi aminteşti de iubiri în timpul beţiilor, fiindcă, atunci când bem, există în noi o înclinaţie imo7u©p£v EnippEnEÎ; Eivai. Kai „evTai)0a TOÎI; pev fipăp©; TE Kai pETpi©; a-UTOÎ; %p©pEvou; enavveîv 8EÎ, TOÎI; 8E 0r|pi©8©<; Kai r/.jiÂriGTO); \|/Ey£iv." Kai „EÎ 8iaÂ.EKTiKoi GUVEX06VTE; EÎ; JIOTOV jiEpi GUÂÂoyiGpMV SiaXâyoivTO, r/.ÂÂOTpio); av airarix; îmoXdpoi TI; JCOIEÎV TOÎ) napovTo; Kaipcri)" Kai „o KaXo; Kr/.yaOo; r/.vrip p£0uo0EÎr| av- oi 8E p01)X6p£V0l GttXppOVlKoi EÎvai G9oSpa p£%pv TIVO; 5IR/.TT|p()ÎJGLV EV TOÎ; noroi; TO TOIOWOV- EÎ0' orav napEiaSurj TO oîvapiov, TT|V *nâaav* (XG%ripoGi)vriv EMSEÎKVOVRAI. o Kai 7tp©r|v EYEVETO ETCÎ T©V E£, 'ApKaSia; 0£©p©v 7ipo; 'Avxiyovov napayEvopEvcov. EKEÎVOI [TE] yap fipÎGT©v G9oSpa GKU0po)jid); Kai Ei)G%rip6vo);, ©; ©OVTO, oi)% OTI fip©v TI va npoapXEnovTE;, *ăXX'* ***ov8E*** *ăXXr|Xovg.* ©; 8E O TCOTO; npoEpaivEv Kai EiGf| Â0EV *r/.kka* TE (XKpoapaTa Kai ai ©ETTaXai *ahxai* op%r|GTpi8£;, K«0r/.jiEp AMAÎŢ E0o; EGTÎV, EV Taî; Sia^dxnpai; yupvai O)P%oin'TO, oi)K ETI KaTEÎ%ov airarix; oi avSpE;, *ăk'ko.* EK TMV KMVMV dv©pp©v Kai Epocov ci); 0aupaGTOV TI 0Eapa 0£©p£voi- Kai paKapiov TOV paaiXEa dnEKdXow, OTI e^EGTIV amş TOÎ)T©V dnoXaiteiv, Kai frtEpa TOUTOI; napankf}oia nc/.vv KoXXă TCOV <popTiK©v ETCOÎOUV. TCOV 91X0G69COV 8E TI; GDpnivcov fipîv, EÎGEMtowri; aî)Xr|Tpi8o; Kai otfari; £-upu%©pia; nap" crirai), pouXopEvri; *xf|q* naiSÎGKri; napaKa0iaai cri)K E7i£Tp£\|/£v, *ăXXă* GK^ripov awov EÎafjyEv. EÎ0' îkrtEpov raoXoupEvri; Tfj; aî)Xr|Tpi- 80;, K«0r/.jiEp E0O; Ecrtiv EV TOÎ; JIOTOI; yiv£o0ai, EV TE T© dyopa^Eiv îidvt) vEaviKo; -qv Kai T© TCWXO'OVTI, aXX© Tivi 0âTTOV 7ipoa0EVTi, F|p(piGpf|T£i Kai 01JK E<pr| amov nEnpaKEvai- Kai TEXO; EÎ; nuypd; flMtev o GKÂripo; EKEÎVO; cpiXoaocpo; Kai EV dpxfj cri)8' av napaKa0iaai E7UTpETC©V Tfj aî)Xr|TpÎ8l." pfinoTE a-DTo; EGTIV O nEpaaîo; o nEpi Tfj; aî)Xr|Tpi8o; SianDKTE'UGa;-(pTjGiv yap 'AvTiyovo; o Kap-ucmo; EV T© nEpi Zfiv©vo; ypa9©v ©SE- „Zfiv©v o KITIEÎ); ITEpcjaiou napa JIOTOV aî)Xr|Tpi8iov npiapEvou Kai 8IOKVOÎ)VTO; EiaayayEîv npo; amov 8id TO TÎIV amfiv OÎKEÎV oMav, GDVaiG0OpEVO; EÎGEÎXKDGE TT|V naiSÎGKTlV Kai GDyKaTEKXEIGE T© ITEpoaicp." naturală spre astfel de amintiri. Şi „în astfel de împrejurări merită laude cei care fac acest lucru cu fineţe şi măsură; în schimb, sunt de blamat aceia care o fac cu grosolănie şi vulgaritate". Şi „dacă nişte dialecticieni participanţi la banchet s-ar apuca să discute despre

silogisme, oricine şi-ar da seama că aceştia fac un lucru nepotrivit cu ambianţa în care se găsesc". Şi încă: „Omul cu o educaţie desăvârşită poate chiar să se îmbete; în schimb, cei care vor să se arate extrem de cumpătaţi reuşesc doar până la un anumit punct; când însă vinul depăşeşte măsura, ei îşi arată întreaga vulgaritate. Aşa s-a petrecut deunăzi cu nişte ambasadori veniţi din Arcadia la Antigonos. La început stăteau la masă cu un aer sobru, de-a dreptul morocănos, cum de altfel se şi cădea, şi nu numai că nu ridicau privirea spre noi, dar nici nu se uitau unii la alţii. Dar când s-au servit băuturile şi au început să sune muzicile şi au apărut acele dansatoare din Tessalia care, după cum le e obiceiul, sunt goale până la brâu când dansează, bărbaţii nu s-au mai stăpânit, ci, sărind de la locurile lor, strigau de bucurie, minunându-se de aşa spectacol grozav; şi îl numeau preafericit pe rege fiindcă se putea bucura de asemenea lucruri, şi se dedau la tot soiul de manifestări la limita vulgarităţii. Iar unul dintre filozofi, tovarăşul nostru de pahar, când o flautistă dori să stea alături de el, unde era un loc liber, nu se învoi, ci se retrase cu un aer grav. Dar mai apoi, când s-a scos la vânzare flautista, după cum e obiceiul la banchete, a început să se întreacă în cele mai nesăbuite oferte şi s-a certat cu cel care conducea licitaţia, fiindcă o cedase altuia prea repede, spu- nându-i să nu o vândă. Şi iată cum chiar acel filozof sobru, care la început nu i-ar fi permis flautistei nici măcar să stea lângă el, a ajuns chiar la încăierare." Este însă cu neputinţă ca acela care a ajuns să se bată pentru cântă-reaţa din flaut să fi fost Persaios al nostru, fiindcă Antigonos din Karystos, în lucrarea sa *Despre Zenon,* spune astfel: „Odată, Persaios cumpărase la un banchet o cântăreaţă din flaut, dar nu avea curajul să o aducă acasă, întrucât locuia cu Zenon. Atunci Zenon, înţelegând despre ce era vorba, a tras-o pe tânără în casă şi a încuiat-o înăuntru cu Persaios."

452 Athenaeus IV 162b. (*Cynulcus cynicus cum alios libros probare dicitur, tumi)* nepaaíou TE TOÍ) KaXoi) 91X006901) GUPTCOTIKOÍX; StaXóyotx;, GUV- TEGÉVTOO; ÉK TÓOV ETÍXTOOVOI; Kai ZF|vcovo<; ánopvripovEupáTCQv, év ot<; ^TITET, óizmq áv pri KaTaKotpr| 0d)GW oí GupnÓTat, [Kai] n&c, Tat<; éni- %í)GEGV xpriGTÉov JTR| vÍKa TE EÍaaKTÉov TOÍX; dipaícnx; Kai Tai; opaíaq TO GDpnóüvov Kai TOTE aÚToix; npoaSEKTÉov obpat^opévotx; Kai TOTE napanEpTCTéov dx; i)7i£popd)VTa<;, Kai 7i£pi 7tp0G0\|/r|páTCQV Kai 7i£pi áprcov Kai TCEpi Tóbv áXXcov oaa TE TCEptEpyÓTEpov TCEpi 9tXr|páTCQV EÍ'priKEv ó Ga>9povÍGKou 91X000905, oq JtEpi Tama TTIV Stávotav ÓEÍ GTpÉ9cov, JUG- TEU0EÍ<;, GX; 9R|CNV "Eppuirax;, im' 'Avrtyóvou TOV 'AKpoKÓpvvGov, KCOGCOM-^óp£vo<; é^énEGEv Kai ai)Tf|<; Tf¡<; KopívGou, KaTaGTpaTT|yr|0£í<; imó TOÍ) EVKDCOVÍOD 'ApáTOD, ó npÓTEpov év TOT<; StaXóyou; npó<; Zf|vcova 81a- ptXXd>p£vo<; dx; ó 00901; TCÓVTGX; áv eíri Kai GTpaTT|yó<; áya0ó<;, póvov TOÜTO 8iá TÓ)V épycov SvapEpavaxjápEvoi;, ó KaXcx; TOÍ) Zf|vcovo<; OÍKETIEÍX;.

%apvévTox; yáp E9T1 Bícov ó Bopuo0£vÍTT|<; 0£aGáp£vo<; aimri) %aXKf¡v EÍKÓva, é(p' fj<; éjtEyéypajtTO „IlEpaaTov Zf|vcovo<; Kmá" 7iE7iXavf¡G0av ETTCE TOV énvypá\|/avTa- SETv yáp oíkax; E%EW „IlEpaaTov Zf|vcovo<; oíKETvá." fjv yáp ovrax; obcérru; yeyovdx; TOÍ) Zf|vcovo<;, dx; Nma<; ó Ni- KaEix; ÍGTOpEI év TTj JtEpi TÜ)v 91X0GÓ9CQV íüTopía Kai ECOTÍCOV Ó 'AXE-^avSpEix; év *xalq* Aiaño^aíq. 8i)o Sé GuyypáppaGt TOÍ) riEpaaíot) ánTivrfiKapEv Tf¡<; G09f¡<; TaÍ)TT|<; 7tpaypaT£Ía<;, TOWDTOV E%OUGI TO éní- ypappa ,,£upwn.Kd)v AvaXóycov."

453 Diogenes Laért. VII 1. Kai áo0£vf|<; (scil. fjv ó Zf|vcov). 8VO Kai 9T|GI IlEpGaíoi; év imopvfipaGt GupramKoíi; Tá nXEÎGTa airtóv SEinva rax-paiTEÍa0ai.

454 Athenaeus IV l40e. 7t£pi Sé TÓ>V énaÍKXcov IlEpaatoi; év TFJ AaKcovtKfj NOXUEÍA OÍ)TCOGÍ ypá9Ev „Kai EÍIGÍX; TOÍX; pév Eiinópotx; ^ripvot EÍ<; éítaÍKXa* Taina 8é éaTiv pETá SEÍTCVOV TpayfipaTa- Toíq 8' ánópou; éjttTr/.TTEi KáXapov IJ GTtpáSa IJ 9Í)XXa 8á9vr|<; 9épEiv, OJCOX; E%COGV Tá énaÍKXa rájtTEiv pETá SEÍTCVOV- yívETav yáp ócAxpixa éXaíco éppapéva.

Athenaios, IV, 162b. (*După ce se spune despre cinicul Kynulkos că* 452 *i-arfiplăcut şi alte cărţi, continuă:) ..* .lucrarea *Dialoguri simpotice* a bunului filozof Persaios, compilată din amintirile lui Stilpon şi Zenon şi în care sunt tratate o serie de subiecte menite să-i ajute pe participanţii la banchet să nu adoarmă, cum ar fi: „Cum trebuie făcute libaţiile", „Când trebuie aduşi la banchet tinerii şi tinerele frumoase, când trebuie primiţi cu toată admiraţia şi când trebuie trimişi acasă, mimând dispreţul"; se discută şi despre felurile de mâncare, despre alimente şi despre toate celelalte lucruri, inclusiv despre săruturi, analizate cu pedanterie de cumpătatul filozof, care, ca unul preocupat în permanenţă de asemenea chestiuni, când i-a fost încredinţată citadela Akrokorinthos de către Antigonos, după cum relatează Her- mippos[29], ameţit de vin, a pierdut chiar şi Corintul, fiind învins de Arătos din Sikyonia - el, care mai înainte, în *Dialogurile* sale adresate lui Zenon, susţinuse cu tărie că înţeleptul trebuie să fie şi un bun strateg în orice ocazie: adică tocmai ceea ce a dovedit prin fapte frumosul sclav al lui Zenon! Căci există o vorbă de duh a lui Bion din Borysthenes[30], care, văzând o statuie din bronz a lui Persaios pe care era scris: *„Persaios, kitiotul* fKmâJ, *elevul lui Zenon",* a zis că cel care o scrisese greşise nişte litere, fiindcă trebuia: *„Persaios, sclavul (oÎKETvâJ lui Zenon";* căci Persaios fusese de fapt un sclav al lui Zenon, după cum povestesc Nikias din Nikaia, în lucrarea sa *Istoria filozofilor,* şi Sotion din Alexandria[31], în *Succesiuni.* Şi astfel am făcut cunoştinţă cu două cărţi din acea admirabilă lucrare a lui Persaios cu titlul *Dialoguri simpotice.*

Diogenes Laertios, VII, 1. ...şi fără vlagă (adică Zenon). De aceea, 453 după cum povesteşte Persaios în *Amintiri de la banchete,* refuza în general să ia parte la ospeţe.

Athenaios, IV, l40e. în legătură cu desertul, Persaios scrie în *Consti-* 454 *tuţia spartană* astfel: „Şi numaidecât cei avuţi sunt păgubiţi cu desertul. Acestea sunt delicatesele care se servesc după dejun. Celor săraci însă li se impune să aducă o rogojină de trestie, un pat împletit sau frunze de laur, ca să se poată ghiftui cu desertul după dejun. Căci acestaTO 8' *oXov* oxmep TCoXiteupd ti toino 8fi Guviotatai piKpov. Kai yap ovtiva 8eî Jipd)TOV KC/.TC/.KEia GC/.I T} Seirtepov f| eni TOII aKvpnoSlot) Ka- GfjoOai, Jtdvta touruta Jioioiiaiv ei; enaÎKXa." *xă* opoia iotopeî Kai AiooKoupiSri;.

455 Athenaeus IV 140b. *ăXXă* pf)v oi)8' opflocyopicjKoi XeyovTai, *coc, (pTjaiv* o IloXepcov, oi yaXa&rivoi %oipoi, *ă'k'K* opBpayopiaKoi, enei Jipo; TOV opGpov Jiuipr/.GKOVTai, dx; rfepaouo; iotopeî ev Tfj AaKcoviKfj *nokxxExa* Kai AiooKoupiSri; ev p' *nokxxExaq* Kai 'ApiaTOKÂfi; ev TO) npotepco Kai oîho; Tfj; AaKobvcov noXvteia;.

456 Dio Chrysostomus or. LIII § 4 (Voi. II p. 101 Arn.). YEYP«<P£ 8e Kai Zfivcov o ^uoaoqxx; ei'; te xnv 'DuaSa Kai xr|v 'OSwaevav — SiSaoKcov 6TI xa pev rata So^av, ta 8e Kata dXf|0eiav Y£YPaiPEV (scil. "Opipo;), OTCCQ; pf) 9aivr|Tai aino; ainş pa%opevo;----------. eti 8e Kai Ilepoaîo; o toi) Zf|vcovo; Kata TTIV ainriv i)7i60eow yEYPaiPE *ăXXoi* nleiou;.

457 Diogenes Laert. II 61. Kai toov enxd 8e (scil. Aeschinis Socratici dia- logorum) TOÎX; nXeiotou; Ilepoaîo; <pr|oi naoupâhno; eîvai toi) 'Epe- TpiKoi), ei; toi); Aio%ivou Se *Kaxaxofy/.x.*

458 Diogenes Laert. VII 28. Ilepoaîo; 8e <pr|ow ev Taî; fiGucaî; o %oXaî; 8i>o Kai epSopfiKovxa exoov TeXeuxfioai amov (scil. TOV Zf|vcova), eXGeîv 8e 'A0f|va£e 8ix> Kai ei'Kooiv etoov.

459 Bio apud Diog. Laert. IV 46. 47- (*Antigono regi, apud quern Philonidem et Persaeum sibi obtrectare comperit, narrato humili genere suo scribit:)* taina eoti ta Kax' epe. (Sote raruodoGcooav nepoata; te Kai OvXcoviSri; iotopoime; aina- oKcrnei 8e pe e£, epamoi).

460 Diogenes Laert. II 143 *{de Menedemo)*. povco Se nepoaico Svanpwvov eî%e noXepov- eSoKev y&p 'AVTIYOVOU pouXopevou TTIV SripoKpatiav dnoKaxaGTfÎGav TOÎ; 'Epexpie-ooi %apw MeveSfipou, KcoMxjai. 8vo Kai

constă în pâinişoare unse cu ulei. Totul, fără a fi mare lucru, e considerat serviciu public. Căci, cel căruia îi revine se aşeze primul sau al doilea, sau să se întindă pe pat, trebuie să facă la fel şi în timpul desertului." Astfel de lucruri povesteşte şi Dioskourides.

Athenaios, IV, 140b. în plus, purceii de lapte nu sunt numiţi opGayo- 455 pÎGKor, după cum spune Polemon, ci opOpaYopÎGKot, fiindcă sunt vânduţi în zorii zilei, după cum povestesc Persaios în *Constituţia spartană*, Dioskourides[32] în cartea a doua din *Republica* şi Aristokles, de asemenea, în prima carte din *Constituţia spartanilor.*

Dion Chrysostomos, *Discursuri,* LIII, cap. 4 (voi. II, p. 101 Arn.). 456 Şi filozoful Zenon a scris despre *Iliada* şi *Odiseea* [...], pentru a arăta că (Homer) a scris anumite lucruri potrivit opiniei, iar pe altele, potrivit

adevărului, aşa încât să nu pară că se contrazice [...]. Şi Persaios, discipolul lui Zenon, a scris cu aceeaşi intenţie, şi alţii - mai multe.
Diogenes Laertios, II, 61. Persaios susţine că dintre cele şapte 457 (dialogurile lui Aischines socraticul) cea mai mare parte sunt ale lui Pasiphon din Eretria[33], care le-a introdus printre dialogurile lui Aischines.
Diogenes Laertios, VII, 28. Persaios, pe de altă parte, în ale sale *Lecţii*
458 *de etică,* spune că (Zenon) a murit la şaptezeci şi doi de ani şi că avea douăzeci şi doi când a venit la Atena.
Bion, la Diogenes Laertios, IV, 46, 47- (*Aflând că Phihnides şi Persaios*
459 *îl ponegresc în faţa regelui Antigonos, după ce îşi povesteşte obârşia umilă, îi scrie acestuia:)* „lată povestea mea. Aşa că, de acum, să nu o mai istorisească Persaios şi Philonides. Judecă-mă după ceea ce sunt."
Diogenes Laertios, II, 143 *[despre Menedemos).* A fost în conflict 460 deschis numai cu Persaios, fiindcă se credea că, atunci când Antigonos a vrut, de dragul lui Menedemos, să reinstaureze democraţia în Eretria, TCOTE napa TCÓTOV ó MEvéSripoç éléy^aç amov év Xôyotç TA TE *ăXXa* é<pr| Kai Sri- ,,®tXÔGO<poç pév [TOV] Totoinoç, àvfip 8è Kai Trôv ÔVTCOV Kai Trôv yevriGopévcûv KCCKIGTOÇ. "

461 Diogenes Laërt. VII 162. páXtGTa 8è 7ipoG£Î%£ (scil. ó 'ApíüTcov) GTCÛÏKCQ ñóypcra Trô TOV GO<p6v áSó^AGTOV EÎvat. Jtpèç ô IlEpGaîoç évavTtof)p£voç 8t8f)pa>v à8E?uprôv TOV éTEpov énoiriGEv ainrô napaKa- **Ta0f**|KT|v Soûvat, ênEua TOV éTEpov ànoXapEÎv- Kai oikcoç ánopoiipEvov

462 Suidas s. v. 'Eppayôpaç 'Ap<puio?DTR|Ç, <ptXÔGO<poç, pa0r|TTiç nepamau. ñiá/voyoi aÙToi)- MIGOKÍXÜV i] JtEpi R/.T\)%R|pr/.TO)V. "EK %UTOV- EGTV SÉ qx>- GKOJIÍA. IlEpi AOÇVGTEÎAÇ npoç TOÙÇ 'AKa8r|païKof)Ç.

5. Cleanthis Assii fragmenta et apophthegmata **Vita et mores**

463 Diogenes Laërt. VII 168. **K**^Eàv**&nç Oaviou "**AGGTOÇ. OÛTOÇ nprôTov **fjv** TCÔKTTIÇ, rôç <pr|Gtv **'AvTtG0évr**|Ç **év** Ata8o%aîç. àqnKÔpEvoç **8é** EÎÇ 'A0f|vaç Téaaapaç E%CÛV 8pa%pàç, **Ka0à** (paai TWEÇ**, Kai** Zf**|va>vt na- pa|3a?irôv** éçrÀOGCKprioE yevvatÓTaTa **Kai éni** Trôv **ai>rrôv** épErvE SoypáTcov. 8t**£pof|0r| 8é éni (promovía,** ôç ***JE,*** névriç **rôv ayav, rôppr**|G£ **pto0o**<pop**£îv- Kai** vÓKTCop **pév év** TOÎÇ **Kfinorç** fjvT?i£t, p**£0'** fipépav **8è év** TOÎÇ 9IÔY°*-Ç éyopvàÇETO- ô**0**EV **Kai** OpEavrXriç èKÂri0r|. <pa<ri 8è **airtov Kai** EÎÇ 8r- **KaGTfiprov** á**%0f¡vat,** *Xàjovç* SrôaovTa TCÔ**0**EV éç TOGOÛTOV EÙKKTTIÇ rôv StaÇfj, ETCEtTa ànocpuYEÎv TÓV TE Krinoupov pápTupa **7tapaG**%óvTa, **nap'** ôv fjvT?i£t, **Kai** TÎIV àXçrTÔncoXrv, **nap'** fj Ta **a**?uptTa ETCETTEV. ànoSE^apévoDÇ 8é ainèv TOÙÇ 'ApEconayÎTaç \|/r**|<pÎGao0at SéKa** pvâç **SoOfjvat,** Zf|va>va 8é **Kouiiam** XapEÎv. **<paai** Sé **Kai**

'AvTÎyovov ainrô **TprG**%rWaç **Soûvat. fyyof**)p£vóv TE Trôv é<pf| pa>v éni Trva **0éav** im' àvépou

acesta l-a împiedicat. De aceea, odată, în timpul unui banchet, Menedemos l-a combătut pe Persaios cu argumente şi printre altele a spus: „Iată cum este ca filozof. Iar ca om este cel mai rău dintre toţi câţi există şi vor mai exista."

461 Diogenes Laertios, VII, 162. (Ariston) adera mai cu seamă la principiul stoic potrivit căruia înţeleptul nu trebuie să aibă simple opinii. Acestui principiu i s-a opus Persaios, care l-a pus pe unul dintre doi fraţi gemeni să-i dea lui Ariston o sumă de bani şi apoi l-a pus pe celălalt să o ia înapoi; şi astfel, punându-l în încurcătură, l-a învins.

462 Suidas. Filozoful Hermagoras din Amphipolis, discipolul lui Persaios. Dialogurile acestuia sunt: *Anticiniculsau despre nereuşite, Echiton, adică cercetarea ouălor, Despre sofistica împotriva academicilor.*

5. Fragmentele şi maximele lui Cleanthes din Assos

Viaţa şi obiceiurile

463 Diogenes Laertios, VII, 168. Cleanthes din Assos, fiul lui Phanias. După cum povesteşte Antisthenes în *Succesiunile filozofilor,* a fost mai întâi pugilist. A venit la Atena cu doar patru drahme, după cum spun unii, şi, întâlnindu-l pe Zenon, a început să filozofeze în modul cel mai ales şi a susţinut cu fidelitate învăţătura acestuia. Era renumit pentru hărnicia lui şi, fiind sărac, era nevoit să muncească pentru a trăi. Noaptea scotea apă pentru udatul grădinilor, iar ziua se exersa în argumentaţii filozofice; de aceea a primit porecla de Phreantles (Cară-apă). Se povesteşte că a fost chemat în judecată pentru a da socoteală de felul în care îşi câştigă cele necesare traiului, ţinând cont că era un om atât de viguros; dar a fost achitat după ce i-a adus ca martori pe grădinarul pentru a cărui grădină scotea apă şi pe vânzătoarea de făină la care plămădea pâine. Cei din Areopag, pe deplin mulţumiţi,

jcapayvipvo)0f] vai Kai ("wpOfivai d%ÎTCova- ¿9' q> Kporco Tipr|0f|vai uito 'AGrivalcov, Ka0a 9T|gi Ar|pf|Tpio<; o Mayvri; ¿ toî; 'Opcovupoi;. E0oa)pdG0r| 8fi oîiv Kai 8va TOSE. 9«GI 8E Kai 'AvTÎyovov airaii) TCUGEG- 0av ovxa dKpoaxfiv, 8va TÎ dvrXeî- TOV 8' eineîv- „dvxM) yap povov; ti 8' oii)%i GKR/.JITO); ti 8' oi)K apSco Kai navxa nov© 91X00091«; EVEKa;" Kai yap o ZF|vcov amov GUVEYUPVA^EV ei; TOÎ)TO Kai EKEXEUEV opoXov 9epevv dno9opâ;. Kai noxe d0poio0ev TO Keppa EKopvaev ei; PEGOV TOOV yvopi- pcov Kai 9T|Gi- „KXedv&n; pev Kai r/.ÂÂov KXeavGriv Stivau' av TpapEiv, ei POÎVUJITO- oi 8e E%OVTE; O0EV TPOKPFIGOVTOA *nap* ETEpcov KJU^TITOÎIGI xa enufiSeva, KaÎ7iep dvevpevco; 91/^00090 ÎIVTE;." O0EV 8fi Kai Sernepo; "I **Ip«KÂf|;** o KXedv&n; EKa^EÎTO. fjv 8e roviKo; pev, O^ÎIGIKO; 8e Kai ppaSîi; tinEppaMiovTco;- 810 Kai Tipcov nepi amoi) 9T|GW O^TCD;- (fr. 24 W.)

TÍ**; 8'** oîh;o; KTÎÂO; *mg âmnmXEÎxai* GTÎ**%a; dvSprâv, pcoX**-DTTI; **e7iăcov** 9U10; "AGGIO;, oXpo; dxoXpo;. Kai **GKconxopEvo;** imo **toov Guppa0r**|TÂ)V TIVEG%£TO Kai **ovo; droticov 7**IPOGE**8**EXETO**, Mycov amo;** povo; **S-ovaaGai** PAGTA^EW TO ZF**|vcovo; 9opxiov** *(secuntur*

apophthegmatd). — 174. TOUTOV **9«**GIV EI**; oaxpaKa Kai** pooov **©ponXaTa; ypa9£iv ansp** TÎKOUE **napa** TOÎ) ZF**|vcovo;, dnopia KEppaxcov ©**GTE **o)vr|GaG0ai** %apTÎa. Toioirai; **8**E *mv* EI;IG%UGE, KO/*J*jov **Kai** R//V/VO)V OVTCOV r/.ţioÂoyov ZF**|vcovo; pa0r**|TÀ)v, aira>; **8va8E^ao6av** TT|V G%OXFLV.

464 Plutarchus de audiendo 18 p. 47e. **oxrJiEp** O KÂ**£dv0T|ţ** O SevoKpdcTiţ **ppaS-DTEpov** 5OKOÎA'TE**; EÎvav** TMV G\)G%OÂO!GTO)V OÎJK **dnESlSpaGKOv** EK TOÎ**) pav0avEw** OI)8' **dnEKapvov,** ***c/.AAC/.*** 90AVOVT£; EÎ**; ¿amoi);** *ănm- L,***ov, dyyEÎoi;** TE **ppa** %UGTopoi; **Kai** JIIV«KÎGI *yj/XKaiq* DÎIEIKA**^o** VTE;, d>; **po/a; pâv napa8E%6pEvov** TOII; Xoyou;, R/.G9«À6); **8**E **Kai pEpaico;** TTIPO-DVTE;.

au votat să i se doneze zece mine, dar Zenon i-a interzis să le primească. Se povesteşte şi că Antigonos i-a dăruit trei mii de drahme. Odată, în timp ce-i conducea pe nişte tineri la un spectacol, o pală de vânt l-a dezgolit şi s-a putut vedea că nu purta tunică; pentru asta a fost aplaudat de atenieni, cum povesteşte Demetrios din Magnesia în *Omonimii*. Acest lucru a sporit admiraţia cu care era privit. Se mai spune că odată, în timp ce-i audia prelegerile, Antigonos l-a întrebat de ce scoate apă, la care Cleanthes i-a răspuns: „Scot apă? Doar atâta fac? Cum aşa? Nu sap grădina? Cum? Nu o ud? Şi nu fac totul de dragul filozofiei?" Căci şi Zenon îl pregătea pentru acestea şi îi cerea să-i aducă un obol din salariul lui. Şi într-o zi le-a arătat celor care-l însoţeau o mână de monede mici pe care le strânsese şi le-a spus: „Cleanthes ar putea să mai întreţină şi un al doilea Cleanthes, dacă ar vrea; în schimb, cei care au cu ce-şi duce viaţa caută să trăiască pe socoteala altora, ocupân- du-se neglijent de studiul filozofiei." De aceea, Cleanthes era numit al doilea Hercule. Era harnic, dar nu prea înzestrat, şi era peste măsură de încet. Timon îl descria astfel: (fr. 24 W):

„Cine-i şi-acel ce ca un berbece prin turmă umblând ne numără din privire?

E amatorul de versuri, din Assos venit, greoi şi ca un buştean pironit."

Suporta zeflemelile colegilor săi şi nu-i păsa că-l numeau măgar, spunând că doar el e în stare să ducă povara lui Zenon (*urmează apoftegme).* - 174. Se spune că scria ce auzea de la Zenon pe cioburi de oale şi pe omoplaţi de boi, fiindcă era atât de sărac, încât nu-şi putea cumpăra nici foi de papirus. Aşa cum a fost, Cleanthes a avut forţa să-i întreacă pe alţi discipoli ai lui Zenon, cu toate că aceştia erau numeroşi şi renumiţi; el i-a urmat lui Zenon la conducerea şcolii.

Plutarh, *Despre cum trebuie ascultate prelegerile,* 18, p. 47e. .. .precum Cleanthes şi Xenokrates, care, deşi păreau mai lenţi decât colegii lor, aceasta totuşi nu i-a făcut să părăsească învăţătura, nici nu i-a descu-rajat, ci erau primii care făceau haz de ei înşişi, comparându-se cu nişte vase cu gura strâmtă sau cu nişte table de bronz, fiindcă primeau greu cele spuse, dar apoi le păstrau bine şi în siguranţă.

465 Plutarchus de vitando aere alieno 7 p. 830d. OGOV TO 9póvr|pa TOi) dvSpoţ, *âno* TOi) pitfiou Kai Tfjţ pdKTpaţ îteTTorxrŢi %£tpi Kai dXowri Ypá9Erv îtepi Gerâv Kai GEXTIVTH; Kai aGTpcov Kai fiWou.

466 Seneca epist. 44, 3- Cleanthes aquam traxit et rigando horto locavit manus. - epist. 6, 6. Zenonem Cleanthes non expressisset, si tan- tummodo audisset; vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit ilium, an ex formula sua viveret.

467 Quintilianus Instit. orat. XII 7, 9- cum et Socrati collatum sit ad victum et Zenon, Cleanthes, Chrysippus mercedes a discipulis ac- ceptaverint.

468 Ind. Stoic. Herc. col. XIX. „oi)K EKopraaţ, £911, TO npoa|Ta%0ev" Kai npoao(pora) 18te(7i)e%0T| Kai Tfj KaTo|juv, &><; 7tapea(%Ev aiiTov) 1(păpEtv Kai TO *o(Xov,* EÎT') | dnoSoix; EKEXE(UG£v Totţ) | yovEi)ar EK7iEp\|/ar. (Ar)|o Kai TVVE<; TOÎHOV (oi)K) | ovTa nXoi)aro(v) (<pt|X)dpYoupov EpEp9(ov)|TO...

Philosophus, qui mercedem a discipulo exigit, Cleanthes est.

469 Stobaeus Florii. XVII 28 (Voi. I p. 496 Hense). AUiravoi) EK TFLŢ auppÎKTOu iaTopiaţ- Xp-Datratoţ o ZoXEÍx; ETCOVEÎTO TOV piov EK navo oXiY©v, K/vEr/.vBriq 8E Kai r/.ito âÂaTTOVMV.

470 Plutarchus de adul. et amico l i p . 55c. Kai BaTcovr Tf)v a%oXfiv DJTEÌjTEV 'APKEGÎÀAOŢ, OTE npoţ KA£av0T|' GTÎ%OV ETCOÎTIGEV EV KcopcoSia, TCEÎaavTOţ 8E TOV KX£dv0r|v Kai p£Tap£?iopEvou 8vr| MidYr|.

471 Ind. Stoic. Herc. col. XXII. (airtov 7taparTEta0ar, OXJTE Tfj axoXfj %akiv E)|mTpE7t£rv xpfj(a0)ar-l (8r)aM^(ao0)ar 8e (n)p6<; | ('Ap)KEarXav Kai (9avar „7ipâ)|To)v păpoţ £i)r|p(£p)ia(<; TOi))|T') Etvar, GKO7IEÎV (TT)va (Ta | Ka)0' ai)TOV." Kai auv(f|)Kov|Ta 8E 'ApKEarXa Tf)(v ...|...)v

Plutarh, *Despre evitarea împrumutului bănesc,* 7, p. 830d. Ce minte 465 formidabilă avea acel bărbat! De la moară şi covată, să scrie, cu mâna care măcina şi cocea, despre zei, despre lună, despre astre şi despre soare!

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 44, 3- Cleanthes a cărat apă şi s-a 466 angajat să stropească grădina. - 6, 6. Cleanthes nu ar fi putut reda învăţătura lui Zenon dacă numai l-ar fi audiat; el însă şi-a dus viaţa alături de acesta, i-a pătruns tainele şi l-a cercetat dacă trăieşte sau nu în conformitate cu preceptele sale.

Quintilian, *Arta oratorică,* XII, 7, 9- ■ ■ - de vreme ce şi lui Socrate i se 467 adunau cele de trebuinţă, iar Zenon, Cleanthes şi Chrysippos au acceptat răsplată din partea discipolilor lor.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XIX. Spunea: „Nu mi-ai adus 468 cât am cerut." Şi tot repeta aceleaşi vorbe până când îl făcea pe acel discipol să-i dea suma întreagă. Atunci, după ce-şi primea banii, îi poruncea discipolului să se întoarcă la părinţii săi. Din acest motiv unii îi reproşau că era avid de bani, deşi nu era bogat. *Filozoful care cere plată de la discipol este Cleanthes.*

Stobaios, *Antologie*, XVII, 28 (voi. I, p. 496 Hense). Cuvintele lui 469
Ailianos din *Istoria* lui compozită: „Chrysippos din Soloi avea nevoie de puţin pentru a trăi, dar Cleanthes - chiar de mai puţin."
Plutarh, *Cum poate fi deosebit linguşitorul de prieten*, 11, p. 55c. 470
Arkesilaos i-a interzis lui Baton[34] să mai frecventeze şcoala, fiindcă scrisese un vers împotriva lui Cleanthes într-una dintre comediile sale; dar, după ce Baton l-a înduplecat pe Cleanthes şi s-a căit, l-a iertat.
Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXII. Acesta l-a rugat să-i dea 471
voie să se întoarcă din nou la şcoală. Cleanthes, adresându-i-se lui Arkesilaos, îi spuse: „Fericirea constă mai cu seamă în acest lucru: să ia seama fiecare la cele ce i se potrivesc." Şi întâlnindu-se cu Arkesilaos
■imoSeîijai. Kai p(r|8|E)v dp<poTEpou<; (pr|8E) | nepi TO(V) ZCQGÎ0e(O)v 7iopumpa(Yp)ov£Îv. ~Hv 8e etc.

Agitur de Batonae comico (Plut. de adul. et am. 11); *qui cum Cleanthi în comoedia maledixisset, Arcesilaus schola ei interdixit, ipso autem Cleant he intercedente, cum contumeliam excusavisset, rursus admisit. Similis est causa Sosithei* (Diog. Laert. VII 173).

472 Ind. Stoic. Here. col. XXIV. Kai 8id T(OÎ)T)O TCXEÎOGIV | opiM>v. (dx;) 8e tv; eipriKdx; dvriYYeXil-

„TO-DT' flv

o KÂ.Edv0r|q, ci); nepi *xăq anovSăq* EKaaxcp ptKpov dna(p)%6p£vo<;, 7t? um)vai 8e TOV ***Xojov*** OTJSETCOT' EGEXCOV f[oti (8u)vdp£vo<;" ETCEI 7tapaT(t)Y)xd | VOVT' EÎSEV amov, (EÎ)7h»v TI npoţ TO 7tpâ)T(o)v TE|(0E)v, Gup... etc.

Haec quoque ad Arcesilanum refero, malum carmen în Cleanthem factum ulciscentem.

473 Ind. Stoic. Here. col. XX. . . port....................TOV 6po|(£i)8fj pd(%£G0ai Tpo)îtov, | (Ei')priTav p(£)v Ka(i) ZF||(v)covi TCEpi TCOV (TOV|O'6)TCOV Kai YECYP«^°"-L pie)v Kai ZF|vcov(i, da)|T£ia 8' £Î)<prip(0'i)VT0<;) | npoţ TOÎX; n(po)Y£v(£G|TE)pot)(; TCO(V <PIX)OG6|(<P)CQV Kai TI . . . %apiG|(a)pEvcov.

Cleanthi videtur opprobrio verti, quod în scholis vel libris antiquisphilosophis maledixerit; neque enim Zenonis magistri exemplo hoc defendi.

474 Diogenes Laert. VII 176. Kai TEXEDTCC (O K?i£dv0r|<;) TOVSE TOV Tponov. 8u»8r|G£v AM© TO OÎÂOV- DNAYOPEWDVRROV 8E TMV iaxpcbv, Stio FIPĂPAŢ d7t£G%ETO Tpo(pf];. Kai raoţ EG%£ Ka/jbq, ©GT£ Toijţ iaTpoix; am© jtdvTa Ta Guvf|0r| GT)YX©pEÎv- TOV 8e pfi dvaG%EG0av, ăΚΚ EinovTa fiSri airai) Jipoo)5ojioif|G0ai Kai Ta; Â.outdq dnoG%6pEvov xt'.'kt'.\)xfy3ci.i Taină ZF|vana, Ka0a 9«GÎ TWEŢ, [oYSofiKovra] ETT| puixravTa Kai R/.KOÎJGAVXA ZflVCOVOţ ETT| EVVEaKaiSEKa.

...i-a arătat. Şi nici unul, nici celălalt nu s-au mai ocupat nici de Sositheos[35]. Dar era...

Este vorba despre comediograful Baton (Plutarh, *De adulatore et amico, 11); după ce acesta l-a vorbit de râu pe Cleanthes într-o comedie, Arkesilaos i-a interzis lui Baton să mai frecventeze şcoala, însă, la intervenţia lui Cleanthes însuşi, după ce i-a iertat insultele, l-a*

primit din nou. Asemănător este cazul lui Sositheos (Diogenes Laertios, VII, 173).

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXIV. .. .şi de aceea cuvânta 472 mai multora. Când unul, luând cuvântul, anunţă: „Aşa era Cleanthes: oferea fiecăruia, ca la libaţii, câte puţin din alesele ofrande nevoind să-şi lungească discursul sau nefiind în stare." Când l-a văzut de faţă, spunând ceva în legătură cu prima teză... *Şi pe acestea le raportez la Arkesilaos, care voia să răzbune o poezie veninoasă împotriva lui Cleanthes.*

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XX. .. .polemiza în acelaşi fel. 473 Şi Zenon a vorbit despre astfel de lucruri şi a scris despre ele, lăudân-du-i însă cu eleganţă pe filozofii dinaintea lui...

Lui Cleanthes pare să i se reproşeze faptul că i-ar fi vorbit de rău pe vechii filozofi şi la şcoală, şi în cărţile sale, lucru care nu poate fi pus pe seama exemplului dat de dascălul său, Zenon.

Diogenes Laertios, VII, 176. (Cleanthes) a murit în felul următor: i s-au 474 umflat gingiile şi, după recomandările medicilor, două zile s-a abţinut de la mâncare. S-a simţit mai bine, aşa încât doctorii i-au îngăduit să-şi reia dieta obişnuită. Dar el nu a fost de acord şi, spunând că a înaintat prea mult pe drumul vieţii, nu a mâncat nimic nici în zilele următoare. Astfel, după cum spun unii, a murit la aceeaşi vârstă ca Zenon, la optzeci de ani, după ce a fost discipolul acestuia timp de nouăsprezece ani.

475 Lucianus Macrob. 19- KXeavfrrn; 8e 6 Zfivcovoţ pa0r|TTi<; Kai 8ta8o%o<; evvea Kai ev£vf|KovTa omoţ y'Y®Y®? e"I <p"öpa eg%ev eni toi) xeiXouţ, Kai dnoKapTEprâv, EîieXGovTcov amş nap' exaipcov Ttvcov ypocppaTcov npoGEVEYKdpEvoţ Tpo<priv Kai npa^aţ TCEpi âv fi^touv oi (piXot, dnoa- xopevoţ ai50t<; tpo9f|<; eî;e?iui£ töv ßiov.

476 Ind. Stoic. Herc. col. XXVI. (¿tcel-----)aav, etu%ev 8' ai)|(T)co p(tKpo)v npo xflţ T£pi£W(fi)(; e^dv0ri|J-" yelvâpevov 7tepi to %£ïXo<;, 10 toi<; iaTpo(î<;

eSokev Ka)|kor|0£<; eîv(oa).. 8t............| ßouv to t' aG%(ripov imo<pe)| p£w,

Avovu(gîco et7te Kav)|pov Etvat tt|(v ^cofiv ekte)?i£iv Guvf|0£(t<; 8' oük Kai)| Yvcopipot)((;................| (Tce)pi toov k.........- col. XXVII, ^titeîv, prinox' oi)k a|i;tov ai)Toi), (ptXo^coov | 8' f\ xanEvvov. Kai xam' ei|7hbv Kai pEivaţ Ei)8ai|(pcov) etc.

De Cleanthis morbo extremo cf. Luc. Macrob. 19- Dk>g. Laert. VII 176. *Ad col. XXVII adnotat Buecheler.* „madat Cleanthes ut succes- sorem quaerant non vitae cupidum sectantemque humilia, sed suis moribus dignum." *mihi videtur Cleanthes de se ipso loqui, e. gr.* 8e- SotKEvat 8' E<pr| to Emßroovar ^t|teîv etc.

477 Ind. Stoic. Herc. col. XXVIII 8. d^flGaţ) | 8' oi) ptKp(öv toi) ßtou) | dnr|MidY(r| en' apxovTOţ 'I)|aGovo<;.

col. XXIX. (YEYOvEvar K?i£)|dv0£r|v etc' dp%ov(TO<;) | 'AptGT09dvou<; Ka(i) | TT|v g%oXTIV 8ra(KaTa)|G%Etv ETC' ETT| (T)praK(ov)|Ta Kai (8f>o). *Col. XXVIII, quaeposui, rede a Comparettio suppleta esseputo; cetera huius columnae, quia incertiora sunt, exscribere nolui. Col. XXIX. Aristophanes archon fuit 331/0;* 8f)o *în fine scriptum esse, Gomperzius probavit.*

478 Galenus ÖTt ai noroTriTEţ daobpaTor 2 Vol. XIX p. 467K. oii <pript 8EÎV EV Kai TaiiTOV Etvar vopr^Etv TO E%OV TCQ E%opEvco- OÎKE y&P KX£av0r|<; rjv <pi)pa, ETCEi <yupß£ßf|K£t TO"DT' aî)Tco TO voaripa, oîk£

Lucian, *Longevivii,* 19- Când lui Cleanthes, discipolul lui Zenon şi 475 succesorul său la conducerea şcolii, fiind în vârstă de 99 de ani, i-a apărut o tumoare în jurul buzei, s-a hotărât să-şi pună capăt zilelor refuzând să mai mănânce. în timpul acesta însă, s-a întâmplat să primească nişte scrisori de la prieteni. Atunci a mâncat ceva, a îndeplinit rugăminţile prietenilor, după care, refuzând din nou mâncarea, s-a stins din viaţă.

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXVI. Cu puţin înaintea 476 morţii i-a apărut un exantem în jurul buzei, şi medicilor li s-a părut malign... A îndurat acea desfigurare şi i-a spus lui Dionysios că e momentul potrivit să-şi încheie viaţa. Iar pe cei apropiaţi şi cunoscuţi... - col. XXVII. ...să caute <pe cineva> care să nu fie nevrednic de el, prea legat de viaţă sau cu suflet meschin. Spunând aceste vorbe şi păs- trându-şi seninătatea cugetului...

Despre boala finală a lui Cleanthes, cf. Lucian, *Longevivii,* 19; Diogenes Laertios, VII, 176. *La* col. XXVII, *Buecheler notează-.* „Cleanthes cere să i se caute un succesor care să nu râvnească la plăcerile vieţii şi care să nu urmărească lucruri mărunte, ci unul vrednic de el." *Mie mi se pare că Cleanthes vorbeşte despre el însuşi, de exemplu:* „spunea că se teme să i se caute un succesor, ca nu cumva acela etc."

Indicele stoic de la Herculaneum, col. XXVIII, 8. A murit după o lungă 477 suferinţă, pe vremea arhontatului lui Iason.

Col. XXIX. Cleanthes s-a născut în timpul arhontatului lui Aristofan şi a condus şcoala timp de 32 de ani.

Col. XXVIII. *Cele pe care le-am introdus în text sunt completările lui Comparettipe care le socotesc corecte; restul acestei coloane, fiind incert, nu am vrut sâ-l reproduc.*

Col. XXIX. *Aristofan a fost arhonte în 331/0. Faptul că în finalul textului era scris* Stio *(doi) a fost demonstrat de Gomperz.*

Galenos, *Despre natura incorporală a calităţilor,* 2 voi., XIX, p. 467 K.

478 Eu nu spun că bolnavul care suferă de o afecţiune trebuie considerat unul şi acelaşi lucru cu afecţiunea însăşi. Căci nici Cleanthes nu era

Xpwunto*q* ETV 8' 'EMKOUPOŢ GTpayyoDpta, enetSri EK TOÎTOU TOÎ) naGotx; ONJTOÎŢ GDVEßri KOCT(XGTp£\|/(XI TOV ßlov. (TÜKOUV OÎ)8E TtÄ/nyn TOÎ) Ctăpoţ afip EGTVV etc.

479 Strabo XIII p. 610. EVTEÎ)0EV (seil, ex Asso) fjv KXeavfrrn;, 6 ETCOIKOI; <piÂ.6ao<poq, 6 SVASE^apEvoţ TTIV Zf|vcovo<; TOÎ) KTTIKWŢ G%OÂTIV, KaTa- ÂTJTOV 8E Xpwlnncp Tei) ZOÂEÎ.

480 Cicero Acad. pr. II 73- Quis hune philosophum (seil. Democritum) non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquis inferioris aetatis? qui mihi cum illo collati quintae classis videntur.

Scripta

481 Diogenes Laert. VII 174. BtßXta 8e KaWitGTa KaTaXeXoutev, a EGTV TaSe- îtEpi xpovot)- îtEpi XFLŢ [TO6] Zfivcovoţ (puGtoXoyiaţ 8î)o- TOOV 'Hpa- KXEÎTOD ei;r|yf|G£T<; TEGGapa- nepi aio0f|G£ax;- nepi TE%VT|<;- npoţ Aripo- Kpuov- npoţ 'ApÎGTap%ov (n. 500)- npoţ "HptMiov- nepi oppife 8î>o- dp%atoXoyia- nepi GEOOV (n. 543)- rcepl ytyavTcov- nepi üpevatou- nepi TOÎ) norriToî) (n. 526. 535- 549- 592)- nepi TOÎ) Ka0f|Kovro<; Tpia- nepi - E-üßouWoa;- îtEpi xaprToţ (n. 578-580)- npoTpETCTtKoţ (n. 567?)- Ttepi dpETCov- îtEpi EÎxpu'i'aţ- nepi ropylnnoD- nepi 90ovepia<;- nepi eparax;- îtEpt E^EDGEplaţ- EpCOTUCrj TE%VT|- 7t£pt TipAţ- TCEpi So^Tlţ- TCoXtTtKa;- TCEpi ßouXfi<;- îtEpt vopcov- îtEpi TOÎ) SIKOC^EIV- îtEpi dycoynţ- TCEpi TOÎ) *Xoyov* Tpla- îtEpt TE^OUŢ- îtEpt KaM)V- 7t£pt 7tpd^EC0V- TCEpi ETCKyTTÎpTjţ' TCEpi ßa- GtXeiaţ- nspi <pt?da<;- TCEpi aupnoGtou- nept TOÎ) OTV f] amfi dpETfi [mi] dvSpoţ Kai yuvarKoţ- TCEpi TOÎ) TOV Go<pov <ro(ptcTT£Î)£w • nepi xperrâv- SraTprßoov Sîio- TCEpi fiSovfji; (n. 558. 530. 552)- TCEpi iSicov- TCEpi TOOV dnopcov- TCEpi 8ta?i£KTtKfj<; • TCEpi Tponcov- TCEpi KaTtiyopripdTcov- Taina aî)Tfi) Ta ßiß/äa.

o tumoare fiindcă asta a avut el în timpul bolii; nici Chrysippos şi Epicur nu erau probleme la urinare doar pentru că din pricina acestei afecţiuni au murit. Prin urmare, nici o lovitură a aerului nu este aer...

Strabon, XIII p. 610. De aici (adică din Assos) era Cleanthes, filozoful 479 stoic, cel care i-a urmat lui Zenon din Kition la conducerea şcolii, lăsată apoi moştenire lui Chrysippos din Soloi.

Cicero, *Primele academice,* II, 73- Cine nu l-ar prefera pe acest filozof 480 (adică pe Democrit) unui Cleanthes, unui Chrysippos sau altora din vremurile mai noi? Aceştia, comparaţi cu acela, îmi par de mâna a cincea.

Scrieri

Diogenes Laertios, VII, 174. Scrierile foarte frumoase pe care ni le-a 481 lăsat sunt următoarele: *Despre timp-, Despre filozofia naturală a lui Zenon,* în două cărţi; *Interpretări la Heraclit,* în patru cărţi; *Despre senzaţie-, Despre artă-, Contra lui Democrit-, Contra luiAristarh* (n. 500); *Contra lui Herillos; Despre impuls,* în două cărţi; *Antichităţi-, Despre zei* (n. 543); *Despre giganţi-, Despre căsătorie; Despre poet* (n. 526; 535; 549; 592); *Despre îndatorire,* în trei cărţi; *Despre sfatul bun; Despre recunoştinţă* (n. 578-580); *Protrepticul* (n. 567?); *Despre virtuţi; Despre buna înzestrare naturală; Despre Gorgyppos; Despre invidie; Despre dragoste; Despre libertate; Despre arta de a iubi; Despre onoare; Despre glorie; Omul politic; Despre deliberare; Despre legi;*

Despre judecare; Despre educaţie; Despre raţiune, în trei cărţi; *Despre scop; Despre lucrurile nobile; Despre fapte; Despre ştiinţă; Despre regalitate; Despre prietenie, Despre banchet, Despre teza că virtutea e identică la bărbat şi la femeie; Despre înţeleptul care face sofisme; Despre învăţături; Disertaţii,* în două cărţi; *Despre plăcere* (n. 558; 530; 552); *Despre proprietăţile esenţiale*[36]*; Despre problemele insolubile; Despre dialectică; Despre moduri; Despre predicate.* Acestea sunt lucrările sale.

Placita

482 Diogenes Laert. VII 41. o 8â KX£dv0T|; ăi; pâpr| <pr|GÎ (scil. TOÎ) Kara **(piXoaoqnav Tioyou)** SuxXEKTIKOV, pr|TopiKov, fiGiKov, noXmKov, (ptxnKov, GEoXoyiKov.

A. FRAGMENTA LOGICA ET RHETORICA **Utilitas Logicae**

483 Arrianus Epict., Diss., I, 17, 11. EKEÎVO dnapKEi **ori** TOOV aMicov EGTÎ **SvaKpmm** Kai EJtiGKEJtTiKd Kai, **dx; av** TI; EUCOI, pETpîytiKd Kai GTatiKd (scil. Ta XoyiKa). TÎ; *X**EJEI*** **xaika; povo; Xpwvnno;** Kai **Zf|vcov** Kai KÂER/.v0r|;; 'AVTKJGEVTI; 8' oi) *X**EJEV***,

DeVisis

484 Sextus adv. math. VII 228. 9avTaoia oSv EGTV KaT' amoi); TDTCCQGI**;** EV **\|/t**)Xfj. îtEpi fl; E-U0Î); Kai 8iEGTT|Gav- **K?i£dv0T|;** pâv yap TÎKOUGE TT**|**V TÎ)J10XJIV KaTa £ÎGO%f|V TE Kai E^O%flV, OXTJtEp Kai <TT|V> 8va TO)V SaK- **tdM**XOV yvvopEvriv TOÎ) Kipoî) TOTCCOGIV**. -** ib. 372. EÎ yap **tdtoqoî;** EGTVV EV **\|/t)xfl** fl 9avraaia, **tîtov** KaT' E^o%fiv Kai EÎGo%fiv TÎOTCOGÎ**;** EGTVV, d>; oi îtEpi TOV KX£dv0r|v vopi^owvv, fi KaTa \|/vXfiv ETEpoiaxnv yivETav K**.** T**.** *X.* — ib. VIII 400. KXEdvGou; pâv Kupico; dKowavTo; TT**|**V p£Ta EÎGOxfî; Kai £Î;o%fî; vooupEvnv **(**TÎOTCQGW**). -** id. Pyrrh. hypotyp. II 70. E7IEÎ otiv f] \|/U%T| Kai TO fiyEpOVVKOV 7TV£Î)pd EGTVV fi XETCTOpEpEGTEpOV TI TCV£Î)paTo;, d>; 9aaiv, oî) 8t)vf|G£Tai TI; TUTCCOGIV ETCWOEÎV EV am© otiTE KaT' EÎGO%fiv Kai E^o%fiv, d>; E7ti Tâ)v G9payiS©v opâ)pEv, oî^TE [KaTa] TT|V TEpaToXoyODpEVTlV £TEpOI©TIKf|V.

învăţături

Diogenes Laertios, VII, 41. Cleanthes spune că părţile filozofiei sunt 482 şase: dialectica, retorica, etica, politica, fizica, teologia.

A. FRAGMENTE LOGICE ŞI RETORICE **Utilitatea logicii**

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* I, 17, 11. Logica [...] este aceea care 483 judecă şi examinează <obiectele> altor <ştiinţe> şi, cum s-ar zice, le măsoară şi le cântăreşte.[37] Cine spune aceste lucruri? Doar Chrysippos, Zenon şi Cleanthes? Nu le spune, la rândul său, şi Antisthenes?

Despre impresii

Sextus, *Contra învăţaţilor,* VII, 228. După părerea acestora, aşadar, 484 impresia este o întipărire în suflet. Dar în legătură cu aceasta s-au emis de curând diverse opinii. Căci Cleanthes a considerat actul de întipărire prin încrustare şi reliefare asemenea unei întipăriri făcute cu degetele în ceară. - *Ibidem,* 372. Căci, dacă impresia este actul de întipărire în suflet, cu siguranţă acesta are loc prin încrustare şi reliefare, după cum gândesc discipolii lui Cleanthes, sau printr-o preschimbare simplă etc. - *Ibid.,* VIII, 400. ...în sens propriu, Cleanthes consideră că întipărirea trebuie înţeleasă în termenii încrustării şi reliefării. - *Idem, Schiţe pyrrhoniene,* II, 70. întrucât sufletul şi partea conducătoare sunt un suflu sau ceva mai uşor decât suflul, după cum se spune, nimeni nu poate gândi că în ea are loc o întipărire, nici una prin încrustare şi reliefare, ca aceea pe care o vedem pe peceţi, şi nici una care preschimbă în mod miraculos.Ifepl ZTUioavôvxcov
(vol. II, p. 43 sq.)

485 Varro de lingua lat. V 9- quodsi summum gradum non attigero, tamen secundum praeteribo, quod non solum ad Aristophanis, sed etiam ad Cleanthis lucubravi.

Secundus gradus explanatur § 7- quo grammatica escendit antiqua, quae ostendit quemadmodum quodque poeta finxerit verbum, confinxerit, declinarit.

486 Philodem. De musica col. 28, 1 p. 79 Kemke: ei p(fi TO n)apà KXeav(0)ev Mlyew (rà%)a 0E?if|Gou0(t)v, ôç <pr|Gw (<x| peivo(vâ) TE Etvat Tà novriTVKà | Kai p(ot)G)tKà napaSEtypaTa | Koà, Toi) (Xoy)0,0 TO"û tflç <ptXoGo|<ptaç ÎKavrô(ç) pèv éi;aY(Y)ÉXpi£tv SuvapÉvou Tà 0e(î)a Kai | à(v)0(p)d)(rava), pfi E %ov(T)oç 8E | \|/£tXoi) TÔV 0EÎCOV PEYEORÔV | XE^EVÇ oÎKEiaç, Tà pÉTp(a) Kai | Tà PÉXR| Kai TOÙÇ pt)0poi)ç | d>ç pàXtGTa 7ipoavKVEÎo0av | Jtpôç TTIV àXf|0£tav TT(Ç T6)v | 0EÎCOV 0(E)copiaç. *Nomen Cleanthis etiam p. 57, 3 Kemke agnoscitur, sedsententia nulla.*

487 Seneca Epist. 108, 10. Nam, ut dicebat Cleanthes, quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum ilium tuba, per longi ca- nalis angustias tractum, patentiore novissimo exitu effudit; sic sensus nostros clariores carminis arta nécessitas efficit.

Ilepl ETpoavofiévmv
(vol. II, p. 48)

488 Clemens Alex. Strom. VIII 9, 26 p. 930 E ÀEKTà yàp Tà KaTnyopnpaTa K«/vOi)Gtv KÂEr/.v0r|ç Kai 'Ap%é8r|poç.

Arrianus Epict. Diss. II, 19,1-4. ô KuptEiicov Xoyoç àno Totofraov TVVÔV àcpopprôv fipcoTfíc50ar (paivETar- Korvfjç yàp oîforiç pà%riç TOÎÇ Tprai TOÎ)- Torç npoç *âXkv^a.,* TCQ [TO] „nâv 7tap£?ir|?u)0oç àXr|0Êç àvayKatov Et var,"

Despre semnificând[38]
(voi. II, pp. 43 *sq.)*

Varro, *Despre limba latină,* V, 9- Chiar dacă nu voi atinge treapta 485 cea mai înaltă, totuşi voi depăşi treapta a doua, fiindcă eu am studiat nu numai la lampa lui Aristofan, ci chiar la aceea a lui Cleanthes. *în capitolul 7 este explicată a doua treaptă* „până la care s-a ridicat gramatica antică, arătând în ce mod poetul inventează fiecare cuvânt, cum îl formează şi cum îl declină".

Philodemos, *Despre muzică,* col. 28, 1, p. 79 Kemke: ...dacă nu vor 486
dori cumva să-l citeze pe Cleanthes, care susţine că sunt mai bune compoziţiile poetice şi modelele muzicale, căci, deşi discursul filozofiei poate revela adecvat lucrurile divine şi umane, în schimb pentru absoluta excelenţă divină nu există cuvinte potrivite; ca atare metrii, poezia lirică şi ritmii ajung, pe cât posibil, la adevărul contemplaţiei celor divine. Kemke *recunoaşte numele lui Cleanthes şi la p. 57, 3, dar neînsoţit de vreo afirmaţie.*

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 108, 10. Căci, după cum spunea 487
Cleanthes, aşa cum suflarea noastră scoate un sunet mai clar dacă trece prin tubul lung şi îngust al unei trâmbiţe şi apoi iese la capăt printr-un orificiu mai larg, tot astfel legile stricte ale poeziei dau mai multă limpezime sentimentelor noastre.

Despre semnificate

(voi. II, p. 48)

Clement din Alexandria, *Stromatele,* VIII, 9, 26, p. 930 P. Căci 488
Cleanthes şi Archedemos[39] numesc predicatele exprimabile.

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* II, 19, l-4. Argumentul „domi- 489
natorului"[40] pare să provină din aceste premise. Următoarele afirmaţii sunt în contradicţie unele cu altele: „tot ce a fost adevărat în trecut Kai TCQ „SuvaTco dSwaxov pri «XKOXODGEÎV," Kai TCQ „ [pri] Suvatov eîvai Ö Olk' EGTVV (XXTIGE; Olk' EGtai" GDVVSOOV TT1V pd%T|V Ta-DTÎŢV 6 Al68a>pO<; Tfj Tcbv npdraov Suoîv mGavoxriTV GUVE%pf|GaTO npoţ napaaxaGW TOÎ) „PT|8EV EÎvav Suvatov ö aßr' EGTVV dXr|0E<; otit' Ecrtai." Xomov 6 pEv TVŢ taina tripf|G£I TOOV SUOÎV ÖTV „EGTV TE TI Suvatov, ö otix' EGTVV R/.ÂR|0KQ oik" EGTav" Kai „8t)varâ dSuvatov OUK dKoXou0£î-" „ou JIF/.V SE JIAPE/VT|?A)0()Q dXr|0E<; dvayKaîov EGTIV-" KaGanEp oi JiEpi KÂ.£dv0r|v <pEp£o0ai SoKoixnv, ol; Eni *noXv* auvriyopriGEv 'AvTÎJtaxpoq. oi SE *xak'ka* Suo, ÖTV „Suvatov T' EGTÎV Ö otit' EGTVV dXr|0E<; otit' EGtav" Kai „nâv JiapE/vT|?a)0()q r/.Âr|0Kq dvayKaîov EGTVV-" „8warâ 8' dSuvatov dKO- XOUGEÎ." xa tpia 8' EKEÎva tipfjGai dpf|%avov, 8id TO KOIVT|V EÎvav aînrov pd%r|v.

Cic. de Fato 7, 14. omnia enim vera în praeteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet, dissentienti a magistro Cleanthe, quia sunt în-mutabilia nec în falsum e vero praeterita possunt convertere.

490 Olympiodorus în Plat. Gorg. p. 53 (ed. Jahn nov. ann. Philol. Suppl. XIV, p. 239, 240). KXEdv&nţ TOÎVUV öti TE%VT| EGTIv ăijiţ 68© *năvxa* dvuouaa.

Quintil. Inst. Or. II 17, 41. nam sive, ut Cleanthes voluit, ars est potestas via, id est ordinem efficiens. - Cf. Zeno n. 72 sq.

De Rhetorica

491 Quintilianus Inst. Or. II 15, 34-35- huic eius substantiae maxime conveniet finitio „rhetoricen esse bene dicendi scientiam." nam et orationis omnes virtutes semel complectitur, et protinus etiam mores oratoris, cum bene dicere non possit nisi bonus, idem valet Chrysippi finis ille ductus a Cleanthe „scientia recte dicendi."

e necesar ", „imposibilul nu urmează posibilului" şi „posibil e ceea ce nu este şi nici nu va fi adevărat". Observând contradicţia, Diodor a utilizat puterea de convingere a primelor două propoziţii pentru a demonstra că „nimic nu e posibil din ceea ce nu este şi nici nu va fi adevărat". Un altul, luând ca premise afirmaţiile: „un lucru posibil e ceea ce nu este şi nici nu va fi adevărat" şi „imposibilul nu urmează posibilului", va conchide: „nu tot ce a fost adevărat în trecut e necesar", aşa cum par să fi susţinut discipolii lui Cleanthes cu care Antipatros era în perfect acord. Alţii păstrează alte două propoziţii, formulând argumentaţia următoare: „posibil e ceea ce nu este şi nici nu va fi adevărat" şi „tot ce a fost adevărat în trecut e necesar", deci „imposibilul urmează posibilului". Dar nu putem menţine toate cele trei afirmaţii, fiindcă sunt în dezacord unele cu altele. Cicero, *Despre destin,* 7, 14. Toate cele adevărate cu privire la trecut sunt şi necesare, după cum îi place lui Chrysippos să spună contra- zicându-l pe dascălul său, Cleanthes, fiindcă ceea ce a trecut nu mai poate fi schimbat şi prefăcut din adevărat în fals.

Olympiodoros, *Comentarii la* Gorgias *al lui Platon,* p. 53- Aşadar 490
Cleanthes susţine că arta este atitudinea de a proceda întotdeauna cu metodă.

Quintilian, *Arta oratorică,* II, 17, 41. Căci, după cum a socotit Cleanthes, arta este capacitatea de a stabili o regulă, adică de a pune lucrurile în ordine.

Despre retorică

Quintilian, *Arta oratorică,* II, 15, 34-35- Esenţei retoricii i se potri- 491
veşte perfect definiţia următoare: „Retorica este ştiinţa de a vorbi bine." Căci această definiţie cuprinde atât toate calităţile discursului, cât şi moralitatea oratorului, pentru că nu poate vorbi bine decât omul de bine. Spre acelaşi punct ţinteşte şi acea definiţie a lui Chrysippos preluată de la Cleanthes: „Ştiinţa de a vorbi corect."

492 Cicero de finibus IV, 7- Quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes - sed sic ut siquis obmutescere concupierit, nihil aliud le- gere debeat.

B. FRAGMENTA PHYSICA ET THEOLOGICA

Physicae Fundamenta

(voi. II, p. 111)

493 Diogenes Laert. VII 134. SOKEÎ 8' amorţ dp%a<; etvar TOOV OXCOV 8f)o, TO noro-Ov Kai TO nda%ov. TO pev oSv *nâo%*ov etvar TTIV anotov owi-av, TÎŢV tfA/riv, TO 8e notow TOV ev ai)TFJ *Xojov,* TOV 0eov. TOÎ)TOV yap d'i'Stov ovTa Sta naar*|q a|nx|q* SriptoDpyetv eraGTa. TÎ0T|GI 8e TO Soypa Torno ... KXeav0r|<; ev TCQ nept TOOV dTopcov.

494 Syrianus ad Ar. Metaph. (Aristot. Berol. Vol. V) 892b 14-23. *âq* apa Ta et'8r| napa Totţ Getotţ Tomorţ dvSpaatv oike npoţ TTIV xpfjatv xflţ TCOV ovopaTcov at)vr|0eta<; napfiyeTO, dx; Xpixjumx; Kat 'Ap%e8r|

po<; Kat oi nXetotx; TOOV ETCotKrâv tfaTepov d)f|0r|Gav ... oi) pf)v oi)8' evvofipaTa eiat Jtap' ainoiq ai iSeat, dx; KXeav0r|<; iÎGTepov etpr|Kev.

495 Hermiae Irris., Gent. Phil., 14 (DDG p. 654). AU' 6 Kta&vflris ano Toi) 9peaTOţ *inăpaq* TTIV Ke9aXfiv KaTayeXâ aot) Toi) SoypaTOţ Kai aiiTOţ dvtpâ Taţ dXr|0et<; dp*%ăq,* 0eov Kai tfA/riv. Kai TTIV pev yflv peTapaWietv ei; itâcop, TO 8e itâcop ei; depa, TOV 8e depa <ava» <pepeo0at, TO 8e 7ti)p ei; Ta neptyeta %copetv, TTIV 8e \|/t)%fiv 8t' oXou TOÎ) Koapot) StfiKetv, fjţ pepoţ peTe%ovra<; fipdţ ep\|/t) %oi)o0at.

496 Probus ad Verg. Ecl. 6, 31 p. 10 Keil. Omnem igitur hanc rerum naturae formam tenui primum et inani mole dispersam refert (scil. Vergilius) în quattuor elementa concretam et ex his omnia esse postea effigiata. <Ita> Stoici tradunt Zenon Citiaeus et Speusippus (leg. Chrysippus) Soleus et Cleanthes Thasius (leg. Assius).

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* IV, 7- Deşi Cleanthes 492 a scris *Arta retorică* [...], totuşi, dacă cineva ar dori să înveţe arta de a tăcea, nu i-ar trebui alt manual.

B. FRAGMENTE FIZICE ŞI TEOLOGICE

Fundamentele fizicii

(voi. II, p. 111)

Diogenes Laertios, VII, 134. Stoicii susţin că principiile universului 493 sunt două: cel activ şi cel pasiv. Principiul pasiv este substanţa nedeterminată, materia; iar cel activ este *logos*-ul imanent ei, zeul. Căci acesta, principiu etern, le făureşte pe toate, străbătând întreaga materie. Doctrina aceasta este expusă de Cleanthes în lucrarea sa *Despre atomi.*

Syrianos, *Comentarii la* Metafizica *lui Aristotel,* 892b, 14-23- Pentru 494 aceşti oameni divini noţiunile nu erau derivate din folosirea curentă a cuvintelor, după cum consideră Chrysippos, Archedemos şi, după aceea, o mare parte dintre stoici ... şi nici ideile nu erau pentru ei doar conţinuturi ale gândirii, cum a afirmat după aceea Cleanthes.

Hermias, *Satira la adresa filozofilor păgâni,* 14 (DDG p. 654). Dar 495 Cleanthes, scoţând capul din puţ, râde de doctrina ta şi extrage singur adevăratele principii: Zeul şi materia. Şi pământul se schimbă în apă, apa în aer, aerul e dus spre înalt, în timp ce focul se îndreaptă spre regiunea din jurul pământului. Iar sufletul este răspândit în tot cosmosul şi noi înşine suntem fiinţe însufleţite, în măsura în care avem şi noi o parte din el.

Valerius Probus, *Comentarii la* Eglogele *lui Vergilius, 6,* 31, p. 10 Keil.
496 Aşadar, toată această formă a lucrurilor naturii, iniţial răspândită într-o masă subtilă şi vidă, Vergilius spune că a fost agregată în cele patru elemente şi toate au fost apoi formate din acestea.[41] Astfel spun stoicii, Zenon din Kition, Chrysippos din Soloi şi Cleanthes din Assos.

497 Stobaeus Ecl. I 17, 3 p. 153, 7 W (Arii Did., fr. 38 Diels). KtedvOii; 8E otita» nea; 9riavv- E^XOYIGSEVTO; toti navto; GUVÎ^EW to păaov atitoti Jipd)TOV, EÎta <Kata> ta E%op£va dnoapevvooOav 8i' ***6/м\>.*** toti 8e navtoţ EÎ;uYpav0Evto;, To fo%atov toti nupo;, dvtmmfiaavto; atitcp toti peaot), tpeneoOav *năXiv* <JIOIEÎV> EÎ; totivavtlov, EÎ0' otitco tpE- nopEvov avco0Ev 9T|GIV ati^EG0av Kai ap%Eo0ai SiaKoapEÎv to *oXov-* Kai tovatitnv TCEploSov atei Kai SIAKOAPRIGW ranoupEvou tov EV tfj toov *oXmv* otiaia tovov pf) 7tati£G0ai. oxmEp yap EVO; tivo; ta păpri navta 9ti£tav EK GîlEppdtCOV EV tOÎ; Ka0f|KOUGL %povoi;, otitco Kai toti oXou ta pEpn, <»v Kai ta *C(ţta* Kai ta cputa ovta toyxavEv, EV toî; Ka0f|KOUGI %povoi; 9TIETAV. Kai CNANEP tivă; *Xayoi* trov pEprâv EÎ; anâppa auviovtE; piyvovtav Kai ati0i; SvaKpivovtav yEvopEvcov trov pEprâv, otitco; E£, EVO; tE navta yivEG0cxi Kai EK navtcov [EÎ;] EV <xDYKpiv£<T0ai, 65© Kai aup- 90') vo>; SvE^votiari; tf|; TCEpioSou.

498 Aetius I 14, 5 (DDG p. 312b). K?i£dv0ri; povo; trov EtcoiKrâv to ntip dn£9f|vato KCOVOIEISE;.

499 Eusebius praep. evang. XV 15, 7 (Ar. Did., fr. 29 Diels p. 465). ryyE- poviKov 8e toti Koapot) K?iEdv0Ev pâv fipEGE tov fiXiov EÎvai 8va to pEyvGtov t6)v aatpcov tindp%Evv Kai n^Eiata <n)ppdMi£G0ai Jipo; tr|v tâ>v *oX(ov* 8IO1KT|GIV, fipăpav Kai Eviautov novotivta Kai ta; *ăXXaq* âpa;.

Ps. Censorin. I 4 p. 75, 14 Jahn. et constat quidem (mundus) quattuor elementis terra aqua igne aere. cuius principalem solem quidam putant, ut Cleanthes. - Diogenes Laert. VII 139. Aetius II 4, 16 (DDG p. 332b). K?i£dv0r|; o ZtcoiKo; EV fizico opriGEv EÎvai to iyyEpoviKov toti Koapou. - Cicero Acad. pr. II 126. Cleanthes, qui quasi maiorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, solem dominări et rerum potiri putat.

500 Plutarchus de facie în orbe lunae c. 6, 3 p. 923a. 'Apiatap%ov gSeto SEÎV K?i£dv0r|; tov Xr/.piov doEpEÎa; jtpoGKaÂ.Eia0ai toti; "EWuŢva;, cb; îavotivta toti Koapou tf)v ¿atiav, oti <ta> 9awop£va gco^ew dvrp

Stobaios, *Excerpte,* I, 17, 3, p. 153,7 W (Areios Didymos, fr. 38 Diels).
497 Cleanthes spune cam aşa: după ce totul a fost supus focului, partea centrală se încheagă prima, apoi se răcesc părţile vecine prin tot universul. Iar când totul e trecut prin apă, partea extremă a focului, prin efectul forţei de opunere a părţii centrale, se îndreaptă în direcţia opusă; şi aşa - spun ei - se orientează spre înalt, se dilată şi începe să ordoneze universul. Parcurgând mereu acelaşi ciclu şi reconstituind aceeaşi ordine, tensiunea substanţei universale nu slăbeşte niciodată. Şi precum părţile unui singur lucru se nasc toate din seminţe la timpul potrivit, tot aşa şi părţile universului, printre care animalele şi plantele, apar la sorocul lor. Şi, după cum unele raţiuni ale părţilor se unesc în seminţe şi se amestecă, iar apoi din nou se divid, formând părţile, tot

aşa din unitate iau naştere toate lucrurile şi din toate lucrurile se alcătuieşte unitatea, parcurgându-şi ciclul în mod ordonat şi armonios. Aetios, I, 14, 5 (DDG p. 312b). Cleanthes a fost singurul dintre stoici 498 care susţinea că focul este de formă conică.
Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 15, 7 (Areios Didymos, fr. 29 499 Diels, p. 465). Cleanthes este de părere că partea conducătoare a lumii este soarele, datorită faptului că este cel mai mare dintre astre şi contribuie la conducerea universului mai mult decât oricare alt lucru, făcând ziua, anul şi celelalte diviziuni ale timpului. Pseudo-Censorinus, I, 4, p. 75, 14 Jahn. Lumea este constituită din patru elemente: pământ, apă, foc şi aer. Unii, precum Cleanthes, consideră că partea conducătoare a lumii este soarele. - Diogenes Laertios, VII, 139. Aetios, II4, 16 (DDG p. 332b). Cleanthes susţine că partea conducătoare a lumii este soarele. - Cicero, *Primele academice,* II, 126. Cleanthes, care este un stoic, ca să spun aşa, dintre cei mai însemnaţi, discipolul lui Zenon, consideră că soarele conduce şi stăpâneşte lumea.
Plutharh, *Despre chipul care apare în cercul lunii,* cap. 6, 3, p. 923a. 500 Cleanthes considera că atenienii ar fi trebuit să-i intenteze un proces pentru impietate lui Aristarh din Samos,[42] care a mutat vatra âiiEipf/.TO, peverv TOV oiipavov imorrGepevoi;, e^eXÎTTEoOav 8e Kara Âocpi) K-DKXOD TTIV yfjv, apa Kai nepi TOV aimjţ a^ova 8tvoupevr|v.
501 Aetius II 20, 4 (DDG, p. 349b). Ktadcv&nţ avappa voepov TO EK GAXATTRU; TOV TÎXVOV.
Cicero de nat. deor. III 37- Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastus indigere nec permanere ullo modo posse, nisi alatur: aii autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcibus, alia marinis? eamque causam Cleanthes adfert cur se sol referat nec longius progrediatur solstitiali orbi itemque brumali, ne longius discedat a cibo. - Macrobius Sat. I 23, 2. ideo enim, sicut et Posidonius et Cleanthes affirmant, solis meatus a plaga, quae usta dicitur, non re- cedit, quia sub ipsa currit Oceanus, qui terram ambit et dividit. Aetius II 23, 5 (DDG 353a). Oi 2/tcoiKoi Kara TO SraaTtipa tflţ imo- KEtpevru; Tpo9f|<; 8v£p% £o0at TOV TÎ?UOV- ©KEavoţ 8E EGTI ij yn, fjţ TTIV dvaGupraarv enrveperar.
502 Clemens Alex. Strom. V 8, 48 p. 674 P. oi)K àvéyvcoaav 8' omor KXeàv&nv TOV <pr?iÔGO<pov, ôç avTtKpuç nXfjKTpov TOV ri^rov KaXeî- év yàp ratç àvaToXatç, épeiScov Tàç aûyàç, otov nXfiaacov TOV KÔapov eiç TT|v évappôvrov nopeiav [TO (prôç] ayer.
Cf. Plut, de Pyth. orac. c. 16 fin. ifoTepov pévTor nXfÎKTpov <xvé0T|Kav TO) 0EO) xpuaow, énraTfiaavTEÇ, obç EOVKE, EKUGÎVCQ ÀÉYOVTT nepi tflç Xiipaç,
fjv àppôÇerar
Zrivoç eiiErSfiç 'ATCÓUCÜV, nâaav àp%fiv Kai *xéXoq* auUapobv- e%er 8è Xapnpov nXfÎKTpov ipdou <pàoç.
503 Cornutus, cp. 32 *(de Apolline i.e. de Sole locutus).* pouavKÔç 8è Kai Kt0aptGTfiç 7taperafÎKrar TCQ Kpoiierv évappovrcoç *nâv* pépoç Toi) KÔapou
universului întrucât el, un biet om, a căutat să salveze fenomenele, presupunând că cerul stă pe loc, în timp ce pământul se roteşte pe ecliptică şi, în acelaşi timp, se învârte în jurul axei sale.
Aetios, II, 20, 4 (DDG p. 349b). Cleanthes spunea că soarele este o 501 masă de foc înzestrată cu raţiune care se ridică din mare. Cicero, *Despre natura zeilor,* III, 37- în plus, nu susţineţi chiar voi că orice foc are nevoie de un combustibil şi că nu poate în nici un fel să se menţină dacă nu este alimentat şi că, pe de altă parte, Soarele, Luna, celelalte astre se hrănesc cu ape, unele dulci, altele sărate? Căci aceasta este explicaţia pe care o aduce Cleanthes faptului că la solstiţiul de vară şi la cel de iarnă soarele se întoarce şi nu merge mai departe: ca să nu se îndepărteze prea mult de sursa lui de alimentare. - Macrobius, *Satumalii,* I, 23, 2. De aceea, după cum afirmă Poseidonios şi Cleanthes, mişcarea soarelui nu se abate de la zona numită toridă, fiindcă sub aceasta se întinde Oceanul, care înconjoară şi separă pământul. Aetios, II, 23, 5 (DDG p. 353a). Stoicii sunt de părere că mişcarea soarelui e determinată de spaţiul sub care se găseşte sursa lui de alimentare: este vorba de Ocean sau de pământ, căci se hrăneşte din exalaţiile lor.
Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 8, 48, p. 674 P. Dar aceştia 502 nu l-au citit pe filozoful Cleanthes, care în fapt numea soarele plectru, fiindcă, atunci când răsare, îşi aruncă razele asupra lumii ca şi cum i-ar atinge strunele, şi îi induce [luminii] o mişcare armonică.[43] *Cf.* Plutarh, *Despre oracolele Pythiei,* cap. 16 fin. .. .apoi i-au atribuit zeului un plectru de aur, referindu-se, poate, la Skythinos, care spunea despre liră:
„pe care-o înstrună
fiul lui Zeus, chipeşul Apollo,
care îmbină orice început cu sfârşitul,
căci are drept plectru strălucitor lumina soarelui".
Cornutus, cap. 32 *(vorbeşte despre Apollo, deci despre soare).* Iată-l în 503 chip de muzician şi maestru de citeră, cum atinge armonios fiecare Kai GDvcpSov ai)TÖ nâav TOÎç [aUorç] pepeen noreîv, pr|5eptâç aiixrov éKpeXeiaç év TOÎç oÜGt 0ecopoupévr|ç, *àXXà* Kai TTIV xrôv xpóvcov npoç <xUf| Xouç GDppexpîav én' ebepov d>ç év puGpoîç TR|p0Î)VT0ç awoi) Kai xàç T()\> Çœcov <pcovàç, d>ç aü TOÜÇ xrôv áUcov acopaxcov \|/ô<pouç, îSîa <8và> TO çripaiVEGÖai %pr|GÎpcoç i)7i' <ai)Toi) > TOV áépa ànoSiSovTar Kai Sarpovicoç rippóaOai npoç Tàç àKoàç JHJioin'TOÇ.
Cicero de nat. deor. II 40. atque ea (sidera) quidem tota esse ignea duorum sensuum testimonio confirman Cleanthes putat, tactus et

oculorum. nam solis et candor illustrior est quam ullius ignis, quippe qui immenso mundo tam longe lateque colluceat, et is eius tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiam saepe comburat. quorum neu- trum faceret, nisi esset igneus. „ergo", inquit „cum sol igneus sit Océanique alatur umoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere, necesse est aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque victum, aut ei, qui corporibus animantium continetur. - 41. atqui hic noster ignis, quem usus vitae requirit, confector est et consumptor omnium idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipât, contra ille corporeus Vitalis et salutaris omnia conservât, alit, äuget, sustinet sensuque adficit." negat ergo esse dubium, ho rum ignium sol utri similis sit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreant et în suo quaeque genere pubescant. quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt în corporibus animantium, solem quoque animantem esse oportet, et quidem reliqua astra, quae oriantur în ardore caelesti, qui aether vel caelum nominatur.

De mundo et de meteoris
(vol. II, p. 167 et p. 195)

Geminus elem. astron. Petav. Uranolog., p. 53- ÍMIO TTIV StoKeKaupévriv Ço')vr|v Ttvèç TO)V ápxaícov áne<pf|vavTO, œv KGTI Kai KXeàv&nÇ à ETCOÏKOÇ 9ÜÓG090ç, imoKe%i)o0at PETAÇI) m)v XPOTTIKCM' TOV ©Keavóv.

parte a cosmosului şi le aduce pe toate la unison, aşa încât să nu se simtă nici o disonanţă în cele existente, cum se îngrijeşte totodată să potrivească în chip desăvârşit, ca într-o cadenţă, simetria timpilor, cu- prinzând şi sunetele emise de vieţuitoare, precum şi zgomotele produse de celelalte corpuri, redându-le pe fiecare în parte prin uscarea benefică a aerului şi făcându-le să răsune într-o armonie divină.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 40. Cleanthes socoteşte că toate astrele au o compoziţie de foc, lucru confirmat de două simţuri: pipăitul şi vederea. Căci strălucirea soarelui o întrece pe aceea a oricărui alt foc, fiindcă el luminează în lung şi-n lat toată suprafaţa pământului, iar atingerea lui e capabilă nu doar să încălzească, ci deseori chiar să ardă; efecte care ar fi ambele imposibile dacă el n-ar avea o natură incandes- centă. „Aşadar - susţine Cleanthes -, de vreme ce soarele e de natură incandescentă şi se hrăneşte din vaporii Oceanului, fiindcă nici un foc nu poate să se menţină aprins iară un anumit combustibil, e necesar ca şi soarele să fie asemănător fie acelui foc de care ne folosim pentru gătit, fie celui care se găseşte în trupurile animalelor. - 41. „Or focul acesta pe care-l folosim noi pentru nevoile vitale consumă şi distruge totul şi, oriunde se răspândeşte, le face să dispară şi le nimiceşte pe toate. în schimb, focul care oferă trupului viaţă şi sănătate păstrează, hrăneşte, face să crească, susţine şi conferă simţire tuturor lucrurilor." E clar, aşadar, spune Cleanthes, cu care dintre aceste două focuri se aseamănă soarele. Căci şi el face ca toate să înflorească şi să crească potrivit speciei lor. în consecinţă, fiindcă focul soarelui e asemănător focurilor care se găsesc în trupurile celor vii, e necesar ca şi soarele să fie un organism viu, şi la fel celelalte astre care iau naştere în acea văpaie cerească numită eter sau cer.

Despre lume şi fenomenele cereşti
(voi. II, p. 167 şip. 195)

Geminos, *Elemente de astronomie,* p. 53- Unii dintre cei vechi, între care filozoful stoic Cleanthes, considerau că Oceanul se întinde sub zona toridă cuprinsă între tropice.

506 Stobaeus Eel. I 26, li p. 219,14 W (Arii Did. fr. 34 Diels). KAafcvöns TCUpOElSfj TÎŢV GE^flVTIV, TClXoElSfj 8e TCO G%flpaTV.

507 Aetius II 16, 1 (DDG p. 345a 16). 'Ava^ayopa; AripoKpvto; lOsave^ *ano avaxoM>v* Eni Suapa; (pepeoöai *nävxaq* Toi); datepaţ. - Galen, hist. phil. 58 (DDG p. 625, 9). 'A. Kai A. Kai KAedvfrriţ coro dvatoM>v Eî; Suapa; <pep£G0ai Toi); düTEpa; VOpl^ODGVV.

508 Aetius II 14, 1 (DDG p. 343). oi pev aMioi <ETcoiKoi> G9aipiKoi)<; amoix;, KXEdv&nţ 8e KCOVOEVSEI; (seil. Toi); datepaţ). - Galenus hist, phil. 56a (DDG p. 624, 22). KXedv0r|<; KCOVOEVSEÎ; (TOÎX; datepaţ). - Achilles Tat. p. 133 c. KXedvfrrn; amoix; (sc. toix; datepaţ) KCOVOEVSE; E%EVV G%fipd (ptjcyi. - Theodoretus Gr. äff. cur. IV 20 (p. 105, 15 Ra.). KCOVOEVSEI; 8E K/XR/.VÖRIQ 6 ETCOIKO;.

509 Philo de provid. II 48 (p. 79 Aucher). Age interim ponamus inter universum ingenitum ac sempiternum, iuxta illud quod suggerit sermo celeberrimorum philosophantium, sicut conscribunt Parme- nides, Empedocles, Zeno, Cleanthes aliique divi homines ac velut verus quidam proprieque sacer coetus. Atqui ex ingenita materia quid miramur si pars aliqua generetur aut corrumpatur, partim per providentiam dei, partim ob rerum ordinem? Namque et ceterorum artificum unus quisque materiem generare haud solet, sed quam sibi sumit, earn figurat formatque et artis ordinem ei imponit. — Quare iuxta huiusmodi hypothesin deus materiam primam non generavit sempiterne, sed materia ad usum sumpta, per earn caelum et terram atque species animalium plantarumque et omnia fecit —. Quod ni- hilominus nullatenus impedit esse providentiam, etsi una cum materia mundus ingenitus supponatur. - 49- Quomodo? Quia non solum creare et edere materiam proprium est providentiae, verum etiam conservare moderarique, quod est factum.

510 Plutarchus de comm. not. 31 p. 1075d. ETV toivuv Enayrovv^opEvoi; 6 KXedv0r|<; xfj EKnupobGEi ***XEJEI*** TTIV G£?if|vr| v Kai ta Xouta aaxpa TOV

Stobaios, *Excerpte,* I,26, li, p. 219,14 W (Areios Didymos, fr. 34 Diels). 506 Cleanthes spune că luna este de foc, iar ca formă se aseamănă cu o scufie.

Aetios, II, 16, 1 (DDG p. 345a 16). Anaxagoras, Democrit şi 507
Cleanthes consideră că toate astrele se mişcă de la răsărit spre apus. - Galenos, *Istoria filozofică*, 58 (DDG p. 625, 9). Anaxagoras, Democrit şi Cleanthes consideră că toate astrele se mişcă de la răsărit spre apus.

Aetios, II, 14, 2 (DDG p. 343). Alţi stoici gândesc că astrele sunt sfe- 508
rice, în schimb Cleanthes consideră că astrele sunt conice. - Galenos, *Istoria filozofică*, 56a (DDG p. 624, 22). Cleanthes socoteşte că astrele sunt conice. - Achilleus Tatios, p. 133 c. Cleanthes afirmă că acestea *(adică astrele)* au formă conică. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* IV, 20 (p. 105, 15 Ra.). ...iar stoicul Cleanthes le socoteşte a fi de formă conică.

Philon, *Despre providenţă,* II, 48 (p. 79 Aucher). Haideţi, pentru mo- 509
ment, să presupunem că universul este necreat şi veşnic, conform părerilor celor mai vestiţi filozofi, precum Empedocle, Zenon şi Cleanthes şi alţi bărbaţi divini: o adunare aparte şi, ca să spun aşa, divină. De ce să ne mirăm atunci dacă o parte din materia necreată se naşte şi piere, în parte prin efectul providenţei, în parte supunându-se ordinii lucrurilor? Căci nici unul dintre ceilalţi artizani nu obişnuieşte să genereze materia, ci îi dă un aspect, un chip şi o formă artistică materiei pe care şi-a ales-o. [...] De aceea, conform unei astfel de ipoteze, zeul nu ar fi generat pe veci prima materie, ci, după ce şi-ar fi ales o materie pe care s-o folosească, ar fi făcut cu ea cerul, pământul, speciile de animale şi plante: într-un cuvânt, toate lucrurile. [...] Dar acest lucru nu împiedică totuşi existenţa providenţei, chiar dacă presupunem că lumea, împreună cu materia, este necreată. De ce? Fiindcă providenţei îi este specific nu numai să creeze şi să producă materia, ci şi să conserve şi să guverneze ceea ce a fost făcut.

Plutarh, *Despre noţiunile comune,* 31, p. 1075d. Iar Cleanthes, susţi-
510 nând conflagraţia cosmică, spune că soarele va preschimba luna şi fí^vov é^opovobGEvv návta ¿amco Kai petapaleiv eí<; áamóv. áXk' otr <Kai> oí áüTÉpEi;, 0EOÍ ovteq, jipóq TT|v éamrov cpOopr/.v GuvepYoí)GT TCQ r^íco, GDvepYOWTEi; tr npó<; TTIV éiorüpcQGiv. rcoA/íx; áv <ofiv> EÍ'TI JEXOX; ripr/.q nepi Gcoxripíoí; ainoiq 7tpoG£Í)%£o0at Kai Gcoxrjpai; ávGpobraov vopí- ^EIV, oTi; rata <píxnv EGTV TO GJIEÍ)8EVV éni XR|v aira>v <p0opáv Kai ávaí-
pEGVV.

511 Philo de Incorr. Mundi cp. 18 (p. 28 Cumont, p. 505 Mang.). petapáUetv Se ij eí<; <pXÓYa ij ei^ ai>Yriv ávaYKatov (scil. tóv KÓapov éKn-upcoGévra), ei; pév *(p/Mja,* dx; GSETO KXeáv0r|<;, eiq 8' ai>YF|v, o>q ó Xpixjutrax;.

512 Stobaeus Eel. I 20, 1 e p. 171, 2 W (Arii Didymi fr. 36 Diels). Zf| vcovr Kai KXeávGer Kai XpuGÍratco ápÉGKEt xr|v oi)GÍav petapaUetv otov eí<; anéppa TO 7ii)p, Kai TiáXiv éx TOVTOV TOtaí)Tnv ánoTEletaGav ttiv SvaKÓapriGvv, oía nprepov flv.

513 Cicero de nat. deor. II 24. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris în omni corpore: negat enim esse ullum cibum tam gravem, quin is nocte et die concoquatur; cuius etiam în reliquiis inest calor iis, quas natura respuerit. *(Fortasse etiam quae antecedunt verba* ibid. § 23 *ex Cleanthe expressa suntaPo- sidonio:)* Sic enim res se habet, ut omnia, quae alantur et quae crescant contineant în se vim caloris, sine qua ñeque ali possent nec crescere. Nam omne, quod est calidum et igneum, cietur et agitur motu suo; quod autem alitur et crescit, motu quodam utitur certo et aequabili; qui quam diu remanet în nobis, tam diu sensus et vita remanet; refrigerate autem et extincto calore occidimus ipsi et extinguimur (se- *cuntur verba supra exscripta).*

514 Cornutus cp. 31- 'HpaK^FJI; 8' ÉGTÍV Ó év toT<; oXor<; tóvo<;, Ka0' ov F] QNXTIQ ÍG%upá Kai Kpatará ÉATIV, <XVÍKT|TO<; Kai R/.JTEPIYÉVRITOQ owa,
celelalte astre în ceva asemănător sieşi şi le va asimila. Dar, de vreme ce şi astrele, fiind zei, cooperează cu soarele la propria disoluţie, în măsura în care cooperează la conflagraţie, ar fi ridicol din cale-afară să ne rugăm lor pentru salvarea noastră şi să le socotim salvatoarele omenirii pe cele care, prin natura lor, se îndreaptă degrabă spre propria disoluţie şi distrugere.

Philon, *Despre eternitatea lumii,* cap. 18 (p. 28 Cumont, p. 505 511
Mang.). .. .în mod necesar va trebui să se transforme în foc sau în lumină *(cosmosul în momentul conflagraţiei)-.* în foc, după cum consideră Cleanthes; în lumină, după părerea lui Chrysippos.

Stobaios, *Excerpte,* I, 20, le, p. 171, 2 W. (Areios Didymos, fr. 36 512
Diels). Zenon, Cleanthes şi Chrysippos susţin că focul transformă materia cosmică într-un fel de lichid seminal şi că apoi, din acesta, se reface orânduirea universului aşa cum era mai înainte.

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 24. Tocmai acest lucru, anume cât 513
de mare este puterea căldurii prezente în corpuri, îl explică şi Cleanthes prin următoarele argumente: căci spune că nu există nici un aliment atât de greu încât să nu poată fi mistuit, prin căldura din organism, zi şi noapte; ba chiar şi în resturile alimentelor, pe care natura le va fi eliminat, se menţine căldura. *(Şi cuvintele precedente,* ibid., *cap. 23, au fost probabil luate de Poseidonios de la Cleanthes.)* Căci lucrurile stau astfel: Toate cele care se hrănesc şi cresc conţin o putere a căldurii fără de care nu ar putea nici să se hrănească şi nici să crească. Fiindcă orice lucru care are în el căldură şi este de natura focului e stimulat şi pus în mişcare de un imbold propriu, iar tot ceea ce se hrăneşte şi creşte e dotat cu o anumită mişcare regulată şi determinată; cât timp aceasta rămâne în noi, atâta durează viaţa şi simţirea noastră; dacă însă această sursă de căldură se răceşte şi se stinge, noi înşine murim şi ne stingem. *(Urmează cuvintele reproduse mai sus.)*

Cornutus, cap. 31- Herakles reprezintă tensiunea prezentă în toate 514
lucrurile, potrivit căreia natura este plină de vigoare şi tărie, fiind ea pETaSoTiKo; ÎG%î)o; Kai TOI; rata păpo; Kai dXKfj; îmdp%cov (*deinde deAlcumenae et Amphitryonis filio disputat, cuiusfacta a recentioribus cum deifactispermixta sint,* roate SwSvdKpua yEyovEvai xa TOÎ) BEOÎ) i'Sva *ano* TOOV nepi TOÎ) fipcoo; ÎGTopoupEvcov). xa%a 8' av ii XEOVTTI Kai TO ponaXov EK tflţ naXaux; 0£oXoyia; eni TOÎ)TOV pETEvrrvEypEva

EÎ'TI.-----atippoXov 8' av EKaxEpov EÎ'TI propti; Kai yEvvaioTTiTo;- o pâv yap XECOV TO dÂ.Kipo)TaTC>v TMV 0r|pio)v EGTÎ, TO 8E poJia.Âov TO KapTE- po')TC/.TOV T6)V OJI/VMV. Kai Tocpxri; 8' av o 0EO; JiapEiar/.yoiTO KaTa TE TO JiavTa%oi) SuKVEÎaGav Kai KaTa TO EVTOVOV TI E%EW Kai TTIV TMV PEÂCBV <popav.- OÎKEÎO); 8E îiapESoaav ai)TOV KOXJI Tfj "Hpri auvoi- Koi)VTa, ci); 6Xoa%EpEaTEpov aî) TO <aâ)pa TI > TTIV Siavoiav ovra. ci); yap «pa.Giv o E-upuu8r|;>

VECOV TI Spâv pEV E-UTOVCOTEpai %Ep£;, \|/u%ai 8' dpEivou; Tobv yEpavtEpcov TCOW). \movod) 8E Kai TTIV Jtap' 'Opcpa/vii ÂxrtpEÎav EKEÎVCQ raOavcoTEpav EÎvav npoafiKEvv, Ep9avvovTcov *năkxv* 8va TOWOU TCOV naXavdbv ori Kai Toi); ÎGXUpOTdTOUţ i)7lOTdTTEVV 8EÎ EaDTOÎ); Ttt) Xoycp Kai Ta 1)710 TOÎ)TOU npoGTaTTopEva TCOIEÎV, EÎ Kai 0r|W)T£p6v TI KaTa TTIV 0Ecopiav Kai TTIV XoyvKTiv GKE\|/W npoaninTEV, xflţ op9fî;, TIV OÎ)K âTonco; av So^avEv "Opcpa/vriv îipoGTjyopEDKEvai. Toi); 8E SobSEKa aGXou; Ev8E%£Tai pâv dvayayEÎv oi)K ÂVJA)Tpio); *¿ni* TOV 0EOV, CI); Kai K?i£dv0T|; ETCOÎT|G£V- oi) 8EÎV 8E SOKEÎ Jiavia^oi) EÎ)pEGÎXoyov NPEGPE-DEvv.

De animalibus

Plutarchus norEpa TCOV ^©COV 9powpd)TEpa cp. lip. 967e. o pâv otiv K/vEavOri; E?L£y£, KaÎJtEp C)i) (pâ.GKMV p£TE%£W *Xojoi)* TA *'(¿ha,* TOlOrtHŢl 0Ecopia TCapaTU%£Îv- p-opp-rpca; EM)EÎV EÎU pupprpadv ETEpav p-opp-rpca vEKpov (păpovra;- dvaovra; oSv EK TT); pupprpaâ; âvknx; oîov Evruy%dv£iv awoî; Kai jiâ.Âiv Kau:p %EG0ai- Kai TOWO Si; r| xpi; yEVEoOai- *xiXoq* 8e TOÎ); PEV KdTCO0EV dvEVEyKElV OXTJCEp ÂÎ)Tpa TOÎ) VEKpOÎ) GKo')/vT| Ka, TOÎ); 8' EKEÎVOV dpapEvoDţ, dnoSovra; 8E TOV vEKpov oi%EG0ai. - Ae- lianus Nat. An. VI 50. K?i£dv0r|v TOV "AGGVOV KATT|VDYKAG£ Kai AKOVTA EÎ^av Kai DNOGTFÎVAV TOÎ; ^qxn; TOÎ) Kai EKEÎva Xoyvapoî) jarţ invincibilă şi de necuprins, o tensiune care transmite vigoare şi părţilor şi stă la obârşia forţei. *(În continuare discută despre fiul Alkmenei şi al lui Amphitryon, ale cărui fapte au fost întreţesute de autorii mai recenţi cu cele ale zeului,* aşa încât e greu să distingem cele proprii zeului de cele povestite în legătură cu eroul.) Poate că blana de leu şi bâta atribuite de teologia antică ar fi fost metafore ale acestui lucru. [...] Şi una, şi cealaltă sunt simboluri ale forţei şi vitejiei: leul este cel mai puternic dintre animale şi bâta - cea mai tare dintre arme. Şi probabil că zeul ar fi reprezentat drept arcaş pentru că străbate orice lucru, precum şi pentru că are o anumită vigoare şi elanul săgeţii. [...] Iar legenda cu temei l-a înfăţişat convieţuind cu Hebe în Kos, câtă vreme trupul îi era mai împlinit decât mintea. Căci, precum spune şi Euripide: „Braţele tinerilor sunt mai destoinice la faptă, Dar sufletele celor vârstnici sunt cu mult mai bune."[44] Şi socotesc că e mai aproape de adevăr să i se atribuie slujirea <reginei> Omphale: prin aceasta cei vechi ne arată încă o dată că şi cei foarte puternici trebuie să se supună raţiunii şi să-i execute ordinele, iar dacă în timpul contemplării şi analizei logice apare un element mai fragil, atunci trebuie acţionat la porunca vocii <divine>, voce care nu ar părea deloc nepotrivit să fie numită Omphale. Şi nu este greşit să i se atribuie zeului cele douăsprezece munci, cum a făcut şi Cleanthes; pe de altă parte, se pare că nu trebuie să propovăduim pretutindeni interpretările sofisticate.

Despre vieţuitoare

Plutarh, *Care sunt cele mai inteligente dintre animale,* cap. 11, p. 967e. Cleanthes, deşi nu considera că animalele ar fi înzestrate cu raţiune, spunea că a asistat la următoarea scenă: nişte furnici mergeau spre un muşuroi străin purtând în spinare o furnică moartă; atunci alte furnici au ieşit din acel muşuroi, ca pentru a se întâlni cu primele, şi apoi au intrat înapoi. Şi asta se petrecu de două sau de trei ori, până când cele din muşuroi au adus de jos o larvă drept răscumpărare pentru cadavru, iar celelalte, luând larva, au lăsat cadavrul şi au plecat. - Ailianos, *Despre natura animalelor,* VI, 50. Se spune că această Srapapxáverv, ávxiÁÉyovxa ÍG%upá)<; Kai Kaxá Kpáxoq, ÍGXopia xorawri, qxwjív. ETD%EV ó K/vEr/.vBriq Ka0f|pevo<; Kai pévxot Kai G%oÂr|v aycov paKpoxépav *ăkfaoc,-* oi)Koi)v pf|ppr|K£<; napa xoîţ TCOGÍV floav ai>xco TCOUoí- o Sé apa ópá é£, áxpanoi) xrvoţ âxepaţ vEKpov pf)ppr|Ka pf>ppr|- Kaţ *ăXXovq* Kopi^ovxaţ *éq* OÎKOV Éxépcov Kai âauxoîţ oi) GUvxpÓ90>v, Kai *ETZÎ JE* TÓ) *YT'XHT'X* xf|Q p\)ppr|KIR/.q ÉAXÜJXAQ AMŞ veKpco, Kai ávióvxaq KATCOGEV Éxépotx; Kai cruvrovxaţ xoiq C^voiq (I>q éní TIVI eîxa Kaxióvxaq xoix; aúxofx;, Kai nXeovâKtţ xoino- Kai xeXeuxrâvxai; GKOWIR|Ka, OÍOVEÍ Xúxpa, Kopiaav- xoix; 8e EKEÎVOV pev Xapeîv, 7ipoÉG0ar 8e ovnep oüv éjifiyovTC) vEKpóv- Kai EKEÎVOIX; imo8éí;ao0at áapévox;, (i>q móv Kopi- ^opévotx; íj <x8e?UpÓV.

516 Clem. Alex. Strom. VII 6, 33 p. 849 P. 8ro Kai Ktaâv&nţ (priaiv áv0' áM>v aúxoix; (scil. xoix; ü<;) e%£tv XXIV \|n)%f|v, iva pfi Ganfj xa Kpéa. Cf. Voi. II p. 206.

517 Stobaeus Florii. 4, 90 Voi. I p. 240 Hense. KXeáv0T|<; £911 xoix; ánar- Sewotx; póvrj xfj pop9fj xrov Gipicov 8ra9Éperv.

Idem Stob. Ecl. II 31, 64 p. 212, 22 W.

De anima hominis

518 Tertullianus de An. c. 5- vuit et Cleanthes non solum corporis linea- mentis, sed et animae notis similitudinem parentibus în filios res- pondere de speculo, scilicet morum et ingeniorum et adfectuum: corporis autem similitudinem et dissimilitudinem capere: et animam itaque corpus, similitudini uel dissimilitudini obnoxium. item cor- poralium et incorporalium passiones inter se non communicare. porro et animam compati corpori, cui laeso ictibus, vulneribus, ul- ceribus condolescit, et corpos animae, cui adflictae cura, angore, amore coaegrescit, per detrimentum socii vigoris, cuius pudorem et

întâmplare l-a silit pe Cleanthes din Assos să cedeze, deşi se împotrivea, şi să accepte teza conform căreia animalele nu sunt complet lipsite de unele principii ale raţiunii, lucru pe care-l negase până atunci ferm şi cu tărie. Odată, pe când şedea el, având mai mult timp liber decât de obicei, la picioarele lui erau adunate mai multe furnici. Atunci văzu că pe o cărare veneau câteva care purtau în spate cadavrul unei furnici pe care-l duceau spre muşuroiul unora care nu făceau parte din comunitatea lor. Şi pe când ele stăteau pe marginea muşuroiului cu cadavrul, altele ieşeau de jos şi se uneau cu cele străine ca pentru un scop anume, iar apoi coborau la loc în muşuroi. După ce au făcut aşa de mai multe ori, în cele din urmă aduseră o larvă, ca un soi de răscumpărare; atunci primele, luând larva, predară cadavrul pe care-l purtaseră în spinare. Celelalte atunci îl primiră cu bucurie şi îl luară acasă ca pe un fiu sau ca pe un frate.

Clement din Alexandria, *Stromatele,* VII, 6, 33, p. 849 P. De aceea 516 Cleanthes spune că la porci sufletul îndeplineşte funcţia sării, căci le împiedică degradarea cărnii.

Stobaios, *Antologie,* 4, 90, voi. I, p. 240 Hense. Cleanthes spunea că 517 oamenii needucaţi se deosebesc de fiare numai prin aspectul exterior. *Idem,* Stobaios, *Eclogae,* II, 34, 64, p. 212, 22 W

Despre sufletul omenesc

Tertulian, *Despre suflet,* cap. 5- Şi Cleanthes socoteşte că fiii se 518 aseamănă ca în oglindă cu părinţii, nu numai la trăsăturile corpului, ci şi la cele ale sufletului, prin obiceiuri, caracter şi afecte; dar asemănările şi neasemănările sunt ceva ce ţine de corp; aşadar sufletul e corp, căci şi el este susceptibil de asemănare şi neasemănare. La fel, afectările de natură corporală nu comunică, în general, cu cele incorpórale, pe când sufletul participă la suferinţele trupului, care, dacă e lovit, vătămat sau rănit îl face să sufere, iar trupul ia parte la cele ale sufletului, care, dacă este afectat de griji, frică sau dragoste,

pavorem rubore atque pallore testetur. igitur anima corpus ex cor- poralium passionum communicatione.

Nemesius de nat. horn. p. 32. ó KXeàv&nÇ TOVÓVSE NXÉKER GuUoytGpov- oí) póvov, <pr|Gtv, óporor TOÎÇ yovEixjtv yrvópeGa Katà TO Grôpa akXà Kat Kaxà TT| V V|A)%riv TOÎÇ jtàÔEGi, TOÎÇ rj0EGt, Taîç 5ra0ÉG£Gt. Gobpaxoç 5è TO ópOrov Kai TO ávóporov, oi)%i 5è aGcopcaou, Grôpa apa f] \|/u%fi ... ETV 8è ó KXeàvGriç <pr|Gív- oi)5èv àGrôpaTOV GDpnáGxer GobpaTt, oi)8è áGcopáTcp Grôpa, *àXXà* Grôpa GobpaTt • GupTCaG%£t 8è f] \|A)%TI Trô GrôpaTt voGOÛvrr Kai Tepvopévcp- Kai TO Grôpa Tfj \|A)%fj- aÎG%uvopévr|Ç yoûv épuGpov yivETar Kai <pofk)upévr|Ç rô%pôv- Grôpa apa f] \|A)%f|. Tertullianus de An. c. 25- unde oro similitudine animae quoque pa- rentibus de ingeniis respondemus secundum Cleanthis testimonium, si non et ex animae semine educimur? Cf. Panaetium ap. Cic. Tusc. 179.

519 Eusebius praep. evang. XV 20, 2 (Ar. Did. fr. 39 Diels). nepi 5è \|A)%fjç KXeàv&NÇ pèv Ta Zf|vcovoç SóypaTa napaTtGÉpevoç npoç GI>Y- KptGVV TT|v npoç Toijç aUouç <puGtKof)Ç <pr|Gtv, ort Zf|vcov TTIV \|/U%TIV *XÉJEI* aia0r|TIKR|v <xva0upíaGVV, KaOánep "I Ipr/.KÁETTOÇ. pouXôpevoç *jàp* ép<pavÍGar, ÕTt ai \|/u%ai àvafruprrôpevar voepai àei yivovTai, erraGEv awàç TOÎÇ raytapoîç leycov oikcoç „rartapoÍGr TOÎGTV awoÎGtv epßai- vouGtv ëTEpa Kai frtepa itôaTa énvppet-" Kai ,,\|A)%ai 5è r/.jtè Tròv ûyprôv àvaGuprrôvrar." ávafruptaGtv pèv oiiv ôpoicoç Trô "I IpaK/VRIM) TTIV V|A)%T|v araxpaiver Zf|vcov- oàa0r|TIKR|v 5è aiVtr|v etvar 8rà TOÜTO *XÉJEI* etc. - Cf. Zeno n. 141.

520 Longinus ap. Euseb. praep. evang. XV 21, 3- Zf|vcovr pèv yàp Kai KXeávGer v£p£Gf|G£vé TIÇ r/.v StKaicoç otkoç G<pó8pa ûpptGTtKrôç nepi awfîç (seil. \|n>%fjç) 5raÀ£%0£ÍGt Kai Tairtõv ap<pco TOÚ GTEpeoi) GrôpaToç etvar ttiv \|A)%fiv ávafrupraGrv <pf|GaGt. - Theodoret. gr. äff. cur. V

îl face să se îmbolnăvească şi el prin slăbirea vigorii asociatului său, cărui frică şi ruşine le mărturiseşte prin paloare şi roşeaţă. Aşadar, din această împărtăşire a pătimirilor corpului rezultă că sufletul e corp.

Nemesios, *Despre natura umană,* p. 32. Cleanthes formulează urmă- torul raţionament: noi, spune el, le semănăm părinţilor noştri nu numai la corp, ci şi la suflet, prin pasiunile, obiceiurile şi dispoziţiile noastre. Dar asemănarea şi deosebirea sunt ceva ce ţine de corp, şi nu de incorporai, aşadar sufletul e corp. Mai departe Cleanthes adaugă: un incorporai nu suferă nimic împreună cu un corp şi nici invers: numai un corp poate să sufere împreună cu un alt corp. Astfel, sufletul suferă împreună cu corpul atunci când acesta e bolnav şi vătămat, şi la fel corpul împreună cu sufletul: când sufletul se ruşinează, corpul se înro- şeşte, iar când sufletului îi e frică, păleşte. Aşadar sufletul e corp.

Tertulian, *Despre suflet,* cap. 25- Şi cum se explică faptul că graţie asemănării sufleteşti suntem ca dispoziţie naturală aidoma părinţilor noştri, după cum arăta Cleanthes, dacă nu am fi produşi de această sămânţă a sufletului? *Cfi* Panaitios, la Cicero, *Tuse.,* I, 79-

Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 20, 2 (Areios Didymos, fr. 39 519 Diels). Confruntând teoriile lui Zenon cu cele susţinute de alţi filozofi ai naturii, Cleanthes spune că Zenon considera sufletul o exalaţie, ca şi

Heraclit, exalaţie înzestrată cu simţire. Căci, voind să arate că sufletele se nasc neîncetat ca exalaţii intelectuale, le compara cu râurile, spunând: „Celor ce intră în aceleaşi râuri le curg în cale mereu alte şi alte ape."[45] Iar sufletele sunt şi ele exalate de elementul umed. Aşadar Zenon, ca şi Heraclit, declară că sufletul este exalaţie, şi de aceea susţine că este înzestrat cu simţire, fiindcă partea sa conducătoare poate primi prin intermediul simţurilor amprenta lucrurilor şi circumstanţelor reale şi poate recepta întipăririle acestora; căci aceste <facultăţi> îi sunt proprii sufletului. - *Cf.* Zenon, n. 141.

Longinos, în Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XV, 21,3- Lui Zenon 520 şi lui Cleanthes li s-ar putea reproşa pe bună dreptate faptul că au vorbit despre el (adică despre suflet) foarte necuviincios, căci amândoi spuneau că sufletul este o exalaţie a corpului solid. - Theodoretos 27 p- 130,2 Ra. **apqxo** yap (Zf|**vcov** Kod KXeav&nţ) **OTEpEoi) oobpaTo;** EÍ**voa** TT|V **x|/t)%f|v dvaGupiaoiv.**

521 Galenus de Hippocr. et Plat. plac. II 8 (V p. 283 K., p. 248 ed. Iu. Mueller), EÎ 8E **y£ ăranTO** (scil. **AioyEvri;** o Baputaimo;) KXEOVGEI **Kai** Xpuoinrao **Kai** Zfivcovv tpE(p£CT0ai **p£v** E**£, aîpaTo;** 9f|oavri TTIV \|/"0%fiv, **owiav 8' ortttflţ îmdp%Eiv** TO **nvEtipa** etc.

522 Diogenes Laert. VII 157- K?i£dv0r|<; pâv otiv naoa; E7u8iapEV£w (scil. **ta; \|A**)%d;) p£%pv **Tfjţ EKTCupdxjEax;,** Xp**-uouirax; 8**E **Ta;** TOOV aoqrâv **povcov.**

523 Aetius IV 5, 11 (DDG p. 392 bl). nuGayopa;, 'Ava^ayopa;, mdxcov, **EEVOKpr/.Triq,** K/.mv0ri; frupa0£v **£ioKplv**£o0ai TOV VOW.

qui hoc de Cleanthe dixit, philosophum male intelexisse videtur.

524 Scholiasta ad. Nic. Ther. 447, **p.** 36, 12 Keil. **KpavripE; MyovTai** oi **tiaxEpov dvapaivovTEţ** OSOVTE; **napa** TO **KpaivEw Kai dnonXripo'Cv** TTIV **rpuidav. vEcoxEpcov yap fiSri fipdbv yEvopEvcov, 9"U0VTai** oi OSOVTE; OWOI. **KÂix/.vBri; 8**E **GoxppoviGTripa; airari);** KA/AU- **vuv** *ank(hq* Toii; **oSovTa;. Goxppo**viGifipr/.; **8**E **8va** TO **apa** TO) **dvvEvav airari); Kai** TO Gdxppov TO!) **voi) XappavEvv fipâţ.**

526

525 Seneca Epist. 113, 18. inter Cleanthem et discipulum eius Chrysip- pum non convenit quid sit ambulatio: Cleanthes ait spiritum esse a principali usque în pedes permissum; Chrysippus ipsum principale.

Apollonius soph. lex. Homer, p. 114 ed. Bekk. s. **v.** pooXu (K 305) **K**/VER**/.vBriq** SE O **91X60090; r/./JvTiyopiKO); 9r|Gi 8r|Â.oi)G0ai** TOV **Âoyov, 81' oi) po)/vi**)()VT**«i ai oppai Kai** TA **7td0r|.**

din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* V, 27, p. 130, 2 Ra. Căci amândoi (Zenon şi Cleanthes) socoteau că sufletul este o exalaţie a corpului solid.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrateşi Platon,* II, 8 (V, p. 283 521 K., p. 248 ed. Iwan Miiller). Dacă însă (Diogenes din Babylon) i-ar urma pe Cleanthes, Chrysippos şi Zenon, care spuneau că sufletul se hrăneşte din sânge şi că substanţa lui este suflul etc.

Diogenes Laertios, VII, 157- Cleanthes susţine că toate (sufletele) 522 vor continua să existe până la conflagraţia cosmică; Chrysippos, în schimb, spune că numai sufletele înţelepţilor vor avea parte de aceasta.

Aetios, IV, 5, 11 (DDG p. 392, bl). Pitagora, Anaxagoras, Platon, 523 Xenokrates, Cleanthes spun că intelectul pătrunde din afară.

Cel care a spus asta despre Cleanthes pare că l-a înţeles greşit pe filozof.

Scoliastul la *Theriaka* a lui Nikandros, 447, p. 36, 12 Keil. Se numesc 524 „măsele" dinţii care cresc ultimii prin faptul că se dezvoltă şi se desăvârşesc la maturitate. Căci ei apar încă din tinereţe. Cleanthes îi numeşte măsele de minte. Acum se numesc aşa doar dinţii; iar „măsele de minte" - pentru că, atunci când ies, noi dobândim şi facultatea raţională a intelectului.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 113, 18/23- Cleanthes şi elevul lui, 525 Chrysippos, nu au căzut de acord cu privire la ce înseamnă „a merge". Cleanthes spune că suflul pornit din partea conducătoare a sufletului se transmite picioarelor; Chrysippos zice că însăşi partea conducătoare este cea care acţionează.

Apollonios sofistul, *Lexicon Homericum,* p. 114 ed. Bekk., s. v. pâ)?a). 526 Filozoful Cleanthes susţine că acest termen[46] trebuie înţeles în mod alegoric, ca desemnând ceva care potoleşte impulsurile şi pasiunile.

De Fato

(Cf. n. 551. vol. II, p. 264)

527 Epictet Man. c. 53.

ayou 8e p', ¿5 Zei), Kai cru y' f] 7ienpcopevri, oîioi 7io0' tipîv eipi SvaTETaypevoţ, dx; ă\|/opai y' aoKvoţ- îjv 8e ye pfi 0eXco KaKoţ yevopevoţ, otiSev fjTcov £\|/opai. Vs. 1 *affert* Arrian. Epict. diss. II 23, 42 III 22, 95 IV 4, 34. Vs. 1. 2 idem IV 1, 131.

Seneca Epist. 107, 10. et sic adloquamur Iovem cuius gubernaculo moles ista derigitur, quemadmodum Cleanthes noster versibus diser- tissimis adloquitur; quos mihi în nostrum sermonem mutare permit- titur Ciceronis disertissimi viri exemplo. si placuerint, boni consules; si displicuerint, scies me în hoc secutum Ciceronis exemplum. duc, o parens celsique dominator poli, quocumque placuit; nulla parendi mora est. adsum impiger. fac noile, comitabor gemens, malusque patiar, quod pati licuit bono. ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

De Natura Deorum

(vol. II, p. 299)

528 Cicero de nat. deor. II 13-15- Cleanthes quidem noster quattuor de causis dixit în animis hominum informatas deorum esse

notiones. primam posuit eam, de qua modo dixi, quae orta esset ex praesensione rerum futurarum; alteram, quam ceperimus ex magnitudine com- modorum, quae percipiuntur caeli temperatione, fecunditate terrarum aliarumque commoditatum complurium copia; 14. tertiam quae ter- reret animos fulminibus, tempestatibus, nimbis nivibus, grandinibus,

Despre destin

(r/n. 551, voi. II, p. 264)

Epictet, *Manualul,* cap. 53.

„Du-mă, o, Zeus, şi tu, Ursită, Oriîncotro mi-a fost menit. Voi merge drept; şi chiar de n-aş mai vrea, Precum un laş, să vă urmez pe calea cea sortită, Nu mai puţin vă voi urma." *Cf.* Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* II, 23, 42; III, 22, 95; IV, 4, 34 şi IV, 1, 131 *(pentru versul al doilea).*

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 107, 10. Şi astfel să ne îndreptăm glasul către lupiter, prin cârmuirea căruia este condusă această lume, aşa cum îi vorbeşte Cleanthes al nostru, în frumoasele sale versuri; fie-mi îngăduit să le traduc pe limba noastră, după exemplul lui Cicero, bărbatul cu vorbirea cea mai elegantă. Dacă-ţi vor plăcea, prea bine; dacă nu, ştii bine că am urmat pilda lui Cicero: „Stăpâne prea înalt, părinte-al bolţilor cereşti, Mă supun ţie făr-a întârzia. Du-mă oriîncotro voieşti! Sunt gata. Şi dacă n-aş vrea, va trebui să te urmez gemând, Ca un netrebnic îndurând ce omul vrednic rabdă făr-a pregeta. Il poartă lin ursita pe cel ce se-nvoieşte Şi-l trage după ea pe-acela ce se-mpotriveşte."

Despre natura zeilor

(voi. II, p. 299)

Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 13-15- Cleanthes al nostru vorbea de patru cauze prin care se formează în sufletul oamenilor ideile despre zei. Prima, socotea el, se desprinde din prezicerea viitorului, despre care tocmai am vorbit; a doua este cea pe care ne-o dă înţelegerea avantajelor atât de mari de care ne bucurăm graţie climatului temperat, pământului roditor şi altor beneficii de care avem parte din belşug. 14. A treia este teama trezită în suflete de cele care ne înspăimântă, precum fulgerele, vastitate, pestilentia, terrae motibus et saepe fremitibus, lapideisque imbribus et guttis imbrium quasi cruentis, tum labibus aut repentinis terrarum hiatibus, tum praeter naturam hominum pecudumque por- tentis, tum facibus visis caelestibus, tum stellis iis, quas Graeci cometas, noştri cincinnatas vocant. . . tum sole geminato . . . quibus exterriti homines vim quandam esse caelestem et divinam suspicati sunt. 15- quartam causam esse, eamque vel maximam, aequabilitatem motus conversionum<que> caeli, solis, lunae, siderumque omnium dis- tinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem, quarum rerum aspectus ipse satis indicaret non esse ea fortuita. - Cic. de nat. deor. Ill 16. nam Cleanthes, ut dicebas, quattuor modis formatas în animis hominum putat deorum esse notiones. unus is modus est ... qui est susceptus ex praesensione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempestatum et reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum quas percipimus et copia, quartus ex astrorum ordine caelique constantia.

Sextus adv. math. IX 88. ó Sé KXeávGru; oikax; Guvripobta- ei (pwiţ (píXTEüX; EGTt KpEÍTTCQV, £Í'r| av Ttq ápÍGTTI <pt')Giq- eí \|A) %T1 \|/1)%f¡<; EGTt KpeÍTTcov, ei'ri av ttţ ápÍGTri \|A)%f|- Kai eí ^coov toívuv KpetTTÓv ÉGTt £(»ou, ei'ri av Tt KpáttGTOv ^coov. ori yáp eiţ anEtpov EKTCÎTCTEW 7IÉ<pi)K£ xa TOtaika. oxmEp oíA[1] oi'm: f] (pwiţ ÉSiivaTO εκ' cbtEtpov aií<;EG0ai Kara to KpetTTOv o^0' f] \|/A)%FŢ, oikE to ^coov. 89- áXXa pfiv ^coov ^róot) KpetTTÓv ÉGTtv, dx; *Xnnoq* %£?ití>vr|<;, eí TÍ)%ot, Kat rai)po<; ovot) Kat Xécov Ta-ópot)- návTcov Sé G%E8óv tmv éjuyrio)v ^rócov Kat GcopaTtKfj Kat \|/u- %tKfj StaOÉGEt *npot/EX* te Kat KpO!TlGTEÍ)El ó avGpCOnOţ. TOÍVUV KpaTtGTOV âv eí'ri ^ó)0v Kai aptGTOV. 90. Kaí<TOt> oí) návu Tt ó avGpcorax; KpcatG- tov Etvat Súvarat ^coov, otov EÚGÉax; OTt Sta KaKÎaţ TOpEtterat tov návra %póvov, eí Se pf) *JE,* tov tcXeígtov (Kai yap eí' tote 7tEptyÉV0tT0 âpETfîţ, ó\|/e Kai npoţ ratţ toí) píot) Stxjpatţ TCEptyívErat), énÍKripóv t' égtí Kai r/.a0Evéq Kai pupícov SEÓpEvov pori&npáTcov, K«0r/.jtEp xpocpíiq Kai GKEnaapáTcov Kai Tf¡<; aUriţ toí) GcbpaTOţ éntpE^EÍai;, ntKpoi) Ttvoţ Tt)pávvot) Tpónov E9Egt0)to<; fiptv Kai tov TCpoţ ripépav Saapov ánatTOÍ)VTO(;, Kai eí pf) 7iapÉ%otp£v gxjte Xottetv aireó Kai á? i£Í9£tv Kai TCEptpáUEtv Kai TpécpEtv, vóaotx; Kai GávaTOV ájt£iÁ.oi)VToq. ojote furtunile, norii, zăpezile, grindina, dezastrele, epidemiile, cutremurele şi vuietele, ploile cu piatră şi picăturile de sânge, surparea şi scufundările subite ale pământului, naşterea unor creaturi monstruoase şi împotriva naturii atât printre oameni, cât şi printre animale, dârele de foc apărute pe cer, stelele pe care grecii le numesc „comete", iar noi, romanii, „cârlionţate" sau dedublarea soarelui. înspăimântaţi de toate acestea, oamenii au presupus existenţa unei forţe cereşti şi divine. A patra cauză, cea mai importantă, este regularitatea mişcării şi rotaţiei cerului, soarelui, lunii şi ale tuturor astrelor, splendoarea lor, varietatea, frumuseţea şi ordinea a căror vedere este suficientă penru a arăta că acestea nu sunt întâmplătoare. - Cicero, *Despre natura zeilor,* III, 16. Căci Cleanthes, după cum spuneai, consideră că ideile cu privire la zei au prins formă în spiritul omenesc în patru moduri. Primul [...] ţine de prezicerea viitorului. Al doilea ţine de tulburările atmosferice şi de alte cataclisme naturale. Al treilea ţine de numeroasele binefaceri de care avem parte. Al patrulea mod ţine de ordinea astrelor şi de regularitatea mişcărilor cerului.

Sextus, *Contra învăţaţilor,* IX, 88. Astfel gândea Cleanthes. Dacă există o natură mai bună decât o alta, trebuie să existe şi cea mai bună natură. Dacă un suflet e mai bun decât un altul, ar trebui să existe şi sufletul cel mai bun. Prin urmare, de asemenea, dacă o vieţuitoare e mai bună decât o alta, trebuie să existe şi una mai bună ca oricare alta. Căci astfel de judecăţi nu pot merge la infinit. Căci, aşa cum natura nu poate spori spre mai bine la infinit, nu poate nici sufletul şi nici vreo făptură. 89- Dar e adevărat că o vieţuitoare e mai bună decât o alta - bunăoară calul faţă de broasca ţestoasă, taurul faţă de măgar şi leul faţă de taur - şi că omul, atât prin alcătuirea sa fizică, cât şi prin cea sufletească, este superior şi întrece toate vietăţile de pe pământ. Omul ar fi, aşadar, primul şi cel mai bun dintre vieţuitoare. 90. Totuşi, cu greu s-ar putea socoti că omul e cel mai bun dintre vieţuitoare, pentru că, iată, de pildă, îşi petrece printre rele tot timpul vieţii sale sau, dacă nu chiar tot timpul, cea mai mare parte a lui (căci, chiar dacă ajunge să dobândească virtutea, o câştigă târziu, la apusul vieţii), şi apoi e supus morţii, e slab şi are nevoie de mii de lucruri: hrană, îmbrăcăminte şi tot felul de alte îngrijiri date

oî) TKÂEiov ^qxjv o avGpconoţ, *ăxt-'kkq* 8e Kai *noXv* KE%copujpEvov toi) TEXEÎOU. 91 ■ TO 8E TEXEIOV Kai apiotov Kpevrtov pev av *vnăpyjn* dvGpd)- îiot) Kai *năoaiq* tai; dpEtaîţ at)p7iE7iXripcopevov Kai navcoţ KaKoi) dvE7ii8EKTOv- TO|JTO 8E oi) SIO|OEI 0Eoi). EGTIV apa GEO;. - cf. Cic. de nat. deor. II 33-36.

530 Cicero de nat. deor. I 37- Cleanthes autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proxime nominavi (seil. Aristone), tum ipsum mundum deum dicit esse, tum totius naturae menti atque animo tri- buit hoc nomen, tum ultimum et altissimum atque undique circum- fusum et extremum omnia cingentem atque conplexum ardorem, qui aether nominetur, certissimum deum iudicat; idemque quasi de- lirans în iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam et speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius.

531 Philodemus 7t£pi EWEp. c. 9- (DDG p. 544). Xoyov fiYoi)p<Evov wv> EV <T>0) K00<pcp>.

Cicero de nat. deor. I 37- turn nihil ratione censet esse divinius. *Philodemi frustulum ad Cleanthem probabiliter refertur, cum propter locum, quern inter fragmenta obtinet* (p. 75 Gomp.) *turn propter Cicero n is similitudinem; qui hunc locum libris xaxa xf|q fiSovfj; tribuit.*

532 Aetius I 7, 17 (DDG p. 302b 15). AvoyEvri; Kai KA£dv0T|<; Kai Oivorci- Sri; (TOV 0EOV) TT|V TO!) Koopou \|A)%f|v.

Cicero de nat. deor. I 37- turn totius naturae menti atque animo tribuit hoc nomen. - Minucius Octav. XIX 10. Theophrastus et Zeno et Chrysippus et Cleanthes sunt et ipsi multiformes, sed ad unitatem trupului, care e asemenea unui tiran crud ce ne-a fost impus şi care ne pretinde zi după zi tributul său - să-l spălăm, să-l ungem, să-l îmbrăcăm şi să-l hrănim -, iar dacă nu-i plătim tributul, ne ameninţă cu boli şi cu moartea. Aşadar, omul nu e o făptură desăvârşită, ci una imperfectă şi foarte departe de perfecţiune. 91. în schimb, făptura desăvârşită şi perfectă ar fi, de bună seamă, superioară omului, plină de toate virtuţile şi cu totul lipsită de rele. Dar atunci, ea nu se va deosebi de divinitate. Aşadar, există o divinitate. - *Cfi* Cicero, *Despre natura zeilor,* II, 33-36.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 37- însă Cleanthes, care a fost discipol
530 al lui Zenon împreună cu acesta pe care tocmai l-am numit (adică împreună cu Ariston), când spune că însăşi lumea este zeul, când acordă acest nume inteligenţei şi sufletului întregii naturi, când indică drept zeu adevărat văpaia cea mai îndepărtată, care se află în cele mai înalte regiuni ale cerului şi, răspândită de jur împrejurul lumii, mărgi- neşte, împresoară şi cuprinde toate lucrurile, numită, zice el, eter. Şi tot el, în scrierea sa contra plăcerii[47], ca unul cuprins de delir, când plăsmuieşte o anumită formă şi o înfăţişare pentru zei, când atribuie corpurilor cereşti întreaga natură divină, când socoate că nimic nu este mai divin decât raţiunea.

Philodemos, *Despre pietate,* cap. 9 (DDG p. 544). *Logos-|A* conduce 531
lucrurile care sunt în cosmos.

Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 37- ■ ■ .când socoate că nimic nu este mai divin decât raţiunea.

Fragmentul din Philodemos se referă probabil la Cleanthes, atât datorită locului pe care îl ocupă între fragmente, cât şi datorită asemănării cu Cicero, care atribuia acest pasaj lucrării Contra plăcerii.

Aetios, I, 7, 17 (DDG p. 302b 15). Diogenes, Cleanthes şi Oinopides 532
consideră că divinitatea e sufletul cosmosului. Cicero, *Despre natura zeilor,* I, 37- ...când acordă acest nume inteligenţei şi sufletului întregii naturi. - Minucius Felix, *Octavius,* XIX, 10. Teofrast, Zenon, Chrysippos şi Cleanthes sunt şi ei echivoci, însă

providentiae omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, plerumque rationem Deum disseruit.

533 Tertullianus Apoi. 21. haec Cleanthes în spiritum congerit quem permeatorem universitatis affirmat.

534 Cicero de nat. deor. I 37- tum ultimum et altissimum atque undique circumfusum et extremum omnia cingentem atque complexum ar- dorem, qui aether nominetur, certissimum deum iudicat. - Lactantius Inst. I 5- Cleanthes et Anaximenes aethera dicunt esse summum Deum.

535 Plutarchus de aud. poet. 11 p. 3Id. Set 8e pr|8e toov övopdtcov dpsMx; r/.Koi)Eiv, *aus/.* xr|v pev KXedvGouţ natStdv 7tapatT£to0at. KaTEtpco-
VE-ÜETAR Y«P EGTVV OTE NPOGNOURUPEVOI; EÌ;RIY£TO0AT TO (r 320)
ZETJ *na.xEp* "I8r|0£v peSecov Kat TO (n 233)
Zet) ava AcoScovate KEXEUCQV DVAYTYVOBAKETV 1)9' *äv, mg* TOV EK xflţ yfl? dvafruptobpEvov däpa 8ta TT|v dvaSoatv dvaScoScovatov övTa. Schol. BL Horn, n 233 ***Zev*** ava AcoScovatE] TtvEţ 8E dvaScoScovatE 1)9' EV *nape/.* TT|v dvaSoatv TOJV dyaGdov.

536 Plutarchus de comm. not. 31 p. 1066a. ăkXă XpwuoKx; Kat KA£av0T|<; EpnEnXriKOTEi;, DX; *snog* EITIEÎV, TCQ XOY® 0'®' tov oüpavöv, TTIV YFLV, TOV däpa, TT|v ödÄxmav, oüSEva xd>\> Toaomov r/.cpöapTOV ot)8' d'i'Stov dnolEXotnaGt, nXfiv povot) Tot) Atoţ, EÎ<; öv *navxag* KaTavaXtGKOtxjt TOÎX; aUotx; ... Taina 8e ... TOÎ<; Soypaatv ETO:aflat, *a.'k'K* amot peya ßod)VTE(; EV TOÎ<; nept 0eâ)v Kat npovotaţ eipappevr|<; TE Kat (ptxjeax; Ypappaat 8tappf|8r|v ÂEycmai, TOÎX; aUotx; Georx; *a.navxag* eîvat *yz-jovöxag* Kat 90apr|GOPEVOIX; t)7to nupoi;, TTIKTOÎX; KaT' amoix; oxjnep Ktptvotx; rj KATTTTEPTVOTX; OVTAŢ.

toţi revin la principiul unic al providenţei. Căci Cleanthes a susţinut că divinitatea este intelectul, o dată - sufletul, altă dată - eterul, de cele mai multe ori - raţiunea.

Tertulian, *Apologeticul*, 21. Toate aceste lucruri Cleanthes le adună 533 la un loc în suflu, despre care afirmă că pătrunde în întreaga lume.

Cicero, *Despre natura zeilor*, I, 37- ■ ■ .când indică drept zeu adevărat 534 văpaia cea mai îndepărtată, care se află în cele mai înalte regiuni ale cerului şi, răspândită de jur împrejurul lumii, mărgineşte, împre-soară şi cuprinde toate lucrurile, numindu-se, zice el, eter. - Lactantius, *Instituţiile divine*, I, 5- Cleanthes şi Anaximenes spun că eterul este Zeul suprem.

Plutarh, *Despre cum trebuie tânărul să îi citească pe poeţi*, 11, p. 31d. 535 Nici numele nu trebuie neglijate, dar trebuie respins acel joc copilăresc al lui Cleanthes. Căci el se amuză când pretinde că interpretează versurile: „Zeus, părinte, stăpân de pe Ida" şi „Zeus, stăpâne, domn al Dodonei"[48], recomandând să se citească ultimele două cuvinte reunite într-unui singur, ca şi cum aerul evaporat de pe pământ ar fi „âvaScoScovaîov", de la „exalare" (áváSoav;). Schol. BL Homer, XVI, 233

„Zeus, stăpâne, domn al Dodonei". Unii citesc „âvaScoScovaîe", într-un singur cuvânt, în legătură cu exalarea (áváSoav;) lucrurilor bune.

Plutarh, *Despre noţiunile comune*, 31, p. 1066a. Dar Chrysippos şi 536 Cleanthes, după ce prin discursul lor au umplut cu zei, ca să spun aşa, cerul, pământul, aerul şi marea, nu le-au acordat nemurirea şi veşnicia nici unuia dintre ei, cu excepţia lui Zeus, în care sunt absorbiţi de fapt ceilalţi [...]; dar acestea nu [...] sunt deduse din teoriile lor, ci ei înşişi le proclamă sus şi tare în scrierile lor despre zei, despre providenţă, despre destin şi despre natură, afirmând explicit că toţi ceilalţi zei sunt supuşi naşterii şi pieirii prin foc, topindu-se, după cum afirmă ei, ca şi cum ar fi din ceară sau din cositor.

Stobaeus Ecl. I 1, 12 p. 25, 3. KXEdvGotx;.

K-USKJT' **dGavdtcov,** TtoA/ixovope, jcayKpaTEq **atei, *Zev,* (ptiaEox; dp %r|YE, vopou pexa** *năvxa* **KUp£pvâ)v, %aîpe-** GE **yr/.p ndvxeaav Gepvţ 0**VT|TOÎGI **npoaauSâv.** EK aoti **yap** *jEvoq* EÎG' fi%ou **plpripa** *Xa %ovxEq* **potivoi, oaa ^obev** TE **Kai** GPNEI **0vf|t'** ETCI **yaîav-** TEI) GE **Ka0upvi|acQ Kai** GOV Kpr/.xoq **ai£v** (XEÎSCO. Goi **8fi** *nou;* O**8**E **Koapoţ, EXiaaopEvoţ îiEpi yaîav, 7t£Î0£Tai, fi** KEV **r/.yri;, Kai** EKOOV **tino** GEÎO **KpatEÎtav** TOIOV **E**%£I<; **tinoepyov dviK-ntou; evi %£paiv dp<pi| Kr|, TCupoEvta, aiev^obovTa KEpauvov-** xoti **yap** tino **nXriyfji; <ptia£ox; nave' Epya <t£?i£ÎTai>-** CI) **Gti KaT**£T**)0tiv**£I; KOIVOV **Âoyov, o;** 8VA **ndvxcov <povtâ, pvyvtipEvoţ pEydXou; piKpoîţ** TE **(pdEaav dx;** Gti TOGO**; yEyadx; tinatoţ paai?i£ti<; 8va navroţ. otiSă** TI **yiyvExav Epyov âni %0ovi aoti 8i%a, Saîpov, otixE** Kax' **ai0Epiov** GEÎOV *noXov* **otit' Evi** TCOVTCQ, **jiÂr|v** OJIOG« P**£^ot**)GI **KaKoi a(p£TEpaiaiv dvoiaiţ- ăk'/si Gti** Kai **xa jiEpiGad ETCÎaTaaai** r/.pxia **0£îvai,** Kai KoapEÎv taKoapa Kai **oti** <pi?ia **Goi** <piÂ.a EGTÎV. (S**8**E **yap** EÎ**; tiv** *năvxa* auvfippoKaţ EA0XD KCXKOÎGIV, **o')G0" Eva yiyvEG0av navxcov Âoyov aiâv âovra, ov <p£tiyovT£<;** EMGIV OGOV **0vr**|TÂ**)v** KAKOI EÎGV, **Stiapopoi, oi'** T' **dya0â)v pâv dEi** KTT|GIV JIOOEOVTE; **otit' Eaopobai 0EOti** KOWOV **vopov, otitE K^tioDGlV, (1)** KEV **JlElOâpEVOl Gtiv Vii) pÎOV EG0Â.OV E**%OVEV.

atitoi 8' ati0' oppd)Giv **a** voi KaKov *ăXXoc,* ***EK AKKO,***

OÎ PEV **tinâp So^Tlţ GnODSflV SUGEpiGTOV** EXOVTEȚ, **OÎ 8' E7li KEpSoGtivaţ TETpappEVOV otiSEvi** KOGpep, **aMioi 8'** EI**; avEGiv Kai** aobpaTo; **f]8Ea Epya.** *<ăXXă* **KaKoîţ E7i£Kupaav>,** ***EII oXXoxEV*** **8'** *ăXXa* **<pEpovxai GîistiSovTE;** I ***IA.KA*** **jcdpjcav Evavria** TOOVSE **y£VEG0ai.** *ăXXa* **ZEti navScopE, K£?iaw£<pE<;, dpyiKEpauvE, dvOpobnotx; <pâv> ptiou dn£ipoativr|<; ano Xuypfîţ, T| v** Gti, **Jiaxrip, GKESaGOV v|n)%fiq ano, Soţ 8**E **Kupfîaai**Stobaios, *Excerpte,* I, 1, 12, p. 25, 3- Versurile lui Cleanthes: O, tu, domn peste nemuritori, mult-numit, preaputernic, Zeus, izvor al naturii, ce toate le-ndrumi după lege, Fii fericit! Căci a te chema lăsat ne este doar nouă, Spiţă zeiască şi-aidoma ţie fiind dintre toate Vieţuitoarele ce stăpânesc şi calcă pământul. Ţie şi puterii tale închin al meu cântec de slavă! Ţie doar cosmosul tot ce dă pământului roată Liber ţi se supune, mergând încotro ţi-este vrerea. Mâinile tale de nebiruit au ca unealtă Fulgerul despicat, veşnic viu, arzător, care-ndată Unde amarnic izbeşti închează a naturii lucrare, Raţiunea comună[49] a lumii-ndrumând pretutindeni, Cea care uneşte şi-nstrună mulţimea de aştri, Domn peste toate vădindu-te azi şi de-a pururi. Fără de tine, o, zeu, nimic pe pământ nu se face, Nici în cereasca sferă divină şi nici pe sub ape, Fără doar ce săvârşesc cei răi în a lor nebunie. Dar cum tu ştii să prefaci strâmbătatea în dreaptă măsură Şi-ordinea în haos s-aduci, şi tot ce duşman se arată Ţie prieten îţi e, legând astfel bune cu rele, Raţiunea a toate e una şi nepieritoare. Fug şi se-ascund departe de ea cei nevrednici, Nenorociţi muritori ce-ar vrea binele să-l dobândească Fără să vadă legea divină şi nici s-o audă, De care-ascultând ar avea şi cuget, şi vrednică viaţă. Iată-i cum însă aleargă nebuni după noi şi noi rele, Unii împinşi de pofta măririi ce seamănă vrajbă, Alţii pentru foloase ostenindu-se fără măsură, Alţii dorind doar plăcerile trupului şi desfătarea; Veşnic în rău zăbovind, purtaţi de la una la alta, Numai potrivnic le iese rodul silinţei deşarte, însă tu, Zeus, dăruitorul a toate, în neguri învăluit, stăpân peste fulger, alungă năpasta, Ia rătăcirea din sufletul lor, dă-le înţelepciunea

yvrojariţ, fi nÎGUvoţ ai) 8îκτ|<; pETa *năvxa* KUpEpvâţ, 09p' av Ttpr| 0EVT£<; dp£tpd>p£o0d GE Ttpfî, i)pvoi)VT£<; xd aa epya 8vnv£KE<;, (I>Q EJCEOIKE 0VT|T6V EOVT', E71EI OIK£ ppOTOtţ *OLXXJO* TI PEÎ^OV, OÎfaiE GEOtţ, îi KOtVOV dEl vopov EV SIKŢI Î)pV£tV.

538 Epiphanius adv. Haeres. III 2, 9 (III 37) DDG p. 592, 30. K^dveriţ TO dyaGov Kai xaXdv *XEJEI* Etvar XR/.Q fiSovaţ, Kai avGpconov ¿KC/AEI povriv TT|V \|A)%f|v, Kai TOÎX; 0£oix; ptxraKa G%f|paTa *EXZJEV* Etvat Kai KÂfiGEiq ÎEpaţ, Kai 8a8oi)%ov £(pa<xic£v £tvar TOV rj/aov, Kai TOV Koapov pWTfipvov Kai TOÎX; KATOXODŢ t6)v GEÎCOV TEÂEGTr/.q *EXZJE.*

539 Philodemus 7t£pi EWEP. cp. 13 (DDG p. 547b). EV 8E TCQ 8EUTE(PCQ) (scil. îiEpi GECOV XpîiGtraioţ) Ta T(E) EÎţ 'Op<pEa (Kai M)owaîov dva9E(pop)E(v)a Kai (T)a nap' ('O)pfipcp Kai "Havo8(cp) Kai Ei)pv(n)i8ri Kai TCOvriTaiţ *ăXXoi,* (d>)<; Ka(i) K?i£dv0r|<;, (n)EvpâTa(v GUv)otK£toi)(v) Taîţ So^avţ ai)TÂ)(v).

540 Macrobius Sat. I 17, 8. Cleanthes (Apollinem) dx; dn' aUcov Kai aUcov TOTOOV Taţ dvaToXaţ 7iotoi)p£vov, quod ab aliis atque aliis locorum declinationibus faciat ortus.

541 Macrobius Sat. I 17, 36. Cleanthes Lycium Apollinem appellatum notat, quod, veluti lupi pecora rapiunt, ita ipse quoque humorem eripit radiis.

542 Macrobius Sat. I 17, 31- Ao^raţ cognominatur, ut ait Oenopides, OTV £K7top£Î)£Tat TOV Xo^ov KDKXOV *ano* SuGpâxv E7t' DVATO^DŢ Ktvof)- pEvoţ, id est quod obliquum circulum ab occasu ad orientem pergit: aut, ut Cleanthes scribit, ETCEtSfi Ka0' ăXtKaţ KtvEtTar, Xo^ai ydp Eiar Kai amar, quod flexuosum iter pergit.

Cf. Achilles Tat. Isag. 169A. o ^coSraKoţ Kai Xo^raţ imo TWCQV KalEtTar, EnEtSri rj/aoq *xăq* oSoix; EV airnî) nopEiiETar *Xoţoq.* EV 8E TCQ fizico o *'AnoXfoov, oq* Ka^EtTar Ao^raţ imo TOOV norriToov, Etvat *nio-* TEriETar. - Cornutus c. 32: Xo^oov 8E Kai 7i£ptGK£M>v OVTCQV TOOV

Căreia însuţi supus domini după dreptate. Astfel cum tu ne cinsteşti, noi cinstirea-ţi întoarcem, Faptele tale slăvind neîncetat: cuvenită ofrandă Ce muritorii-ţi aduc, căci nici zeilor nu le e dată Alta mai mare decât de-a slăvi legea vie şi dreaptă.

Epiphanios, *împotriva ereziilor,* III, 2, 9 (III, 37), DDG p. 592, 30. 538
Cleanthes spune că plăcerile reprezintă binele şi frumosul şi numea „om" numai sufletul. Mai susţinea că zeii sunt figuri ale misteriilor şi denumiri sacre şi că soarele este un purtător de torţă. Spunea că universul este un misteriu, iar cunoscătorii celor sacre sunt sacerdoţi ai misteriilor.

Philodemos, cap. 13 (DDG p. 547b). ... în cartea a doua din lucrarea 539
Despre zei, Chrysippos, ca şi Cleanthes, încearcă să îmbine cu propriile doctrine spusele atribuite lui Orfeu şi lui Musaios, precum şi pe cele ale lui Homer, Hesiod, Euripide şi alţi poeţi.

Macrobius, *Saturnalii,* I, 17, 8. Pentru Cleanthes numele „Apollo" 540
semnifică faptul că „el răsare din mereu alte locuri" *(ăn ăXX&v* Kai AMICOV TOTCCQV).

Macrobius, *Saturnalii,* I, 17, 36. Cleanthes consideră că Apollo a 541 fost numit Lykios fiindcă, după cum lupii[50] răpesc oile, tot aşa razele soarelui iau umezeala.

Macrobius, *Saturnalii,* I, 17, 31. După cum spune Oinopides, 542 <Apollo> este numit „Loxias" fiindcă înaintează parcurgând o traiectorie piezişă *(Xoţoq)* de la apus la răsărit; sau, după cum scrie Cleanthes, fiindcă „se mişcă în spirală, căci şi aceasta este o mişcare piezişă", fiindcă el parcurge o traiectorie circulară. *Cf.* Achilleus Tatios, *Introducere,* 169A. Unii numesc zodiacul „Loxias", fiindcă în el soarele parcurge o traiectorie piezişă. Se crede că Apollo, pe care poeţii îl numesc „Loxias", s-ar găsi în soare. - Cor- nutus, cap. 32. Răspunsurile pe care le dă Apollo ca oracol fiind

%pr|Gpá)v otiţ SiScooi, Ao^laţ obvópaGTav fl áno xflţ ?i0Í;ÓTr|T0<; xflţ nopelaţ fjv Jtoieitai SiÁ toi) ^coSuxkoI) kükXou.

543 Photius s. v. Xéa%ai. KÁ.eáv0r|q Sé <pr|aiv ánovevepfjooav tcq 'Aró/vÁom taţ é^éSpav; Sé ópoia; yivEGÖai, Kai criratv Sé tov 'AjióÁáo) raxp' évíoiq Aeaxrivópvov éraKaXeíoOai. - *Eadem* Suidas s. v. Xéo%ai. - Harpocration s. v. *în libro* nepi Geobv *haec tradita esse testatur. — Causam cognominis accuratius explicat* Cornutus c. 32. Kai teaxnvópiov 8' ortttóv ('AnóWicova) 7tpoor|YÓp£Uoav Svá to xa; fipépa; tai; Xéo%ai<; Kai to) opiÁEÍv r/./vÁri/vOiq ouvé%eo0ai toíi; áv0pámou<;, xa; Sé vÜKta; Ka0' éautoix; ávararúeoGai. - Cf. Plut. De Ei apud Delphos cp. 2.

544 Schol. În Horn. II. r 64. KXeáv&n? Sé *év* Aéofkp oikco tipâoOai xpwfjv 'A9poÖÍTriv.

545 [Athenaeus XIII 572f. 7iópvr|<; Sé 'A9po8ÍTr|<; iepóv écra napa 'Aßu- Srivoîţ, *coc,* <pr|oi nâpqnXoţ- KaT£%opévr|<; y^P tflţ rcóteax; SouXeia toix; 9pot)poí)(; toíx; év amfj noxe Gwavtaţ, ob; iotopei KXeávGru; év toi; MuGikoí;, Kai peGuaGévTa; étaipa; nleiova; npoaXaßeiv- âv piav, KataKoipr|0évTa<; amoix; iSowav, áveXopévriv xa; Klei; Kai to teî%o<; imepßäoav, âraxYYEîÂm toi; 'Aßu8r|voi<;. toi); 8' amíka pe0' *ónXcov* áqnKopévotx;, áveXeív pév toi); (picara;, Kpatf|oavTa<; 8é ©v tei%o)v Kai YEvopévotx; éykpateí; xf\q é?i£U0£pía<; %apun;f|pia Tfj **Jiópvri** ánoSvSóvra; 'Aíppoñíxrn; nópvriq vaov iSpwaoOav.]

[A Cleanthe Stoico haec aliena sunt. Neáv0r|<; *scripsit pro* KXeávfrru;, *Cyziceum intellegens,* Mueller Frg. Hist. Gr. II p. 5- 9- 11 ■ *Eum secuti sunt Kaibelius în editione Athenaei et Zeller.]*

546 Macrobius Sat. 118, 14. unde Cleanthes ita cognominatum scribit (Dionysum) *ano* toi) Siavúoai, quia cotidiano Ímpetu ab oriente ad occasum diem noctemque faciendo caeli conficit cursum.

547 Plutarchus de Is. et Osir. 66 p. 337d. ®epoE<póvr|v Sé <pr|oi not) KXeccvöth; to 8ux Töbv Kapnóbv (pepópevov Kai (poveuópevov nvetipa.

pieziše şi seci, este numit „Loxias"; sau acest nume îi vine de la traiectoria circulară pe care o parcurge de-a lungul zodiacului.

Photios, s. v. *porticuri*. Cleanthes spune că i se dedică lui Apollo por- 543
ticuri (XâG%at) ca nişte arcade şi că acelaşi Apollo este numit de unii „Leschenorios". - Suidas, *aceleaşi lucruri* s. v.*porticuri.* — Harpokration, s. v., *atestă că acestea sunt relatate în lucrarea* Despre zei. - Cornutus, cap. 32, *explică mai clar originea cognomenului:* I-au mai dat lui Apollo şi epitetul de „Leschenorios", fiindcă ziua oamenii obişnuiesc să se adune în porticuri şi să stea de vorbă, în timp ce noaptea se odihnesc fiecare la casa lui. - *Cf.* Plutarh, *Despre litera ,,E' de la Delphi,* cap. 2.

Scolii la *Iliada* lui Homer, cântul III, versul 64. Iar Cleanthes spune 544
că în Lesbos este venerată o Afrodita din aur.

Athenaios, XIII, 572f. La abideni se află un templu dedicat Afroditei 545
Hetaira, cum spune Pamphilos. Odată, pe când cetatea era ţinută în sclavie, paznicii cetăţii, prăznuind după un sacrificiu - după cum povesteşte Cleanthes în *Povestiri mitologice —,* fiind beţi peste măsură, au luat captive mai multe hetaire. Una dintre ele, când văzu că aceştia au adormit, le luă cheile şi, sărind zidul, îi anunţă pe abideni. Aceştia, venind imediat cu armele în mâini, uciseră gărzile, ocupară zidurile şi astfel îşi redobândiră libertatea. Iar pentru a-i aduce mulţumiri hetairei construiră un templu dedicat Afroditei Hetaira. *[Acestea sunt străine de Cleanthes stoicul în loc de „Cleanthes", Müller, în* Fragmenta Historicorum Graecorum, II, p. 5- 9-11, *a scris„Neanthes", adică Neanthes din Kyzikos. L-au urmat Kaibel, în ediţia operei lui Athenaios, precum şi Zeller.]*

Macrobius, *Saturnalii,* I, 18, 14. De aceea Cleanthes scrie că Dionysos
546 a fost numit astfel de la verbul „Statvwo" (a străbate până la capăt), fiindcă printr-o mişcare zilnică străbate bolta cerului de la răsărit la apus, dând naştere zilei şi nopţii.

Plutarh, *Despre Isis şi Osiris,* 66, p. 377d. Iar Cleanthes spune undeva
547 că suflul care trece prin recolte şi apoi se consumă este Persephone.

De Providentia et Divinatione

(vol. II, p. 322 et 342)

548 Philo de provid. II 74 p. 94 Aucher: Numerus autem planetarum prodest universo; verum hominum est otio praeditorum dinumerare singulorum utilitatem. Haec autem nota sunt non solum ratione, verum etiam sensu, ita movente providentia, quae, ut dicit Chrysippus et Cleanthes, nihil praetermisit pertinentium ad certiorem utilio- rumque dispensationem. quod si aliter melius esset dispensări res mundi, eo modo sumpsisset compositionem, qua tenus nihil occur- reret ad impediendum deum.

549 Schol. în Horn. Od. a 52 (Cramer Anecd. Oxon. III 416). ôXocxppo-voç] KXeàv&nç Saawer- toi) nept trôv öXcov (ppovoiwoç. - Eustath. În Hom. p. 1389, 55- TÔV "AtXavta ... oi pèv aUriyopowr eiç tfiv cacàpatov Kai coamiatov npôvorav, TTIV nàvrcov aitrav,

Kai ôXocxppova TOV Torowov "AxXavxa voowrv, obç xà imèp *öXmv* (ppovoiwa fiyow **xô)v oÂo)v (ppovTtGttKÔv.** 5rö Kai ô KXeàvGriç, **o>ç** (paarv, **eSaauve** TO ô xfjç àp%oi)CTriç. - Cornutus c. 26. ôXocxppova 8' airtov ("AxXavra) eipfja- 0ar 8rà TO nepi TMV ÔÀOV (ppovriÇetv Kai npovoetoOar XF|ç nàvrcov airroi) Trôv peprôv GcoTripraç.

550 Cicero de divin. I 6. Sed cum Stoici omnia fere ilia defenderent, quod et Zeno în suis commentariis quasi semina quaedam sparsisset et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset etc.

551 Chalcidius în Tim. c. 144. ex quo fieri ut, quae secundum fatum sunt, etiam ex providentia sint, eodemque modo quae secundum providentiam, ex fato, ut Chrysippus putat. alii vero quae quidem ex providentiae auctoritate, fataliter quoque provenire, nec tamen quae fataliter, ex providentia, ut Cleanthes.

Despre providenţă şi divinaţie

(voi. II, pp. 322 şi 342)

Philon, *Despre providenţă*, II, 74, p. 94 Aucher: Numărul planetelor 548 este de folos universului; de fapt, este caracteristic oamenilor care dispun de timp liber să identifice utilitatea fiecărui lucru. însă acestea ne sunt cunoscute nu numai prin raţiune, ci şi prin simţuri, lucru asigurat de providenţa, care, după cum susţin Chrysippos şi Cleanthes, n-a omis nimic din cele ce ţin de o rânduială cât mai bine determinată şi mai utilă a celor existente. Dacă ar exista o altă orânduire a lumii mai bună decât aceasta, providenţa ar fi ales-o pe aceea, întrucât nimic nu s-ar putea opune voinţei zeului.

Scolii la *Odiseea* lui Homer, cântul I, versul 52 (Cramer, *Anecdota* 549 *Graeca*, III, 416). Cleanthes pronunţă „6Xo69povo<;" cu spirit aspru, în sensul de „cel care se gândeşte la toate". - Eustathios, *Comentarii la Homer,* p. 1389, 55- Atlas [...] unii îl interpretează în sens alegoric drept providenţa care nu oboseşte şi nu se opreşte, cauza tuturor lucrurilor; ei îl socotesc pe Atlas a fi „6Xo69povo<;", adică acela care se gândeşte la toate sau care se îngrijeşte de toate. Din acest motiv şi Cleanthes, după cum spun unii, pronunţa cu spirit aspru „o"-ul iniţial. - Cornutus, cap. 26. Atlas era numit „6Xoo9pova" pentru că se gândeşte la toate lucrurile şi se îngrijeşte de dăinuirea tuturor părţilor întregului.

Cicero, *Despre divinaţie,* I, 6. în schimb, stoicii au pledat pentru aproape 550 toate acestea, pentru că şi Zenon presărase un fel de seminţe ale unor astfel de teorii în scrierile sale, pe care Cleanthes, într-o oarecare măsură, le-a făcut să rodească.

Chalkidios, *Comentariu la* Timaios, cap. 144. De aici rezultă că ceea 551 ce se întâmplă potrivit destinului se întâmplă potrivit chiar providenţei şi, în acelaşi fel, ceea ce se întâmplă potrivit providenţei se întâmplă potrivit chiar destinului, după cum consideră Chrysippos. Alţii socotesc însă că ceea ce e cauzat de puterea providenţei se întâmplă potrivit

C. FRAGMENTA MORALIA

De Fine Bonorum

(vol. III, p- 3 *sq.)*

552 Stobaeus Ecl. II 7,6a, p. 76, 3- KAedvfrri?... oikax; dne&oKe- *x£koq* eoti TO öpoXoyoupevax; Tfj <p-6oei £fjv. - Cf. Diog. Laert. VII 87- 6 Zf|vcov - *x£.Xoq* eine TO öpoXoyoupevax; Tfj <p-6oei £rjv- önep ecrti KOCT' dpETfiv £rjv- ayei Y&p npo; TatiTTiv fipa; fi (PWV;' öpoiax; 8e Kai KXedv0r|<; ev TCQ nepi fiSovfji;. - Clemens Alex. Strom. II 21, 129 p. 497 P- Kledvöri; 8e (seil. *x£.Xoq* FIYETTAV) TO öpoXoYODpevax; Tfj 9*üaEv ^fjv * ev T© EIVUIYIGTEIV, ö ev Tfj TO)V KaTa 9"ÜGVV ¿K/vOyfi KetoOav SveXapßavev.

553 Cicero de fin. II 69- pudebit te illius tabulae, quam Cleanthes sane commode verbis depingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam în tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu et ornatu regali în solio sedentem; praesto esse Virtutes ut ancillulas, quae nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut Vo- luptati ministrarent et eam tantum ad aurem admonerent, si modo id pictura intellegi posset, ut caveret, ne quid faceret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quicquam, e quo oriretur ali- quis dolor, „nos quidem Virtutes sic natae sumus, ut tibi serviremus; aliud negotii nihil habemus."

Cf. Aug. de civit. dei V 20. solent philosophi, qui finem boni humani în ipsa virtute constituunt, ad ingerendum pudorem quibusdam phi- losophis, qui virtutes quidem probant, sed eas voluptatis corporalis fine metiuntur et illam per se ipsam putant appetendam, istas propter ipsam, tabulam quandam verbis pingere, ubi voluptas în sella regali quasi delicata quaedam regina considat, eique virtutes famulae subiciantur,

destinului, dar nu socotesc că ceea ce se întâmplă potrivit destinului e cauzat de providenţă, cum considera Cleanthes.

C. FRAGMENTE MORALE

Despre binele suprem

(voi. III, p. 3 *sq.)*

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 6a, p. 76, 3- Cleanthes [...] dădea această 552
definiţie: scopul ultim este viaţa în acord cu natura. - *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 87- Zenon [...] a susţinut că scopul ultim este a trăi în armonie cu natura, ceea ce înseamnă a duce o viaţă virtuoasă; căci spre virtute ne conduce pe noi natura. La fel spune şi Cleanthes în tratatul său *Despre plăcere.* - Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, 21, 129, p. 497 P- Cleanthes consideră că scopul ultim este viaţa în acord cu natura [...], plasându-l în judecata corectă, adică în alegerea celor conforme naturii.

Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău,* II, 69- Te vei ruşina 553
că le-ai susţinut cauza, când te vei gândi la acel tablou pe care Cleanthes, cu măiestrie, obişnuia să-l înfăţişeze în cuvinte. El le cerea celor care îl ascultau să-şi închipuie un tablou înfăţişând Plăcerea îmbrăcată cu veşminte minunate şi plină de podoabe, ca o regină, aşezată pe un tron, iar în jurul ei - Virtuţile, ca nişte sclave, care nu

făceau altceva şi nu aveau altă datorie decât să o servească pe ea şi să-i şoptească la ureche - dacă pictura poate înfăţişa aşa ceva - să aibă grijă, nu care cumva să greşească şi să facă ceva care ar putea răni sufletele oamenilor sau care le-ar putea produce vreo suferinţă: „Noi, Virtuţile, ne-am născut pentru a-ţi fi sclave şi aceasta este singura noastră ocupaţie."

Cf. Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, V, 20. Filozofii care consideră că binele suprem pentru om constă în virtutea însăşi, pentru a-i face să se ruşineze pe alţi filozofi, care admit, ce-i drept, virtuţile, dar le măsoară în funcţie de plăcerea trupească, socotind că aceasta observantes eius nutum, ut faciant quod ilia imperaverit, quae prudentiae iubeat, ut vigilanter inquirat, quo modo voluptas regnet et salva sit; iustitiae iubeat, ut praestet bénéficia quae potest ad comparandas amicitias corporalibus commodis necessarias, <et> nulli faciat iniuriam, ne offensis legibus voluptas vivere secura non possit; fortitudini iubeat, ut si dolor corpori acciderit, qui non compellat în mortem, teneat dominam suam, id est voluptatem, fortiter în animi cogitatione, ut per pristinarum deliciarum suarum recordatio- nem mitiget praesentis doloris aculeos; temperantiae iubeat, ut tantum capiat alimentorum et si qua delectant, ne per immoderationem noxium aliquid valetudinem turbet et voluptas, quam etiam în corporis sanitate Epicurei maximam ponunt, graviter offendatur. ita virtutes cum tota suae gloriae dignitate tamquam imperiosae cuidam et în- honestae mulierculae servient voluptati; nihil hac pictura dicunt esse ignominiosius et deformius et quod minus ferre bonorum possit aspectus; et verum dicunt.

554 Stobaeus Ecl. II 7, 6e, p. 77, 21 W eúSarpovía 8' éatív espora píou. KÉ %pr|tat Sé Kod KXeáv0r|<; tco opeo torito) év toíq ¿autor) GuyYpáppaGV Kat ó XpÚGunwx; ral oí *ano* torraov *návxzq*, triv EÚSarpovíav etvar *Xéyovxzc*, oú% étépav toí) eúSaípovoi; píou, Kaítor ***JE XÉJOVXEq*** triv pév EÚSarpovíav GKOJIÓV ÉKKEtoOat, *xéXoq* 8' Etvar tó tt)%£tv tf|Q EÚSat- povía<;, onep tautov etvar tro eúSatpovetv. - Sextus adv. math. XI 30. EÚSatpovía Sé éattv, o>q oí nepí tóv KXeávGriv, espora píou.

555 Diogenes Laërt. VII 89- <pÚGtv 8è XpÙGtratoç pèv é^aKoúet, fî <xko- XoùGcoç 5eî Çfjv, tf|v te Kotvriv Kaî iSicoç triv r/.v6po)jtívr|v- ó 8è KXeàv&nÇ triv Korvriv póvriv ÊK5É%£tat <pÚGtv, FÎ ÎXKOXOUGEÎV Set, oÛKÉtt 8è Kaî triv énî pépouç.

trebuie căutată pentru ea însăşi, în schimb virtuţile - pentru plăcere, obişnuiesc să înfăţişeze în vorbe un tablou în care Plăcerea stă aşezată pe un tron regesc, aidoma unei gingaşe regine, iar virtuţile, ca nişte sclave, o slujesc, atente la fiecare gest al ei pentru a-i îndeplini poruncile; înţelepciunii, îi porunceşte să ceceteze cu grijă tot ce asigură domnia şi bunăstarea plăcerii; dreptăţii, să împartă cât mai multe binefaceri cu putinţă aducătoare de prietenii necesare plăcerilor trupeşti şi să nu-i facă nimănui vreo nedreptate, pentru ca nu cumva

încălcarea legilor să facă imposibil traiul nestingherit al plăcerilor; curajului - ca, în cazul în care trupul este afectat de vreo suferinţă neaducătoare de moarte, s-o menţină cu tărie în cuget pe stăpâna sa, plăcerea, aşa încât amintirea desfătărilor trecute să domolească durerile prezente; tot ea îi porunceşte cumpătării să se înfrupte cu moderaţie chiar şi din mâncărurile preferate, ca nu cumva neînfrânarea să-i dăuneze cumva sănătăţii şi astfel să-i aducă grave neajunsuri plăcerii, care pentru epicurei constă şi în sănătate. Astfel, virtuţile, cu toată gloria demnităţii lor, îi vor sluji plăcerii asemenea unei muieruşti neruşinate şi cu aere de stăpână. Nimic nu este mai degradant şi mai respingător, spun ei, decât acest tablou, pe care cu greu îl pot privi şi îndura ochii oamenilor oneşti. Şi au dreptate.

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 6e, p. 77, 21 W. Fericirea este bunul curs al 554 vieţii. Şi Cleanthes s-a folosit de această definiţie în scrierile sale, ca şi Chrysippos şi ca toţi discipolii lor, afirmând că fericirea nu este altceva decât o viaţă fericită, precizând însă că fericirea ca atare este ţelul pe care ni-l propunem, pe când scopul ultim este dobândirea fericirii, ceea ce înseamnă acelaşi lucru cu a trăi fericit. - Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 30. După cum susţin discipolii lui Cleanthes, fericirea este bunul curs al vieţii.

Diogenes Laertios, VII, 89- Prin natură, cu care viaţa noastră trebuie 555 să fie în acord, Chrysippos înţelege atât natura universală, cât şi, în particular, natura omului. Cleanthes, în schimb, interpretează natura cu care trebuie să trăim în armonie numai în sensul de natură universală, fără să o adauge pe cea individuală.

556 Stobaeus Florii. 6, 66 Voi. I p. 304 Hense, 6, 37 Mein. Kteávfrru; E? I£Y£V, '>- TE^o; EOTÍV f] fiSovri, npoţ ratări) TOI; óvGpómau; TT[v 9póvr|oiv SeSóoOoa.

De bono et honesto

557 Clemens Alex. Protrept. VI 72 p. 61 P KXaxveriţ SE ó NRISAAE«;, ó âÎio xf¡<; Iraáq (piAóooqxx;, oí) 0Eoyováav novnTvicfiv, 0EoXoyíav 8E áXr| 0ivriv EVSEÍKVUTAV, OÜK ájiEKpín|/«TO TOI) 0EOI) Jiépi o TI JiEp EI%EV 9povo)v-

TáyaGóv épcora; p' oióv EGT'; COCOUE 8f|- TETaypévov, Síravov, oaiov, EWEpEţ, KpaToí)v ÉauToí), %pf|oipov, KaXóv, Séov, a-óaTripóv, aúGÉKaoTOV, alEÍ oup9Épov, a<popov, aXimov, XuovtEtó;, ávróSuvov, oxpÉMpov, £"üáp£GTOV, áa<p«Á.Éq, <píÁ.ov, evTvpov, <E-ü %ápvGTOv>, ópoXoyo'DpEvov, e-ÜKXeé;, cmxpov, énvpEXÉ;, npâov, o<po8póv, Xpovv^ópEvov, apEpnTOV, alEÍ Svapévov. Idem Strom. V 14, 110 p. 715 P- KXEávGou; TE TOI) ETCQÍKOI) EV TIVI NOVFIPATV íiEpi TOI) BEOÍ) raí) ra y£ypa9ÓTO<; CCKODE* *(secuntur idem versus, sed omittuntur în codice verba* áo9a*Xéq,* <píXov, ăvTvpov, *ut* ópoXoyoí)- pEvov *sequatur illud* EÚápEOTOv). *Hunc locum exscribit* Euseb. praep. evang. XIII 13, p. 679, *versus 6, 7 eadem forma praebet, qua locus Protreptici, unde colligitur ipsum* Clementem Strom. V *eandem ver- suum formam*

exhibuisse quam în Protreptico, verba OKjcpaÁÉq - Evrvpov *omisisse librarium.*

558 Clemens Alex. Strom. II 22, 131 p. 499 P. 810 rai KXeâv&nţ év t© SEOTÉpep JlEpi TIñovfiq TOV Z0)Kpr/.TT|V (pT|CTI KO.p EKKGTO SISáoKEW, (i)C,

ó amó; Síraicx; TE raí E-óSalpcov ávfip, raí m> nparao SvEXóvTV TÓ 81-Kaiov aró TOV ov¡j,(pépovTog KarapâoOai, (i>q áoEpéq TI Jtpáypa SESpa-KÓTV R/.GEPEÍQ yr/.p TÜ) OVTI OÍ TO oup9Épov ano TOÍ) Sucalou TOÍ) Kara vópov xcopi^ovTEţ.

Cf. Cicero de off. III 11. itaque accepimus Socratem exsecrari solitum eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione distraxissent. cui Stobaios, *Antologie,* 6, 66, voi. I, p. 304 Hense, 6, 37 Mein. Cleanthes 556 spunea că, dacă scopul ar fi plăcerea, inteligenţa le-ar fi fost dată oamenilor spre paguba lor.

Despre bine şi moralitate

Clemens din Alexandria, *Protrepticul,* VI, 72, p. 61 E Cleanthes din Assos, 557 filozof stoic, care ne-a făcut cunoscută nu o teogonie poetică, ci o autentică teologie, nu ne-a ascuns gândurile sale în legătură cu divinitatea. „Mă întrebi ce este binele? Atunci ascultă! Binele este tot ceea ce-i bine orânduit, drept, sfânt şi pios, Ceea ce se conduce pe sine, folositor, frumos, cum se cuvine, Auster, simplu şi pururea de ajutor,

Ceea ce nu se teme, nu pricinuieşte durere, avantajos şi nevătămător, Erielnic, plăcut, sigur, prietenos,

Ceea ce este demn de stimă şi recunoştinţă, una cu sine, Slăvit, fără trufie, grijuliu, bun şi puternic; Binele este tot ce durează, ce-i fără greşeală şi dăinuie veşnic." *Idem, Stromatele,* V, 14, 110, p. 715 E Ascultă cele scrise de stoicul Cleanthes într-un poem despre divinitate (*urmează aceleaşi versuri, dar sunt omise în codice cuvintele ă^^akzc,,* <ptXov, evttpov, *astfel încât* opoXoyo'opevov *urmează* /«ieMpeatov). Eusebios, *Pregătirea evanghelică,* XIII, 13, p. 679, *reproduce acest pasaj, oferind versurile 6 şi 7 în aceeaşi formă ca în pasajul din* Erotrepticul, *de unde se deduce că însuşi* Clement, *Stromatele,* V, *a oferit aceeaşi formă a versurilor ca şi* Erotrepticul, *iar cuvintele* aG<p«Âeq ... evttpov *au fost omise de copist.*

Clement din Alexandria, *Stromatele,* II, 22, 131, p. 499 E De aceea 558
şi Cleanthes, în cartea a II-a a lucrării sale *Despre plăcere,* spune că Socrate învăţa pe toată lumea că omul drept este totodată fericit şi îl blestema pe cel care, pentru prima dată, a separat ceea ce este drept de ceea ce este util, ca şi cum ar fi comis o impietate; căci este o impietate să separi utilul de ceea ce este drept potrivit legii. *Cf.* Cicero, *Despre îndatoriri,* III, 11. De aceea, după cum ştim, Socrate obişnuia să-i blesteme pe cei care, pentru prima dată, au separat înquidem ita sunt Stoici assensi, ut et quidquid honestum esset, id utile esse censerent, nec utile quicquam, quod non honestum. - id. de leg. 133- recteque Socrates exsecrari eum solebat, qui primus uti- litatem a iure seiunxisset: id enim querebatur caput esse exitiorum omnium.

De indifferentibus
(vol. III, p. 28)

559 Clemens Alex. Strom. V 3, 17 p. 655 P- Kai f] KXeavGotx; 8e toi) Etcoi- Koi) (prXÖGoqxx; JiornttKri ©Se *na>g* ta öpora ypr/.cpEt pfi Jtpöq 8oi;av öpa, eGeXcov 00905 at\|/a yeveaBai, pr|8e qxißoi) *noXXmv* r/.Kprtov Kai dvarSea 8oi;av- oi) yr/.p JtÄf|0oq e%et GUVETTIV Kpiatv oim: StKarav oike KaXfiv, oXtyori; 8e nap' avSpaar toiko KEV £-öpor<;.

560 Clemens Alex. Strom. V 14, 110 p. 715 P 6 5e ama; (KXedv0Ti<;) Kata TO GtcoraBpevov TTjv T0)V *noXXmv dwßäXÄxov* eiScoXoXaTperav eraxpeper- r/.vE/vEiÄEpoq *näg öong* ei<; 8oi;av ßÄKJtEt, dx; Sri nap' EKEİVTH; t£ui;6p£vo<; Kataru trvo<;. *idem* Protrept. VI 72 p. 61 P. *hos versus adiungit versibus de bono fr. 557, a quibus alieni sunt.*

561 Mantiss. proverb, (în paroemiogr. Gr. vol. II p. 757) cent. I 85- KOtKÜX; r/.KOI)EİV KpetGGOV ij ***XEJEIV*** K«KO>ţ. KXeavGotx;. - *„Inter ecclesiasticorum scriptorum sententias hie trimeter laudatur ab* Antonio Meliss. *I 53 et a* Maximo 10, *vid.* Gregor. Na- zianz. carm. p. 157 d." (Wachsm. Comm. II p. 8)

562 Plutarchus de Aud. Poet. c. 12 p. 33c. o0ev oi)8' ai napaSropGdxjen; 9«i)/v0)I; E%OUGW, ai<; Kai KXedv0r|<; E%pf| GaTO Kai 'A VTIGÖE vr|<;- 6 pev K. T. *X.* ... 6 8e KXeav&rn; nepi toi) TCXOWOU (Eur. El. 428)

opinia lor aceste concepte unite prin natură. Stoicii au fost de aceeaşi părere cu el, în sensul că tot ceea ce este bun din punct de vedere moral este şi util şi nimic din ceea ce nu e bun din punct de vedere moral nu poate fi util. - *Idem, Despre legi,* I, 33- Socrate obişnuia să-l blesteme, pe bună dreptate, pe cel care, pentru prima dată, a separat utilul de lege: căci se plângea că aceasta este originea tuturor relelor.

Despre lucrurile indiferente
(voi. III, p. 28)

Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 3,17, p. 655 P Lucruri asemă-
559 nătoare se găsesc şi în opera poetică a lui Cleanthes, filozoful stoic: „Nu căuta să ajungi cât mai iute învăţat spre-a fi preamărit în cetate, Dar nici nu te teme de larma mulţimii năuce şi neruşinate, Căci judecata, dreptatea, frumosul

zadarnic le cauţi la gloate. Şi rari sunt acei muritori la care pot fi aflate."

Clement din Alexandria, *Stromatele,* V, 14, 110, p. 715 P. Acelaşi 560 (Cleanthes), condamnând într-un mod învăluit idolatria multora, spune: „Nu-i un om liber cel ce umblă după faimă, Sperând a dobândi prin ea vreun bine." *Idem, Protrepticul,* VI, 72, p. 61 P, *adaugă aceste versuri versurilor despre bine din* fr. 557, *de care sunt străine.*

Supliment la proverbe *(^m Paroemiographigraeci, voi.* II, p. 757), centuria 561 I, 85- Atribuită lui Cleanthes: „E mai bine să fii vorbit de rău decât să-i vorbeşti tu de rău pe alţii. - Acest trimetru este citat printre spusele scriitorilor ecleziastici de către Antonius Melissa, I, 53, şi de Maxim Mărturisitorul, 10; a se vedea Grigore de Nazianz, *Poeme,* p. 157 d" (Wachsmuth, *Commentatio* II *de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio,* p. 8).

Plutarh, *Despre cum trebuie tânărul să-i citească pe poeţi,* cap. 12, p. 33c. 562 De aceea, nu-s greşite corecturile lui Cleanthes şi Antisthenes: ultimul [...], iar primul, auzind versurile despre bogăţie: (Euripide, *Electra,* 428)

QN/VOIQ TE Sowoa oropá T' EÍ; *vóoovq* JUEGO V Sanávavav GÓxjai,)j,ETaYpá9Cov oíkco-

rópvaiq TE Sotivav Gropá T' EÍ; VÓGOU; JUEGO V Sajiávai; éjtixpu|/ai. Dio Chrysost. or. VII § 103 (Voi. I p. 208, 9 Arn.). éjiEÍ Kai *aino%* Tomov; TOÍ; EJIEGIV (scil. Eur. El. 428) ávx£Ípr|K£ xrov Jtávu (piXoGÓqxov TIŢ, ov oÍ)8£Í<;, époi **S**OKEÍV, 9aíri av JIOXE <pi?ioviKoí)vxa TOÚTOK; TE ávTEvpriKÉvav Kai TOÍ; ímó Zo<poK?iéou<; EÍ; XÓV JIXoí)XOV £Ípripévoi<;, éKEÍvoi; pév ***EN'*** *óXíjov,* TOÍ; **S**E TOÍ) Zo<poK?iéou<; éjti ***KXÉOV,*** oí) pfiv, oxjjtEp ví)v fipEÎţ, 8iá paKpóbv, ax£ oí) Jtapa%pf¡pa Kaxá 7toA,A,T|v éí;ou- GÍav SvE^vobv, *á/X* év pípÁoiq ypr/.qxüv.

De virtute

(voi. III, p. 48)

563 Plutarchus de Sto. Rep. cp. 7 p. 1034d. ó SE KIECCVOTH; év í)Jtopvf| paGi (pUGlKOlţ EÍJK»V OXl „7t?lT]Y'n JTOpOţ ó TOVOţ EGTÍ, Kav ÎKaVOţ év xfj \|A)%fj YÉVRITOA Jipa; TO éjuxElEiv xa émpáWiovxa, ÍG%ÍX; KalEixai Kai Kpáxo;," énupÉpEi Kaxá Aiíjiv, „fi 8' ÍG%ÍX; atixri Kai xo Kpáxo;, oxav pév éjti xoí; 9avEÍavv éppEVExéoi; ÉYYÉvrixav, éyKpáxEiá éaxvv- oxav 8' éjti xoí; ímopEVExéoi;, ávSpEÍa- jtEpi xa; á^ía; 8é 8iKau>GÍ)vr|- JtEpi 8é xa; aipÉGEiq Kai ¿KK/vígei; GGXppOGÎ)VR|."

Cf. Stobaeus Ecl. II 7, 5 b4, p. 62, 24 W. Kai ópoíax; oxjjtEp ÍG%ÍX; xoí) Gobpaxo; xóvo; éoxiv ÍKavó; év vE-ópov;, otixco Kai f] xfj; \|A)%f¡<; ÍG%ÍX; xóvo; éaxiv ÍKavó; év xco KpívEw Kai jtpáxxEW îj pf|.

564 Themistius Or. II 27 C. EÍ 8é ai) <pf|G£ié TI; KotaxKEÍav Eivav xá) ITuGico napapáMiEW xóv paavXéa, XpÚGUiJio; pév í)pív Kai K?i£áv0r|<; oí) GDYXtopfiGEv Kai *óXov* ***EQVOQ*** qnXoGoqna; [tí] ó éK xfj; jkhkíXth; %opcx;, oí 9áoKovx£<; Eivav xfiv aúxriv ápExfiv Kai áXf|0£iav ávSpo; Kai 0EOÍ). Cf. Proelus în Plat. Tim. II 106f. oí Sé COTO xfj; Exoâţ Kai

xfiv aíxfiv ápExfiv Eivav 0EÓ)V Kai ávGpámcov £lpf|KaGi. - Cic. de leg. 125- iam

„Multe-aduce averea: oaspeţii-i cinsteşti, Şi vlaga trupească o redobândeşti" le-a modificat astfel:

„Multe-aduce averea: hetaire plăteşti, Şi vlaga trupească poţi s-o prăpădeşti." Dion Chrysostomos, *Discursuri,* VII, cap. 103 (voi. I, p. 208, 9 Arn.). De aceea, versurile acestea (Euripide, *Electra,* 428) au fost contrazise de un filozof faimos pe care, după părerea mea, nimeni nu l-ar fi putut acuza că ar căuta gâlceavă prin cele spuse împotriva lor sau prin cele scrise de Sofocle despre bogăţie, referindu-se la primele pe scurt, iar la celelalte - mai detaliat, dar nu ca noi acum, pe larg, căci el nu trata aceste chestiuni *ex tempore* şi improvizând cu toată libertatea, ci le scria în cărţi.

Despre virtute

(voi. III, p. 48)

Plutarh, *Despre contradicţiile stoicilor,* cap. 7, p. 1034d. Cleanthes spune, 563 în *Comentarii despre natură,* cum că „tensiunea este o pală de foc care, dacă se iveşte în suflet într-o măsură suficientă pentru a realiza lucrurile care ne revin, poartă numele de forţă şi vigoare". Şi adaugă, textual: „Această forţă sau vigoare, când se manifestă în situaţiile care presupun stăruinţă, înseamnă stăpânire de sine; când împrejurările cer putere de a îndura înseamnă curaj; când cer judecăţi de valoare înseamnă dreptate; iar când este vorba de alegere şi refuz se numeşte moderaţie." *Cf.* Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 5 b, p. 62, 24 W La fel cum forţa corpului depinde de tensiunea potrivită a nervilor, tot aşa forţa sufletului este tensiunea potrivită în judecată, în acţiune şi în inacţiune.

Themistios, *Discursuri,* II, 27 C. Dacă cineva ar spune că a-l compara 564 pe rege cu Apollo Pitianul e o formă de linguşire, Chrysippos, Cleanthes şi întregul neam al filozofilor din cercul stoicilor nu ar consimţi, fiindcă ei afirmă că omul şi zeul au aceeaşi virtute şi aceeaşi natură reală. *Cf.* Proklos, *Comentariu la* Timaios *al lui Platon,* II, 106f. Stoicii au susţinut că virtutea zeilor şi a oamenilor este una şi aceeaşi. - Cicero,

vero virtus eadem în homine ac deo est ñeque alio ullo ingenio praeterea.

565 Diogenes Laért. VII 92. nXeiovaţ (etvat âperaţ rj TEftapaţ) oi nepi KXeáv&nv Kod Xpúcruntov Kai 'Avrinaipov.

566 Stobaeus ecl. II 65, 7 W. âpeTfjţ Sé Kai KaKîaţ oúSév etvar pexa^i). *năvxac,* yc'P ávGptímotx; á<poppá<; é%etv ÉK (ptxjeax; npoţ áp£Tf|v, Kai oiovei TOV to)v fiptappEtcov *Xójov* é%£tv, Kaxá KXeáv&nv- o0ev *a.xt-'kt'xg* pév ovxaţ etvar ^aivamq, XEKEXOiQévxaq Sé GnouSaíotx;.

567 Diogenes Laért. VII 91 ■ StSaKTf|v TE etvar ai)Tf|v *(kéy*co Sé xnv áp£Tf|v) Kai XpiiaiTtTtoq év ici) jtpo'jTO) jtEpi uvamq <ţ)r|Gi Kai KÂ£r/.v0r|q, Kai IIo- GEtSobvtoţ év TOtţ npoTpEnTtKotţ.

568 Diogenes Laért. VII 127- Kai pfiv tfiv âpexiiv Xpwtraioţ pév ánopXriTfiv, K?i£áv0T|<; Sé ávará>p?ir|T0v, ó pév ánopXriTfiv Stá péfrriv Kai pEXayxoXtav, ó Sé ávajcópÁ.r|T0v Stá pEpaíotx; KaTaÂ.f|i|/eiq.

569 Diogenes Laért. VII 128. ápéüKEt Sé amotţ Kai Stá navTOţ %pf|G0at Tfj ápETfj, dx; oí 7t£pi KXeáv0r|v 9aaív. ávará>p?ir|TO<; yáp éüTt- Kai návroTE Tfj t|/t)%fj xpfjTat oífori TEXEÍCX Ó anouSaux;.

De affectibus (voi. III, p. 92)

570 Galenus de Hipp. et Plat. plac. V 6 (Voi. V p. 476 K., p. 456 Iu. Mueller.). xf)v pév oüv TOÍ) KXeávOotx; YVÁ>P/R|v únép TO"6 7ia0r| TtKoí) TFJŢ T|A)%f¡<; ÉK TÓ)V8E 9AÍVEG0AÍ (PRIAT TÜ)V éjtdjv.

AoytGpcx;. TÍ TCOT' éo0' O poitfiet, 0t)pé; TOÍ)TÓ por 9páaov. ©t)pó<;. <G>é y', © XoytGpé, nâv o poúXopat notetv.

Despre legi, I, 25- De fapt, virtutea este aceeaşi în om şi în zeu şi ea nu se găseşte la nici o altă făptură.

Diogenes Laertios, VII, 92. Iar Cleanthes, Chrysippos, Antipatros 565 şi discipolii lor (consideră că sunt) mai mult (de patru virtuţi).

Stobaios, *Excerpte,* II, 65, 7 W. între virtute şi viciu nu există nimic 566 intermediar. Toţi oamenii sunt împinşi spre virtute de la natură şi, după părerea lui Cleanthes, toţi, ca să zic aşa, urmează aceeaşi regulă precum în cazul hemi-iambilor: când sunt incompleţi nu au nici o valoare, dacă sunt completaţi sunt buni.

Diogenes Laertios, VII, 91- Faptul că aceasta (virtutea) poate fi 567 învăţată o spune Chrysippos în prima carte a lucrării sale *Despre scop,* o spun Cleanthes şi Poseidonios în *Protreptice*.. .[51]

Diogenes Laertios, VII, 127- Chrysippos susţine că virtutea poate fi 568 pierdută, Cleanthes în schimb afirmă contrariul. După părerea celui dintâi, virtutea poate fi pierdută din cauza beţiei sau a melancoliei; după părerea celui de-al doilea, ea nu poate fi pierdută dat fiind caracterul stabil al comprehensiunilor.

Diogenes Laertios, VII, 128. Un alt principiu susţinut de ei este 569 exercitarea permanentă a virtuţii, după cum afirmă Cleanthes şi discipolii săi. Căci virtutea nu poate fi pierdută niciodată şi înţeleptul îşi exercită tot timpul mintea, care e desăvârşită.

Despre pasiuni (voi. III, p. 92)

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* V, 6 (voi. V, 570 p. 476 K., p. 456 Iwan Miiller). Iar părerea lui Cleanthes despre partea pasională a sufletului pare să fie exprimată, spune el, în versurile: „Raţiunea: Ce-ai pofti, suflete? Spune-mi drept! Pasiunea: Să faci, raţiune, tot ce îmi doresc.

A. paoiXiKov < EÎ>TCE«;>- nXfiv opax; EÎTCOV naXw.

O. âv f/.v E7u(h)|j,â), ra-OG' oTiax; y£vf|OErai. Tauri ta dpoipaîa KXEavGotx; (PRION1 Eivai RIOGEI&BVIOQ âvcxpywţ EVSEVK- vupEva TT|V îiEpi Toi) na&NTVKOI) XFLŢ \|A)%fj<; yvd)prrv amoi), EV y£ Sf| TC£TCOÎT|K£ TOV Aoyujpov Ttt) frupCQ 8ia?L£y6p£VOV dx; frtEpOV ETEpep.

571 Galenus de Hipp, et Plat. plac. IX 1 (Vol. V p. 653 K., p. 653 Iu. Mueller.). nooEiSdmo; ... SEÎKVWIV EV xf| jtEpi JI«06)V npaypaTEÎa

SuHKoupEvotx; fipâţ iuto Tpvrâv SuvapEcov, E7u0uPR|'N.KFJ(; TE KAI 0upo£I- Soix; Kai /VOYIGTIKFIQ- TF]q SE avrriq Soqriq o NOGEI5o')VIOQ ESEV^EV EÎvav Kai TOV KX£av0r|v.

572 Galenus de Hipp, et Plat. plac. III 5 (Vol. V 332 K. p. 299 Iu. Mueller.). oii) povov yap XpvoiKKoq ăXXă Kai KX£av0r|<; Kai Zf|vcov ETolpcoţ awo TiBix/.Gi v (scil. TOÎX; 90P01X; Kai Ta; Kxmaq Kai nav0' oaa Toiaina jir/.0r| Kara TTIV KapSiav GUviaraoOai).

573 Stobaeus Florii. 6, 3 Vol. I p. 281 Hense (6, 19 Mein).
OGTiq âjii0\)pd)v (XVE%ET' aÎGXpoi) npaypaTOţ,
OMOŢ novfiGEV TOUT', Eav Kaipov MPR).

574 Sextus adv. math. XI 74. ăXXă KXeăvOriq pâv pf|TE Kara şioiv amfiv (scil. TT|V fiSovfiv) EÎvav pf|T' d^iav E%EW amiiv EV TCQ pico, Ka0an£p 8E TO K<xX,A/ovrpov Kara qrixnv pfi EÎvav.

575 Stobaeus Florii. 108, 59 Mein. o 8E Kl£dv0r|<; £TEY£ TTIV W)TCTŢV \| n)%fj<; napaXuGW.

De consolatione

576 Cicero Tuse. disp. III 76. sunt qui unum officium consolantis putent „malum illud omnino non esse", ut Cleanthi placet.

Raţiunea: Vorba ta-i poruncă, ţi-am spus-o mereu. Pasiunea: Să se întâmple-ntocmai după voia mea." *Poseidonios spune că aceste versuri sub formă de replici îi aparţin lui Cleanthes şi exprimă limpede părerea acestuia despre partea pasională a sufletului, prin dialogul dintre Raţiune şi Pasiune.*

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* IX, 1 (voi. V, 571 p. 653 K., p. 653 Iwan Miiller). Poseidonios [...], tratând problema pasiunilor, arată că noi suntem conduşi de trei facultăţi: facultatea apetitivă, cea pasională şi cea raţională. Poseidonios a arătat că şi Cleanthes era de aceeaşi părere.

Galenos, *Despre învăţăturile lui Hippocrate şi Platon,* III, 5 (voi. V, 572 p. 332 K., p. 299 Iwan Miiller). Nu numai Chrysippos, ci şi Cleanthes şi Zenon sunt convinşi de acest lucru (adică de faptul că spaimele, durerile şi toate celelalte pasiuni de acest fel se formează în inimă).

Stobaios, *Antologie,* 6, 3, voi. I, p. 281 Hense (6, 19 Mein). 573
„Cel care stăruie în dorinţa-i spre nelegiuire O va-mplini de-ndată ce se iveşte prilejul."

Sextus, *Contra învăţaţilor,* XI, 74. Dar potrivit lui Cleanthes plăcerea 574 nu este ceva conform naturii, nu mai mult decât ar fi, de pildă, o mătură, şi nici nu are vreo valoare în viaţă.

Stobaios, *Antologie,* 108, 59 Mein. Cleanthes spunea că durerea este 575 o pierdere a tensiunii sufleteşti.

Despre consolare

Cicero, *Discuţii tusculane,* III, 76. Sunt unii, printre care şi Cleanthes, 576 care socotesc că datoria celui ce consolează se mărgineşte la a arăta că ceea ce credem a fi un rău nu este de fapt unul.

577 Cicero Tuse. disp. III 77- nam Cleanthes quidem sapientem consolatur, qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod

turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam de- traxeris; alienum autem tempus docendi. et tamen non satis mihi vi- detur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum [Cleanthes] ipse fateatur.

De officiis

(vol. III, p. 134 et 172)

578 Seneca de Benef VI 12, 2. Ille, qui totus ad se spectat et nobis prodest,

quia aliter prodesse sibi non potest, eo mihi loco est, quo----------qui captivos suos, ut commodius veneant, pascit-----------multum, ut ait Cleanthes, a beneficio distat negotiatio. - cf. ib. II 31, 2. non enim în vicem aliquid sibi reddi voluit (qui beneficium dat), aut non fuit beneficium, sed negotiatio.

579 Seneca de Benef. VI 10, 2. beneficium voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati for- tuna defuisset, id aeque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit; non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse. Cleanthes exemplo eiusmodi utitur: „ad quaerendum," inquit, „et accersendum ex Academia Platonem duos pueros misi; alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca, în quibus ilium inveniri posse sperabat, percucurrit, et domum non minus lassus quam irritus redit: alter apud proximum circulatorem resedit, et, dum vagus atque erro vernaculis congregatur et ludit, trans- euntem Platonem, quem non quaesierat, invenit. ilium, inquit, lau- dabimus puerum, qui, quantum în se erat, quod iussus est fecit: hunc feliciter inertem castigabimus."

Cicero, *Discuţii tusculane,* III, 77- în schimb, Cleanthes îl consolează pe 577 înţelept, care nu are nevoie de consolare. Căci, dacă vei încerca să-l convingi pe cel ce suferă că nici un lucru care nu este ruşinos nu poate fi un rău, nu-i vei micşora aceluia suferinţa, ci doar ignoranţa. Şi pentru asemenea lecţii nu ar fi tocmai momentul potrivit. în plus, Cleanthes pare să nu fi remarcat că, uneori, suferinţa poate fi provocată chiar de ceea ce el însuşi recunoaşte a fi răul suprem.

Despre îndatoriri

(voi. III, pp. 134 şi 172)

Seneca, *Despre binefaceri,* VI, 12, 2. Cel care are în vedere numai şi 578 numai propriile interese şi ne face un bine doar pentru că altfel nu ar putea să-şi fie de folos lui însuşi îmi pare asemenea [...] celui care îşi hrăneşte sclavii doar ca să-i vândă la un preţ mai bun [...]. Este o mare diferenţă, după cum spune Cleanthes, între o binefacere şi o afacere. - *Cf. ibidem,* II, 31, 2. Căci cel care face un bine nu a urmărit să primească ceva în schimb: într-un astfel de caz, nu avem de-a face cu o binefacere, ci cu o afacere.

Seneca, *Despre binefaceri,* VI, 10, 2. Simpla intenţie nu constituie o 579 binefacere; dar, după cum intenţia cea mai bună şi mai generoasă nu

devine binefacere dacă nu e încununată de reuşită, la fel, reuşita nu devine binefacere decât dacă a fost precedată de o intenţie bună. Pentru a-ti rămâne îndatorat, nu trebuie doar ca tu să-mi fi adus un folos, ci să mi-l fi adus în mod intenţionat. Cleanthes dă un exemplu de acest fel: „Am trimis doi sclavi să-l caute pe Platon şi să-l aducă de la Academie; unul a cercetat cu atenţie întreg porticul, a trecut prin toate locurile pe unde spera că l-ar putea găsi şi s-a întors acasă obosit şi dezamăgit. Celălalt însă s-a oprit să se uite la primul saltimbanc peste care a dat şi, în timp ce se distra împreună cu alţi sclavi ca un derbedeu şi vagabond ce era, l-a găsit, iară să-l fi căutat, pe Platon, care tocmai trecea pe acolo. Noi îl vom lăuda - spune Cleanthes - pe acel sclav care a făcut, atât cât a putut, ceea ce i s-a poruncit; în schimb, pe celălalt, care, fără a face nimic, a avut noroc, îl vom dojeni."

580 Seneca de Benef. V 14, 1. Cleanthes vehementius agit: „licet," inquit, „beneficium non sit, quod accepit, ipse tarnen ingratus est, quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est et habet spo- liandi atque interficiendi voluntatem. exercetur et aperitur opere ne- quitia, non incipit. sacrilegi dant poenas, quamvis nemo usque ad deos manus porrigat." *Ex libro* TCEpt *yapxxoq.*

581 Stobaeus Florii. 28, 17 Vol. I p. 621 Hense (28, 14 Mein). KAsfcvflris e<pr| TÖV opvoovra tycor eriopKEtv rj enropKEtv, Ka0' öv öpvwt %povov. Eav pev yap oikax; opvuri dx; ETCVCEXEGCQV ra Kara töv öpKov, E-oopKEtv, Eav 8E JtpÖÖEGlV E%C0v pfl EJUTEÀ.EÌV, ETCtOpKEtV.

582 Seneca Epist. 94, 4. Cleanthes utilem quidem iudicat et hanc partem (scil. Philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec în universum componit hominem, sed marito suadet quomodo se gerat adversus uxorem, patri quomodo educet liberos, domino quomodo servos regat), sed imbecillam nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit.

583 Stobaeus Florii. 6, 4 Vol. I p. 281 Hense (6, 20 Mein). TCO0EV nox' apa ytvExat poi%d)v y£voq- EK Kpt0i6)VToq (xvSpoţ EV ouppoSiaioiq.

584 Theophilus ad. Autol. III 5 p. 119c. tr GOV ESo^E ra Zf|vcovo<; rj ra AroyEvotx; Kai KX£av0ou<;, cmoaa TCEptE%ouGtv ai ßißÄot ai)tâ)v SrSaGKOwar avOpomoßopiaq, natEpaţ pâv Ì)TO iSrcov TEKVCOV EI|/EG0ai Kai ßrßpd)GKEG0ar Kai, Er Ttq oi) ßoiiÄoiTO ij pKÄoq tt Tfiq puGEpâţ Tpo(pf]ţ <XTOppr\|/EV£v, ai)TÖV KaTEO0ÌEO0ar TÖV pfi *(payövxa;*

Seneca, *Despre binefaceri*, V, 14, 1. Cleanthes o spune mai apăsat: 580
„Chiar dacă ceea ce a primit nu este o binefacere, totuşi este nerecu- noscător acela care, chiar dacă ar fi primit o binefacere reală, nu ar fi răsplătit-o." Astfel, cel care s-a înarmat pentru a omorî şi are dorinţa de a jefui şi de a ucide este ticălos, chiar înainte de a-şi mânji mâinile.

Ticăloşia lui este pusă în practică şi se manifestă în faptă, dar nu începe cu ea. Oamenii sunt pedepsiţi pentru sacrilegiu, deşi nici unul nu reuşeşte să-şi întindă mâinile până la zei." *Din lucrarea* Despre recunoştinţă.

Stobaios, *Antologie,* 28, 17, voi. I, p. 621 Hense (28, 14 Mein). 581
Cleanthes spunea că cel care jură fie jură drept, fie jură strâmb, şi aceasta chiar în timp ce rosteşte jurământul. Căci dacă jură cu gândul de a îndeplini ce a jurat înseamnă că jură drept; dacă în schimb nu are intenţia aceasta înseamnă că jură strâmb.

Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 94, 4. Cleanthes socoteşte folositoare
582 şi această parte (adică „a filozofiei, care oferă învăţături potrivite fiecăruia în funcţie de situaţia lui particulară şi nu se referă la formarea omului în ansamblu, ci îl sfătuieşte pe soţ cum să se poarte cu soţia sa, pe părinte - cum să-şi crească copiii, pe stăpâni - cum să-şi conducă sclavii"[52]), dar şubredă dacă nu decurge din sistemul întreg şi dacă nu se cunosc principiile şi ideile de bază ale filozofiei.

Stobaios, *Antologie, 6, 4,* voi. I, p. 281 Hense (6, 20 Mein). 583
„De unde vine tagma adulterilor? De la omul care se ghiftuieşte în plăcerile dragostei."

Theophilos, *Către Autolykos,* III, 5, p. 119c. Cum îţi par tezele lui 584
Zenon, Diogenes şi Cleanthes, cuprinse în cărţile lor, care ne învaţă canibalismul, cum ar fi ca părinţii să fie fierţi şi devoraţi de propriii copii, iar dacă unul refuză sau dă deoparte vreo bucată din cumplita hrană, să fie el însuşi mâncat?

585 Sextus Pyrrh. hypot. III 199- 200. nap' fipîv pev aia%pov, pâMiov 8e Kai napavopov vEvopvaxav to xflţ âppEvopv^iaţ, napa rEppavoîţ

8E, dx; qxxGÎv, oi)K aÎG%pov-------Kai ti 0aupaGTOV, OTCOU *JE* Kai oi *ÁNB* xflţ KUviKfj; <piÂ.OGO<piaq Kai oi JiEpi TOV Kvnia Zf|vcova Kai K/a-x/.v0riv Kai XpîiGiTtTtov &8ia<popov TOOTO EÎvai qxxGiv;

586 Stobaeus Florii. 42, 2 (Voi. I p. 760 Hense).
KAKODPYOXEPOV OÎISEV SIAPO/VFIQ EGTI JIO> Âr/.Opa yr/.p *ânaxr\<ja<ja* TOV JIEJCEIGPEVOV PÎGOŢ dvanXaTTEV NPOŢ TOV OTJSEV amov.

De civitate

587 Stobaeus Ecl. II 7, 111, p. 103, 12 W. ÎKavrôç 8è Kai KÀEav&nç 7i£pi TO GnouSaîov EÎvav TTIV TCÔXW *XOJOV* fjpd)TTJG£ TOIOÛTOV. TCÔXIÇ pèv <ei> EGTW OÎKTjTT|ptOV KC/.TC/.CÎK£I)C/.C)pC/., EÎÇ Ô KaTa(p£"6yOVTaÇ EGTL 8ÎKTŢV 8OÛ- vav Kai XapEÎv, OÛK àaTEÎov 8fi nôXvç EGTÎV; *àXXà* pf)v TOVOÛTOV ÈGTW f] TCÔXLÇ OÎKTjTT|ptOV• (XGTEÎOV ap' EGTIV f] 7tÔÀ,IÇ.

588 Seneca de Tranq. An. 110. promptus compositus sequor Zenona, Cleanthem, Chrysippum, quorum tamen nemo ad rem publicam accessit, at nemo non misit.

Varia

589 Diogenes Laërt. VIII 14. ÈVÎOTE 8è Kai %a?ucôv EÎGÉnpaTTE TOÙÇ TCEpuGTapévouç (ô Zf| v a > v) ******** T5 SvSôvav pf) évo %?i£Îv, Ka0à (pTjGl KÀ£aV0T|Ç év TCO JtEpi yo.hKoi).

590 Philodemus TCEpi <piXoGÔ<pa>v Vol. Hercul. VIII col. 13, 18. K(ai KX)Eav6riç év (TÔ)I 7t£pi GT(f|Xr|)ç (d))ç ÀVOYÉVODÇ ori>Tfl(ç) pvri(povE'D)Ev Kai énavv(EÎ) Kai (piKpôv) tiGTE(p)ov év a-ÛT(ân TO'6)T(COV Ka0à)n(Ep ÊT)Ép(co)0' évicov (E)%0EGV(v) [1. EK0EGVV] (7lOl)e(ÎT)ca.

Sextus, *Schiţepyrrhoniene,* III, 199, 200. La noi dragostea dintre 585
bărbaţi este socotită un lucru ruşinos, chiar contrar legilor; în schimb, după cum se spune, la germani nu trece drept lucru ruşinos. [...] Şi ce e de mirare că adepţii filozofiei cinice şi discipolii lui Zenon din Kition, Cleanthes şi Chrysippos spun că este ceva indiferent?

Stobaios, *Antologie,* 42, 2 (voi. I, p. 760 Hense). 586
„Nimic nu e mai rău ca defăimarea. Căci pe ascuns ea îl înşală pe credul Şi naşte ura contra celui fără vină."

Despre cetate

Stobaios, *Excerpte,* II, 7, 111, p. 103, 12 W Iar cu privire la faptul că 587
cetatea e un lucru bun s-a exprimat şi Cleanthes prin următorul raţionament concludent: „Dacă o cetate e acea aşezare destinată locuirii în care se poate găsi refugiu pentru a da sau a primi satisfacţie, nu e oare o instituţie bună? Dar de fapt cetatea e chiar acest loc, deci e o instituţie bună."

Seneca, *Despre liniştea sufletului,* I, 10. Sunt gata să-i urmez fără 588
şovăire pe Zenon, Cleanthes şi Chrysippos, dintre care nici unul n-a luat parte personal la treburile publice, dar toţi le-au recomandat.

Diverse fragmente

Diogenes Laertios, VII, 14. Uneori (Zenon) percepea bani de la cei care
589 se adunau în jurul lui, ca aceştia <de teamă să nu fie puşi la plată> să nu-l mai stingherească, cum povesteşte Cleanthes în cartea sa *Despre bani.*

Philodemos, *Despre filozofi, Volumele de la Herculaneum,* VIII, col. 590
13, 18. în lucrarea *Despre stelă,* Cleanthes aminteşte *<Republica>,* atribuindu-i-o lui Diogenes, o laudă şi, puţin mai departe în aceeaşi lucrare, precum şi în altele, face o expunere a ei.

591 Athenaeus XI 467d. KXeàv&nÇ 8è ô <prXÔG0<p0Ç év Trô nepi p£TaXf|\|/Ecoç âîio xô)v KAXAGKEDAGAVTCOV (PTJGIV ôvopaa0f|vai Tf|v TE ÔTpÎKÂEtov kÎ)- XtKa Kai TT|v ÀEtvràSa. - ib. 471 b. KÀEavôriç 8' év Trô 7i£pi p£TaXf|\|/£coç GuyypàppaTt <pr|Gt „Ta TOÎVUV Ei)pfipaTa Kai ÖGa Toraina, ETV Kaxa/vOiTir/. èaxi, oîov ©ripÎKÀEtoç, ÀEtvràç, "iqnKpcraç. Taina yàp jcpô- TEpOV GDVtGTÔpEt TOÙÇ EÛpÔVTaÇ, (patVETat 8' ETI Kai VÖV. EÎ 8è pfl 7101EÎ TOÛTO, pETapEpXriKoç âv EIT| pvKpov Totfvopa. akXà, KaGànEp £Î'pr|Tat,
oi)K EGTW NVGTEÛGAV TO) TU%ÔVTT."

Spuria

592 Certamen Homer, et Hesiod. P. 4, 18 ed. Nietzsche (în act. societ. philol. Lips. tom. I fasc. 1). 'EUàvtKoç pèv yàp Kai KÀEàv&nç Mar-ova XéyouGtv (rampa 'Opipou).

Cf. Procl. vit. Horn. ap. Gaisford. Hephaestion p. 516: oi pèv oi)v Epupvaîov airrov àraxparvôpEvor Marovoç pèv rartpoç XéyouGtv Etvar. - ib., p. 517- Marova yàp <paGt (seil. 'EUàvtKoç Kai ÀapàGTriç Kai OEpEKiiSriç) töv 'Opipou rampa.

593 [Porphyrius, vit. Pythag., 1, 2. KÀEàv&nç év Trô népratcp Trôv puGtKrôv Eupov, éK Tripot) Tfjç Eupraç (seil. Mnesarchum, patrem Pythagorae). GVToSEraç 8è KaTaÂ.afk>i)Gr|ç xoiiç Zaptouç npoGn^Ewavra tov Mvf|Gap- %ov KaT' épnoprav pETà GÎTOU Tfj vf|Gcp ànoSôpEvov Ttpr|0fjvat noXrTEra. IluGayôpou 8' éK raxtScov eiç *nàaav* pr/.0r|Gi v ovtoç EÜqnKiiiç, tov Mvf|Gap%ov àjtayayEiv aÜTÔv eiç Tiipov, éKEÎ 8è toïç XaXSarorç GDGTàvra pETaG%Etv toïjtwv éni Jt/aûov jH)tf|Gat, éraxvEMJôvra 8' eiç tt|v 'Icovrav évT£i)0£v tov ITuGayôpav Jtporaiv pèv ®£p£ki)5ri Trô Ztjpiq) opt/vf|Gat, ÔEÜTEpov 8' 'EppoSàpavTr Trô Kp£o<pu?i£up év Xr/.po) fiSri yripr/.GKOVTi. *'kbft'x* 8' ô N£àv0r|ç àUouç EÎvar or tov rartépa aütoü Tuppr|vöv àraxparvovTat Trôv ttiv Afjpvov éra)tkt|GàvTcov, évT£Î)0£v 8è KaTà Jtpr/.çtv eiç Xr/.po v éMJôvra KaTapEÎvar Kai àGTÔv yEvéofiar. JÛéov- toç 8è Toi) Mvr|Gàp%ou eiç ttiv 'PtaWav GupnXEÜGavTa tov ITuGayôpav véov övTa KoprSfj G<pô8pa owav EÛSatpova Kai tô0' ikrapov eiç amriv r/jtoJÜEÎiac/.i. kataxéyer 8' airnri) Kai àÔE^upoùç Siio, EüvoGTOV Kai

Athenaios, XI, 467d. Filozoful Cleanthes, în lucrarea sa *Despre* 591 *schimbare,* spune că potirul se numeşte Terikleios şi Deinias, după meşterii care l-au făurit. - *Ibidem,* 471b. Cleanthes, în lucrarea sa *Despre schimbare,* spune: „Aşadar invenţiile şi toate cele asemenea lor care ne-au rămas, cum ar fi Terikleios, Deinias şi Iphikratis. Căci aceste denumiri îi evocau la început pe cei care le-au născocit, ca de altfel şi acum. Dacă n-ar fi aşa, numele ar fi puţin schimbat. Dar, după cum am spus, nu trebuie să credem că numele s-ar datora întâmplării."

Fragmente incerte

întrecerea dintre Homer şi Hesiod, p. 4, 18 ed. Nietzsche (în *Acta* 592 *Societatis Philologae Lipsiensis,* voi. I, fasc. 1). Căci Hellanikos şi Cleanthes spun că (tatăl lui Homer) a fost Maion. *Cf.* Proklos, *Viaţa lui Homer,* la Gaisford, *Hephaestion,* p. 516: Unii, arătând că este născut în insula Smyrna, spun că tatăl lui Homer a fost Maion. - *Ibidem,* p. 517- Căci Hellanikos, Damastes şi Phe- rekydes spun că Maion a fost tatăl lui Homer.

[Porphyrios, *Viaţa lui Pitagora,* 1,2. [...] Cleanthes, în cartea a V-a 593 a lucrării sale *Mythica,* scrie că (Mnesarchos, tatăl lui Pitagora), era sirian, născut la Tyr, în Siria. Odată, fiind lipsă de grâne în Samos, Mnesarchos a plecat pe mare spre insulă cu intenţia de a face comerţ cu grâu; ca urmare, a fost răsplătit cu dreptul de cetăţenie. întrucât încă din copilărie Pitagora era înzestrat pentru toate ştiinţele, Mnesarchos l-a

dus la Tyr, unde l-a încredinţat chaldeenilor, în preajma cărora tânărul dobândi multe cunoştinţe. Se întoarse apoi în Ionia, unde urmă mai întâi şcoala lui Pherekydes sirianul, iar apoi, în Samos, pe cea a lui Hermodamas, discipol al lui Kreophylos, aflat în pragul bătrâneţii. Dar, spune Cleanthes, potrivit altora, tatăl lui Pitagora ar fi fost unul dintre acei tirenieni care au colonizat insula Lemnos; şi, mergând el odată la Samos cu treburi, a rămas acolo şi a dobândit cetăţenia. Pitagora, care îl însoţise pe Mnesarchos în călătoriile lui în Italia, s-a întors mai apoi pe aceste meleaguri, care

Tupprivov NPECJPDTEPODŢ. - Clemens Alex., Strom., I, p. 129 S. d>; 8E NEav0r|; E-upio; rj T-upio; (fuit Pythagoras). -Theodoret., Graec. aff. cur., I, 24 p. 11, 13 Ra. o 8e NEav0r|; Tupiov (ITuOayopav) ovopa^Ei.]

594 [Pseudo-Plut., de Fluviorum nominibus, V, 3- napaKEvtai 8' [aire©] TO KaDKaavov opo;- EKa^EiTO 8E TO npoTEpov BopEou KOITTI 8I' amav TOiamtŢV. Bopăa; 8i' EpcoTiKTjv Envfroplav Xi6vr|v ocpraxaccţ, TTIV 'ApK- Totipou froyaTEpa, KaTiyvEyKEv EI'; Twa Xapov, NupavTryv KataropEvov, Kai EyEvvriaEv EK TTI; 7ipo£ipr|pEvr|; wov "Ypnaica, TOV SvaSE^apEvov "I Ivi6%o\) TTJV paai/vEÎav. p£Tcovopao0T| 8E TO opo; KOÎTTI BopEou. npoari- YopE-u&n 8E KaiiKaGo; 8va TCEpiGTaGW TOIAMRIV. pETa TTIV yvyavTopa- %iav Kpovo;, EKKÀAVMV TOC; *Aioq ămiXăq,* E<puy£v EI; TTIV ¿KpobpEiav BopEOD KOÎTTiq, Kai EÎ; KPOKOSEV^OV pETapop<po:>0Ei; <E?ia0£v- O 8e ripopr|0Ei)q> Eva T6)V Ey%copicov novpEva, Ka-DKaaov, avaTapobv, Kai KaTavofiaa; airan") TT|V 8ia0£GW T6)V GJiÂr/.y%vo)v, EIJCEV *o\)* paKpav EÎvav Toi); no^Epiou;. o SE ZEU; EnupavEi; TOV pâv naTEpa 8f|Ga; TCXEKTCQ Epicp KaTETapTapcoGEv• TO 8' opo; EI; Tipfjv TOI) ranpEvo; Ka-6- KaGOV pETOVopaGaţ, 7tpoGE8r| G£v am© TOV Ilpopr|0Ea Kai fivayraGEv amov i)7T6 GNXAYXVO9DYOT) OCETOÎ) paGavi^EG0ai, OTI 7tapr|v6pr|GEV EI; Ta GJiÂr/.y%va, dx; ÎGTopEÎ K/AX/.v0RI; EV *J* 0Eopa%ia;.]

595 [Pseudo-Plut., de Fluv, V, 4. yEvvcara 8' EV amâ) (Caucaso) poTavri Ilpopfi0Evo; KaXoDpEvri, rjv Mf|8Eia GuWiâyouGa Kai XEvoTpvpowa npo; dvTvna0EÎa; Toi) jtaTpd; E%pf|GaTO, Ka0d>; ÎGTopEÎ o ai) TO; (scil. Clean thes).]

596 [Pseudo-Plut., de Fluv, XVII, 4. yEwcaai 8' EV amâ) (Taygeto) poravri KaXoDpEvri XapvGia Tjv <ai> yovaiKE; Eapo; âp%opEvou TOI; Tpa %f|?ioi; nEpvanTODGV Kai \MT> TCOV <xv8pâ>v Gt)pna0EGTEpov ayajtâ)VTai- Ka0d>; iGTopEÎ KLEAVORI; EV *a* TCEpi opâxv.]

erau deosebit de prospere şi atunci. Cleanthes îi atribuie şi doi fraţi mai mari, anume pe Eunostos şi pe Tyrrhenos. - Clement din Alexandria, *Stromatele,* I, p. 129 S. Potrivit lui Neanthes, Pitagora era din Siria sau din Tyr. - Theodoretos din Cyr, *Vindecarea de bolile greceşti,* I, 24, p. 11, 13 Ra. Neanthes îl numeşte Pitagora din Tyr.]

[Pseudo-Plutarh, *Despre numele râurilor,* V, 3- Lângă el se înălţa mun-
594 tele Caucaz, care înainte se numea „Patul lui Boreas" din următorul motiv: Boreas, cuprins de dragoste pentru Chion, fiica lui Arktouros, o răpi şi o duse pe o înălţime numită Niphantes, iar Chion, cea amintită

mai sus, dădu naştere unui fiu, Hyrpax, care La urmat la domnie pe Enioch. De aceea muntele a fost numit „Patul lui Boreas". Apoi îşi luă numele de Caucaz dintr-o altă întâmplare: după lupta giganţilor, pentru a se feri de ameninţările lui Zeus, Kronos se refugie pe creasta „Patului lui Boreas" şi aici, transformat în crocodil, <se ascunse. Dar Prometeu>, omorând un cioban din acele locuri pe nume Caucaz, după ce îi examină măruntaiele, spuse că duşmanii nu erau departe. Atunci îşi făcu apariţia Zeus, care, legându-şi tatăl cu o funie straşnică, îl coborî în Tartar. Iar după ce îi dădu muntelui, în onoarea ciobanului, numele de Caucaz, îl legă acolo pe Prometeu şi îl supuse torturii, punând un vultur să-i mănânce măruntaiele, întrucât încălcase legea privind examinarea măruntaielor, după cum ne povesteşte Cleanthes în cartea a III-a din lucrarea *Teomahia.]*

[Pseudo-Plutarh, *Despre numele râurilor,* V, 4. Creştea pe Caucaz o 595 iarbă numită „iarba lui Prometeu", pe care Medeea, după ce a cules-o şi a pisat-o, a folosit-o ca leac împotriva vrăjmăşiei tatălui ei, după cum povesteşte tot el (adică Cleanthes).]

[Pseudo-Plutarh, *Despre numele râurilor,* XVII, 4. Pe Taygetos creştea 596 o iarbă numită Charisia, pe care femeile, la începutul primăverii, o puneau la gât şi astfel erau iubite cu mai multă pasiune de bărbaţi, după cum povesteşte Cleanthes în cartea întâi a lucrării *Despre munţi.]*

CLEANTHIS APOPHTHEGMATA

597 Diogenes Laert. VII, 169- 90001 8e Kod 'AvTvyovov amor) nt)0ea0av ovxa (XKpoaTfiv, 8va ti (xvtXei; tov 8' eitcevv „dvTM> yap povov; tí 8'; or)%v <jkr/.jito); tí 8'; ouk apSco; kai *năvxa* nov© ^uogoqhaq EVEKa." Kav yap o Zf|v©v amov guveyupva^ev eiţ touto, Kav ekeXedev opoXov (p£p£vv draxpopâţ. - Plut. de vitand. aere alieno 7, 5 p. 830c. KX£dv0r|v 8e o 'A VTÎyovoq fipdna, 8va xpovou 0£aadp£vo<; ev xaig 'A0f|vav<; „dÂevq etv, KXEavGEţ"; „dÂ.©, <pr|avv, © paavXEÎ), o nov© EVEKa toi) Zfivcovoţ pf) dnoaTfivav pr|8E 9vX0G09va<;."

598 Diogenes Laert. VII 171- npoKpvvcov 8e tov ¿amor) pvov tou t©v Jt/vOt)GÎo)v, eXeyev, ¿v cjcpavpv^orxjvv ekevvov ttiv GKÂripr/.v Kav aKapnov ama; Epyd^eG0av, aKdnxcov.

599 Diogenes Laert. VII 170. Kav okcontopevoţ wra t©v <n)ppa0r|t©v tivev- %eto, Kav ovoq r/.Kotxov npoae8e%eto, ***Xejiov*** *amoq* povoţ SrivaaGav paaxa^Evv to Zf|v©vo<; (poptvov.

600 Diogenes Laert. VII 171 ■ Kav tcote ovEvSv^opEvoţ dx; SevXo; „8vd touto, evtcev, oXvya apapTav©."

Diogenes Laert. VII 174. ovEvSvaavToţ am© Tvvoţ ei<; to ynpa<; „Kdyd), £ (pr|, dnvEvav poriÂopoa- orav 8e 7tavTa%60£v âpamov tr/taivovta 7t£- pvvoâ) Kav Ypr/.cpovTa Kav ăvayv vo'xjkovxa, itr/./av pâv©."

602 Diogenes Laert. VII 171- noUaKvţ Se Kav ¿am© ¿tcetcXtittev- ©v arowaţ 'ApvaT©v „tvw, £911, ¿ra7i?if|tt£v<;;" Kav 05 yEXaaaţ „npEapmri, 9riav, noXvdţ pâv e%ovtv, voi)v 8e pfi."

603 Diogenes Laert. VII 173- Z©GV0EOU TOU NOVRITOU EV 0£aTp© Einovroţ npoţ amov napovTa,

APOFTEGMELE LUI CLEANTHES

Diogenes Laertios, VII, 169- Se mai spune că odată Antigonos, în 597
timp ce-i audia prelegerile, l-a întrebat de ce scoate apă, la care Cleanthes i-a răspuns: „Scot apă? Doar atâta fac? Cum aşa? Nu sap grădina? Cum? Nu o ud? Şi nu fac totul de dragul filozofiei?" Căci şi Zenon îl pregătea pentru acestea şi i-a cerut să-i aducă un obol din salariul lui. - Plutarh, *Despre evitarea împrumutului bănesc*, 7, 5, p. 830c. întâlnindu-l pe Cleanthes prin Atena, după ce nu-l mai văzuse un timp, regele Antigonos îl întrebă: „Macini încă, Cleanthes?" „Sigur că macin, o, rege", răspunse el, „şi fac asta ca să nu-l părăsesc pe Zenon şi nici filozofia".

Diogenes Laertios, VII, 171- Socotea viaţa sa mai bună decât cea a 598
bogaţilor şi spunea: „în timp ce aceştia se joacă cu mingea, eu muncesc săpând pământul tare şi arid."

Diogenes Laertios, VII, 170. El suporta zefiemelile colegilor săi şi 599 nu-i păsa că-l numeau măgar, spunând că numai el este în stare să ducă povara lui Zenon.

Diogenes Laertios, VII, 171- Fiind certat odată pentru lipsa lui de 600
îndrăzneală, a răspuns: „Din această cauză comit puţine greşeli."

Diogenes Laertios, VII, 174. Unuia care îi reproşa vârsta înaintată, 601 i-a
răspuns: „Şi eu aş vrea să plec din viaţă, dar, când văd că sunt sănătos în general şi că mai pot încă scrie şi citi, rămân mai departe în viaţă."

Diogenes Laertios, VII, 171-De multe ori se mustra singur. Ariston, 602
auzindu-l odată, l-a întrebat: „Pe cine ocărăşti?", iar el i-a răspuns râzând: „Pe un bătrân cu părul alb, dar fără minte".

Diogenes Laertios, VII, 173- Când poetul Sositheos, la teatru, a spus de
603 faţă cu el: „Sminteala lui Cleanthes îi mână ca pe boi", n-a schiţat nici

otiţ f] KXedvGouţ pcopia ßor|?iaT£i, epevvEv eni Tamoi) G%f|paTO<;. £9' q> dyao0£VT£<; oi dKpoaxai, TOV pâv EKpOTTIGaV, TOV 8e XO)GÎ0EOV Ei;Eßa?lOV. pETOtyi VOXJKO VT« 8e a-ÜTOV E7li Tfj XoiSopia 7ip0GfiKaT0, EÎ7HBV aTonov Eîvai, TOV pâv Avovwov Kai TOV 'HpaKMa 9?a)apoupEvou<; imo TOOV TCOTR|Tâ)v pf) öpyi^£G0ai, awov 8E ETC! Tfj tdxowţi ßXaG9T|pia 8w%£paÎV£lV.

604 Stobaeus Florii. 7, 54 Vol. I, p. 325 Hense. Ktedvern; mo y?id)TTr|<; 0LKOU<; am© yEVOpEVOD Tf)v Tp09f)v 01JK âSwaTO 7iapa7l£p7lEVV- (Bţ SE pâov EO%£ Kai 6 iaTpoţ amâ Tpo<pnv npoafiyayEv „Gli 8E pE, £911, ßo-u^Ev fîSri TO *nXsov* Tfj; 65oi) KaTavwavra dvaGTpapEiv, EÎTa *waXiv* E£, wtap- %fj<; Tf)v amfiv Ep%Eo6av"; Kai E^fjX0Ev TOÎ) ßiou.

605 Diogenes Laert. VII 171 ■ EÎTCOVTO; 8E TWO; 'ApKEGÎXaov pfi TCOIEÎV Ta Säovra „rarÖGai, £911, Kai pf) \|/Ey£. EÎ yap Kai Xoya TO KaöfjKov dvaipEÎ, TOÎ; yow Epyovţ amo TIGEÎ." Kai 6 'ApKEGÎXaoţ ,,oî) KoXaKEÎiopai", 9T|GÎ. npoţ ov 6 KXEDV&NŢ „vai, £911, GE KoXaK£Î)CQ, 9dp£voţ *âXXa* pâv Â-EyEIV, ETEpa 8E TCOIEÎV."

606 Diogenes Laert. VII 173- εXεγε 8ε Kai τοῖχ; εκ τοΐ) nεputatou öpovov τv 7idG%£w Taîț /vijpaiq, aî *κojμc*, 90εγ^ap£vav aînrov oi)κ r/.KoixmGi.

607 Cicero, Tuse. disp. II 60. e quibus (seil, philosophis) homo sane levis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore dedoctus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso în eiulatu clamitabat falsa esse ilia, quae antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset, respondit: „quia si, cum tantum operae philosophiae dedissem, dolorem tarnen ferre non possem, satis esset argumenti malum esse dolorem, plurimos autem annos în philosophia consumpsi nec ferre possum: malum est igitur dolor." tum Clean them, cum pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse:

un gest. Publicul, plin de admirație, l-a aplaudat, iar pe Sositheos l-a gonit din teatru. Iar cum acesta a regretat mai apoi incidentul, Cleanthes i-a primit scuzele pentru jignire, spunându-i că ar fi absurd ca el să se supere din pricina unei insulte întâmplătoare, atâta vreme cât Dionysos și Herakles nu se supără atunci când sunt ridiculizați de poeți.

Stobaios, *Antologie,* 7, 54, voi. I, p. 325 Hense. Din cauza unei răni 604 pe limbă, Cleanthes nu putea să înghită mâncarea; când se simți mai bine, medicul îi dădu din nou voie să mănânce, dar Cleanthes spuse: „Tu vrei să mă întorc înapoi, tocmai acum, când am făcut o mare parte din drum, și s-o iau din nou de la capăt?" Și astfel și-a sfârșit viața.

Diogenes Laertios, VII, 171- Unuia care spunea că Arkesilaos nu 605 face ceea ce trebuie, i-a spus: „încetează, nu-l mai critica. Căci, dacă în discursuri neagă existența îndatoririlor, prin fapte o afirmă." Iar când Arkesilaos i-a spus: „Lingușirea nu-mi face plăcere", Cleanthes i-a răspuns: „Da, te lingușesc, vezi bine, arătând că una spui și alta faci".

Diogenes Laertios, VII, 173- Spunea că peripateticilor li se întâmplă 606 același lucru ca și lirelor, care, deși scot sunete dulci, nu se aud pe ele însele.

Cicero, *Discuții tusculane,* II, 60. între acești filozofi, Dionysios din 607 Heraklea, om cu un caracter foarte slab, după ce a învățat de la Zenon să fie curajos, a uitat din princina durerii tot ce învățase. în timpul unei crize de rinichi, striga printre vaiete că e fals tot ce spusese el însuși înainte despre durere. Iar când Cleanthes, colegul său de școală, îl întrebă ce l-a făcut să-și schimbe părerea, îi răspunse: „Dacă eu, după ce aș fi dedicat mult timp filozofiei, totuși nu aș putea suporta durerea, aceasta ar fi o dovadă suficientă că durerea e un rău. Or eu am studiat mulți ani filozofia, și totuși nu pot suporta durerea; deci durerea e un rău." Atunci Cleanthes, bătând cu piciorul în pământ, ar fi rostit, se spune, un vers din *Epigonii*[53]*:*

Audisne haec, Amphiarae, sub terram abdite? Zenonem significabat a quo ilium degenerare dolebat.

608 Stobaeus Floril. 82, 9 Mein. = Eel., II, 2, 16. KXeavGrn; epcoTobpevo^ 8ta τ*! napa* roiq *apyaxoxq* of) *nohM>)*|>

<piA.c>GO<pr|GdvTo:)v opoq nXEtotx; 8veXap\|/av rj vuv ,,ort, EtnE, TOTE pev epyov fiGKEvto, vuv 8e *Xoyoq."*

609 Diogenes Laert. VII 172. peipondcp HOTE 8ta?i£y6p£vo<; ETCUGETO, EÎ aîoOdvETat- roi) 8' EmvEwavTOţ „Sta TÎ OW, EÎTCEV, ÂYO) oi)K aîoOavopat ÖTI aioOavri;"

610 Diogenes Laert. VII 172. âpopEvou Ttvoţ, TÎ imoTt0£o0at 5EÎ TCQ DUO „TO TFIŢ 'LDIEKTPAŢ, E<pr|, aîya aîya XETCTOV *î%voq."* (Eurip. Orest. 140)

611 Musonius ap. Stob. Eel., II, 31, 125 p. 243, 1 Wachsm. ij oi) Toromoţ *naiq* EKEÎVOI; 6 AR/.KO)v, *dq* KXEOVÖTIV TÖV 9iÂt)Goqx)v iportr|GEV, EÎ dyaööv 6 TC6VO<; EGTÎV; OIJTO) yap EKEÎVO<; 9«ÎVET«I 9Î)GER JIEQN)KO>Ţ KOJMC, KAI TEGpappEvoţ EU npoţ dp£TF|v, GXJTE Eyytov EÎvar vopt^Etv TOV TCOVOV TFIŢ T<xya0oi) 9-ÜGEOX; ij TFIŢ TOÎ) KaKoi)- öq y£ dx; öpoXoyoupEvou TOU pfi KaKov imdp%£tv aira'tv, EÎ dyaGov Tuy %av£t div EnuvGavETO. Ö0£v Kai 6 K/VER/.V0R|Q dyao0£î<; Toi) jtaiSöq EÎTCEV apa npoţ airtov „atpaTOţ EÎ; dyaGoîo, <prXov TEKO<;, oî' dyopEUErţ (Horn. Od. 8 611)." - Diogenes Laert. VII 172. AdKcovoţ Tvvoţ EÎTCOVKX;, ort 6 TCOVO<; dyaGov, 8ta%u0£t<; (prjcyrv „atpaTOţ EÎ; dyaGoîo, <ptXov TEKO<;."

612 Stobaeus Eel., II, 31, 63 Wachsm. KX£av0T|<;, ETatpou anrEvar pEUov- XOQ Kai ¿POTCÜVTOQ, *Tubq äv* riiaGTa apapTavor, EIJCEV, „E! nap' KK«GT« d>v npaTTon; SOKOVTH; EpE napEtvar." - Cf. Zeno apoph. 42 Maxim. Gnom., 5, p. 189, 1 R.

„Auzi tu aste vorbe, Amfiaraos, tu, cel din mormânt?" Se referea la Zenon, mâhnit că un discipol de-ai lui decăzuse într-atât. Stobaios, *Antologie,* 82, 9 Mein. = *Excerpte,* II, 2, 16. întrebat fiind [608] din ce motiv în vechime erau mai mulţi filozofi străluciţi decât în prezent, deşi pe atunci erau puţini cei care se ocupau cu filozofia, Cleanthes răspunse: „Pentru că pe atunci se practica acţiunea, iar acum, cuvântul."
Diogenes Laertios, VII, 172. Odată, stând de vorbă cu un tânăr, l-a [6°9] întrebat dacă înţelege. Când acela i-a răspuns afirmativ, i-a spus: „De ce, atunci, eu nu înţeleg că tu înţelegi?"
Diogenes Laertios, VII, 172. Cuiva care îl întrebase ce lecţie ar trebui 61° să-i dea fiului său, Cleanthes i-a răspuns printr-o vorbă a Electrei: „Tăcere, tăcere, şi pasul uşor să vă fie" (Euripide, *Oreste,* 140).
Musonius, la Stobaios, *Excerpte,* II, 31, 125, p. 243, 1 Wachsmuth. [611] Nu era oare aşa acel băiat spartan care l-a întrebat pe filozoful Cleanthes dacă munca este un lucru bun? Căci acela pare să fie de la natură bine înzestrat şi predispus la virtute, întrucât consideră munca mai apropiată de natura binelui decât de cea a răului: fiindcă de fapt recunoaşte că munca nu e ceva rău, de vreme ce întreabă dacă e un lucru bun. De aceea şi Cleanthes, plin de admiraţie faţă de copil, îi spuse: „Văzându-te cum vorbeşti, copilul meu, tu eşti de viţă nobilă" (Homer, *Odiseea,* IV, 611). - Diogenes Laertios, VII, 172. Unui

lacedemonian care spusese că munca-i un lucru bun i-a zis, radiind de bucurie: „Copilul meu, tu eşti de viţă nobilă."

Stobaios, *Excerpte*, II, 31, 63 Wachsmuth. Unui prieten care era pe 612 punctul să plece într-o călătorie şi care îl întrebă cum ar putea să greşească cât mai puţin, Cleanthes îi spuse: „<Vei reuşi> dacă de fiecare dată când vei face ceva îţi vei închipui că eu sunt de faţă." - *Cf.* Zenon, *Apoftegme*, 42, Maxim Mărturisitorul, *Gnomologia*, 5, p. 189, 1 R.

613 Diogenes Laert. VII 172. <pr|Gi SE O 'EraTcov ev Tai; xpeloaţ, £Î)p6p90U peipaKÎOD EÎTCOVTO; „EÎ O EÎ; TTIV YAGTEPA TOTCTCQV YOCGTPL^EL, KAI O EÎ; TOÌX; ptpoîx; TIOTTCQV pripl^EV," E9T1 „ai) pâv TOÌX; Siapripujpoîx; E %E, pEipr/.Kiov. al 8' *ăvaXoyox* qxm'oa *xă ăvăXoja* oî) *năvxmq* aripaivowv TCpdypaTa."

614 Plutarchus Ale. 6. 'O pâv oSv KlEav&nţ *EXEJE* tov âpobpEvov 1)9' ¿amoi) pâv EK T6)v O)TO)v KpaTei aflai, TOI; 8' dvTEpaaTaîţ noXXăţ Xapdţ jtapE- %EVV dGÎKTOUţ Eamco, TTIV yaaTEpa *XEjmv* Kai xd aîSoîa Kai TOV Âaipov.

615 Stobaeus Florii. 33, 8 (Voi. I, p. 679 Hense). GvcondbvToţ TOÌ) KXEavGoDţ, etceî ti; opri „TÎ avydţ; Kai pf)v fi8i) TOÌ; 9ÎX0K; opvlEÎv," „f]8"6, opri, *ăXX'* oaco fiSiov, ToacoSE pâWiov amoi) TOÌ; 9U10K; napa%co- priTEOV."

616 Diogenes Laert. VII 174. npoţ SE TOV povf|pr| Kai Eaurâ Xa?\XN)VTA „oi) 9a-6Xcp, E9T1, dvGpdmco XaXEÎţ."

617 Stobaeus Florii., 95, 28 Mein. KX£av0T|<; EpcoTobpEvoţ *Tirng ăv* Ti; EÎ'TI NTAROAUX;, EÎTCEV „EÎ TOOV Erafrupidbv EÎTCEV EÎ'TI nEvriţ."

618 Diogenes Laert. VII 173- *XE^ETCCI* SE, 9aaK0VT0<; amoi) Kaxa Zf| vcova KATAXRITCTOV EÎvav TO fiGoţ E£, EÎ'Souţ, vEaviaKotx; TWAŢ EmpanâXotx; dYaYEÎv npoţ amov KÎvavSov EGK?iTipaYCOY'I|J-EVOV Ev di;ioî)v r/.jHxpaivEGflai îtEpi Toi) fiGotx;- TOV SE Svanopo'DpEvov KEÂeijGai draivai TOV avGpconov. dx; SE dnubv EKEÎVO; EnTapEv „E%cq, EÎTCEV, amov," O KXEDVERI; „paXaKoţ EGTV." Cf. Zeno n. 204 et Dio Prus. or. XXXIII § 53, 54, *qui de Chrysippo Tarsi* (wv yr/.p EVGoSE SEWGOV TIV« XEYOWV etc.) *eadem narrat.* Cf. Voi. II, n. 10a.

Diogenes Laertios, VII, 172. Scria Hekaton în *învăţăturile* sale despre 613 un tânăr frumos care spunea: „Dacă atunci când cineva loveşte în pântece *(gaster)* se zice că *„gastrizei"*, atunci rezultă că unul care loveşte în coapse (*imeroi), „merizei*" (divide). La care <Cleanthes> i-a răspuns: „Iar tu, tinere, să ai parte de împerecheri (*diamerismous)*| Cuvintele care sună asemănător nu înseamnă întotdeauna şi lucruri

Plutarh, *Viaţa luiAlcibiade*, 6. Cleanthes spunea că pe cel iubit trebuie 614 să îl domini prinzându-i urechile, lăsându-i pe rivali să-l apuce de alte părţi ale corpului, de neatins pentru filozof, cum sunt pântecele, părţile ruşinoase şi gâtul.[55]

Stobaios, *Antologie,* 33, 8 (voi. I, p. 679 Hense). Odată, pe când 615
Cleanthes stătea fără să scoată o vorbă, cineva îl întrebă: „De ce taci?
Doar e plăcut să discuţi cu prietenii!". „E plăcut", spuse el, „dar cu atât mai plăcut este să laşi loc prietenilor".

Diogenes Laertios, VII, 174. Unui om singuratic care vorbea singur: 616
„Nu vorbeşti cu un om rău."

Stobaios, *Antologie,* 95, 28 Mein. Fiind întrebat cum ar putea cineva 617
să ajungă bogat, Cleanthes răspunse: „Dacă ar fi sărac în dorinţe."

Diogenes Laertios, VII, 173- Se povesteşte că, în timp ce Cleanthes 618
susţinea părerea lui Zenon potrivit căreia caracterul moral al unui om se poate cunoaşte după înfăţişarea sa, câţiva tineri glumeţi i l-au adus pe unul desfrânat, dar înăsprit de munca grea a câmpului şi l-au întrebat ce părere are despre caracterul acestuia. Aflat în încurcătură, Cleanthes i-a cerut omului să plece: acesta, în timp ce se depărta, a strănutat. Atunci Cleanthes spuse: „L-am prins, e un om molatic." *Cf.* Zenon, nr. 204, şi Dion din Prusa, *Discursuri,* XXXIII, cap. 53, 54, *care povesteşte aceleaşi lucruri despre Chrysippos din Tarsos. Cf.v* ol. II, n. 10a.

619 Arrianus Epict. diss. IV 1, 173- 7iapa5o^a pèv ïacoç <paaiv oi <pi? iÔG0<p0i, K«0r/.jiEp Kai ô KXeàvGriç efor/ev, oi) pfiv *napa/Mja.* Cf. Zeno n. 281.

APPENDIX

Fragmenta Cleanthis ad singulos libros relata

1. 'ApxoaoXoyia (ind.).
2. Avaxpvprôv Siio (ind.).
3- 'EPCOTVKFI TÉ%VT| (ind.). Cf. n. 585-
4. "HpaK?i£ÎTOU é^riYriaEvç xéaaapa (ind.). Cf. n. 519-
5. ITepi àYCOYfIÇ (ind.).
6. ITepi orio0f|G£a>ç (ind.). Cf. n. 484. 7- ITepi àpetrôv (ind.). Cf. n. 564-569-

8. nepi àxôpcov n. 493 .*fartasse* = npoç AripÔKpvtov (ind.). 9- ITepi paai/vEÎaç (ind.).

10. nepi po-oXfiç (ind.).
11. ITepi YTŒVTCÜV (ind.).
12. Ilepi ropYÎrarot) (ind.).

13- nepi SvaXeKTVKfjç (ind.). Cf. n. 488.
14. nepi 56^iç (ind.). Cf. n. 559. 560.
15- nepi éXeuGepiaç (ind.).
16. nepi émaTfipriç (ind.). Cf. n. 590 adn.
17- nepi epcûtoç (ind.).
18. nepi ei)pot)Xiaç (ind.).
19- nepi eixpu'i'aç (ind.).

1. nepi riSovfjç (ind.). n. 530. 552. 558.
2. nepi Gerôv (ind.). n. 543.
3. nepi iSicov (ind.). 23- nepi KaÀâv (ind.).

24. nepi KaTriYopripaxcov (ind.). n. 488. 25- nepi peta?ii|\|/ecûç n. 591 -
26. nepi vôpcov (ind.). 27- nepi ôppfîç (ind.).

Arrianos, *Disertaţiile lui Epictet,* IV, 1, 173- Filozofii spun, poate, 619 paradoxuri, precum spunea şi Cleanthes, dar nu absurdităţi. *Cf.* Zenon, nr. 281.

APENDICE

Fragmentele lui Cleanthes raportate la fiecare scriere în parte

1. Antichităţi-,
2. *Disertaţii,* în două cărţi;
3. Despre arta de a iubi-, n. 585
4. *Interpretări la Heraclit,* în patru cărţi; n. 519
5. Despre educaţie;
6. Despre senzaţie; n. 484 [1-4]
7. Despre virtuţi; n. 564-569
8. Despre atomi; poate = *Contra lui Democrit,* n. 493
9. Despre regalitate;
10. Despre sfat;
11. Despre giganţi;
12. Despre Gorgyppos;
13- *Despre dialectică;* n. 488
14. *Despre glorie;* n. 559; 560
15- Despre libertate;
16. *Despre ştiinţă;* n. 590
17- Despre dragoste;
18. Despre sfatul cel bun;
19- Despre buna înzestrare naturală;
20. *Despre plăcere;* n. 530; 552 [1-3]; 558 [1-3]
21. *Despre zei;* n. 543 [1-2]
22. Despre proprietăţile esenţiale; 23- *Despre lucrurile nobile;*
24. Despre predicate; n. 488
25. *Despre schimbare;* n. 591 [1-2]
26. Despre legi;
27- *Despre impuls,* în două cărţi;
28. nepi npa^ecov (ind.).
29- nepi XfiiÀriç n. 590. *Titulus dubiae fidei, qui uno tantum eoque mutilo Philodemi loco cum aliqua probitate suppletur.*
30. nepi GupTCOGÎou (ind.).
31. nepi τέΧοως (ind.). Cf. n. 552-556.
32. nepi τέ%vτ|ς (ind.). Cf. n. 490.
33- nepi xfjç Zfivcovoç çwvoXoyiaç 8-uo (ind.).
34. Ilepi Tipfjç (ind.).
35- Ilepi Toi) SvKàÇevv (ind.).
36. Ilepi toi) Ka0f|Kovtoç (ind.).
37- Ilepi toi) KupiE'uovToç (ind.). n. 489-
38. Ilepi Toi) *Xàjov* xpia (ind.).
39- Ilepi Toi) ότv f] a-ÔTTi apetri Kai àvSpôç Kai ywavKÔç (ind.).
40. nepi Tofi novriTofi (ind.). Cf. n. 526. 535. 549. 592.
41. Ilepi toi) τον Go<pôv GoqnGTE-DEw (ind.).

42. Ilepi xporaov (ind.).
43- Ilepi TCOV ànopcov (ind.).
44. Ilepi "DpEvaiot) (ind.).
45- Ilepi qnXiaç (ind.).
46. Ilepi <p0ovepiaç (ind.).
47- Ilepi %a?u«n) (ind.).
48. nepi %àpuoç (ind.). n. 578-580.
49- Ilepi xpevrôv (ind.).
50. Ilepi xpovou (ind.).
51. noXmKÔç (ind.). n. 587-588.
52. IIpôç 'ApÎGxapxov (ind.). n. 500
53- npoç ÀripÔKpvtov (ind.). *Fortasse* = Ilepi àxôpcov n. 493-
54. npoç "HpiMov (ind.).
55- npoTpeîiTiKÔç (ind.). Cf. n. 567-
56. Té%vr| priTopvKfi n. 491- 492.
57- 'YnopvfipaTa <pwiKà n. 563-

28 *Despre fapte-,*
29 *Desp stelă;* titlu nesigur furnizat cu o oarecare probabilitate
r de
un singur pasaj din Philodemos, şi acela incomplet; n. 590
30 *Desp banchet,*
r
31 *Desp escop;* n. 552-556
r
32 *Desp eartă;* n. 490 [1-2]
r
33 *Desp e filozofia naturală a lui Zenon,* în două cărţi;
r
34 *Desp onoare;*
r
35 *Desp e judecare;*
r
36 *Desp îndatorire,* în trei cărţi;
r
37 *Desp e „dominatorul";* n. 489 [1-2]
r
38 *Desp raţiune,* în trei cărţi;
r
39 *Desp teza că virtutea e identică la bărbat şi la femeie;*
r
40 *Desp poet*[56]*;* n. 526; 535 [1-2]; 549 [1-3]; 592 [1-3]
r
41 *Desp e înţeleptul care face sofisme;*
r
42 *Desp e moduri;*
r

43 *Despre problemele insolubile;*
44 *Despre căsătorie;*
45 *Despre prietenie,*
46 *Despre invidie,*
47 *Despre bani;* n. 589
48 *Despre recunoştinţă;* n. 578-580
49 *Despre învăţături;*
50 *Despre timp;*
51 *Omul politic;* n. 587-588
52 *Contra lui Aristarh;* n. 500
53 *Contra lui Democrit;* poate = *Despre atomi-,* n. 493
54 *Contra lui Herillos;*
55 *Protrepticul;* n. 567
56 *Arta retorică;* n. 491; 492
57 *Comentarii despre natură;* n. 563 [1].

5a. Sphaerus

620 Diogenes Laert. VII 177- Towou (scil. toi) KXedvGouţ) - TÍKOWE pexa Zf|vcova Kai Ixpatpoţ o Boanopiava;, *dq* npoKonriv iravriv rteptnovr|Gdpevo<; *hbj&v* eiţ 'AXei;dv8petav dnfiet npoţ IlxoXepatov xov OrXorcaxopa *(se- cuntur duo narratiunculae* c£ n. 625). Bip/âa 8e yirflxwpe xaSe-

nepi Koapot) 8f)o- nepi Gxot%etcov- <nepi> ajieppaxoţ n. 626.nepi T6%T|<;- rcepi âÂa%ÎGTO)v- npoţ xo.q dxopouţ Kai xd et'ScoXa- nepi aio0r|xr|picQV n. 627- nepi "I IpaKÂ.eixcm nevxe Siaxpipwv- nepi xf|q fiGtKfjţ 8taxdi;ecQ<;- nepi Ka0f|Kovxo<;- nepi oppfîţ- nepi naGrâv Siio- nepi paavXeiaţ- nepi AaKcovvKfji; noXtxetaţ n. 629- nepi AUKOÎ)PYOU Kai ZcoKpdxotx; xpta- nepi vopou- nepi pavTVKfjţ- SvaXoYotx; epcoxtKofx;- nepi xoov 'EpexpraKarv <pr- Xoaoqxov- nepi opoicov- nepi opcov n. 628. nepi &;eax;- nepi xoov dvxrle- yopevcov xpta- îiepi *Xojov-* nepi nXof)xou- nepi So^Tiţ- nepi Gavaxou- xe%vr|<; SraXeKxtKfjţ 8i)o- nepi KaxriYopripdxcQV- nepi dp<prpo?uâ)v- enra- xoXaţ.

621 Diogenes Laert. VII 185- ntoleparou xe npoţ KXeavfrriv entGxetfiavxoţ ij aiixov eXGetv ij nep\|/ar xrva, Ixpatpoţ pev dnfpiGe, Xp-uamnoţ 8e nepretSe.

622 Plutarchus vita Cleomenis 2. Xeyexar 8e Kai *Xojmv* <ptXoG69cov TOV KXeopevri pexaa%etv exr perpaKtov ovxa, Ixpatpou xoi) BopwGevtxou napapaUovToţ eiţ xriv AaKeSarpova Kai nepi xoix; veouţ Kai xoix; e9f|potx; oi)K dpeMx; 8raxptpovxo<;. 'O 8e

2xpatpo<; ev xot<; npobTorţ eye- yover xcbv Zf|vcovo<; roi) Krxreax; pa0r|xâ)v, Kai roi) KXeopevotx; eotKe xflţ (pixyeox; TO dvSprâSeţ dyanfiaai xe Kai npoaeKKai)aar xr|v qnÂoxi- piav. - o 8e ExcotKoţ *koyoq* e%er xr npoţ xa<; peydXaţ ^aerţ Kai oi;eia<; âjtiGcţia/vKq Kai Jtapr/.po/vov, paGet 8e Kai npaco KepavvDpevoţ fiGer pr/.ÂiGxa eiţ xo obcetov dyaGov enrSrScoarv.

623 Plutarchus vita Cleomenis 11. (o KXeopevr|<;) eni xf)v narSerav xâxv vecov expanri Kai xf)v Xeyopevriv dya)Y'n' flţ toc nXetaxa napoov o

5a. Sphairos

Diogenes Laertios, VII, 177- După ce l-a audiat pe Zenon, şi Sphairos [620] din Bosfor a devenit discipolul acestuia (adică al lui Cleanthes). După ce şi-a însuşit suficiente cunoştinţe, Sphairos s-a dus la curtea regelui Ptolemaios Philopator, la Alexandria (*urmează două povestioare,* cf. n. 625). A scris următoarele cărţi: *Despre lume,* în două cărţi; *Despre elemente-, Despre sămânţă,* n. 626; *Despre soartă; Despre infinitezimale-, împotriva atomilor şi a imaginilor'7; Despre organele de simţ,* n. 627; *Despre Heraclit,* în cinci cărţi; *Disertaţii; Despre sistemul eticii; Despre îndatorire; Despre impuls; Despre pasiuni,* în două cărţi; *Despre regalitate; Despre constituţia spartană,* n. 629; *Despre Lycurgşi Socrate,* în trei cărţi; *Despre lege; Despre mantică; Dialoguri despre iubire; Despre filozofii din Eretria; Despre asemănări; Despre definiţii,* n. 628; *Despre deprindere; Despre contradicţii,* în trei cărţi; *Despre raţiune; Despre bogăţie; Despre glorie; Despre moarte; Arta dialectică,* în două cărţi; *Despre predicate; Despre termenii ambigui; Scrisori.*

Diogenes Laertios, VII, 185- Când Ptolemaios i-a scris lui Cleanthes, [62]1 cerându-i fie să vină chiar el, fie să-i trimită pe altcineva la curte, acesta l-a trimis pe Sphaires, fiindcă Chrysippos a refuzat invitaţia.

Plutarh, *Viaţa lui Kleomenes,* 2. Se mai spune despre Kleomenes[58 6 22] că ar fi învăţat şi ceva filozofie pe când era încă adolescent, căci Sphairos din Boristhene venise la Sparta şi se ocupase cu seriozitate de tineri şi de efebi. Sphairos a fost printre cei mai însemnaţi discipoli ai lui Zenon din Kition şi se pare că i-a plăcut firea bărbătească a lui Kleomenes şi i-a trezit ambiţia. - Filozofia stoică însă are ceva înşelător şi primejdios pentru firile puternice şi pătimaşe, dar asupra caracterului ce îmbină profunzimea cu blândeţea îşi arată cele mai bune efecte.

Plutarh, *Viaţa lui Kleomenes,* 11. Apoi (Kleomenes) s-a dedicat [62]3 educaţiei tinerilor şi aşa-numitei *„agoge",* pentru care de mare ajutor £<paîpoç amco GuyKa0ÎGTT|, TA%I) TOV 7ipoGf|Kovra tôv TE yupvaGÎcov Kai TCOV GDGGITÎCOV KÔGpov àvataxppavôvrcov Kai GUGTEWIOPÉVCÜV ÔM- ycov pèv IM' àvàyKriç, ÈKOUGÎCÜÇ 8È TOOV TCÀEÏGTCQV EÎÇ TTIV eme^FÎ Kai A«KO)VIKT|V ÈKEÎvriv Siavtav.

624 Athenaeus VIII 354e. OÜK à%apÎTO>ç 8è Kai £<paîpov, TOV GUG%oXà- Gavxa pèv XpuGÎratco napà KXeàvGev, pETanepnTOV 8è yEvôpEvov eiç 'AÀE^àvSpevav ÜJtô TOÏI paGiXÉcûÇ IIToXEpaun), Krpivcov TCOTÈ év

TO) SEÏTC- vcp JiapaTE0EiGO)v ôpviGcov, ÈKTEÎvavTa tàç %£Îpaç èjiiG %E0r|vai imô Toi) paGiMcoç, obç \|/E-65EV GuyKaTaTi0Ép£vov. TOV 8' £-ÜGTÔ%CÜÇ àraxprivaG- 0ai einovra où Tomco GuyKaTaTÎ0£G0ai ôxi eioiv ôpvEiç, àX'K ôxi EiiÂoyôv ÈGTV Tamaç ôpvEiç eîvav. 8ia<pép£w 8è xr|v KaTaÂ.r|jtTiKr|v <pavTaGîav TOÛ E'ô^iôyo'U' TT|v pèv yàp à8và\|/ET)GT0v Eîvav, TO 8' Eîftioyov <mv> r//v/vO)ç ànopaivEvv.

625 Diogenes Laërt. VII 177- EÏÇ 'A^E^àvSpevav ànfiev (ô Ixpaîpoç) npoç IlToXEpaîov TOV OiÂOJir/.TOPFX. Âôyou 8é TCOTE yevopÊvot) jœpi rai) Soçr/.GEiv TOV GO<pÔV Kai TOÛ Ixpaipot) EÎTCOVTOÇ d)Ç OÙ So^àGEV, pOD^ÔpEVOÇ Ô pa- GÜEÜÇ èÂéyçai aûrov Krpivaç pôaç ÈKÉXEUOE jtapaTE0r|vai- rai) 5è Ixpai- pou ànaTr|0évTOÇ àvEpôriGEv ô pa.Gi/vEÙç \|/EU8EÎ Gt)yKaTaTE0EÎG0ai amôv (pavraGîa, npoç ôv ô Ixpaîpoç EWTÔXCOÇ ànEKpivaTO, EÎTCGOV oikcoç GT)yKaTaTE0EÎG0ai, oi)% ÔTI pôav EÎGÎV, À.'H'K ÔTI EiiÂoyôv ÈGTV pôaç amàç Eîvav 8ia<pép£iv 8è TTIV KaTaÂ.r|jtTiKr|v (pavraGîav Toi) EÜÂôyoi). npoç 8è MvriGÎGTpaTOV KaTnyopoûvTa amoû ÔTI IlToXEpaîov otf <pr|Gi paGVÀéa Eîvav „Toioiraiv 8È ôvTa TOV IlTO/vEpaiov Kai paaiÂÉa Eîvav."

626 Diogenes Laert. VII 159- Kai á<p' oXcov 8E TÓOV Gcopcacov amó 9aGi Ka- Ta(pépEo0av (seil, TÔ Gitéppa) oi 7t£pi TÓV IxpaTpov, návrcov yoí)v yEwriTVKÓv Eivav wv raí) GobpaTo; pEpóbv. TÔ 8E Tf¡; 0r|?i£ia<; áyovov ára^aivovrav áTOVóv TE yáp Eivav Kai ó/áyov Kai úSaTÓoSa;, o>q ó Xqxñptx; <pr|Giv.

627 Aetius VI 15, 1 (DG p. 405b 26). IxpaTpo; ó ETCQÍKÓ; ópaTov Eivai TÓ GKÓTO;. ÉK yáp TI]; opr/.GEÜ); jipo%ElG0od TU« EÍ; amó a-óyfiv.

i-a fost Sphairos, care se afla acolo. Şi în scurtă vreme tinerii s-au întors la buna organizare a gimnaziilor şi sisitiilor[59], puţini fiind determinaţi prin constrângere, cei mai mulţi adoptând de bunăvoie felul simplu de viaţă specific vechii Sparte.

Athenaios, VIII, 354e. Iar Sphairos, discipol al lui Cleanthes alături de 624 Chrysippos, s-a dovedit destul de subtil. Odată, pe când se afla la Alexandria, invitat de regele Ptolemaios, au fost aduse la masă nişte păsări din ceară. Iar cum Sphairos întinse mâinile spre ele, regele îl opri, spu- nându-i că şi-a dat asentimentul la ceea ce nu era adevărat. Atunci, el dădu un răspuns foarte bine ţintit, spunând că nu şi-a dat asentimentul cu privire la faptul că acelea ar fi fost într-adevăr păsări, ci cu privire la probabilitatea de a fi fost păsări. Căci de fapt e o mare diferenţă între impresia comprehensivă şi probabilitate: prima nu poate să dea greş, pe când ceea ce este probabil se poate dovedi, uneori, în dezacord cu realitatea.

Diogenes Laertios, VII, 177- ...(Sphairos) s-a dus la Alexandria, la 625 curtea regelui Ptolemaios Philopator. Iscându-se la un moment dat o discuţie pornind de la întrebarea dacă înţeleptul poate avea simple opinii, Sphairos declară că acest lucru e cu neputinţă. Dorind să-l pună la încercare, regele porunci să se aducă la masă nişte rodii de ceară; Sphairos se înşelă şi atunci regele strigă: „Ţi-ai dat asentimentul unei impresii false!" Sphairos însă veni cu un răspuns foarte bine ţintit: „Am

dat asentimentul nu că sunt rodii, ci că este probabil să fie. Iar impresia comprehensivă diferă de probabilitate." Şi când Mnesistratos[60] l-a acuzat c-ar fi tăgăduit că Ptolemaios era rege, răspunsul lui a fost: „Fiind aşa cum este, Ptolemaios este, într-adevăr, rege."

Diogenes Laertios, VII, 159- Discipolii lui Sphairos susţin că sămânţa 626 se adună din întregul corp[61]; de aceea toate părţile corpului sunt produse de ea. Ei arată că sămânţa femeii este sterilă, fiind, după cum spune Sphairos, lipsită de tensiune, puţină şi apoasă.

Aetios, VI, 15, 1 (DG p. 405b 26). Stoicul Sphairos spune căobscu- 627 ritatea e vizibilă. Căci din privire se revarsă spre ea o undă de lumină.

628 Cicero Tuse. disp. IV 53- Fortitudo est igitur „adfectio animi legi summae în perpetiendis rebus obtemperans" vel „conservado stabilis iudicii în eis rebus, quae formidolosae videntur, subeundis et repel- lendis" vel „scientia rerum formidolosarum contrariarumque aut om- nino neglegendarum, conservans earum rerum stabile iudicium" vel brevius, ut Chrysippus - nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis în primis bene definientis, ut putant Stoici; sunt enim om- nino omnes fere similes, sed declarant communis notiones alia magis alia etc.

629 Plutarchus vita Lycurgi 5- XOGOÛXOUÇ Sé <pr|Gt KaxaüxaGfjvat xoùç yépovxaç 'AptûxoxéXriç, ôxt xptáKovxa xrôv npobxcov p£xà AuKoùpYOt) yevopévcov 8i)o xr]v Jtpr/.çtv éyKaxéXuiov r/.ro&i/aàaavxEÇ. 'O 8è I<paipoç é£, àp%fjç (prjcyr XOGOÛXOUÇ yEvéoôat xoùç xfjç Yvœpriç p£xaG%ôvxaç.

630 Athenaeus IV l4lc. Ixpatpoç 8' év xpixco AaKcovtKfjç noXtxEÎaç ypácpEt- „(pépotxjt 8è Kod èjtr/.tKÂa aiixoiç oí <pt8íxat- Kai xrôv pèv áypEUopévcúv 1)9' atxôv évíoTE oí noUoí, or) priv à||' or JE nXoriGror Kai apxov Kai ôv âv <fj> ôpa éK xrôv àyprôv, ÔGOV EÎÇ ai>xriv xriv owowíav, vopi- ÇOVTEÇ Kai TO nJiEÍova xrôv iravrôv napaGKEuâÇEtv NEPUTOV Et var, pf) péUovxá yE npoGçépEoôat."

6. Tivèç TCÛV àpxaioTépœv ZTOJÏKOJV

631 Diocles Magnes apud Diog. Laërt. VII 54. âUoi 8é XWEÇ xrôv ápxatoxépcov ZxcoïKrôv xov ôpGov *Xàjov* Kptxfiptov ánoXEÍnowtv, rôç ó IIoGEtSobvtoç év xrô îtEpi Kptxripiot) ¡priai.

Cicero, *Discuţii tusculane,* IV, 53- Aşadar curajul este „o dispoziţie a 628 sufletului de a se supune legii supreme în a suporta evenimentele" sau „păstrarea unei judecăţi ferme cu privire la lucrurile ce ne par de temut şi pe care trebuie să le suportăm sau să le înfruntăm" sau „cunoaşterea lucrurilor care sunt fie de temut, fie dimpotrivă, fie cu totul de neluat în seamă, păstrând o judecată fermă în ceea ce le priveşte" sau, mai pe scurt, după cum spune Chrysippos [...], căci definiţiile precedente îi aparţineau lui Sphairos, care, după părerea stoicilor, era un adevărat maestru în arta de a da definiţii. De altfel, definiţiile acestea se aseamănă mult şi fiecare nu face decât să dezvolte mai mult sau mai puţin noţiunile comune.

Plutarh, *Viaţa lui Lycurg,* 5- Numărul senatorilor a fost fixat la două- 629
zeci şi opt pentru că, după cum spune Aristotel, doi dintre cei treizeci care se asociaseră la început cu Lycurg[62] au renunţat la funcţie, lipsindu-le curajul. Totuşi Sphairos spune că acesta a fost numărul lor de la bun început, căci atâţia erau cei care îi împărtăşeau viziunea.

Athenaios, IV, l4lc. Sphairos scrie în cartea a treia a *Constituţiei* 630
spartane. „Participanţii la ospeţele comune le aduc acestora şi trufandale; şi uneori cei mai mulţi aduc din vânatul lor, iar bogaţii mai aduc şi pâine şi roadele de sezon ale câmpului, într-o cantitate potrivită pentru ospăţ, socotind că este de prisos să pregătească mai mult decât cele necesare şi că nu trebuie adus nimic în plus."[63]

6. Unii dintre stoicii mai vechi

Diokles din Magnesia, la Diogenes Laertios, VII, 54. însă alţii dintre 631
stoicii mai vechi socotesc că raţiunea dreaptă ar fi criteriul, după cum susţine Poseidonios[64] în lucrarea sa *Despre criteriu.*

NOTE

Partea I. Zetioti din Kitioti

1. După Flavius Josephus *(AntiquitatesJudaicae,* 1, 128, l-6), numele grecesc al cetăţii, Kition, provine de la numele lui Cethimus (XeGiiroş), un fiu al lui Gomer, care stăpânea insula Cipru, numită pe atunci Cethima.

2. Informaţia conform căreia Zenon ar fi fost elevul lui Xenokrates (existentă numai la Diogenes Laertios şi Numenios) se înscrie în tradiţia care-l apropie pe filozoful stoic mai curând de filozofia academică decât de cea cinică. Acest curent este reprezentat mai cu seamă de Cicero şi pare a-şi avea sursa la Antiochos din Askalon, pentru care Zenon era doar un succesor lipsit de originalitate al lui Polemon. În timp ce discipolatul pe lângă Polemon este atestat de numeroase surse (Diogenes Laertios, *Vitae,* VII, 1 = SVF I 1, SVF I 5, Cicero, *Academica posteriora,* I, 34 = SVF I 13, *De finibus...,* IV, 3 = SVF I 198, Suidas, s. v. Zf|vcov, 79, II, p. 507 Adler, Strabo, XIII, p. 614 = SVF I 10), Numenios, *Eusebiipraeparatio evangeliea*, XIV, 5,11 = SVF I 11), cât priveşte posibila întâlnire a lui Zenon cu Xenokrates, apar dificultăţi cronologice, cel puţin în măsura în care ne raportăm la cronologia larg acceptată (*cf.* Isnardi Parente, *Gli stoici,* ed. cit., p. 9, n. 1). Insă potrivit ipotezei avansate de A. Grilli, „Anti- gono II e Zenone", care emendează Diog. Laert., VII, 28, schimbând numărul anilor vieţii lui Zenon din 72 în 92, şi plasează venirea acestuia la Atena în 332/331, este posibil ca el să fi fost şi elevul lui Xenokrates. *Cf.* Kurt von Fritz, „Zenon von Kition", *RealEncyclopaedie,* X A I, 1972, col. 83-121.

3. Timokrates, probabil un epicureu, frate cu Metrodoros, *cf.* Wilamowitz, *Antigonos von Karystos,* Weidmann, 1881, p. 111, n. 17.

4. Hekaton, stoic din sec. I a. Chr., discipol al lui Panaitios din Rhodos, vezi Pape, s. v. 'EκATTOV; Arnim, *Real Encyclopaedie,* VII, 2, 1912, col. 2797.

5. Lucrarea *Despre Zenon,* atribuită lui Apollonios din Tyr, stoic din sec. I a. Chr., este citată de Diogenes în mai multe rânduri (VII, 1, 2, 6, 24, 28).

Arnim pune la îndoială autenticitatea lucrării, vezi *Real Encyclopaedie,* II, 1, 1896, col. 146.

6. Joc de cuvinte de la KIJCOV = câine, termen care-i desemna pe cinici, şi oi)p<x = coadă, inspirat probabil şi de numele promontoriului Kynosouras, cum consideră M. Isnardi Parente (*Gli stoici. Opere e testimonianze,* Milano, 1998, p. 101, n. 7).

7. *Stoa Peisianakteios*: una dintre primele construcţii ridicate de atenieni după războiul persan, numită astfel după cumnatul lui Kimon, Peisianax, care, se presupune, ar fi început construcţia pe când Kimon se afla temporar în exil. *Cf.* D. Castriota, *Myth, Ethos, andActuality. OjfcialArt în Fifth CenturyAthens,* University ofWisconsin Press, Madison, 1992, p. 76. Fiind ulterior decorată cu picturi, începe să fie cunoscută sub numele de *Stodpoikile {cf.* Aeschines, *În Ctesiphontem,* 186.1-2, Demosthenes, *Orationes,* 45, 17.2 şi 59, 94.6, mai târziu, la Aelianus, *De natura animalium,* 7.38.5, *Varia historia,* 13.12.9, şi Lucian, *Demonax,* 14.7, 53.1, *Symposion,* 1.1, *lupiter tragoedus,* 16.2, 33.5, *Icar,* 34.9, *Charon sive Contemplantes,* 15.5, *Piscator,* 13.6, 16.2, *Navigium,* 13.12, *Dialogi meretricii,* 8.1.36; 10.1.12; 10.2.9). Dintre picturi, două aveau subiecte mitice, războiul lui Theseu şi al atenienilor împotriva amazoanelor şi căderea Troiei (cea din urmă fiind opera lui Polygnotos), şi una, subiect istoric, anume bătălia de la Marathon.

8. Arnim omite rândurile 12-14: KOA npo-cepov ye ETCOÎKOI eKaXowco oi Sia-cpipov-ceş ev AIITFI ROIÎYRAI, KA0& cprioiv 'EpaTOoGevru; ev oySoţi nepi TÎV; âpxai- aş KO)]iq>8ia(; („anterior fuseseră numiţi stoici şi poeţii care-şi petreceau timpul în acel loc, după cum povesteşte Eratostene în cartea a VUI-a din *Despre comedia veche*"), corelând astfel cuvintele imediat următoare, oî KOA TOV Xoyov eni 7iXeîov riii^rioav („şi care au sporit şi mai mult faima numelui de stoic"), cu oi ăn aiiTOfi („succesorii lui").

9. *Cf.* Themistios, *Orationes,* XIV, 26.d.3-6.

10. În cadrul mărturiei lui Diogenes urmează schimbul de scrisori dintre Antigonos şi Zenon (VIL 7-9). Autenticitatea lor a fost infirmată de Wilamowitz, p. 110, n. 15, şi mai recent de T. Dorandi, „Estratti biografici su Zenone di Cizio nell opera filodemea *Gli stoici,* pap. herc. 155 e 339", în *La regione sotterata del Vesuvio. Atti Convegno Internazionale* (nov. 1979), Napoli, 1982, p. 449, dar este susţinută de A. Grilli, în „Antigono II e Zenone", *Rivista di filologia e di instruzione classica,* XCI, 1963, pp. 287-301, şi în „AIAZTPOOH în Persio", *Festschrift R Muth,* Innsbruck, 1983, p. 148, n. 11.

11. Lacună în text, indicată de Arnim: probabil <d>crce 8e8i6ra(;> TO SiSovai, cum propune Cobet.

12. Diogenes nu menţionează nepi %a\Kov în lista lucrărilor lui Cleanthes. Casaubon presupune că este vorba de lucrarea nepi x^prcoş, Menagius, Fabri- cius şi Mohnike — de lucrarea nepi xpovon, iar Wachmuth — de nepi xpetwv (vezi Pearson, *op. cit.,* p. 53).

13. Demochares, orator, nepot al lui Demosthene şi adversar înverşunat, din motive politice, al filozofilor din Liceu şi din Academie. M. Isnardi Parente *(Gli stoici,* ed. cit., p. 107, n. 20) interpretează acest episod ca pe o încercare de a-l lua în derâdere pe Zenon.

14. Timon din Phleius, cca 320—230 a. Chr., filozof sceptic, elev al lui Pyrrhon şi autor a numeroase scrieri, printre care poemele satirice ElXXoi, în care sunt atacate celelalte secte filozofice.

15. Diodoros din Megara (sec. IV—III a. Chr.), discipol al lui Diodoros Kronos şi al lui Stilpon.

16. Hippobotos, doxograf din sec. III a. Chr., sursă a lui Diogenes, *cf.* Arnim, *Real Encyclopaedie,* VIII, 2, 1913, coli. 1722-1723.

17. G. Menage *{În Diogenem Laertium observationes et emendationes,* Amsterdam, 1692, p. 275) vede aici o aluzie la megarici, numiţi şi „oi *hm* KTjron", din şcoala cărora făcea parte Diodoros Kronos.

18. Sofismul „secerătorul" se referea la chestiunea probabilităţii: fie vei secera, fie nu vei secera, deci este greşit să spui că probabil vei secera; astfel interpretează Pearson, pe baza unui pasaj din Lucian, *Vitarum auctio,* 22.22—23.3, în care este menţionat respectivul sofism, cunoscut, se pare, sub mai multe nume: „Tov Gepi^ovra Kai τον Kupieijovca Kai eni 7iâoi rnv 'tDabrcpav Kai τον eyKeKaA.n|r|revov." Dacă însă ultimele două denumiri se referă la unul şi acelaşi sofism, ar fi vorba mai curând de o ilustrare a opacităţii referenţiale, problemă care a marcat evoluţia ideilor logice încă de la începutul secolului XX *{cf.* Frege, *Über Sinn und Bedeutung,* 1892; Rüssel, *On Denoting,* 1905; Quine, *From a Logical Point of View,* 1953, *Word and Object,* 1960). Potrivit pasajului din Lucian, sofismul îmbracă forma: (1) Electra îl cunoaşte pe fratele ei Oreste, (2) dar nu îl cunoaşte pe cel de lângă ea. (3) Dar acesta este Oreste. (4) Deci Electra îl cunoaşte şi nu îl cunoaşte pe fratele ei. Aristotel dă un exemplu asemănător în *Sophisticis elenchislA,* 179b. l-4.

19. Fr. 15 Kock, *op. cit,* III (Teubner, Leipzig, 1888), p. 340.

20. Nu se ştie cui îi aparţine piesa *Niobe.* Potrivit lui Nauck, ar fi vorba de o piesă a lui Timotheos (sec. IV a. Chr.); vezi Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta,* Leipzig, 1889, p. 51. *Cf.* Pearson, fr. 56, p. 235.

21. Acordarea unor astfel de onoruri unui filozof reprezintă o situaţie unică în Atena (vezi Habicht, „Hellenistic Athens and her Philosophers", *Athen în hellenistischer Zeit. Gesammelte Aufsätze,* München, 1994, p. 442, n. 20). După cum arată M. Haake („Documentary Evidence, Literary Forgery, or Manipulation of Historical Documents? Diogenes Laertius and an Athenian Honorary Decree for Zeno of Citium", *Class Quart.,* 2004, 54.2, p. 474), printre decretele atice din prima jumătate a sec. III a. Chr. nu se poate găsi nimic asemănător. Autenticitatea decretului reprodus de Diogenes a fost susţinută de Droysen, „Der attische Volksbeschluss zu Ehren des Zenon", *Hermes,* 16, 1881, pp. 291-301, Wilamowitz, *Antigonos,* ed. cit., pp. 340-344, W.S. Ferguson, *HellenisticAthens. An Historical Essay,* London, 1911, p. 182, n. 1, şi p. 185, n. 5; EJ. Rhodes, *The Athenian Boule,* Oxford, 1972, p. 277, C. Habicht, *op. cit.,* pp. 231-247, mai ales p. 242; A. Erskine, *The Hellenistic Stoa. Political Thought and Action,* London, 1990, pp. 83-84, şi E Scholz, *Der Philosoph und die Politik, Die Ausbildung der philosophischen Lebensform und die Entwicklung des Verhältnisses von Philosophie und Politik im 4. und 3. Jh. v. Chr.,* Stuttgart, 1998, pp. 320-322, şi contestată, iară o detaliere a problemei, de Fr. Susemihl, *Geschichte der griechischen Literatur în der Alexandrinerzeit,* Leipzig, 1891, I 54, n. 186.

22. Observăm că potrivit lui Numenios, în contradicţie cu mărturia lui Diogenes, Zenon ar fi fost mai întâi elev al lui Folemon şi apoi al lui Krates.

23. Cu privire la relaţia dintre doctrina lui Zenon şi tezele lui Heraclit, vezi Hirzel, *Untersuchungen zu Cicero'sphilosophischen Schriften* II 1 *(Die Entwicklung der stoischen Philosophie,* Leipzig, 1882, p. 39).

24. *Iiiada,* X, 8.

25. Este vorba despre doctrina vechii Academii.

26. Sopater din Faphos (cca 323-cca 283 a. Chr.), poet comic, autor de parodii şi piese de teatru. Câteva dintre scrierile sale s-au păstrat la Suidas şi la Athenaios. Versurile reproduse sunt citate de Athenaios în *Deipnosophistai,* cu titlul raWraxi.

27. Arnim reţine în citatul din Timon lecţiunea transmisă, âowv, dar, reproducând pasajul din Diog. Laert. în care sunt citate aceleaşi versuri ale

lui Timon, preia lecţiunea propusă de Wachsmut, <xv8po)v. De aici, în traducere, „din cetate" şi apoi „dintre oameni".

28. rnpyaGâ; = plasă; aici, presupunem, în sensul de „laţ", „cursă", „capcană". În acelaşi sens, Cicero despre argumentele stoice, *Academica priora*, 147: „et de sorite aut pseudomeno, quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt."

29. Fragmentul, masiv reconstituit de Arnim, se referă la relaţiile dintre Zenon şi Antigonos Gonatas şi redă probabil spusele unui ambasador al lui Antigonos.

30. Este semnalată aici contradicţia dintre vorbe şi fapte. Câteva rânduri mai sus (1033.D.1-8), Flutarh citează spusele lui Chrysippos însuşi potrivit cărora „viaţa scholastică" sau „viaţa de repaus" (6 oxoXaoTiKoş ßio?) este pe nedrept atribuită filozofilor, ea nedeosebindu-se cu nimic de viaţa închinată plăcerii (ô fiôoviKèç ßio?); vezi SVF III 702.

31. O versiune diferită de reconstituire a textului a fost propusă de Bücheler: èàv Xoyicrryrai το ûτo Zryvcvoç τoτε priGév τooτovι yàp Tfjç etc. ... rapi -riiv \|/\|%τîv ôiaGéoecoç amoû ÇîiTiioaç *(apud* A. Traversa, *Index Stoicorum Herculanensis,* 1952, col I, p. 3).

32. Obiceiul de a jura pe verdeţuri era destul de răspândit, vezi Suidas: ,,|xà *rà \|&%a\|a", cf.* G. Ménage, *În Diogenem Laërtium observationes et emendationes,* Amsterdam, 1692, p. 277.

33. Argumentul „voalatul" (8iaXeÀ,Ti0ÔTOç). Probabil este vorba despre argumentul cunoscut şi sub numele de èyKEKaXvimxévoç, despre care, potrivit mărturiei lui Diogenes Laertios (VII, 198), Chrysippos ar fi scris o lucrare în două cărţi. Cu privire la originea acestui argument, *cf.* K. Döring, *Die Megariker. Kommentierte Sammlung der Testimonien,* Amsterdam, 1972, pp. 107-108.

34. *Republica* (noXvreia) este probabil cea mai timpurie lucrare a lui Zenon şi, în mod cert, cea mai cunoscută.

Despre viaţa în acord cu natura (nepi τoû Karà cp-uaiv ßiov>); vezi *infra*.

Despre impuls sau despre natura umană (nepi ôp|xfiç ri rapi àvGpœraûv (pwjecoç). Lucrarea pare să fi avut acelaşi subiect ca şi cea precedentă.

Despre pasiuni (nepi 7ia0ôv); Max Pohlenz („Zenon und Chrisypp", *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen,* Philologisch-Historische Klasse, Fachgruppe 1, Neue Folge, Band 2, Nr. 9, Göttingen, 1938, p. 194, n. 1) se îndoieşte de existenţa acestei lucrări şi îl citează pe Poseidonios, reprodus de Galenos, *De Hippocratis etPlatonisplacitis,* IV, 7 (p. 416 K, p. 391 lu. Müller = SVF I 212), din spusele căruia s-ar putea deduce că Zenon a abordat subiectul pasiunilor doar în discursurile sale orale.

Despre îndatorire (nepi τoû Ka0f|KOVTOç); Wellmann, „Die philosophie des Stoikers Zenon",*fahrb. für ClassischePhilologie,* vol. 107, Leipzig, 1873, p. 441, presupune că acest titlu împreună cu nepi τoû κoιτo cpijoiv ßiovi ar fi compus de fapt titlul unei singure lucrări, nepi τoû κoîôiîκovτoς ri 7iepi τoû κaτà cpijoiv

Despre lege (Ilepi vô|XOV>). Lucrarea trata aspectele politice ale eticii, consideră Pearson, *op. cit.,* p. 30, şi nu legile generale ale naturii.

Despre educaţia greacă (nepi -rnç 'EXXriviKÎjç raxiôeiaç). Conform spuselor lui Diogenes de la VII, 32, subiectul pare să fi fost tratat în *Republica*.

Despre aspect (nepi ô\|/ecoç). Lucrare ce trata, probabil, subiecte de logică.

Despre univers (nepi TOÜ ÖXOVI), probabil identică cu nepi oùoiaç menţionată de Diogenes Laertios, VII, 134, 5 = SVF I 85 *(cf.* Wellmann, p. 442). Pearson *{op. cit.*, p. 28) nu subscrie la această ipoteză şi presupune că nepi oùoiaç ar fi tratat despre cele două principii, zeul şi materia.

Despre semne (nepi ormeicov). Aceasta ar fi fost, cred Wellmann (p. 442) şi Pearson (p. 29), lucrarea în care Zenon şi-ar fi avansat teoriile cu privire la divinaţie (vezi Cicero, *De divinatione*, I, 6, SVF I 173). Este posibil însă ca lucrarea să fie una de logică *{cf.* Isnardi Parente, *Gli stoici*, ed. cit., p. 102, n. 8).

Chestiuni generale (KOI0OÀ,IK<X). Scriere despre care nu se ştie nimic; după Wachsmut, *op. cit.*, p. 4, KaGoXucà rapi Xé^ecov ar fi titlul complet al unei singure lucrări.

Despre formulări (nepi Xé^ecov) conţinea probabil precizări cu privire la definiţia termenilor. Wellmann („Die Philosophie des Stoikers Zenon", *Neue fahrbuch fur Philologie,* nr. 107, 1873, p. 478) presupune că aceasta a fost lucrarea care a dat naştere criticilor la adresa inovaţiilor terminologice ale lui Zenon *{cf.* Cicero, *De fnibus,* III, 5 = SVF I 34, *Tusculanae disputationes,* V, 34 = SVF I 35).

Probleme homerice, în cinci cărţi (npopXri|I<XRA>V 'O^RIPIKÔV TOVTE). CU privire la conţinutul acestei lucrări, vezi Dion din Prusa, LIII, 4 = SVF I 174.

Despre lectura de poezie (nepi ROIÏIXIK'nç âKpoàoecoç). Lucrarea, ca şi *Despre educaţia greacă* şi *Probleme homerice,* ar fi constituit, consideră Stein *{Erkenntnis- theorie,* n. 689), doar o anexă la *Republica.*

Arta (Téxvri), probabil *Epo)TiKîi Té^vri (Diog. Laert., VII, 34, 3), *cf.* Ménage, p. 271, şi Wellmann, p. 440. Wachsmuth *{Commentatio I de Zenone Citiensi et Cleanthe Assio,* p. 4) presupune că Té^vri KOÜ, Aûaeiç tcai "EXeyxoi §f>o ar fi fost titlul unei singure lucrări.

Rezolvări (Awjeiç); vezi *infra* (xvii).

Respingeri în două cărţi ("EXeyxoi ôfio). Atât această lucrare, cât şi cea precedentă (Aûaeiç) par a avea drept obiect chestiuni logice. După cum presupune Wellmann (p. 443), în timpul lui Diogenes se ştia deja foarte puţin despre scrierile logice ale lui Zenon.

Memorabilele etice ale lui Krates ('A7io|rvrmoveij|IAI;A Kpârnra; T|9IK<X). Arnim, ca şi Wachsmuth, crede că ar fi vorba de o singură lucrare cu acest tidu. Wellmann (p. 443) propune titlul 'Aro|Xvri|ioveij|ia'ra Kpocnycoç rj xpeîct- După Pearson (p. 31), 'A7io|rvrmoveij|iai;a Kpà-nyroç ar fi titlul unei singure lucrări, menţionată şi de Athenaios, *Deipnosophistai,* IV, 162 B, cu titlul Zrjvcovoç â7io|rvrmoveij|iai;a, ca sursă a scrierii lui Persaios „Amintiri conviviale" (vezi Diog. Laert., VII, 1, 8 = SVF I 1). Titlul Xpeîai se referă tot la această lucrare, cred Wellmann şi Pearson.

Etica ('HSIKA). Pearson (p. 31) o consideră o lucrare de sine stătătoare: „more probably however it was a collection of short ethical 7ipopXij(iaTa".

3 5. Scrierea nepi Xöyou conţinea probabil epistemologia lui Zenon; Diogenes nu o menţionează în lista lucrărilor, deşi o citează în două rânduri (VII, 39; 40).

36. *Cf.* Aristotel, *Topica,* I, 104b. 1.

37. Deprecierea logicii era probabil un ecou al teoriilor lui Antisthenes (*cf.* Hirzel, *op. cit.,* pp. 23-33). După Pearson (pp. 59-60), critica lui Zenon viza eristica practicată de megarici. Vezi şi Isnardi Parente, p. 11 *sqq.*

38. Vezi şi SVF I 279.

39. L. Stein (*Die Erkenntnistheorie der Stoa*, ed. cit., pp. 90-91) înţelege aici prin Xoyoş, din câte se pare, gândirea umană ca atare şi interpretează astfel: „cunoaşterea elementelor gândirii, i.e. cum este constituită gândirea, în ce constă relaţia reciprocă a gândurilor şi ce consecinţe rezultă din această relaţie". În schimb, Graeser (.*Zenon von Kition*..., ed. cit., p. 12) este de părere că „aici avem de a face cu relaţia dintre fapte, rostire şi gândire". Părţile discursului sau părţile vorbirii sunt pentru Zenon cele enumerate de Aristotel: övo|xa, pfj|ra, oi5v8eo|roi; şi äpGpov (vezi Theodektes, *Rhetorica apudDionysius Halicarnassensis, De compositione verborum,* 2, 4-10, *De Demosthenis dictione,* 48, l-6, Quinti- lian, 1,4, 18ff, Aristotel, *Poetica,* 1456b. 21-22; probabil la Aristotel oi5v5eo|roi; desemna şi prepoziţiile; vezi Pohlenz, „Die Begründung der abendländischen Sprachlehre durch die Stoa", *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen,* Philologisch-Historische Klasse, Fachgruppe 1, Altertumswissenschaft, Neue Folge, Band 3, Nr. 6, Göttingen, 1939, p. 162, n. 2). Analiza limbajului nu este un scop în sine, ci are la bază raţiuni filozofice şi de aceea consecinţele ei decisive vor fi întâlnite tot pe acest plan. Potrivit lui Graeser, *op. cit.,* p. 14: „[...] Zenons Betrachtung der Beziehung der Worte als Bedeutungsträger zueinander - also die Beobachtung der syntaktischen Dimension des Zeichens - den Grundstock und Ausgangspunkt zu jenem Lehrstück bildete, welches unter dem Kennwort «stoische Kategorienlehre» bekannt wurde und seinerseits insofern eine ontologische Dimension hat, als es die Funktion einer Art Organisationsmodell der Aussenwelt übernimmt" („Preocuparea lui Zenon pentru relaţiile dintre cuvinte ca purtătoare de semnificaţie, aşadar observarea dimensiunii sintactice a semnului, constituie fundamentul şi punctul de plecare al acelei doctrine cunoscute sub numele de «teoria stoică a categoriilor», căreia, prin faptul de a fi preluat funcţia unui model de organizare a lumii externe, îi revine o dimensiune ontologică"). În această relaţie dintre Limbaj, Gândire şi Lume îşi are originea, după părerealui Graeser *{op. cit.,* p. 21), ideea unităţii filozofiei dezvoltată de Chrysippos şi Poseidonios *{cf.* SVF II, 49, 49a, 38, Poseidonios, F. 88), la baza căreia se află ştiinţa dialecticii. Pe aceeaşi temă vezi şi Pohlenz, „Die Begründung...", ed. cit., p. 163.

40. Aceste sentinţe cuprind opoziţia fermă a lui Zenon faţă de atitudinea sceptică şi se află în strânsă corelaţie cu teoria „impresiei comprehensive" (vezi nota următoare).

41. Ampla dezbatere exegetică purtată în jurul expresiei KaraXri7raKïi (pavraoia pare să îşi fi pus amprenta asupra echivalărilor adoptate de traducători într-un mod mai radical decât celelalte controverse purtate în jurul „inovaţiilor" lui Zenon. Pentru primul termen al expresiei, (pavraoia, echivalat de Cicero prin *visum,* traducerea curentă este aceea de „reprezentare" („représentation", „rappresentazione", „Vorstellung"), folosită şi în ediţiile mai recente (R. Rădice, M. Isnardi Parente). Dezavantajul acestei soluţii, ca şi al variantei „apercepţie", aleasă de unii traducători, constă în primul rând în caracterul anacronic, mai exact în conotaţiile kantiene ale respectivilor termeni. *(Cf.* Ch. Appuhn, *Cicéron, De la divination. Du destin. Académiques,* Garnier, Paris, 1937, pp. 306-307) Am preferat aşadar traducerea „impresie".

42. După părerea lui Pohlenz („Zenon und Chrysipp", ed. cit., p. 176), Chrysippos a schimbat sensul termenului „întipărire" al lui Zenon în schimbare calitativă, nedorind însă ca această teză să apară drept o abatere de la doctrina maestrului. Atribuindu-i lui Zenon această teorie, Chrysippos încerca să

evite dificultăţile ce apar în cazul în care avem de-a face cu două obiecte de forme diferite sau cu mai multe obiecte diferite care se „întipăresc" concomitent (vezi Sextus, *Adversus mathematicos,* VII, 227 = SVF II 56). Dincolo însă de acest aspect, teza lui Chrysippos este mai cu seamă expresia unei divergenţe profunde faţă de teoria zenoniană a cunoaşterii. Potrivit lui, (pavraaia şi ovyKa-"càGeaiç sunt funcţii ale aceleiaşi facultăţi „care acţionează într-o anumită manieră prin întreaga constituţie a fiye^oviKÔv-ului". *{Cf.* Pohlenz, *ibid.,* p. 186.)

43. „Norma scientiae" trimite, după Pohlenz, la problema criteriului adevărului *(cf.* „Zenon und Chrysipp", ed. cit., p. 181). Conform însă interpretării lui Striker (Kpvripiov xfjç àXriGeiaç, Gôttingen, 1974), Zenon ar fi acordat criteriului două înţelesuri, unul fiind cel presupus în critica lui Karneades, anume de criteriu al realităţii, al prezenţei obiectului perceptibil, iar al doilea fiind cel epicurian, de criteriu al adevărului *judecăţilor.* Prin *katalepsisTe<ao<a* s-ar referi la acest al doilea rol, cel de testare a adevărului afirmaţiilor despre obiecte absente, neperceptibile - din acest motiv fiind el numit de Cicero „norma scientiae", *norma* fiind echivalentul latinesc uzual al termenului grecesc Kavarv *(cf. op. cit.,* p. 99). Această ipoteză se află în consens cu o problemă ridicată şi de alţi exegeţi (Ch.L. Stough, *Greek Skepticism, A study în epistemology,* Berkeley, 1969, pp. 39^0, Sandbach, *Phantasia Katakptike,* în A.A. Long, *Problems în Stoicism,* London, 1971, pp. 12-13, Graeser, *Zenon von Kition...,* ed. cit., p. 43), anume dacă nu cumva asentimentul se raportează nu la reprezentarea senzorială ca atare, ci la o *judecată* ce redă conţinutul acestei reprezentări.

44. Corespondenţa dintre mărturia lui Cicero şi cea a lui Diogenes se explică, presupune Isnardi Parente *{op. cit.,* p. 149, n. 123), prin dependenţa celor două mărturii de aceeaşi sursă doxografică.

45. Adevărul nu reprezintă pentru stoici o calitate aplicabilă lucrurilor. Predicatul „adevărat" nu putea reveni, în viziunea stoică, decât judecăţilor. Insă probabil că, în contexte mai puţin riguroase, stoicii obişnuiau să vorbească despre adevărul şi falsitatea conţinutului senzorial. *Cf.* Graeser, *op. cit.,* p. 26.

46. Dacă toate reprezentările ar fi false, atât memoria, cât şi arta ar fi anulate, susţine şi Cicero, *Academicapriora,* II, 22: „Memoriae quidem certe, quae non modo philosophiam, sed omnis vitae usus omnisque artis una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. Quae potest enim esse memoria falsorum? Aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit et tenet?" („Iar memoria, extrem de necesară nu doar filozofiei, ci şi vieţii de zi cu zi şi tuturor artelor, ar fi cu totul anihilată. Căci putem concepe o amintire a celor inexistente? Sau putem concepe amintirea unui lucru oarecare iară ca aceasta să implice comprehensiunea şi păstrarea lui de către spirit?").

47. *Cf.* Seneca, *Epistulae ad Lucilium,* 58, 15: „Primum genus Stoicis quibusdam videtur «quid»; quare videatur subiciam. «În rerum» inquiunt «natura quaedam sunt, quaedam non sunt, et haec autem quae non sunt rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes et quidquid aliud falsa cogitatione formatum habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat substantiam»" („Unii stoici consideră că genul prim este «ceva». Iată motivul. «În natură», spun ei, «unele lucruri există, altele nu există, dar natura le cuprinde şi pe cele ce nu există şi care sunt rodul imaginaţiei, cum ar fi centaurii, giganţii şi tot ceea ce, născut dintr-o falsă credinţă, a căpătat un chip, chiar dacă acesta este lipsit de substanţă»"). Traducere de Ioana Costa.

48. Fragmentul este considerat corupt de Zeller şi de Wachsmuth; Arnim notează: „ultimum enuntiatum non intellego". Am urmat în traducere indicaţia lui Pearson {*op. cit.*, p. 75) semnalată şi de Arnim în aparatul critic: „Ta uraxpxov-ca suppl. Pearson post "ruyxâveiv". Vezi şi Prantl {*Geschichte der Logik im Abendlande*, Berlin, 1955, p. 421, n. 63), deşi explicaţia lui pare a oscila între două interpretări: 1) desemnarea lucrurilor prin anumite nume ţine de bunul-plac sau de întâmplare (wyx«veiv); 2) n-cmoen; sunt calităţile lucrurilor concrete care se imprimă în minte (wyx«veiv) prin intermediul senzaţiei.

49. Echivalările lui Cicero sunt următoarele: (pav-caoia = *visum*; cpav-caoia Ka-caXriJiTiKfj = *visum comprehensibile*; cropca-roSeai? = *assensio atque approbatio;*
KOIT<XA,TI\|/1(; = *comprehensio, cognitio, perceptio, rerum cognitiones;* AKARAX-NMOV = *quod comprehendi non potest* {*Academica priora*, 6).

50. Comparaţia devenise un obicei la Zenon (vezi Cicero, *De natura deorum*, II, 22 = SVF I 112), însuşit probabil datorită preferinţei acordate acesteia în raport cu definiţia de către Antisthenes (*cf.* Hirzel, *op. cit.*, p. 31; vezi şi Pearson, *op. cit.*, pp. 33—34).

51. Vezi şi Cicero, *Tusculanae disputationes*, IV, 15: „opinationem autem [...] volunt esse imbecillam assensionem" („opinia însă... o socoteau a fi asentimentul lipsit de forţă").

52. Zenon aşeza comprehensiunea, după Cicero, între *scientia* şi *inscientia*, iar după Sextus, între £7iicraj|rTi şi 86^a. De fapt, după cum reiese din mărturia lui Stobaios (*Eclogae*, II, 7. Ilm. 107-110), nu există practic nici o diferenţă între opinie şi ignoranţă: ,Araâţ yap eîvai Sötern;, -rnv |iâv AKATAXIIMA) ONYKA- raGeoiv, -riiv 8â OT6A,TI\|/IV âaGevfv -camaş <6'> ÂXXOTPIOUŞ eîvai TFJŞ xaO ooepoi) SiaGeaeax;" („Opinia e de două tipuri: asentimentul non-comprehensiv şi ipoteza şubredă; ambele sunt incompatibile cu felul de a gândi al înţeleptului").

53. Vezi şi Stobaios, *Eclogae*, II, 7, 5b. 5-19.

54. Sau, probabil, al lui Lukios Kalbenos Tauros, cum presupune Jaap Mansfeld, „Intuiţionism and Formalism: Zeno's Definition of Geometry în a Fragment of L. Calvenus Taurus", *Phronesis*, 28, 1983, pp. 59—74.

55. Definirea ştiinţei drept e^iş nu i se datorează lui Zenon, ci discipolului său Herillos, consideră Pearson {*cf. op. cit.*, p. 69; vezi şi p. 79 ad fr. 28).

56. După cum observă Pearson (p. 68), în sensul restrâns în care foloseşte Zenon termenul „ştiinţă", aceasta reprezenta o singură comprehensiune.

57. Cu privire la aceste definiţii, vezi şi Aristotel, *Etica nicomahică*, 1140a. 6-10; *Metafizica*, 981a. 5-7.

58. La Aristotel, vocea ca mX-riyn âepoş, *cf. De anima*, 420b. 27-29. Formula âfip 7i£7iXriY|ievo(;, folosită de stoici (vezi şi Seneca, *Naturales quaestiones*, II), reprezintă expresia caracteristică a teoriei lor potrivit căreia orice activitate este corelată cu un element corporal {*cf.* Pohlenz, „Die Begründung...", ed. cit., p. 158). Aulus Gellius, *NoctesAtticae*, V, 15: „Sed vocem Stoici corpus esse conten- dunt, eamque esse dicunt ictum aera." Vocea este corp, potrivit stoicilor: Diogenes Laertios, VII, 55.7-56.1; Plutarh, *Deplacitisphilosophorum*, IV, 20.

59. Pentru metafora mâinii, vezi Leonhard Stroux, *Vergleich und Metapher în der Lehre des Zenon von Kition*, München, 1965, pp. 72—85.

60. „Aici", adică în discursurile care înfăţişează cauze ce formează îndeobşte obiectul proceselor civile. După cum observă Pearson (p. 79), „sensu

tineta" nu este echivalentul expresiei din pasajul următor „eiş vofiv". Vezi şi Stobaios, *Florilegium,* 36, 23 (vol. I, p. 696 Hense) = SVF I 304.

61. Lecţiunea manuscrisă preluată şi de Arnim este 'AXe^avôpivrô. Monedele alexandrine sunt menţionate de Pollux, IX, 6, şi Athenaios, *Deipnosophistai,* VIII, 1, 14-15 (èvvéa ößoXöv 'AXe^avôpeivrôv), *cf.* Ménage, *op. cit.,* p. 274. Pearson *{op. cit.,* p. 30) preia lecţiunea propusă de Köhler, 'AXei;av8pei<j>.

62. Pentru importanţa acordată de atenieni manierelor şi aspectului exterior, Plutarh, *De liberis educandis,* 7; Demosthenes, *Orationes,* XXXVII, 52; Lysias, *Orationes,* XVI, 19.

63. Expunerea (ôiriyrioiç) este partea narativă a discursului; 7ipôoo)7iov este folosit aici cu sens tehnic: personaj; vezi Cicero, *persona,* în *Pro Milone,* 32; *Pro Cluentium,* 78 *(cf.* Pearson, p. 78).

64. Acest pasaj, ca şi cel precedent, ar fi aparţinut scrierii lui Zenon Téxvri *(Arta),* consideră Pearson (p. 78).

65. În citatele greceşti din secţiunea *Fragmentelor fizice* întâlnim, pe lângă termenul KÔO|XOÇ, termenii to ***oXov*** şi to Ttâv. Potrivit mărturiei lui Achilleus *(.Isagoge,* 5, p. 129 Petavius, *Uranologia =* SVF II 523), TO 8è raxv TOÛ ***öXov*** 7iapà TOÎÇ &O)ÏKOÎÇ SiacpépEi. "OXov (lèv yàp Xéyouai TOV KÔG|IOV 7iàv Sè (ı£xà TOÛ KEVOÛ („în teoria stoicilor «to 7iâv» diferă de «TO ÖXOV». Căci «TO ÖXOV», spun ei, este cosmosul [lumea], pe când «to 7iàv» cuprinde şi vidul"). "OXov ar trebui tradus aşadar, ca şi KÔO|XOÇ, prin „cosmos" sau „lume". Pe de altă parte însă, apariţia celor doi termeni nu reprezintă o simplă variaţie stilistică. Căci, după cum explică Barbara Cassin (*Vocabulaire européen desphilosophies: dictionnaire des intraduisibles,* Le Seuil / Le Robert, Paris, 2004), semnificaţia lui TO ÖXOV era aceea de „univers" (literal: „îndreptat în întregime spre"), termenul fiind folosit pentru a sublinia ideea de direcţie unică a celor existente, a părţilor şi a întregului (vezi Aristotel, *De caeh,* A 3, 270a.4). Cicero însă, în traducerea sa a dialogului *Timaios,* redă prin *universitas* grecescul TO Jiâv, consolidând astfel o confuzie terminologică în urma căreia, în epoca modernă, celor doi termeni echivalenţi, lume şi univers, li se vor ataşa atribute opuse, lumea fiind „închisă", iar universul — infinit. Urmând această tradiţie şi în acord cu uzul modern, termenul „univers" ar trebui rezervat pentru TO 7iàv, întrucât acesta din urmă cuprinde lumea (cosmosul) laolaltă cu vidul infinit care o împresoară. Se pare însă că aceste distincţii — specific stoice, dacă e să dăm crezare întru totul mărturiei lui Achilleus - nu i-au preocupat îndeajuns pe toţi autorii vechi. Sextus, de exemplu, foloseşte termenul 7iâv cu sensul de „cosmos" sau „univers": SuvânEi 8è TOV AÛTOV TÔ Zryvcovi Xôyov ê^éSeTO (seil. Plato). Kai yàp OOTOÇ TO Jiâv KàXXiOTOV eîvai (priai Karà cpvioiv à7ieipyao|xévov ëpyov Kai Ka-cà TOV EÎKOTO Xôyov Çrôov ë|x\|n>Xov, voepôv -ce Kai XoyiKÔv *(Adversus mathematicos,* IX 107 = SVF I 110). Iar pentru Theodoret al Cirului, vidul infinit se află ÊKTOÇ TOÛ Jiavroç, aşadar „în afara universului (sau lumii)"; vezi IV, 14, *cf.* SVF I 95: ÈVTOÇ |xèv TOÛ raxvTOÇ |iîl5âv eîvai Kevöv, eKxoş 8â axnov 7i<x|i7io?a) -ce Kai âraipov). Nici xö öXov nu pare să însemne acelaşi lucru cu cosmosul sau lumea la Stobaios, ci are mai curând sensul lui xo raxv, acela de Tot, constituit din lume şi vidul înconjurător. Căci, potrivit mărturiei lui, centrul acestui öXov coincide cu centrul lumii, şi din această cauză se menţine lumea în vidul infinit: xrov 8' ev x© KÖA|rq> raxvxcov xrov Kax' iSlav e^iv onveoxroxcov xa |repri xriv cpopav £xeiv xö xoö öXou |teoov, 6|rol- COŢ 8â Kai aüxoi) xoö K6O|ron- Siörap opGmş XeyeoGai raxvxa xa |xepri xaO K6O|XOD em, xö |reoov xoö K6O|XOD xiiv cpopav £xerv, |râXioxa *Sä* xa ßcxpo? £x°vxa- xaüxöv 8' aî'xiov eîvai Kai xfjş xaO KÖa|ron irovfji; ev âTOIpo) Kev© etc. (vezi *Eclogae,* I,

19, 4, p. 166, 4 Wachsmuth = SVF I 99). Mai ales acest pasaj din Stobaios ne-a determinat să traducem öXov prin „univers", soluţie pe care am adoptat-o apoi pretutindeni, în special din consecvenţă terminologică, dar şi pentru că cei doi termeni, sinonimi în esenţă, subliniază fiecare un alt aspect esenţial al lumii: Koaixoş - ordinea şi caracterul sistematic, iar öXov - completitudinea. Iar terme-nul xö Jiâv, de vreme ce în ambele sale ocurenţe din acest volum (fr. 95 şi fr. 110) nu are altă semnificaţie decât aceea de öXov, l-am redat tot prin „univers".

66. Cu privire la originea şi istoria metaforei figurinelor de ceară, vezi L. Stroux, *op. cit.,* pp. 51—71.

67. *Pneuma* traversează fiecare corp în toate direcţiile, prin curenţi periodici care-şi schimbă direcţia odată ce ating suprafaţa corpului. Acestor oscilaţii le corespund proprietăţile fizice ale corpurilor, iar ansamblul acestor proprietăţi constituie o anumită e^iş a corpului, analoagă sufletului cu care sunt înzestrate organismele vii.

68. Cauza este un corp, nu un principiu explicativ, iar existenţa unor lucruri lipsite de cauză este inacceptabilă. Pentru semnificaţia termenului onirßeßriKÖi; (= rezultat, consecinţă) în acest fragment, vezi Pearson, *op. cit.,* p. 76.

69. Orice tip de amestec, atât 1) cel al substanţelor între ele şi 2) cel al calităţilor între ele, cât şi 3) cel în care ar fi prezente şi substanţele, şi calităţile, este de neconceput, argumentează Sextus, *cf. Pyrrh.,* III, 57—62.

70. Despre unitatea lumii la stoici în antiteză cu doctrina epicureică despre infinitatea lumilor, vezi Zeller, *op. cit.,* III, 1, p. 172.

71. Termenul e^iş are aici sensul de alcătuire unitară sau de forţă de coeziune prin care părţile unui întreg sunt ţinute laolaltă. *Cf.* Pearson, *op. cit.,* p. 92.

72. După cum observă H.J. Krämer (*Piatonismus und Hellenistische Philosophie,* Berlin, 1971, p. 108), înţelegerea doctrinei principiilor este înlesnită dacă deosebim în cosmogonia stoică două faze, cea „preelementară" şi cea „post- elementară". Primele stadii ale procesului de 8iaK6o|rrion; - preschimbarea focului în apă şi a apei parţial în pământ — amintesc doctrina lui Heraclit (fr. 31. 6-7 Diels: TOpoş xp07iai 7ip(âxov GdXaooa, GaXdoorn; 8â xö | xâv rj|iion yf), xö 8â -%ucn) npriOTiip). *Logos*-ul seminal se manifestă întâi în cadrul acestei refaceri a universului, reprezentând principiul activ, creator, opus principiului pasiv; la finalul unui ciclu, el se resoarbe în focul originar.

73. *Iliada,* XIV, 201; 302.

74. Focul artizan sau focul în ipostaza sa demiurgică este format din raţiunile seminale (Xoyoi orap^craKoi; vezi Diogenes Laertios, VII, 135, 136 (fr. 102).

75. *Cf. Timaios,* 30.b.1-30.c. 1.

76. *Cf.* Aristotel, *De generatione animalium,* 731b.28-30: pâXxiov 8â \|/nxfl |xâv oroiraTOŞ, TO 8' £|i\|/r>xov xo|> <x\|/ijxou 8ia -riiv \|/nx"nv Kai TO eîvai -coi) |rfi eîvai Kai TO £nv xo\) |rfi ^fjv. Cu privire la forma argumentului zenonian, vezi Isnardi Parente, *op. cit.,* p. 169, n. 160.

77. Sau *„esenţa (?) ei":* i) TOOTOD tfmxpiju;. Conform lecţiunii propuse de Bekker, TOU 0eo\), pasajul din Sextus s-ar încheia cu ideea că din caracterul raţional al lumii se poate deduce existenţa divinităţii.

78. Thessalos - medic din Trallia (Tralla, Trallike), regiune din Illyria. A trăit pe vremea lui Nero. (s. v. Pape, *Worterbuch der griechischen Eigennamen)* şi a aparţinut sectei metodiştilor, conform cărora, după mărturia lui Galenos, orice boală putea fi explicată în termeni de *koinotes* (stări patologice

generale), în număr de trei: prixyiş („curgere"), oxeyvcoon; („constricţie") şi eraiXoKij (starea „intermediară"), *cf.* Galenos, *De sectis ad eos qui introducuntur,* 1, 79.9-80.15. Vezi şi Manuela Tecuşan, *The Fragments of the Methodists: Methodism outside Soranus,* voi. 1, *Text and Translation,* Brill, Leiden, 2004.

79. Această doctrină, atribuită în mod imprecis „stoicilor" (SVF II 743, 749, 806), este atestată pentru Cleanthes (SVF 1518), Chrysippos (SVF II 806) şi Panaitios (Fr. 83 Van Straaten = 37 F = Cicero, *Tusculanae disputationes,* I, 32, 79) şi poate fi considerată o teză general împărtăşită de şcoala stoică.

80. Este vorba despre perioada cuprinsă între momentul naşterii şi momentul procreării.

81. Definiţia morţii ca separare a sufletului de corp este preluată de la Platon *(.Phaidros,* 64 c, 67 d,' *Gorgias,* 524 b).

82. Zenon a preluat de la Heraclit numai definiţia sufletului ca âva0D|il- aaiş; ideea că acesta ar fi o exalaţie a sângelui (Galenos, *De Hippocratis et Pla- tonis placitis,* II, 8 = SVF I 140) este probabil legată de proprietatea căldurii, atribuită de stoici sufletului.

83. Elementul vocal: TO cpcovâev. Termen de origine poetică: Pindar, *Olimpice,* II, 85.

84. Despre eter în viziunea stoicilor, vezi Stein, *Psychologie der Stoa,* ed. cit., p. 26.

85. Termenul e^iş este folosit ca forţă de coeziune a materiei anorganice, (pijoiş în cazul plantelor, \|n>xf| în cazul animalelor, wOţ în cazul fiinţelor raţionale.

86. Conform etimologiei sale, termenul ei|xap|xâvn poate fi înţeles atât în sens pasiv, drept ceea ce-i este sortit omului, cât şi în sens activ, drept divinitate care personifică legea unică ce străbate şi guvernează întregul ansamblu cosmic. Primul sens, cu care termenul este folosit mai ales de oratori (dar şi de Platon, *Phaidros,* 115a, *Theaitetos,* 169c, *Legile,* IX, 873c, *Timzios,* 89c, *Republica,* X, 619c), va avea un ecou limitat, în schimb cel de-al doilea, răspândit odată cu concepţia ioniană despre lume şi identificat de Heraclit cu principiul necesităţii (*ananke*), va ajunge la extrema sa expansiune şi importanţă în cadrul sistemului stoic, ca unul dintre motivele centrale ale speculaţiei filozofice.

87. Vezi şi SVF I 102 şi 176.

88. Tfiv 'AcppoSeirnv este lecţiunea lui Arnim. În ediţia lui Pearson, p. 90: 8eî xf|v. (Exegetul susţine că „puterea" de a strânge laolaltă părţile cosmosului reprezintă o descriere tipic stoică a divinităţii.) Reconstituirea ultimului rând (xf|v 8' âvaTOXîiv rpacn) Kai KIJKXTIOIV fi 7iepio8ov) i se datorează lui Diels: „Iar răsăritul soarelui şi rotaţia sau orbita."

89. în această caracterizare a procedeului naturii se poate citi, după părerea lui Grumach *{op. cit.,* pp. 64 *sq),* o radicală schimbare de direcţie în raport cu tezele aristotelice. Pornind de la aceeaşi comparaţie, aceea dintre natură şi artă, accentul este deplasat dinspre *eidos* spre *metoda* devenirii. Principiul formal, *eidos-ui,* încetează a mai fi principiu cauzal al naturii, aşa cum posesia lui nu este principiu cauzal, nici chiar o garanţie a întreprinderii poietice umane. Forma din cugetul artistului este doar un principiu adiacent al producţiei, o condiţie printre altele, dar nu ea este caracteristică pentru procesul producţiei de tip T£%vn, ci *metoda,* de care nu se bucură producţiile întâmplătoare ale nespe- cialistului. Natura, ca şi artistul, procedează metodic şi teleologic, dar prin intermediul unor cauze materiale. Din acest motiv este ea identificată cu

necesitatea, preluând astfel determinarea de sorginte platonico-aristotelică a cauzei materiale. Ideea stoică potrivit căreia natura ar fi o ființă vie care acţionează teleologic este, conform aceluiaşi exeget, pregătită, dacă nu chiar furnizată ca atare de conceptul aristotelic al naturii, la rândul său moştenitor al mişcării autonome atribuite sufletului în viziunea platonică. (Cu privire la conceptul aristotelic de natură, viziunea diametral opusă poate fi desprinsă din analiza fizicii aristotelice a lui W. Wieland, care ajunge să tăgăduiască atât existenţa unui concept aristotelic general al *naturii* ca atare, cât şi mult comentata teleologie aristotelică. *Cf. Die aristotelische Physik. Untersuchungen ilber die Grundlagen der Natur- wissenschaft und die sprachliche Bedingungen der Prinzipienforschung bei Aristoteles,* Gottingen, 1970.)

90. Odată cu identificarea naturii cu necesitatea şi preluarea strânsei relaţii de sorginte aristotelică dintre necesitate şi finalitate, „conceptul naturii ca *Ananke* se transformă în acela de *Heimarmene* şi *Pronoia*" (Grumach, *op. cit.,* p. 69). Armonia lumii nu mai este asigurată, ca în viziunea platonică, de o cauză finală aflată dincolo de conexiunea cauzelor accidentale, ci ea se află chiar în aceasta din urmă. „Destin", „providenţă", „natură", toate sunt nume ale principiului divin (vezi Diogenes Laertios, VII, 135, 136 = SVF I 102). Acest principiu este numit „destin" întrucât acţionează legic, „providenţă" - prin caracterul finalist al acestei acţiuni, iar „natură" — în calitate de creator al universului (Pearson, *op. cit.,* p. 93).

91. Despre acordul cu sine al omului virtuos, vezi şi Aristotel, *Etica nicoma- hică,* 1166a. 14; dezbinarea lăuntrică este o caracteristică a celui stăpânit de viciu (EN 1166b 7), care îşi este astfel sieşi duşman *{cf. Etica eudemică,* 1240b. 11-24).

92. Cu privire la deosebirea dintre doctrina stoică a vieţii optime ca armonie interioară, ca acord cu natura *raţională,* şi etica academică şi peripatetică reprezentată de Polemon şi Teofrast, axată pe noţiunea de Karà cpwiv ßioi; şi fondată pe o concepţie teleologică asupra naturii, de sorginte aristotelică, vezi Arnim, „Die Ethik des Naturgemässen Lebens", *Logos,* 20, 1931.

93. Excluderea tuturor celorlalte candidate la titlul de bine este analogă strictei şi exhaustivei opoziţii cinice dintre ştiinţă şi non-ştiinţă, dintre fericirea necondiţionată a înţeleptului şi nefericirea ignorantului, opoziţii în raport cu care toate deosebirile dintre lucruri se estompează.

94. Manuscrisele conţin varianta *în virtute aut vitio* (IV, 47, 17). Arnim, ca şi alţi editori, exlude *aut vitio,* probabil din considerente precum cele formulate de C.F.W. Müller *{M. Tulii Ciceronis Scripta quae manserunt omnia,* partis IV, vol I, Lipsiae, MCMIV), *adloc.-.* „În der Tugend findet sich eine Neigung zur Erreichung des höchsten Gutes, nicht im Laster, *aut vitio* ist daher nicht richtig und wahrscheinlich von einem Abschreiber, weil virtutes et vitia vorhergeht, eingeschoben worden." Lecţiunea din manuscris poate fi totuşi păstrată dacă înţelegem aici *propensio,* ca şi *momentum,* într-un sens mai puţin figurat, mai concret, ca înclinare de o parte sau de alta (şi nu ca „tendinţă către") şi, respectiv, ca greutate (nu „importanţă"). *{Cf. Des termes extrêmes des biens et des maux,* texte établit et traduit par Jules Martha: „que nulle part, sinon dans la vertu ou le vice, il n'y a rien qui pèse du moindre poids pour incliner la balance vers l'aquisition du souverain bien.") în plus, este posibil ca Cicero să fi folosit disjuncţia *virtute aut vitio* numai pentru a delimita sfera lucrurilor indiferente, pentru a se concentra apoi numai asupra raportului *acestora* cu binele suprem: astfel, propensiunea către binele suprem nu se găseşte în sfera celor indiferente, deci a celor ce nu intră în categoria virtuţii şi viciului. Căci asemănarea pe care

Cicero o stabilea între doctrina lui Zenon şi cea a lui Ariston - şi, în acelaşi timp, raţiunea pentru care ambele trebuie respinse - constă de fapt în ceea ce sugerează această ultimă versiune. în timp ce pentru cel din urmă „în afară de virtuţi şi vicii nu există lucruri între care să se poată stabili cea mai mică diferenţă", pentru Zenon aceleaşi lucruri nu se deosebesc între ele în ce priveşte dobândirea binelui suprem: „.. .atque ut Aristonis esset explosa sententia dicentis nihil differe aliud ab alio, nec esse res ullas praeter virtutes et vitia, inter quas quiquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla în re nisi în virtute aut vitio propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adspicien- dum esse diceret et, cum ad beatam vitam nullum momentum cetera haberent, ad adpetitionem tamen rerum esse în iis momenta diceret; quasi vero haec appetitio non ad summi boni adpetitionem pertineret" („...după cum a fost respinsă poziţia lui Ariston, care afirma că nu este nici o deosebire între un lucru şi altul şi că nu există alte lucruri între care să fie vreo diferenţă, în afară de virtuţi şi de vicii, la fel, Zenon greşeşte când spune" etc.). Astfel, „nisi în virtute aut vitio" ar fi destinat să reia „praeter virtutes et vitia" din rândul anterior. Aşadar, în timp ce Ariston nu găsea nici o deosebire între lucrurile ce cad în afara sferei virtuţii şi viciului, şi astfel nu cunoştea nici un principiu al dorinţei, cu excepţia unor impulsuri spontane şi întâmplătoare, Zenon, stabilind totuşi o diferenţă între ele şi afirmând pe baza acestei deosebiri (dintre cele contrare naturii şi cele conforme ei) un principiu al dorinţei şi al acţiunii, nu vedea nici o preponderenţă a vreunui lucru din această sferă în raport cu altul în ce priveşte dobândirea binelui suprem, atribuind numai dorinţei principiul unei astfel de distincţii.

95. „eae res... haberent." în codici avem singularul „ea res" şi „haberet". Unii dintre editorii care au optat pentru eliminarea cuvintelor *aut vitia* au propus lecţiunea *cetera*.

96. Delimitarea sferei indiferentelor şi a paradoxalei discriminări ulterioare în cadrul *acestei sfere* constituie punctul de plecare al criticii ciceroniene la adresa moralei stoice, dar nu şi miezul acesteia. Principiile acţiunii se află în acele lucruri „care au o greutate pentru dorinţă". Vezi fr. 189. *Cf. De finibus*, IV, 39: „naturalem enim appetitionem, quam vocant 6p|riyv, itemque officium, ipsam etiam virtutem tuentem volunt esse earum rerum, quae secundum natu- ram sunt" („ei spun că impulsul natural pe care îl numesc *horme*, îndatorirea şi chiar virtutea servesc la menţinerea celor conforme naturii"); *De finibus*, IV, 48: „Non enim actionis aut ofEcii ratio impellit ad ea, quae secundum naturam sunt, petenda, sed ab iis et appetitio et actio commovetur" („Căci nu acţiunea sau îndatorirea ne îmboldesc spre cele conforme naturii, ci, dimpotrivă, acestea din urmă sunt cele care ne trezesc dorinţa şi ne împing la acţiune"). Aşadar, de vreme ce scopurile acestor acţiuni (cum ar fi sănătatea, viaţa lungă, absenţa durerii) formează materia moralităţii, cum pot fi acestea considerate *indiferente* în raport cu binele suprem? Dacă binele suprem este virtutea, în ce sens poate fi materia ei indiferentă în raport cu ea? Sub această formă întrebarea ar fi dus mai uşor către soluţia corectă: indiferent este *succesul* acţiunii, *posesia* ca atare a bunurilor, *reuşita* în a le evita pe cele nedorite. Critica lui Cicero camuflează însă acest aspect preluându-l totodată implicit prin plasarea paradoxului la un alt nivel, mai adânc: dacă materia acţiunii ne este inspirată de natură prin dorinţa către cele conforme şi aversiunea faţă de cele contrare, cum poate fi binele suprem deasupra naturii, dincolo de satisfacerea acestor dorinţe pe care ea însăşi le-a sădit în om? Cu alte cuvinte, cum poate consta binele suprem, adică fericirea, exclusiv în virtute? Nu este fericirea, ca valoare supremă, mai curând dependentă, diminuată sau

sporită prin valoarea bunurilor care inspiră dorinţa şi totodată principiul justei alegeri? Aşadar, nu distincţia ulterioară în sfera celor indiferente reprezintă pentru Cicero paradoxul doctrinei stoice, ci tocmai abandonarea acesteia, neraportarea ei la binele suprem. Obiecţiile exegezei moderne se limitează însă la primul aspect, ratând concluziile cu adevărat interesante ce decurg din cel de al doilea: oricât s-ar îngusta sfera fericirii, epurând-o de scopuri, dorinţe, de materia şi efectele acţiunilor, natura Binelui etic se va distinge mereu de aceea a Binelui ca fericire, aspiraţia către unul neputând deveni sursa acţiunilor ce conduc către obţinerea celuilalt. Stoicismul a făcut un prim pas în dezvăluirea acestui fapt dacă nu prin autonomia supremă a virtuţii, adică indiferenţa faţă de fericire, cel puţin prin autonomia ei în raport cu elementele tradiţionale ale acesteia din urmă.

97. Intenţia fundamentală a lui Zenon a fost mai probabil aceea de a răpi acestor bunuri aportul la fericire, desemnându-le ca indiferente şi demne de ales doar în raport cu contrariile lor, şi nu aceea de a stabili unde se plasează fiecare dintre ele şi fiecare dintre contrariile lor pe o scară valorică. Această preocupare va deveni tot mai importantă pentru succesorii săi. Vezi şi nota

98. Din text ar reieşi că *reiecta* (a7io7iporiy|ieva) aparţin categoriei *sumenda*. Dar, întrucât *sumenda* sunt cele conforme naturii, evident, *reiecta* nu pot fi decât cele contrare. Neglijenţa lui Cicero este uşor de explicat dacă ţinem seama, în primul rând, de punctul de plecare al expunerii sale. Cicero începe prin a spune că, în afară de virtute, nimic nu conduce spre binele suprem. Virtutea este singurul bine, iar celelalte lucruri nu sunt nici bune, nici rele. Cu alte cuvinte, cele socotite bune nu sunt cu adevărat bune. La acestea se gândeşte Cicero, dar, vrând să precizeze că Zenon le reabilitează întru câtva, introduce distincţia între cele conforme şi cele contrare naturii. Pe cele conforme naturii Cicero le desemnează drept *sumenda*, „acceptabile" (Xtittox, vezi Stobaios, *Eclogae*, II, 82, 20 W = SVF III 142), sau alteori *aestimanck (Definibus*, III, 15, IV, 21, V, 30), pentru a le deosebi, în spiritul teoriei lui Zenon, de *expetenda. (Cf. De finibus*, IV, 26: „Itaque illa non dico me expetere, sed legere, nec optare, sed sumere, contraria autem non fugere, sed quasi scernere.") În acest punct apare însă o problemă: pe de o parte 7ipony|ieva *(preposita* la Cicero) par să fi fost numite astfel de Zenon prin comparaţie cu opusele lor, cu ârojipoîiyiieva. Căci atât lucrurile socotite bune, cât şi cele socotite rele sunt în sine lipsite de orice importanţă, dar primele sunt totuşi preferabile în raport cu celelalte. Termenii JipOîiY|ieva şi âramporiYiieva sau echivalentele lor latineşti *praeposita* şi *reiecta* par a fi fost de la bun început surse ale unor posibile paradoxuri: căci lucrurile astfel denumite puteau să pară mai bune sau mai rele decât cele autentic bune sau rele. (Vezi *De finibus*, IV, 26: „Ne sit sane; at certe gravius. Nam bonum ex quo appellatum sit, nescio, praepositum ex eo credo, quod praeponatur aliis. Id mihi magnum videtur. [...] omninoque de istis omnibus verbis a Zenone mutatis ita disputabat, et, quae bona negarentur ab eo esse et quae mala, illa laetioribus nominibus appellari ab eo quam a nobis, haec tristioribus.") Desemnarea întregii categorii a acestor lucruri drept âSuxcpopov (probabil odată cu Ariston, vezi Hirzel, *op. cit.*, pp. 45—46, n. 1) atrage cu sine o nouă dificultate: cum pot fi preferate sau respinse lucruri socotite indiferente? Doar dacă, între aceste indiferente, unele sunt mai indiferente decât altele, adică unele sunt complet indiferente (KaBaraxi; âSwxcpopov), spre deosebire de preferate şi respinse, care sunt opixfv; Kai âcpopirfv; KivryciKcx (Stobaios, *Eclogae*, II, 79, 15). Astfel, clasa indiferentelor ajunge să se împartă în trei subclase: rjSri 8â râv â8iacp6poov cpaoi ta |iâv eîvai 7ipony|ieva, ta 8' cx7iojipony|ieva, ta 8â |if|-ce 7iporiY|ieva |if|-ce âramponyiieva, Kai 7ipony|ieva |

if|-ce cx7io7ipony|ieva (Sextus, *Adversus mathematicos,* XI, 62. *Cf. Pyrrh.,* III.191.2-192.1; Cicero, *Academica posteriora,* I, 36 = SVF I 191). Şi, ce este mai important, 7ipotiy|ieva şi a7io7ipony|ieva se disting de cele intermediare printr-un surplus de valoare pozitivă sau negativă: 6|xoiax; 8e Kai -ccnv a7ia^iav e^ovccov â |iâv £x^ev roWaiv âna^lav, â 8â Ppaxeîav. -ca |iâv o|v 7ioXÂ,îiv £x°v-ca â^lav 7ipotiy|ieva XeyeoGai, -ca 8â roWaiv â7ia^iav âTO7ipony|ieva (Stobaios, *Eclogae,* II, p. 84, 21 W = SVF 192. *Cf.* Cicero, *De finibus,* III, 51; Sextus, *Adversus mathematicos,* XI, 62). Aşadar, 7ipony|ieva (*praeposita*) se disting, pe de o parte, de cele din categoria opusă, cea a valorii negative (âTO7ipony|ieva sau *reiecta*), dar, ca lucruri de valoare mai mare, ele se diferenţiază şi de cele mai puţin valoroase din cadrul categoriei *sumenda.* Cele două distincţii se confundă în ultima frază a pasajului ciceronian: „Quae pluris, ea praeposita appellabat, reiecta autem, quae minoris."

99. Pare a fi reproducerea unui citat, lucru verosimil, dat fiind că la baza contextului se află, după toate probabilităţile, o tradiţie academică ce avusese acces direct la scrierile lui Zenon. Cicero traduce aici termenul grecesc 7iporiY|xevov prin *productus,* folosind acest cuvânt în expresia *productum esse ad dignitatem* („înaintat către cele mai înalte onoruri"; vezi şi *Definibus,* III, 16), apoi de sine stătător, *producta,* prin care traduce pluralul 7ipotiy|xeva, „preferate"). Expresia *productum esse ad dignitatem* redă probabil utilizarea termenului grecesc *proegmenon* cu un sens nou, fie introdus de Zenon însuşi, fie simplu ecou al pătrunderii în limba literară a expresiilor specifice noilor raporturi dintre statele elenistice aflate în dezvoltare *{cf.* Leonhard Stroux, *op. cit.*, p. 92). Desemnarea celor demne de a se bucura de preţuire şi de a fi alese ca 7ipotiy|xeva conferă termenului o nuanţă ce lipsise până atunci complet utilizării sale în sfera meditaţiei etice. Ideea exprimată de acest termen aparţine, după părerea lui Hirzel *(cf. op. cit.*, p. 35), unei etape a gândirii lui Zenon eliberate de influenţa eticii cinice, sub care se aflase lucrarea sa de tinereţe, *Republica.*

100. Definirea virtuţii drept e^iş îşi are originea mai degrabă în doctrina cinică decât nemijlocit în cea aristotelică; *cf.* Hirzel, *op. cit.*, p. 22.

101. Cicero traduce raxGoş prin *perturbatio*, opţiune pe care o explică astfel: „Haec enim ferre sunt (eius modi) quae Graeci raiOn appellant; ego poteram *morbos*, et id verbum esset e verbo, sed în consuetudinem nostram non caderet. Nam misereri, invidere, gestire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantis, nos autem hos eodem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate, nisi quid aliud tibi videtur" („Acestea sunt cele pe care grecii le numesc *pathe,* termen pe care l-aş putea traduce prin *morbos* [«boli»], dar m-aş îndepărta astfel de uzanţele limbii noastre. Căci grecii numesc boli mila, invidia, dorinţa puternică sau exuberanţa şi le definesc drept mişcări ale sufletului care nu dau ascultare raţiunii; noi însă numim aceleaşi mişcări ale sufletului tulburat *perturbationes* [«pasiuni»], şi cred că aşa este corect; a le numi *morbos* [«boli»] ar însemna să forţăm uzul cuvintelor. Nu credeţi?") (*Tusculanae disputationes,* III, 7).

102. Aceşti termeni trebuie înţeleşi într-un sens foarte concret, dat fiind că afectul reprezenta, în doctrina stoică, o modificare a sufletului, deci a *pneumei,* care era concepută drept corp.

103. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 123, 2-6.

104. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 122, 3-10.

105. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 125, 1; Stobaios, *Eclogae,* 11,7, 5bl0.1-ll.

106. *Cf.* Diogenes Laertios, VII, 121, 11: „|xovov τ eXei50epov, το-υş 8â QAXÀJOXX; 8OIJXOVH;" („numai el [înţeleptul] este liber, pe când netrebnicii sunt sclavi..."); *cf.* Suidas, s. v. SouXoi.

107. Numai înţelepţii sunt prieteni - vezi şi comentariul mai extins al lui Diogenes Laertios, VII, 124, 3-10. Cu privire la această teză, vezi şi Aristotel, *Etica eudemică,* 1236b.2-26.

108. *Cf. Tusculanae disputationes,* III, 9.

109. E vorba despre suferinţa morală pe care o va încerca netrebnicul, sau mai curând cea mai bună parte din el, dacă va înţelege cândva amploarea răului. *Cf.* Philon, *Quod omnisprobus liber sit,* VIII, 53.1-57.7.

110. Seneca (*Epistulae morales ad Lucilium,* 83, 8) respinge acest gen de argumente: „.. .probationes levissimas et perplexas... quae ut sint verae, tamen mendacio símiles sunt" („demonstraţii superficiale şi confuze... care, chiar presupunând că sunt adevărate, par false"). Aşa cum îl interpretează Seneca, argumentul nu vizează de fapt viciul beţiei ca atare, ci însăşi acţiunea de a bea peste măsură, de a se îmbăta; vezi în continuare, paragrafele 10-12.

111. „Kon» xivaş fíKeiv", probabil „a se potrivi cuiva", „a-i reveni...", „a fi de datoria...". (Chantraine, s. v. TÍKCO, KASÍJKG) = atteindre, convenir.) îndatoririle (KaSiÍKOv-ca) sunt acţiunile cărora le putem da o justificare rezonabilă, sau, potrivit unei alte interpretări, o justificare „probabilă", ele reprezentând acele acte pe care le considerăm cel mai probabil vizate de raţiunea universală - de vreme ce înclinaţia pentru ele se dezvoltă în mod natural.

112. Vezi şi *De genio Socratis,* 588 C-D.

113. Mărturia lui Diogenes Laertios sugerează că inversarea versurilor lui Hesiod nu ar indica atât preţuirea supunerii în defavoarea isteţimii sau convingerii personale, cum par să interpreteze Themistios şi Proklos, cât preeminenţa practicului, a faptei, a artei vieţii, care ar trebui să ia locul cercetării pur teoretice, devenind, în manieră socratică, sensul fundamental al filozofiei (vezi şi Paul Barth, *Die Stoa,* Stuttgart, 1941, pp. 12-13).

114. Euripide, *Rugătoarele,* w. 861-863 (în traducerea lui Alexandru Miran, Univers, Bucureşti, 1992).

115. Wellmann *{op. cit.,* pp. 440^41) presupune că aceste afirmaţii ar fi fost desprinse dintr-un context polemic, dintr-un text - greşit interpretat de Sextus - în care Zenon ar fi criticat moravurile greceşti.

116. Aici Kara rapícrraaiv = în împrejurări speciale, dificile. LSJ s. v. II b; *cf.* White, „Two Notes on Stoic Terminology", *The American Journal of Philology,w*ol. 99, no. 1 (1978), pp. 111-112.

117. După exemplul cinicilor, Zenon considera învăţământul inutil. Chrysippos va susţine contrariul. Vezi Diogenes Laertios, VII, 129, 4-5.

118. Analogia dintre comunitatea umană şi turmă, dintre conducător şi păstor devenise deja un loc comun, desprins probabil din Homer, *Iliada,* I, 263; II, 243; IV, 413; vezi Aristotel, *Etica nicomahică,* VIII, 11, 1161a.l4-15; Platón, *Theaitetos,* 174d, *Republica,* 343a.

119. Scrisă de Zenon la începutul carierei sale, *Republica* a avut un ecou puternic în Antichitate, fiind deseori comparată cu scrierea omonimă a lui Platón. Punctul de plecare al tuturor ideilor dezvoltate în ea pare să fi fost împărţirea (de inspiraţie cinică) a oamenilor în două mari categorii: oamenii vrednici, virtuoşi (o7ion8aîoi) şi netrebnicii (cpaúXoi), acompaniată de convingerea că aceasta este singura împărţire naturală a speciei umane.

120. Punct în care se vădeşte o certă, chiar dacă limitată independenţă a lui Zenon faţă de tezele cinice care dominau această lucrare de tinereţe. Pe când Antisthenes îl numea pe Eros tcatcia (púaeax; (vezi Clement din Alexandria, *Strom.*, II, 485), Zenon îl considera un zeu apărător al comunităţii umane.

121. Tpipcov (tunica) era haina sărăcăcioasă purtată de filozofi, în special de cinici (vezi Crates Thebanus, *Fragmenta,* 16 c.).

122. La origine, această replică a lui Zenon, transmisă în mod deformat, suna, probabil, aşa: „Pe cel ce mă jigneşte îl trimit la plimbare ca pe un sol lăsat fără răspuns." Vezi Pearson, *op. cit.*, p. 228 (fr. 24).

123. Potrivit lui Wilamowitz (*Antigonos,* ed. cit., p. 114), solii lui Ptole- maios fuseseră trimişi să îi iscodească pe partizanii macedonenilor, nu pe Zenon sau pe alţi filozofi.

124. Manes era un nume obişnuit de sclav (vezi Demostene, *Discursuri,* 45, 86; 53, 20). Fragmentul reflectă cosmopolitismul specific stoicilor - este de părere Pearson *(op. cit.,* pp. 232—233).

125. Euripide, *Bacantele, Alcesta, Ciclopul,* trad de Şt. Bezdechi, Cultura Naţională, Bucureşti, 1925.

126. Ocupaţia de dascăl era privită cu dispreţ (vezi Demostene, *Discursuri,* 18, 258; 19, 249, Diogenes Laertios, X, 8, l-3; 8-9). *Cf.* K. Gaiser, *Philodems Academica. Die Bericht uber Platón und die Alte Akademie în zwei herculanensischen Papyri (Suppl. Plat. 1),* Stuttgart-Bad Cannstatt, 1988, pp. 485-486.

127. Potrivit însă mărturiei lui Seneca *(Ad Helviam,* cap. 12, 4 = SVF I 15), Zenon nu a avut nici un sclav.

128. *Unii sunt „filologi", alţii, „logofili".* înţelegând prin aceasta, probabil, că unii erau amatori de discursuri, alţii - de raţionamente. Vezi Rădice, *Stoici antichi. Tutti i Frammenti raccolti da Hans von Arnim,* ed. cit., p. 131.

129. Ne-am ghidat în traducere după comentariul lui Arnim (în aparatul critic).: „<ā\> addidi; significat Zeno philosophi doctrinam non esse mercem, de qua litigare liceat et qui pecuniam dederit, sed omnem pecuniam pretio superare."

130. Pentru această versiune de traducere, vezi Pearson, *op. cit.*, p. 226.

131. Aceeaşi replică îi este atribuită lui Carneades, vezi Themistios, *Orationes,* XXVI, 20-24.'

132. Un precept mult apreciat de stoici era *parce tempori, cf.* Seneca, *Scrisori către Lucilius,* 88, 39; 94, 28.

133. *Cf.* Aristotel, *Etica nicomahică,* 1166a.31-32, *Etica eudemică,* 1245a. 34-35.

134. Aceasta ar fi, potrivit lui Pearson, p. 230 *(Apophtegmata,* fr. 32), doar o altă formă a bine-cunoscutei spuse atribuite lui Socrate, ¿¡¡zW Stobaios, *Flori- legium,* 17, 22 Mein: Çrô|xev OÛK ïva ÈO0IO)|xev *àXX'* ÈO6ICO|xev ïva Çrô|xev.

135. 'Aoôcpoviç. Totuşi, în aparatul critic, 35, Arnim notează: „oocpoùç; scribendum videtur: TO |xèv |xey<xXa oocpoùç" (variantă propusă şi de Ménage, *op. cit.,* p. 274.). Aşadar: „[...] majoritatea filozofilor sunt, în privinţele importante, înţelepţi, în schimb în cele mărunte şi comune, ignoranţi." Wilamowitz acceptă versiunea transmisă *(cf. Antigonos,* p. 117) ôqxaGeîç sau, potrivit lui Casaubon, et>|xa9eîç (pricepuţi la cele mărunte şi comune).

Partea a II-a. Discipolii lui Zenon

1. Kynosarges (Kwôoapyeç, - oviç (to) = câinele alb sau câinele gras) era numele unei pieţe publice din Atena, situată în partea de est, la poalele dealului Lykabettos, unde se aflau un templu al lui Herakles şi un gimnaziu. În acest loc îşi ţinea prelegerile, printre alţi filozofi, Antisthenes, fondatorul şcolii

2. După părerea lui Diogenes Laertios, Ariston e fondatorul unei secte disidente a stoicismului.

3. Milthiades, necunoscut din altă sursă. La fel Diphilos 'Apiowveioç, care nu trebuie confundat cu Diphilos poreclit AapûpivGoç, numit şi Koa^iayraTOÇ (vezi Lucian din Samosata, *Banchetul,* cap. 6, 23, 36).

4. Alexinos din Elis face parte din şcoala megarică. Ni s-a păstrat un fragment din lucrarea Ilepi àycoyfjç a lui Alexinos în *Retorica* lui Philodemos. Din cauză că polemiza cu vehemenţă, a fost numit, printr-un calambur, Elen- xinos, adică „Criticul".

5. Panaitios din Rhodos (185—110 a. Chr.) — filozof stoic, fondatorul stoicismului mediu. Sosikrates, originar din Rhodos, este autorul unei *Succe- siuni a filozofilor.* _ _ _

6. Ariston din Chios, stoicul, nu trebuie confundat cu Ariston din Keos, peripateticianul.

7. Philippos — filozof sceptic.

8. Vezi *Iliada,* V, versul 215.

9. *Cf.* n. 302.

10. Eratostene din Cirene (sec. al III-lea a. Chr.) a fost un mare învăţat şi erudit, care s-a dedicat studiului geografiei, matematicii, istoriei, literaturii şi

11. Parodie după Homer: „Craiul l-a pus să omoare întâi pe Himera, o iasmă / Nebiruită, din viţă de zei, nevăzută de oameni: / Leu înainte, în spate un balaur şi capră la mijloc" *{Iliada,* VI, 179-181, trad. G. Murnu).

12. Este vorba despre Demetrios II, fiul lui Antigonos Gonatas.

13. Kleochares din Myrlea — retor din secolul al III-lea a. Chr.

14. Personaj care nu ne mai e cunoscut din nici o altă sursă.

15. Hieronymos din Rhodos - filozof peripatetician, contemporan cu Lycon, al patrulea scolarh al Lyceului.

16. Halkyoneus - fiul lui Antigonos Gonatas.

17. Personaj care nu ne mai e cunoscut din nici o altă sursă.

18. Homer, *Odiseea,* IV, versul 392 (trad. G. Murnu).

19. Polyeuktos din Sphettos era, totodată, prietenul lui Demostene.

20. Potrivit lui Platón, sufletul are trei părţi: vorjş, 9n|rcx;, â7ii0n| xia, raţiune, pasiune, dorinţă. Considerat de stoici a fi de natură materială, sufletul este un suflu de foc (7ive\)|ia, TtOp), care pătrunde tot corpul şi îi dă o tensiune (TOVOŞ) specifică. Sub aspectul lui raţional, sufletul se numeşte partea conducătoare, neexistând o parte iraţională în el. Cele opt părţi ale sufletului sunt de natură materială. Acestea sunt cele cinci simţuri (to rév-ce aiaGîyrrjpia), partea vorbitoare (to (pcovnxiKov |ióplov), partea gânditoare (to 8I(XVOTITIKÓV) şi partea procreatoare (to yewriTiKÔv).

21. Lucrarea lui Eratostene intitulată *Ariston* fusese amintită în rândul

22. Adică din partea reprezentanţilor celorlalte şcoli filozofice de care fusese vorba mai înainte şi care se revendicau, la rândul lor, de la Socrate (peripateticii, academicii, cinicii, stoicii şi cyrenaicii).

23. Herakleides din Pont - filozof peripatetic.

24. Arnim presupune că ar fi vorba de două lucrări: *Despre bogăţie* şi *Despre binefacere şi pedeapsă*.

25. Homer, *Odiseea*, XXI, versul 152.

26. Vezi Homer, *Iliada*, IX, versurile 646-648.

27. Kallisthenes a fost unul dintre discipolii lui Teofrast.

28. În aparatul critic, Arnim notează: „exspecto: ovra y'É-rn *itoXXá* (fiind el [adică Persaios] mulţi ani...), întrucât se ştie din alte surse că Persaios este cel care a petrecut mult timp pe lângă Antigonos, şi nu Zenon, cum se înţelege din text.

29. Hermippos din Smyrna, numit calimahianul, a trăit la sfârşitul secolului al III-lea a. Chr.

30. Bion din Borysthenes, filozof din şcoala lui Aristip, a trăit în secolul al III-lea a. Chr. Opera sa se intitulează *Disertaţii*.

31. Sotion din Alexandria, filozof peripatetic, a trăit în secolul al II-lea a. Chr.

32. Dioskourides — scriitor, elev al lui Isokrates.

33. Pasiphon din Eretria — scriitor şi filozof.

34. Este vorba despre Baton comediograful.

35. Sositheos a fost un poet tragic grec, născut în Troada, la Alexandria; unii cercetători susţin că el ar fi fost din Atena sau din Siracuza.

36. Vezi Aristotel, *Topica*, i, 5, 102a.l7.

37. *Cf.* Aristotel, *Topica*, I, 104b.l.

38. Potrivit mărturiei lui Diogenes Laertios (VII, 62), Chrysippos împărţea dialectica în două ramuri: teoria despre semnificând şi teoria despre cele semnificate (sau, conform altor traduceri, „despre limbaj şi despre subiectele discursului", ori „despre expresie şi despre conţinut"). Prima subclasă cuprindea subiecte precum discursul scris şi părţile vorbirii, greşelile de gramatică, dicţiunea poetică, expresiile ambigue, iar printre „semnificate" se numărau exprimabilele (*lekta*), propoziţiile simple (părţile şi clasificarea lor), propoziţiile complexe, silogismele, sofismele.

39. Archedemos - filozof stoic.

40. Sofismul numit „dominatorul" este pe larg expus de Epictet, *Disserta- tiones*, II, 19 *sq.*, şi de Cicero, *De fato*.

41. Vezi Vergilius, *Egloga* 6, versurile 31—34: „Namque canebat uti mag- num per inane coacta / Semina terrarumque animaeque marisque fuissent, / Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis / Omnia, et ipse tener mundi con- creverit orbis" („Căci el cânta cum prin vidul cel mare între amestec / Germeni erau ai pământului şi ai suflării şi-ai mării / Şi totodată-ai fluidului foc; cum din aste primordii / Toate, şi însuşi fragilul al lumii-nchegatu-s-a crugul"). Trad. Nicolae Ionel.

42. Aristarh din Samos (310-230 a. Chr.) - matematician şi astronom.

43. Lumea este de fapt cea condusă spre o mişcare armonică, notează Arnim eliminând, în consecinţă, „το <p©ţ" *(lumina)*.

44. Fr. 294 Nauck.'

45. Fr. Diels-Kranz, 22B21.

46. *Cf.* Homer, *Odiseea*, X, 305. „MrâW este o plantă cu rădăcini negre şi flori albe cu proprietăţi magice.

47. Este vorba de lucrarea nepi fiSovrjţ *(Despre plăcere*); vezi Apendice, p. 461.

48. Homer, *Iliada*, III, versul 320; XVI, versul 233.

49. În text: *logos koinos.* Am tradus aici prin „raţiune". În rest, am evitat traducerea conceptului filozofic de *lagos.*
50. Lupi = gr. XiJKoi.
51. O altă variantă de traducere ar fi: „o spune şi Cleanthes, o spune şi Poseidonios în scrierea sa *Protreptica."*
52. Vezi mai sus în text, § 1.
53. Nu se ştie dacă piesa pierdută, *Epigonii,* îi aparţine lui Sofocle sau lui Euripide; vezi Nauck, *Tragicorum graecorum fragmenta* (fragmenta adespota 2, p. 651). Arnim, *ad. loc.,* i-o atribuie lui Sofocle.
54. Joc de cuvinte: *merizo =* a diviza, a împărţi; *diamerizo =* a depărta
55. Vezi *supra,* fr. 278 (Diogenes Laertios, VII, 24).
56. Lucrarea trata despre Homer, potrivit lui Wachsmuth, lui Pearson şi, evident, lui Arnim, după cum se poate deduce din conţinutul fragmentelor la
57. „Imaginile" (to eî'8coXa) sunt pelicule care, conform teoriei senzaţiei susţinute de Democrit, lovesc ochiul uman şi produc senzaţia de văz.
58. Kleomenes a fost discipolul lui Metrokles.
59. Sisitiile (cruoaraa, -aş) erau ospeţele comune la care participau toţi cetăţenii, în Creta şi în Sparta.
60. Este vorba despre scriitorul Mnesistratos din Thasos.
61. Sphairos şi discipolii săi susţin acest lucru pentru a putea explica de ce o sămânţă are capacitatea de a reproduce întregul organism.
62. Lycurg - rege şi legislator legendar al Spartei. Ar fi trăit în prima jumătate a secolului VIII a. Chr. şi ar fi avut drept sursă de inspiraţie instituţiile doriene din Creta.
63. Este vorba despre organizarea sisitiilor.

E vorba despre Poseidonios din Apameia (135—51 a. Chr.), reprezentant al stoicismului mediu; ca orientare însă, el ţine mai degrabă de stoicismul nou, pe care, într-un fel, îl şi inaugurează

.CUPRINS

Partea I. Zenon din Kition

Partea a II-a. Discipolii lui Zenon

6. Unii dintre stoicii mai vechi n. 631 46

31. *Academicaposteriora,* I, 41 = SVF I 60: „Visis non ómnibus adiungebat fidem, sed iis solum, quae propriam quandam haberent declarationem earum

38. *Cf.* Cicero, *Academica posteriora,* I, 11. 40 = SVF I 61: „.. .assensionem adiungit animorum: quam esse vuit în nobis positam et voluntariam" („asentimentul sufletului, pe care îl considera a fi în puterea noastră şi voluntar"). Prin „voluntarius", Cicero redă grecescul „¿Koijioiţ", care, chiar şi în urma distincţiilor aristotelice, continuă să înglobeze o gamă largă de semnificaţii, pornind de la „ceea ce se produce în mod spontan", „ceea ce decurge din noi înşine în măsura în care ţine de natura noastră", ajungând la ideea de alegere neconstrânsă şi responsabilitate. în acest sens asentimentul sau adeziunea (*assensio*) este „în nobis

85. Alexandru din Aphrodisia, *De anima,* p. 26, 13 Bruns = SVF II 786: „liàXXov 8å Kara τουş rnv \|/\)x"nv yevvrâv-cai; εκ roiâi; -ce Kai awGéaetíx;

98. Cicero, *De fitto,* XVIII, 41: „Chiysippos autem cum et necessitatem improbaret et nihil vellet sine praepositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat et retineat fatum. Causarum enim, inquit,

99. *Cf.* M. Reesor, „Fate and Possibility în Early Stoic Philosophy", în *Phoenix,* voi. 19 (1965).

115. *Eclogae,* II, 7.6a. l-11. *Cf.* SVF I 552 şi SVF III 12. Fragmentul mai amplu, ale cărui prime rânduri sunt reproduse de Arnim în SVF I 179, continuă astfel: Oi 8â i^ETO TOOTOV 7ipoa8iap9pow®; OOTCOŞ e^ecpepov ö^oXoyovii-iEVGx; xfl (pwei ^fjv üroXaßövTß; gXarcov eîvai Ka-niyöprma TO *im>* TOO Zryvcovoş pnGev. KXedvGru; yap npÖTOi; 8ia8e^<x|ievoi; am*ov* THV ai'peoiv 7ipooeOriKe xfl (pwei Kai OOTCOŞ âreScoKe- -reXoş ecrd TO 6|ioXoyovi|ievo)(; xfl (pwei ^fjv. "Orap 6 Xpijauiroş oacpeoTepov ßo\)X6|ievoi; noifjoai, e^TyveyKe TOV -cpörov TOOTOV- £fjv Ka-c' â|i7ieipiav wv (pwjei o\)|ißaiv6vwv („Alţii însă au detaliat şi au completat formula astfel:

124. Cicero, *De finibus,* IV, 17. 47 = SVF I 189: *„ad appetitionem tamen rerum esse în iis momentd*" („dar ele au totuşi o anumită importanţă pentru dorinţă"). *Cf.* Stobaios, *Edogae,* II, 79, 18 W.'= SVF III 140: „AIOTI KOÎV, cpaoi,

Xeyco|iev âSuxcpopa xa oco|raTiKa Kai Ta eKTOţ, npoş TO etioximovcoş ^fjv (ev ®7iep eoTi TO etiSaiiiovcoş) âSwxcpopâ cpa|xev ama eîvai, ot> |ra Aia npoş TO Kara cpfioiv

15 Seneca ad Helviam cp. 12, 4. Unum fuisse Homero servum, tres Pla- toni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat.

21 Timón Phliasius Sill. fr. XX W.

09pa 7T£V£GTáa>V G-ÜVayEV VÉ905, OÍ 7t£pí naVTCOV 7tTCO%ÓTaTOÍ T' %jav Kai KOlXpÓTaTOl ppOTOÍ áGTÓOV.

25 Ind. Stoic. Herc. col. VIII. „TCOVTOGEIV (y)ap d8oAE(GXoi)v)Ta **7tai**| 8va Kai T(oi)<; dna)vTâ)v|Ta<; E7ti TTIV **0**-upav- 8va|nopa)v 8' OTCOU GE **0rj,** popa; av (pr|Gi %CX/vK109\)|/vCXKCX KC/.TC/.GTf]GC/.i• Kai | yr/.p o\ho) KaKov- oi)K E**|GEO0av** V(OU**)0£**TE(î)V TOÎX; **| 7tapa**%(apdKTa)<;." Kai o Z(fi)|vcov **npoţ** Toi); ^¿(VOD;) | dno(pX£)\|/a(;- „TV AE(y£TAI", £911 . . . etc.

28 Dio Chrysost. or. XLVII § 2 (V. II p. 81, 2 Arn.). d>ç éyrô npÔTEpov pèv éGa-opaÇov Trôv <prXoGÔ<pa>v TOÙÇ KaxaXrnôvTaç pèv tàç awrôv naxpiSaç oûSevoç àvayKaÇovTOÇ, nap' *àkXoiç* 8è Çfjv éXopévouç, Kai taira àraxpawopévouç awoùç ôrr 8EÎ THV rartpiSa trpâv Kai nepi nleia- TOU Jtoieiaflai Kai ôrr Jipr/.TTEtv *xà* KOIVÔ. Kai JHVaTEÙEG0ai tm àvGpobncp *Ku.xà* 9ÙGIV éativ. Âéyo) 8è TOV Zf|va>va, TOV XpÙGiJiJtov, TOV KXeàv&nv, ôv où&iç OIKOI épervE *xo.vxa* XeyôvTcov.

Cf. Senecade tranq. an. 1,10. promptus compositus sequor Zenona, Cleanthen, Chrysippum, quorum tamen nemo ad rem publicam ac- cessit, nemo non misit. Cf. n. 271-

38 Diogenes Laërt. VII 36. Ma0r|Tai 8è Zf|vcovoç *noXXoi* pév, EvSo^or 5è IlEpGatoç AripriTpiot) KITIEÎIÇ----------------

'ApÎGTCov Mûxir/.&n) Xîoç, ô xr|v à5ra<popiav EÎGriyriGàpEvoç.

"HprWioç Kap%r|5ôvu)ç, ô TTIV ETUGTF|pr|v *xéXoç* EÎTHBV-

AIOVÎIGIOÇ ô pETa0épEvoç EÎÇ TTIV fiSovfiv- 8rà yàp G<po5pàv 6<p0a?ipiav (BKVriGEV ETt *XÉJEIV* TOV TtÔVOV àSràqJOpOV- O-DTOÇ rjv 'HpaK^ErôTTlÇ.

KÀEàvôriç Oaviot) "AGGIOÇ, ô SraSE^àpEvoç XR|V **o**%o?IF|v- ov Kai àqxopoi- ot) Tatç GK^ripoKfiporç SEXTOVÇ, aï pôXrç pèv ypc«povTar, 5raTipoi)GR 8è
Tà Ypa<pévTa.
£<paîpoç BoGTtopravôç- 5rf|K0W£ 8' ô £<paîpoç Kai KÀEavGouç PETÀ xr|v Zf|vcovoç TEXEDTTIV- %jav 8è Zf|vcovoç pafrr|Tai Kai OÏ'SE, Ka0à (priai v 'iTtTtôpOTOÇ- OrXcoviSriç ©ripaîoç, Kré/JaJiJtoç KopivGroç, IIoGErSrôvroç 'A/VEÇAV5PEÏ)Ç, 'A0r|vô5copoç XOÀEÎIÇ, Zf|vcov ErSrôvroç.
41 Diogenes Laert. VII 4. reypo9e 8e (o Zf|vcov) npo; xfj noArteia Kai taSe-
nepi TOÏ) Kaxa (pwiv plou (181) (183)
nepi oppfj; TI nepi dv0pdmcov 9-UGeco; 179
nepi 7ta0â)v 211
nepi TOÏ) Ka0f|KOVTo; (230)
nepi vopou
nepi rn; TiMurviKfj; naiSeia; nepi o\|/eco;
50 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 8 p. 1034f. EXUE 8è (scil. Zeno) aoçia- PATA Kai TTIV SRAÀEKTVKRIV rôç TOÛTO TCOVEÏV 8uvapÉvr|v ÈKÈÀEUE napa- XappàvErv Toijç paGriTaç.
55 Cicero Acad. post. I 40. Plurima etiam în illa tertia philosophiae parte mutavit (scil. Zeno). În qua primum de sensibus ipsis quaedam dixit
59 Cicero Acad. pr. II 18. cum enim ita negaret quidquam esse quod comprehendi posset — si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum (= 9avTaGia)---------------impressum effictumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo unde non esset (id nos a Zenone definitum rectissime dicimus----------) hoc cum infirmat tollitque Philo etc.
ibid. 77- quaesivit de Zenone fortasse (seil. Arcesilas), quid futurum esset, si nec percipere quicquam posset sapiens nec opinari sapientis esset. Ille, credo, nihil opinaturum, quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo id esset? Visum, credo. Quale igitur visum? Tum ilium ita definisse: ex eo quod esset, sicut esset, impressum et signatum et effic- tum. Post requisitum, etiamne, si eiusmodi esset visum verum, quale vel falsum. Hie Zenonem vidisse acute nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, ut eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Recte consensit Arcesilas ad definitionem additum. *Hi lociprobant ad ipsum Zenonem redire omnespartes definitionis Tfj; KaTaAriTCTiKfj; (pavTaGiaq quae legiturgraeca apudSextum* adv. math.
68 Cicero Acad. post. I 41. si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, scientiam, sin aliter, inscientiam nominabat (Zeno). Stobaeus Eel. II p. 73, 19 W. Etvar SE TTIV E7UGTf|pr|v Kata? ir|\|/w <XG9aXfi Kai äpETCOTTCQTOV imo Xoy0,0- — ib. p. Ill, 20. ttiv ayvorav p£Ta7tTC0TiKT|v Etvar GuyKaTaGEGtv Kai aGÖEvfj. - Sextus adv. math. VII 151. EitiGTfipTjv pev etvar xnv aG9aXfi

Kai ßEßaiav Kai äp£td0£TOV imö *Xöjov* KATAXRI\|/RV. - Diogenes Laert. VII 47- ARIRNV TE TTIV

73 Olympiodorus în Plat. Gorg. pp. 53, 54 (ed. Jahn nov. ann. philol. supplement. XIV 1848 p. 239, 240). Zf|vcov Sé <pr|Gw orv Té %vr| éati

75 Sextus adv. math. II 7- EVGEV yoi)v Kai Zf|vcov o KvcvEix; EpcoTr| 0£i<; OTCQ SVA9EP£V SVA^EKTVKTI PRITOPIKFIQ, Gt)GTpE\|/a<; TT|V %Etpa Kai *naXx* v E^ANXDXYAG £9x1 „TOWCQ" KaTa pEv TTIV GDGTpocpriv TO GTpoYY^ov Kai

85 Diogenes Laért. VII 134. SOKET 8' awoT<; áp%á<; Etvar wv oXcov Súo, TO notoírv Kai TO *náa%ov.* TO pév oi5v *náa%ov* Etvar TTIV cbtorov owiav TT|V i^r|v- TO SE norow TOV év amfj Xóyov TOV 0EÓV. TOWOV yáp aí'Srov

106 [Philo] îtEpi d90apata<; Koapou, cc. 23, 24, p. 264, 3 Bern. p. 35, 13 Cum. 0EO9paaTO(; pEVTor <pr|GI TOÏX; YEVEGW 90opav TOÏ) Koapou KaTTiYopoi)VTaţ îmo TETTapcov dnaTr|0nvat TOOV PEYÍGTCQV, YA? dvcopaW- aţ, 0aXaTTr|<; dva%A>pf|G£CQ<;, EKdaTou TMV TOÏ) *6/M|>* pEprâv SraXiiGEMţ, XEpaarcov 90opf/.q KaTa YEVTI £MMV. KaTaGKEua^Etv 8E TO pâv jtpMTOV o^Tcoţ- „EÏ pfi YEVEAECOŢ dp%îiv E^apEv f] YA, pEpoţ unavEGTOţ OÜSEV av ETV aî)Tfi<; EcopâTO, %0apaXa 8' fi8r| Ta opri navTa EYEYEVT|TO Kai oi YEo'uoqxH *năvxEC,* ÍGOTCESOV Tfj nESraSr- TOGOÎ)TMV yâp Ka0' EKAGTOV Evramov opppcov E£, diSiou 9EpopEvcov, EÎKOţ fiv TMV StrippEVMV npoţ

108 Philargyrius ad Verg. Georg. II 336. Zenon ex hoc mundo quamvis aliqua intereant, tamen ipsum perpetuo manere, quia inhaereant ei elementa, e quibus generantur materiae: ut dixit crescere quidem, sed ad interitum non pervenire, manentibus elementis a quibus revalescat.

112 Cicero de nat. deor. II 22. Idemque similitudine, ut saepe solet, rationem conclusit hoc modo: „si ex oliva modulate canentes tibiae nascerentur, num dubitares, quin inesset în oliva tibicinii quaedam scientia? quid? si platani fidiculas ferrent numerose sonantes, idem scilicet censeres în platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans sapiensque iudicetur, cum ex se procreet animantis atque sapientis?"

120 Stobaeus Ecl. I 25, 3 p. 213, 15 W (Arii Didymi fr. phys. 33 Diels). Zf|V©V TOV TÎ^VOV 9T1GV Kai TT]V OE?lf|Vr|V Kai T©V aWl©V aGTp©V graOTOV

EÎvav voEpov Kai 9powpov, TC-upivov <8E> N-OPOŢ TEXWKOÏ). 8*00 yap yevri TCUPOŢ, TO pâv aTE%vov Kai pETapaWiov EÏ; EAMO TTIV TP09ÎIV, TO 8E TE %WK6v, a-D^RITVKOV TE Kai TÎIPTRN-Kov, oîov EV TOI; 9Woî<; EGTV Kai ^©OVŢ, o Sfl 9"DGV(; EGTi Kai \|A)%f|- TOUTOTOU Sf) TCUPOŢ Eivav TTIV T©V aGTp©V

owiav- TOV 8E TÎ^VOV Kai TTIV o£?if|vr|v 8*00 9opdţ 9Ep£o0ai, TTIV pâv mo Toi) Koopou ăn' dvaTO^fj; ETC' dvaToXfiv, TTIV 8E EvavTÎav T© Koapcp ^©Siov EK £©8iou pETapaivovTaţ. Ta; 8' EKXEU|/£I<; TOW©V yiyvEaflai

Sioapop©;, fiA-iou p£v nEpi το; CTWOSOU;, oEA.f|vr|<; 5e nEpi το; TCava£?if|vou<;- yivEoOai 8' *EK* dp90TEp©v Ta; EKXEU|/EI<; Kai pEÎ^ouţ Kai *E/MXXODC,*.

124 Censorinus de die nat. IV, 10. Zenon Citieus, Stoicae sectae conditor, principium humano generi ex novo mundo constitutum putavit,

128 Eusebius praep. evang. XV 20, 1 (Ar. Did. fr. phys. 39 Diels p. 470). το 8e aneppa <pr|Giv 6 Zfivcov eîvar, ö pe0ir|Giv avOpconoţ, nve-ßpa pe0' i)ypoi), \|A)%fi<; pepo<; Kai dnoGnaGpa Kai τοî) GneppaTOţ τοî) TOOV npoyovcov Kepaapa Kai piypa TOOV xflţ YUXFL? pepoov cruv£Ä/r|A/u06<;- e%ov ydp τοîx; Xoyotx; τco öXco τοîx; aîiToîx; TOWO, örav d9e0fj eî; ττ|v pflTpav, Gr)XXri90ev im' *AKX(M* nveîipaTOi;, pepotx; \|A)%fi<; Tf|<; τοî) 0f|Xeo<;, Kai aupcpueţ yevopevov Kpu90ev Te cpuei, Krvoîipevov Kai dvappr- ra^opevov im' eKeivou, npoaXapßdvov dei [eî;] το üypöv Kai ai)i;6pevov ei; eamoi). - Theodoret. gr. äff. cur V 25- Zfivcov 8e 6 Kmeix; 6 TfjaSe xflţ aipeaeax; fyyriadpevoi; ToraSe nepi \|A)%fi<; 8oi;d£ew τοîx; obceunx; eSiSa^e <potTT|Td<;- τον ydp Tor dv0pdmivov Gopov, i)ypöv övra Kai peT- e%ovTa nveripaTOi;, xflţ \|A)%fi<; ecpriaev eîvar pepoţ Te Kai dnoGnaGpa Kai Toi) τcöv npoyovcov G7teppaT0<; Kepaapa Te Kai pîypa, ei; anavTcov τcov XFLŢ \|A)%fi<; popicov i;uva0potG0ev. - Plutarchus de cohib. ira 15 p. 462 f. KARTOR KaOanep 6 Zfivcov *EXEJE* το aneppa a-üpprypa Kai

132 Galenus adv. Iulianum 4 Voi. XVIII A. p. 257- awai pâv oBv ai pf| OEi; Toi) Xapnp0TdT0D GCKpiGToi), Zf|vcovi Kai "ApiGTOTEÂEi Kai nÂr/.TMVi

134 Cicero Acad. post. I 39- (Zeno) statuebat ignem esse ipsam naturam quae quoque gigneret [et] mentem atque sensus. - de finibus IV 12. cum autem quaereretur res admodum difficilis, num quinta quaedam natura videretur esse, ex qua ratio et intellegentia oriretur, în quo etiam de animis cuius generis essent quaereretur, Zeno id dixit esse ignem. - Tusc. disp. 119- Zenoni Stoico animus ignis videtur.

147 Lactantius inst. div. VII 7, 20. Esse inferos Zenon Stoicus docuit et sedes piorum ab impiis esse discretas: et illos quidem quietas et delec- tabiles incolere regiones, hos vero luere poenas în tenebrosis locis atque în caeni voraginibus horrendis.

Cf. Tertull. de anima c. 54. quos quidem miror quod prudentes animas circa terram prosternant, cum illas a sapientibus multo superio- ribus erudiri adfirment. ubi erit scholae regio în tanta distantia diversoriorum? qua ratione disciplinae ad magistros conventabunt, tanto discrimine invicem absentes? quid autem illis postremae eruditionis usus ac fructus iam conflagratione perituris? reliquas animas ad inferos deiciunt.

151 Galenus de Hipp, et Plat. plac. II 5 (Vp. 247 K., p. 208 ed. Iu. Mueller). Kai τοî)το poi)?i£Tai y£ Zf|vcov Kai Xp-uaunioţ apa tâ) G9£tEpcp

%opâ) Jtavti, 8ia8i8oo0ai xr|v EK toi) JipooJie.oovmq E^COGEV EyyEvopEvriv TCQ popicp KÍVT|GIV Eiţ TT|v dp%riv TFIŢ \|A)%fj<;, i'v' aroOrixar TO £CQOV.

155 Tertullianus ad. nat. II 4. ecce enim Zeno quoque materiam mundialem a deo separat et eum per illam tamquam mei per favos transisse dicit. - idem adv. Hermog. 44. Stoici enim volunt deum sic per materiam decucurrisse quomodo mei per favos.

161 Cicero de nat. deor. I 36. rationem quandam per omnem naturam rerum pertinentem vi divina esse affectam putat. Cf. Epiphan. Adv. haeres. III 36 (DDG p. 592). éX£y£ Sé *nâvxa* Slf|K£LV TÓ 0EÎOV.

167 Cicero de nat. deor. I 36. Cum vero Hesiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino usitatas perceptasque cognitiones deorum; neque

172 Cicero de nat. deor. II 57- Atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quod habet quasi viam quandam et sectam, quam se- quatur. Ipsius vero mundi, qui omnia complexu suo coercet et continet, natura non artificiosa solum, sed plane artifex ab eodem Zenone

176 Aerius I 27, 5 (DDG p. 322b 9). Zfivcov ó £TCQÍKO<; év tco nept cpweax; (xfiv eípappévriv) Swaprv KivriTrKfiv tífe Ăr|<; Kara rama Kat dxjamcoţ, fívxrva pfi SuwpÊpEiv npóvorav Kat cpwiv KaXetv. - Theodoret. Graec. Äff. Cur. VI 14 p. 153 Ra. Zfivcov 8E ó KITIEÍX; Súvapiv KÉKXTIKE xfiv eípappévriv Kivr|TiKfiv tfîţ xf)v Se amfiv Kat npóvorav Kat <pf)Giv CBVÓpaGEV.

Cf. II n. 975.

179 Diogenes Laert. VII 87- SionEp npdbTo; o Zfivcov EV TCO 7tEpi dvGpdmou 9-DOECO; TEXO; EI^E TO opoXoyoupEvco; xfj 9OTE1 ^fjv, on£p EOT! KAX' APEXRIV £rjv- ay£i Y&P "Po; xamriv fipa; fi 9-601;. - Stobaeus Eel. II p. 75, 11 W. TO 5E TEXO; o PEV Zfivcov oikco; anEScoKE „TO opoXoyoupEvco; ^fjv"- TOUTO 8' EOT! Ka0' &va Xoyov Kai <N)p9covov £rjv, d>; TCOV pa%op£vco; ^cbvTcov KaKoSavpovowTcov.

Cic. de fin. IV 14. hunc ipsum Zenonis aiunt esse finem, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturae vivere. - ibid., Ill 21. summum ... bonum, quod cum positum sit în eo, quod opoXoyiav Stoici, nos appellemus convenientiam etc. - Lactant., inst. div. Ill 7- Zenonis (summum bonum) cum natura congruenter vivere. - id., Ill 8. audiamus igitur Zenonem; nam is interdum virtutem somniat. Summum, inquit, est bonum cum natura consentanee vivere.

185 Cicero Tusc. disp. II 29- Nihil est, inquit (Zeno), malum, nisi quod turpe atque vitiosum est... Numquam quidquam, inquit (scil. doleas

189 Cicero de fin. IV 47- errare Zenonem, qui nulla în re nisi în virtute [aut vitio] propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum esse diceret, et, cum ad

beatam vitam nullum momentum cetera haberent, ad appetitionem tamen rerum esse în iis momenta diceret. - ib. IV 60. Zeno autem quod suam, quod

196 Senec. Epist. 82, 7- Zenon noster hac collectione utitur: „Nullum malum gloriosum est; mors autem gloriosa est; mors ergo non est malum."

200 Plutarchus de Stoic, rep. 7 p. 1034c. ápEra; ó Zf|vcov ánoX£Í7t£v TCXEÍO- va; Kara 8ia<popá;, OSGJIEP ó rDiátcov, oîov 9póvr|Giv ávSpEÍav Gaxppo- GÚVT|V SIKAIOGWRIV, ob; áxcopÍGTOtx; pév oíkja; ¿tépa; 8E Kai SvoapEpowa;

207 Cicero Acad. post. I 38. cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent sed ea contraherent în angustumque deducerent,